

Огнян Антоv

ЮНОША

Роман в пет части и епilog

АНАПЕСТ
Варна
2017

886.7-3
А 75

Антов, Огнян
Юноша : Роман в пет части и епилог / Огнян Антов. - Варна : АНАПЕСТ, 2017. - 472 с.

Роман за студентските години на един филолог, с неговите метатекстове и лични драми на самоизграждането и съзряването. Действието се развива в рамките на календарна година, във втората половина на 90-те години на 20 век. Личният живот и контакти (сред героите има издирвач на талант, телепат, протоколчик на памет) са преплетени с обществените събития – улични протести и битки. В канавата на сюжета са вплетени и цели проекти: литературни, драматургични, скулптурни.

УДК 886.7-31

Именен показалец
Антов, Огнян Тодоров

Предметен показалец
Българска художествена литература

(с) Огнян Антов, автор, 2017
(с) Юноша, опус 148, април 2004 – 15 април 2007
Електронно издание.

Авторските права са строго запазени.
При желание за цитиране или използване на част от книгата задължително се свържете с автора.
Приятно четене!

...Трябва да си прекалено влюбен в себе си, за да пишеш без сваян за самия себе си. Едничкото ми оправдание е, че не пиша заради това, заради което пишат всички, тоест за да получа похвала от читателя. (...) Записвам само събитията, като избягвам най-старателно всичко странично, а главно – литературните разкрасявания; *един писател пише тридесет години и накрая изобщо не знае защо е писал толкова години.* Аз не съм писател, не искам да ставам писател и бих сметнал за неприлично и долно да изкарвам гълбините на душата си и красивото описание на чувствата си на тяхното литературно тържище. Ала все пак с яд предусещам, че май няма да мине без каквото и да е описание на чувства и без разсъждения (може би дори блудкави): толкова развъртаващо действа на човека всяко литературно занимание, макар той да е пристъпил към него единствено за себе си. А разсъжденията могат да бъдат твърде блудкави дори, понеже *много е възможно онова, което цениш сам, да няма никаква цена в очите на хората.* Но да оставим всичко това. Обаче ето ти и предговор; вече не ще има нищо такова. На въпроса; въпреки че не съществува нищо по-трудно от това да се пристъпи към *някой въпрос – може би дори към всеки въпрос.*

Ф. М. Достоевски, *Юноша*

Аеропланът лети във въздушното пространство, след като се откъсне от земята. Земята му е нужна като точка, от която той се отблъсква. Без земята не би имало полет. Аналогия: за изкуството битът е *нужен само като отправна точка.* Но накарайте изкуството да се размотава из бита и вие ще получите прекрасен аероплан, който вози из земята (някои го наричат трамвай).

С. А. Есенин, *Осем пункта* [2]

ПЪРВА ЧАСТ

I

За първи път го забелязахме, когато по онова време нашият театър бе случил да организира фестивал. Фестивалът бе пролетен; задържа се само една година, на следващата прерасна в самодеен студентски, по на следващата театърът не даде салона си и студентските трупи играха по университетските зали, аудитории и фойета (а една и в кафето) и така всичко приключи за две години. (Но тогава вече бе минала и година от събитията, чието описание започваме сега.) Беше в средата на деветдесетте, времето на прогресиращ и освободен ентузиазъм, на куп подхванати идеи, завършили в прахоляка на галопиращото материализиране на действителността. Материализиране, изкопало дупката на духовните нужди, заличило изобщо културните напластявания и заляло ги с бетон, върху който да построи благоденствието на чиновниците и бягащите от слънцето. Да бе само за сметка на духа – да речеш: Майната му. Да е здраво тялото, пък духът ще оцелее! Да живее народът, пък духовниците (нямаме предвид църковниците) сами ще му намерят метафората!... Така да бе – иди-дойди. Ала то бе за сметка и на тялото. (Какво друго очаквате да кажем? Освен този, до гуша дошъл, ама наистина до гуша и до гърлото стигнал анекдот.)

Впрочем, какво означава *народът*?

Пришка в устата, от която всеки се стреми да се освободи, като я дъвче и тъпче с илачи. Дума, част на речта, събирателно съществително, което няма нищо общо с граматиката на простите аритметични действия.

Нищо не означава народът, когато не се интересуваме от хората. Някой си човек цял живот опитва да обърне внимание на всеки, когото малко или много познава, и накрая тази му алтруистична енергия го превръща в мизантроп. И какво да прави с обърнатия плюс на душевния си идеализъм? Накъде в обществото с този минусов заряд? Остава му единствено да се обърне назад към природата. Сиреч към гроба или самотата. (...)

Не биваше да си позволяваме такова въведение, но горчилката му ни е продиктувана от историята на Соломон Горгий, която се заехме да поразкажем.

За първи път му обърнахме внимание именно в онази първа театрална пролет, когато той влизаше в салона с всички, а

по-често излизаше преди тях. Веднъж-дваж остана последен, като оглеждаше с пълни с въображение очи ту празната вече сцена, ту празните столове – явно се мъчеше да запази по-дълго в сетивата си тока на съчленяването между двата вида реалност. Това бе опиянение без изкуствени стимуланти. Но нека начнем с една от тези вечери – не толкова съдбоносна (А кой знае кое носи съдбата? Кой?), колкото характеризираща плътта на един духовен живот.

Нея вечер от София гастролираше не помним кой театър с “Плешивата певица” на Йонеско. Горгий (тогава още не знаехме името му) седеше на първите редове открая и слагаше очила. Заради тях може би така ни се бе набило предните дни неговото ритуално прибиране на очилата в калъф и напускане на салона, преди още да са изтекли и две-трети от спектаклите. Ние не знаехме на какво се дължи това. Подсъзнателно го бяхме приели за някакъв дописник-критик, впрочем начинаещ, който хем бързаше да надраска вечерта отзив, хем искаше да демонстрира своето младежко отношение към столичните (предимно) театрални проводници. Затова улавяхме в себе си неочаквана нужда от пътепоказател в стойността на наблюдаваното и (без да го признаваме) следяхме реакциите на момчето с очилата, та да ги сравняваме с нашите оценки и преоценки. Но тази вечер спектакълът бе тежък. И пиесата тежка, и играта видимо тежеше на актьорите, макар че те – по нашето скромно и независимо мнение – се справяха блестящо и с много пот. Не разбирахме какво става на сцената, какви ги плещят тези познати лица (от филмите и телевизията), кой е измислил тази непрекъсната нелепица (Йонеско, ама отде се е взел тоя Йонеско) – какво е целял за капак и режисьорът (ако не друг, той със сигурност е бил наясно с нуждата от такава пиеса и значението ѝ) с бутафорния декор, който накрая взе, че се разпадна пред очите на всички. (Наивно звучи, но като не можеш да проумееш нещо, връзката с нереалността, тоест автореалността на сцената се къса и ти почваш да си задаваш нелепи въпроси: Ама така ли трябваше да се срути декорът? Тези огромни кубове, наредени като стена, дали не бяха бутнати от разгорещената игра на ... (еди-кой си)? Май нещо става извън репетираното на сцената, ама можеш ли да го схванеш в този гювеч от безсмислия? И прочие.) Горгий седеше прилепнал, неподвижен – гледаше. Лицето му (друг път отпуснато или разтегнато от комедиите на сцената) сега бе напрегнато, опулено зад очилата. По едно време той се наведе, опря чело в предната облегалка и застина така, забил

очи в тъмното под столовете. През това време бабичките бяха напуснали вече салона; разни стари даскалицы и местни творци на перото със съзнания от годините на строежа на Прохода на Републиката (три “на” се събраха наедно, ще прощавате) и така нататък шумно заставаха и задърпваха завесите на изхода. Както ято се вдига наведнъж, така се изнесе половината публика. Останаха само неслучайните, най-упоритите и ентузиастите (като нас – на които бе трудно да издържаме, но своеобразно чувство на респект към посланието, което не проумявахме, но усещаме истинската му природа – ни натискаше нетърпеливо на столовете), останаха и един-двама дремеци над днешната преса. Соломон Горгий не знаехме към кои да причислим, той се въртеше, лягаше, гледаше. Може би му се искаше да излезе, но вече поради недоумение, а не от самотнителни или кой знае какви подбуди. А актьорите отвъд бяха в стихията си. Когато единият от героите произнесе средищната реплика (на въпроса “А какво прави плешивата певица?”): “Плешивата певица продължава да се сресва по същия начин.” – у всички на сцената премина някаква тръпка, като зареждане на батериите, и те се понесоха в абсурдния си (“абсурдистки”, ако трябва да цитираме програмата на представлението, която мачкахме в ръце и четяхме за стотен път – белки вденем), в абсурдния си танц нататък и нататък. Всичко бе наред, ако следиш поведението и присъствието на играещите. Това масово напускане очевидно бе в навиците на това представление, като отрепетирано още на маса. Останеха ли всички в салона, това би значело провал на провокативността, на неуместността спрямо стандартната логика, срещу която се пълчеше театралният абсурд. Плешивата певица решише фризурага си, зрителите традиционно не смогваха да го забележат и това даваше сила на актьорите да беснеят като дяволи върху библията.

Спектакълът свърши; посветените пляскаха бурно, ние също, защото артистите донемайкъде го заслужаваха. Соломон Горгий леко се измъкна преди поклона, вмъкна се в сянката на изхода, постоя и излезе. Ето нещо, което и сега ни кара да се чувстваме неловко. (А сега го познаваме по-добре.) Защо избяга по този начин? После сигурно е съжалявал, сто пъти е съжалявал. Понеже изнурените лица на артистите при поклона искрено се вглеждаха във всеки присъстващ, издържал, останал – благодарни на труда си, а не просто на височината на сцената (която навярно в този спектакъл е била не по-малко висока и за тях, колкото и за нас, зрителите). Соломон се измъкна и избяга и от

това ние – които търсехме общност между неговите поведения и нашите осмисляния и почти ги намирахме в предходните фестивални дни – бяхме разочаровани и до края на фестивала той загуби нашия интерес, така че дори не можем сега да гарантираме дали е изкарал целия фестивал или косата на плешивата певица е паднала като завеса и за него. (В което собствено не вярваме.)

И така, заизлизахме публиката, коридорите на театъра се озвучиха, макар и не с грохота на отпусащите се гласове, а с приглушения ритъм на отпусащите се сърца. Зяпахме се един друг, сякаш всеки търсеше да открие защо другият е останал; дали пък не се и подигравахме малко със себе си? Лелички почти не бяха оцелели, нямаше кой да размива атмосферата със злободневни полушепоти. Но Соломон бе там, в централното фоайе и разглеждаше портретите на местните театрални физиономии, което впрочем нямаше нищо общо с току-що преживяното. Той ни се стори разсеян и отпървом не успяхме да схванем логиката на маршрута му из театъра. Отиваше до гардероба, сетне до изхода, после пак се връщаше при портретите. Но в един случай, когато той бе поспрял до една група – млади с техни родители – и си оправяше обувката, като вдигна очи и понечи да се изправи, посрещнаха го втренчените очи на главата на групата, един господин с прошарена коса, спортна стойка и светлосиньо двуредо сако. Горгий се посмути и енергично тръгна към гардероба. Ние последвахме групата, насочила се към изхода, и там, докато ги изчаквахме да се изнижат и наблюдавахме енигматичната усмивка на светлосиния господин, ни хрумна какви бяха тези маневри на Горгий. Той явно следеше и се вслушваше в реакциите на излизачите, изпращаше едни, подхващаше други. Ту се нареждаше като чакащ на гардероба, ту вадеше носна кърпа и вгълбено се секнеше или вадеше портмоне и разсъждаваше над него, ту използваше известния номер с изулата се обувка, която някак опърничаво все не иска да се намести в крака...

Групата, за която стана въпрос, бе показателна. Младите безизкусно се чудеха на видяното, признаваха, че им е трудно да го разберат, но да го отхвърлят им бе недостойно. Майката само клатеше глава: “Аз нищо не разбрах... Кому е нужно това?” И се обръщаше, не само тя, към авторитетния двуред господин, за да научи “дали му е харесало”. А той отвърщаше с енигматично свиване на устните и поглед, обхващащ младостта на младите и старостта на старите... Що се отнася до нас, ние бихме казали,

че с такова сако на театър не се ходи.

Навън постояхме няколко минути. Горгий излезе с една млада особа, разделиха се и всички поехме по пътя си.

II

Всъщност тази особа бе едно лице, което ще заема своето характерно място в нашата хроника, затова не е излишно да се запознаем още отсега. Беше около двайсет и четири-пет годишна жена, по име Елиза, по баща не знаем, но по мъж Карзай; майка, дъщеричката ѝ нямаше тогава още две годинки, ако не се лъжем – бяха я кръстили Елеонора. Мъжът ѝ, Тимофей Карзай, преподаваше в университета, асистент бе в катедрата по българска филология. Апропо, той водеше курс на Соломон Горгий, водеше и възрожденската, и новата българска литература. Но в тези литературни неща ще се потапяме по-нататък, затова ще пропусна дреболиите. Говорехме за Елиза Карзай.

Тя не беше родом от нашия град и даже живееше тук от около две години, тоест дойде да роди тук и останаха в квартирата на съпруга. Бе от Елена, едно наше все още възрожденско градче с приятна среда и своя клисура към света. С Карзай се познаваше от сигурно четири години, тогава той бе завършил университета – значи някъде края на осемдесетте – и бе се разпределил в Елена като учител. Почваше и аспирантура или поне я бе уредил. Запознаха се веднага и в това няма нищо чудно – градчето е малко и уютно и хората с близки интереси се търсеха да общуват и се намираха. Той бе с почти осем години по-напред във възрастта от нея, а тогава тя беше наскоро приключила с гимназиалното си учение. Не че беше голяма любов, но просто бе привличане, обяснимо при такава житейска разлика. При все това Елиза по това време бе съвсем различна от сега.

Тя бе живо момиче, с артистични наклонности, обичаше да е сред хора и да изпълнява някаква мисия. Бе вечното конференсие по училищните празници и мероприятия, беше и основен актьор в повечето сценки, организирани от учителите. В последните си години в училище показа и гордост, ставаше лесно говорител на несправедливостите, в които изпадаха тя и съучениците ѝ. Дори и учителите во главе с директора – които са едно по тези малки населени места – проявиха известен респект към нея и ѝ обръщаха повече внимание. Всички впрочем я харесваха и каквито и дразги да се случваха, не проявяваха лошо сърце към нея, защото и тя не подхождаше с лошо сърце.

Родителите ѝ – тя имаше и сестра, шест-седем години по-малка – бяха спокойни хора, баща ѝ бе бригадир до и в първата година след комунизма. Средства имаха, градината и двора си гледаха и Елиза бе добре обезпечена. Такава я срещна за първи път Тимофей.

Ходиха година-две спокойно, но сетне климатът в държавата се развали, по такива малки места направо пропадна и бащата на Елиза бе принуден да се пенсионира; майката постоя още известно време в детската градина, сетне даде път на млади хора, тънещи в безработицата, та се пенсионира и тя, а тогава и ожениха дъщерята. Карзай изкара само година учителство в Елена, върна се в нашия град и подкара аспирантурата си, а с Елиза общуваха ежедневно по телефона и се виждаха три-четири пъти месечно – той ходеше в Елена. В държавата правителствата се сменяха, спестяванията на хората се свлякоха като платнище при откриване на паметник – оголи се някакво неясно бъдеще на отчаяние и безспорно беднуване. Елиза прескочи в двайсетте; родителите ѝ не бяха спокойни, все още нещо имаше по спестовните книжки и оттук-оттам можеха да скалъпят една сватба, но – след година инфлация и пълна тъмнота? Точно това рече един ден бащата на Елиза и Тимофей – той беше дошъл и я чакаше в двора. “Не искам нищо да меся и бъркам – каза той; старецът бе здрав, силен и тих човек. – Не искам, деца, нищо да река, но погледайте какво е навън... Пък и ти, Лиза, вече... тука... и... ако се вземате, вземайте се. Ако не... не знам... Не знам. Прощавайте.” Човекът бе преглътнал думите си, а отчаянието му не бе от децата, а от другото, от бъдещето, което за него се стесняваше от възрастта му и затова му се струваше по-страшно. (То всъщност излезе още по-черно, ако трябва да се върнем в наши дни.)

Самият Тимофей Карзай не желаше ни най-малко “да лъже” момичето, но бе по природа саможив, несмел и прекалено амбициозен, за да може да реши нещо изведнъж или пък сполучливо да го запланува отнапред. По отношение на бъдещето бе мечтател-реалист. Знаеше какво бе способен да постигне, но му придаваше твърде неправдоподобна стойност.

Ожениха се, но Елиза една година остана в Елена. Тимофей бе натиснал лоста и му обещаха преподавателско място, но докато се настрои, докато преодолее асистентския си страх от студентите през първата година... Той беше човек умен, но нетърпящ нервността. Тя му пречеше, разсредоточваше го и затова не бързаше да извика Елиза окончателно при себе си, а се бореше

сам с амбицията си. Тя се застояваше при него със седмици, но празнотата я потискаше, ставаше нервозна и неспокойна, виждаше, че с това му пречи и се връщаше в Елена, където връщаше смеха си, но и още нещо. След сватбата родителите усетиха цялото пенсионерство с всичките му достойнства, обърнаха гръб на държавата и се прегърбиха над двора и грижите си. Малката сестра растеше доволна, голямата бе задомена и също се показваше доволна, но цветът по родителските лица се изменяше и Елиза с болка го прехвърляше в душата си. По това време реши да роди. Не бяха говорили с Тимофей, нямаше и какво да говорят – той нито избягваше, нито забелязваше, външно, въпроса. За да сме справедливи, трябва да кажем, че Карзай не се плашеше от трудните времена и те не го вълнуваха, но ако зависеше от него, въпросът щеше да виси неопределено дълго – незабелязан – в напредното. А при Елиза той не бе въпрос, а инстинкт, сиреч насъщен въпрос и тя прояви експанзивния си характер, като пристигна един ден непредупредила Тимофей, изчака го в квартирата и съвсем спокойно му обясни положението. Време бе за дете. Решението, или по-скоро разрешението, я бе успокоило дотолкова в последните дни и в последните часове, че Карзай в първите минути и месеци на бременността ѝ се смееше с нея и я наричаше меко “майко”. Елиза бе щастлива в първите месеци. Тя бе и в по-голямата част от тях у дома в Елена.

Но втората половина от бременността изкара тежко. Не само физиологически бяха мъките ѝ. Тя стана съвсем ексцентрична и капризна, усещаше го, а не намираше причините. Срещаше у дома грижа, грижовен бе и любимият ѝ, всички я разтоварваха и това я успокояваше; но в някои часове и нощи ѝ бе трудно да се сдържа и тя стискаше зъби, а очите ѝ изсъхваха. Това бе някакво очакване, някакво неразбрано очакване, тя живееше с него. Бе очакването на разрешението, с което забременя, но за момента то бе изконсумирано и тя не знаеше как да превъзмогне вакуума. Може би това, че мъжът ѝ бе далеч, прекомерно ѝ до тежа, макар че всичко бе редовно, по начина, по който живееха и преди това. Не си внушаваше нищо, но искаше да е близо до мъжа си, защото и той бе част от очакването, от разрешението. И тя замина два месеца преди раждането (а не само един, както бяха решили – понеже животът и спокойствието в Елена бяха немаленими с това, което е в нашия град), обикаляше с мъжа си и корема из булевардите и напълнялото ѝ лице се отпусна.

Кръстиха детето Елеонора. Роди се нормално, младата майка се възстанови; огромната енергия, която излъчваше като дете,

се възвърна и новият живот я осени и стабилизира. Сега тя обикаляше улиците с количката, сама най-често, зяпаше, играеше си с детето и бе лъчезарна. Само това, че дето преди търсеше все хората, все сияеше с тях и заради тях, а сега избягваше контактите, само това бе смушавашо, но то учудваше най-паче Тимофей, а Елиза не разсъждаваше по този начин. Пък и майка й идваше често да ѝ помага, имаше с кого да споделя женския си опит и кой да гледа детето, ако на нея ѝ щукнеште да се поразсее или да походят с Тимофей.

Както бе и тази вечер, с която отворихме разказа. Подробната повест за Елиза не бе дотам необходима, но една дреболия довежда до друга, сетне до трета и така все не може и не може да се преустанови с обясненията. Но нека сложим точка и да припомним първата среща на Соломон Горгий с Елиза.

Тя, срещата, бе най-ординерна, проста среща при гардероба в театъра. Соломон вече бе решил да зарече шпионството по чуждите мнения, пък и те бяха мътни подобно на собствено-то му впечатление от пиесата на Йонеско. Отиде до гардероба, за да си вземе раницата с бумагите и тетрадката от лекциите (носеше и хилки за тенис, щото играеха по тенис масите в градинките) и там именно се засякоха с Елиза Карзай, като подадоха едновременно номерчетата и едновременно ги отдръпнаха, след като гардеробьерката не успя да реши кое да вземе първо. (Всичко това в рамките на три-четири секунди.) И двамата се усмихнаха открито, спогледаха се, Соломон отстъпи, но задържа по-дълго любопитството си върху Елиза. С периферното зрение му се стори, че тя е сама. Работата беше в това, че Соломон бе виждал Елиза, познаваше я не лично, но по лице. Даде си сметка, че тя бе жената на Тимофей Карзай, който от година му водеше упражнения (Соломон бе трети курс), беше я виждал и в университета и понякога из града със съпруга ѝ, но досега не му бе давала храна за впечатления. Сега бе наистина сама и това го учуди, а и някак му допадна. Интересно бе нейното присъствие на фестивала, пък и след такъв спектакъл. Задържа по-дълго поглед върху нея, без сам да съзнава, а и тя не отдаде на това особено значение. Само като си облече пелерината, а той вече поемаше раницата от ръцете на гардеробьерката, тя се обърна към него с все същото открито лице и се усмихна:

– Извинете, че ви прередих, но нали все пък съм дама!

Соломон се смути и измънка нещо в отговор. Нейната бодрост съвсем го озадачи, защото той я пренесе на фона на видяното в салона, но тази бодрост му подейства и стимулиращо и

страшно му се дощя да я заприказва. Не за друго, а за да ѝ каже, че я познава. Но замълча и тя бавно тръгна към изхода. Соломон я последва. Сетне, през есента на тяхното познанство, тя щеше да му каже колко смешно ѝ е станало неговото “гълтване на езика”, а той щеше да ѝ обяснява, че тогава го е заинтригувало не толкова присъствието ѝ, колкото фактът, че я познава покрай Тимофей Карзай. На изхода той отново ѝ даде път, но като излязоха и се изравниха, “нещо откровено” го побутна да каже:

– Аз ви познавам... мисля, че... Вие сте съпругата на Тимофей Карзай, асистент в...

– Вие студент ли сте му?

– Ами да. Исках да кажа, че ви познавам по лице... не лично... – той се усмихна. – Приятна вечер.

– Приятна вечер... А хареса ли ви представлението?

Соломон се понамръщи.

– Н-не.

– А на мен ми хареса играта на артистите!

Соломон пак измънка нещо, а Елиза се позасмя – не на него, а просто така, без цел – и му махна:

– Всичко добро!

– Всичко хубаво и на вас...

III

В това време съпругът, Тимофей Карзай, бе се застоял в бистрото – “студентското” му викаха, а инак го бяха именували “Ягода”. В това бистро (нещо средно между кръчмѐ, кафе и бирария, ядене бяха спрели да сервират) ходеха всякакви, понякога и студенти, но най-вече от художествения филиал. Напоследък Карзай се мяркаше там, а покрай него се въдеха и курсисти от университета. Помещението беше задимен приземен етаж от къща – с избити дупки в стените, оформени археологически като пещерни. Преди е било ателие, посетне къщата бе съборена и на нейно място вдигнаха офиси. Студентите, като по-находчиви, от своя страна го наричаха “Ягода” – в спомен за комунистическия съветски вампир. Неслучайно доста разговори се водеха и тръгваха от този каламбур – пък и епохата бе трескава по отношение на прясното минало.

Тайфата се беше настанила в един от ъглите, на дървените маси. Карзай твърд алкохол не пиеше, не го понасяше и когато сядаше, обикновено поръчваше малка бира, от триста и трийсет милилитра. Тимофей Карзай не бързаше в разговорите. Не

че изслушваше внимателно, но изчакваше да преминат първите вълни на коментарите и мненията и когато съдържанието издребняваше и участниците ги налягаше временно отегчение (“Казвайте всичко, само да има какво да слушаме.”), почваше лека-полека да си казва каквото си бе наумил. И сега бе изчакал да отmine тайфуна на Солженицин – темата дълго се задържа около *Архипелага* – и започна в свой си маниер да говори прилично “не за това”.

– Що се отнася до лозунгите – имам предвид споменатото “Жизнь стала лучше, веселее” на Сталин – искам да отбележа, че лозунгът в комунизма бе едно изтънчено инквизиторско средство за деформация на мисленето. И то деформация чудовищна, щото целите ѝ удряха не в настоящето, а в бъдещето. Не става дума просто за подмяна на паметта – смяна на истории, биографии, имена и прочие – което е едно мародерско по същността си мероприятие. Иде реч за премодулирането на мисленето, а оттам и преекспониране на съзнанието... Вие казвате, че защото някой написал под лозунга “Жизнь стала лучше, веселее” “*для Сталина*”, бил прибран и хвърлен по Сибир – и това е трагедия. Но истинската драма incognita е във факта, че този лозунг е засядал в душата на народа, че децата са го репетирали по агитки и когато са пораствали до степен на размножение, техните съзнания са го приемали като тяхна история, като тяхно минало, а следователно като истина. И когато това поколение даде поколение и то също на свой ред продължи рода, то цялото потомство е изведено вече на пътя на деформацията; и му е било жизненонасъщно да срича лозунгите, за да отключва чрез тях съзнанието си. Една проста истина – да речем, едно и едно: две – е невъзможна за проумяване от пре моделираните поколения, ако техните бащи и деди са израсли с лозунга: Едно и едно: три!... Ето, ще ви дам простичък пример. Правя преди това уговорката, че, разбира се, за нас, филолозите, е нужно разяснението, че един лозунг по същност се родее с поговорката и пословицата и затова е трудно да се оспорва по презумпцията за табуто: щом кажем “то е народна/житейска мъдрост”, ние слагаме печата, табуто на неоспоримостта. Но пък знаем, че пословиците понякога казват пословични глупости. И това им псевдокачество най-често експлоатира идеологията, понеже тя е осенена да прикрива недъзите си, а не да ги посочва и, пази боже, избобочава. Та моля и примера. Любимият лозунг на счетоводителите: “Проверката – висша форма на доверие!” Шегувам се, апропо, това е любим лозунг на полицейщината в обществото. Добре

звучи лозунгът, нали? Гладък, прегледен... При това е много ползотворен – може да се употреби във всякаква среда и в диапазона от патоса до галимацията. А навремето колко комици направиха материал от това, което те представяха за каламбур. А именно: че проверката е висша форма на съмнение. От което следваше смях в залата. И този смях успокояваше комунистите деформанти – “жизнь стала веселее” – но все таки по ъглите и на ухо разпищовените сърми на вицаджиите биваха посвивани. А кое е вярното, нека попитаме сега човешки, без злоба, без кръска на трибуните и трибуналите. Щом проверяваш, тогава какво правиш: проявяваш съмнение или демонстрираш пълна вяра? Тома Неверни или апостол Петър? Ами разбира се, че първото. И в това няма съмнение. Но когато ние – аз, че и вие, макар и по-млади – от родилния дом още сме отхранени с този лозунг, тогава ще се замислим ли, аджеба, върху съдържанието? Ако се усъмним, тогава трябва да преосмислим всичко научено от родители, учители и общество – а това е огромна душевадна енергия и от напрежението ѝ се умира. Които го направиха, избягаха или загинаха.

– Но думата проверка, господин Карзай, има в корена си вяра – обади се със скучен глас едно момиче с коса на кок.

– Да. Между езика и мисленето има изконна вражда – отвърна достолепно асистентът.

– Съмнението е клиторът на прогреса! – изтърси внезапно младеж с плоско лице, казваше се Волдемар Чвор.

– Хм... – почеса се момичето с кока, пренебрегвайки младежа; явно в реакцията му имаше някаква безинтересна на околните закономерност. – Интересна е тази дума *изконен*. Аз съм я срещала и със “з”, и със “с”. Но съм проверявала изрично в речниците. И там е със “з”, спазва си етимологичния принцип... Но въпросът е как е било в старобългарски: искони бя слово... или със “з”? Трябва да питам Камен... искам да кажа, вашия колега от катедрата по... Ами че аз не му знам фамилията! – обърна се тя към Тимофей Карзай. Той изсумтя:

– В по-старите правописни речници присъства и като дублет. В старобългарски трябва да е “с”. Аз, разбира се, не съм специалистът. Но тук се усложнява въпросът и поради това, откъде сме преобрили *изконен*. Дали отново през черковнославянски, а сиреч тук имат влияние руските фонетични особености и отгласкването от тях. Аз не съм специалист и ми е трудно да отговоря, признавам, но... знаете ли, от това също може да изскочи казус.

– Не, тя думата се е ограничила семантично. “Из/с” е пред-

ставка, безспорно. Нали идва от *конец*, *край* значи? И се е запазила в *окончателно*, *нескончаем* и други производни, безспорно вторично повлияни от руски. Обаче въпросът е: ако в старобългарски е било *искони* и говорим за една вкаменила се в употребата си дума, от какъв зор морфологизираните академични законотворци са пожелали да пренебрегнат традицията в името на оттласкването ни от нея?

– В името на народа! – прогърмя Чвор.

– М-да... – изсумтя пак асистентът. – “В името на народа”... Точно подобен казус имах предвид...

Волдемар Чвор освен плоското си лице имаше и някакво странно несъответствие между фигурата и походката. На вид бе добре сложен, с гъста коса, силна брада, почти до очите, но когато се изправеше и заходеше, се усещаше разминаване между торса и крайниците, някаква нестабилност. Бе сравнително набит, но с малки ръце и малки ходила. Бе съквартирант на Соломон Горгий; живееше в една стара къща без баня, в отделни стаи. Горгий сам, а Волдемар от този година делеше съжителство с една мома от педагогическия факултет. Тя носеше интересното име Сибила Дмитри и досущ като него страдеше от лесно изпотяване на дланите. Бяха интересна двойка и за тях ще има още доста да говорим в нашата хроника.

Момичето с кока бе Марго, също студентка от курса. С ленива външност и маниери, но разсъдлива и упорита, тя всъщност бе подхванала темата за Солженицин и се възхищаваше и преразказваше епизоди от книгата му. Компанията допълваше дългокос юноша с леко пълчиво лице, който беше познат на Чвор и видимо не намираще занимание в разговора. За Карзай бе напълно непознат, а и той го регистрираше само като бройка – и не грешеше, между другото.

– Помня, че веднъж в училище в едно съчинение бях го писал със “с”, а литераторката го поправила на “из-з-зконно” – държеше хорус Чвор. – Значи аз съм поддържал библейската истина, а тя – идеологическата!

– Те са по-неграмотни от нас... Даскалите... – неочаквано отбеляза дългокосият, но без да настоява на своето, а така, по юношески апатично.

– Има нещо такова – провлачи Марго и се прозя.

– Има някои обективни дадености, които трябва да вземаме предвид – подхвана отново Тимофей Карзай. – Сегашните учители – а така ще бъде поне още десет-петнайсет години – са хора, възпитани и образовани в комунизма. Ако приемем като

хипотеза, повтарям: приемаме като работна хипотеза това, че думата изконно е исконен, а сетне специалистите са я фиксирали със з и така вече половин век (или повече, трябва действително да се консултираме с колегите и да се погледне в по-старите правописни речници)... и тогава възниква казусът: А какво е крива учителката или учителите през последните четирисет и отгоре години? Та нали пред очите им трябва да е традицията, старобългарският език? А старобългарският е един на практика спрямо новобългарското време религиозен език. Комунизмът пресичаше религията, макар и да не можеше да я събори. А контактът със старобългарската писмена култура бе изтикан и строго сгънат най-вече в университетите и тук-там в някои специализирано хуманитарно средно образование. И то – без да се въздига и поощрява този контакт в голяма степен. Тоест като достояние на единици, той изискваше изричен интерес, за да удовлетвори желанието за знание и научаване. Как да разсъждаваш върху правопис на дума, ако в речниците тя е вече префасонирана – в научен смисъл? Как случайно да я узреш, като в средношколските учебници старобългарският е дискриминиран? Сега по някои фойайета на училищата започват да пишат за украса старобългарски текстове, рецитират ги по откривания на учебните години – а тогава това мислимо ли бе? Какво да говорим за вероучение като предмет или за Библията като предмет на изучаване в курса по литература? Да... – завърши той не особено концентрирано. – Периодът е характерен с примерите си за дублетирание от незнание и от наложена немарливост...

– Ние – бавно произнесе Марго – сме учили предимно в комунизма... Ала и сегашните как ли ще дублетират, като тях пък вече тези въпроси... и много други... хич и не ги вълнуват!... Животът навън стана по-интересен и жив от живота на училището.

– И на учебниците! – извика Чвор. – Ами ето (той посочи дългокосия), той сега завършва, абитуриент ще бъде – питайте него за ролята на училището!

Абитуриентът вдигна рамене и дори и не каза “хич не ме интересува”. Карзай бързо заговори:

– За училището нещата се влошават и ще се променят буквално с всяка измината година. Помислете. Вие завършихте училище в новото време, но изкарахте основно образованието си преди десети ноември. Учениците от деветдесетте години, сегашните, все още са били чавдарчета и пионерчета, след някоя и друга година ще останат само чавдарчетата, а като прескочим

века – и ерата – сиреч около две хиляди и първа-втора ние ще имаме и първите поколения, учили изцяло и само в новата епоха. Но какви ще са те? Какви ще са техните знания и ценностна система? Не казвам, че ще са лоши и тем подобни, боже опази, напротив. И те на свой ред ще въздадат своите лекари, учители, инженери и така, така нататък; и те ще градят обществото и ще стопанисват стопанството му... но какви ще са те? Те ще са някакви други, ние не знаем какви точно, но няма да са като нас и вас. А аз мисля, че ще са отлични специалисти и добре запознати в някои области, но общата им култура, общата култура ще бъде на съвсем различни основи от нашите.

– И в какво пък по ще ги бива от нас? – запита Чвор.

– Знаем ли... – Тимофей за кратко се замисли. – Езиците... Да, чуждите езици, спрямо които ние сме били игнорирани... Още... компютрите...

– Технологиите – въздъхна Марго.

– Да, технологиите. Също и в търговията и прочие, но това са все същите обективни дадености. Аз акцентирам върху друго. Върху опасността за училището.

Тимофей Карзай отпи една глътка и се изкашля.

– Сега в училищата назрява свободията. Порядък, респект, приобщеност към учители и учебен процес – това се изпарява. Сега срещаш един курс с нормално шо-годе поведение – това са горните (Той някак несъзнателно кимна към абитуриента.), и веднага по-долу започва някакъв хаос. Къде е бедата? Бедата е в това, че за да има учебен процес, е необходима дисциплина. Не може от задните чиновци да крещат и псуват учителите, а другите, предразположените към учение, в това време да попиват знанията прилежно и ефективно. Едното изяжда другото, грубата сила – помнете Гео Милев – надделява над слънчогледите. Обикновено за незнанието на учениците обвиняват учителя. Но какво да стори учителят, когато той е длъжен да обръща огромно внимание на кряскащите, на изоставащите, на незаинтересуваните, а с това съкращава вниманието и отглеждането на онези, които ще развият в бъдеще културата си? Той, разбира се, не може да постъпва другояче... но собствено... сега демокрацията е пренесена в училище, но не като свобода на мисленето, а като някаква своеобразна свобода на знанието – ако искам ще уча, ако не ща – няма. Е това училище ли е? Демокрацията в училище сега я разбират по Достоевски: *всичко е позволено, щом няма безсмъртие* – сиреч щом няма да си вечно ученик или навеки отритнат, разбирай: изключен. Това убива училището. В

кварталните училища положението е страшно – там някой ден ще извадят и пистолети, помнете ми думата. Наскоро имах един ученик, частен, осмокласник, който трудно четеше, а беше умно и чевръсто момче, комбинативен ум, но необразован в тези първи най-решителни за навиците начални години. Защо е така? Защото училището, откъдето идва, е такова – с труднодостъпна дисциплина, с учители – роботи, изоставили надеждата да се преборят... и това сега, сега – а в бъдеще? А тогава, когато тези като моя ученик, за които училището не е ценност – когато те дадат поколение?

– Е, хубаво... – намеси се живо Марго. – Ама преди, като имаше тоталитарен ред и дисциплина, и какво му беше хубавото в училището?

– Колкото и парадоксално да ви звучи, “тоталитарният” ред е свръхнеобходим в училище. На запад мислите, че не мечтаят за него? Ами дори униформите, дори окачените по стените училищни правилници и правила и строгите етикети в общуването?... Външно досущ като при дивия период на комунизма, без последния, разлагащ се период, от който останаха само знамената и връзките сини и червени... – тук Карзай се усмихна. – Но за училището освен “тоталитарен ред”, който да способства спокойствието и условията за набор и боравене със знанията – освен това има и още едно задължително условие: свобода на мисленето. Свободата, гарантираща изправността и недеформираността на понятията и категориите.

Замълчаха.

– Сега безспорно имаме второто. Но липсата на първото го малко или много обезсмисля и ще доведе в лошия случай до девалвирането на ценности и ще трябва те да се преформулират, а кои от нас ще са подготвени за това? Ето. В комунизма имахме първото, но липсата на достоверна понятийна култура ни принуждава сега всичко да подложим на преосмисляне. А училището е тровава система и там още дълго старите понятия на много, дори и млади, учители ще са в дисонанс с новите дадености и това ще нагнетява все повече катастрофичност в бъдещите проблеми на училището. Но впрочем... това е една широка тема и аз не трябваше да я подхващам... И второ: отстрани е лесно... да се приказва.

Разговорът и без това бе прекъснат, понеже в бистрото влезе Соломон Горгий. Той си поръча водка, Чвор му махна и при последните думи на Карзай Соломон се настани на тяхната маса. Настана отново мълчание. Този път и Марго се беше втренчила

в сока си, а Чвор хапеше устни и мислеше за нещо. Тимофей постоя малко с неподвижно лице и като си изпи бирата, додаде:

– В завършек...

Но Марго го прекъсна, а може и да не го беше чула:

– Но епохата е такава... трудна за оцеляване, всичко се влага в оцеляването... и не можем да виним децата, тоест родителите им, че отделят малко... че са принудени да отделят малко от времето и силите си за и на училището... А най-вече да следят строго за детето, както беше при нас.

– Да – съгласи се с плътен глас Карзай. – Това смятах да завърша. Ценностите в училището са и ценности на обществото, обясних по-напред защо, но тази тяхна девалвация ще доведе до там: до един срив на нуждата от култура и най-паче изкуство, а това ще отекне доста болезнено у тези, интелектуално обвързаните... Каквито смятам, че сме, да речем, ние - довърши Тимофей. И изобщо с влизането на Соломон той заговори по-плътно, по-басово.

– А това ще рефлектира върху качеството на самото изкуство и култура.

Това заяви Соломон. Карзай не реагира, а паузата бе използвана от дългосия младеж, който се обърна по име към Соломон Горгий и го попита “дали е виждал Джеймса”.

– Преди малко минах през мазата му... за кратко – отговори Соломон и разговорът се прекъсна за няколко минути.

IV

Преди да проследим пътя на Соломон Горгий от “Плешивата певица” до “Ягода” (от театъра сиреч до бистрото) и да се запознаем с тези, които посети, ще прибегнем до *страниците*, които ще ни се налага да цитираме, макар и не толкова настоятелно, но отчетливо и занапред. Става дума за една колкото реминисценция, толкова и рецитация на мислите на нашия герой – мисли, които той е записвал някъде и по някакъв повод, но предимно са отлежавали в него. Що се касае до това, къде и как Горгий е записвал свои наблюдения, разбори и впечатления, тук му е мястото да подчертаем, че то не е ставало строго систематично или с някаква бъдеща литературска цел, а съвсем прагматично – с оглед на студентските нужди. Така например по много от изпитите си, главно по история на литературите от разни периоди, Соломон записваше анализите си след прочит на конкретната творба или автор и за изпит се готвеше по тях,

пренебрегвайки неудовлетворяващите го критически текстове по въпроса. Често пренебрегваше и лекциите, слушани в университета, като впрочем конспектираше тези, които му допадаха или поднасяха комплицирани факти и понятия, за чието събиране би било необходимо да “се заровиш из книгите” толкова, колкото “трябва на магистъра, за да стане професор”. Соломон често записваше и свои хрумвания в самите конспекти, така че като четеше тези хибридни записки през сесията, се улавяше в постоянно недоверие към четеното.

Освен това е добре тук да споменем един факт, който беше известен единствено на Горгий. В продължение на три-четвърти година той води дневник – записваше вечерта, а на сутринта изгаряше написаното. Пишеше до три пъти месечно и сам му беше чудно защо го прави и каква полза може да му донесе изгарянето на понякога сполучливи и скъпи му фрагменти – но го правеше. Така му остана една тетрадка с изтръгнати листи – празна, но държана винаги сред личните книжа и документи. Ние само че сме ограничени да разтълкуваме този факт-загадка и сега-засега ще се предпазим от предположения. Накрая ще забележим и това: решихме тези реминисценции в окончателния текст на тази хроника да бъдат отделени с по дребен шрифт или с курсив.

.....

1. Всяка реплика събужда у теб ретроспективен бяс: Ама защо го казва това... и така? Как е било по текст? А дали режисьорът не насажда своя тенденция? Над автора надгражда – или събаря, за да строи? ... Междувремежно текстът, писателта тече: нови и нови обстоятелства. Схемата започва да се очертава, скелетът прозира под думите. Ти се мъчиш и напруга си да обхващаши всичко в цялост, в обемност; направил си си нещо като скрин и като му нареждаш чекмеджетата, силиш се да предвидиш кое чекмедже кога ще се появи. Целта пред очите и ума ти е: разгадаване. Бързо, ясно и с минимални отклонения, максимално точно. Колкото повече напредва спектакълът и ходовете на творбата влизат в своята логика и ти я напипваш, надушваш все по-отчетливо – толкова повече мисълта ти те отклонява към евентуални грешки на актьорите, към недостатъчно сполучливи режисьорски решения – и вариации започват да напират в главата ти. Но ето, ново действие, нов елемент, който изменя абстрактната картина на анализа ти и ти внезапно намиращ, че не режисьорът “е събркал в интенцията” и не актьорът е бил немарлив и нев-

нимателен, а твоето предвиждане е все още недоглеждане, кокоша слепота... Ти неистово класираш: героите по типове, сюжета по вид, хрумванията по оригиналност, а всецялото, пиесата – по междутекстовост и по място на лавицата. Но нямаш време, бързаш да не изтървеш текущото. Някъде след средата на спектакъла главата ти почва да бучи. Анализът е нестандартен полов акт, сетивата ти го осъзнават. Очите сълзят. От умора ставите болят. Ако пиесата е средняшка, напрежението с приближаването на финала спада. (Но ако е Чехов, например, болката в главата е отложена за след края на спектакъла, за пътя към дома, когато започва действителният анализ.) Трудните пиеси, писаните с труд и заради провокацията, са най-болезнени. При тях до края си в нерешителност дали ядката на гледаното си струва – или накрая ще се стопи. Финалът става твоя фикс идея. Преди него всякакво мнение ти се вижда погрешно. А финалите (най-чувствителното място на всяка литературна творба) носят най-тежки усещания: разочарование, възторг или безразличие. Възторгът се предвкушава, но идва внезапно – от неочакваната предопределеност на финалната сцена. Другите две усещания могат да бъдат избегнати – ставаши и напускаши салона. Така влечението ти към театъра (или какъвто и да е идеализъм) се запазва по-чисто. Чисто и просто, избегнал си горчива ядка на ранен бадем. Ами ако сбъркаш? Ако сбъркаш, а се окаже, че текстът ти се е надсмял, ухилил се е на твоето напускане и е оставил най-сладкото за накрая? Да... Тогава цял живот ще гледаш това представление. Където и да го срещнеш: в книга, в друг театър, в някакъв разговор, в рецензии и интервюта. С ненужен интерес и прекалено любопитство изкупуваш грешката си и незрелостта на анализа си.

2. Освен сценична визия драматургията трябва да бъде и литературен анжамбман – да пренася съдържанието на текста си върху неписания учебник на литературната майстория. Текстът трябва да съдържа в себе си и по-горно стъпало, именно към метатекста. Трудно за изпълнение. И не за всеки. Още по-малко за авторите, дошли в драматургията не от литературата, а от театъра. Впрочем, откъдето и да дойдеш, написаната пиеса може да се запази само от литературната парадигма. Доказването на горното е изначално: остава текстът. След пет, сто, хиляда години само текстът може да събуди театралният ищак – спомените за актьори, режисура, оващи са относителни. Това може и да е жалко, но няма от-

ношение към текста като предмет на литературното изкуство. Изключенията – каквото може да е филмовата лента – потвърждават правилото.

Нататък. Освен анжамбман творбата може да е акростих, етимологична фигура, синекдоха – другояче казано: ребус. Лабиринтът на Минотавърта. Тогава нишката на Ариадна е невидима и невъзпроизводима за неприобичения читател... Театърът е предметно изкуство на условността. Там върху условността можеш да стъпиш (като поднасяш цветя на актьорите, да кажем). Но друго нещо е, когато условността сама се демаскира и настоява върху своето неуравновесено положение. Когато театралният факт проблематизира същността си, правейки от нея ребус.

Примери за “театър в театъра” – една от първите формули за виси пилотаж в драматургията – не много, но достатъчно. В наше време (“наше време” е зачеркнато от Соломон – б. н.) се усеща с неудоволствие нейната автоматизация, но затова пък проблематизирането ѝ се е задълбочило. Други “висии пилотажи” в драматургията са навлизането на чужди за изкуството на сцената структури на мислене и въображение (като случая с “Плешивата певица”, която гледах пролетта); също така борба със стари текстове и културологични матрици, когато театралната сцена става арена на предлаганата *op line* версия и съществуващата *a priori* в съзнанието на културния зрител митологема. Така или иначе, в чист вид и извън “телескопа” на читателския хоризонт на очакване тази монетност (тоест държаща в едно и чифта, и ека – и лицето, и opakото) имаме само в пиесите, в които се обсъжда игрането на пиеси в частност или театърът в общност. Там ребусът не напуска (условно казано) сцената след завесата и не зависи от задължителната културна грамота на реципиента.

3. (...) ПИРАНДЕЛО. “ШЕСТ ЛИЦА ТЪРСЯТ АВТОР”

Тук се усложнява/демонстрира формулата (точно формулата, а не как чрез нея се решава задачата), по която суровият материал (от живота) търси път да се структурира в художествена тъкан – в текст. Суровият материал: това са шестте лица; те носят драмата си (както се “носи” вирус), а самата драма е разхвърляна хаотично във времето и пространството. Художественото, фикционалното е олицетворено от театъра.

Получава се пунктуално следното: шест лица (живи; от реалността въвн от театъра) идват... СУФЛЪОРЪТ се превръща

в СТЕНОГРАФИСТ... поражда се текст с намерение посетне да бъде игран от актьорите. Режисьорът нагърбва функцията на разпределител на суровия материал и негов трансформатор (производител на театър върху текст, какъвто обаче предварително няма) – но той не успява да удържи нагърбеното, сиреч не успява да стане АВТОР. Затова и заглавието гласи: "... търсят автор". (Такъв не бива намерен.)

Конфликти и конфликтни зони.

1. ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ – ИЛЮЗИЯ

(живите лица – театрални "лица")

Първа част. ЛИЦАТА говорят за драмата си, представят себе си и разиграват драмата – действителността влиза в театъра без пряк конфликт.

Втора част. ЛИЦАТА играят сцена, която после актьорите повтарят – действителност и илюзия се сблъскват в пряк конфликт. Резултат: неадекватност на актьорите спрямо живата драма на лицата (в текст); и неспособност на изкуството да предаде реалното (в метатекст).

Трета част. Двете тенденции – действителност и илюзия – се разгръщат преплетено, но паралелно. Стига се до финал, където има смърт/и няма смърт. (Смъртта се приема също сплетено, но паралелно – едни казват "ПРЕСТРУВКА", други "ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ". Двойствеността на зададената формула тук е най-ясно очертана, сетивно открояма. (Апропо, колебаят се АКТЬОРИТЕ – те се люшкат между илюзия и действителност. При ЛИЦАТА такова нещо няма.)

2. "ДЕЙСТВАЩИ" ЛИЦА – АКТЬОРИ

ЛИЦАТА твърдят за себе си, че са живи, неизменяеми, че съществуват само в своята драма и затова търсят автор, който да ги/я конструира. ЛИЦАТА твърдят, че режисьорът и актьорите са плод на илюзията, защото миналото и бъдещето им тук, в театъра, в настоящето, не са действителност – докато лицата не могат да се отделят от драмата си. ЛИЦАТА препреживяват и задълбочават драмата си дори тогава, когато преповтарят основните ѝ мотиви – докато актьорите са изпразнени откъм драма, те са като пародия без пародирано.

АКТЬОРИТЕ. Те са се събрали да репетира пиесата "Игра на ролите" от Пирандело. Тоест да играят лица, намерили своя автор. АКТЬОРИТЕ са илюзия: те възлъщават лица, които съществуват в действителността независимо от тях. И щом се появяват ЛИЦАТА, търсеци АВТОР, се оказва, че актьорите са в невъзможност да поемат ДЕЙСТВАЩИ лица върху себе

си – те могат да поемат единствено РОЛИ.

Драмата на лицата.

Шестте лица са: бащата, доведеницата, майката, синът, момче и момиче (последните двама нямат реплики).

Всички са от една майка, но доведеницата, момчето и момичето са от друг баща, който е починал.

БАЩАТА е подтикнал МАЙКАТА да се омъжи за другия. След смъртта на другия ДОВЕДЕНИЦАТА става проститутка и преспива с първия мъж на майка си, с БАЩАТА. БАЩАТА е прибрал семейството, но синът не може да диша тази атмосфера, дразни се от новата си сестра, не познава майка си (от която рано е бил отделен) и прочие...

БАЩАТА е Угризението, ДОВЕДЕНИЦАТА е Отмъщението, СИНЪТ е Възмуцението, МАЙКАТА е Скръбта – това се конструират на лицата в тяхната драма.

Ефектни (за театъра) / ефективни (за драмата) и носещи (за пиесата) сцени.

Първа част. Появата в театъра на живите лица.

Втора част. Разиграваната (първо от лицата, после от актьорите) среща в публичния дом между бащата и доведеницата.

Трета част. Финалът.

– Момиченцето се удавя, а момченцето се застрелва. (Те са Изкуплението!)

В края избухват двете крайности: реалност и фикция. Чува се само ИЗСТРЕЛ. Изстрелът е театралната илюзия за смърт и затова актьорите реагират на смъртта на момчето: “преструвка”. За тях смъртта тук, в театъра, е невъзможна. (Те доказват принадлежността си към илюзията.)

Пиесата не казва дали в края има смърт или не. Става ясно обаче защо няма АВТОР: връзката между реалност и фикция е невъзможна.

ИБСЕН. “ПРИЗРАЦИ”

Сюжетът.

Син се връща от...

V

След “Плешивата певица” на Соломон не му се мислеше. Запали цигара още на стълбите пред театъра; не бе се смрачи-

ло още. Зачуди се накъде да я подкара. В квартирата щеше да обикаля от стена до стена, усещаше се не в състояние да чете и цялата мисъл за квартирата му беше противна. Ако удареше една-две водки, щеше да преодолее стегнатостта, но тогава нямаше да може да връща достоверно лентата с пиесата назад. И това му се стори противно. Трябваше да се поразсее. Да позяпа някъде някого. Не му се и контактуваше. Не му се и стоеше на едно място.

Пред него мина някакъв наконтен пич, с гелосан перчем и пъстра риза, натикана в черен панталон. На темето – слънчеви очила. Шляеше се явно, беше сам, не бързаше за среща, но нещо очакваше – така го определи Горгий. И тръгна след него. Пичът бавно се насочи към главния булевард и се отпусна в тълпата. Соломон го следваше от другия тротоар и чертаеше хипотези. Ако пичът отиваше на среща, но още му бе рано, навярно би минал за цвете покрай цветарките от откритите локалитети... Не, не, къде ще ги търси, по-скоро... по-скоро би хапнал нещо в “Хризантемата”. Пичът наистина спря пред фасадата fast food hrizantema. Ще яде тост, реши Горгий. Или ролето със салати. Или... Но пичът постоя и продължи. Може би се бе оглеждал за някого. Горгий го оприличаваше на ретро автомобил от ежегодното рали на града; излязъл от гаража си, за да го видят, а и той да позяпа света от своето купе. “Бастун.” Какво ли можеше да работи тоя напомаденик? В някой офис, сто процента... видеотека или подобна простотия. С една дума – безделник без мадама, но с мераци. И все пак къде ли отива? Тук Горгий забуксува и измисляше някакви невероятни предположения – като това, че отива до панорамата, за да седне на пейка сред загнездилите се любовни двойки сам, унил и безнадежден и да гледа звездите над тъмната планина. Пичът влезе в баровската уличка (така я наричаха, понеже приютяваше няколко съмнителни тузарски заведения едно до друго), Соломон го последва и се спря на ъгъла. Пичът флегматично, без да се оглежда – като кон, пуснат да се прибира сам от полето – плавно изви към неоновия вход на един от нощните барове със стъклена фасада и билиард зад нея. Соломон се затича, за да фиксира преследвания при влизането, спънато мина край витрината и видя как гелосаният “даде пет” на някой си от бар-плота, приближи до билиярда, обхвана през кръста едната от двете играещи дами, а на другата – която тъкмо се бе навела, за да прати черната топка в ъгъла – на нея се втрени в деколтето. Соломон Горгий отмина и това последното всъщност го съчини по подразбиране.

Сви от баровската и тръгна към реката.

За да не отегчаваме излишно разказа, нека влезем в едно мазе. Сградата бе стара кооперация с двор; отстрани, откъм простирите – стръмни стъпала, допълнително разбиван вход към една от мазите. Вътре, тясно помещение с наредени в дъното барабани, до вратата креват, пружинен, виснал, а по отрупаните етажерки – кърпи, хавлии, чаши, шишетии. По пода разхвърляни платки, говорители и прочие електроника...

– Гоше – хрипеше изпостаял мъж, към петдесетака, но разглобен като осемдесетгодишен дядо, – дай ми, моето момче, два кинта... и повече няма да те търся.

“Гошето” бе легнал на кревата с гръб към човека, лице към стената, и само дългите му коси потрепваха сегиз-тогиз.

– Гоше ?

– Изчезвай.

– Гоше, дай...

– Изчезвай бе, глухар ли си?

Гласът на младежа излизаше приглушен от стената, а на опърпания приглушаването идеше от душата. Цялата сцена бе застинала като в библията.

– Гоше... умирам от глад.

– Умирай, да ти ёба майката – Гошето се обърна рязко и сухите му очи се впиха в мъжа. – И съм ти казал да не идваш тук, че ще ти счупя кокалите.

Кльощавият живна и очите му, съзлививи и без това, съвсем се наляха с мъзга.

– Изчезвай... Обръщай се и да те няма – уморено рече Гошето и затвори очи. Мъжът не мръдна, а трескавите му пръсти се изпънаха с надежда. Тишина обгърна мазата за няколко минути.

Горгий бе наблизил. Бе се отказал от реката и затърсил из дворовете по-прикрито място, да се изпикае. Облекчи се и тръгна наобратно. Чу изведнъж да се тряска метална врата и наостри внимание. Някаква парцалена фигура изскочи на пътя, петдесетина крачки зад него, и със смешна куца походка се насочи надолу по тъмното. Соломон мислеше.

– О-о, да... – удари се той по бедрото и бързо се върна назад. Беше същият двор на кооперацията, с простирите.

Гошето бе станал от кревата и опъваше гъстата си коса на опашка. Слепоочията му бяха побелели. Видя на пода бяла едра монета и я изрита – тя издрънча в стойката на фуса. На вратата се почука. Гошето отпусна ръце и стисна ластика в юмрук.

– Джеймс? – чу се отвън. – Тука ли си?

Гошето бързо се заовързва, викайки:

– Тука, тука! Влизай, Монка!

Соломон Горгий влезе.

– Абе, чух да се тряска вратата и викам – тоя шум ми е познат!
– здрависа се Соломон с ведро лице. Другият замълча. – Да...
– продължи той по-тихо. – И видях да излиза от тук... твоят ли беше?

– Ами кой? – Гошето отвърна неочаквано силно и отиде при фуса. Понаместа го.

.....
Като изпълзя от мазата на Джеймса, Горгий се завтече към старата част на града. Бе се съсредоточил в краката и дори забрави да запали фас. Бързаше за Софроз Житогега.

Софроз Житогега бе първи приятел на Погодин Дъждовежд, бяха карали заедно казарма. Оттам им останало взаимното обръщение “братчед”. Братчедосваха се с Погодин, но друг *братчед* не допускаха. Погодин бе прекъснал отдавна следването; бе изкарал само семестър и половина някаква източна филология. Оттогава бродеше из града и извън него и се издържаше сезонно или от редките семейни пощенски записи. В града отсядаше у Софроз, който живееше сам на квартира в стария град, впрочем близо до Соломон. Софроз учеше математика, всъщност някакви приложни технологии, рядко излизаше на гезме, но бе известен сред познатите си с манията да си спомня. В тази мания пръст имаше “братчед” му, Софроз прилежно “си спомняше” (разказваше) пред любопитстващи първоначалото на своя затвърдил се навик. “В казармата – казваше той – бяхме веднъж наряд с братчеда... Скука някаква. Той четеше нечии мемоари, ама ги прелистваше, де. Бе минал доста, листчето за отбелязване бе някъде напреде, си спомням...”

Соломон Горгий усили крачка и се усмихна.

“... Авторът бе някой си Константин Константинов, заглавието... – тук понякога Софроз се заравяше в бумагите и търсеше “листчето със спомена”; когато го намираще, посочваше името: “Път през годините” на К. Константинов – ако ли не, най-често гадаеше: “Годините” ли беше? “Вървене през годините” ли? Нещо такова.” – И преглеждам аз книгата и чета някакъв очерк за някаква сладкарница – виж, нейното име не помня. Софийска сладкарница. И изведнъж като започва едно изброяване на имена... имена, имена, имена... чета, чета... И се шашвам: викам, тоя как е можал да си спомни толкова имена и лица!? Все едно, сравнявам аз, да си припомниш всеки, ама аб-со-лютно всеки, с

когото си се запознал от детската количка, та през училище, та до сега... та докато си жив. Ами това е толкова странно! И нещо ми щукна: бе що пък да е странно – така уважаваш хората, с които си общувал (па макар и минутка в рейса), така уважаваш и себе си, че можеш да изведеш спомените си като функция на съществуването...”

Соломон Горгий стигна у Софроз Житогега. Софроз бе очилат и чернокос, с ведри очи; беше се навел над карта. Здрависвайки се, Соломон кимна към картата:

– Какво търсиш вътре, Софа?

– Абе преди малко се сетих, че като бях – в кой клас? шести ли? – с баща ми ходихме до една хижа в Родопите. Гореще някъде, по билата. И там един мъж ни посрещна, беше нещо по парното поддръжка май. И докато чакахме да ни настанят, онзи ни разказа кажи-речи живота си, а поводът беше, че аз по детски го попитах защо е по джапанки. Бе зима, студ. А той се усмихна неловко и заразказва на баща ми как работел дълги години долу по тежките металургични комбинати и там от отровите се увредил и страдаше от тежко изпотяване. “Ето и така, казва, по джапанки краката ми са вир вода.” Беше един, така, свит човек. И неловко се оплаква: “Не мога, казва, на моабет да ходя. Като вляза в къщата и всички се събуят, а аз не смея, щото от потта такава смрад се е събрала в краката...”

– И ти какво търсиш в картата? Хижата ли? – прекъсна го Соломон.

– Да, бе... Не помня името и чета хижите, та белки нещо ми прозвучи познато... То аз много-много не съм бил в Родопите... По лагери съм ходил... А! – той бодна с пръст пред себе си, но го отдръпна. – Не... Помня, лагерите бяха на Чудните мостове, Кабата, до Бачковския сме били...

При Джеймса, известен още като Жоро Металиката (“Гоше” го наричаше само баща му, но те се виждаха и разговаряха много рядко и все неочаквано), Соломон Горгий не се бе задържал твърде, понеже Джеймса бе потиснат, уморен, вял. Пък и Соломон бе влязъл случайно, та и той нямаше какво толкова да му каже. (За Джеймса ще разкажем тъжната история на неговото детство някъде по-после, когато не бързае толкова.) Все пак Горгий бе предложил да излязат надолу из кръчмите, ако иска “и до панорамата”, но Джеймса бе го погледнал със сините си очи:

– Без пари съм останал, Монка, *нутаче* нямам!... Имам два-три кинта – за цялата седмича... И ако се забия сега по заведе-

нията, утре направо се мятам в реката!...

Джеймса говореше колоритно. Апропо, викаха му “Джеймс”, защото действително приличаше на Джеймс Хетфийлд – бе русоляв, бе си докарал фризура и брадичка като него – само дето бе с по-изразено шкембе и безформена физика в сравнение с кумира си...

– Идвам от Джеймса – наруши Горгий мълчанието над картата. – Неговият пак го бе посетил...

– Баща му ли? – вдигна очила Софроз. – Хм... Знаеш ли, че за първи път като се запознахме с него, той вървеше с тайфа по Централната, а баща му подтичваше след него, а Джеймса му подхвърляше монети...

– Той къде спи баща му?

– Че знам ли го. Джеймса не го интересува. Сигурно изсрутежите долу до реката. Как не е умрял още... А, ето! Май беше това! Марциг...

– *Марциганица* – прочете Соломон Горгий. – Че аз съм бил там бе, Софа! Тя е една голяма хижа, на майната си горе, а пък вътре дискотека даже имаше...

– Да! Да! Тя е! Не е толкова на майната си, а води автомобилен път до нея и ходят в събота и неделя смесени любовни бригади долу от градовете! – Софроз Житогегга бе цъфнал в удоволствие. – Браво, Монка!

Софроз взе да записва нещо на лист и после пак се зарови в бумагите си – класираше записаното. Горгий беше застанал неподвижно; Житогегга му подхвърли да седне, да не стърчи, но онзи не отвърна, не го чу, а се бе втренчил пред себе си. Плещивата певица, мазата, сянката на бащата на Джеймса, срещата с Елиза Карзай – бе се вцепенил. Усещаше, че нещо му липсва; не че му убягваше или го бе забравил, а че просто му липсва...

– Седни, Монка... ти пък – чу гласа на Софроз Житогегга.

– Ти остави това – окопоти се изведнъж Соломон, – ами аз знаеш ли за какво идвам по това време! Джеймса каза, че братчед ти бил се върнал.

– Ами той последно каза, че наистина тия дни щял да пристигне...

Точно това бе подтикнало Соломон Горгий бързо да се изнесе от мазата. Джеймса бе споменал:

– Пък ти чу ли, че Погодин щял да се замонашва... или нещо подобно. Гената го видял днес следобед.

... Горгий си тръгна от Софроз Житогегга сериозно замислен. Правеше резюме на чутото и наученото и бавно, може би несъз-

нателно, се насочи към квартирата си.

По повод “замонашването” Софроз също бе се зачудил. “Това е нещо поредно и ново.” Бил се видял с Погодин в края на февруари при последното му идване, а тогава Пого за пореден път бил “пред прага” на нещо, ама Софроз не останал с впечатлението за нещо определено. “Сигурно пак го е повлякло някакво хрумване. Колко обувки скъса покрай тези хрумвания!” При тези думи Софроз бе погледнал Горгий иносказателно и това сега го терзаеше – какви пък са тези “обувки”? Тук има код. Те братчетите си го знаят... Но работата бе там, че Горгий бе научил нещо странно. Погодин още миналия месец бил тръгнал да издирва някаква девойка. Не стига това – а Пого бе доста отшелнически настроен, рядко се хващаше с жена и не изкарваше повече от три-четири преспивания; а отгоре на това сега и вестта, че щял “да се замонашва”! – не стига туй, ами жената се казвала Чечита Чипочер и според трикратното потвърждение на Софроз Житогегата пред невярващия и смаян Соломон Горгий – Чечита Чипочер била телепат.

– Хем младо гадже, хем телепат! – бе се опитал да саркастира Соломон, но Софата отрече майтапа и допотвърди:

– И аз не му вярвах и като теб го бъзиках, но братчеда даже се поразсърди... Значи е истина.

“Значи е истина – мислеше си Соломон, докато изкачваше баира към дома, – ама каква истина! Само Пого умее така да втрещи.”

Погодин Дъждовежд бе действително най-привлекателният персонаж, познат на Соломон Горгий. Още преди три години, като дойде студент в града, започна да чува за него. Първо бяха цитати. Първия дори бе запомнил: “На боговете всичко им е простено, само не и това, че са богове.” Впрочем след запознанството Пого отрече афоризма си и по-точно жанровата му идентичност: “Сигурно съм го изтърсил сред някой разговор, а някой любознателен ловец на цитати го е шлифовал и разпространил. Може да му е турнал и античен автор!... А то няма да се учудя, ако настина има.” Може би Погодин се изразяваше твърде неконвенционално и често затъваше в образи и метафорика, а също и махването от университета и потъването в неговата фикс идея го правеха обаятелна тема, та с повод и без повод, приятели и неприятели, често го споменаваха. А Соломон, освен от разговорите с него, бе привлечен и от факта, че по стаи, по пейки и по друмища Погодин Дъждовежд неизбежно бе с книга в ръка. Горгий също четеше много, такава му бе и спе-

циалността, и призванието, но той пазеше общуването с книгите за себе си. Бе отдаден на интимността, която пораждаше самотното четене, и околното смяташе за прахоляк, който волно-неволно затрупва интимността. Знанията не бяха самоцел за Горгий; той пропускаше пакостливата според него критика или философия, бе предан на литературата и живееше с книгите. И държеше на конфиденциалността.

А Погодин бе друго. За него не можеше да се определи до каква степен му влияят книгите – наглед подборът им бе произволен: и литература, и документалистика, и история, и трудове и изследвания на философи (по-рядко), социолози, психолози, богослови и така нататък – Пого четеше всичко това постоянно, прескачайки, което не разбира или което му е безинтересно или вече известно. Горгий бе разговарял с него на тази тема няколко пъти и бе чувал все едно:

– Чета, ама за кога и аз не знам. Аз не мога като теб, Герги (Единствено Погодин Дъждовежд го наричаше така, между другото.), да опиша, преценя или анализирам една книга, ама тя ми влиза нейде под вентила на мирогледа и докато не я донатикам вътре с друга книга, с друга информация, все напира и напира да излиза.

Какъв му бе “вентилът”, Горгий не можеше да отсъди, ала за мирогледа той го бе определил: *диогенски*. (А като му го каза, Погодин взе, та прочете Диоген Лаерций, “За живота на философите” – и Соломон помнеше как го бе учудило попадението на Погодин: хем виц, хем “документалистика” от друго време, хем философи.)

Но най-изненадващото у Погодин Дъждовежд бе манията му. Последните две години той неистово търсеше таланта си. Невероятно бе, че и Софроз, и Погодин бяха вманиачени и вторачени в нещото си и че се бяха намерили, случайно, от казармата, и че живееха заедно (доколкото Пого се задържаше в града) и в крайна сметка още от първата им среща – там (както свидетелстваше Софроз) в смърдящия кенеф на поделение еди-кое си – се бяха нарекли “братчед”... “Всъщност какво невероятно има? – каза си Соломон; ровеше в джоба за ключовете. – Запознали се, единият – Погодин – маниак, другият... от неговата тяга... Къде са ми ключовете?”

Погодин прокламираше от две години така:

– Всеки човек си има талант – така гласи клишетото. Талантът не се намира на пътя – второ клише. И като не знаеш какво дириш, не го дири, въртоглавно – това пък е библейска мъд-

рост. А защо, питам аз, господата и проч (вместо “прочие” – б. н.), все се оплакваме, че онзи бил некадърник, че държавата ни е достойна само за емигрантска носталгия, а дълбокият сън на юнака балкански бил неговият талант? Защото никой от нас не прави равносметка за таланта си, не го издирва ни насила, ни найе, ни в ръкав. Хайде, предлагам ви аз, всеки от нас да намери таланта си – пък ако ще бил той и оператор на клечки за зъби! – да го намери и да го оязди! Ето на това викам аз *утопия*!

“Утопия, ама съм си забравил ключовете и Чвор или оная са заключили... – затюхка се Соломон. – И сега кой ги знае къде са и в кой полунощ ще кацнат...”

Соломон изпсува стилизирано на глас и най-откровено наум и хукна да намери съквартиранта си.

VI

“Всяка имитация е прозрение за същността” – смяташе да нарече Тимофей Карзай изследването, което готвеше онази пролет. Заглавието още не бе решено, Карзай се усмихваше накриво в душата си, понеже това наименование му се виждаше “едно към едно имитация или клиширана същност”. (Това заглавие бе иронично според асистента.) Той водеше и такъв СИД (свободно избираема дисциплина): “Имитация и/или прозрение за същността”. Соломон мислеше да се запише в началото на семестъра, но нещо неопределимо го възпря. Тук му е мястото, считаме, да дадем някои предпоставки за отношенията между Соломон и Тимофей Карзай, които впрочем тогава (тоест в точката на повествованието, в която сме) съвсем не бяха развити и обособени. Ние ги “хващаме” в първите им катализации, в началната им невинност.

Соломон бе *ироничен* студент, бе такъв наглед – скептичен в очите и мнителен в интонацията. Само по начина, по който попиваше чутото и прочетеното, по начина, по който бързо се палеше при обсъждане – по тези белези можеше да се открие основата на всеки *младежки скепсис*: желание да се отдадеш, възторгнеш и довериш изцяло на усещанията. С една дума – противоположното на скепсиса. И това лесно би го “прозрял” този, който малко от малко обича да се вглежда в характера срещу си. Но на Карзай – и всички в неговото дистанцирано положение – разбира се, не му беше до “вглеждане” и затова и в неговите очи Соломон минаваше за *притеснителите* – тези младежи и девойки, които с удоволствие се впусаха в колизия с

преподавателите си. Тези студенти се *трансферираха* понякога от едно асистентско ухо в друго. Та още в първите упражнения през есента Карзай бе заложил на тактиката на подчинение към учебната линия и пренебрежение към отклоненията от нея за такива като Соломон Горгий (а той не бе единствен, естествено). Но не можеше да избяга от леките проучвателни “схватки”, които никак впрочем не го смушаваха; не избяга и от някои “стратегически” боеве, чийто изход не зависеше от него и, за да бъдем безпристрастни, той дори не ги забеляза. Така например за курсова работа Соломон си бе избрал *стратегията на разказвача* в “*Je ли крива судьбина?*” на Любен Каравелов – творба, която Карзай бе дал в списъка за работа на упражнение (редът той иначе строго спазваше). Курсовите работи бяха предадени и изчетени, Каравелов “по списък” приближаваше, Горгий го очакваше “приобщен”, но дойдоха сегашните пролетни празници, това-онова и Каравелов бе подновен направо с “Три картини от народния живот”. Соломон в себе си поруга на воля волята на “съдбата”, но вторичният етап на осмисляне го отведе до там, че той от нине и во век и веков бе уверен и уверен, че това пропускане не бе случайно. Че курсовата работа бе насочила судьбината; и прочие, и прочие, а относно разработката на повестта от Соломон Горгий, той бе вложил в нея доста от възторгналия го у Каравелов майсторлък да борави с функциите и ролите на разказвача, а и с читателските очаквания. После, така да се каже, *post factum* се включи в игра и още един интеграл: самият асистент бе издал книга върху дискурсите на Каравелов (от която Горгий не бе се заинтересувал, нито чел, почти и не чул – но ние споменахме неговото предразсъдъчно равнодушие към критичната и изследователската литературна книжнина) и в действителност курсовата работа удряше точно в “асистентския периметър”. Да уточним: това “построение” на създалата се ситуация бе изцяло в главата на Соломон и в студентското му ego – образът от другата страна, преподавателската, бе сътворен от него без никакви реални точки на допир; другояче казано, то бе един изимитиран образ от изимитирана колизия. Но, както отбелязахме, Тимофей Карзай онази пролет пишеше дисертация с работното заглавие “*Всяка имитация е призма на същността*”.

А в нашия град издираването на студент от студента не е никак сложна работа. Достатъчно е да излезеш на Централната, по която в късните и ранните часове на денонощието шетат предимно студенти, да питаш тоз-оня и да те упътят към “един-друг”. Така Соломон бързо прекрачи прага на “Ягода”, видя Чвор, видя и

кои бяха на масата, поръча си водка и седна. И съвсем забрави да каже на Чвор, че всъщност го търси, “за да го намери”. Освен ключовете лека-полека от мислите му се изпари и проблемът “А защо му е на Пого телепатка?”, занимавал го по пътя, и въобще вниманието му се насочи към Тимофей Карзай. За първи път го срещаше в “неформална” обстановка. Забеляза, че пие бира и поклати наум глава.

Карзай се канеше да става, но при влизането на втория негов студент (освен Марго; Волдемар Чвор следваше май история) реши, че най-удачно ще е да почака малко. Не искаше да им наложи да говорят зад гърба му повече, отколкото бе предполагаме. Тези настроения само се мярнаха в съзнанието му, ала интересът от страна на Соломон (прикрит, но димящ по периферията) го притесни неочаквано. Не искаше да влиза в пряк и личен диалог, какъвто неминуемо предчувстваше.

– А това ще рефлектира върху качеството на самото изкуство и култура – репликира Соломон последните думи на Тимофей Карзай.

– Монка, виждал ли си днес Джеймса? – бе попитал дългокосият скорошен абитуриент.

– Преди малко минах през мазата му... за кратко – отговори Соломон и разговорът се прекъсна за няколко минути. Чвор запълни паузата с някакъв безвкусен спомен от детството, в който спомен “бащата” (баща му на Волдемар) точеше нещо в някаква маза.

Най-неочаквано и леко троснато Тимофей Карзай отсече:

– А защо днес няма наше кино... обсъждали ли сте?

– Няма пари – тръсна Марго.

– А защо има хазарт, като няма пари? – Тимофей Карзай бе изоставил за момент удебеления глас, но бързо си го възвърна и каза съвсем спокойно, на слух с безразличие: – Въпросът ми бе с оглед на това защо не се получава днес нищо от редките български продукции.

– Как се стигна дотам, че – продължи Карзай, след като всички мълчаха – през комунизма кино-браншът се бе нарочил за дисидентстващ? Че спирането на един филм – интересен или не – подклаждаше мнението за горното? Че използвайки алегория, кинаджиите си представяха, че държат в ръце нещо като революционен лост? Добре, ама първо с алегория не е направена нито една революция, понеже асоциативността е свойство на интелекта, а не на масите; второ, иносказанието е свободна зона откъм семантика и тълкуването му е толкова по-съмни-

телно, колкото по се поддава на разнообразие. Тъй нареченият “езоповски език” важи за жанра и в текста на Езоповите басни; извън тях той е просто сравнение, като у нас това сравнение се правеше едновременно с обяснимото желание да се отрече сравнението, да се скрие сравняването. Е какво е това сравнение без названо сравнявано и не води ли то до едно изопачение в ми-рогледа на масовия културтрегер? До едно изстъргване на усета за сравняването – значи, реалността? Води – и доведе.

Тук Чвор кихна и Марго се засмя.

– След комунизма – рече леко смръщеният глас на Тимофей Карзай – настана радост – не само в киното, но и навсякъде. Че вече всичко може да се каже, че всички теми са достъпни...

– Нова песен със стара партитура бива ли? – вмеси се Марго.

– М-да... Но не иде реч само за средствата и рутината от дългото правене на едно ограничавано изкуство – творците са способни да прескочат собствената си ограниченост (ако успеят да я преглътнат). Иде реч за друго. Че ентузиазмът логично не се оправда: появиха се анахронични в световен контекст и посредствени в частност резултати. Появи се някаква своего рода импотентност, която първо и естествено се оправда с липсата на финансови средства, а посетне това първично оправдание замести действителната причинност. А тя е проста наглед: излезе, че еднакво фалшиви са били не само лъжите на комунизма, но и истините му. Тоест това, което се смяташе за потискано от пролетарската идеология, отхвърляно и сие – то излезе не по-малко ялово и безосновно.

– Някой беше казал, че огорчението и преувеличението са братя близнаци – прекъсна го Соломон, – колкото расте едното, толкова и другото. Но аз в интерес на истината съм съгласен напълно. Ами че сега могат да се свършат прекрасни неща точно за прякото минало, за комунистическото. Хората, които добре го познават, сега са в цъфтежа си. Но старите и зрели не го правят, щото сигурно им е неудобно (гледано опростителски), а (гледано по-прецизно) и изопачението, както се изразихте, което им е част от природата станало, им пречи да погледнат безизкусно и неезоповски на миналото...

– А младите – подхвърли Марго – нещо не ги бива.

– Не, защо? – каза Соломон. – Не може да не ги бива, но навярно им се струва пошло да описват хора, живели и правили комунизма. А за лъжите и истините на комунизма ми се вижда малко абстрактно обяснение, недостатъчно приложно.

– Аз – с нежелание отреагира Карзай – предполага се, греша

според вашата формула за огорчението и преувеличението... Абстрактният дъх иде затова, защото ние говорим обобщено, а не търсим конкретиката... Тука обаче не може да се даде окончателно и апелационно мнение. Лично мнение по повод конкретните културни факти, които наблюдаваме от пукването на демокрацията насам, бих изразил по следния начин: според мен се оказва, че нямаме достатъчно персонална култура – и то точно в областта, в която сме божем специалисти. Нашите културни продукти са или детски, или фарисейски. Имащите тази необходимост ни обща култура понастоящем я храносмилат. Останалите я трупат. В резултат на бял свят смеят да излязат само децата и фарисеите. Не, не, не искаме да кажа, че интелигентността ни е зациклила или тем подобни! Напротив. Ние чудесно проумяваме и обхващаме разните направления, възникнали без наше участие... Ето, да вземем какво... – Карзай се поколеба за миг, явно по свои, вътрешни усмотрения. – Да вземем абсурдизма в литературата, в театъра, споходил ни анахронично (с оправдание). Ние сме го разчертали, преподаваме го и го учим, ала задължително преди това питаме: ами кой е този Йожен Йонеско, какъв е този, какъв е онзи...

– Хм – Соломон Горгий се подсмихна и това спря Карзай, който се втренчи в неопределена посока и само бялото на очите му издаваше присъствие. – Ние говорим за кино или изкуство въобще, но всъщност изхождаме от литературата. Не може да не е така – това са нашите опорни пунктове, които сме разчепквали и така сме пренесли изводите и върху културата въобще. И е така – те са съотносими във висша степен. А тезата – додаде разсеяно той – за фарисейството на културата е добър път за обяснение на... безкачествената литература, никнеща днес.

Разговорът бе улучил едно от чувствителните литературни места на Соломон Горгий, откакто бе студент. Темата е дълга и широколистна и тя омешва в едно тесто и книги, и издателства, и писателства, и книгоразпространение и реклама, но ние тук ще се спънем само в най-ефектните тонове на възгледите на Соломон по въпроса. *Защо – питаше той (и себе си, и събеседници) – излизат все такива боклуци? Ясно, всичко е на самотек и всичко е позволено в книгопечатането, но аз не питам за самотейната литература, а за другата, еманципираната? Защо все такива дървета излизат, а иначе като че ли хората са кадърни поне за едно свястно творение в живота си? Не защо и кого заблуждават днешните високи автори, а защо и как себе си заблуждават, че това, изписаното, е литература,*

а не мъченически спор с листа? Добре, старите патили (а в действителност помпали) пишуци от комунизма са навикнали на кресло, канцеларийка и почивни станции – от тях нищо не можем и да очакваме. Ами сегашните, новите, от какво и те са неориентирани и бива ли пък стадната психология дотолкова да ги бѣхта и те да се стремят към приобщение в съюзи, журита, конкурси, а не да седнат върху листа да му дадат това, което още не ги е споходило! (...) Какво стана с хилядите знайни и незнайни – горецеше се в друг случай Соломон – “труженици на перото” от редакции и канцеларии – къде изчезнаха те, след като призрачната основа на невъзможната писателска професия след комунизма рухна и разпадът ѝ повлече цялото книгобитие барабар с книгожитието? Захванаха се кой както, каквото може и каквото е успял да си надrobi от погачата дотогава, а останалите не преживяха или се окопах в някакви ведомствени по дух и разсъдък, и антураж литературни вестници и списания, виреещи по старата система, храненическата, и толкова: за литература няма и какво да говорим. Ами че от тези хора даже и пазачи не става и кой ще ги вземе тях, след като са свършили за това, което са имали, а са се хванали да се занимават с това, което никога не са имали. Това е... амбулантна история, оцеляване, кокал, нещо да капе, пенсия без пенсионери – отгоре на всичко са се маскирали като масони. (...) Хубаво каза сега Карзай – мислеше Соломон в този момент – за фарисейството на културата. Затова е настъпила всеобща посредственост, защото псевдоиграчи са се гепили на хоро, ама хорото е яко като верига; техните литературни трибуни са всъщност техни амбулантни будки и продоволствени градини – а на кого ще му скимне да се откаже от поминъка си заради някой, срещнат в дерето? Сегашната литература е поминък за търговците ѝ, а понеже те не са кадърни за производители, не пускат производителите до пазара. Точно така Исус крещял на фарисеите, че понеже сами не могат да влязат в небесното царство, не пускат и другите да влязат, а стоят и запречват входа... Умно момче е Карзайчо... Ама аз това вече съм го броил. (...) Не е сложно да се разбере защо литературата ни е посредствена – написа веднъж Соломон в дневника, а написаното изгори на сутринта. – I/ Това идва от инерцията на деформираните понятия от последния половин век. Комбинира се с липсата на съзнание за световна литературност (вкл. пряк контакт с шедьоврите) – литературност, а не литература! – у средностатистическия пишец. Сместа

е отворителна на слух; пие се на гладно, но след кафето. 2/ Нашата оскъдна гарнитура на националната ни литература е довела дотам, творците да се равняват един другиму и да я карат на прескочи-кобила. Пример: ти си написал добър стих, аз ще напиша два. А ако се появи трети, който да им каже, че са написали обикновена дроб сърма, то изведнъж първите се преобразуват в математици и смело атакуват, за да докажат, че две е повече от едно, следователно – да живеят стадните закономерности! 3/ Ние като деца сме привикнали на “големият наш”. Ти си “големият наш” днес, утре аз ще съм “големият наш”. Ако ти ми играеш секира, брат, аз ще те опържа яката, маскара с маскара. Целта на Бай Ганьо: дай ми сега келепира (славата), лъжи ме, ако щеш, но ме целувай (“големият наш” ме наречи), пък да видиш Бай ти Ганя как може да се гордее за ползу родну! Литература ли – вика бай Ганьо, - че кой ти гледа сега тази работа бе, кърпене?! 4/ Ние сами сме се загробили в тясната ни националност и сами не виждаме, че нашите литературни откровения са или псевдо-, или игра на ръката. А защо не виждаме? Защото я караме чекиджийската. Добре, бе! – ще каже Еди Кой-си. – Моят риман е къде-къде по-“стойностен”, по-“приносен” от този на Някой Си-ев! А я виж как в бр... на в-к... за него ееей такава статия, а за мен – ей тонечка!... – Хубаво, бе – би отвърнал. – Ами ти се мери, като пишеш роман, с Достоевски, а не с Някой Си-ев и Другоброев-Вестникарски! Ако ще пишеш поезия, сравнявай я с Вапцаров, а не със Станка Цанкова Джилджанкова (“голямата наша” от някое читалище)! Ако си драматург, слагай твоето на везната, а от другата страна турни Чехов. Не е ли просто? А-а-а, ама така можело да излезе, че твориш като Голиат, а издаваш като Давид? Не си ли съгласен? Е, тогава какво за тебе значи някаква си библия... 5/ Всеки според таланта си... Ама талантът няма да се развие, ако се стремиш да надскочиш “трите хаи” (“Някой Некадърник Наши”, както се кодошеше Валери Нусим Меворах). Цял живот гони Шекспир, пък ако не го стигнеш, ще знаеш докъде си стигнал. МЕТОДОЛОГИЧНО СРАВНЕНИЕ: Ако Стефка Костадинова бе скачала само в България или пък на псевдотурнири из света (а там, представете си, да трябваше да скача не повече от метър и шестдесет) – никой нямаше да я чете и спомня, макар тя да би печелела цял живот, а пък ние колкото щем да я съпровождахме с “голямата наша”! И нивга никога нямаше да узнаем (което е жалкото), че тя би скочила два метра и девет! Ала не: Стефка се равняваше, естествено,

с големите (но без кавички вече!), даже ги смачка и рекорд постави, и беше велика атлетка! (Забележка: в литературата рекорди няма, но тя самата е нависоко и без висок скок не можеш да я докачиш, пък макар и с върха на пръстите.) ИЗВОД: Сложно ли е тогава да обясним как се постигат височини? Ако не си заблуден в измервателния уред, то като нищо някой ден ще прескочиш двата метра – пък за нагоре, каквото дал господ. ВТОРИ ЛИТЕРАТУРОВЕДСКИ ИЗВОД: Няма нищо чудно в това, че в дадена епоха се появяват наведнъж няколко велики писатели. Напротив, това е свръхлогично. И естествено...

Ще си позволим сега да прекъснем патоса на Соломоновите мисли и излияния. Към този втори извод (съдържанието му и без това се предугажда от горното) ще се върнем по-нататък – той е също сред лайтмотивите на Соломоновите тезиси. Докато всички тези стари и нови искри осветяваха съзнанието на Горгий отвътре, отвън, на масата в бистро “Ягода”, бе продължило мълчанието. Забляването на Соломон посред фразата остави усещане за нещо недоизказано и Карзай, а може би и другите околни, чакаха, но някак доста апатично. Тимофей Карзай накрая реши да си тръгне и се изправи.

– Като казахте Йонеско, господин Карзай – рече Соломон и също се изправи, – ми стана чудно, защото аз сега идвам точно от там. Гледах одеде на фестивала “Плешивата певица” на Йонеско.

– И... – Карзай го погледна, но срещна очите му и изви своите (той не можеше дълго да гледа в очите някого) – ... какво? Хареса ли ви?

– Ха-ха-ха – разсмя се неочаквано за всички Горгий, но веднага стана сериозен (водката бе изпил набързо). – Не ми хареса, понеже не мога да харесам нещо, което още не съм разпознал... Разбрал, проумял – ако щете.

– Понякога може... като чувс... усещане.

– Да, в музиката, например... ако говорим за изкуство... Но и тогава не става от първия път.

– Не става.

– И трябва втори път, нали? – въпросът не прозвуча като заяждане, поне Горгий се постара. – Втори път едва ли ще го гледам, но ще помисля още...

– Йожен Йонеско е... – понечи да каже Карзай, но Соломон го възпря:

– Не, не, моля ви. Когато си неготов, всяко обяснение може да те подведе. – А наум му просветна едно сравнение, ала му

се видя твърде неясно и глупаво-предизвикателно и го задържа.

Карзай вдигна рамене и излезе иззад стола:

– Потърсете как Йонеско е стигнал до идеята за абсурда, той няма да ви подведе.

– Предполагам... Но аз – усмихна се пак широко Соломон – се засмях така тъпашки преди малко, понеже ми стана чудно, че същия въпрос – дали ми е харесало – ми зададе преди час и нещо и вашата съпруга. Случайно се запознахме на входа.

– Да – каза дебело Карзай и се облече. – Тя май отиде също на театър. А на нея харесало ли й е?

– Каза, че й харесала играта на актьорите...

Карзай се сбогува и тръгна. Марго погледна Соломон:

– Ти пък как му изтърси за жена му... Ще вземе да си помисли нещо човекът.

– Ами че що я е пуснал да ходи сама на театър? – викна Чвор. – Котката на балкона – та през балкона!

Горгий не ги слушаше. Веднага си тръгна; вървеше бързо към квартирата, като от време на време поспираше. Щом стигна и бръкна за ключовете, рязко изсумтя, завъртя се, после пак... Ритна вратата:

– Голям си тъпак, Соломончо! Голям!

Клекна и се сети да запали цигара. Загледа се в пламъчето и се изненада как така е преминал като замаян пътя от бистротото дотук и даже за цигара не му е дошло наум. “А пък за... ключовете и за цялата... фабула...”

В крайна сметка Соломон Горгий се заинати на съдбата, отказа да търси втори път Чвор и престоя така към час и половина – мръзнец и потропващ – докато не се зададе отдолу полунощната двойка негови съквартиранти Волдемар Чвор и Сибила Дмитри.

VII

Тимофей Карзай напусна бистротото все още апатичен. Заяпя се в светлините, които го заобикаляха. Несъзнателно се върна назад на разговора със студентите и го обхвана омразната му нервност. Кой го бе накарал да изръси тези глупости за киното, заядосва се Тимофей. Що му трябваше да се бута там, дето много-много не отбира. И трябваше той пръв да направи уточнението, а не онзи, че ние говорим изобщо за изкуство, а имаме предвид в частност литературата. Мисълта за Соломон Горгий му се стори отблъскваща за момент и той намръщен спря. Как-

во? Страхуваше се да мисли за момчето ли? Тимофей сви вежди учудено и бавно продължи. Не, действително, откъде пък се взе тази тема за киното в главата му? Никой нищо не бе споменал, доколкото се... Карзай изостави този ред на мисли.

Елиза бе отишла да гледа Йонеско на своя глава. Изненадало го бе желанието ѝ. У дома по тези въпроси той беше авторитетът и пътеводителят и не бе допускал, че жена му ще изяви интерес в неговата област и то независимо от него. Това го бе засегнало малко, а отгоре на това Тимофей се бе опитал да ѝ разяснява, че в “Плешивата певица” Елиза нямаше какво особено удоволствие да изпита. Като се сещаше сега, Карзай не смяташе, че бе създадено някакво напрежение тогава, сутринта, но отчитайки фактите, той виждаше сенките на това напрежение. Елиза не бе му противоречала, само се бе засмяла – сякаш неговите думи бяха някакво “бащинско уговаряне”. Накъсо, тя беше пренебрегнала авторитетността, сиреч – тя си е за теб, Тимошка, а аз съм си аз. И ето, той вместо у дома, отиде в бистрото, без да го бе планирал. Един вид: подсъзнателен протест от негова страна, поне тълкувано на прима виста.

Тимофей Карзай усети топката на нервността в гърлото по-силно от преди и реши да изостави и този ред на мисли.

И тогава изведнъж му хрумна от какво бе предизвикано *кино-то*. Онзи другият студент, Чвор, бе разказал как баща му с някакъв комшия точели с канче вино в мазата, направо от бъчвата пили, насмукали се, а пък горе на стълбите жените завдигали гюрултия, целият блок се известил за “героите”, хората се смели, жените бучели, те, децата, подскачали... – и въобще някаква еснафска гадост разказваше онзи студент, а те го слушаха, сякаш бе “Дванайста нощ” на Шекспир! И той, Карзай, бе изпаднал в същото гнусливо състояние, в което му се случваше да изпада, гледайки некадърните нови български филми – и то, и то го бе навело на темата за киното. Онова момче Чвор, лишено от вкуса на естетата, способстваше да разказва сценки, интересни само в семейно-майчинско-бабешка среда, но с вулгарния подтик да се представят като “Дванайста нощ” на Шекспир. (“Шекспир какво пък ми влезе в главата...?”) И такива като него, с подобни “бездарни спомени” (“Хубава фраза”, отбеляза Карзай.) успяват да додрапат до субсидии и да заливат беззащитния консуматор с кино-помя. Понеже киното не е интимно сношение, като книгата, то е масов, групов секс – и дори да спреш телевизора, съседът ти, вестникът, колегата, майка ти – те няма да го спрат. Но защо се занимаваше пак с това?!...

Той се бе поуспокоил и сега постави пред вид нервността. Тя от какво точно бе?

Елиза бе отишла на театър, но той не ѝ е духовен тиранин, че да го стяга душата от този факт. *Онзи* идваше от същата постановка – безспорната връзка. Но как той, Тимофей, се бе вписал в уравнението, като всъщност стоеше встрани?

И Карзай реши да пробва с Фройд.

Онзи, студентът Соломон, му бе несимпатичен, това е вярно. И е нормално да го дразни. Още повече след просташкото подхвърляне на изпроводяк, че срещнал Елиза. Но не това притесняваше и не то бе довело нервността, тук от Фройд нямаше нужда. Тук има психоза, може да се изходи от ревността. А тя нямаше нищо общо, Тимофей не бе ревнив; не го занимаваше и агресивността на студентите... Но какво го притесняваше? Кой или кое бе онова *неприятно*, което – прилагаме Фройд – той бе изтикал, изтласкал от съзнанието си, потиснал го бе, за да го пренебрегне и преодолее? За да го разпознае, изтласканото трябваше да се е проявило в разговора одеде, нали така? Точно така... Карзай наведе глава и започна да си припомня вечерта в бистрото, колкото можеше, фраза по фраза. Бе стигнал до блока си и затова спря под кестените отпред. Търкаше чело и мърдаше устни.

Лека-полека стигна и влезе във входа и натисна копчето на асансьора. И най-после се добра до решение... Какво бе предизвикало реакцията на студента Соломон, та той да каже, че идва от театъра и прочие, та чак намесването на Елиза? – рече си асистентът. – Ами той самият. Самият Тимофей бе упоменал, в търсене на случаен пример, Йожен Йонеско и неговата певица! Ето го изтласканото. Това, което Карзай желаше да отхвърли от прекия си интерес (съзнанието) през деня, бе недоумението от сутринта, пренебрегнатият му авторитет от страна на Елиза. То бе го съпровождало като неприятен дъх. Второ, сам Тимофей сутринта в университета бе прелистил книги от и за Йонеско, за да си го опресни – *навярно* очаквайки вечерта или на другия ден при разговор с Елиза да ѝ докаже, че той е бил правият, че тя е можело с право да го послуша и така нататък. Значи, Йонеско е бил темата на деня му, но той упорито го е затискал в подсъзнанието, за да го опази от нервността. А ето че Йонеско все таки успя да прескочи, да се изхлузи от затвора, преди да го пуснат от там. (Тимофей Карзай вече отключваше вратата.) *Ако беше жив, Зиги Фройд щеше сега доволно да се усмихне от универсалната за приложение формула, която е създал!* – завърши

асистентът и се ухили от освобождението и облекчението, което изведнъж бе изпитал.

Отвори му Елиза, преди да бе завъртял ключа. Тя видя утаяващата се негова усмихва, сложи пръст на устните си. Лицето ѝ бе изморено, в ръце държеше детска дрешка. Тимофей я целуна по челото.

През тази година и нещо, откакто бе родила, Елиза износваше едно странно усещане, което понякога ѝ се явяваше, най-вече когато бе сама с детето. Майчинството ѝ се отдаваше, малката Елеонора, слава богу, растеше здраво дете, но не там бе източникът на смущението. Елиза Карзай виждаше, че съпругът ѝ е останал малко на заден план. Това бе съвсем естествено, вниманието ѝ бе насочено изцяло към детето, но тя се тормозеше, че не можеше да му обръща достатъчно внимание; разликата от преди раждането ѝ се струваше огромна. Тя не знаеше как го приема Тимофей, интуитивно разбираше, че нещата просто се бяха поставили на нова плоскост, а не че бяха променени; но не чувстваше пълно удобство. Ами че от година и нещо той се бе пренесъл в хола, в другата стая спяха тя и детето – бе нужно за неговото спокойствие. Но докато лежеше вечер и се опитваше да заспи, Елиза го чуваше как тропа или гледа телевизия, или се разхожда – и я облъхваше някаква отделеност. Сякаш пак си бяха заедно, но той бе оставен сам на своя си пътека.

– Сложила съм яденето – каза Елиза, докато гледаше мъжа си в банята как се мие и чакаше да освободи мивката, за да запере дрешките, – майка ми си легна.

– Ели как е днес?

– Добре, направихме голяма разходка.

– Къде е кърпата, бе? – Карзай се бе обърнал мокър към вратата.

– Ох, майка ми я е хвърлила за пране... Сега ще...

– Остави. Ще се избърша в кухнята.

Когато идваше от Елена, майката на Елиза спеше с нея в детската стая. Тя лягаше рано-рано, с внучката си даже.

– Ами тя и кухненската хвърли! – Елиза почна да се смее, като постави дрешката върху устата си. Тимофей я гледаше с мокри вади, стичащи се по скулите му. Тя му избърса лицето с дрешката.

– Весела си нещо. После ще се къпя – каза той и отиде да яде.

И друго правеше впечатление на Елиза. Те живееха на квартира; апартаментът бе стар, сравнително запазен, но несменяните с години тапети, неизмазани тавани и олющени мебели в нача-

лото я потискаха. Тя успя да позачисти вбития прахоляк; като светнаха прозорците, просветна и апартаментът. А и свежестта и непринудеността на бебешкото присъствие неизменно личеше навсякъде: новата детска количка в коридора, столчето в кухнята, детските дрешки на простира, коритото с гумените патета и детската козметика в банята, играчките, разхвърляни навсякъде, особено в детската стая. Където и да минеш, все ще избиколиш, вдигнеш или понаместиш нещо детско. Само холът правеше изключение, холът, територия на Тимофей Карзай. Там бе строго охраняваното бюро на асистента, с компютъра и книгата и папките. Всичките дрехи – нейни и на детето – стояха в гардероба в детската, само неговите бяха в секцията в хола. Целият хол бе задръстен с книги: в библиотеката, по допълнителните стенни рафтчета, над секцията и дори по земята около бюрото и леглото. Карзай държеше всичко да е подредено, понеже при такова количество книги и книжа и най-малкото разместване водеше до хаос. Малката Елеонора оставяше следи – под формата на играчки и разхвърляни книги – и тук, но всяка вечер баща ѝ събираше играчките и ги изнасяше вън, а книгите гледаше някак да направи неприкосновени. Това именно неприкосновено “пазене на зоната”, както го наричаше Елиза, от страна на съпруга ѝ понякога я дразнеше – и не защото не трябваше да е така, напротив, но на нея в такива минути ѝ се струваше като някакво отблъскване на статуквото. Това бе фантастично гледище, тя го разбираше, но въпреки това, рядко, но настоятелно, един такъв дух на отчужденост я стесняваше. Те, естествено, бяха говорили по въпроса. Елизината натура не издържаше на притесненията, тя бе достатъчно пряма и импулсивна, за да реагира. Тимофей бе извил необразно уста в почуда: “Каква е тая мнителна аналитичност? – бе рекъл. – Какви си ги въобразяваш, Елисавето, докато шофираш с количката из градинките?” Бе поразсъждавал, че, логично, такова “остранение” е присъщо в младите семейства, когато един център се измества и се превръща в друг. Че тежко се изживява майчинството най-вече от бащите, това е известен афоризъм – продължи той, – но ти къде виждаш тук паравани и щори? На Карзай му бе нужна самота поради работата му, а и поради вече неизтребими навици, но какво общо може да има такава самота със семейството? Факт е – довърши асистентът в тогавашната вечерна беседа със съпругата си, – факт е, че мъжът изживява своеобразно раждането на детето си, най-паче първото, като пренастройването му неизбежно избира, според човека, два типа изживявания: безизкусния, на рвнос-

тта и състезанието; и изкусния – на съзерцанието, отстрани наглед апатично. Апропо. Самият Толстой е провиждал първите бащински седмици в “лицето” на детето едно връщящо парче месо, грозно и никакво, което е отнемало, отрязвало сякаш като с трион част от идентичността на бащата. И Толстой описва непоносимостта и отвращението на такова едно чувство, което е не малко характерно и запомнящо се, но и мимолетно и пепелообразно. Впрочем (Тимофей затрепка с края на устните си, гледайки Елизиновото лице), ако трябва да сме коректни с оглед на литературната наука – не Толстой го описва, а неговият герой Левин...

VIII

Същата вечер (и горе-долу същите часове) на нашата гара ставаха някои интересни събития. Трябва да поясним, че за тези събития знаем от по-първа ръка, от транспортните полицаи, които отговарят за района. Нашата гара е междинна, не много натоварена през деня, но затова пък късно вечер минават няколко бързи влака от столицата в две-три направления. От нашия град обикновено пътниците не са голямо число, но повече слизат, за да направят връзка. И районът се оживява. Вярно, народът не е толкова, че да не му държиш сметка, но в някои пикови за студентите сезони се изсипваха истински тумби, а покрай тях из района плъзваха и различни съмнителни субекти от съседните села, та полицейският екип, както сме чували да се изразяват, “застава на педали”. За нашата гара имало приказка: “Гара N-ска – без багажа!”

Тази вечер бе спокойна и вяла и по перона се мяркаха десетина-петнайсет души, познати посрещачи. Серж. Д-ски бе “сканирал” чакалнята и главния перон и се бе загнездил на лаф с павилионаджийката. По едно време пристигна рошав младеж и си купи вафли. Посрещач, явно. Мина началникът движение и се спря при сержанта. Бързият от... имал трийсет и пет минути закъснение. Младежът бе наблизко, чу, а скоро го оповестиха и по уредбата; той се изгуби някъде, а след малко серж. Д-ски видя, че се връща с “пищовче” от двеста грама. “Водка Z”, познавачески отбеляза полицаят наум.

“Викам си, тоя е студент. И друг път ми се е мярвал – разказваше по-после сержантът. – Заобсъждахме го с Фифито и си правех таш... майтап, че ако и тя продаваше “пищовчета”, тоя нямаше да ходи да прави оборот на Варган...” (Който държи

будка досами гарата – б. н.) “... И после не че му обърнах повечко внимание, ами той ме привлече. Седна направо на земята, опря гръб, удари една глътка и извади прочитна книжка. Мен това ме сюрпризира – книгата. Водка и книга – грозно звучи, неуютно...”

Серж. Д-ски с привидно равнодушие следеше рошавия, но и разговорът с “Фифито” позамря. Изведнъж полицаят се отлепи от тезгяха и бавно мина съвсем близо да младежа. Отдалечи се десетина метра и се върна обратно, като фиксираше упорито преденения над книгата обект.

– Тоя реве – каза на Фифито и пак се отпусна на тезгяха. Павилионът се отвори, една яркочервена фризура и чифт до синьо гримирани очи се втречиха в обекта на любопитство и се прибраха.

– Некой наркоман сигур – рече дрезгав женски глас отвътре.

Рошавият “студент” действително плачеше, по-скоро: сълзи се стичаха по бузите, очите – плувнали. Той затвори книгата, избърса с горната част на ръкава лице; пак зачете. Адамовата му ябълка продължи да подскача на неравни интервали. Излезе отново началникът движение с палка под мишница, спря се при сержанта, онзи му кимна. Загледаха младежа тъкмо когато вдигаше ръката с часовника; сетне изпи наведнъж остатъка от шишето и прибра книгата в раницата.

Чу се свирка на локомотив. Дежурният тръгна нататък. Полицаят се поразкърши. Посрещачи вдигнаха яки от излезлия внезапен порив на вятъра. Плътната миризма на гара лепнеше по подметките и оставяше следи из целия перон. Влакът наби спирачки.

.....
– А какви майки, господи! – говореше Елиза, съпругът ѝ довършваше вечерята. – Значи, все се заричам да не ходим по детските площадки, ама... Ели си играе с лопатата на пясъчника, а едно дете идва, грабва ѝ най-безапелационно лопатата и отива при майка си. А майката, моля ти се, се проснала на пейката, пуши си цигарата и ни гледа! И това пред мен! И нищо не казва – вижда детето си с чуждата лопата и... се обръща да си говори с компанията! Аз се разтреперах...

– Успя ли да се скараш?

– Между другото, трябва да купим памперси... И тези, последните, дето взех, за нищо не стават – по-скъпи са другите, ама по струват.

– И с тези ще порасте.

– Ама това, че са евтини, не означава, че излизат евтини, Тимошка! По-малко издържат, по-често ги сменям – кое им е евтиното?

Той запази мълчание.

– А! Аз ако слушах другите, нямаше да купувам боклуци изобщо – продължи Елиза и заизплаква чиниите. – И ти казвам за онези простачки от нашата площадка. Детето нахално, но дете, а майките два пъти по-нахални! И ако чуеш какви глупости си приказват – да ти се отще да живееш.

– И скара ли се ти, не разбрах?

– А, с такива можеш ли да се разправяш? Ще ти излезе цирей на носа.

Тимофей се подхили.

– Какво? – Елиза го загледа с веро в ръка.

– Нищо... Сетих се за Гогол.

– Хм, аз какво му приказвам, той... Отивам с Ели и казвам на детето, не на майката: “Тази лопатка, моето дете, не е твоята, нали?” А то ме гледа тъповато. “Нали трябва да я върнеш?” – питам. А майката се обръща към мен и с цялото си нахалство вика: “То е свикнало да взема на другите играчките.” И всички мълчат. “И аз съм свикнала – викам, а се гледаме двете в очите – на много неща, ама не уча на тях дъщеря си!” И се завъртях и си тръгнахме.

– И какво? Оставихте лопатата!?

– Да й се връща... тя беше счупена...

– Лопатата оставихте?! Ти... дете ли си, какво? Как... ще им...

Елиза мълчеше над мивката.

– Изведнъж ми стана гнус Ели пак да я пипне.

– Елиза! – Карзай се изправи, но вдигна рамене. На излизане отчетливо измърмори: – Да пестим от памперси, а да купуваме и подаряваме лопати.

– Тази беше подарък от Гергана горе...

Като всеки родител, той много обичаше да гледа спящото си дете. Беше го превърнал почти в ритуал; вечер, преди да легне, отиваше в детската стая и се взираше четири-пет минути в личицето на Елеонора, а ако и Елиза също вече спеше, гледаше и нея. Карзай не бе съзлив и чувствен, но умилението, което изпитваше, го мамеше като наркотик и той не можеше насила да го пренебрегне. Той не се и стремеше. Харесваше му и това, че щом лягаше да спи, в първите минути умилението го владееше и понякога успяваше да се унесе, преди да са го навестили

дежурните ешелони с мисли за катедрата, литературата, упражненията, писанията, клюките из фоайета и кабинети. Но това бе рядко и под две условия: да е поуморен в повече или страстите на деня да не са избили над ординерното ниво. Карзай заспиваше по-бавно, като всеки човек, чиято работа е да мисли.

Докато се къпеше, Тимофей Карзай се усмихваше при мисълта за спящото си дете. Бе решил да не влиза в детската. Смяташе, че не е само от присъствието на тъщата, а и от целия задръстен от Фройд ден. Така или иначе Карзай бе доволен да изконсумира виртуално умилението от детето си, по време на къпането, а после, с хавлията, изтри покрай водата лека-полека и усмивката.

Отиде в хола, а там го чакаше, завила се под одеалата, Елиза. Диванът идваше напреки на вратата и затова очите на жена му го намираха обърнат на сто и осемдесет градуса.

– Късно е. Що не лягаш – каза, накъртвайки се, Тимофей и с това в общи линии започна любовната игра.

Любовните мъки, обективно казано. Понеже Тимофей Карзай допреди да срещне Елиза бе имал контакт само с две жени, периферни, само колкото да му задоволят и да го запознаят с това, що е сексуалност на акта – затова той бе доста дръпнат в ухажването. Не умееше милувките (рядко се отпускате и с детето, навярно затова го компенсираше със споменатото умиление, а и въобще с една постоянна мекота в общуването с дъщеричката си), не изпитваше удоволствието в тях, такова, каквото да замести самия акт. Пък и, собствено, Елиза също не бе от освободените, предпочиташе мълчанието и гушенията на котка, вместо жизнеността на куче. Впрочем, мъжът ѝ бе първият, “единствен и безспорен” и, ако смеем да разсъждаваме лаически, може би тя, игрилата по характер и природа, бе се самоограничила и притъпила сексуалния си намек, понеже го бе възприела такъв от Тимофей. Иначе казано, беше се научила от неговата отдръпнатост, без той да я е учил или пък дори да го е искал. Въображението в сексуалността е рана; ако се изплашиш или тя бъде прикрита в началото, при първите стъпки, то в течение на времето тя почва постоянно да кърви и всякакви, общи и всеобщи, грижи за нея впоследствие могат да ѝ лепнат най-много левкопласт, но не и да я затворят. (Прощавайте, но не мислете, че ние сме божем конкуренти на няколко пъти намесвания досега Фройд и импровизираме тука някаква наша “практика на сексуалността”. Просто следваме фабулата си, а тя – а и в тези часове на денонощието – неминуемо ни сблъсква и със

сексуалните тематика.

Чудим се само доколко да бъдем добросъвестни, сиреч подробни.

Сега-засега нека се прехвърлим на втори перон.)

.....
От професионално любопитство серж. Д-ски се стремеше да не изпуска рошавия си обект и го следваше на уставно разстояние. Влакът бе въведен на втори перон. Изсипаха се няколко походни търговци, струпаха купеното от Илиянци (това значи големи шарени торби от зебло) на камари и го оставиха на перона. След час идеше влакът за връзка, него също въвеждаха на тази линия. Слязоха малко студенти, та на сержанта не можеше да не му направи впечатление девойката – дори и да не бе обстоятелството, че тя бе посрещната от обекта му. “Да видиш ти какво момиче, брат! – натъртваше по-късно в разказите си Д-ски. – Като кобила от разплодник!” Девойката имаше плътни, индиански коси, остро лице, с твърде ефирна кожа. Бе набита, с изнесен ханш и прибрани в прасците крака. Носеше прилепнало по тялото манто. Ботуши до коленете. Младежът ѝ целуна ръка, но веднага извърна усмихнатото си лице.

Серж. Д-ски казваше: “Аз не съм суеверен (имал е предвид “мистик”), обаче хайде обяснете ми случката!”

Тя, случката, станала още на перона.

Ведри и разговарящи, двамата се запътиха към прелеза, където стоеше втрещеният полицаи. Той леко им стесняваше подхода към дървените трупи. Но не се изместваше. Младежът изобщо и не го бе забелязал, но момичето бе вперило поглед в неговия. “Нещо ми задържаше погледа – спомняше си полицаият, – аз не исках толкова да я зяпам в очите... бих предпочел други места...” След като в движение се бяха взирали пет-шест секунди, девойката наведе глава, подсмихна се и преминаха заедно със спътника си прелеза. Стъпиха на гаровия перон. Серж. Д-ски ги следваше.

– Почакай малко – рече момичето и се извърна ребром към полицаия. Той нямаше откъде да мине, трябваше да се качи точно пред тях. И лице в лице момичето изтърси звънко: – Баш на балдзата ти мязам, а? На проститутка?

Серж. Д-ски се задъха. Почервеня силно и заекна. “Точно това си мислех, докато се фокусирахме на втори перон! – кълнеше се *post factum* нашият полицаи. – Точно като балдзата ми мязаше на проститутка!... Не, че балдзата е проститутка, но аз, като запознат човек, винаги съм я бързал, че се носи и облича като

такова...” А междувременно двамата отново се бяха втренчили. И така – повече от десет секунди.

Младежът стоеше, наблюдаваше ситуацията, в лицето му се четеше нещо и болезнено любопитно, и напрегнато възторжено. Навярно липсата на реакция у него бе се обусловила и от съзерцанието на набързо изпитата водка.

Момичето рязко се намръщи, загледа се встрани и лицето ѝ от изострянето придоби бездушно-зъл вид.

– Лека работа – кимна тя на сержанта, хвана под ръка посрещача си (слизането от влака не показваше такава близост) и тръгнаха. Серж. Д-ски бързо ги настигна:

– Извинете – той гледаше само младежа, не нея, – нещо да... помогна?

От появилата се бяла усмивка лицето на мадамата стана отново чаровно:

– Той само си е чел. Не забелязах... да е търсел контакт с органите на реда. Приятна вечер... и лек наряд.

– Лек наряд... – позабърка се сержантът. – Лека вечер, де...

Двойката бе отминала. Серж. Д-ски не пожела да ги последва. Втурна се към павилиона, но “Фифито” бе заета професионално; полицаят с бързи крачки се насочи към диспечерската.

IX

Гаровата алея бе доста тъмна, само някои лампи-островчета не бяха изпотрошени с камъни и дървета, колкото да пунктират пътя на живота, сиреч към града. Те бяха забавили крачка, тъмнината способстваше да не могат да се гледат в очите; младият мъж вървеше със забодена в пустото глава, младата жена човъркаше тъмното.

– Той те е следял – каза тихо тя; и допълни: – Полицаят.

Тишината ги заклеши по-силно отпреди. Младежът почувства как се издуват гърдите му, но не пожела да изрази обхваналото го напрежение. Порови за цигари, но джобът му бе празен.

– Кърпа ли търсиш? – хвърли му поглед девойката, бяха излезли на малко светлик. Той не реагира. Най-внезапно се засмя с тежък, но чист глас:

– Не – рече. – Цигари нямам.

Сега пък тя се засмя. И веднага стана сериозна.

– Видял те е, че плачеш... Че не стига, че четеш и пишеш едновременно, ами и плачеш – това му беше мисълта.

– Да – отговори той след няколко крачки.

– А знаеш ли, че ченгето паникьосано почна да репетира как да ми се представи... Тогава, когато го хващах натясно на прелеза. “Сержант Долински, транспортна полиция град... – моля документите.” Не вярвам да пожелаеше документи, просто тази наизустена реплика му изскочи в паникьосаното съзнание.

– А ти как си? – попита младежът, шом излязоха на главната улица. Улица Централна.

– Аз бях те забравила. Даже като ми се обади, ми трябваше минута да си спомня... Нищо не искам да кажа с това, просто факт... А къде ще спим?

Те се обърнаха един към друг и се погледнаха за първи път открито. После продължиха.

– А какво книга четеш? Или поне си чел там, на гарата?

– Не видя ли току-що?

– Ти ми каза само за братчеда ти и за третия матрак... за гости.

– Чета една тежка книга за блокадата на Ленинград четирисет и първа, и втора. Много тежка книга. Документална. Така се и казва: “Блокадна книга”. Не можеш да си представиш какво значи трагедия, а то е даже отвъд, отвъд трагедията... Не мога да ти разкажа. Ще звучи някак беззащитно нелепо на този фон. И знаеш ли – продължи той, – в началните сто и няколко страници едва издържаш, реवेश, теглиш, а после... свикваш... Така и те са свиквали... Ужасно... Ти може би не знаеш за какво става дума. Но и по-добре...

– Не знам.

– По-добре... А свикваш с ужасите, обаче с едно не може да се свикне – със страданията на децата, с присъствието на децата. Аз съм към края, за другото като че съм претръпнал, но като заразкажат спомени и там има деца – отново ме хваща гущата. Преди малко на гарата... Гледат, значи, едно дете стои и стои при работниците, целия ден, бомбардировки, трупове... и го питат: – Сам ли си? Нямах ли си някой? – Единайсетгодишно момче. Отвърща им кратко: – С мама. – А къде е майка ти? Работи ли? – Не, къщи е. – А ти защо си тук? – Мама е мъртва, отговаря. И изведнъж се оживява: – Обаче аз измислих – казва. – Денем тя лежи в леглото, а вечер я изправям до стената, защото с нея в леглото ми е студено. – Това казва момчето, а навънка минус двацет градуса.

– И знаеш ли какво си мисля? – завърши младежът, бяха спрели на кръстовището. – Ако Достоевски можеше да види какво става в неговия Петербург и какво става с децата на Петербург,

с децата... щеше да прекрачи себе си и да се самоубие.

След няколко дена, при разговор със Соломон Горгий по същия повод, с дословно същия извод, Соломон – рядко реагиращ дотогава – промълви:

– А между другото, Пого, Достоевски започва “Престъпление и наказание” с това, че героят му от два дена не е ял, че Петербург е пращен и смраден, а преди да убие, Расколников се озовава у Мармеладови, които всички гладуват от нищетата...

“Съдбата винаги чука първо на прозореца”, бе заключил рoшавият младеж.

.....
Бяха голи, когато Елиза се сети, че не е заключена вратата на хола.

Притича, врътна резето, а в този момент Тимофей загаси нощната лампа. Тъмнина.

– Ще се пребия, де! – изскимтя Елиза, пипнешком връщайки се. Намери леглото, шумгна се под завивката. Мъжът ѝ го нямаше.

– Тимошка...

Нещо запъпли по чорапа ѝ и го събу. Сетне и другия. Мравки тръгнаха нагоре. Елиза притисна глава в рамката и се покри изцяло – само пръстите ѝ стискаха чаршафа отгоре. Хрома светлинка се промушваше през щорите и се отразяваше матово върху пръстените.

Светлинката проникваше през щорите, терасите отвън бяха застинали като пред скок – като че студеният душ на пролетната нощ ги бе залял и ги бе вкаменил. Рязко надолу пространството се спускаше през пет етажа и се забиваше в пепелявата земя, по която блещукаха безброй оценца. Парчета от ступени бутилки и буркани във всякакви разцветки правеха от цялото междублоково пространство поляна от отблясъци. Отсрещният блок, същински уродлив динозавър, пречеше на луната да си покаже и едната трета, измъкната за пред света. Отстрани небето тъмнееше – от облаците, които драпаха и гонеха луната.

Един облак, твърд, с пълнокръвна енергия, изскочи от облачната постеля и се запрокрадва към светлата цепка на луната. Тя застина в очакване и разля свежестта си върху нашественика. Той направи скок, стрелна се към нея, но тя някак полушеговито-полулениво, шепнешком се издигна и пусна облака под себе си. Пак застина и пак го зачака.

Но нямаше къде да избяга. Нашественикът тръгна привидно не натам, като позволи на ескадрата от събрата да се прегрупира

и да заключи в обръч лунния сърп. Тя не се съпротивляваше на маневрите, само държеше да е в средата и сама да предприеме избора си. Всички облаци се събраха като корона около нея, нажежиха краищата си от пращаните лъчения. Дори уродливият динозавър някак се сниши, полегна и последните му квадратни очи спуснаха клепачи.

За няколко минути и въздухът замря, и вятърът се натика по входовете, а редките нощни птици накацаха далеч от котките и се взряха в небето. Горе кръгът се стесняваше, луната потрепваше в бледите си сълзи. Като люспа тя свлече последния си слой тъмнота и блесна като стръв. Птиците повдигнаха криле и затвориха очи.

Пищящата отдавна автомобилна аларма рязко онемя. Природата изтръпна.

И чак тогава, когато гъстата маса вече бълбукаше от напрежение, не съдържаше вече сбраната плътност и едва устискаше заключения обръч, някъде отдолу, от дълбокото се стрелна черен сноп и блъсна разрязания лимон на луната. Изненаданите обкръжители неистово се тласнаха един друг и конвулсивно покриха цялото пространство. Настана бъркотия от смешения, всеки се хвърляше като във пропаст, само че нагоре, всякой гледаше да е пръв и последен. Луната изчезна. Заблъска се. Разтегли се до безкрайност. Прозираше ту от един, ту от друг край, но не можеше да пробие мрежата. Цялата природа забуча. Котките замяукаха като деца, кучетата от балконите се изпозадавиха, алармата пак запищя, а от съседните блокове лека-полека запелтечи някаква изгърбушена музика, която се усилваше. Дълго крилият се вятър тресна отворените входни врати и със стон се издигна на вихрушка, залюля се и с ожесточение се връза в бушуващите облаци.

Разтегли един, накъса друг, ръфаше страните, бучеше слабните. Обезсилени и обезсилвани, облаци се отдръпваха, докато накрая – оставен сам – и последният не издържа; но вместо да се изгърколи на хълбок и да зарови лице, той се скъса и потече на дрипи към хоризонта. Луната изплува леко замътена, потри се, порозовя и после леко завъзвръща обичайния си фосфорен блясък.

Тимофей бе светнал нощната лампа, двамата лежаха потни корем до корем. Някаква силна музика глъхнеше зад добре уплътнените прозорци. Те все още не я отчитаха в слуха си.

Карзай се протегна и стана. Отвори балконската врата. Взря се в смъкналата облачните си дрехи и оголила млечния път на

гърдта си нощна вис. Елиза вътре се потресе от нахлулия хлад и покри голите си гърди. Карзай не мърдаше, а нощта се бе впила в него с единствения си гледец – луната.

Обаче гърмеше музиката от съседния блок. Чалга, разбира се. И тъкмо мъжът да затвори вратата, чалгата неочаквано спря. Разнесе се с някакви речитативни викове и крясъци, но Тимофей със замах затисна шума с балконската врата и в стаята остана само тиктакането на часовника.

– Сега е сезонът на уволненията – каза той и легна до жена си. – Момчетата преглъщат хапа на казармата с чалги и спирт.

...Лежах, затворили очи, Тимофей премятеше из екрана на вътрешната си сетивности позите, които бяха отиграли в отеклия се току-що секс. Постепенно виденията му избеляха, напрежението поизветря и мислите му се пренесоха от конкретиката в обобщения на чуто и видно, и прочетено. Някак афористично съзнанието му се залута и на своя глава му зашепна... *така щото французите казват в любовната игра да си личи придобитиот характер на човека, а в акта любовний – нихната сущинска порода*; но нека се въздържим от отрицание и потвърждение. Не сме французи, а и никак нямаме техния, така да се кажа, народопсихологически опит...

– Глупости – пропусна на глас Тимофей Карзай.

– Кое?

“Сексуалното чувство е най-елементарното, но пък най-мощното... Е-е-е, аман от афористичност, Тимофее, аман от тия плетения...” Елиза се заоблича. “Какви дисаги има над ханша... Какво беше? *Имитация или прозрение за същността*... Трябва да изведа и сексуалността в темата. Хм, интересно...”

– Няма ли да ме попиташ за театъра? – Елиза стоеше пред него, загърната в жилетка.

“А!” Той съвсем бе забравил.

– Какво ти хареса? Играта на актьорите ли?

– А, откъде знаеш, Тимошка? – тя се учуди, но видя, че той мълчи и гледа в тавана, и додаде: – Да не си станал телепат?

Тимофей мълчеше безизразно.

– Хайде лека нощ, Тимошка...

– Лека нощ.

– Междувпрочем, в театъра – Елиза се бе спряла на вратата – днес се запознах с един твой студент. Соломон, мисля. Сещаш ли се?... Какво ти има? – леко се тросна тя. Мъжът ѝ отново не отговори.

– Добре, лека нощ.

Карзай остана сам.

– Даже и не се учуди на “играта на актьорите”... Занимаваше я явно мисълта за запознанството – каза тихо той. Седна на леглото. – Оф... Какви ги въобразяваш, Тимофее... – “Нямам си друга работа, ами с това ще се...” , той легна и са зави внимателно.

Съзнанието му прескочи Елиза, но не подмина Йожен Йонеско. Той заговори наум – речта му в началото бе предназначена за жена му: Йонеско, румънец по произход и образование, французин по призвание, решил да учи английски език със самоучител. Това той го разказва. Започнал, четял диалозите – нали знаеш, в изучаването на чужди езици диалогът е иманентна част от учебната стратегия и най-важната с оглед на комуникативните приоритети на езика – чел диалозите в самоучителя и, естествено, превеждал ги. И като ги превеждал, виждал как на листа синяят често някакви пълни глупости, абсурди. Например (импровизирам, колеги – Карзай бе неусетно сменил адресата от Елиза на студенти в аудитория): “– Извинете, имате ли часовник? – Вчера попитах нашия училищен шофьор Джими и той ми каза, че е девет и десет.” Или: “– При кого беше на веселата Коледа, Сюзан? – В една къща на калкан с котка и прозорци без пердета.” Номерът, Елиза, е да се упражняват думите, разбираш ли? Да, но от това се получават безсмислени диалози. И въображението на Йонеско, преувеличавайки тази трагедия на словото, стигнало до хрумването за пиеса, изцяло изградена на този принцип; за една пародия на пиеса, даже за антипиеса, ако си спомням вярно, предназначена за приятелски кръг... като всяка пародия... Абсурдният театър се ражда с една дидактична творба, ражда се, затворен в смисловия контейнер на езика, и този самият факт подчертава вече неговата ограниченост. Но и преносна неограниченост спрямо нахлуващия тогава модернизъм, спрямо любимите му теми за разпад, бездушие в отношенията, относителност всеобща, плакатна провокация. Защото ако ние въкъщи се караме, не желаем да се разберем, то ние използваме същите безсмислени увъртания и обходен семантизъм. Дидактиката... Обаче изразните средства на абсурдизма са изброими и от това това направление се самоизчерпва след две-три пиеси и двама-трима автори. Като прибавим, че то жанрово се ориентира към изкуството на масовия зрител, към сцената (а пък е трудно произносимо дори и в онзи приятелски кръг) – вижда се как абсурдизмът застава като блестящ експеримент, но експеримент. И не се бъркайте, колеги, с понятието за елитарност. Това,

че абсурдизмът е трудно смислаем, не значи, че е елитаристичен, че е за определена интелектуална среда. Обратното, неговият читател е универсален, но е затворен в поменатия тесен кръг на специалисти и познавачи – те могат да универсализират и експеримента, ала при едно условие: да е довел до някакъв структурно-градивен продукт. Искате пример? (Карзай си представи как крачи покрай катедрата и държи в изпънатия си показалец вниманието на студентите.) Моля и пример. Символизмът, моля да приемем, е също експеримент. Ограничил донякъде хрумванията си с езика. Ограничението довежда до бързата му автоматизация, клишираност и лекота в имитацията. Стилизация и имитация се борят и танцуват едновременно. Уговорка: аз не съм специалист по въпроса и символизмът е прекалено обхватна и обемна тематика, за да го опростявам по начина, по който го правя сега – простете за което. Но аз гоня примера. А именно, че въпреки цялата му матричност и самоизчерпване, структурно символизмът се оказва твърде продуктивен. Спомнете си това, което ни е по-добре познато. Военните стихове на Димчо, поезията на Христо Смирненски, как ползват и преодоляват символизма те. А сетне Гео и Вапцаров... Добре, ама – връщам се на Йонеско – въпреки целия постмодернистичен патос на нашето време, аз не мисля, че структурната продуктивност на абсурдизма и отроците му все още е изкристализирала (ако изобщо кристализира); иначе речено: не виждаме той да е станал хумус, от който да са израсли следовници на великите писатели от деветнайсти и началото на двасти век. Изкуството се разглоби и дезориентира – най-паче в западноевропейския свят – и изгуби своите стойности и личности, и позиции. И това личи от съвсем простичкия факт: масова култура винаги е имало, но тя не е надделявала така чудовишно, както сега. Никой не може да отгатне обаче дали кокошката (масовата култура) е изяла яйцето или яйцето само е предизвикало и подучило кокошката. Колкото и гадатели да просъществуват (тук прибавяме и нашата скромна лепта). Отслабването на действителното изкуство (недоказуемо понятие!) е довело до изместването му от паразитното, роботизираното, интегралното – и това, забележете, рефлектира и в изкуствоведския миروглед и инструментариум – вече се говори не за творби, а за продукти, не за писатели и поети, а за автори, не за школи и направления, а за проекти и суб-не знам си какво...

Тимофей се обърна на другата страна и пред очите му изплува Соломон Горгий, на когото също заобяснява: “Прочети историята на “Плешивата певица”. Тя е поучителна и с това, че

изобщо съществува (“историята”, не пиесата – б. н.) и е нужна.” Но тъй като, странно, студентът Соломон, вместо да отговори с присъщото си самомнение, гледаше на Карзай респектиран и смутен – асистентът отвори очи и втрънчено се заусмихва. “Трябва да спиш вече, господин Карзай. Четиридесет минути минаха, откакто легна.”

Апропо, Тимофей Карзай от много години се бе засякъл и си бе направил статистика, че средно заспиваше до четиридесетата минута от лягането, като никога преди двайстата. Е, естествено, ако се размислеше в повече, като сега, често и час и половина не му мърдаше.

След репликата наум към Соломон Горгий, на Карзай изведнъж му опротивя темата за Йонеско и се помъчи да не мисли изобщо, а да заспива. Той имаше една такава игра. За да се пребори с мисловната възбуда, налагаше си на въображението да му сервира постоянно, без пауза, образи – на свободно асоциативен принцип, с минимум напрежение от негова страна. Така наподобяваше предзаспиващия период на съзнанието и ако смогнеше да се отпусне максимално – успяваше и да се унесе.

Първо му се привидя талията на Елиза; кучешката поза; смениха я някакви гротескни кривящи се фигури на някакъв балкон, той понечи да се замисли за казармата, но бързо смени видението – влезе в асистентския си кабинет; кафето на колежката; бирата от бистрото; порновестниците, облепени на вътрешната страна на вратите от университетските тоалетни... тези врати редовно се пребоядисваха... и заради надписите...

Тимофей въздъхна и съзнанието му го отнесе в тържествената зала на университета. Той приемаше поздравления за придобитата доцентура. (Карзай по онова време бе далеч от това стъпало – бел. наша) Ректорът му говореше нещо, здрависвайки го, студентка поднесе цветя. Тимофей се видя и в по-ранния момент, на речта, говореше, че... *литературата е дете на настроението. Какво е литературна творба? Единствената възможна подредба на дадени думи – така, че те да постигат максимална въздействие... Естетическото обичуване с творението е базирано върху впечатлението. Щом че-те-нето или чу-ва-нето те впечатлява, покорява интелекта ти – то е същинско изкуство. В обратния случай то е фарисейство, шарлатания или пък ти, реципиентът, си неподготвен, ограничен, латнамерен, егоцентричен и нереален...*

Карзай задиша по-равно.

Озова се в телевизионно предаване и там с широк жест обяс-

няваше, че Ботев в последните три години от живота си не пише нито едно стихотворение освен “Обесването на Васил Левски”. Че, очевидно, нервът на поезията го е изоставил, но не й душата му на поет (тя е безсмъртна!)... понеже тогази, кога Ботев решава да поведе чета, да стане на смърт революционер и е усещал с цялото си богато и вдъхновено устроено същество липсата на Апостола, нуждата от него и скръбта по него... – душата му – като на всеки поет – не знае друг път да изплаче болката – освен поезията. И Ботев, вече изстинал за автопоезия, пише *Обесването*... а съдбата го редактира след смъртта му!...

– А, доцент Карзай – пита го мазен мустакакт журналист, – вие какво мислите за властта, за нейните тежки софри и народни сухоежбини...

Но Тимофей не чува собствените си думи, вижда доцентурата си като петлица на ревера на сватбения си костюм, гайда свири в град Елена, до реката, сватбари тропат хоро пред къщата, а той се е облегнал на дуvara и гледа към Балкана като за снимка...

За миг само замъгляването на съня се повдигна, толкова, колкото асистентът да усети равното си дишане, да фиксира мълненосно разпокъсаните си мисли-видения и да си каже безусловно: да, ето, заспивам... най-последно...

И най-последно заспа.

Х

Пък и егати манията лапешка да режеш от вестниците и лепиш по стените снимки и плакати. А са по на двајсет и курсур години... И е смуцаващо все пак, да не кажа порнографско това... че... Хубаво, по стените и шкафовете в стаята им са се оцъклили я Мадона, я Робърт де Ниро, Сталин, ФК “Черно море”, Джими Хендрикс, Сашка Васева, Синди Кроуфорд и кой ли не. Страшно смешение: той лепи Хендрикс, тя – Сашка! Наистина моите са двойка за чудо и приказки – подхождат си като двуяични близнаци от две различни крави...

Тези фрази на Соломон се отнасят за неговите съквартиранти Волдемар Чвор и Сибила Дмитри.

...ала какво прави там, на стената, баш над леглото им Апостолът? Нерде Iron Maiden, нерде Васил Левски. И кой от тях го е лепнал? За другите лесно можеш да се ориентираш: тези на селяндурката, тези на всеядния. Ами Левски кой го е окачил? Тя, в пристъп на еднопластовата си провокативност – или той, за да покаже, че е все пак двупластова... тоалетна

хартия? И е смуцаващо и даже гнусно... щото, представи си, когато се засъбличат, за да се (...), и когато им лъснат междуметията и се плюсват на пружинения креват, слепени като мидени черупки; или когато тя му го (...) (Ако не е обратното, щото той какъвто е плазмодиест, а тя – великата принцеса на П-ките колиби – като нищо си обменят сексуалните роли.) и прочие, и прочие (“И проч.”, както обича да казва Пого.), и прочие актове по любовни съображения, и когато той си вдява и отдява презерватива – тамо, от стената ги гледа Дякон Васил Левски, Апостолът на българската свобода. Хайде, Мадона и Maiden са видели две и двеста, ама Дякона... Аз ще взема да им подаря портрет на Вазов... да грамотят и Него, Папата на българската литература. И знам откъде ще го взема. Няма да се харча я. В библиотеката в томовете, събраните съчинения, има портрети от различните му възрасти... Ето, и повод има – 24 май. Ще им кажа: “Турете си го до Левски. Да зяпа кревата от друг аспект.” Не, кревата няма да споменавам, нека си останат в неведение и в почуда... в нормалното агрегатно състояние...

.....
...Теглих им току-що една майна. Така. Мижитурестата. Аз, Соломон Горгий, треснах вратата и изврецях нещо, а онези оттатък сигурно са изопнали ликове от неожиданост. Досега не бе се случвало и трябваше да се въздържа. Голям тъпак съм. Сега неприязънта ми и напрежението помежду ни – което аз най-вече поддържам и онази, кобилата, но под сурдинка – се официализира; излезе вече не неприязън психологическа, а математическа. Трябваше да се сдържа. Но майната му. Ах, защо като ми избие злобата и си губя комбинативния разсъдък, говоря махленски, повърхностно, стигам до тяхното стъпало. Не успявам да режа, както ако съм спокоен и ироничен, а тряскам врати като дете на майка си. Ще се изям от яд. Но нищо, успокой се. Сам се навиваш, знаеш; чакаше ги да се върнат, че да си изкараш злостта. Това е от самотата, Соломоне. И защо при Чвор винаги идва някой, търсят го, дори и по цял ден да зяпа телевизия и да брои мухите? Защо при подобен празен и безделен екземпляр се събират хора, мен не си спомням някой скоро да ме е посещавал? Щото човекът общува – може да е кухен лейкен, ама общува. А ти псуваш. Търсиш хората в книгите. Чети и си трай. Заприличва на “Записки от подземиеето”. Сега си въобразяваш, че си като герой на Достоевски и това те стопля. Ох, глупости... Котката мяука отвънка. Мама и

котка... Не, не е виновно добичето, но аз съм виновен. Да не съм я вземал... Мръзнеше животинчето, а като го докарах, онази първа писна: "О, без котка! Все пак сме в една къща! Не ща да ми опикава обувките!" Ще ти опикае мушкатото, П-ка саксийо! Февруари месец. Вън студ, котето пожълтяло от студа, а тя ми мучи насреща. А Чвор мълчи. Знам му душищата. Животинчето ще му прилегне, ще му запълва празните, затъпяващи часове, когато си е в квартирата. Котето ще му стане (и му стана, естествено, какво говоря и аз в бъдеще за настоящето!) – тема за плещене из скитанията по улиците му стана котето: наравно с подвизите на баща му и геройствата на брат му. И всички накуп в кавички. Злостта – ами ето! всичко се намества! – преля и заради котката. Откъде-накъде са я взели на "пикника" (онази вика "пикнига" – прословутата евфемистична езиковедска хиперкоректност (всъщност: езикова тъпогълност) – "чаршава, адреса, оцедата"...) из Духълмието в събота? Нали котката е моя, аз я доведох преди три месеца? Нали Сибилата вреща и не я искаше? А не мина и седмица и вече спяха с нея! И онзиден я вземат, сякаш аз нямам нищо общо и не е нужно каквото и да е уведомление. Това ме изстърга, целия ден ме стърга. А като се върнаха вечерта и котката идва при мен, милва се, а аз не ща да я погледна, камо ли да я погаля. Котето ми е виновно за моя бяс съквартирантски! И отгоре на всичко не искам да се озаптя и да спра да си внушавам абсурдни неща: че те ще забележат моето ледено отношение към животното, ще се хият зад вратите на душите си, че като не мога иначе, си го изкарвам на котето... Аз наистина я оставих вчера навън – на сутринта се разкайвах за неуравновесеността си, приласках котето, но ето сега вечерта пак ме хвана бесът. И как няма да псувам и блъскам!? Заради себе си блъскам. Че се унищожявам в дребнавости, че се троя сам в самолечение... Но това са глупости. Малоумни бележки. Ще ги изгоря. Даже няма да ги чета. Ще ги изгоря. И основното: на тях никога не би им хрумнало, че в котката – такава плоска причина! – е моето сегашно поведение. И фактът, че го знам... че знам, че си въобразявам всичко това у тях, щото при тях е плоскота, а аз им усложнявам интелектуалитета, за да мога да ги чувствам подходящи за злобата си... Не, не, не, не: стига.

Обикновено такива трескави и "безсилни" бележки Соломон ги късаше още на секундата. А скъсани записки той не гореше, хвърляше ги в кошя. И подир това подновяваше мазохистичните си автоатаки, като се впускаше в инсценировки как той или тя,

тоест Чвор и Сибила Дмитри в негово отсъствие ровят из стаята му, заничат, бърникат и накрая откриват парчетата хартия в коша, наместват ги... Горгий в крайна сметка се засмиваше, назидателно посочваше сам на себе си до какви деформации може да стигне увлечението по мнителността и съзнанието му се изчистваше от грозната съквартирантска сага: “Остава сега и да повярваш тези работи, Соломоне.” Плюс това стаята му се заключваше. (Макар че без проблем можеше да се влезе с обикновен сплескан пирон.) От година се канеше да смени квартирата, давайки си сметка, че самоунищожителните пристъпи на самовнушение и самонавиване, предизвикани от антипатиите към съквартирантите му, му пречат и като нищо подкопават нервната му устойчивост. За което едничък той си бе виновен – това бе априорно твърдение за него. Предпочиташе да обвинява в конкретиката сам себе си, отколкото да признае, че има някакви вътрешни задръжки и прегради изобщо в отношенията си към хората... Дилемата на всеки самотник, междувпрочем.

Имаше и друго. През последната (трета, откакто е тук) година Соломон Горгий доста се бе поошлайфал. Бе поотраснал, дето се вика.

В първи курс особено, разказваха, че бил доста див. Смятаха го за самовлюбен, болезнено равнодушен, безперспективен. Груб и остър, и прикрит и затворен – оставял неприятно впечатление у колегите. Отгоре на това с деветнайсетгодишна страст настоявал на своите “странности” – говорел рядко, често отвърщал с бележки, носел си и бележник с такава цел (!). Това отблъснало колеги и познати, та никой и не го закачал. Но други пък, с които се е отпуснал вечер и по гуляи, говореха различно: че бил интересен, така, дип визионер, находчиво саркастичен. Като цяло в онази година го възприемаха за обидчива и мнителна особа, вид юношески литературен мизантроп. Повечето нямаха впрочем спомен за него – не бяха го забелязвали.

Лека-полека втората година го поотчупила; почнала да прави впечатление неговата рефлексивност, а и да не забравяме основното – Соломоновата отдаденост на литературата. В края на втори курс го определяха за един от тежката артилерия на курса, без това да се набива в очи. (Нека отбележим, че Горгий изобщо не отчиташе тази страна от собствения му образ в чуждите очи. Като типичен идеализатор, той смяташе всички малко или много отдадени на предмета, който ги бе събрал – всеки според особеностите и способностите си.) Тези първи симпатии, макар и на надлична основа, станаха основа и за следващия, тре-

ти курс, който вече преваляше. Соломон се бе поотпуснал и, макар и в тесен кръг, общуваше с удоволствие и на усмивката му отвърщаха с усмивка. По изпити и други напрегнати учебни ситуации в негово обкръжение колегите се чувстваха по-спокойни и уравновесени. Канеха го редовно и по извънучебните “мероприятия”.

Заедно с това растеше и неговата болезнена ревност. Колкото по-отворен бе навън, толкова по-тряскаше джама на собствената си квартира и душевност. Посочихме (а и ще допълваме) докъде бе докарал съквартирантството. Самоаналитичността на Горгий напоследък стигаше до пароксизъм. Причини колкото щещ: и самостата му, и девствеността му, и отвратилото го съжителство, което волю-неволю го преследваше всеки ден и най-сетне присъщото на преходната възраст усещане за безнадеждност. Соломон обичаше да разсъждава пред другите: Когато прескочиш двайсетте, прескочил си и колумбовата епоха. Досега всичко ти е било ново и неузнаваемо, откривал си и преоткривал. Отсега нататък всичко започва да се повтаря: разбрал си, каквото разбрал, ориентирал си се в света и усещаш, че вече ти остава само това – да повтаряш и преповтаряш, и да се усъвършенстваш в преповтарянето. Горгий го определяше като “онтологическа безпътица”. И допълваше, че за тази туберкулоза няма лек – единствено четенето на книгите може да предотврати храненето на голямо количество кръв. И доуточняваше (когато не се съгласяваха или не откриваха у себе си подобно усещане): Може би не всеки го маркира у себе си, защото не всекиму това чувство е нужно.

XI

Що се отнася до Волдемар Чвор, фабулата с него бе по-дълбока. Те бяха освен връстници, но и родом от един град. Познаваха се горе-долу добре (доколкото юношите винаги са “добри познати”), в началото на деветдесетте се размотаваха в общи компании. Знаете, годините след комунизма непосредствено откриха празнините и снеха маските в общуването на младежта; сега вместо да се крият и сменят дрехите си само в затворени пространства, разнообразието на свободолюбието плъзна из улиците, напълни кварталите с барове и дискотеки. Разроиха се кастите: чернодрешковци, кумирофланелести, дългокоси и късополи моди и религии и всичко най-обичайно за освободените юношески нрави – та до наркотиците и сборищата. Закъснява-

щото винаги масово българско просвещение с трийсетгодишно закъснение отвори и underground сцените и концертите, и фестивалите на открито – из страната плъзнаха автостопаджии от всички градове в едно или друго направление.

В това направление се запознали и Горгий и Чвор. В родния им град читалища и бивши културни и младежки центрове (понастоящем приватизирани) дадоха път на всякакви музикални и парамузикални изяви. Из мазетата зарепетираха яростно групари, юноши прескачаха от група в група, от песен в песен. Рокът (както казваше Горгий) първи поведе хорото. Из читалищния ъндърграунд се събираха банди на общи концерти с публика от верни съученици и съмишленици и никому не правеше впечатление, че числеността на музикантстващите превъзхождаше подскачащите слушатели и че от концерт на концерт в публиката нито количество, ни качество се мени. Не бе и нужно. Ентузиазмът изпълваше хоризонта.

(Сега, когато пишем това, нещо ни подтиква да отбележим настъпилата промяна. Намаляла е и до червената граница е стигнала сега тази ентузиизирана самодейност. Първият пламък на освобождението прегоря и материализацията не пропусна и ъндърграунда. Фестивалите с прииждащите стопаджии отмряха, читалищата преустроиха сцени за политически, религиозни, бабешки и подобни мероприятия, към които сцени кубинките на публиката и кръсците в тонколоните бидоха неадекватни. А и изобщо и в частност в музикалния театър декорът се смени – станаха актуални заведенията с музика на живо, за която се плаща и вход, и консумативи, и изисква съответстващо мишците на охраната поведение. Правят се безплатни хепънинги със закрити за неправоспособни музиканти подиуми; аристократизира се музикалната авансцена – групи опитват пазарни турнета. А немалко публика все така има, все така жадна, но с ентузиазъм, охладен от предсказуемостта на очакваното, и с пари, все по-трудно прежалвани от излишък на ежедневие. Underground-ът стана Live music, фестивалите – рекламни турнета, а Лениновата електрификация – комерсиализация.)

Волдемар Чвор бе банална персона (това го твърдим и от собствени наблюдения), но с непосредствени заложби. Набързо разгледан, той бе позьор, подражател, неизявен хамелеон, но правеше впечатление на интересен и неангажиращо приятен компаньон. Точно това бе и ядката у него: бе човек на компаниите, сам сигурно се чувстваше неловко, несигурно. Така си го представяме ние поне. И в това отношение, видно е, той бе

обратното на активния единак Соломон. Навярно са били добри познати двамата навремето – компенсирали са се. Но природата на Чвор бе изменчива, с годините той прескачаше от вид на вид, мнения след мнения, прически калейдоскопни. Нормално е да стигнат до неприязънта, действително поддържана от Соломон (както сам признава). Неизменно това някой ден ще ги доведе до пълно скъсване – но от онзи вид безболезнено скъсване: когато ресурсите са се изчерпали, гумите са се изпопукали и москвичът и така, и иначе излиза от движение. Волдемар бе добродушна натура, с чисто сърце – той не умееше да изразява омраза, не гледаше на нещата отъмстително. Това особено мъчеше Горгий – той виждаше, че собствената му омраза и озлобление са нерцепрочни и не можеше да си прости, че трудно ги овладява, че изпада в недостойнство. Разбира се, не мислете, че Чвор бе някакво невинно дете на солнчевите лъчи. Просто той обичаше да се харесва; туй му душевно стремление, например, го подтикваше с удоволствие да говори зад гърба на другите, незлобливо, но ефективно. А комуто не се харесваше, Волдемар го отбягваше, отмахваше или забравяше...

Първото впечатление от Чвор бе привличащо. Особено за девойките първите срещи пораждаха благонамерени отзиви. Хората като Волдемар (този тип ви е добре познат) обикновено имаха повече познайници от другия пол; иначе Чвор рядко се задържаеше в женска компания. Често впечатленията у познатите му веднага след началото, при по-нататъшно опознаване, сменяха полюса си – открито или не му демонстрираха непоносимост, някои открито го и пренебрегнаха. Това не смущаваха Чвор – антипатиите у едни заместваха симпатиите на други; когато нещата се обърнеха, другите биваха замествани от други... и така нататък. Соломон Горгий особено изгаряше и мъчеше това несъответствие между действителния образ на Чвор и представата, която създаваше. Когато отбележеше поредното запознанство на някой постоянен характер с непостоянния Волдемар, Горгий вече предчувстваше бъдещото разочарование, което ще настъпи рано или късно. Чак го болеше. Нека впрочем обобщим, че в началото на нашата история Волдемар и Соломон бяха по-близо до миналото си приятелство, отколкото в края ѝ.

Алогичното у Волдемар бе, че го приемаха за сърцевина в компаниите. И той действително имаше данните за това. Неизчерпаем бе на истории, четеше в тоалета вицове, смееше се с патос (със смеха изглеждаше, че преиграва, но то рядко дразнеше), харчеше през пръсти, караше я на заеми, но по правило се

разплащаше. Парадоксално бе и че той, изпълняващият длъжността “център на компания”, нямаше своя постоянна компания, а напротив – влачеше се под формата на антураж, винаги с първите, но никога пръв. Живееше някак като галеник, а го възприемаха като стожер. Това не даваше мира в душата на Соломон. Тази изимитирана сърцевина у съквартиранта му го вбесяваше и принуждаваше да съжالياва себе си. “С какво пък им е толкова интересен?” – възклицаваше в себе си Горгий, но не като въпрос, а като скърцане на зъби. “Интересен е – отговаряше си, – щото подражава на този, който иска да го хареса.” След тази констатация Соломон Горгий усмиряваше себе си, решаваше, че “такъв му е талантът на човека”, а “човек – както повтаря Пого – трябва да развива таланта си”.

Откакто през последната година се появи Сибила Дмитри, фокусът и плаката на отношенията откровено се измениха. За Соломон терзанията станаха по-малко “страстни”, повече “пропагандни”. Той бе спестовен, икономичен, единствената тема, върху която не умееше и теза да обели, това бяха парите. И гледаше да не остава без тях, за да не ги обмисля и разсъждава. Даваше понякога пари на Чвор, деляха си яденето, когато онзи оставаше само на чесън, горчица и хляб. И макар да миришеше на непоносимост, бяха по съквартирантски сравнително предани. С появата на Сибила, още повече като съквартирантка, за няма и месец съжителството им се промени в няколко пункта: 1) Рядко започнаха да се засичат – повече вън, отколкото у дома. Това усили контраста на Соломоновото единичество и му изостри мнителността. 2) Безпаричието на Чвор мина в историята – той все така бързо оставаше без лев, но вече Сибила го спасяваше, подхранваше и икономически го овладяваше. 3) Интереси, вкусове досегашни, изглед на стая, типове заведения, музика – всичко предишно у Чвор отшумя като травма на футболист, та по едно време чак Чвор се пазеше като футболист от удар по същото място. Впрочем, травмата на футболистите рано или късно се обаждат отново, та и Волдемар след известно бягство от студентския ареал започна да възвръща позиции. Тук ще маркираме още една негова алогичност: Чвор лесно го водеха за носа, бе такъв и по излъчване, и по наблюдение, но някак независимо от това у него трептеше една упорита жилка – той, по характер, бе снабден с нуждата и желанието да диктува, да подхранва личната си авторитетност. А с таланта си, с уменията да се харесва, бе съвсем естествено да преодолее донякъде първичния и извечен стремеж на простотията да властва. “Просто-

тията” Горгий наричаше Сибила. А инак простотията Соломон по младежки свързваше изцяло с посредствеността. (Без да ни е особено привлекателно, признаваме, за Сибила Дмитри ще има-ме другаде случай да поговорим надве-натри.)

Как живееха те тогава в онази къща, полусрутена, с две стаи, външен кенеп и лятна баня? Разбира се – след появата на Дмитри?

Като изключим битовите и ежедневни аспекти, в съжителството им изпъкваха немалко характеристики на отминалата (?) в света “студена война”. Без да правим паралел и да навлизаме в сравнение по образец (което ще ни отнеме място, сили, без да доведе друго, освен фейлетонен ефект върху разбирането), ще посочим една много чувствителна страна на въпроса: работата на тайните служби. Подслушването бе едно от мрачните и тежки терзания на Соломон Горгий.

Естествено той знаеше всеки шум от всеки шкаф или врата. Често му се случваше да седи, лежи, чете и едновременно с това да следи съквартирантите си. “Аз умирам и светло се раждам”, шепне Димчо Дебелянов в ръцете на Соломон, а мисълта му претичва: ето сега отворят барчето на бюфета... какво ли вадят?... тя се смее... може би някакво негово творение – драканица или изрезка от порновестник... А може да й вади мизливите бикини от барчето с чашите! Ето, пускат телевизора. Това е Eurosport, това е сръбският канал – тука го оставиха, тя е надделяла... – Колкото и да бе сексуално неустроен Соломон, най-малко го вълнуваха скърцанията на пружинения им креват и с течение на месеците все по-малко и по-рядко го възбуждаха. Но чалгата не му даваше мира. Не му даваше да чете, а това бе casus belli за него отвсякъде и го давеше в гняв, и той надуваше Пърпъл или блъскаше вратата, но упорито не излизаше, да не покаже слабост, предаване, бягство. Много го тровеше и нейното постоянно сноване: от стаята – в коридора, навън, та навътре. Какво ли толкова дири, реди, намества? А относно разпознаването им при влизане и излизане – индикацията само от скърцането на вратата той не можеше да сбърка. Тя превърташе ключа рязко, полицейски, открехваше първо съвсем леко, сетне широко и най-накрая пускаше бравата и тя с трясък се връщаше в изходно положение. Чвор от своя страна все объркваше нещо по ключовете, изтърваше ги на земята, отключваше и една-две секунди стоеше пред вратата. Отваряше спокойно вратата, почти в целия ѝ радиус, от което тя изстрелваше един наниз от звуци в пицикато...

Горгий знаеше, че тя го подслушва. Той четеше в пълна тишина и не бе трудно да усеща плоските, глупаво самоуверени в безшумност стъпки, с които приближаваше вратата му. Знаеше, че когато него го няма, тя задължително проверява дали е заключено и ако не е, влиза и с ръце на кръста, като циганка пред дома си (или, пардон, да не обиждаме циганите), като продавачка на битпазар с кокоши поглед фиксира всичко и нищо. Затова Соломон криеше тайните си – записки, дневници, писма, документи и прочие – на невероятни места: под килима, в телевизора (“Електрон” с разбита кутия), в книги и речници, които тя не би загледала, понеже за нея не съществуват. Понякога нарочно слагаше, да кажем, “Идиот” на Достоевски на видно място... но това бе в началото и освен чиста провокативност, друг смисъл не придоби.

Всичко това, което разказваме, е в немалка степен предполагаемо, но си има своята истинна първооснова. Един паметен ден – паметен за Соломон, оттогава започна безвъзвратното прокъсване между него и Чвор; иначе отвратителен за спомняне ден – още есента, във втория месец от появата на Сибила, Соломон четял и чул, че се връщат съквартирантите му. Импулсивно, под натиска на моментното настроение (създадено от вживяването в четената книга, сигнала, че пристигащите му развалят хармонията, нежеланието след срещнатите в книгата герои сега да срещне и да общува точно със...) Соломон скочил и се наврял под своето легло. Онези влезли в къщата.

“Дали е тука?” – чул гласа на Сибила. И пак тя: “Я да видим...” Вратата му се отворила и той видял отдолу обувките на Дмитри. (Станало му, естествено, неловко. Почувствал се като дете в гардероба на кака си.) Онази се разходила, поровила из секцията, без никакви коментари; седнала дори на леглото върху него. “Много е прикрит”, рекла. “Той си е такъв”, обадил се Чвор от другата стая. И подхванали един бегъл разговор, от който на Горгий му станало ясно, че неведнъж и подробно са говорили за него, че Чвор е разправял различни факти от познанството им, но най го фрапирала репликата на Дмитри: “И на тоя си искал да подражаваш?” “Беше ми кумир по едно време, като бях гимназистче – дрезгаво отвръщал Чвор от стаята си, – но после ме раздразни неговото покровителствено...ъ-ъ... и самочувствие.” Соломон лежал отдолу, чувал как Сибила разгръща книгата му, потял се от съзнанието, че колкото по-дълго лежи долу, толкова по-ужасно ще бъде, ако, не дай, боже, го открият. Дмитри хвърлила книгата на леглото, станала и отишла оттатък,

без да затваря вратата. Последната ѝ реплика, която стигнала до него, преди да хлопне вратата им, била нещо такова: “То му личи и сега... като го погледнеш.”

Лошото било, че вратата останала отворена. Горгий, който в напрегнати моменти винаги се е чудел на рефлексивността си, решил бързо, че те скоро нямало да излизат (пуснали телевизора), че няма да изкара с часове под това легло, я... Тихо се измъкнал, щом се уверил, че никой не ходи в другата стая. Изскочил, чевръсто нахлузил маратонките, подпетвайки ги, отворил рязко входната врата и оттам нататък заиграл етюд “прибиране”. Шумно се засъбувал, тропнал нещо (все едно хвърля чанта на пода) и пак така импулсивно за първи и последен път отворил, без да чука, вратата на тяхната стая (той лежал, тя четяла списание на табуретката) и с трудно овладян леден глас изсъскал:

– Що ми е разтворена стаята? Кой е влизал вътре?

Чвор в отговор седнал на леглото, а Сибила продължила задълбочено да чете в списанието статията за Джако.

XII

Месец след дните на театралния фестивал, с които наченахме хрониката, Соломон Горгий отиваше на “джумбаре” в една от махалите край града ни. Беше края на май, почивните дни около светите братя Кирил и Методий. (“Дето питали Методий – спомняше си Соломон неговото житие – опонентите му: Защо си се запотил, спорейки с нас? Потен съм, казал им нашият човек, щото се препирах с простаци.”) Предстоеше гмуркането в лятната сесия и гуляите следваха един подир друг.

Смрачаваше се, Горгий вървеше нагоре по планината. До пътя се белееше каменисто русло на отдавна пресъхнала рекица. Горската тъмнота отвсякъде затваряше пътя му и на Горгий му се струваше, че диша само благодарение на светлото каре небе отгоре. Отгоре на всичко не знаеше точно къде е тази махала Марафелци. Бяха го насочили през деня: тръгваш по пътя за Белогорския манастир и след около три километра пътят се раздвоява – свиваш вляво.

Той сви вляво и усети боцване на комар по врата. “Откъде пък са тези комари? – почуди се. – Или не са?” Беше достатъчно тъмно, за да не може да идентифицира врага. Иначе бе топло, Горгий бе метнал риза върху си. Мисълта му го отведе към Дунавските блата, там свако му като малък го вземаше със себе си из кукурузените блокове. С каруцата навлизаха в блока, да се

скрият от контролно око, и товареха държавни ластуни. Случваше се да прекосят баирестия блок, конят хукваше от инерцията, а те подскачаха като на родео и се чудеха: смеят ли се или викат от уплаха. Та там, в тези кукурузени морета, често се случваше нароилите се с хиляди комари да литнат разбунени от тях и да ги облеят като облаци. Спомни си Соломон и какво му разправяше един авер, служил морски в казармата. Лято, поделение край морето, комарите бродят гладни; така налитали в караулното, че се покривали с вестници, щото одеалата смърдели – и там, където оставиш дори ивица открита кожа (да речем, сантиметър от китката), след два часа ставаш и я виждаш цялата подпухнала от пъпки. И като му разказа как са се спасявали от комарите нощем, Горгий веднага преформулира чутото в своеобразна Наредба за защита от шефове и простащи. (Той я бе напечатал и окачил на видно място в стаята си, удовлетворен от новата форма на тактически бой с адресатите на Наредбата – Дмитри и Чвор.) Цитираме:

Член първи и единствен. За предпазване от шефове и скотове нареждам да се прилагат в градиращ порядък следните защитни средства:

1. Разграничителна мрежа.
2. Репелентен крем за лична защита.
3. Спирапа за недопускане в непосредствена среда.
4. Спрей за директно унищожение.
5. Машинка на ток.

И отдолу сложено “УТВЪРЖДАВАМ” с подпис: “Стол Тръбен Гетинак”.

Отиваше на горското соаре, поканен от три независими източника. Първи му спомена Чвор. Коста Динев (домакинът, млад художник от града, слабо познат на Горгий) канел гости от всякакви класи, пол и занятие горе в къща в махала Марафелци. Соломон обърна традиционно минимално внимание на вестта и по-скоро отказа присъствие. След това обаче срещна състудентката си Марго, която също го покани. Това го заинтригува. А накрая най-откровено бе вербуван от Джеймса. Онзи обеща китари (нямаше), водки (имаше), спомена и Погодин и Соломон с два срещу един гласа реши да иде. С Погодин Дъждовежд нещата не бяха се развили никак. Видяха се за около пет минути на крак, на Централна, на другия ден след неговото пристигане, поговориха за времето и оттогава, вече месец, Пого бе изчезнал. Заедно с Чечита Чипочер, девойката с него. Софроз Житогег

знаеше подробности, но бе помолен да мълчи. Соломон не настоя. Бе почувствал леко разочарование и раздразнение от срещата с Пого и мълчанието на Софа, та и с него не се бе виждал от близо месец. Той толкова чакаше Пого да се върне, а то – три минути разговор и изчезване! Чу се, че бил в Белогорския манастир, но слухът не се потвърди. А раздразнението на Соломон го накара да спре да се интересува до ново стечение на обстоятелствата.

Друго занимаваше Горгий него ден. Заранта бе говорил с майка си по телефона. Бе пратила пари, а и се бяха уговорили. Нищо особено в разговора – освен едно. Майка му каза, че имала някаква новина за него, но щяла да му съобщи другия път. Соломон не разбра какво бе естеството на скриваната “новина”: приятна или не? Не беше удобно в момента майка му да говори? Не беше нещо сигурно... или какво? Той се опитваше да гадае. Приемаше безспорно, че очевидно не бе нещо важно – майка му не би го измъчвала. И все пак тази тайна растеше в него и той вече бе склонен да потрепери от неведение. И сега, докато вървеше, пак пробваше да налучка някаква вярна посока. Може би баща му си е намерил най-сетне работа? Или сестра му нещо в Германия? Или брат му пак ще пее в някое детско предаване? Или майка му му е намерила на него, Соломон, работа за през лятото?

Горгий се спря. Бе тихо и хлъзгав за дишане въздухът. Някакъв москвич бумтеше отпред, идеше към него. Дългите светлини внезапно го заслепиха, москвичът намали, но на разминаване настъпи газта. “Кой знае какво си е помислил? Чеченец дошъл в планината...” Горгий не бе се бръснал от седмица и приличаше ако не на чеченец, то на циганин. Продължи напред и мисълта му се залута в събития, които евентуално очакваше да му се случат. Конкурси? Не бе участвал тази година. Какво друг... Конкурси! Есента бе участвал в лотарията на Съединените щати за виза, за зелена карта! Да не би...?

Трескаво усили ход и забръмча. Ако е спечелил виза, майка му е нормално да крие. На коя майка ѝ е леко да губи сина си емигрант? Ще го запази в тайна, не е за телефон работа, ще вземе да се разреве... Ами-и – зелена карта. Едва ли ще са изтеглили баш него. Майка му бе казала:

– Имам, маме, нещо да ти казвам... Но другия път.

Всяка тайна, известно е, започва с гадаене, а свършва с гадене. И при неудовлетворяващо гадаене отхвърча задължително в мечтание. Колкото по-малко са ограниченията на предположе-

нията, толкова по-искрена и истинна е реалността на предпочитанието, с една дума, мечтата.

И какво ще ми се случи в Америка?

Трябва да взема тетрадки и да записвам – всичко видно и помислено. Като Алеко. Ама Алеко е бил настроен двупосочно, бил е турист, а не емигрант. Мотивировката е друга. Ти емигрираш с мисълта, че ще бъдеш претопен, че ще трябва да се помиряваш с асимилацията първо вътре в себе си. Но какъв емигрант става от мене? Мен ме спира езикът. Ако не друго, българският език ме държи и се съпротивлява. Там ще почна да мисля на английски. И не само няма да ми се записва, ами и няма да ми се мисли даже.

Не, помисли трезво, Соломоне. Мечтата (или поне изговаряната) на повечето емигриращи е една: отивам, за да се върна. И обикновено всички прескачат мисловно житието си на емигранти, а предпочитат да мечтаят за живота насетне. Връщаш се в България, вкъщи, значи, хе, задължително с банкова сметка, удряш го на бизнес и съществуване. Ето, аз ако имам пари, ще издавам книги, списание. Какво списание? Очерково, паралитературно. Ще го кръстя... Как да го кръстя? Нещо около underground-а. Записки от подземиеето. А, ето: TABULA RASA. Отлично, точно така ще го кръстя!

Сега например аз искам да поставя някой и друг театрален спектакъл. Мога ли да го направя на голямата сцена? Не. Само в underground-а, ех, самодейността демек. И какво печеля аз? Самодейно авторство. А какво печели театърът? Краставици. Мога цял живот да обикалям великите ни театри с великите ни театри: ще ме връщат, с любезно-иронична усмивчица. Ще ми казват: добре, ще прочетем, ще помислим. Това – гласно. А негласно: Абе, момченце, ти не си от кастата, де се вреш, бе?... Държавата че не прави нищо за културата – това едно. А че културата се е окопала и оведомствила и е добила павилионен манталитет и така сама не прави нищо за себе си – това е основното. А ако отида аз, с банковата сметка емигрант, при директора театрален и му река: Брато, ще спонсорiram собствен проект, ще осигуря и премии за актьорите, режисьорите – стискаме ли ръце? Даже и ще се прегърнем. (И на бюрото още ще се напием с уискито директорско.) А защо не и на свободните сцени. Така или иначе аз вярвам на моя спектакъл – че ще събере публика, че е способен. Пък ако не събере – значи не си заслужава. За открита сцена обаче аз ще трябва да си поема рекламата. И пак същите пари ще дам. Че и пове-

че. Щото журналята са мародери. Те плачат по микрофоните и в печатарското мастило, че народа го деряли и държали гладен, а те самите дерат максимално – за да не гладуват, of course. И така: с парите от Америка, с tabula rasa и с постановките може и да пробия. Това е прекрасно, нали?

Да, ама за да стигне до този велик последен стих “Песен за човека” на Вапцаров, неговият герой бива обесен. Та и мойта работа такава. Хубаво станах меценат на себе си, ама какво ще ми се случи в Америка? Ще започна от миялните и автомивките, а дали ще се измъкна по-високо от тезяха на шоповете или баровете? След като не желая да се интегрирам, мигар някой насила ще ми даде зелена... светлина за мека интелектуална работа? А аз без да чета, мисля, пиша, фантазирам – как ще живея? С каква мисия по-точно. И да речем, избирам доброволна казарма: две-три години в Америка денонощен труд, спестявания; накъсо: волеви фитнес. Е хубаво, ама аз искам два-три пъти месечно да се напивам! Ще мога ли? А щом искам да пия, значи искам да живея (на ужким, в алкохолния градус) – ще мога ли? И хубаво: след три години се връщам – изостанал, изоставен, раздвоен, с премонтирани понятия, като махмурлия – връщам се скот. Тоест очуднен от това, къде са ми изчезнали плановете и фантазиите. Чета себе си като нещо чуждо. “Что ты, ночь, наковеркала?” – плаче Есенин в “Черният човек”. Че и мойта работа същата.

“От Америка тръгнах аз, до Есенин стигнах – ами сега накъде?” – закова се Соломон.

Пътят отново се разделяше. Той стоеше на кръстопътя и плюеше от яд върху създадената ситуация. Казаха му бяха – ядосваше се – на разклонението вляво! Ама защо не му казаха, майка му страшна, че разклоненията са две! И сега накъде?

И потекоха минутите на един задъхан и кошмарен половин час. Почна се с това, че в гръб се приближи и го достигна единственият по рода си шум от двигател на трабантче. Горгий махна, но колата не спря, а отдимя, завивайки вляво. И тогава, подчинявайки се на ирационален комарджийски импулс, Соломон Горгий тръгна надясно. Усили крачка.

Светлината в гората съвсем издребня. Нервни тръпки почнаха да му лазят по гърба. Той реши да върви по часовник още петнайсет минути, значи около километър и половина, и ако няма изгледи за махала, да се върне. Неочаквано пред него изникна някакъв чичо, бутащ колело. На багажника на колелото – прясна трева. Соломон даже се постресна. Но чичото беше с

най-добродушно излъчване:

– Не е насам, ба... – отговори той на въпроса, къде е махала Марафелци. – Натам, ба, младеж!

Излезе, че “младежът” е трябвало да завие вляво (“След трабантчето, логично!”) и след има-няма километър е в “маалътъ”.

– Ами, чичо – поинтересува се Соломон Горгий, тръгвайки редом с него, – ако реша да сека напреки, без път, няма ли да стигна по-бързо?

– Става, ба!

И а-ха Соломон да се шмугне из дърветата, човекът уточни, че там имало стари гробища – да ги избиколи. Горгий се върна на пътя.

И все пак не издържа и малко преди кръстопътя реши да сече. Премина два реда дървета и влезе в избуял буренак. Тука вече Горгий изцяло се подчини на тръпките и загубил ориентация в бухналата сумрачна трева, проектира една траектория и хукна по нея. Иначе тук бе по-светло. Отгоре нямаше дървета да пречат.

Измъкна се от буренака и с изненада видя, че нивата е оградена с плет. Видя и широка порта от гредова рамка и мрежа. От изненадата чак го достраша. Ами ако сега се появи отнякъде човек с каскет и пушка? И го попита: “Какво правиш тука, ба?!” Соломон се метна на портата, но не успя да я прескочи наведнъж и увисна горе, с глава и ръце на една страна, крака, стърчащи в друга посока. (“Като Левски на Къкринския плет си увиснал!” – хилеше се Волдемар Чвор вечерта, слушайки историята.) Портата, хваната с тел за два салкъма, не издържа, изпращя и единият ѝ край, барабар с балансирацията, се сгромоляса. Соломон изохка, но бързо премина отвъд, повдигна мрежата, чат-пат я закрепил и закуцука по пътя. Скоро навлезе в махалата.

Болката в хълбока поотшумя, стресът се поизпари и Горгий го напуши смях. Опита се да се удържи, не успя и избухна с цяло гърло.

– Ех, да можеше някой да ме види!...

В притъмнялата махала бе къде-къде по-лесно да открие нужната му къща. В тишината се примесваха лай от кучета, побляване, измучавания и един тежък като мъгла звук от надут до дупка касетофон. Планината се озвучаваше от Deep Purple и точно в тоя момент Джон Лорд си събираше клавишите в солото на Rat Bat Blue.

Никой не го чу, когато влезе през скърцащата вратница. Отвън и отвътре бълбукаха мъжки и женски гласове, смях и под-

виквания, звън на шишета. Purple бе пресечен посред парчето и пуснаха Sepultura. Соломон се почувства като Данте Алигиери. Зави покрай един варел и пред очите му заплуваха сенки – в градината беше накладен огън и около него ставаше нещо като “пого”. Отстрани, в лозето, някаква двойка се натискаше. Тя беше се покачила отгоре му, слепили уста в уста, а той се опитваше да бръкне под прилепналата ѝ фанела, успешно.

Горгий обърна очи и надникна на верандата. Там няколко дългоси фигури си подаваха джин и се кикотеха диво. В средата се бе изправил новобранец, кашик, с военна униформа, раздърпана във всички направления. Армеецът кръстеше сам на себе си:

– Редник Тузсузов!

– Аз!

– Наляяяво! Надяяясно! Кръъъгом! Остави. Кръъъгом! Наля-я-я... сно.

Слушателите избухнаха пак. Един тъкмо отпиваше и се задави.

– Нахранихте ли се!

– Тъй вярно!

– Събирай чиниите в едно, отделяй плитки от дълбоки; да остава по един на маса, първата редица – ставай и напускай!

Горгий чу шум зад гърба си.

– ...втората редица – ставай и напускай! За-па-зи ти-ши-на!

Обърна се и видя Чвор. Оправяше си дюкяна, явно бе пикал в овощките. Чвор мина край него и го загледа с уголемени зеници. После го позна:

– О, Горгий...

– Какво става тука, бе?

Тръгнаха двамата. Качиха се на верандата. Като ги видя, армеецът козирува и изрева:

– От дясно в колона по един, към столовата – води!

XIII

Тази глава, ако ми позволите, ще бъде малко по-различна. Този Коста Динов, домакинът на вилата, е племенник на наша милост, хроникьора, пишещ тези редове. И ние също бяхме там и бяхме свидетели на цялата нощ, поне що се отнася до местата, на които се застоявахме. Ще започнем с това, че ще изоставим неудобното първолично множествено число, а ще я караме до края на епизода в естественото свидетелско първо лице. (Чест-

но казано, това сваля от плещите ни нелек товар.)

Да ви кажа първо, че вилата бе не на Коста, а на неговия вуйчо. Тоест моя. Това с нищо не изменя разказа. Друго важно: нея нощ беше истинското ми, съвсем пряко запознанство със Соломон Горгий и както ще се убедите по-нататък, аз бях свидетел и на други моменти от неговата дейност – най-вече на спектакъла му “Кино”; пред мен изложи и прословутата си идея за “Тайната вечеря на българските поети” и прочие, но за тях е още рано, много рано. Действително много рано. Апропо, като пиша по-горе “вуйчо на Коста Динов”, то е самата истина, ала с една забележка: аз съм само пет години по-голям от него, а моят племенник по онова време караше двайсет и осмата година. Правете си сметка. А имах един съквартилец – отдавна, като бях шести-седми клас. И колкото пъти се срещнем – и до ден днешен – той ми разправя все едно. Как се случил в магазина заедно с нас: ние разглеждаме витрината. “И по едно време – разправя комшията – чувам едното дете казва: Вуйчо, за мен вземи негърче.” Огледал се комшията – нямало възрастен човек в магазина. Чисто и просто едното пишломе вика на другото “вуйчо”. Съквартилецът ми (той е мой набор; и той бил тогава дванайсетгодишен) се изумил. Вие сега навярно също се изумявате защо не си гледам работата, ами правя някакви никому ненужни отклонения – и сте прави. Не знам защо излезе така. Ще внимавам за в бъдеще.

На вилата отидох първи аз, в ранния следобед. Не бях ходил отдавна, рядко след смъртта на нашите се сещах за нея. Поотвоших, поразтревих, даже се постарях – излишно, понеже през нощта вилата и дворът бяха обърнати с хастара нагоре. Първата пристигнала група – основното ядро – я водеше Костаки. Беше като кошер, смехове и писъци. Повечето бяха все девойки – ученички ли, студентки ли – все с едни странни плитки, миловидни личица, нисички, стегнали бедра в дънки, с изпънати поли, с гашеризони. Впечатлението ми бе като от някаква детска градина. Освен Костаки като компаньони се изиявяваха високи и неугледни субекти, с посивели и неопределими физиономии и прически. На прима виста ми се набиha в очи двама: един къдрокос левент с открито лице, интелигентна усмивка, по име Георги (забележка: Соломон Горгий единствен щеше да се обръща към него с “Тодоре”, което си имаше своя предистория). Другият по-изпъкващ член на компанията бе младеж с маниерно облекло, купонджийско, с голяма глава и фуниевидна гъста брада, миришеше на одеколон и гласът му стържеше в неестествени херци

така, че се чуваше в който и ъгъл на панорамата да застанеше. Подскачаше като врабец между групичките и навсякъде опитваше да провокира смях. Като се представихме, той каза: “Влади”; после му научих и цялото име – Волдемар Чвор. (Както виждате, той бе сам, без косвено познатата ни вече негова “другарка во квартире” (цитат по Горгий) Сибила Дмитри.) Пришълците бързешката се разляха из къщата и двора, а Георги-Тодор дойде да ме пита дали може да запали огън. Беше културно момче. Взе една пейка, плъсна се до огъня, извади шише и за няма и час и нещо беше го пресушил. И си бе в същото положение на пейката. Явно пиеше бая... Изнасям пред вас тези щрихи, за да създам някакъв фон на сборището преди залез. Вчесаните и пригладени девойки още след началните наздрависи разпасаха блузи, разчорлиха коси, пръстга около крачолите и чорапите им спря да ги смущава; разшетаха се досущ като малки демончета, само че с прекалено безцветни и шаблонни крясъци и викове. Да си призная, първосигналното ми заглеждане по тях бързо се смени с един вид погнуса, бяха прекалено малки. Не за друго, а защото дошлите четирима души – нещо като втора вълна – включваха в редицата си Марго, същинска дама в сравнение с демончетата. Беше с пелерина, стегнати дрехи под нея, чанта вместо раница. С нея бяха (тоест тя бе с тях) Джеймса, Тонката (каза “Антон”) и един войник, клетвата му била предния ден, та беше в еуфория от свободата. Не му научих малкото име, наричаха го все – както и той сам се наричаше – Тузсузов. Та такъв беше мизансценът преди пристигането на Соломон Горгий. Той дойде сам, нещо характерно за него; бе вече мръкнало и помня, че Марго, мисля, бе отбелязала, че не очаква да дойде. Но Горгий пристигна като предвестник на третата вълна, защото действително скоро щяха да се появят Погодин Дъждовежд и Софроз Житогегга. Тях пък почти никой не чакаше.

Втората вълна се бе разположила на верандата. Дълго време ги занимаваше подпилият здраво боец на родината. Джеймса, Тонката, Марго, сам Костаки, Чвор (понякога) и моя милост му бяха публика, а той бе наистина страшен екземпляр. Когато изтрезнееше, щеше да покаже завидна прозорливост. Сега играеше етюди: ту демонстрираше ораторските умения на ротния им:

– Тук вече няма мама, няма тато! – имитираше и крещеше Тузсузов. – Мама ридае вкъщи, тато я ругае! Тук аз съм тато и мама, и баба, и дядо! Има генералшабна заповед командирите да познават на длан – повтарям: ка-то на длан подчинените си!

И ето, аз като ви гледам физиономиите, само по тях отгатвам, че се намират сред вас хора, които не знаят дори азбуката на умножението!

Публиката подскачаше в захлас. А той подчертаваше:

– Точно така каза она! Не таблицата, а азбуката на умножението! Вие знаете ли, казва, какво е заповед? Само за пример. Само за пример: моят син, като беше малък, в детската градина, дете се вика, беше и веднъж се напика. Защото когато лелята им каза да пикаят, той не отишъл, а като му се допикало по време на сън, тя не го пуснала. Само за пример ви казвам. Като не изпълниш заповед, е така.

Марго се тресе на място в безмълвен смях, Тонката гледаше малко тъповато и неразбиращо, аз се смеех гръмогласно.

– Тук в казармата вече сте мъже. Живеете по мъжки, понасяте по мъжки и в тоалетната, дете има една дума, ходите по мъжки. Няма хленч, няма оплаквания. Няма да ми идва някой като при класната в училище и да ми обяснява, че вчера го ударили, днеска паднал, утре го заболяло...

Тузсузов с охота показваше и някои команди от казармения бит (както чухте в миналата глава). При пристигането на Соломон той бе безспорният фаворит на интереса, но сетне го хвана градусът и се изгуби някъде във вилата да спи, на верандата остана само шапката му. Соломон си я сложи.

– Мязаш на ръб – подхвърли му Джеймса, а шапката обходи всички глави. Накрая Джеймса я засили през верандата право в лозето: “Нека да има малко трилър, като се събуди.” Нека отбележа, че по-късно незабелязано аз издирих шапката на момчето, позачистих я и я поставих до него на леглото вътре.

Костаци, както винаги, предимно мълчеше. Мона-Лизината усмивка не падаше от лицето му.

– Тя е зубрачка – говореха си за съкурсници Марго и Соломон Горгий. – Много е зле – продължаваше Марго. – Виждала съм я на изпити – хем пее, хем най-нагло вади генералски пищови.

– А Звънчето?

– Звънчето видя ли го тая година как се е наклат? Станал е същински колокол.

Джеймса обясняваше на Тонката:

– Колко му е да му вкараш един, бе? Дъхваш му в брадата, казваш: “Брато, няма да стане твойта работа... Няма да стане така работата и край – това е положението!...” И край. Това е положението.

– Монка – извика по едно време Джеймса. – Аз май само теб

не съм сватосвал! Утре си на концерт. В Младежкия дом утре вечер свирим – той посочи и Антон.

– Какво ще свирите?

– Нашето си. Знаеш...

– Волумето на мах – обади се абитуриентът.

– И гейнът на мах, и дистърът на мах – а залата на прах. Не, сериозно... – видя, че Горгий гледаше разсеяно. – От няколко месеца се готвим. Ще ме обидиш, Монка...

– Ще дойда, бе, адаш.

– Балерината и Звънчето са един дол дренки – не спираше Марго. – Само че той е по-едноклетъчно устроен от нея. Тя е тарикатка и понякога на упражнения трупата актив на негова сметка, а той така и не вдява. Но по липсата на обща култура са добра двойка, неслучайно са се надушили. Ти знаеш ли... Веднъж на упражнение стана въпрос за руските нобелисти; онази ентусиазирано взе думата: Пастернак, Шолохов и... И спира, уж че си спомня. Асистентът подсказва: Александър. Тя: Александър – и пак дава заето. Той: Александър Сол... Ние останалите мълчим, да й гледаме сеира. Той: Александър Сол... же... И тя, моля ти се, не вдява!

– Е... – неопределено реагира Горгий.

– Е, моля ти се! Кълна се! Не ми ли вярваш...

– Не, бе. Ти пък чак се засягаш...

– Е как няма да се засягам, Соломоне, със собствените си уши бях там!

– И какво?

– Нищо. Като й каза: Сол-же-ни... – чак тогава включи.

– Не вярвам да не го е знаела...

– И аз. Но зубрачите имат свойството да блокират...

– А колко са руските нобелисти? – прекъснах ги аз, намесвайки се. Стана ми интересно.

Горгий я изпревари:

– Петима са. Бунин, Пастернак, Шолохов, Солженицин и Бродски.

– Само толкова?

– И това не е малко. Всички са след Великия Октомври.

Разговорът, който се получи от това мое включване, стана дълъг и любознателен. Ще го предам. Соломон започна с това, че заобяснява характера на Нобеловите награди за литература.

– Те са политически изначално, а сетне и литературни. Разбира се, не казвам, че авторите не заслужават – заслужават, и то – повече. Да вземем обаче за пример Иво Андрич и “Мостът на

Дрина”. Прекрасен роман; а какво се обобщава в него? Съжителството на етносите. По времето, когато е писан, и за запада е особено актуално. За малко и “Време разделно” на Антон Дончев да успее по същата ос – примиряването между християни и мюсюлмани. Предполагам, че сте чели “Време разделно”?

Кимнах.

– Прекрасен роман. И сложна рамка, и пълнеж – майсторско изпълнение. Но Андрич е по-близо до запада – и политически, и исторически, и географски. “Мостът” свършва с Първата световна, с появата на Австро-унгарските войски.

– Нобеловите награди са жест – намеси се Марго.

– Точно жест, политически. Изчерпал се жестът и Антон Дончев го забравят. А при руснаците е още по-прозрачно. Бунин, първият, емигрира след революцията, той е дворянин. Руската емиграция е заляла в тези години запада. Революцията успява, западът капитулира пред нея – всъщност измиват си ръцете – и започва борбата на идеологическия фронт. Нобелирането е в този регистър. И Бунин е първият жест: Това е Русия за нас, казва западът, онова е див изток, скити. Не че Бунин е случаен автор. Обратното. Той е бил любима компания на Чехов. Поет; като всеки поет – оригинален прозаик. Дворянското му самочувствие си личи например в спомените му за Чехов: “Лекомислената”, кове Бунин, е ужасно заглавие, допуснато (не е точната дума) от Антон Павлович. Или пък “Вишнева градина”. Къде, пита Бунин, има в Русия вишневи градини?

– Това – изпуфтя Марго – ми напомня за нашия Пенчо. Дето се чуди какво прави вълк в Ботевия “Хаджи Димитър”...

– Хм. Самолюбивите творци изпадат в аристократичен маразм. Та така с Бунин – Соломон Горгий се беше запалил. Слушаше го и Джеймса, и Костаки (той слуша всички), и Чвор се позастоя. Горгий си наля нова чаша и замълча. Изчака да се разсеи вниманието, което бе предизвикал, и продължи в тесния кръг между мен и Марго: – Бунин е изразявал ясната си политическа доктрина, антиболшевишка. Изключението от петимата е Шолохов, който единствен си е докрай горещ съветски писател. И единствен дълбоко и все по-дълбоко оспорван. Смятат, че романът не е негов. Смятат дори, че Андрей Платонов е автор на „Те се сражаваха за родината“. Легенди се носят и за пишещата му машина... Но романът му – негов или не – е велик. И политическият жест на нобелирането не е отправен към автора, колкото към “Тихият Дон”. А какво има в него? Гражданската война, но от позициите на казачеството. Както и да го въртим и сучем,

вътре се описва старателно и със задължителната към свидните и... и адекватните на автора герои авторска симпатия. Главният герой се шляе между бяло и червено и накрая не избира червеното! Това е светотатство за литературата на прогресивния строй.

– Солженицин се съмнява в авторството на Шолохов.

– Да, Марго. И той не може да повярва, че може да се получи такъв роман... Солженицин освен това е имал амбицията да изчатка той най-великия роман за революционните години...

– Е, “да изчатка”. Той пише “Чер...”

– Ама не е “Тихият Дон”, нали?

– Какво пък толкова му харесваш на...

– Не става въпрос за харесване. Просто е велик роман. Такива романи са се пишели през 19 век. Появата му в третината на 20 век изненадва. Както и да е... Сега и да искам, не мога да се аргументирам, отдавна го четох... Но да не изтървем нишката. Значи Шолохов... Преди него в средата на века е Пастернак – макар и с роман, писан осезаемо след Шолоховия. Забележете. Пастернак е поет; свидетел на половината дваисти век, революции, две световни войни. Преживява, оцелява през двайсетте, трийсетте години – те са погром в Русия. Избити са всички и всичко. Сред тях Исак Бабел, Манделщам и прочие. Творците или емигрират, или се маргинализират, или се избиват, или се заточват. Или се самоубиват. 1925 година Есенин. Нерде цилиндър, нерде будьоновка? (Ако изобщо се е самоубил – което е съмнително.) 1930 Маяковски. Той през 25-та година по повод Есенин заявява, че не е епоха за самоубийства. А издържа още една петилетка само. Но те настрана. Пастернак в това време ходи по въжето. Той е в някакво средно положение, единствено-то останало: лично от Сталин протезиран. И ето. След Втората световна не издържа. След десетилетие “Доктор Живаго” бива публикуван нелегално на запад (по Хрущово време). И пак идваме на нашата теза. Защо получава Нобелова? Нима за това, че е живият поет от началото на века? Не: заради романа. Също неповторим роман. Поетите, когато успяват, пишат винаги такива романи, които литературните следователи рядко одобряват, понеже те са анти-матрицата им на разбиране на “романовото” (слагам го в кавички): поетите неминуемо си падат по лирическите аз-превъплъщения. Какъв е знаменитият доктор? Също лутащ се, лунатик – такива са останките от руската литературна интелигенция от онова време. В края се споменават и лагерите – не е ли за убиване този Пастернак? Не, казва западът, това е,

разбира се, следващият руски нобелист.

Някъде тук в миманса съвсем пошуряха, от градината се носеше вой. На огнените отблясъци танцуваха в транс сенки на потни момичешки тела, коси се вееха като нощни клони на дърво. Смърдеше ужасно на трева – тази, нарицателната трева. Изтичваше по някоя дама с уголемени очи, гонена от вкиснат субект с твърдо кожено одеяние. Гърмеше я Doors, я някоя друга порта на опиянението. Споменавам това, да не си помислите, че думите на Горгий бяха единствен обект във вселената. Слушахме го само ние с Марго, другите продължаваха или със:

– Колко му е да му удариш една полоска... – или:

– Ей, man, откъде го взе тоя бърнджи джоб...

Даже Костаки бе се отделил с едно миловидно девойче и с бащинската си усмивка я изслушваше.

Да се върнем на Соломон:

– Войната на идеологическия фронт се изостря след Втория световен фронт. Истината за лагерите набира инерция на запад и със Солженицин е кулминацията. То си е цяла епопея. Солженицин може да не е велик романист, но е велик. Това, което е направил, и досега е чудно за вярване.

На Марго Солженицин явно ѝ бе кумир в тия години. Тя започна надълго да разправя биография, едно-друго, перипетии с власти, изгонвания. От всичко това аз не разбрах, да си призная, какво му е толкова великото на Солженицин. Бил е отличен конспиратор, два пъти любимец на съдбата: веднъж оцелява от рака, втори път оцелява заради Хрущов. Соломон беше по-близък и по-интересен, затова неговото повече съм запомнил:

– Виж, мамка му – изплю се той, – какъв кучешки народ сме, подражателно-предан. Непрощаващи в нашия двор, когато сме за телта осигурени, а на улицата подвиваме опашки и лазим по дупките. Да направим паралел между нашия Георги Марков и Солженицин, а, как ви се струва? Онзи прави такива потресаващи разкрития със смазващото си художествено-документално перо – а оцелява! Русия дотогава е избила сума ти народ заради очите на Сталин, а Солженицин, който срива години трупана международна пропаганда и дезинформация, бива просто изгонен. Защо така се получава, че руснаците с изкривяването десетилетия съзнание могат да родят, да възродят великата си традиция напук на собствената си дивота и напук на епохата да я оценят, като я оставят да оцелее? Солженицин бива интерниран зад граница... Русия е наистина огромна територия, особено за нашите представи. И тук е гаврата с логиката и разума.

Георги Марков избягва, за разлика от Солженицин той е бил сред галениците на режима. Но поема пътя на Пастернак. Решава да говори, да предизвика. Впрочем тогава Солженицин е хвърлил голямата бомба, имало от какво да се поучат другите, в това число и нашият амбициозен Георги. Уродливостта и големите крайности са характерни за необятните общности, но пък сплотената и малка общност винаги е по-жестока към индивидите си. Тя има чувството за пълен контрол над тях, затова всяка отлъчка е забучен нож в съвестта ѝ. Парадокс е това. Парадокс е, че големият взривител Солженицин е жив и до днес, оцелял в терористична Съветска Русия, а ние си убиваме първия опитал се да плува в реалността. Впрочем, каквото и да си мислим, когато в бъдеще историци и други цици се обръщат към времето на комунизма, преиначените академични истории, нелепите изпражнения на пролетарския литературен цинизъм, писаните *post factum* мемоари и автогероизации, издадените уж от чекмеджетата дневници – всичко това няма да помогне да се вкуси непосредствено от въздуха на онова минало. Нашите представи, осезателни и умозрими видения за Априлското въстание не се ли коренят в Записките на Захари?

– Е, ти пък чак паралел между...

– Не правя паралел, Марго. Илюстрирам мисълта си. Не забравяме все пак, че в едното са описани нашите баби, в другото – отдавна измрели и митологизирани (тоест на които им е простено) предци. Паралелът е принципен. Какво са Записките – пита всеки начеващ професор – литература, история, биография, мемоари и проч., и проч.? Ами Задочните репортажи не са ли подобен карашик? Не жанр, а контракциите на съвестта са ги тласкали и...

– Към Записките се връща всеки българин, а към Георги Марков само по-заинтригуваните.

– Безспорно. Това за настоящия момент е сигурно. Кой знае колко псуване е отнесъл и Захари от нежелаети да си припомнят негови съвременници? Но, Марго, ти не ме разбираш. Аз не оценявам или остойностявам. Просто опаковам стока с моя си хартия.

И така нататък, но за Солженицин Соломон довърши:

– “Архипелаг ГУЛАГ” е блестящо потвърждение на провежданата от запада нобелова литературна политика. Но самият факт, че е написано такова нещо, е невероятен. Как се пише сам история, всеобщо жизнеописание? Това са го владели просветителите отпреди два-три века, когато разумът се е поразмърдвал

след преживяното и е имало кръст, който да бъде понесен, и под него е имало място само за едни мускули. Но сега, когато за една кратка история събират цял институт, когато сега не можеш да кихнеш, без това да построи нова поликлиника – как се става просветител сега? Трябва действително да пролазиш под нивото на жизнения си праг, да се опитат да те унищожат, за да можеш – оцелял – да мобилизираш целия си дарен от природата интелектуален капацитет. Това е Солженицин; успява да намери дамара на обществения псевдоморал и псевдоживот и след това с лекота да го прескочи. Не като романист, вярно, но като духовник.

Аз, с неособената си компетентност, реших да проявя познания и да кажа, че и Набоков не е бил далеч от... (Без да съм го чел изобщо, по слухове и мода.)

– Тоя пък така да го мразя! – избухна изненадващо Марго и отиде до тоалета.

– Аз не съм запознат отблизо с Набоков – подвоуми се Горгий. – И той е емигрант като Бунин. Пада си малко мегаломан. Решил да зарече родния си език и станал англоговорящ писател. Накрая американски. Даже пише “Лолита”, та белким със скандалност пробие на Олимп, след като е опитал да олицетворява модернистични направления. Пък и за човек, смятащ Достоевски за посредствен автор – какво да говорим... Предполагам, че е имал голям ищак за Нобелова, но е направил стратегически грешки – Соломон се ухили. – Не се е ориентирал в Нобеловата политика. Бродски, последният нобелист, от когото не съм чел нито ред, също емигрира в Америка. Лежал и той в ГУЛАГ. За “тунеядство”. Но в Америка е бил по-прозорлив и находчив... Ох, в интерес на истината вече си съчинявам. Много е неприятно жени да драйфат. И не щото са бременни, а щото са пияни.

Няма да ви описвам какво имаше предвид Соломон Горгий с последната реплика. Някои от кръжащите демончета бяха прескочили своето измерение. Марго се върна. Беше с погнуса присвила очи:

– Видяхте ли я?

XIV

Ще дадем отново извадки от записки на Соломон Горгий – това са впечатления от четенето на Солженицин, които той е нахвърлял на лист; да му послужат един ден при подготовка за изпит.

...обвързал по биографични причини носещото ядро от творчеството си с темата за лагерите в СССР.

Солженицин е очерково надарен писател. Сам (в Архипелага) посочва, че в центъра на интересите му в голяма степен стои политиката. Сиреч като за всеки политиканстващ човек може да приемем за негов *modus vivendi* служенето на истината. (“Всеки политиканстващ човек”, който гледа отстрани с негодувание, имам предвид.) Интуицията за истината – компас; документиране на истината – негова карта.

В ядрото са (не изброявам всичко):

– документално-очеркови изследвания/мемоари (“Архипелаг ГУЛАГ”, “Рекло телето дъба да мушка”)

– романи (“Ракова болница”, “В първия кръг” и др.)

– повестта “Един ден на Иван Денисович”

– разкази (малко или много вмъкващи лагерни мотиви – “Матрйонината къща”, “Колко жалко” и пр.)

“Един ден на Иван Денисович”

* Първото, което успява да публикува по Хрущово време; естествено, с висше благоволение. Повестта изиграва роля не само обществена – тя му помага и в работата над Архипелага с многобройните писма, отзиви, контакти, споделени спомени...

Всъщност безкомпромисно навлиза тема табу: герой – лагерник, среда – лагер, тема – живот в лагера.

Заглавието.

“Един ден” – това е повествователната стратегия (схемата “от – до”, от събуждане до заспиване).

“Иван Денисович” – открито предизвикателство към друга тема табу – обезличаването. (В лагера всички имат две “имена”: номерът (официално) и фамилията (Шухов в случая – за сълагерниците.)

Стремежът към очовечаване и опростяване е артерията на повестта. Солженицин (логично) е длъжен да бяга от алегорични хватки и езоповски решения; от патос и реторика пък съвсем. Стратегията е разказ “по човешки”, външно непредубедено и с туширане на каквато и да тенденциозност. В резултат се постига ефектът на приказките: без да се търси паралел между читател и описвана реалност (което в приказките рядко е възможно), читателят сам поглъща заложеното.

Без алегория – алегоричност. Ирония има в тази стратегия: нетенденциозност за нещо, което е абсолютно тенденциозно търсено – въвеждането на темата за лагерите.

Заглавието е първият камък. Неагресивно наглед, то е агресивно като формула на неизречената необходимост от тълкуване.

Крайъгълен камък: ЗЕКОВЕТЕ (съкратено от “заключенные” – зк (зэки); жаргонната анаграма за лагерниците; за тези хора дори живата лексика е изхвърлена – назовават ги с някакви звукови курсори...)

Солженицин настоява много на този мотив. “Зековете” са неговите принцеси-жаби, лисици, косове, змейове и юнаци. Те ще са субектите, които ще трансформират (като в приказките) в нашето съзнание някаква чужда и със свои условности реалност, като произлязла ОТ и насочена КЪМ НАС (респективно: обвързваща читателя). Оттук и етажността в обобщения образ на зека:

- 1) описание на лагерната структура
- 2) класификация на зековете
- 3) класификация на хората (типове и ситуации)
- 4) бит: работа, режим, дневен ред и пр.

5) ЕЗИКЪТ на зековете (не просто жаргон, настоява Солженицин, а език: това е друго... различно от вашето...)

ИЗВОД: Търсената тема за обособения свят (затворен свят – в небуквалното, а терминологично значение го употребявам: Каква ирония!) – светът със свои “богове”, народ, водачи, измет, духовност и особености на приспособяването – е контрастната плоскост, която Солженицин представя на читателя: демек давам ви дъската, застанете на неин фон и ще разберете какво имам предвид.

Но – простотата. Опростяването е пътеводителят към Солженициновата провокативност. Героят – Иван Денисович – е пълно въплъщение на авторовата стратегия.

Черти на ЧОВЕШКОТО (и умишлено опростеното!) у Иван Денисович:

- 1) простодушен и АПОЛИТИЧЕН тип
- 2) той е от УСТОЯЛИТЕ (тоест не е нито “нагаждач”, нито “доносник”, нито “бунтар”)

* Как е възможен такъв тип, се питаме? И как пък точно такъв ще е хвърлен в затвора? (Като отговор: А какво прави ламя в ябълковата градина на тримата братя? ... Питайте Проп.)

3) СЪВЕСТИТА за “добре свършена работа” – той е зидар в строителна бригада: съревновава се, не зарязва недовършена работата (А тя е принудителна, наказателна, държавна!)

* В Телето Солженицин пише, че според него епизодът, в който Шухов довършва дневната си работа с риск да закъснее и бъде наказан и т. н. е въздействал и “събудил селянина” у Хрущов... А дали е така, кой ще ни каже?

4) той има свой “занаят” в лагера – шише

И тук стигаме до още една носеща конструкция колона – ХЛЯБА.

Хлябът са парите в лагерите, всичко се прави за него.

Първичността (във всеки смисъл) на хляба е поредният под-текстов детонатор на Солженицин. Хлябът е подът – под него (без него) няма накъде. А как завършва денят на Иван Денисович? Лега да спи щастлив, че се е наредил с парче хляб в пазвата, че е хапнал дажбица в повече; че е сполучил да внесе от строителния обект къс метална пластина, от която ще си направи нож (по подобен начин се е сдобил с лъжица).

* И след такова “човешко” щастие какво се случва с дотук ЧОВЕШКИ описаните аполитичност, съвестност и прочие, които възприемателят волю-неволю е филтрирал през себе си? Демек: Ядец, читателю! Това не си ти. Това не е като у вас... А дали? – е въпросът, цел на авторската интенция.

ИЗВОДИ: Ето как непублицистично е решил изобличителната си задача Солженицин. Обратното на Архипелага. И за разлика от Раковата болница – с пълен художествен успех.

ОБАЧЕ: В Един ден има една допълнителна уловка. Тя действа и като допълнителна защита срещу реципиентите с цензурен мироглед. Тя е в простичкия повествователен казус на омесване на всевиждащия разказвач с персонифицирания поглед на основния обект на повествованието – главния герой.

Повествованието създава своя художествен обект (лагера и неговите трудови хора) през единичния поглед на своя герой – третоличният разказ описва мислите, вътрешните реакции на героя, неговите оценки и преценки. Нито един друг повествователен тип не може да притъпи (доколкото е възможно), да я наречем, официалната условна авторова отговорност за описването.

* Демек: Симпатичен ли ви е героят? – Безспорно. – Е, на мен също. И затова най-акуратно се опитам да предам всичко през неговите очи. Аз съм съгласен с Иван Денисович.

“Това е един от 365-те дни на (еди-колко) годишната присъ-

да на лагерника Иван Денисович Шухов.” – Това е финалното изречение на повестта. Преформулираме ли го (имайки предвид смислите на описания ден), ще усетим жилото на авторската статистическа акуратност.

“Архипелаг ГУЛАГ” (потпури)

* То аслъ за него другояче не може.

* Фигуративният произход на заглавието е всеизвестен. Факт: Солженицин въвежда (чрез него) нова метафорична (“островна”) матрица. След него бъдещето я взема на въоръжение.

Подзаглавието: “Опит за художествено изследване. 1917–1956”

ИЗСЛЕДВАНЕ. Заради наукообразния (стремящ се към максимална обхватност и изчерпателност) подход към темата.

ХУДОЖЕСТВЕНО. Заради реторичната, публицистична, белегистична и мемоарна линия.

ОПИТ. Заради естеството на темата (крита, непублична, табу; трудна за наблюдение) и пътя на “свидетелстване”:

– паметта!

– писма (по време на Разведряването и сетне, в емиграция)

– видът цитируемост (цитатите от официалните източници: събр. съч., официози, речи на прокурори и дейци и пр. – се претълкуват, демаскират в светлината на темата)

ТОЕСТ: имаме изключително хлъзгав евристичен МОНО-поглед. (Друг не е и възможен. Но е невероятна силата на Солженицин да го направи.)

Пътят на изследването.

Започва от идеята за лагерите; първите лагери (законова обосновка – “незаконност”). Обобщаване на видове издевателства: затвор, лагер, изселване, интерниране, без право на... или с право на... (Съпоставителни отправки към положението през царско време.) Нататък: годините на лагерни приливи по-големи и малки – характеристика (източниците са вътрешни – от лагерниците – и външни – от официозите). Видове лагери и лагерни “обекти” (като Беломорканал).

Подробно описание на етапите, през които преминават извърляните от системата и обществото:

1) видове “престъпления”

2) видове залавяне, арести

3) предварителни следствия, мъчения, издевателства, пре-

кършване

4) съд и предварителни затвори

5) етапни затвори

6) път (жп и пеш) до лагерите

7) живот в лагера

– структура

– каторжният труд, високата смъртност

– взаимоотношения, типове зекове и администрация

– бягства

– и пр.

8) освобождаване (често в кавички)

9) интерниране, заточване, изселване (без граждански права)

10) лагерът, гледан отвън

11) видове лагерна смърт

Други: Преселването на народите, поведението на чеченците и т. н.

* И всичко това в обема на “Война и мир”

НИВА НА ТЕКСТА. (Четири основни “кладенеца”)

Историческо. Проследява политическите събития, дейци; въвежда цитати от исторически източници.

Свидетелско. Безброй преразкази на разкази на очевидци.

Автобиографично. От време на време текстопотокът се прекъсва, за да разкаже Солженицин своя тип еди-какво си от текущия етап на изследването.

Коментарно. Бележки, допълнения, уточнения от по-късни издания.

* Много са любопитни последните две. Прави впечатление, че Солженицин умишлено потиска мемоарното начало. Разказва за себе си предимно като илюстрация – илюстрация от първа ръка. Но нали е писател – мемоарният елемент го е решил белегистично: това носи характер на някаква паралелна повест, разказвана откъслечно.

И по-интересното. Многобройните допълнения, които е правел вече в емиграция, в текста на книгата са дадени като интегрирани, но с по-малък размер на шрифта. Така графичното детерминиране помага в “звученето” на смислопотоката. (Неясно стана.) Такъв подход за включването на коментари и допълнения не под черта или в края на текста, а там, където е актуалността им, е поучителен и подходящ за изследвания. (Например: литературно-критични; чрез внедряването на парчета текст с по-малък шрифт може да се обслужват теоре-

тични, междутекстови и прочие уклони...) Но най-важното: Палимпсестното трупане с годините в текста на книгата на доказателствен допълнителен материал намирихва на... Менделеев и таблицата, която той оставя за бъдещето. (Баи по руски.)

Някъде в предходните глави бяхме споменали за “историята на Джеймса” – кратки биографични бележки. Сега ще ви поднесем две накуп: неговата и на Тонката.

Те двамата – дългокоси, единият голобрад, другият (Джеймса) обрасъл – се бяха понапили и като нямаше с кого, разговаряха помежду си. Аз привидно присъствах в разговора между Марго и Горгий, но не изпусках ухо от откровените монолози на една ръка разстояние. Инициативата бе взел Джеймса и от това, че Тонката не обелваше и дума, онзи се отплесна в подробности и задирижира с ръце.

Родителите на Джеймса се развели, когато бил шест-седем годишен. (Значи, преди най-малко двайсет и пет години.) Сестра му дали на майката, той – при баща си. Поделили ги. Баща му още тогава бил изпаднал тип – ходел по сборища, комарджия; всеки ден водел у тях проститутки. Пиянства и оргии. И Гошко бил там, част от тапетите в апартамента. Изкарал така пет-шест години – училището през пръсти, у дома – погроми. Преживял детските си години и ако много неща видял и чул, много се и отвратил. (“Почна да ми се драйфа” – да цитираме извора.)

– Една вечер тоя педераст пристигна с поредната курва – Джеймса на това място отпи от шишето и загледа тъмните овошки. – Беше къор-кютюк, как всегда, разбираш ли... Оная с него ще кажеш, че идваше от гаров кенеф – то други с него вече и не тръгваха, рядко имаше пари и още оттогава си е такъв алкохолизатор... Аз притичах по коридора, уж да не ме скива, а онзи кой го знае какво му щукна: хукна след мен, хвана ме с кокалестите си гадни пръсти, белег ми остави на рамото... И вика: “Изчезвай от тук.”

И го изгонил. Казал му, че не ще да го гледа и го изритал.

– Добре, ама навънка дъжд, страшен дъжд...

Не знам какво му е “добре”-то, но Джеймса се оказал на улицата, прогизнал, уголемил очи. И отишъл при майка си. Онази го върнала: “Какво си се домъкнал? Съдът те даде на баща ти. Отивай си при него.” (“Аз ревах – разправяше Джеймса, – ама и валеше.”) Изтичал пак у тях си. Баща му не му отворил. Първата нощ изкарал на улицата, спал из входовете. После и през

полицията минал...

– Така заживях сам от себе си, Тонка... Още оттогава – Джеймса остави историята си с отворен финал. Как е преживявал до пълнолетие, не научих. Беше простодушен човек, личеше му, че е изгървал училището, но пък бе с открита душа и дащен. И силен, смел. От оцеляването.

Като заприказва Тонката, абитуриентът, сякаш друг човек изведнъж се появи. Беше дръпнал с алкохола, спиртът бе премахнал иусовското му апатично излъчване, а иначе бледите му прозрачни очи бяха потъмнели. Говореше като пиян, той си й беше, но се усещаше нещо допълнително нездраво у него – като да имитираше някого и нещо. “Абе, ако знаеш какво съм преживял!” – размахваше той ръка и този препатил лайтмотив естествено не се връзваше със зелената му възраст. Но и неговата е една несретна.

Той бил курортно дете. На някакъв курорт, някакви бани, майка му се запознала с един мъж, синя риза, тъмен панталон и адвокатска чанта. Баща му. Така се родил Антон. Майка му нямала още двайсет. Оженили се, а година и три месеца след раждането му се развели. И останал Антон на село, при баба си, а майка му поетапно била студентка в София, после като почнал той училище, тя почнала из почивните станции като счетоводител. Взела го от село, учил до пети клас в някой си малък град, накрая се преместили в нашия град.

Какво е преживяла майка му из тези студентски и почивни скитания, можем да се досещаме; като знаем как се сдобила със син – каква, значи, защитна стена е имала. Бащата го раздавал интелектуалец. С черни очила, подпухнал. Издал книга: “Пратениците на сатаната” – стихотворна драма, черпила от линията Гьоте – Каспичан. (Трябва да вметнем, че тук Антон привлече вниманието на всички околни, ала това никак не го смути в съдържанието, само леко поизтъни тона му.) От такава комбинация произлязла една беззащитна и фантазьорска натура, склонна към апатия в същностните неща и към крайности в работите залудо.

Преходът не бил лек. От спокойните години на село, в градчето, обгръщан с малко, но постоянно внимание – той се озовал в големия град с всичките му безумства. И като пубертет го посрещнало с разтворени обятия неговото тукашно първо училище. В училище Антон веднага се превърнал в пълна жертва. Така се стреснал, че изпаднал в безпомощност.

– Почнаха да ме бият и всички момичета... Прибрах се в себе

си...

“Мухъл” – прочетох в очите на Соломон Горгий, с когото се бях спогледал. Така оцени той героя на слушания разказ.

– Имах един мръднал – действително нещо не в ред – съученик: Джинджъра. Действително с отклонения. Той много ме бе наплашил. Или ми се явяваше като утеха, казваше ми, че ми е пръв приятел и никой няма да ме закача... а пък ту изведнъж пред другите ми налиташе, блъскаше и крещеше. Веднъж така се обърках, че се прибрах и заявих на майка, че повече няма да ходя на училище.

И сменил училището и прочие. Аз, да си призная, и без това тогава не изслушах момчето докрай, а станах да се поразходя. Беше ми неудобно не от това, че се раздаваха откровения в неприсъща среда, а че самият разказвач, Тонката, с охота предаваше своята уязвена същина. Не че бе умишлено или куртоазно, струваше ми се, че няма такъв капацитет – ами някак виждах неговото “затваряне” и в бъдещето: щеше да стане мечтател, фантастичен реалист, лесно да си внушава, да се самозаблуждава и да търси свое превъплъщение в живота. Сигурно в тежките му години е започвал (и той като баща си) да пише роман: написал е сигурно две страници и половина, в тях той се бие, побеждава злите побойници, после злите сили... може да е роман за космоса; измислил си е някаква аеренхима, брейд вимпели и според него е фантаст. И докато умре, ще е сигурен в това. У такива апатични фантасти, никому непречещи, неистова е нуждата от изява. Каквато и да е. Според нас и да е безсмислена или безпочвена – според него е гръм и трясък, успех и призвание. Достатъчно е да е напечатал на пишуща машина заглавната страница на “романа” си, за да остане той в архива и съзнанието му като реален. Тези хора наистина умеят да виждат невидимото, да видят том под обложката. И не е трудно да обясним този космически феномен: тези хора по правило малко знаят от познатото. (Край засега.)

Нека се помотаем из вилата и прилежащия ѝ двор и стопански постройки. Преди идването на Пого и Софа.

Разбира се, най-привличащ бе стъкменият огън около навеса. До огъня – пейка. На пейката – упоменатият Георги-Тодор. Той бе хванал шишето кайсиева ракия с лявата ръка, дългият му показалец беше изпружен; с дясната ръка имитираше свирене на китара, главата му се тресеше в ритъма на хеви звуците от вилата. Около него бяха предимно женоря. Някои бяха навели глави и плитки и трагически преживяваха своето моминство. Една се

мляскаше с някой от субектите. Георги-Тодор бе зачесал тема за миенето на зъби.

– Аз – викаше – си мия зъбите четири пъти годишно!

– Мо-о-оля? – изумяваха се момите.

– Да. И не заради четирите сезона. Средно веднъж на три месеца. Веднъж за Нова година; задължително за рождения си ден. Все един път в годината ми се случва да присъствам на някой банкет – я родов, я сватба, я абитуриентска. Това миене, значи, е плаващо. И последното ми, четвърто, миене е вече дело на моята воля – когато реша, по вдъхновение.

– Ще ти изпаднат зъбите!

– Моооля? Аз имам само една пломба и то си я направих в училище, докато още бяха безплатни пломбите.

– Хората навремето са умирали често заради зъби.

– Умирали са. Сега по-малко умират и това е трагедията. Оце-лява куцо и сакато и дава куцо и сакато поколение. В природата има кръговрат. Колкото по-скапани храни ядем и рафинирана захар – толкова повече държим баланса с пастите и четките за зъби.

– Не си имал ти проблеми със зъбите! Аз какви...

– Не съм имал и съм щастлив. Какво става бе, фанаторецо?

Пиян субект изскочи от тъмното, залитна здраво и не улучи пейката, та седна на земята до оратора. Георги бе интересен философ. Той изглежда “фанатореца”, отпи, подаде му бутилката, онзи отказа.

– Аз... исскам... ялъбка... – избъбла пияният.

– Ялъбка?... Искаш, ама няма. Объркал си сезоните, приятелю. Пък и да имаше – пак нямаше да хапнеш.

– 3-з-зищо?

– Защото си пиян като траншея. Я си представи, че сега има ей там на дървото плодове? Ще ги стигнеш ли?

– Стопърцата...

– К'во?

– Сто... процент...

– А, сто процента! Нито един не ти давам. Щото си пиян и не можеш да стигнеш и да улучиш дървото.

– Ще... до... лар...

– “До” – какво?

– До... лазя...

– Браво. И като долазиш, какво? Ще ги береш на колене? И добре, стигаш там, долазваш, вдигаш глава нагоре – и ти се завива свят!

- Н-не... е... вярно...
- Вярно е на сто процента. И светло да е, ден да е, пак няма да фокусираш ябълчица, пък какво остава в тъмното. В тъмното ябълките за теб не съществуват.
- Неевярно...
- Хайде, опитай! Ще се увериш.
- То... с-сега... няма таквоз... полдове...
- К'во? Няма плодове? Еми аз какво ти казвам бе, фанагорещо!

Като се връщах, чух на верандата Антон да казва, че бил вегетарианец. Спореха с Джеймса дали хората са хищници или не. На верандата обаче друг освен тях нямаше. Реших да поразследвам, хем щях да огледам и компанията на балкона, която бе окупирала касетофона и не му даваше дъх да си поеме. Но на вратата ми се изпречи Марго. Дадох ѝ път, кавалерски, а тя ми кимна:

- Дойдоха и последните.

XV

Неочаквани вече, дошли бяха Погодин Дъждовежд и Софроз Житогега.

Като излязоха на верандата, ги огледах внимателно. Погодин беше нисък, метър и седемдесет. Прегърбен, изглеждаше още по-нисък. Беше небръснат няколко дена, средна честота на космите. Коса кестенява, права, сравнително гъста, невчесвана (той не употребяваше гребен); беше я оставил да поотрасне. Носът му бе леко орлов, дълъг, но съразмерен. Горната му устна бе петдесет процента на долната; уста неширока; като се усмихваше, виждаха се само горните зъби. Усмивката му не бе красива, но се смееше с пълно гърло и заразително. Имаше ниско чело и хубави вежди. Беше късоглед и когато присвиваше очи, неговата физиономия ставаше почти иронична, почти надменна, почти провокативна. Очи големи, с тъжни очертания – биваше приятно да се кръстосаш с неговия жив и разбиращ поглед. Впрочем по очите си приличаха със Соломон Горгий, който беше с една идея по-остър и анализиращ. Погодин имаше хубави ръце, но с дебели в края пръсти, с рязани дълбоко нокти. Беше с тесни рамене и съвсем малко кривокрак. Носеше прилепнали джинси, дълга риза. Не обръщаше внимание на облеклото. В джоба носеше очила и ги вадеше понякога, за да разгледа по-добре народа из двора. По онова време очилата му бяха диоптър и двайсет

и пет, дясното око – по-слабото. (И по употребата на очилата си приличаха с Горгий – ако си спомняте началните страници на нашата повест.)

За разлика от Соломон, който излъчваше самочувствие и с това често отблъскваше, Погодин бе с приглушено изражение, малко дистанцирано. Марго го зяпаше с голямо любопитство, както и аз; а Соломон цъфтеше.

Горгий бе забравил вече раздражението от дългото отсъствие на Пого и сега не спираше да провокира и него, и Софроз.

Две щрихи за господин Житогегга. Беше къдрокос, с широко лице, безвъзвратно очилат; като всеки очилатко, щом свалеше очилата, заприличваше на бито куче. Софроз се снимаше винаги без очила. С дебела и широка усмивка, черни очи и гъсти вежди, разкривена походка и широки рамене – вдъхновяващо бе човек да го наблюдава. Той говореше ту тихо, ту дълго, с плавен, но жилав глас. Кискаше се като ресор на автомобил. И действително из джобовете си винаги държеше неизброимо количество листчета. Понякога ги вадеше и цитираше, понякога ги вадеше и попълваше.

Диалектът на Погодин бе смешен, източен – доколкото знам, бе от Варна. Замотаваха думите и не му се разбираше особено – той повтаряше, но без старание по отношение на книжовните норми. Говореше на моя Костаки (той пък бе се разложил в окончателна усмивка):

– ... Не, в първия момент зяпнах, във втория сърцето ми стана четиритактово. Даже си рекох: Ето така, ако доживея, някой ден ще започне инфарктът. Като си мисля сега и припомням, не бе оформен като достоверен некролог, но аз видях снимката, имената – а другото изрязох от съзнанието.

Ставаше въпрос за една безумица на племенника ми Костаки, заради която и аз му чесах сол на главата. Наскоро вместо рекламен плакат за изложбата си решил да си тури некролог. Разлепил по училищата, в университета, в галерията. На мен ми го показва у дома. С това бе постреснал не само Погодин, но и много други свои познати (а той ги имаше безчет).

– Хареса ли ти? – нелепо реагира Костаки на Погодиновите думи. В отговор последният вяло се усмихна и попита Софроз:

– Братчед, ще му ударим ли?

– Ще му ударим, братчед, една телеграма, пък да видим докъде ще стигне.

– Накрая няма да слагаме “точка” – ще спестим някой и друг долар на гишето.

– Тя телеграмата, братчед, ние вече я предплатихме – Софроз извади от раницата литър водка и буркан корнишони: – Ето подателят – каза, – а получателите могат да сядат.

– Не съм пил от няколко седмици – сякаш прошепна Погодин. – Откакто влязох в манастира... – Той, неизвестно за мен защо, погледна Соломон.

Възцари се тишина. Тонката (особено) и Джеймса се оглеждаха, разгадаваха новата диспозиция. Соломон хапеше устни. После запита:

– И как беше в манастира?

– Божите хора не спряха да пият – поразтегли думите Погодин. – Двама от монасите обичаха да играят канадска на олтара. Кокошчици, мръвки, кисело зеле... Земята обаче под тях, както казва отец Божидар, “не се разтвори”.

– Игуменът?

– Игуменът отец Божидар. Още на третия ден изгони Чечита.

– Ами?

– Чечита Чипочер, моя приятелка – уточни Пого, като че на Марго.

– И защо я изгони?

– Четеше му мислите.

Аз, помня, се почувствах много странно. Пого Дъждовежд изглеждаше на човек, който не можеше да лъже и маже, да се гаври с околните самоцелно. Въобще въпреки афинитета към иносказанието, той не се шегуваше с приятелите си. Тоест аз приех това “четеше му мислите” буквално, но реших на първо време да имам едно наум.

Само Софроз се поусмихна.

– Братчед – каза, – не е трябвало да я водиш. Сега ще има да проповядват съвсем убедено, че жената носи дявола в себе си.

– И аз не знаех, братчед, защо се споходихме. Тъй и тъй тръгвах, тя тъй и тъй беше дошла.

– Значи телепат – бързо изстреля Соломон. Получи утвърдително кимване. – И къде е тя сега?

– Искаш да се увериш ли, невернико? – широко и плавно подметна Софроз. – Аз свидетелствам за истината. Наистина е телепат. Не се шегуваме, бе!

– Вярвам ви, ама къде е?

Погодин вдигна рамене:

– В града. Софроз ѝ изкарал ключ. Или се разхожда, или е в квартирата. Не пожела да дойде.

– Да ти кажа, братчед, ние рядко се засичахме, докато ти беше

в Белогорския, ама то било голямо удобство, бе! – Софроз се обърна към Горгий. – Монка, хич и не съм си отварял устата. Само като я погледна в очите и тя веднага ми отговаря... но трябва да я гледаш в очите, иначе не може да прочита мисълта.

– Вие мезе ли си правите от нас?! – Марго бе се изпъчила, кръвта от лицето ѝ се бе дръпнала. – Софа, какви са тия...

Софроз Житогегга го удари на честолубие, но чак след като Пого рязко бе станал и напуснал верандата, изпроводен от объркването на присъстващите. Заявеното бе странно, странно бе и веселието на Софроз. След избягването на Погодин, околните, най-много Соломон, изригнаха с въпроси, но Софа не допълни нищо повече от казаното вече. Само извади листчета с дати и зачете: Помислих си: Ама красива я е намерил Пого! А тя ми казва: Не ме е търсил, случайно се срещнахме. А благодаря за комплимента. По настояване на Марго той дори се закле, а накрая се разсърди:

– Абе щом Пого не ще да говори и стана, аз ли да продължавам, дето съм маргинал! Край.

– И това е положението! – извика Джеймса.

– И това е положението, Жоре. Ами ти как си? Как върви концертът?

– Утре, бе, утре! Идваш ли?

– Там сме. Чакай да запиша.

Разговорът продължи в този дух, но без участието на Марго, която се намръщи и скръсти ръце; без Костаки, който и без това не вземаше никакво участие; без мен – аз стърчах в недоумение. И без Соломон, той бе хукнал нанякъде, навярно подир Пого Дъждовежд.

Горгий и Погодин пушеха на пейката до външната порта. Разговаряха. Обиколих цялото ранчо, докато ги открия. Бях се засилил да се присъединя и аз, но не посмях предвид уединението. Всъщност подслушвах.

– Е, какъв е Юда, казвам му на отец Божидар – гласът на Погодин бе безстрастен; или поне така звучеше от разстояние. – В Евангелието на Матей се споменава, че той държал касата, сиреч парите на групата.

– Така ли?

– Да, само при Матей. Другите не го споменават, те изобщо игнорират фигурата на Юда. Отецът вика: Ти не си чел Библията! – Аз че не съм я чел, е ясно, кой от нас я е чел? Евангелията съм чел, Еклесиастът – не е малко.

– Трябва да ги прегледам – прекъсна го Соломон, сякаш обръщайки се към себе си. – Като ученик ги преглеждах, но какво ли ще е сега – с друг акъл...

– За теб ще е много полезно. Ти ще търсиш пътищата на литературата вътре. И аз като така ги чета, като литература. Но за тях то не е литература, а откровение. Някакво криптографско слово е за тях. Те не отчитат сякаш въздействието върху тях на евангелския разказ, а търсят в него нещо като тайни прозорчета... кодове към божественото естество. Нещо такова. Затова с тях не може да се проведе разговор. Гледаме едно, виждаме в него несъщеленими един за друг дадености. Огромната традиция, която религията е натрупала, им дава увереността, че има друг свят, в който те живеят.

– Qui pro quo.

– Моля?

– Qui pro quo, *кой за какво* – стар комедиен похват, литературен. Несъответствие в кода на съобщението, така го рецитират в университета... А комедията е карикатура на трагедията.

– Да... това qui pro quo е отвратително, ако е наяве, а не в литературата. И за карикатурата си точен. Щото аз от отчаяние, че отецът не прави опит да разбере моята гледна точка, почнах така: Бе, отче, Юда не е бил не само случаен, ами доста важен човек в апостолската група е бил. Не забравяй, че става дума за евреи – а какво да мислим за този от тях, който е държал парите им!

– Така ли му каза?

– Така. Гротеска. Но яд ме беше.

– А той?

– Той: Земята ще се разтвори под теб. Няма, викам, тя под Юда не се е разтворила, а го е изчакала да се обеси. Но това бяха глупости, Монка. Това от яд го приказвах. Те и без това се държат като крепости – всичко казано накриво за тях е атака и те се раздразват като малки деца: повтарят и почетворяват едно и също, един и същи цитати и постановки. Те всъщност отрищават диалогичността. Не че аз ги разбирам. Не умея да си внуша някакво божествено присъствие у мен, за да ги разбира. Ти казваш: похват, qui pro quo... Ама не е само до похвата...

– А-а, не е! Я махни от Евангелията чудесата, да видим какво ще остане от образа на Исус?

– Те не искат да го виждат като образ.

– Ако щат. Ала си има закономерности. Махни от Исус чудесата, от Дон Кихот – лудостта, от Хамлет – раздвоението – и

какво ще остане от въздействието им върху нас?... Махни ги тия попове. Каста ведомствена. Ако се хванат да прекопаят България, на годината трижди щяха да го правят – толкова народ са се изпокрили в раса, за да си изкарват хляба и заплатата! Те, не виждаш ли, че се бият и убиват като кучета, и се делят – като кучета плячката.

– Да ги псуваме, файда няма.

– Пък и колко от тях ще предпочетат човешката, а не божата логика: Исус дошъл да спасява човечеството, а заради него изклали младенците! Че той само това произшествие (по тяхното – грях) – по причина на него – не може да изкупи, пък камо ли... Защо Достоевски не се е помирявал с религията? Защото за него нищо не може да изкупи една детска сълза дори. А от тук колко е до изкланите младенци? Половин жест.

– Равен на отлъчване.

– Равен на отлъчване. Е, Достоевски не е стигал до такава дилема, в интерес на истината.

– Библията е велика работа, но да можехме да се отървем от букварното ѝ четене. Ето ти едно недоумение. На Адам му е заповядано да не яде от забраненото дърво, понеже ще умре.

– Така.

– Така. Ама Адам няма понятие за смъртта. Нали то, понятието, е в дървото на познанието. Значи, познанията, понятията на Адам в този момент са заложени само в инстинктите му: ядене, спане, сране. Но Адам е възпиран, следователно той има заложена в инстинктите си и смъртта. Преди да я откъсне и изяде заедно със забранения плод – което Библията го обвързва с половия нагон...

– Че и дядо Фройд – по съвместителство.

– ... тя, смъртта, му се мерзелее пред очите. И въпросът: какъв е инстинктът за смъртта у Адам? За самосъхранение – или за движение към смъртта?

– При Адам не знам. Но при поетите определено е стремежът към смъртта.

– Именно, второто. И недоумението тук: ами ако и в Адам е бил заложен стремежът към смъртта, а не реалистичното чувство за самосъхранение – тогава къде ще отидат милиардите тълкувания на божие слово?

– В Recycle Bin-а. А сетне може пак Restore.

Погодин се изсмя пълнокръвно, с него и Соломон. (Усмихнах се и аз.) После продължи:

– Иначе казано, ако природата на човека е ирационална, за

какво ни е да търсим обясненията на нещата в измислянето на бога?

– Ти това в Белогорския ли го мисли?

– Да, но не за това бях там.

– А за какво?

– Исках да потърся и там. Можеше нещо да се мерне.

Настъпи пауза. Може да са последвали някакви жестове, поне така си представях тази недоизказаност. Горгий ми помогна:

– Ама ти, Пого, да ти кажа, търсиш този талант като някакво рядко животно.

– Като дърво го търся – а на него да е плодът на познанието.

– А нали знаеш, че то само̀ и отнякъде ще дойде...

– Решил съм така. Да го издирвам. Избирам ирационалното.

– Аз също бих. “По-добре е да подгониш ветъра, отколкото да седнеш и да плачеш.”

– Какво е това? Цитат?

– Вапцаров.

Те по-често замълчаваха, отколкото го предавам аз, а на мен тялото ми изтръпна да клеча неподвижно. И ми се пушеше, ала не желяех (като английските войници през Първата световна) да издам присъствието си. Интересно стана, когато споменаха и Чечита Чипочер. Горгий бе доста любопитен за престо̀я ѝ в манастира.

– Изплаши ги. Един така се стресна и обикаляше нощем с кръст из ходовете и двора.

– А тя?

– Тя нищо. Рядко избухваше. Например, мотаем се на втория ден, а един монах спрял се и я гледа. И тя го подминава веднъж, два пъти и накрая слага ръцете на кръста и му вика: Добре, де! Какво чакаш! Отивай в килията да си биеш чикията!

– Сериозно?!

– Онзи явно подивял, само на видения... Гледа, живо момиче, красиво...

– Половой истекая истомою.

– Какво е това?

– Есенин. “Черният човек”.

– Голям си майтап с тия цитати.

– Тя наистина ли е телепат?

Пак не последва отговор.

– Не, няма да повярвам, докато не я видя лично!...

– Същото казвах и на отец Божидар – хилядолетия след библейския Тома – по повод бога...

– Вие гаджета ли сте с нея?

Тишина. (Пред портата тишина; иначе онези от вилата бяха екзалтирали Nirvana. Кърт Кобейн се дереше.)

– Тя ми е за друго, знаеш...

Какво “знаеше”, не чух. Тогава не успях да намеря отговор. По-късно, след контактите ми и с него, и с Чечита, разбрах в какво била идеята на Погодин: срещнал я, разбрал, че е телепат и му хрумнало, че това е начин да потърси таланта си на труднодостъпно място, а именно – в себе си, в мислите си. (Любопитно – тъй де, ирационално – хрумване: сякаш той не си знае мислите.)

Повече не издържах в доброволното си сковане и се върнах в джунглата на гуляещите. Съжالياвах, само пет минути по-късно съжالياвах, но ми беше терсене да повтора разузнавателния си маршрут. После те се върнаха. Соломон се изгуби по двора, май към пейката на Георги-Тодор, който на отблясъците на огъня ръкомахаше с бутилката като с жезъл. Погодин седна на дивана до Марго и лека-полека се разговори. Очите на Марго блестяха, според мен с труд сподавяше любопитството си относно “приятелката – телепат”. Помня, че Пого се отплесна за “свободомислието”. “За мен – обобщаваше той – думата “свободомислие” е глупост. Истинското свободомислие означава перманентно противоречие. Да, на повърхностно ниво тя има смисъл. Когато трябва да се рушат и прескачат догми и предразсъдъци. Тогава думата е обществено необходима. Но ако търсим същностното, абстрактното в смисъла на това словосъчетание, изпадаме в безсилие, патовизъм. Да мислиш свободно, ще рече да не се опираш на трасиращи понятия, да ги променяш според ситуацията в себе си и според прогнозата на случая, да не създаваш памет за нещата – значи, изпадаш в една безкрайна поредица от дефиниции. Свободното мислене ще рече асистемно, асиметрично, ирационално мислене; ще рече перманентно импровизиране. А това е непосилно за човешкия интелект и онтологично погледнато е безсмислица. Затова за мене истинският смисъл на свободомислието е глупост. Виж, друго е “свободолубие” – това е прецизната дума. Тя не отрича структурността на съзнанието, а я лишава от вездесъщността, която структурата си е внушила. Това е съзидателна, прекрасна дума. Тя значи страст към различното.” Марго вмъкна реплика за “свободата на словото”, оплю журналистите, които са “деца на стерилното свободомислие (по определенията на Погодин), а не на оплодяващото свободолубие”.

И друго съм горе-долу запомнил от диалога с Марго. Пого:

– За мен няма време в разума. В сетивата ни има, те са обвързани с тялото, а тялото е живеецът на времето: то се променя, промяната е движение, движението има скорост, равна на s върху t и така нататък... Тоест разумът си е създал парадигми на понятието си за време. Но в самия разум, в самия него дали има време? Защото разумът е една постоянна сегашност. Нашите спомени и нашите мечти са едно и също нещо. Живот в друго измерение, навътре в сегашното. В този смисъл е невярно да се наричат минало и бъдеще. Това го правим за свое улеснение, така обслужваме създадените от нас парадигми.

– А книгите, а написаните от векове?

– Те са свидетелство за един друг разум, за друга, отминала сегашност, които са извън нас и които ние сме способни да филтрираме през своята сегашност. Ако тълкуваме тях като наше минало, а нас като тяхно бъдеще – то тогава изпадаме в колапс. Лишаваме се от единственото достъпно ни съзнание – това за сегашността.

– Е тогава какво предлагаш?

– Ами аз нищо не предлагам. Но се чудя как да наместя усещанията си. Например: когато човек се рови в спомените си или пък когато мечтае, и при двете процедури той изпитва задоволството на гадател, който знае бъдещето. Но тогава защо това да са “две процедури”, не е ли едно? – въпрос. Или пък: какво е това минало, което го знаем като бъдеще? Това е фразеология на човешкото съзнание, но не мисля, че е качество на човешкия разум. Но какво следва от това – не знам.

И след това трактатстване неочаквано Погодин превключи от абстракцията в злободневието на “сегашността” си. Изложи идеята си за културния тотализатор. С нея ще започнем следващата глава. Преди това да прескочим до огъня, на двора, при сенките там. Соломон Горгий се бе позастоял и се чуваше как гръмогласно се смее, а гласът на младежа с бутилката искреше от вдъхновение:

– Мониторе – крещеше Георги-Тодор, – не си ли забелязал как вони пианското лайно? И какво е мазно!

– Гергино – крещеше Джеймса, който бе споделил горещата пейка, – този твой Тодор е велик абзац!

И двамата се обръщаха (всеки посвоему) към Соломон, и двамата вдигнали глави към правостърчащия. Наблизо Тонката бе седнал на земята и клюмаше, та дремеше.

– Тодоре – закрещя Джеймса, сега в друга посока, – ще заро-

вим шишето!

– По хайдушки! Ще го заровим!

– По-харно изчакайте още час – тупаше ги по рамото Горгий.

– Защо??

– Сега ако го заровите, след половин час ще сте пресушили това и...

– И ще сме се отрязали! – Джеймса.

– Аз няма! – Георги-Тодор.

– И точно тогава – Соломон – ще решите да си допие и ще хукнете да отравяте заровеното.

– Но ако след половин час сме се напили, тогава как ще го заровим? И ако някой друг го зарови вместо нас, как ще знаем на сутринта къде да ровим? Или сега – или никога!

– Сега! – реवेशе Джеймса.

– Никога! – отвърщаше Георги-Тодор.

Соломон Горгий се упъти към верандата. Въпреки това Джеймса гърмеше:

– Монка, този твой Тодор е философ! Дай да те целуна.

И го целуваше по темето, като му обхващаше цялата глава, а се изправяше с нестабилни крайници. А вездесъщият Георги-Тодор се обръщаше към женската аудитория околоръст и тръсваше поредната си максима. (Запомнил съм една, по повод – как да се изразя? – тазовите газове, които изпуска човешкият геном.)

– Не, бе! – извика той, когато някой в тъмнината бе пръднал.

– Не сте ли забелязали, че ние винаги се погнусяваме от вонята на чуждите черва, а от нашите вдишваме с пълни гърди?

Околоръст публиката се погнуси от цялостната реплика и повсеместно събърчи носове.

И така: културният тотализатор.

XVI

Аз, разбира се, ще ви го предам със свои думи.

Човечеството винаги е използвало два изхода за енергията си – тази енергия, която се самозадоволява със изгарянето си. Тялото и духът преди, спортът и културата сега. Постижения и творби преди, резултати и продукти сега. Двата пътя за постигане на човешко съвършенство. За да го достигне един спортсмен/творец са били винаги нужни: овладяване на материята и миналите постижения, труд и целенасочена работа, талант, конкуренция, пари и публика. Всеки спорт и изкуство си имат своята

кулминационна възраст, отвъд която – ако човекът все още е на белия свят – той става жив паметник/треньор на следните поколения. Какво прави един скачач? Започва от малък, тренира, живее, тренира, тренира и скача, скача – всичко, подчинено на целта, без или с деформирано ежедневие. Мигар с виолиста е инак?... Фортисимото иде след съзряването, когато човекът става зависим най-вече и изцяло от себе си, когато друг не може да го побутва, а само той и неговата амбиция. Най-последно: амбицията. Желанието да се пребориш с природа и общество, умения и болести, ограничения и спънки, и с изминатите височини и миннали величия; да додрапаш до тях, да ги минеш или допълниш. Да се наредиш в пантеона на всички, добрали се до съвършени резултати я в словото, я с четката, я в ръгбито и стрелбата с пистолет от средно разстояние. Такъв е животът на хората на тялото и духа – с безсъния и изпохапани устни, с неимоверна душевна концентрация с часове, с неуравновесено освобождаване от напрежението. Разбира се, всекиму според даденостите. Но я кажете колко от тях ще работят, ако няма условия? Тези, които са средна ръка, първи ще отпаднат. Тези, които са били по върховете, ще рекат, че са изморени, изчерпани, пред отказване. Тези, които сега започват, няма да има кой да ги учи. И кои остават? Отново шарлатаните – и анонимните: анонимни приживе, когато са работели, защото ги е водело природното увлечение; чути впоследствие, когато историята на човешкият интелект пожелае нова и нова храна. (И я намери къде, ако не в настоящето? – В миналото.) *Тук ще посъкратя малко. Погодин Дъждовежд не, ами някой друг спомена Бах, който бил открит петдесетина години след кончината му; спомена се и Леонардо да Винчи, етсетера. Друг направи бележка, че спортистите от Древна Гърция нещо са ги позабравили.* Спортът и културата са двете страни на една и съща монета. Монетата е човешкият устрем към самотата и възторга. Не можем да искаме една монета да пада и застава изправена, напреки, нали? Тя пада и ние я разпознаваме по едната ѝ страна, другата не ни е нужна в момента. Така че е безсмислено да сравняваме спринтьора с актьора, пируета със сонета и пушката на биатлона с цуг тромбона! Възторгът от едното изчерпва и другото. *Марго: Е, не мога да сравня един щангист с Елисавета Багряна! Софроз Житогега: Ама Елисавета като вдигне 400 кг в двубоя, ела ми се обади!* Еднакви са силите, трудът, потта и талантът, употребявани и за олимпийска титла, и за Тайната вечеря. Разликата е онтологична: в едното исконни са тялото и мускулите, в другото – душата

и въображението. Но стремежът за съвършенство в конкретната творба, в конкретното състезание, в конкретната дисциплина или жанр са еквивалентни – иначе Еверест е недосегаем.

Всеки от нас иска да е здрав и умен. Всеки от нас иска да се възхищава и израства. Спортът и културата са жизнената среда на нашите лични копнения и симпатии, те ни приобщават към целеустременото човечество, а не към хаотичното, тумбашко, гастро-консуматорско и дебелашко съществуване. Едно ЕГН може да е щастливо от пържоленото си присъствие в някой ресторант, но един читател на Достоевски и Вапцаров няма да поиска да го приемат като ЕГН. За да се почувстваш с удоволствие и абстрактно ЧОВЕК, освен да попаднеш на ХОРА, тези хора трябва да са кумири от спорта и културата. *Соломон Горгий: Ние всички бяхме “велики” през лятото на 94-та. А ние ли вкарахме гола на Германия или плешивата глава на Данчо Лечков?*

От комунизма остана спортният тотализатор. А тогава и спортът, и цялата култура бяха храненици. Но дори комунистите се усетиха, че спортът гълта само и много пари, че да се поддържат милиарди федерации, стадиони, клубове трябва постоянни, текущи средства – нали в похлупака на соцлагера спортът не можеше да бъде бизнес, да е рекламодец... Що ще се лишават те, народните управници любими, от пари, за да ги изсипват в спорта като в дупка в морето? Я един тотализатор, лотария, един соцхазарт да предложат на народа – хем ще се лъже и надява, хем пари ще дава. И пак кой да дава пари? – Целокупният... А за културата какво да говорим? Една шепа (немалка) хора, всички омадени в съюзи и дирекции, и редакции – на заплата, на заплаха. За тях държавата пари ще отпуска, но ще е сигурна, че даващата ръка ще бъде целувана.

И какво излезе?

Падна хлороформът на общественото устройство, падна комунизмът (с уговорки), стартира лудият естествен (със забезежки и забележки) подбор – и културата се срива. Като след бомбардировки пропаднаха прокопаните ходове между дирекции, издания, книжарници, издателства, театри, фестивали и всякакви дворци: младежки, спортни, културни и т.н. Останаха само здравите бункери: висши учебни заведения, институционализираните театри, музеи, галерии и домове и тук-там общински протекторати на никому неизвестни журнали. (Държавата има ресурс да ги обслужва и в бъдеще.) А: остана и едно министерство на културата, досущ като министерство на войната – война няма, но министерството бди, (старае се да) не спи. Културата

се връща към корените си – обявяват – към меценатството, към частния живот. Така е на Запад, кълнат се. Ама ние, джанъм, не сме запад. Ние като сме правили читалища, нашите чорбаджии и изедници не са били по-финансово сухи от тогавашните и сегашни западни рокфелеровци. А народи, които предпочитат читалища пред Титаник, не могат да изоставят културата си на произвола на западното меценатство – за да бъдат страшно учудени един ден, като открият колко повърхностна и самодейна е станала културата им. Бе, джанъм, вместо да се чудите след сто години, погледнете Запада и най-паче богоизбраната Америка на какъв културен хал са я докарали и ако още не ви е паднало кръвното, съгласете се, че тези, които искат култура, продължителка на Платон и Гогол, не на Мадона и Робърт де Ниро, искат и различен регламент, свой обществен договор. И най-накрая на въпроса: Ако не беше спортният тотализатор, кой щеше да е гарант за всичките ни федерации – извън футбола и някои други капитализирали се спортове? Нямаме пазар за реклама, нямаме продукти за реклама, не сме част от масонските западни спортни лиги и мероприятия – тоест като не хващаме нищо от западния спортен пазар, колко спорта щяха да съществуват у нас? Ала крепи се сега някаква администрация, има кой да търси път и пролука в спортния свят от името на самоиздържащи се и едва издържащи школи и клубчета. И зад това се мерзелее думата с две-три еднакви срички... Има го тотото – останалото е спонсори и надежди за траен пробив. Трудно му е на спорта, но не е спрял да диша. А колкото по-ни приобщават от Запад, толкова повече ще са парите за спорта. Кадърни мениджъри винаги сме имали – споменатите наши чорбаджии са въртели европо-азиатски альш-вериш, без да са имали и хал хабер, че някога туй тяхното ще го наричат мениджмънт...

Нейсе, какво предлагам аз.

Не, аз не разбирам от нови и стари икономически политики; не знам що са телевизионни права, що е трансфер, що е основен спонсор, що е награден фонд. Не знам дори какво и как осигурява тотото на спорта и дали въобще нещо осигурява или и тук има държавна далавера. Но знам, че има гаранция – мост сред блатото. Да, никой не може да каже кое е по-привлекателното за човешката душа: зрелището или съзерцанието. Спорът обслужва зрелището, културата – съзерцанието. Съзнанието ги възприема отделно, но душата не ги дели. *Житозега: Абе, и най-заклетиият запалянко ще предпочете в погребалната зала да чуе Реквиема на Моцарт пред коментар на дербито на кръ-*

га – да речем, ако е на погребение на чичо си, както един ми разказваше веднъж... И така, аз искам обществен регламент за това, как моята душа да получава своята доза съзерцание наравно, поне наравно със сегашните дози зрелище. И пак да подчертая: говорим за култура, не за индустриално-политическите изделия като киномелачка, телевизии, радиа и преси.

Аз предлагам да се въведе КУЛТУРЕН ТОТАЛИЗАТОР. Добре, държавата не може да плаща за култура; на спонсори в такава деликатна и труднопроходима зона е нелепо да се разчита; не можем да загинем без култура или сляпо да следваме западните стъпки – а практиката я имаме. Защо да не употребим това, от което хората въртят бизнес, смучат от безнадеждността, наивността и хазартността на българина? Пък и с какво ще смутим нацията с още шест топки в някаква си сфера, изтегляни два или три пъти на тираж? И защо, защо можем да пускаме цели лотарии за ведомствени цели (обикновено в помощ на пострадали служители от уважаваните у нас професии) – а не можем да сме благородни и към културата?!

Аз предлагам културен тотализатор. И един комитет, който да обслужва събираните от него средства. Никакво министерство и никакви мръсни държавни ръце да не пипат вътре. Колкото е печалбата, толкова ще са щатовете на комитета, толкова и дейностите на отделите. Ежегодна ревизия за комитета, ежегодна равностметка. И така, по същество. Като за начало четири основни отдела:

1. Книгоразпространение
2. Фестивали
3. Кино
4. Ограничени проекти

В България в момента има много повече качествени читатели, отколкото качествени книги се издават. Съгласете се: но това е потенциален пазар. Една разпокъсана на княжества Германия не е сегашната Германия, нали? Библиотеките ни са пълни с читатели, книжарниците празни. Простете – това е парадокс и не е в покупателността ядката му. И друго – книгата, за разлика от масовата култура на кино, мелосцени, интернет, електронни и всякакви медии, винаги е била ценност, а в незначителен процент придобивка. При изброените съвременни посредници нещата не са така ясни и категорични – дали пък не са повече придобивки, а процентите ценност да са в различна степен на съмнителност? Но да оставим крайностите. Не че е нужно да рехабилитираме и аутопсираме книгата и нейната същина

– тя съществува, стига да е достъпна. Откакто рухна издателско-разпространителската система книгата е непристъпна и маргинализирана по неволя – именно феодално разпокъсано е нейното житие-битие. Това трябва да е дейност на първия отдел – възстановяване на книгоразпространителската мрежа. Какво да говорим? Литературната периодика, да речем, сега не стига до вторите градове в държавата, а пък аз съм тръгнал да търся книги! Отделът ще има тази длъжност – да каталогизира издателства и книжарници, и библиотеки, да обезпечи финансово циркулирането на книгите или информацията за книгите между тях. Да поработи за рекламата на книгите. Да балансира между интересите и абсорбира неуспехите дори. Естествено кой има интерес от разпространението на книгата? Производителят – издателят, търговецът – книжарят. Затова те ще бъдат принудени да осигуряват ежегоден членски внос, с чиито пари също да се поддържа администрирането на процеса. В началото членството няма да е решаващо финансово, тотото ще го компенсира, но после издателският конгломерат ще започне да изземва нещата и в свои ръце – за своите пари ще желаят добра реализация. И ще се стигне до естественото: заинтересованият пряко и самостоятелно да осъществява контрол. Културният отдел ще бъде гарант, когато трябва – меценат, а най-вече лобист. Като държавна институция по закон ще е нужно да се регламентират и отношения с другите, най-вече обществените институции – така ще се осигури достъпът до масовата реклама и в перспектива комитетът ще стартира и свой медиен посредник. Но най-важното тук – парите. Кой ще финансира делото? Първо културният тотализатор, второ издателско-книжарският конгломерат. По-приобщено второ звено – по-обнадеждаващи резултати. Пък и както напоследък се разбра – бог е дарил природата и с пазарни закони: кой издател не иска книгата му да стигне навсякъде – и не значи ли това възможност за по-прогнозируеми печалби, сиреч растеж, сиреч утвърждаване на задругата? Апропо, отделът ще контактува приоритетно и с библиотеките – градски, читалищни, училищни – цял полк. На едни ще се пращат книги, на други актуални каталози: купете сега или после, но сега поне бъдете в течение. Перспективата е една (това е идеалната цел) – задругата да иземе администрирането; комитетът ще си е свършил акушерските обязанности и ще продължи вече като джи-пи на книгата и разпространението ѝ. Но това ще се случи, ако пазарните закони наистина са от бога и ако ние, като българи, не намерим пролука и в тия закони. Мечтата е да се

цивилизова колибарско-феодалният настоящ живот на книгите и нейните бащи и благодетели.

Обърнете внимание – в ерата на: 1) фестивалното битие на културата по света, 2) фестивалният ентузиазъм и голям потенциал у нас и 3) живота на човечеството чрез повсеместна реклама – ние спим, спим и даже не блънуваме. Вторият отдел ще поддържа фестивали. Колко фестивали се родиха след комунизма, колко ентузиастични на музика, театър, моди и интернационализъм решиха да работят, да представят, да раждат панаири? Колко от тях умряха на втората година? Колко от тях никога няма да се родят, обезверени? Господа, изкуството се е зародило тогава, когато повече хора са почнали да се събират на едно място, да изпитват необходимост от общ фокус, който да осмисли съборището им. Събори, панаири, фестивали – както и да ги наречем, едно е безспорно: те са живеят на културата, те са сцената, изявата, подготовката и тръпнешното очакване на всички минали и бъдещи творци на епохи и масова памет. Жребият отдавна е хвърлен, фестивалната самодейност на нашето племе бълбука – трябва да се подкрепя. Културният тотализатор ще гарантира техния живот, ще финансира едни, ще осигурява минимума на други. Хората ще работят, като знаят, че ако не друго, то поне изкуственото им дишане има кой да поддържа – останалото ще е плод на мишци, спонсори и надежда за пробив. (Лексиката на спорта служи и тук, нали?) Сега фестивалите виреят къде на общински принцип, превърнаха се в промоции на концерни, но намират форми и пътища, не са в нокаут като книгата. Лошото е, че това е ведомствен и произволен в очите на публиката фестивален модел. Какво пречи да се вдигне статутът му в общественото съзнание? Само така очите му ще се изпълнят с реален, а не спонсорски ентузиазъм. Фондовете на втория отдел ще сбират прашец, организаторите ще работят цяла година на спокойствие, ще се научат да представят проекти, които да са изпълними и изпълнявани – иначе кранчето за догодина ще промени сечението си. Успехът на всеки фестивал означава икономия за отдела, защото в ерата на рекламата един успешен фестивал – и да не иска – пак ще бъде затрупван от рекламодатели, тоест спомоществователи. Следователно тук още по-бързо жреческата (в смисъл на символична) роля на комитетата ще се изрази в застрахователна предимно, а чак евентуално кредитираща. Друго си е освен това да чуеш: успешен фестивал; ergo независим, ergo самофинансиращ се. Някой ще каже: Откъде-накъде пък такъв аванс на фестивалната култура? Няма

как. Панаирите са били винаги изразител на масовото въодушевление, фестивалите – визитка пред света. Защо да не гледаме нещата от тази, привлекателната страна?

За киното не ми се говори. Толкова сълзи се леят, браншови сълзи – явно загубите на жива сила са големи. Киното е тежка индустрия – ни отдел, ни комитет могат да я носят на гръб, още по-малко в познатия отпреди държавен маниер. Отделът ще помага за киното, но ресурсите му едва ли ще прескочат някой и друг филм годишно. По-скоро отделът ще играе ролята на държавата в сегашната театрална реформа – ще обезпечаваштата, но няма да слага пръст в производствените разходи – и в приходите. Ще помага, но няма как насила да вкара публиката. Тук има много за саниране. Пък и друго има. Едно е да търсиш пари на заем и да започваш от нула, второ нещо е да имаш някаква сума и да не ти достига. Иначе казано, ако отидеш и обявиш: имам толкова и толкова, а толкова не ми достигат – по имаш шанс да бъдеш спонсориран, отколкото да се изтъпаниш: Нямам нищо, а ми трябва толкова и толкова, искате ли да проведем разговор? Но за киното приключвам, щото често имам чувството, че ако бог реши да удовлетвори мерака ни (не на публиката предимно) за кино, ни културен, ни спортен тотализатор ще помогнат.

Отдел проекти ще бъде Тъмната и Светла Индия на комитета. Тъмна, понеже тук ще се големите интриги, съмнения, недоволства и баджанацина. Светла, понеже ще сбъдва мечти. Отделът ще отпуска средства по представяни проекти – изложба, книга, концерт, постановка, филм, пърформанси и всичко производно; за пътувания и всякаква дейност в полза на културата, ненамерила своите меценати. За да се избегне нечистотията в даването на средства – “защо на него, не на мен? с какво той е по творец и това е по творба от моето” и прочие – ще се въведе лимит в максималното финансиране: да речем, половин депутатска заплата (без бонусите, които онези прибират). Зашто това са идеални проекти – кой ще каже каква е ползата от една изложба? Ами че това, че е оживяла. И толкова. Тук злоупотребите ще са туморът, но и надеждите на хилядите артпроектанти няма да са малко. Естествено, и по-големи суми ще са възможни, но при две условия – придобита гражданственост на проекта и одобрение от управителната комисия на целия комитет.

Забележка: Ако не сте обърнали достатъчно внимание, първият отдел ще се грижи само за разпространението на книгата, за никакво издаване. Това е работа на издателствата. Ако искат да са пазарни субекти. (А те нямат избор.) Това се отнася, каза-

хме, и за киното. Бедата е, че в момента там нещата са на нулева ставка – ни има киноиздателства, ни има тунел, та да потърсим вътре някаква светлинка.

И два принципа за финал. Основният. Перата на всеки отдел са независими; никакви средства не трябва да се пренасочват от един към друг дотогава, докато мисията на някой от тях не бъде изпълнена. Ревизиите върху комитета ще се отнасят не само върху финансите, но и върху щата – да не почне пак онова ономенклатуряване и да пропадне и тая младост.

Вторият принцип е голям проблем, защото засяга държавата. Това министерство, това общински комисии по културата – всички тези чиновнически гнезда понастоящем служат и на меценатството, вярно, колкото за бог да прости. Трябва да се тегли чертата. Или те и дейността им излизат наяве, кореспондират с комитета и понасят същия контрол и тежести – или освобождават държавното тяло от гърбицата си и предават бюджетите си на други органи.

Как се строи сграда, нали знаете? Осигурява се законово място, проектира се бъдещото построение и се дава в ръцете, в мазолестите ръце на майсторите и общаците. Мястото го има: Б-ия. (Преписката по узаконяването му започва от 681 година.) Проектът ще се възроди – специалистите ще го нанесат изправен и рационализиран на оризовата хартия. Общи работници – под път и над път.

Остават майсторите. В България с размах и широта се създават надзорни органи, което е знак, че с майсторите нещата куцат. *Соломон: Чиновническият свят се е заплюл за Великия майстор на държавността, затова. Софроз: Аслъ масонска работа.*

XVII

Соломон Горгий се прибра по обяд в квартирата. Беше преспал на вилата два-три часа, не помнеше лягането. Сутринта цялата вила бе осеяна със спящи тела, буден бе само вуйчото на Коста Динов, домакинът. Онзи му бе казал, че двама си били тръгнали още в малките часове, без да лягат. Но Соломон не попита кои са били, нито огледа спящите. Бързаше да се прибере, преди да го е хванал вторият махмурлук. По пътя крачеше бързо, леко, приповдигнато. В квартирата нямаше никого – Чвор навярно бе още там и спеше (той много спеше), а Сибила се бе джендемосала нейде (и слава богу). Горгий бе купил пътьом

кисело мляко, салам, хляб, но като влезе в стаята, остави всичко и се просна на кревата. Лежа две минути. През целия път го бе мъчило едно – жаждата. Сега изведнъж усети пресъхналото си гърло като някаква болка, скочи и се нахвърли на чешмата. Пи дълго, лакомо, водата бе студена (на следния ден го заболя гърло). Върна се в стаята, въздъхна тежко, но хвана и заразклаща киселото мляко. Главата го цепеше, стомахът му се бе стегнал; трепереше. Обля го пот от изпитата вода. Най-сетне проби дупки на млякото и с немалко усилие над себе си го излока. Разнебитен се отпусна на кревата, без да се съблича. Завъртя се на единствената страна, на която главата се обаждаше минимално. Много искаше да заспи.

Но не можеше да заспи. Знаеше, че трябва да яде. Махмурлукът си лекуваше с много сън, а когато липсваше сън – с много ядене. Някой му бе казал, че млякото изсмуква отровите на алкохола и оттогава той педантично изпиваше кофичка мляко на сутрините след гуляй. Не знаеше доколко помага, но имаше въздействие върху третото лекарство за махмурлука – тоалетната: визитация при “голямата слушалка” (бе го прочел в един речник на жаргоните срещу думата “тоалетна чиния”). След половин час лежане Горгий се засили към клозета (външен) и си поседя там; като се върна, искаше му се да вярва, че е пооблекчил ситуацията. Отново се наля с вода, отново го заля топлата вълна по цялото тяло. Този път се насили и хапна две филии. В общи линии бе доволен от мерките, които бе взел; надяваше се до вечерта да се пооправи, поне до поносимото (знаеше, че чак на другия ден щеше да е чист). Оставаше му сега-засега да лежи и чака. Той си постла чаршафите, облече пижамата и със сравнително успокоение и задоволство хлътна в леглото. Приближаваше два часа следобед.

А през всичкото това време – от вилата, та до пижамата – си припомняше и обмисляше изминалата нощ. Мислите му бяха безразборни, ту насечени, ту отиващи далеч в някое направление. Ето например лягането. Не си го спомняше. Помнеше как се бяха борили с Погодин Дъждовежд, как лежеше грохнал на влажната и студена земя и без малко не заспа там. Навярно тогава (и може би някой го бе накарал) бе отишъл и легнал във вилата – събудил се бе на четири стола, одеало върху тях; и с неговото яке завит. Някой се бе погрижил, това е ясно. Припомняше си разговорите с Пого, за културния тотализатор – тогава още не бе се омаял. Изведнъж се сети и за девойките, които щъкаха напред-назад. Не че им бе обърнал око, но му се случи нещо нео-

чаквано. Посред нощ, още преди борбата, бе хукнал да обикаля възторжен (от алкохола) къщата и на влизане в една стая вратата рязко се отвори и нечия уста се впи в неговата. Помнеше бухналата дъхтяща коса, която обвиняваше страните му, но очите му убягваха. Девойката бе негов ръст, дори малко по-висока. Набила му се бе бялата шия със синджирче сребърно; но очите не. След внезапната целувка момичето изчезна и вместо тя да се размее, той се бе изкикотил. Впрочем изобщо и не я потърси. И сега би пропуснал случката, ако не беше (почти) сигурен, че Марго стоеше там, в ъгъла, свидетел. Погледът ѝ бе озадачен и някак строг, и предимно безразличен. Да! Глупаво, глупаво... (Горгий се въртеше в леглото, тоя спомен го връхлиташе за пореден път. Но докато по пътя той го приемаше с леко сърце, посред чистите чаршафи му стана чоглаво и неприятно.)

Успокоен, той реши да “попрегледа” своето поведение. Руските нобелисти, евангелията на Погодин, онези диваци във на пейката... Нещо интересно му се губеше и той се силеше да го налучка. Мисълта му го отнесе по-назад. Срещата с асистента Карзай. Предстоеше му само след три седмици изпит точно при него. Възрожденска литература, тежкият изпит на тази сесия. И единствената литература – другите бяха все езиковедски. Как ли щеше да мине – ще гледа да седне при него, да се поборят. Само дано успее да изчете всичко – знае ли произведенията, самоувереността е друга. А жена му е симпатична, нещо сякаш го привлича тука – наистина, да зареже вечерта детето и да отиде на театър, сама... Интересно... Спомни си какво го бодеше одеде, жената на Карзай бе асоциацията. Като почна да го хваща водката, бе провел един разговор с онзи, вуйчото на вилата (симпатяга и той). Ама разбира се. Говориха подробно за театралния фестивал, вуйчото и той излезе фен. Онзи му бе казал, че го е забелязал, че му било в началото неприятно от демонстративните му излизания от постановките (някои), че го наблюдавал. Виждал сега (каза онзи), че навярно причината е в критерия, в това, че литературата му е (на Соломон) любовта. Горгий се бе опитал да му обясни нещо относно “критерия”, но май водката го бе издънила. (Трябва да поговори с този човек на трезво. Дано не го е взел за фърчиджелък.) Вуйчото бе споменал и “Плешивата певица”, това със сигурност: нищо не разбрал, но му харесало... в смисъл, че е ребус, това му харесало. Онзи го разпита и за Пого, и за Софроз – Горгий се бе впуснал с ентусиазъм и откровение (излишно) да се възторгва от маниите и странностите им. Впрочем в любопитството на този вуйчо има

нешо съмнително, трябва да се види тая работа.

Разрушение, разруха – това бе отзвукът от бивалото на вилата. По някое време онези субекти и девойки подлудяха. И тази целувка – доказателство. Всичко като падащ декор. Като...

Тук Соломон Горгий внезапно се надигна, стана и запрепуска из стаята. Причината бе типично негова: изведнъж прозря посланието в “Плешивата певица”. Да, пиесата на Йонеско руши езика, разрухата на езика е анаграма на рушация се тип общество. Затова бяха тези блокове на декора, които постоянно пропадаха, а накрая всичко се срива и изравни. Как може да не се сети! Как може! Режисьорът го е направил на ачик – материализирана метафора. Думам ти, дъще, сецай се, снахо! Текстът е невъзможен, пиесата като текст е неопределима, но посланието, но хрумването, но алегорията, притчата...! Срамота, Соломоне. Срамота. (Той легна пак.) “Плешивата певица продължава да се реши по същия начин.” Всичко е безнадеждно, рушенето е невъзвратимо, пиесата от това е тягостна, а не просто от езиковата и смислова провокативност – ех, ех, как ме е блокирал абсурдът, паникьосал е логичността на привичния ми анализ. И чак сега, колко време вече! Но я разгадах. (Той се усмихна; за момент дори махмурлукът се спотаи зад удовлетвореното самолюбие.) А трябваше да мисля, да мисля, а не да се предавам. Дали ще са падащи декори или някой ще чупи гребен на сцената, кост по кост – все тая, все символичен ход, все смислоспособностелство... Ех, ама... На няколко пъти Горгий превъртя конспекта на анализа си, донамести смислите и поизбледнелите реминисценции от спектакъла, всичко му се видя прекрасно, точно, неоспоримо. Възкликна: “Ето, аз казах! Не мога да харесам това, което не разбирам! Но сега го разбирам и (той сякаш се обръщаше към Карзай) много ми харесва резултатът от експеримента.” Накъсо, прекара живителни минути на самодоволство и вече страшно хареса пиесата. А най акцентираше на факта, че сам бе достигнал до анализа. Можеше да попрочете оттук-оттам (както го съветваше асистентът), но къде ще сравниш сдъвканата храна с прясно отхапаното кърваво месо!

Взе да се унася, осъзна го и реши да поприглуши мисленето. От това се разсъни и го хвана яд. Стори му се, че се хлопна вратата. Нищо. Нещо друго е било. Наистина, онези няма ли да се връщат?

Затвори очи и си представи Чвор. Бе припкал от група на група и от устата му можеше да чуеш я “джоинт”, я “ганджа”, я “Мери Джейн”. Бе влязъл в поетиката на тийнейджърите. То и

като пристигна Горгий, първо него бе срещнал и първо уголемените му зеници бе регистрирал. Чвор се опита да поговори с него май че, но Соломон бе зает с достатъчно разговори и пренебрежението бе се получило от само себе си. Това добре. А Погосдин много говори вчера. Не съм го чувал така. В манастира е бил на езиков пост или поне на богословска диета, но и няколко месеца го нямаше. Със Софроз и Чечита навярно не се отпуска, иначе не би повторил и пред тях казаното вече – той не прави така, не разсъждава заради сцената. И като видя аз Чечита, какво да правя? Трябва да намисля предварително какво ще мисля, когато я погледна в очите! Хм, туй телепатията е приложно умение. Я си представи на изпит – седи и гледа я професора, я някой зубрач – и записва видяното! Един телепат на изпит може да получи ниска оценка само от мързел.

В общи линии (преди да заспи) бе успял да прекара фабулата на изминалата нощ. Само едно не можеше да разреши – дали вчера бе обяснявал за самоубийството на Есенин или не. Наскоро бе прочел сборник спомени за Есенин, бе попрехвърлил за пореден път поезията му – даже чете “Черният човек” на руски. И Есенин не му излизаше от главата. Стоеше там като някакъв очерк-есе, така си го представяше. Чакаше момент и трибуна, за да го изкара наяве. Обаче толкова пъти бе изнасял наум монолог “за самоубийството на Есенин” (пред всякаква аудитория, виртуално), че сега за нищо на света не можеше да определи дали вчера... или и този път не. Трябва му камъче, за което да се хване. Знак. Пред кого би могъл? Погосдин? Май не. Софроз? Може би. Марго? Със сигурност не. (След “тая” целувка нататък и не си я спомняше.) Или пък онзи, вуйчото?... Някой му бе казал: “Ти за самоубийство ли си се размислил?” Това бе едничката следа. С нея е било (евентуално) прекъснато намерението му за тирада. Но от калейдоскопните полунощни минути на опиянението Соломон Горгий не можа да възстанови нищо по-определено по тоя въпрос.

Събуди се към седем. Полежа десетина минути и бавно стана. Бе реанимирал чувствително. Отгатък се тропаше, съквартирантите се бяха прибрали. Отказа се да яде тук и си направи сандвичи. Концертът на Джеймса почваше от осем и половина. Косвено Соломон смяташе да иде, бе обещал и така нататък, но сега, пряко и налице, бе изгубил интерес. Но и това не стоеше пред него като проблем. Главата му бе се поизбистрила и подминавайки всички дреболии и глупости на гуляя, които така го занимаваха по обяд, в съзнанието му се подреждаха ситуации,

думи и идеи, които сега му се струваха значителни, нови, заслужаващи обмисляне. Най-вече Погодин. Това за културния тотализатор бе добър негов етюд, но и още нещо бе подхвърлил той. Нещо не така завършено, по-фрагментарно и по-импровизирано. Още тогава, през нощта, Соломон Горгий бе подхванал наум подметнатото от Погодин Дъждовежд и бе изградил прегледна “статийка” (както би казал Достоевски – сети се Горгий) от това.

И вместо да вземе приготвените сандвичи, да се обуе и да излезе на чист въздух, Горгий постоя втренчено, седна, извади тетрадката и набързо взе да я изпълва с едри думи, които от бързане почти драскаше, често съкращавайки ги, без да слага точка.

XVIII

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ГЛЕДАНЕТО ПРЕЗ ОЧИ

Представи си, приятелю, че си в рейс. Рейс, рейс, автобус. Няма значение какъв. Раздрънкан, нераздрънкан, с крив или прав шофьор. (Бе, майната ѝ на цената на билета – и да я вдигнат, и не – рейсът остава.) Ти се качваш в рейса, а навън е вече мрак, тъмно. Най-добре да се качиш в градски рейс, по ще ти е ясна аналогията.

И така, качваш се в рейса; не сядаш, ти си млад човек и те е срам да седнеш. Хващаш се на лоста и почваш да висии на него, само дето си стъпил на пода. На рейса. Впрочем, рейсът вече спира да ни интересува. Какво правиш ти? Обърнат си с лице към стъклото. Това е важно: гледаш стъклото. И какво виждаш... или както пишат рутинираните люде: какво ти се случва?

Случва се това, че ти гледаш зад стъклото, гледаш стъклото, а гледаш и образа в стъклото. Е, защо не се замислиш, аджеба, как така с едно просто стъкло в един скапан рейс (а може и да е свестен; все тая) ти се привиждат три работи? И подир това “аджеба” нека да възкликнем заедно: Гледай, мама му стара, наистина три работи! Там е работата, я, че не е една, а цели три работи.

Рейсът си има свое осветление, лампи някакви (дано да светят; а за нашата аналогия е задължително да светят). Отвън са светеци витрини, реклами, фарове, светофарове, улични фенери, каквото и да е, стига да свети. Останалото са твоите очи и стъклото. И се получава така, че ти виждаш какво става навън (маршрута), виждаш и какво става вътре,

вкл. и себе си, отразен в стъклото; и в крайна сметка не забравяй, че виждаш и самото стъкло (и то душа носи). И сега е моментът пак да възкликнеш: Е, какво нещо – колко сложно било да гледаш.

Да, да гледаш не е проста работа, но слава богу е естествена. Нищо не ти коства, но ти е нужно умението да виждаш. Това умение се самовъзпитава и там е тя работата. Ако знаеш, че всъщност гледаш сложно, светът ще ти се види по-иначе или съвсем наопаки. Но трябва сам да узнаеш, че гледаш сложно – това не се обяснява. Затова и хората сравнително малко се разбираме: един гледа едноизмерно, друг – двуизмерно, трето – триизмерно. А от време на време се ражда някой, който владее и четвърто измерение. Ала това е божя работа. Ние да си гледаме нашата.

Разбира се, в сложното гледане има правило: то не става едновременно. Но това, което не става едновременно, в гънките на миксера (мозъка) се смесва. Тоест няма какво да ни притеснява толкова. Ако ей сега, докато си в рейса, видиш правописна грешка на отминалата табела; забележиш и че стоящият до теб дядо си бърка в носа (той си мисли, че никой не го гледа, но го съзерцаваш ти, успоредно висящ до него, но вперил очи в огледалния образ на стъклото); и най-сетне, прави ти впечатление мръсотията по самото стъкло (а може и дъжд да завали и да се подгонят по него капки); ако забележиш всичко това – когато слезеш на своята спирка, ще вървиш към вас и ще знаеш, че преди малко в рейса си видял толкова неща и те са ти се случили в едно-единствено пътуване, в един отрязък от време и пространство. Те ще са несъчленими по време и пространство, ако тръгнеш да ги издирваш поотделно, но в твоя миксер ще са едно. Такъв ще е той резултатът от твоето гледане.

Но нека зарежем рейса и цялата лепкавост на аналогията. Да дематериализираме метафората и с това да приключим.

Сетивността на духовния ни поглед е триизмерна. Ние умеем да разпознаваме света, който ни заобикаля. Имаме възможност и да виждаме себе си в този свят, да се наблюдаваме и саморегистрираме. (Това по-малко хора го практикуват в сравнение с повсеместното първо.) Освен това сме дарени със способността да анализираме и сетивото си, погледа, с който гледаме, импулсите, които го задвижват. (Това пък е ептен дива работа.)

Имаме гледка, имаме наглед, имаме и поглед. Триизмерността на сетивото.

Това, което е отвъд прозореца, е житието ни. То е безпроблемно за фиксиране (проблемите в него иначе са безброй). Това, което виждаме в огледалния образ, е нашето ego. Остава границата между тях. Някои я наричат битие. На нас ни е все едно, нас друго ни привлича.

А именно: някъде между тези измерения има един огледален ефект. Този огледален ефект ни позволява да виждаме и себе си вън, но в действителност не вън, а като проекция. Другояче казано, чертата между нас и външното е изцяло човешка черта – в камъните не се забелязва, нито в жабите (освен ако не проговорят). Това е то абстракцията. Абстракцията, както знаем, ни прави от животни хора. И ето костилката на нашата мисъл: като живеем, ние не си даваме сметка, че някъде там, пред нас, пред съзнанието ни има една граница, която е огледало. Която връща образа ни в източника. Която, видно е, с просто око не се вижда.

И така, всичко е в точката на фокусиране. (Други shortcut-ове: поле на въображение, екран на сънуване.) Ако фокусираш зениците си отвъд стъклото, виждаш табелата. Фокусираш ли ги на стъклото, виждаш дъжда. Фокусираш ли ги в огледалния образ, виждаш дядото до себе си. Сиреч битието има тази способност да връща нещата към теб, като ги дава в дълбочина. (Демек кърава работа.)

Можете да сте сигурни, че всичко, току-що нахвърляно, е от ясно по-ясно, от известно по-известно. Никаква еврика, Колумб и Америка няма. Неца всеизвестни. Защо тогава, питате, си хабим взаимно времето?

Понеже всичко това може да се възпроизведе от едно вечерно возене в рейс. Ни Платон, ни Кант са ни нужни, за да се качим в тоя рейс. Платон и Кант са именно доказателство за това.

И понеже стана въпрос за точката на фокусиране, бихме желали да направим и уточнението, че който често сменя тая точка ту напред, ту назад, не е прокопсал. Или е полудял (и подлудил околните му), или се е самоубил (не дай боже, ако обърка себе си с някой друг) – и въобще бял ден не е видял. Доказателство не липсва и тук. Както правилно сте обобщили, всичко това започва с падането на нощта.

Чистият въздух подеждва добре на Соломон, той се залута из тесните улички. Бе ги обхождал подробно, последните дупки дори, но сега използва насладата си, за да ги поразгледа отново

с онова чувство на очуднение, което следва всяко освестяване. Леко досадно му бе, че всяка част на тялото го болеше, имаше мускулна треска даже и на лицевите мускули. “От снощната борба е, сериозна е била”, говореше си той.

През нощта, докато бяха се пооклюмали на верандата, а Горгий се бе позамайал вече, пиеше последните си чаши (без да го знае), бе му щукнало да се побори. Не бе никакъв борец, физиката никога не му е била плюс, но алкохолните пари го пощипваха и подкокоросваха. На верандата бяха малко хора – той, Пого, Софроз и може би още някой; предимно мълчаха, а Погодин бе престанал и да пие. Наздрависваха се със Софроз и изведнъж Соломон Горгий устремно предложи:

– Пого, хайде да се поборим... Така... за тонус...

Станаха. Счепкаха се приятелската, стиснаха си вратовете и лека-полека побесняха. Ошетаха цялата веранда, събориха масата, Софроз завика “Стига, стига!”, но те не преставаха. Погодин се смееше, надделяваше; Горгий бе сключил челюст и навел глава. Играеха лудото хоро, докато Софроз не застана помежду им и ги разтърва. Плъснаха по столовете ухилени и задишаха тежко.

Тогава пък Погодин посегна. Соломон му сграбчи ръката, свлякоха се и с все същия смях се завъргнаха.

– Вие мръднахте ли, бе? – викаше Софроз. – Стига, ще се ударите, сакън.

Пого се отскубна и слезе по стълбите долу. Горгий след него. Софроз след тях... Не че се бореха тежко, просто се чепкаха мъжки. Рисуваха окръжности с крака, падаха, пускаха се и отново се захващаха. Софроз Житогета понечи да махне с ръка, качи се на верандата, изгуби ги от поглед, ала щом онези се завъргнаха в лозето и заглъхна предишният смях, той се постресна и хукна надолу.

– Ама вие... сериозно...

Те не се бореха сериозно, сиреч за надмощие, но се хвърляха с всичките си сили и в началото като че гледаха да не се наранят. Всъщност пияни бяха, особено Горгий, и едва ли си даваха сметка, че могат да се наранят. Софроз стигна до тях в момент, когато Соломон се бе отпуснал грохнал на земята, затворил очи и широко усмихнат – Погодин си поемаше дъх на колене.

– Хайде край, момчета, елате да си пием културно водката – гледаше да ги поразее Софроз. Но Соломон пак скочи. Софроз се вклини между тях, разделяше ръцете, краката, телата. Но онези не мирясваха. Единият се пресягаше, другият побутваше,

ръка стисна врат, глави се чукнаха. Софроз Житогегга се озова в клещи между двамата, вдигнал ръце, взе и той да се смее. А и зрители не закъсняха, Чвор зяпаше, опулил безсмислени очи, Марго се мярна и ги подмина (доста близо, за малко не повлякоха и нея). Софроз и той заигра с лакти, двамата го пуснаха и клекнаха бездиханни.

– Момчета – спокойно им подхвърли той, щом онези подновиха захвата, – сега ще вземе да цъфне народът от пейката, да се включат и те и ще стане голяма въртележка, предупреждавам.

Не се стигна дотам. Соломон беше капнал окончателно и се простря на земята. Остана там, неподвижен; сам, понеже като се посъвзе, Пого с тежки стъпки се върна на верандата.

“Пуста младост – мислеше си Горгий, слизайки вече към Централна. – Пуста младост. Причина да се бориш няма, причина да отстъпваш няма. И да надделяваш няма. А от едно борене колко повече се съюзяваш с човека. Мъжка природа. Нелогична сигурно от женска гледна точка... Хубаво, че не съм си охлузил сурата.” Той погледна ръката си – червено-черна линия пресичаше китката. Бе забравил да я промие. Вечерта трябваше да стори оглед и на тялото, левият хълбок го болеше, като нищо и там имаше някоя подкожна следа.

На Централната се оказа, че спомените от вилата не идват само от паметта му, ами се разхождат и на улицата. Срещу него вървеше двойка, момче и момиче – момчето го загледа продължително. Познато лице, смънка си Соломон, но не можа да се сети кой е. Момчето даже поспря с намерение да го заприказва, но Горгий някак механично отмина. Получи се глупаво, надуто, ненужно, но по-глупавото бе, че не го идентифицираше. Даже постоя пред Младежкия дом (там щеше да е концертът), взрян в тълпите кожени одеяния, ангажирани нашивки, дълги чорлави коси, кръстове, синджири – гледаше сборището, но не го отбелязваше. Очите му блуждаеха, точката им на фокусиране бе в неопределеното пространство на неговото въображение; ровеше се в паметта си, отмяташе вчерашни лица, но без успех. Чак на влизане – докато се промушваше сред дишашата рози metal навалица – се сети. Онова момче бе новобранецът вчера, войникът, дето го посрещна така екзотично, а после, като се събуди, бе така трезво скръбен и проникновен...

Първият, който му се мярна, бе Тонката. С някакви пъпчиви мадами заобиколен, той гледаше снизходително, до крака му стърчеше китара. Горгий се покри, приближи ги откъм гърба и се заслуша.

– Не знам дали ще мога да свиря – бръщолевеше абитуриентът. – Вчера така избухнахме...

“Мухъл! – изпсува наум Соломон. – Вчера дрема като мисирка, вземаха го за мезе.”

– Ние ще сме най-добри, парчетата ни са страхотни.

Горгий се отдалечи, стана му противно. Знаеше какво ще представлява концертът: смахнато дърпане на струните, блъскане на барабаните, див рев и вой, песни от рода на “Празникът на металите”, “Моторно ехо”, “Алкохолик” и прочие. Пубертетска дивотия.

В залата загърмяха тонколоните. Някакъв зверски ритъм и звуков хаос вилня десетина секунди, прекъсна го страшна микрофония и всичко секна като отрязано. Отвътре се чу ропот, свистене. Горгий потърси някой познат, стоя, стоя две-три минути и бързо тръгна към изхода. Фоайето бе изпълнено със спарен, димен и засядащ въздух – стомахът ти да се преобърне. Едва се измъкна. Тълпата, чула воя отвътре, се лашна и на контракции нахлу във фоайето.

Навън в една групичка видя Погодин Дъждовежд. Отдалечи се и взе да го наблюдава. Групичката постоянно менеше числеността и състава си, но Погодин и една девойка оставаха константа. Дойде и Софроз, а от Дома зачервен, въодушевен, обвит в пара изскочи Джеймса. Махна им с ръка и тримата влязоха след него. Соломон Горгий се обърна и си тръгна.

Тръгна и на кръстовището спря. Пак се извърна и понечи да се върне, но в крайна сметка се отказа. Работата бе там, че въпросната девойка с Пого по всяка вероятност бе прословутата Чечита Чипочер и възможността да застане очи в очи с нея – най-после, и то на момента – го увлече неудържимо. Но отворачението от фоайето, концерта, Тонката и цялата аудитория внезапно надделя над любопитството му. И Соломон си тръгна с неприятното усещане, че от много столове е седнал на земята; че цялата хармония от отиващия си махмурлук бе изчезнала. Сякаш махмурлукът му бе се изхлузил от него, бе се намъкнал в Младежкия дом, а той, Соломон, с цялата си глупост се бе нацелил и бухнал обратно в него.

Тъй или иначе, на другия ден нямаше свястно обяснение как така бе пропуснал жадуваната толкова време среща с Чечита.

А думите на войника, за който стана дума преди малко (той се появи на верандата с подпухнала физиономия, набола брада и гола глава, с омачкана униформа и изтерзано изражение), сме

запомнили и ние, бидейки свидетели от първа ръка. Затова нека завършим с тях.

– ... Още като влизаш е напрегнато. Гологлави, цивилни – отзаде на портала и по оградите висят стотици изпращачи – вървим, всеки с чанта с принадлежности и уж накокошинени, а някак вратът се скъсил... На плаца жив човек няма – чистота и тишина; и усещаш, че всичко се е изпокрило. Влизаш в сградата и със смрадта, която те лъхва, започва войниклъкът... След два часа всички са еднакви, кой с възшироки гащи, а няма колан, търчи подир групата, гащите му се свличат, той се спъва, вдига ги, остава, чантата, натъпкана с цивилки, пада от рамото... въобще пълен конфуз. Нарезждат ви в колони и затупуркват ха натам, ха насам – отделонният (доскорошен новобранец) изпъчил гърди и нашивка. “Стой!”, чуваш и взводът спира, отделонката изчезва, а вие стоите като кон, впрегнат в каруца и оставен да попасе в канавката. Дезориентирани, обезволени от новата обстановка. Отчаяни от безперспективност. Първото нещо, превъзпитавано в казармата, е езикът, езиковите навици. Няма вече “да”, “не” – има новоезик. Вместо “да” “тъй вярно”, вместо “не” “съвсем не”. “Ходом марш!”, командват. Отговаряш: “Слушам!” Няма “не знам”, а “не мога да доложя”. “Редник Тузсузов!”, крещят. “Да?”, плахо отвръщаш. “Няма да! Отговаря се високо “Аз!””. Ясно ли е?” “Да”, стреснато продължаваш. “Няма да! Има *тъй вярно*. Разбрано?” “Да... – объркваш се. – Тъй... вярно...” И се учиш няколко дена, свикваш я “да се явяваш по служба”, я “да си дневален по рота: слушам” (когато вдигаш ТКО-то). До такава степен, че като си купуваш цигари и продавачката те пита “Светлосин ...-ец ли?”, бързо отговаряш: “Тъй вярно” (сетне се изчервяваш). А някой циганин, горкият, уплашен и зациклил от цялата лудница, не може да вдене.

– Ти от село ли си, бе? – крещят му.

– Съвсем да.

– Казва се *тъй вярно*, кир! Разбираш ли?

– Съвсем да.

– Ау, на тоя ще му спра тока! Ти толкова ли си тъп!?

– Не.

– Казва се *съвсем не*. Р-разбрано!

– Съвсем да... – срича той, разколебан в нещо си.

А околните братя по новобранство се кискат като обезумели. На кого се смеете, бе... На себе си се смеете... Преформулират ти езика, преформулират ти и организацията. Става десети ден, стомахът ти камък, а още в тоалета не си ходил. А сутрин като

изтрещат: “Ставай всички горе! След петнайсет минути строени на плаца!” – и започва трагедията. Десетте чешми задръстени, по десет души опашка на чешма. Бърснеш се, тече кръв, бършеш се как да е – на плаца ефрейторите почват любимата проверка:

– Охоо, ти си се заклал, бе...

– Ти половин човек ли си? Що не си обръснал и другата буза?

– Аз мисля – спира до теб нисичък отдельонка, – че като се бърсне човек, в ушите пяна не се поставя.

Ти посягаш бързо и триеш смутено забравената по ушите пяна. И загърмяват команди: “Наляво, надясно, кръгом, падай, ставай, бегом... остави... кръгом... остави...” По учебните стаи – отдельонните пълни господари. “Тузсузов!” – “Аз!”, скачаш от стола и оставаш прав. “Ахмедов! – Аз. – Колев! – Аз. – Шабанов! (Първи път.) Шабанов? (Втори път.) Шабанооов!! – Аз. – Шабанов, ще ти изпия мозъка!” – всички подскачат като тапи. Някой се издъни, отдельонният облещи очи и ревне: “Ставай всички горе и вдигай столовете!” Ставате и вдигате столовете високо. Ръцете премаляват, гледаш, момчето до теб трепери като ударен от ток, но стоически крепи стола. Някой не издържа и бързо сваля стола. “Заради редник Шабанов още три минути!” Всички поглеждат злобно към Шабанов. И като пуснете столовете, в суматохата няколко юмука се стоварват върху кривата Шабанова глава; ефрейторите гледат встрани. А и редник Шабанов бърже става талисман на взвода – най-често пада за лицеви, стои с лице към стената и повтаря сто пъти “обърках се”. Ама и дяволът не излиза от редническата му чутура и той повтаря двайсетина пъти “обърках се”, пък започва вариации: “Обърках се, обърсах се, обръснах се, обърнах се, побърках се, опърпах се, опърлих се, прегърнах се, прегърбих се, повърнах си червата!” Народът се киска, отдельонните се кискат, той самият започва да се киска. “Сядай!” – крещи сърдито ефрейторът, а очите му ще паднат от кикот. “Слушам!”, високо и звучно декламира Шабанов и стаята се пръсва от дружен смях. “Заради редник Шабанов ставай всички горе и вдигай автоматите!” Отдельонката се е разсърдил; а впоследствие никой вече не посяга върху главата на Шабанката... А на вечерна проверка цял батальон строен и чака дежурния. Той, подполковник, подпил, пристига и решава да изнесе лекция. “Вие оставете, вика, тези приказки, че в казармата влизат различно умни, а излизат еднакво тъпи... Някои и не излизат. (Масата народ глухо протътва.) Или пък: дните в казармата били неизвинени отсъствия от живота. Уче-

нически жаргон. Казармата е друго. В казармата, дето се вика, всичко влиза през прозореца – ще се уверите, като ви емнат в поделенията да пренасяте инвентара. Казармата, значи, е друго. В казармата всичко мокро е чисто, всичко боядисано е ново, а всичко скрито го няма!... (Грохотът от сподавения смях се засилва. А някое турче до тебе ти шепне дрезгаво и сериозно: “В казармата – както има една турска поговорка – на прасето чичо ще кажеш.”) Ще мина на проверка да видя как спите! И като вляза в обувното, да не усетя никаква миризма! (Обувното е натъпкано с двеста чифта кубинки, има и сандъче с уханна вакса за капак...)” И след речта подполковникът се изпъчва и виква: “Здравейте, господа войници!” “Здрав’ желайм, гусин подп’ковник”, еква въодушевеният повече от друг път батальонен отговор. Подпил дежурният, а ефрейторите в спалното надуват касетофона: *Батальонът се строява за последен път. Старото се уволнява – зайците реват. И ето идва шифрограмата...* Завист блести в будните новобрански очи, а половината, изтормозени от деня, спят като убити. Първата нощ не можеш да мигнеш, страх те е да не пребъркат джобовете ти (както ще пребъркат шкафчетата въвн), а един стене тягостно в далечния край, сто хъркат, много бълнуват (ще бълнуваш и ти), а онзи стене, стене, чак лошо да ти стане... И някой следобед – клетвата е наближила, близо месец сте вътре – някой следобед дремете няколко души в учебната стая, другите са по лавката или пушат отпреде, седите оклюмали, а едно момче (запомнил си го с това, че е влязъл новобранец с косата си, небръснат, като паднал отнякъде) търси погледа ти и след като решиш да му обърнеш внимание, то навежда стеснително очи, дълбоко въздиша и казва:

– Още не мога да повярвам, че съм в казармата.

ВТОРА ЧАСТ

I

Когато влезе студент, непосредствено преди първата сесия Соломон Горгий изпита тежък пристъп на отчаяние. “Господи боже милинки (той впрочем се е изразил със съвсем друго възклицание), не ми стигат дванайсет години училище, учение, учене и доказване, ами и сега още пет години, десет сесии, сто изпита, хиляди отровители из кабинети и канцеларии!” Усещането, мисълта, че е настъпил решителен момент да се докажеш, са познати, освен на студентите, на всички спортисти и артисти, а също и на летуващите на море – стоиш на границата между морето и сушата, много искаш вече да си влязъл в морето и все пристъпваш от крак на крак, а когато все някога моментът идва, затаяваш дъх, затваряш очи или тичешком се бухваш във водата, пръхтиш, после се смееш, а накрая не ти се излиза. Та преди първата си сесия Соломон се чувстваше като на Кръстовден – наоколо сняг, а той гол, неизвестно защо сам решил да скача за кръста господен. Първата сесия отмина, втората, третата... вече шестата предстоеше и Горгий с неудоволствие осъзнаваше прииждането на изпитната треска. Той бе й привикнал, тя не му пречеше, ала като всеки ученлюбив и със самочувствие човек, такава треска го обиждаше.

Преди първия изпит обаче се преживяха някои други събития, върху едно от които ще се спрем по-подробно. Краят на “разпускането” и началото на “сядането на задните части” при лятната сесия по правило съвпаднаше с рестартирането на календара. В нощта на 30 юни срещу 1 юли в нашия град по онова време здраво се празнуваше July morning – за *Джулая* нахлуваха цели албуми с дългокоси физиономии от цялата околия и от някои съседни. Вярно, при нас море не съществуваше, затова изгревът се посрещаше на Панорамата. В годината на нашия разказ за Джулая специално бе издигнат подиум, там, на Панорамата, и стана същински ремикс на западняшкото не толкова далечно минало. Цялата околност бе отрупана от групички деца на цветята, бира и други напитки се лееха, разнасяше се и нетютюнев мирис на цигари – но всичко това, бихме желали да гарантираме, имаше твърде невинно, пионерско изражение – поне така ни изглеждаше на нас, хората, преминали “лудата-млада” възраст. (Но непоумнели.) Рок концертът като качество бе под всякаква

критика, но като ентузиазъм и единение с публиката бе възхитителен и със свои особености - половин час преди полунощ най-титuluваната местна банда започна изпълнение на едноименното парче на Uriah Heep и го завърши двацетина минути подир полунощ; и в това петдесетминутно парче клавиристът успя два пъти да изсвири прословутите финални сола едно към едно с оригинала (което е извънредно учудващо намерение и постижение; тези, които разбират какво имаме предвид, може би ще са съгласни с нас). Но да оставим подробностите.

Джулая отмина и Горгий се затвори в стаята си. Нужно е да поясним, че тази сесия за него по едно обстоятелство бе първа – дотогава той се прибираще да учи в родния си град, а насам пътуваше само за изпитните дати. Този път бе решил да изкара докрай годината в квартирата и навярно в това имаше някакъв самопровокиращ подтик. Така или иначе, той остана и седмица преди първия изпит всичко течеше планомерно, с храната се оправяше добре (ходеше все така на стол; апропо, дотогава желаше по време на сесия да не се ангажира с нищо битово и странично и заради това се прибираще; сега сякаш желаше обратното), разходките до стола дори влияеха положително върху концентрацията. Ала през втората седмица на юли произтече случката. Обраха квартирата им.

Случи се така, че във фаталната нощ Горгий бе сам в квартирата. Спеше. Съквартирантите бяха на гуляй, факт, показателен в много отношения. Изморен от дневното четене, на Соломон му се присънваха разни възрожденци (изпитът след няколко дни, най-важен и тежък, бе по възрожденска литература); Григор Пърличев се разхождаше с дупка в крака, незарастваща, с подаваща се от нея хартишка; Петко Славейков губеше в пожар след пожар народната мъдрост, за да се изгуби и той след Освобождението, този път в самата нея; Ботев пишеше прощалното си писмо до Венета, тези няколко изречения, в които личи всичко друго, само не и великата възбуда, владяла го в онзи момент; Каравелов се бе вклинил в дома си в Румъния: дом – редакция, печатница, гостна, спалня, трапезария, дом, побиращ и горите на България; Вазов бягаше по стръмните склонове на южна Стара планина след въстанието, бягаше, за да оцелее и напише химните на патриотизма ни. Присъниците най-естествено прехвърляха измеренията – за Соломон ту внезапно ставаше безумно ясно защо Раковски е пишел искони всякак, само не със з; или пък не намираще нищо чудно, че в края на 19 и началото на 20 век в Одеса един курсант е смайвал съвипусниците си с

чудовищна издръжливост по отношение на водката и същевременно с невероятни математически способности – този курсант, учудил мемоарите на бъдещи корабни капитани, бил племенникът на Хаджи Димитър, който факт в едно с факта, че племенникът така и не стигнал до капитанския мостик, имаха висока характерологична стойност в полунощната сесия на Соломон Горгий. Горгий дори чуваше като от изба гласовете възрожденски – гласовете ви чувам, гласовете ви чувам. В тези минути според Соломон е ставала кражбата. Погодин Дъждовежд, който на другия ден се заинтригува от случая, подлагаше на съмнение увереността му, че в просъница е чувал гласове от другата стая. “Изначално – ретуширваше Пого, – твоето съзнание, Герги, е привикнало на тези художествени хватки. Уверен съм, че дори и сънищата мериш с литературни мерила и ги взаимозаменяш. В литературата е доста разпространен преходът от сън в реалност чрез някаква обща граница – чуваш глас на сънуван, той се оказва глас на майка ти, която те буди за училище. В литературата това е така, но в живота – трудно е да се каже. Второ нещо. Защо с лекота приемаш, че твоето съзнание ще регистрира някакви чужди, извън съня, гласове, но ще пропусне най-близкото, пак извън съня, обяснение – че тези гласове са на съквартирантите ти? Вярно е, че интуитивната ни памет и мисъл е изключителна и тя като нищо би потиснала логиката и би била права, но пък нашата памет и мисъл е способна и на изключителни заблуди по принцип, а какво остава по време на сън.” Горгий обаче се събуди посред нощ и това не че бе прецедент, но странно защо има последствия. Действително оттатък се шумеше и леко боботене се процеждаше, действително това не бяха Чвор и Дмитри. Горгий полежа вцепенен, ококорен в тъмното (той спеше в пълна тъмнина, с плътни завеси) и след няколко минути неочаквано и за себе си скочи, грабна китарата и със стръв завъртя ключа и дръпна силно вратата. Оттатък шумовете се разсипаха като стадо плъхове и стъкла на прозорци издрънчаха. Горгий нахлу в другата стая и само сенки пробягнаха в рамката на широко отворения прозорец. “Сигурен ли си – питаше Пого, – че това са били нечий сенки, а не клоните на дърветата, изтръсквани от вятъра и разпращащи петна от светлината на уличната ламба? Тя е точно до вашата ограда. Ще кажеш: Ти пък още малко и в кражбата ще се усъмниш! Не, но е възможно създаващото си сюжет все още неориентирало се съзнание само да диктува някои особени обстоятелства.” Това не бе никакъв сън, Соломон ясно си даде сметка, още повече, че той лесно сутрин достигаше

до естествена бодрост и никога не страдаше от трудно ставане. Бавно тръгна към зеещия прозорец, инстинктивният му устрем обаче спадна и той се поколеба дали да надникне. “А шумове, а шумове? – питаше Пого. – Бягащи стъпки, прекатурвания?” Не бе чул нищо определено след нахлуването, помнеше само сенките, но не помнеше тропот. В първата минута стоя като парализиран. Туптенето на сърцето му се бе качило по артерията в главата – това също помнеше. “Случва се, Герги, понякога това – едното сетиво да овладее и затапи другото. Зрението е изключило слуха, образът е обрамчил сетивата. Пък и около къщата ви е пръст, оградата е ниска, бягството е бързо и никак не главолмно и оглушително. Твоето пълно събуждане и ориентиране е дошло с инстинкта за самосъхранение.” Горгий изведнъж се отказа от прозореца, втурна се обратно в коридора, от банята измъкна стирката и почна да отключва входната врата. Ключът остана в ръката му. Вратата бе отключена (оказа се разбита, той иначе вечерта си бе заключил). Той изскочи навън в свежата юлска нощ, в осветената от уличната лампа околност всичко бе спокойно. Човекът със стирката обходи двора, нищо не му направи впечатление, сякаш нищо не бе имало. Впечатлението правеше единствено тъмната дупка на непривично разтворения прозорец.

“Освен това – разсъждаваше Пого – ти не си огледал нищо, даже не си светнал. Оставил си всичко, реагираш като че наистина сънуваш. Ясно, то си е твоя работа дали и как да реагираш, но имам предвид друго: не си дал насока на размисъл; ако бе намерил някаква улика, тя би те ободрила, би приел своя позиция и стратегия за бъдещо поведение. Вместо това ти си реагираш по Достоевски. Заровил си се в изживяванията и си задълбал в границите на фантастиката на реалността и реалните въздействия на съня.”

Соломон дълго се разхожда в стаята си. Чакаше да се върнат съквартирантите. Минаваше четири и бе пълна тишина. Не искаше да си пуска радиото – страхуваше се то да не заглуши криминалния отгънък на нощта (както се изрази наум), а всъщност звуковата радио стена му изглеждаше по-опасна, правеща го по-безпомощен срещу нови евентуалности. Не бутна нищо в отсамната стая; ключът (счупен) бе върнал във входната ключалка. Минаваше четири и той вече не издържаше да обикаля из стаята премалял, поседна, после полегна, накрая се изтегна в цял ръст...

Горгий бе заспал с досета, че с бездействието си отново бе

прекрасил в привичната си напоследък територия на анонимност, безучастност и угризения. Показателно е, че едва в просьница се бе сетил – трябваше да сигнализира на някого... на кого?... в полицията... Без да го е желал или обмислял, той бе предпочел бягството от събитията – неприязънта към Чвор и Дмитри бе несъзнателният подтик. Ала всичко това го фиксира на сутринта, приседнал в кревата. И му дойде малко изненадващо. “Едно е, казваше си, да не желаеш да общуваш с някого, друго е да гледаш този някой близо до теб как е пострадал, и да си траеш, сякаш го дават по телевизията, а не е в съседната стая.” И ако отгатак бе шум и суматоха, и ако някой търсеше от него обяснения, безспорно Горгий би се отзовал енергично... но отгатак бе мъртва тишина. Часът минаваше девет. “Ами ако не са се прибрали?” Заигра му под лъжичката. Ако не са се прибрали и той продължаваше да си трае, а вече нямаше как да се обясни разбитият ключ, и нямаше как да се обясни неговото неведенческо поведение; лошо; така се губи самоуважението, така се пада в очите и в кереча. И ако не му пука какво ще кажат баш Волдемар и Сибила Дмитри, нагазил веднъж в безтегловността на безотговорността и отстранението, той ще го направи пак, и пак, и вече със сигурност за някой, за когото му пука. А това – не, не, не може да бъде! Не може все под леглото да се завира!... Горгий излезе в коридора. Обувките им бяха в коридора, но те имаха много обувки. Ключът бе паднал до вратата, но това бе останка от ключ и можеше сам да падне през нощта. Отгатак бе тихо. Той излезе, обиколи къщата. Прозорецът бе отворен. Не много. Ала сега бе светло и добре се очертаваше, а преди няколко часа бе нощ и трудно за определяне положението му...

Уверен, че в квартирата няма никого, Соломон Горгий се прибра, насочи се към втората стая и я отвори. Волдемар Чвор и Сибила Дмитри спяха. Почти облечени, Чвор дори неуспял да забележи, че обувката му е не на пода, а лежи в края на леглото. Горгий тихо се измъкна и, сякаш бягащ от мислите си, тръгна към квартирата на Софроз. Очакваше да намери там Погодин и го намери.

– След непукистката нощ на съквартирантите, Пого – бе си приготвил реплика, – аз се оказах по-голям непукист и от Сталин.

Пред апартамента, в който живееше Софа и в момента Пого и Чечита, така го досрамя и му стана гадно, че се чудеше как ще ги погледне. Отвори му Погодин и двамата преплетоха очи; Соломон въздъхна, свали поглед, махна с ръка и влезе. В мълчание

се отправиха към кухнята, пътьом Горгий изгледа любопитно през откритата врата спящата Чечита Чипочер, с която още не бе се запознал (тя не го бе и виждала; той нея да – скришом). Софроз Житогегга бе известен с това, че не ставаше преди единiset.

– Чай?

– Пого, обраха квартирата.

Те и двамата не пиеха кафе.

II

– Знаеш ли какво си мислех? – Пого се бе изтегнал на кушетката в кухнята; Соломон Горгий все още мълчеше. – Вчера минавах по дървеното мостче – нали го знаеш, там... да, знаеш го – отдолу нали е един бързак, който от дъждовете набъбва като вена на наркоман... хе-хе-хе... Минавам, а пред мен вървят дете, около петгодишно, с дядо си. И детето посочва вдясно и казва: “Каква мръсничка рекичка.” (А тя леко придошла и кална, разбираш ли?) После то поглежда вляво, от другия борд, и казва: “А тук е чистичка рекичка.” “Бе Коле, бе, това е една и съща река!”, трмаво реагира дядото. А аз си мисля: Ха сега де – кой от тях е прав? Комай и двамата.

– Защо и двамата? – Горгий слушаше разсеяно.

– Заради слънцето на детето му се виждат два различни водни потока, а това значи две реки. Просто и ясно. А мостът пресича една река – това е толкоз просто и логично. И там е спъникамъкът – в логиката. Детето е естествено, то разчита на сетивата си, а те му диктуват опита – това са две реки, детето току-що е добило опит по този казус. Но възрастният има надградено едно стъпало – той има логика (често в кавички), която е добита от опита, който пък е добит от сетивата и тяхната проверка на многобройните жизнени факти. Такова чувство за логика и подредба на света прави възрастния интелект изкуствен. Абстрактният, предпоставеният миروглед на този интелект е податлив на заблуди, умората на годините, професионалните навици подсилват тази податливост. Добре, ама ние знаем, че децата се заблуждават поради фините си земни представи, а всъщност детето е много по-уверено в опита си, понеже го диктуват пряко сетивата му, не е преминал през месомелачката на осмислянето...

– Ако осмисляме повече, не означава, че се заблуждаваме повече. Просто градим повече варианти, гледаме сложно, а светът

не е прост, че да го мерим по друг начин.

– Но детето е убедено, разбираш ли? То е избрало варианта, вариантът за него е един, сиреч той вече не е вариант, а истина! Затова казваме, че децата говорят винаги истината (дори и когато тя е чиста глупост)!

– Е?

– Може би трябва да повярваме на тези, които вярват в бога. Техни са думите за единоначалие, за една истина. Те са фанатици, отбягват вариантите – а фанатикът е близо до мисловния приоритет на детето.

– А ако повярваме в тях, как ще повярваме в себе си? – Горгий се разсмя.

– Впрочем, прав си. Фанатикът не е дете. Той е надградил изкуственото си стъпало, ама полза от това – никаква.

– Ама защо го приказваме всичко това? Още ли ги мислиш тия попове?

– Абе то накъдето и да се обърнеш, все ще се размислиш! Виж вчерашния вестник. Уводно заглавие: *Депутати припкат към морето*. Четеш вътре – нови идиоми: “депутатско кюфте”, “политически дивиденди”. Някакви спретнали кръгла маса, други ще проверяват имат ли извънземните черва или нямат... Какво правят с тоя език?

– Нищо. Отпускат му гърлото.

– Ама този нов публицистичен жаргон бързо ще се автоматизира, а щом остроумието и провокациите се обезценят в медиите – за хората на улицата какво ще остане?

– Не, не. Това са различни и нормални процеси. И то не е съвсем жаргон. Вярно, това по вестниците са безсмислени крайности, но те имат инстинктивен смисъл в нещо друго. Помниш официалния език на комунизма. Моите хора (филолозите, имам предвид) наричат такава употреба на езика антиезик. Когато в публичния регистър се въртят едни и същи клишета, които не носят собствен смисъл, а дават смисъл на обществената система, идеология и знаковост – такава изкуствена употреба на езика бързо изостава от живия език. Та тази публицистична норма до осемдесет и девета е норма от 50-те години и колективизацията! Та след това – особено след седемдесетте – интелигенцията вече говори инакообразно, особено пък в неформална обстановка. Та този игрови и освободен (някаго си) асоциативно изказ (тези “спретнали, плъзнали, припнали”) се е зародил сигурно още преди двайсет години. И не сред жаргононосците – техните езикови дирения по правило са еднокдневки. Не, така е загово-

рила именно т. нар. престижна част от обществото. И представяш ли си колко време това естествено развитие на езика е било потискано от антиезика. И сега се отпусна.

– Ама чак пък с ей такива... букви...

– Трябва да се изживее. Именно в средствата за масова комуникация. Представи си: за някакви си пет-шест години трябва да се балансират неща, траели трийсет и кусур! За да преболедуваме едната крайност, трябва да преболедуваме и другата. Иначе каква жива нация ще сме?

– Бе мен не ми се боледува. Аз вестници не чета.

– Аз направо ги мразя. Но те са длъжни да върнат махалото.

– Вярвам във всичко, което казваш, Герги, само в едно съм сигурен: след пет години заглавие като Коч уби крава... май? може да няма, но такова съдържание на статия ще има – вкусът към крими, ерос и еснафската тематика ще стане масов и еталон за медиите.

– Тогава и хората около нас ще са се променили.

– Не думай... Ами ние къде ще се дяваме?

.....

Когато преди месец майка му се бе обадила и завършила разговора с недомлъвка (помните качването му на махалата Маррафелци), Соломон Горгий се хвърли в мечтания и разсъждения каква ли вест бе премълчана. Излезе крайно невинна работата. Горгий имаше сестра и брат, по-малки, сестра му от тази учебна година бе заминала да учи в Германия. Първите есенни вестии от Германия бяха тъжни – сестра му бе изпаднала във вакуум от самота, със спешна нужда от адаптация. Това чувство е познато на повечето студенти, отиващи да учат в друг град, ясно е утежнението, щом става въпрос и за друга държава, език. Горгий бе от хората, които трудно се приспособяваха, той специално можеше и въобще да не се приспособи – и съдейки по себе си, представяше си какво ли й е на сестра му. По новогодишните празници у дома ведрата атмосфера беше понижена от един разговор с Германия, от който майка им се разрева – а причината бе най-естествена: сестра му (Надежда) се оплака, че сега, като са празници, ептен е лишена от контакти и е много неприятно. Както и да е, тогава на 31 декември у тях от сутринта бе пъстра компания – първата братовчедка Зоя, на която й предстоеше женитба, чичо му Светлин, който лепеше плочки (изпаднали) в тоалета... На Горгий му хрумна да нащракат едно писмо до сестра му. Всъщност със ставането рано заранта отвори в стаята си пишещата машина и набързо запълни две страници. Сетне

на обяд ги прочете на присъстващите и сред въодушевлението изведнъж им тресна:

– А сега сте вие на ход.

И така се получи това писмо, което цитираме по-долу изцяло, а след него ще си позволим някои кратки уточнителни бележки.

¹ Когато убогата котка Росица бе заведена в убогото лозе на Виница ² и биде оставена там, ³ тя изчезна и като се върна, ⁴ не пожела топлината божия и ходеше като пребита. ⁵ И тогази преподобният Соломон ти рече, казвайки: ⁶ “Не яде, понеже е в стрес. ⁷ Новото място е неин нов мир и за да живее с него в мир, ⁸ нужно е опознаване, сиреч подушване. ⁹ Трябва ориентиране, свикване и привикване. ¹⁰ А дотогава тя ще ходи като попарена, ще е напласена и поужасена. ¹¹ И няма да яде нормално...” ¹² И така и стана. ¹³ Дори опознаването ѝ коства малко козина и дупка в бедрото, но ¹⁴ юнак без рана не може, пък камо ли котка четиринога. ¹⁵ И котката заживя в мир, жива е, лежи, ¹⁶ но не пъшка и облада ботевска сила мъжка.

Из Евангелие и Послания Соломонови

Сестро!

С тебе сега става същото нещо. Мама каза, че не ядеш. Че дремеш only в стаята, защото трябва ти something, за което да се закрепши в началe. “Оклюдмала си” (цитат). Обитателите на новия мир не харесваш. Няма с кого да плямпаш. Няма и телевизор, който да плямпа... Ептен сама демек.

Две неща трябва да бъдат отбелязани. Че е задължително да ядеш нормално. И че е препоръчително да се отдадеш повече на мацание и драскание. (Изобразителствувание т.е.) Защото самотата е най-сполучливият двигател на творческата деятелност.

Защо.

Защото самотата е състояние на потиснатост, на задръжки, на събиране (акумулиране, натрупване) на напрежение – от притисканата естествена човешка жизненост, така характерна за чов. природа! – и това потискане трябва да избие. И творенето е именно този бент, който трябва да се пробие! (Мама ни каза, че не си й дала думата по телефона – колко, колко енергия си похабила с тия приказки, даваш ли си сметка?! С тая изригнала енергия можеше да нацапаш някоя нова Мона Лиза! Или поне Лона Миза... Но не – майтап бе горното. Логично е да не си за-

твориш устата. Така и Росица се огалва в този, който ѝ наруши самотното живуркане на споменатото лозе.)

Иначе сме добре.

А мама каза, че си се отчаяла. Което значи, че не ядеш достатъчно. Пък котката си има нов стопанин. Не ние – мама Надка. Пък мама Надка разправя, че на лозето ходел к а р а к о н ч о и че била намерила п о л и ч б и върху кацата с джибрите.

А нам всё равно.

Както е казал поетът – с е к и б е т л и и т е да му мислят. Защото нашта е лесна. Ний сме прости.

Пост Скриптурм: Знаеш ли оня виц за новобранец, който писал от казармата писмо, почващо така: “Вие сте добре, аз как съм?”

Братото ти

Н а д ю ш а!

На батко ти повече няма да му разказвам подробности, защото е голям клюкар.

Представи си какво е вкъщи: чичо ти слага плочките, а баща ти... След малко – масата и всичко ще се успокои.

Два дена бях в София, а тук Зойчето готви сватбата – тя ще ти разкаже после. (Татко ти току-що ми се подмаза с една опаковка вафли “Чайка”. Сещаш се защо, нали?)

Надюша,

планирай си добре нещата за идването.

Ми нищо, това е. Чакаме те с нетърпение... коя дата сме днеска, Мони? Ох, да – нова година.

31. 12. 199... г.

Кухнята

Целувам те – М А М А

Мила щерко!

Шис ливин ла Вида Лока. Инто сюпърстишън...

Блек кетс енд ву-ду долс.

Ай фийл ъ премонишън

дат гърлс гона мейк ми фол.

(Това репетирам в момента, татко...)

Всичко го изговорихме вкъщи.

У м н а т а.

Тодор Сол. Горгий

З д р а с т и!

Сега ти пиша аз, Зоя. Тоест диктувам на брат ти, който влезе

в ролята на машинописец! (Тя си диктува, ама аз пиша каквото ми скимне! – б. С. Г.) Както разбра, ние се отказахме от сватбен воаяж в Германия, което е жалко, защото щяхме да се видим! А от опит знам, че нашето съжителство е пълноценно. Друго не, ама с-с-сладолед! М-м-м!

Майка ти пише, че ще ти пиша за сватбата ми и приготвянията, ама то не е интересно. В общи линии са купени разни чаши, свещи и др. боклуци. Ти много липсваш за украсата, фльонгите и др. боклуци. (Това писмо взе да намирисва не само на сватба – б. С. Г.) Защото... Чудя се какво да измислям!

Разбирам, че си се “оклюмала” нещо в грозната Германия сред още по-грозните германци, но не се давай! Дерзай! Кураж! Хайде! Чао!

БЕЛЕЖКА:

Батко ти каза ако не рисуваш, да си водиш дневник! (Лъжа! – б. З.) (Не е лъжа! – б. С. Г.)

К а к о, м а к о, с в р а к о!

За разлика от теб аз си имам колело.

Г-жа Трайкова ми даде тетрадки и ти праща много здраве.

В момента отивам за пясък, защото чичо Светлин е тук и лепи плочки в батковия кенеф.

Росито е много добре на лозето. Стои на тавана и си прави купона с някакъв риж нехранимайко. Гаджето.

Ами т'ва е – друго не знам.

С а ш о (пънеша) – твой по-малък брат

Интервю с чичо Светлин.

С. Г. Хайде да напишеш нещо... за Надежда... чрез мен...

ЧИЧО. Какво да ти продиктувам, разбийш ли...

С. Г. Как... Обръщение... Как се обръщаш към нея?

ЧИЧО. Към Надето винаги съм се обръщал както трябва! Разбийш ли...

С. Г. Нещо да й пожелаеш?

ЧИЧО (замисля се дълбоко).

С. Г. Е?

ЧИЧО. Ко е то? А?

С. Г. Пожеланието!

ЧИЧО. Абе, пожеланието...

МАМА. *Да е жива здраве, и...*

ТАТКО. *Ти недей сега...!*

ЧИЧО. Надьо! Няма смисъл!

ВСИЧКИ (падат от смях).

ЧИЧО. Надюша, желая ти да бъдеш, да бъдеш, да бъдеш... ами... Освен това – всичко най-най-най!...

к р а й на интервюто

1. Котката Росица се бе появила у тях година по-рано, дарение от една съученичка на Надежда, също Росица. Имаха мишки (живееха в панелка на първия етаж), години наред се бореха с капани, гонки и отрови и накрая Соломон бе предложил да си вземат котка. И действително, още съвсем малка Росито хвана първата си мишка и скоро изпонагръшка всичките. И проблемът с мишките изчезна. Но се появи проблемът с котката. Почнаха бълхи, финанси за спец. пясък, прахове, храни. Семейният съвет, олицетворен единствено от бащата, реши Росито да бъде изпратена на лозето и така и стана, макар дълго след това баща му на Горгий да разказваше с умиление как – като се връщал нощем (той беше музикант, работеше по нощните барове) – котката го чакала на крайчеца на килима с миша опашка в уста. След като се “похвалела” по този начин, чак тогава Росито пристъпвала към едение на жертвата. А на лозето Росица изчезна за няколко дена, после я видяха с разкъсано бедро, после то заздравя, после тя пак изчезна и сега я мяркаше само от време на време споменатата мама Надка (бабата на Соломон). От цялата история им остана един гузен дъх и те много-много вече не споменаваха котки, мишки (които пак се появиха), но това е всъщност друга история.

2. От писмата добре личи какви са били оплакванията на прясната германска студентка.

3. Сестрата бе записала там живопис. Бе нахвърлила тук един портрет на брат си, докара едното око и носа точни, но другото око се заинати, Горгий девет пъти я връща да го поправа, но така си и остана леко ингъозест.

4. Споменахме, че бащата бе музикант. Чичото Светлин отдавна бе разведен и с огромен ентузиазъм се бе захванал тия месеци с мисълта за женитбата на дъщеря си, Зоя... Апропо: с бащата на Соломон и чичо му ще се срещнем около спектакъла “Кино” – те се грабнаха и дойдоха да го гледат.

И като обобщение длъжни сме да посочим и каква бе онази премълчана вест, която бе възбудила Соломоновото въображение. Чисто и просто, сестрата бе написала писмо-отговор (макар и с немалко закъснение), вътре личал бодър тон, добро настроение и опит за подобен стил; пишело, че “чела и се смяла

до припадък” (това *до припадък* е характерно за дълго сдържал се човек) и така нататък. Соломоновата майка бе решила тогава – поради емоционалната си чудноватост – че не бива да споменава за писмото в края на разговора, преди “чао”-то и “да се пазиш”, след ординерни уговорки, а трябва да му посвети цял телефонен разговор, но нека е другия път, сега много бърза, пък и е малко разсеяна... и поради това обаждането бе приключило странно за Горгий. “Колко им трябва на майките, за да са щастливи” – високоумно бе заключил той впоследствие, след изясняване на недоразумението.

Нека се върнем на кражбата.

Има някои персони, от които ви обхваща трепет и отвращение още с първото съприкосновение. Да ви запознаем с една от тях. Сибила Дмитри беше мома с квадратно, мъжко телосложение на хърделистка, у нея именно твърдостта първа се набиваше в очи. Твърдобедра, твърдогърда и твърдоглава, тя можеше да придобива такова телешко изражение, бидейки слушател, и такова намахано и режешко – като приказва. Бе от П-к, наш равнинен град. Забележително у нея бе това, че баща ѝ бе шеф на РПУ-то в родния ѝ град. Полковник Дмитри, големият бос. От ранни години Сибила бе навикнала на полицейско-началнически ритъм, бе навикнала на всички възможности, които ѝ даваше положението на баща ѝ, бе попила целия респект, дължан ѝ невям от детската градина. Това, което ни пречи да я наречем “принцесата на П-к”, е фактът, че тя не бе глупав, но изключително прост човек. По наше мнение, нашето митосъзнание допуска принцесите да са глупави, но прости биват само доведените дъщери от мачехата. А Сибила бе едно дете, в нормално семейство, майката бе дългогодишен общински (екс райсъветски) служител. Сибила Дмитри бе записала социална педагогика (дотоам ѝ бе стигнал балът) и упорито напредваше в учението. Кое я отличаваше от другите?

Тук, в чуждата ѝ среда, ореолът на РПУ-то нямаше как да я съпровожда и във външните си контакти тя бе определено ограничена – контактуваше с малък брой колежки, все едни скулести и безинтересни, останалите като че ли я отбягваха. Отличаваха я с това, че винаги първа купуваше необходимите книги, не се лишаваше от нищо, финансовата ѝ основа бе твърде широка – което по правило е странност в безпаричните студентски погледи. Купи си и компютър – което в ония години бе лукс и знак за друга категория. Вън изглеждаше така, но в квартирния

живот природата ѝ си идваше на мястото. Две години живя със съквартирантки, които бързо напушаха. Половин година живя сама – нервна, нямаща към кого да насочва повелителните си инстинкти; в крайна сметка оттогава се зарече да не живее сама. После се запозна с вечно лишения, блуждаещ и под напрежение Чвор и нещата се подредиха. Заживя в неговата квартира, като още от първия ден квартирата всъщност стана нейна.

В началото всичко тръгна блестящо. Тя с наслада усети как Чвор започна да ѝ подражава във вкусовете, бързо го завладя и финансово и тази зависимост я успокои, вкара я в обичайно русло на нейния характер. Естествено, не се мина без събития. За осми декември реши да организира за неизброимите приятели на Чвор празник у дома, в квартирата; дойдоха всякакви – рошави, изтупани, мадами и дангалаци (дойде и съквартирантът Горгий). “Празникът” свърши с това, че Сибила окупира касетофона, започна да ги поздравява с разни чалги, фолкове и накрая с Лили Иванова – студентите стояха известно време почудени, а когато Горгий напусна демонстративно, всички накуп се изнесоха барабар с Волдемар Чвор. Това бе голям удар за леко подпилата Сибила. Тя мисли сериозно през целия следващ ден, обвини за всичко самотията и неуспехите ѝ в съквартиранството през изминалите две години, оплю всички присъствали, горе-долу намрази Горгий, а вследствие на размислите ѝ си изпати Чвор, който получи пълно ембарго – финансово и всякакво. Но простотията на Сибила не бе глупост и тя си извлече поука – реши да се приобщава към кръговете на Чвор, да си потиска характера, пък така и така държеше юздите.

Можем да поговорим още и за общата култура на Сибила, но, струва ни се, тя се подразбира и ще е по-добре да се върнем на интригата.

Все по-динамизиращият се сутрешен диалог между Соломон Горгий и Пого Дъждовежд бе прекратен от полуспящата физиономия на Софроз Житогегга, който ги учуди с ранното си събуждане. Той го обясни кратко:

– Трябва да ида да си взема конспекта.

– От няколко дена, Монка, ме занимава точката на въображение на Пого – говореше Софроз. Крачеха бързо. – Нали помниш? Там, в Марафелци, той говореше през нощта.

Помнеше, разбира се. Даже етюд по въпроса бе написал!

– Истина!? Гледай ти как и двамата сме се... Трябва да ми дадеш да го прочета. Само че аз търся геометрията на въпроса.

Соломон изпадна във възторг. Не му беше и хрумвало, че тази

точка на въображението, екран на фантазията и прочие може да се търси в пространството. Той го търсеше само в абстракцията на мисълта и то с литературен инструментариум. Прекрасна идея! Ами ако наистина тази точка може да се фиксира! Да знаем: на еди-колко си метра пред нас е нашето въображение! Това е мистика. Това са нашите сенки – имат физическа причина и физиологически характеристики, но са призраци, игра на природата и сетивата, даденост, която е наше отражение, но ни най-малко не ни принадлежи. Друго наше “аз”, до което нямаме достъп.

– Тъй, тъй, тъй... – Софа гълташе вървешком кафето. – Така.

– Така, ама как ще стане тая работа, Софа? Когато се заблещ, ти изключваш за пространството през погледа; когато се осъзнаеш, усещаш как погледът се лута във всяка една точка на възможно фиксиране.

– Точно така. Точката може да е произволна. Въпросът е дали има нещо константно. И дали зависи от пространството. В крайна сметка, можеш да си – дето викаш – блещ и опрял чело в стена. В крайна сметка и слепите имат екран на въображението, на представите.

– Значи не зависи от пространството.

– Тогава зависи от сетивните декодери на пространството. От тамошните променливи и константи.

– Хм, трябва да питам някой, който чатка Кант.

– Хм.

Соломон бе тръгнал със Софроз Житогегга към университета, инстинктивно все още бягаше от квартирата. Ядеше го отвътре нарушаването на режима на четене, но знаеше, че в квартирата най-малко литературата щеше да го занимава. Предпочете да се разсее със Софа. Върнаха се и на входа ги пресрещна Пого.

– Видях, че идете... Герги – обърна се той към Соломон. – Откраднати са компютърът и студентската книжка на Сибила. По всичко личи, че са влезли през вратата, а са се евакуирали през прозореца.

– Какво е станало, бе?

Софроз недоумяваше, Соломон през целия път бе мълчал за кражбата, макар да имаше намерение...

– Да, бе, щях да ти казвам. През нощта имаше нерегламентирано посещение у нас...

Горгий гледаше с неспокойствие Пого. Погодин се усмихна:

– Не съм те *злепоставил*, не бой се. Отидох уж да те търся и уж бързах, та даже ме върнаха от улицата. Сибила си скубеше

косите, а Валди търчеше като паникьосан. Може и изобщо да не са се сещали за тебе.

Последното не звучеше убедително и докато вървеше към къщи, Горгий бе сигурен, че Пого го изсипа така, за негово успокоение. Бе казал още, че е огледал колкото можал, но нищо забележително нямало. Все пак трябвало да се провери пощателно под прозореца. И Погодин бе се усмихнал повторно:

– Имам идея.

Чак сега Горгий обърна внимание на тези думи, но с влизането в двора на къщата ги забрави. Отвътре излизаше тропане, подвиквания. В коридора Горгий вече добре чуваше вайканията на Сибила. Чвор нещо мъкнаше. Горгий стоеше в коридора и не можеше да помръдне. Сибила изведнъж изскочи на прага на стаята си и изгледа свръхстранно Соломон. Надникна и Чвор и я отмести:

– Монка! Обрали са ни.

– Знам... Ключалката бе счупена сутринта.

– Нищо ли не си чул? – Сибила имаше отличен нюх, усещаше, че той крие нещо.

– През нощта в просъница чух нещо, мислех, че сте вие.

– Аха – тя не сваляше очи от него.

– Компютърът и студентската книжка ги няма! – викаше Чвор.

– През прозореца са избягали! През вратата влезли.

– Защо ще бягат през прозореца? – попита намръщено Горгий.

Сибила хвърли изненадано поглед на Волдемар.

– Наистина, те са знаели за какво идат. Знаели са, че ни няма. Това се разбира. Но защо няма да си отидат така, както са влезли? – Тя учудено фиксираше Соломон, впрочем без да го вижда.

“Ето я точката на въображението”, помисли си Горгий и каза досадено:

– Явно са се стреснали от нещо.

А малко подир обяд от П-к пристигнаха полковникът и полковнишата и историята се позасука.

III

Отпред бе паркирана лъскава лимузина (на полк. Дмитри) и една очукана полицейска лада. По двора се шляеха двама цивилни; навеждаха се, озъртаха се, подхващаха нещо от земята и пак го пускаха. Един се бе покачил на първаза и извършваше оглед на прозореца. Вътре, в стаята на Чвор, бе се изпъчил уни-

формен капитан от полицията в изрядна форма и тежка фуражка и обменяше думи с коремест човек с изсипани рамене, черно сако и синкава риза. Кореместият бе пъхнал ръце в джобовесте на самото; гласът му бе остър, женски, брадичката – малка, ала вдигната високо, а темето – с оредели, завити като охлюви посивели къдри. На леглото седяха Сибила и една жена с по чиновнически официална рокля – двете се държаха за ръце. Чвор пък бе притихнал на табуретката и несмело нещо обясняваше. Капитанът и кореместият се преместиха в стаята на Горгий и бегло, гнусливо сякаш, я огледаха.

– Куртаки, да не би пък този да има нещо общо?

– Ще проверим, господин полковник.

Такава дислокация завари в квартирата си Соломон. Стресна се, виждайки в двора следователите, но с необяснима и за него арогантност блъсна портата и дрънченето се посипа наоколо. Единият отвън го фиксира, Соломон му отвърна с кимване и преспокойно влезе в къщата.

Вътре за малко не се обърка. Притихналият Чвор, зеешите врати и букетът гласове правеха квартирата му някак чужда, като че бе попаднал насън тук и изобщо бе в някаква грешка. Погледите се кръстосаха: Чвор от стола изразяваше любопитство, капитанът го гледаше някак периферно, служебно, а кореместият имаше неочветени, миши очи, правещи тъмното му, мътно лице прозирно. На Горгий му стана неловко от неприятното лице и той се ядоса:

– Какво правите в стаята ми?

– Бихте ли се представили? – отсече кореместият.

– Аз ли!? – лицето на Соломон се подпали и това още повече го ядоса; впрочем той умишлено поддържаеше остротата на тона си. – Аз, господа, съм си в квартирата и какво ще рече присъствието ви в моята стая?

– Татко – чу се гласът на Сибила (тя не се показа), – това е другият съквартирант.

Без да ще, Соломон потърси с очи Чвор и неговата реакция на това “другият съквартирант” (реакция нямаше), но бърже се поправи и пак се устреми към пришълците. Капитанът се намеси:

– Господине, тук е станала кражба и ще ви помолим да ни съдействате, ако обичате.

– Разбира се, а господинът до вас кой е?

– Полковник Дмитри. Бихте ли ми дали документ за самоличност?

Храната в стомаха му бе на топка – Соломон Горгий идеше от

студентския стол. Бе влязъл пет-шестина минути, преди да затворят и се наложи да яде скорострелно. Но той си беше огладнял, а и по принцип гълташе на големи, нездравословни хапки. Когато беше гладен, Соломон ставаше зъл и черноглед. Гладът обемаше вниманието му и не можеше нищо да върши – нито да чете, нито да смила прочетеното... Храната му стоеше в стомаха на топка. След стола бе седнал до един парапет, на сянка, и се одряма. Градът жужеше, автомобилите прелитаха като големи мухи; от долу, от реката идеше бучене на тласъци. Реката си бе спокойна, но цеховете по двата бряга пулсираха, нажежени отвън и насилвани отвътре. Минувачи пускаха своите гласове, дамски токчета отскачаха от гладките плоскадни плочки, понякога приплясваха джапанки на гонещи се хлапета. Нямаше уж вятър, но Горгий усещаше как го дърпа хладината на парапета, как го тегли твърдостта на мрамора, как потъва в уют. Чудно защо съобразяването на тялото с непривичната за него мраморна твърдост доставя такова удоволствие, някакъв мазохистичен момент... Не, той действително се одрямваше. Бе чул познат глас. Отвори очи и се вгледа в източника: миловидно лице, стройни черти, но напълно непознати. Момичето го изгледа на свой ред, досмеша я нещо и си отвърна лицето наопаки. “Стига – каза си. – Толкова има за четене, днеска денят почти пропадна. Само да мине храната, иначе сега бих заспал над учебника.” В такова състояние бе тръгнал отново нагоре, към квартирата.

Капитанът си записа името, върна паспорта. Държеше се естествено, учтиво и Горгий дори отговаряше приветливо, радвайки се на пълното игнориране на полковника. И следователите влязоха, размениха по някоя реплика с капитана, равнодушно повдигнаха рамене. Заеха се да снемат отпечатъци. Соломон – както и пред Сибила – си бе спестил нощната случка; процитира се почти дословно. Чак в последния момент го обхвана паника. Помисли си: Ами като хванат крадците и ония разкажат, че някой ги е изненадал – тогава?

В подмолите на вероятностите винаги се крие някоя риба, за която не знаем. Така и Соломон не подозираше някои важни сегменти на предходната нощ. Чвор бе изпаднал в пълна парализа – той не помнеше нищичко от нощта, беше смесил алкохол с трева. Сибила, неостанала по-назад в пробите, също не беше сигурна в кое и как. Вечерта, по време на удивителната вечеря във “Веселото кебапче” (части от която подхващаме) Горгий схвана положението, разбра, че каквото и да стане, нямаше как да се узнаят неговите действия през нощта. Изводът, достигнат

от инспекторската група, включваща Сибила, баща ѝ и кап. Куртаки Карабял (онзи капитан), бе следният: крадците са се стреснали и са избягали; стреснали са се от внезапното завръщане на двойката и са духнали; следователно не са имали *съгледвач*. Чвор кимаше благоразумно, кап. Карабял си замълча, защото Горгий видя в погледа му простичкия въпрос: А защо двойката не е усетила бягството на крадците под носа им – и липсващия инвентар? Премълчаният отговор бе: Поради агрегатното им състояние. Соломон естествено не каза нищо – и той кимаше. Още тогава му се изясни, че от случката е излязъл сух, но ще му остане като пъпка споменът за проявеното малодушие. *Малодушии* бе ключовата дума – бе проявил малодушие и то, воден от неприязън. Нещо характерно за него. Когато се озлобеше на някого, той губеше дар слово насреща му; когато биваше тласкан от неприязън, изпадаше в неловки ситуации. Но да подредим нещата.

Удивлението бе другата ключова дума за тази вечер. Следователите бяха освободили терена, Горгий бе се хвърлил да чете и навакса и привечер го бе заболяла глава, та се бе проснал на кревата в съзерцание на тавана. И тогава чу суматоха в двора, в коридора – отгътък започнаха приготвления. На вратата му се почука. Соломон стана, отвори и се озова лице в лице с полк. Дмитри, зад него се тълпеше фамилията плюс Чвор. Лицето на полковника сега бе благо, любезно, макар и леко блатисто.

– Бихте ли желали да дойдете с нас? Ще заведем младежта да хапнем нейде.

Една от стопроцентовите черти на Соломон бе, че не можеше да отказва, когато пряко го канеха за нещо, искаха нещо и когато нямаше външна причина да откаже. Не че не умееше, но сърце не му даваше. Отгоре на всичко в цялото излъчване на полковника реши, че има добронамереност. Което го удиви. Удивлението започна именно оттук.

– Не знам дали съм подходяща компания... – измънка той.

– Няма причина да не сте.

Бяха се натъкнали в луксозната шефска лимузина и така попаднаха във “Веселото кебапче” – малък ресторант с туристически традиции. Горгий бе уморен от четенето, леко затъпял и преднамерено потискаше мнителността си – това пък за какво е, какво се цели и т. под. Скоро цялата му ориентация се измени – полковнишката двойка бе твърде интересен обект за наблюдение и той се отдаде изцяло на типизиране и скициране. Още с влизането душата на полковника запулсира – очевидно той за-

плува в утробните си води.

– Добър ден – почти се поклони той на дребничката сервитьорка. – Бихте ли ни предложили шестместна маса – да се настаним с комсомола.

Сервитьорката мигаше отпреде му, Соломон се поподсмихна на “комсомола”, седнаха. Шестото място бе предназначено за кап. Куртаки Карабял, който влезе в “Кебапчето” точно в седем и половина, както подобава на един униформен (той бе в граждански костюм).

– Значи, няма я госпожа Карабял?

– Няма я. Каза, че ако не днес... от командировката, то утре...

Излиза, че двамата са съвипусници от школата, Карабял я е докарал само до капитан, такъв и ще се пенсионира, но дори и граждански той не може да пренебрегне у себе си нуждата от уважение към висшестоящия, пък бил той и приятел от младостта. Докато ги слушаше, на Соломон му бе тежко за капитана и не можеше да избяга от мисълта, че пред него се разиграва типично чеховски сюжет.

– Гиче – обръщаше се полковникът към жена си. – Жена му в командировка, а ти ходиш подире ми дори и в извънредни пътувания!

– Нали ти искаше да дойда с теб бе, Гочо? Знаеш ли как ми се тръгваше иначе! – засмиваше се като на виц госпожата.

“Гичка и Гочо – имена на прасета”, минаваше през ума на Соломон.

– Жена му сега си гледа кефа, а ние – по служба! Хайде да пием, че да си ходим!

– Ами то и аз... кога друг път на ресторант – тихо отвърщаше капитанът и вдигаше чаша.

Поръчаха още един аперитив към салатата. “Хайде да пием, че да си ходим!”, повтаряше полк. Дмитри и сам си се смееше, предоволен. С аперитива обаче се отпуснаха и освободиха, кап. Карабял заприказва повече, видимо пред заинтригувания поглед на Соломон двамата с различен ранг авери се уеднаквяваха, а госпожа Дмитри все по-често ръгаше мъжа си:

– Стига си дрънкар глупости.

Чвор се заливаше от смях най-много от всички, опитваше се да пуска шеги, на които полковникът реагираше равнодушно, та Волдемар го зяпаше като куче, което иска да му угоди. Сибила приказваше с майка си – Горгий се заслушваше и не можеше да повярва, че те двете толкова време могат да говорят за козметика – то не бяха лосион за тяло с бяло грозде, прозрачен коректор

за пъпки, разни пшенични зародиши, парфюми, спирали, екстракти от липа и дива краставица – те си поемаха дъх, поглеждаха към мъжете и пак се залавяха за козметиката, за бутиците, клиновете, поли, полуботушки... Горгий, който също пиеше втората ракия, бе се вкочанил: Къде е попаднал? Как може да има такива празни съществувания?... Рецепти, ракии, козметика, доктори, лекарства – тази еднородна смес от чиновнически теми му се виждаше чудовищна, туберкулоза за интелекта, спекула по време на война. Не бе се замаял толкова от ракията, колкото от удивление. Бе опитал да размени по реплика с Чвор, но онзи бе се съсредоточил в старание да не пада по-долу от разговора, от онова “Да пием, че да си ходим!”, което действително ставаше смешно с всяка следваща употреба.

– Значи и вие сте студент? – обърна се полковникът към Соломон. – По какво? По литература? А каква е студентската ви книжка сега, навремето имахме...

Горгий описа с две думи.

– А на Сибила същата ли е? – впери онзи поглед в него. Горгий се развълнува, но полковникът бърже се обърна към съпругата. – Ролцата как ти се струват?

– Не съм очарована...

– Нали? При Агоп в П-к са класа над това?

Още тогава, при обедната среща в стаята му бе станало нещо подобно. Тъкмо Соломон бе отворил уста да изтърси за гонката с крадците и да ги втрещи, когато полк. Дмитри повторно се насочи към него:

– Казали сте преди час на пострадащата, че сте знаели за кражбата, понеже, цитирам, ключалката била счупена. Как сте свързали тези два факта, при положение че единият не би трябвало да ви е известен?

– “Знам” казах, понеже научих за кражбата по обяд от трето лице. А сетне свързах двата факта и за себе си, и пред тях.

– А защо не сте реагирали своевременно? – това бе изречено прекалено предизвикателно и Соломон се наежи:

– Пострадащата не е ли ваша дъщеря?

– Да.

– А защо тогава не говорите човешки? И друго: моите съквартиранти са се прибрали малко преди съмване – мога ли да реша аз, че е имало кражба, след като най-логичното е да си помисля, че нещо е заяла бравата и са я разбили... или по други причини. Аз рядко се разбудям нощем, най-вече при по-сериозно тропане. Това е всичкото внимание, което отделих на факта.

– Не разбирам защо е тази агресивност у вас?

Горгий дори бе вкусил удоволствие от това надлъгване; като артист се държеше с открито лице. Игривото настроение обаче бързо се смени с потиснатост – той бе навлязъл в лъжата, без да има възможност да се измъкне вече без последици. И защо му трябваше? Смята се за чиста и свята република, нали така? Вече дали е така?

– Ако вие сега се приберете у вас и там, във вашата светая светих, ви посрещна аз и друго някое трето лице и ви поискам легитимация – как ще реагирате? – това бе отговорил Горгий по повод агресивността, но го каза помирително и примирително и веднага със злоба бе почувствал как его-то на полковника набъбна като мехур и се разстла като пашкул от задоволство. Пашкулът се пукна и оттам като ларва изпълзя мазно-мазно:

– А бихте ли ми дали имената и адреса на вашето трето лице?

...адреса, чаршава, оцедата – грешката е вярна. Сега Соломон Горгий седеше неподвижен и импулсивно смяташе да напусне “Веселото кебапче”. Няколко минути полковникът не му обръщаше внимание, после пак го попита:

– И у нас в П-к има писатели. Чували ли сте за...?

Горгий не сваляше очи от полк. Дмитри.

– Ето, имам му визитката – внезапно полковникът му мушна една визитка в ръката. – Прочетете, под името пише „литератор”. – И онзи гадно се разсмя.

Соломон Горгий бе замръзнал с визитка в ръка. Сетне се усмихна широко, съвсем явно почна да опипва визитката, натисна я с палец няколко пъти (така и не я погледна) и внимателно я поднесе на полковника, като точно преди онзи да я вземе, я пусна на покривката.

– Заподозрян ли съм, господин полковник? Може би сега капитан Карабял ще ме арестува? Апропо, отпечатъците – той скочи – са ми из цялата къща, нямаше нужда от фокуси с визитки. След студентската книжка на дъщеря ви очаквам да ме подпитате и къде е компютърът...

– Ама моля ви се – изправи се и полковникът, – носете вече яденето, мешаната скара носете да хапнем нещо! – загърби ги той; сервитьорката отсреща чак подскочи. – Ама наплив! – погледна той през витрината. – Наплив! Тълпят се да влязат, чакат да се освободи място! Това, Куртаки, и при Агоп го няма!

– Да, бе, наистина – почуди се и госпожата.

– Моля ви, младежо, седнете! Какви подозрения! Не сме в полицията, на ресторант сме – поръчана ви е скара; защо ста-

нахте?

“Мама ти и простак да еба”, напсува го с цялата си душа Соломон и седна. Не искаше да седне, знаеше, че това е провал, ако седне, провал пред понятията му – но седна да си яде скарата, която щеше да бъде платена от полковника. Не можа да плюе в нея, а седна да я чака. Горгий бе потресен от себе си. А полковникът, след като скришом от всички бе скатал визитката, каза високо:

– Младежи, биричка с яденето ще пиете ли? Ние с Куртаки минаваме на биричка.

На капитана може би му се пиеше още едно малко, той погледна жално чашата си. А Соломон намръщено и басово, но ясно, отчетливо рече:

– Аз ще пия още една. Голяма.

А после стана още по-тежко за него. Алкохолът му подби мисълта, постното ядене на обяд не държеше и ракията го хвана за перчема, той почна да се страхува да говори, за да не фъфли. Онези ядяха с огромен апетит огромните порции мешана скара, сервирани в чинии с размерите и формата на леген. Продължаваха с рецепти, лекарства, питиета и бутици и най-непоносимото бе, че спряха да се интересуват от него. В замацания мозък на Горгий ясно се открояваше удивлението, че именно сега, когато е най-уязвим, като завързан, никой не го закача. Впрочем и онези ги бе хванало, полковникът симулираше пиене, навярно не държеше много, поне за поста си; Куртаки Карабял бе в отлично състояние, но гледаше тъжно, леко побутваше порцията. А полковникът ядеше лакомо, лапаше шишчетата и такова щастие струеше в мазнината по ъгълчетата на устата, че Горгий трудно откъсваше очи от тях. Само Соломон не ядеше – мъжкарството, предизвикано от алкохола, го бе завладяло напълно. Полк. Дмитри се бе облегал, изял всичко, и бе казал:

– Е, Гиче, довечера няма да вечерям.

“Гичето” се бе засмяла (Чвор се оля от смях). “Горката – мислеше за нея Соломон, – кой знае колко години се смее на тези думи, колко години по няколко пъти седмично се смее на тая евтина тъпня! Господи, на кого си ме оставил” – библейски заклучи. Чувстваше се абсолютно безпомощен и вече за нищо на света не би си тръгнал: Да го гледат как неустойчиво преодолява пътя до вратата? Не, не! Не, не и не... И започна да яде. Задъвка месото.

– Кафе! Кафе! – завика полковникът. – Кой ще пие? Куртаки?

– Какво кафе, бе, Гочо? Пиеш хапчета за кръвно! Вечер е – а

кафе!

– Куртаки? Значи две... Не, три донесете! – и Чвор бе пожелал кафе.

– Осем хапчета пия на ден, Куртаки – гордо подхвана Дмитри.
– Моят доктор каза така: Не вземаш ли хапчета, спиращ със свинското и твърдия алкохол.

– Глупости – ядоса се жена му. – Ти вече свинско не ядеш от една година! Докторът каза само пилешко месо...

– Аз вече свинско не ям от една година, Куртаки, докторът забрани. Днес – по изключение.

“Затова така живописно ядеше – дъвчеше си своето Соломон.
– И колко е щастлив, че пие хапчета. Според него това го прави... човек. Господи, господи... господи...”

– Отскоро и Гичка пие по едно на ден. Моят доктор...

– Да, да... – гордо кимаше Гичка.

Соломон Горгий нямаше повече воля да слуша, при думата “хапче” хапката му залепваше за небцето и му се повдигаше. Нямаше ресурс и да чака края на тази потрисаща вечеря. Всичко бе съсредоточил в дъвченето и в соковете, стичащи се от устата в стомаха.

А вечерта завърши действително потресаващо. Докато дъвчеше, Горгий почувства как някой започна да рит краката на масата. Докато се огледа, до него Чвор започна да барабани в неравен такт по седалката на стола си, а някой изтърва чашата си и тя се блъсна в друга и зазвънтя. От масичката на невнимателната сервитьорка изпадна една лъжица и веднага я последва чинийка. Чинийката се разпръсна на дребни парчета по терикото на заведението. И най-подире сервитьорката изписка:

– Земетресение!

Заведението изпадна в транс. Мъже и жени се заблъскаха, първите изхвърчаха през вратата. Земетръсът боботеше вече петнайсет секунди, когато Горгий дръпна Чвор и двамата се мушнаха под касата на една от вратите за сервизните помещения. След половин минута масите утихнаха. Блещукаха сподавени възгласи, навън се давах аларми на автомобили, някъде из кухнята долитаха стонове и викове. Чвор и Горгий се гледаха. Чвор бе ужасен, очилата му се бяха смъкнали на върха на носа, но той не се усещаше.

– Валди, виж ги тия! Видя ли какви са прасета! За какво ти е тази! Срамота е, все пак познаваме се...

– Кое, кое? – пелтечеше Чвор.

– Сибила Дмитри и цялата й фамилна смрад! Ти нормален

човек ли си? Как можеш да ги понасяш тия деформанти...?

В очилата на Волдемар взе да проблясва разбиране. Уплахата го бе настроила за прозрения – поне така си бе наумил Соломон.

– Не ти ли беше гадно тая вечер? Ти затова ли живееш – за да плюскаш и разменяш рецепти за дълголетие?

– Да, бе, братче... Аз за първи път ги виждам майка й и баща й...

Двамата несъзнателно и едновременно потърсиха сепарето. Останал бе само капитанът, немръднал, дори в момента отпи-ваше от бирата си. Покривката бе надигната от единия край – подуваше я нечий задник. Главата на полк. Дмитри предпазливо се показа изпод другия край на масата. Господжата тъкмо се заизмъква заднишком, когато земята повтори.

Този път земята се тресе малко, десетина секунди – и по-слабо. От кухнята изскочи някакъв готвач и зарева, че помощникът му бил обгорен, трябвало линейка, вряла тенджерата разлял отгоре си. Изтича и управителят, затърси сервитьорката, разкрещя й се да дири сметките от масите, от клиентите (повечето бяха вън). Соломон побутна Чвор, посочи му тяхното сепаре:

– Видя ли ги?... Впрочем, вярно е, при земетресение, ако не можеш да излезеш, се крий или под свод, или под масата... – но не се доизказа.

IV

(...ако ми се падне, хубаво е да започна от заглавието – хем ще праметна мостове и към други Славейкови творби; демек – чел съм, занимавал съм се, не е само за изпита.) *Заглавието е номинативно, посочва предмета, обекта, субекта на поемата. “Изворът на Белоногата”. Разбира се, прочитът ще го превърне и в символ. За Петко Славейков са характерни и друг тип заглавия – например заглавията-теза: “Не пей ми се”, “Жестокостта ми се сломи”, “Не сме народ”. Дали е цитат от стихотворенията или не, този тип извлича доминантата още в шапката, в идентификационния маркер. Други номинативни заглавия при Петко – “Бойка войвода”, “Песен на паричката ми”. В Извора обаче заглавието дава по-неясна представа за наименованото – заради многозначността на извора от една страна и поради това загадъчно субстантивирано прилагателно “белоногата”. (Както би възкликнал някой заклет професор: “Каква находка! Макар и калка!” – Годината е 1873. Ботев е написал деветнайсет от двайсетте си стихотворения.*

Достоевски е завършил “Бесове”.) Заглавието на поемата е подсилено с паратекст. Паратекстът говори документално, макар и за “в народа... предание”. “Изворът” от заглавието е “чешма” в паратекста. Това са два акта: прогнозен (посочва развитието на символния и сюжетния пласт в следващата поема) и естетичен – размислящият и интересуващият се читател съзнава, че горното заглавие е резултат на авторско калкиране, художествено осмисляне. (Момент, момент! Това е и начално-финално повторение. Везирът ще пожелае “изворът чешма да стане”. “Ак балдър чешмеси” – чешма на белокраката, да речем, е в превод. По-любопитно е да се има предвид дългият опит на Петко Славейков в калкирането, превода и обработването на балканския любовен фолклор – и най-вече турския; опит, който в Извора намира еманацията и инициацията си. Или не съм прав? Ти май целиш друго?) Иначе казано – всичко е в ръцете на авторите манипулационни механизми. “Народ – предание – фолклор” – да, но това, което идва, независимо от изразните си средства и мотивни източници, е творение на художник, предложение на поета, пиедестал на индивидуалното като постколективно. (А, ти ги кажи тия глупости на изпита, че да се погледнете странно! Нейсе, нататък какво?) И следват две точки. След паратекста следват две точки, които синтактично свързват заявеното “предание” с напирания текст. Ала предупрежденият от себе си и конотациите на заглавието читател е нащрек – той ще разпознава фолклорното, легендарното, колективното, но ще дири и художническото – ще обхожда с поглед това, което е зад статива, ще се визира с лупа в резултата от ширналия се на платното пейзаж. И след като затвори статива (книгата), читателят ще пренесе картината у дома си (поемата в душата и съзнанието си), а натурата там на хълма ще забрави, тя ще се измени във времето и ще дойде мигът, когато ще засъществува такава, каквато е само в запазеното платно. (Не се отплесвай и недей твори, а анализирай, Соломоне! На изпита ще те питат какви фолклорности има в поемата, а не за ягодите иззад хълма на боровинките.) Ако трябва рутинно да се опише фолклорната стилистика в поемата, няма да е особено насърчително – там има почти всичко, но какво от това? Осемсричен размер, всякакви повторения, етимологични фигури (“зора зазори”, “рано ранили”, “клетва заклела”, “дума подума”, “стара стария”), инверсии, постоянни епитети и словосъчетания-матрици (“Гергана още Никола”), устойчиви характеристики (целият абзац от “Гер-

гана тиле шарено” до “Никола – вакло югиче...”, “двамата лика прилика”), натрупването на глаголи в краестийние, преизказно наклонение... Но какво от това? Липсва диалектна константа, лексикалният фонд е с пъти над фолклорния; изчистеният стих и симптоматичните прояви на римуване, композицията... (Чакай, чакай, по-сетне за нея.) – всичко това, дори и невярно взето като доминираща характеристика, е по-близо до усета за поемата. Сплитането се затяга и възлите набъбват, щом се пуснат кълбетата на фолклорността на съдържателно ниво. Сиреч щом се навлезе в света на мотивите в “Изворът на белоногата”. Поразително е, че фолклорният произход на тия мотиви води до там, те да се оттласкват от него, да късат пъпната си връв, без да престават да бъдат чада... (Спри, спри, почини си. Следобед ще продължиш. Простичко трябва – няма смисъл да се ословесява...) (...) Картина на ниво фолклорни мотиви. Първо неразвитите. Задирянето по извор, по хорà, по тлаки и по седенки. Дадени са последователно в четири стиха (а не стихийно). Пример за интерпретаторска четка в ръцете на художника. Това са свещените места на младостта, емблемите на фолклорния свят от разните му жанрове. Има във финала друг един ритуал – погребалния. Като мотиви тези звена не пулсират, те са в метатекстовото пространство на рисунъка. Пулсиращите в смисловата тъкан мотиви са няколко и е странно присъствието им накуп – странно за фолклорното им битие, ала те правят Извора шедьовър, тяхното сплитане прави от фолклорното художническо. По реда на активирането им. “ГРОЗНА, НЕВЕРНА ПОЛУНОЩ” – времето и мизансценът на тъмните сили, на зловредните и зловецаещи часове, на пространството, което обрича този, който попадне в него. Включва “черната веда”, злотворителката; фаталната мощ на змейове и самодиви. “Злото” е двигател, то е оптичният мерник, то поразява незащитените (“на зло ги око мернала”). Нощ, черна, грозна, неверна, завист – това са изразните параметри на мотива. Скачаме на следващия мотив. ПОРОБИТЕЛ – ПОРОБЕН, тук: девойка и поробител. Сблъсъкът на цивилизации, воля и трагика. Още нишки-корелации: господар – слуга, стопанин – стока. Фабулно този мотив обслужва носещия композиционен свод на поемата. ВГРАЖДАНЕТО. Вгражда се за якост, трайност на градежа. Но езическият ритуал и свиреп фолклорен мотив тук е подчинен на краските на художника, той е центриран към нова смислова доминанта, плод е на индивидуалното в подхода

към темата. И последният пулсиращ мотив – НЕРАЗДЕЛНИ. Отново е преобразен. След нещастната си смърт неразделните влюбени (във фолклорното) са сплели клони дървета, растящи заедно цветя и прочие, ала в края на нашата поема алегоричната образност е свалена, подминат е фолклорният казус (Това пък какво трябва да значи, Соломоне?) – в края има метафизика: цафарата на Никола и призракът на Гергана. И отново нощ – и месечина. (Смисълът на трансформациите оставяме за накрая. Нали?) И като обобщение тези мотиви биват обединени от един – ИЗВОРЪТ. Разбира се – затова е изведен в заглавието. На извора са срещите на младите, сгледата, там се обещават китки (китката е разменено намерение, символ на заявени отношения). На извора е двубоят между везира и Гергана. Изворът, който в края е превърнат в чешма (“прогнозата” на паратекста!) – акт на инициация, на преход от едно равнище в друго. (Повтаряш ме. Повтаряш се. Нека зарежем тази университетска инициация.) Изворът е композиционен, сюжетен, фабулен и – след конструиращата намеса на възприемателя – смислов център. Поне като изходна теза може да се приеме това твърдение. (Това е моя реплика. Обобща сега.) Не, поемата не е фолклорна, а фолклорна по характер и интенция поема. Не е и стилизация – стилизацията предполага умишленост, преднамереност в преобръщането на моделите, използва емфатично фолклорните изразни средства и похвати – а и в крайна сметка изисква друг, последващ, по-късен исторически и културен контекст. “Изворът на Белоногата” предлага фолклорност, която функционира чрез автоотчуждаване на някои от елементите си. (Е-е, гръмко, ама бая относително постановление! А как е изградена поемата?) Как е изградена поемата. Ето един възможен поглед към началото. В първа строфа, в това “видиш ли” виждаме разказвача. Началото е жест, жест на разказвача към приближения слушател. В следващите две строфи разказвачът настройва, изпробва похватите си. Четвърта строфа е бърза експозиция. (Подобно на чеховското първо изречение в приближаващите десетилетия.) В пета е вече първият епизод и се навлиза във фактическата повест. По-успокоено погледнато и разказано, имаме конспективен характер на експозицията. Пак по строфи. 1-ва, място (“село Бисерча”), време (“в стари години, отколе”) и 2-ра, герои (Гергана и Никола) – най-лични според фолклорния жалон; 3-та, любовта им (“един у други влюбени”); 4-та, отново любовта, но положена във фолклорен метатекст (извор, хоръ, тла-

ки и седенки). Завръзката е “посредноц”, в която злата съдба “сторила да ги погуби”. Изненадващият ход с появата на везира отключва сюжета и фабулата, за да се стигне по виртуозен начин до кулминацията – решението на везира да пусне девойката и да стори от извора чешма. (Забележи как везирът се крие в експозицията – а той е основно градиво за творбата. Как литературността надбягва фолклорното, а?) Завръзката следи заляняването, смъртта и погребването на Гергана (обвързани с везирската чешма) и приключва с изчезването на Никола. Останалото е метафизика и доработване на завръзката – описанията от неверната ноц (сиреч съдба) остават завинаги в нея и носените от тях досега светли конотации потъмняват. В центъра на всичко това е разговорът между Гергана и везира, той има своя си композиция – белег не само на значимост в цялото, но и за обособеност. Нека сега навлезем по-подробно в детайлите. (Добре. Идвам при теб. Почакай малко.)

V

1. Три ГЛАСА звучат в поемата. Първият е на този, който води разказа и държи сюжетните ходове. Изпъква още в паратекста – там е прозрачен и прозаичен, там заявява намерение (“следующето предание:”; двете точки – синтактично ниво). Други моменти, в които гласът избива: сие начално “видиши ли” (2 л., ед. ч.) имитира, създава събеседник, слушател – показателно е, че с това се преодолява колективността в акта на разказване. В завръзката се казва: “черна им честта горките”. “Горките” е оценка, отношение, съпричастие и съчувствие към героите. От страна на кого? На разказвача. В завръзката чуваме друго: “истина било, тъй стана” “и до ден днешен няма го”. В смяната на преизказността със сегашно време личи свидетелското, потвърждението на очевидеца, а очевидец е кой – разказвачът. (Посочването на конкретен ден, напр. “у вторник”, също имитира свидетелска гледна точка...) Гласът на Гергана е основен, с две качествени прояви: в “неверната полуноц” (насочен към Никола) и в спора с везира. А везирът принадлежи на обособената средишна част.

2. “Черна веда” “сторила да ги погуби” – завръзката. Как? Чрез ИЗПИТАНИЕ. Първа преграда между любовта на младите е “ведата”. Опозиция светлина – мрак; светли – тъмни сили, слънце и месечина – “неверна” полуноц. Слънцето и месечината освен в завръзката присъстват още два пъти в по-

мата – Гергана пред везира: “да гледам деня слънцето/и вечер ясен месечка” (тоест като част от нейното битие); а в края призракът на Гергана преде “на месечинка”. Затова са и опасенията на Гергана (“късно е, либе, за китка”) – тя познава своя свят, съзнава опасностите при прехода от светлината в пространството на мрака; в това има своеобразно предричане. Изненадата след завръзката идва в две посоки. Гергана си уговаря (пред “ведата”) среща с Никола, а на сутринта на извора я чака среща с везира. Везирът, който ще бъде втората преграда пред любовта на двамата млади – и следствие на първата. Как обаче е въведен везирът? Преди това нека сканираме действието на белия цвят като епитет и на антитетичното черно (доколкото е такова) в поемата. Прави впечатление двудълба в употребата. Бялото е парадигматично, характерологично и символично в случаите на “бели менци”, “бели чадъри”, “бели си крака”, “бяла” ханъма (да бъдеш), “бяла българко” (респективно: “чернеят (дървя)”, “черна им честта”, “черна веда”). Ала има и една друга употреба на двата цвята – като неутрален (еднозначен) епитет: (градинката) “бяло кокиче” – “черноки аглики”, “бял кремък” – босилек черночък”; (погребението) “бял тамян” – “тъмен гроб”. (Неслучаен е отказът от постоянния “черен” епитет за гроб – това е гробът на Гергана.) И така, голямата изненада. С белия цвят е въведен везирът. (Който “заменя” Никола при това.) Гергана вижда “бели чадъри” – везирът навлиза в разказа, белязан с бялото. Но и Гергана е белязана с бялото (тя е “белоногата”). Тя вижда белия чадъри на везира и какво прави? “Бели си крака измива”. (Петко Славейков – нека погадаем свободно – е съзнавал предизвикателността на този стих.) Бялото именно става причина везирът да я забележи. И това е лесно за доказване: везирът се обръща към нея с “бяла българко”, предлагайки ѝ да стане “бяла ханъма”. Срещата на Гергана с везира не само че не започва с конфликт, а напротив – започва с общност. Те са съотносими. Те, в крайна сметка, се привличат. По отношение на любовта между Никола и Гергана везирът би трябвало да принадлежи към злото, да е продукт на “черната веда”; той е изпитанието, което завистта ѝ праща на младите. Везирът не е злотворител, той се разминава с дадената му от сюжета роля. (И в това се състои прокламираното по-горе отчуждаване от фолклорната матрица.) Везирът: 1) Маркиран е с бялото. 2) Той “от сърце я поревнал”. (Не страст, а сърце.) 3) Той спори с Гергана вместо да изяви господарския си нагон. 4)

Той не я отвлеча или насилва – той “се смая”, “пусна момата свободна/и надари я богато”.

3. СПОРЪТ е даден драматургично. Авторова реч (ремарки) има само на три места: в началото – за да се обозначи гласът, откриващ разговора (“Везир ѝ дума подума:”); в средата – за да се отличи най-дългата реплика на Гергана (градинката) и състоянието ѝ (“Жално...”); в края – ремарка за състоянието на везира (“сърдито”). Другото е словесен двубой. Той има верижен характер – една реплика взема повод от предната и става повод за следната. Откроими са и двата пласта в спора. 1) Емоционален. Включва заплахите на везира, (само)увереността му. Пример: три пъти повтаря “Ще дойдеи” (в анафора). Тук са и обръщенията му – “защо си толкова глупава”, “младо, безумно момиче,/ти още нищо не знаеи”, “Колко си проста, безумна!” Към този пласт числим и вдъхновеното описание на градинката на Гергана, и съобщаването на клетвата, че Никола ще е “първо венчило”. (Кое е “опасно” пред който и да е съперник, а още повече пред по-силен.) 2) Рационален. Изграден върху модела на тезата и антитезата, на преобръщането на едно твърдение в противоположното/алтернативното му. Това е основният похват в спора, също “снет” и от фолклора, но подхванат градиращо и с определен художнически акцент. Кои са страните в двубоя и какви са основанията им? Везирът. Главната му теза и негово главно желание (от позицията на господар) е следното (схематично): Гергана – “бяла ханъма” – “Стамбул” – господарка – чардаци. И до края няма да смени тази канава, само ще я конкретизира, ще ѝ притуря орнаменти. А в самия финал ще изостави аргументативността и ще започне да изисква, ще предяви господарската си воля. Гергана. Тя е активният фактор в двубоя, тя олицетворява остроумието на спора, в който на всяка дума ѝ се намира проблематизация. Тя превръща аргумента в контрааргумент, тезата в антитеза. Нека се обосновем.

ВЕЗИРЪТ (теза)	ГЕРГАНА (антитеза)
няма да шетаи	не шетам, помагам (шетнята при баща и майка не тежи)
“каквито искаш градини и цветя вътре всякакви”	не искам всякакви, а тези, които познавам; искам “живи цветя”

Стамбул	Стамбул е там, дето съм родена
хубави сараи	бащин дом
много капии	една стига
триста прозорци	и едно показва слънце и месец
светли сараи	небесни сводове
миндери	зелена морава
харемии, премени, жълтици	огърлица-мъниста и плетен косичник

4. Да потърсим ядката на сблъсъка. Свое – чуждо? Не, слабо като теза. Удивително е, че няма сблъсък на пропаганди, няма религия – има надиграване на ценности. Ни своето изключва чуждото, ни обратно. Предлагат се два ценностни модела. Единият е на естественото, непринуденото, достатъчното. Другият е на разкошното, умишлено търсеното, изкуственото в своето построение. Гергана гради антителата си, използвайки надграждащия смисъл на своите ценности; тя превръща примамките и съблазнителите на везира в условни атрибути – напипва условната жила на всичко предлагано ѝ. При все това проявява двойственост. Тя не отрича правото на везира и предложенията му – тя настоява, че ги има. Но тя не пропуска и деликатно да вметне отношението си към неговия свят (“Там всичко расте насила/и дето расте, там вене.”). Ала истинският сблъсък започва тогава, когато Гергана изоставя позицията си на контриращ и преобръща статуквото – този път тя подхвърля теза; а това е теза, която няма съответствие – Никола, първото либе и любовта им. Да, на Никола има корелат, но на любовта? И ето как се преобръщат нещата:

ГЕРГАНА (теза)	ВЕЗИРЪТ (антитеза)
“първо ми либе Никола”	какво е пред мен и пред властта ми
всичко е	нищо е

Появата на същинската и съществена пречка рязко изчерпва спора. Обобщението прави самата героиня (и все по начертаната анти-схема):

“Пред тебе, аго, нищо е,

но за мен, знаш ли, всичко е...”

Това е кулминацията в спора – иде развързката. С нея иде и емоцията – везирът е сърдит, везирът е господар, везирът е власт, той изисква. Гергана отговаря отчетливо и диалогът приключва – приключва с многогочие. Недоизказаност, но недоизказаност с оглед на структурността, формалността на спора – на семантично ниво кръгът е затворен: пазарлъкът е свършил, посочено е нещо, което не е за продан... (Ще си позволим една забележка. Другата поема на Петко Славейков “Бойка войвода” пък е изградена изцяло върху диалог (и пак ценностни) и отново завършва с прокламирана недоизказаност/изчерпаност, а именно: “Що веч да думат, не знаят.”) Само че коренището на темата не е любовта, не е и произволът (макар негативът да изглежда такъв) – основен мотив е най-често срещаната лексема във финалните реплики. В 12-те последни стиха на спора 6 пъти звучи думата “ВОЛЯ” (в това число 2 пъти като глагол; нека забележим, че веднъж я регистрираме и някъде в средата); съпровождат я и (2 пъти) “господар” и (2 пъти) “стопан(ин)”. Критичният момент в сблъсъка е – волята, нейната роля за същността на човека и за неговата деятелност. И по-важното – волята е надградена. Отговорът, даден от поемата, е:

(Гергана)

“На живот си ми господар,
но на волята не ми си!”

Волята е сравнена с живота (висшата ценност) и е поставена по-високо – само тя, волята, не може да има господар. Впрочем, оттук лесно може да се достигне до извода, че тази поема е поема за волята и правото ѝ на изразяване и че нейно лице е Гергана (естествено, нали е главен герой), тя предразполага сюжетния ход и пр... та, струва ни се, въобще няма нужда от подобен извод.

5. Спорът свършва. Везирът е уверен в декларациите си в бъдеще време (“аз ще ти бъда стопанин”), Гергана също прекрачва чертата на това бъдеще, сочи резултата от поробването си (“стопан ставаш ти/на мъртво сърце, студено”). И тук пристъпва втората изненада. КУЛМИНАЦИЯТА. Пренебрегвайки досега обречеността на фолклорната матрица, разкажат се обръща стремително към фолклора. Но преди това – изненадата. Ако беше завършила поемата с последните думи на Гергана (тоест с отворен финал), какъв щеше да е нашият възглед? Традиционен: везирът взема насила момата. Нетра-

диционен: тя е отдадена на спасение (това по-трудно може да се аргументира, имайки предвид възрожденския и фолклорен контекст). Да, везирът “пусна момата свободна”, дарява богато Гергана. Но също така да – везирът става господар на живота ѝ, става причина за смъртта ѝ. Петко Славейков избира да разреши конфликта нетрадиционно с традиционни средства. Избира мотива за враждането, трансформирайки го според художническите си цели. Враждане не за вечност на градежа (по фолклорному), враждане завинаги – враждане на волята. Враждането – като приоритет на сюжета. Злотворителността на везира парадоксално е изразена чрез жаждата му за творение, за съзидание на памет (за срещата), за градеж на паметник. Положителна енергия, носеща предпоставена трагедия. Везирът заповядва “изворът чешма да стане”. Ето ги двете цивилизации.

- ИЗВОРЪТ – Гергана – естественото, непринуденото (създанието)

- ЧЕШМАТА – везирът – изкуственото, преднамереното (сградата)

Сюжетът устремно тръгва към своето разплитане. Третата преграда за любовта на младите (и последна) е смъртната болест на Гергана. “Врачи, знахари”, водени от Никола – нищо не помага. Година – и линейното време на поемата спира (Гергана умира), започва баладичното.

6. “НЕРАЗДЕЛНИ” е последният мотив, също проблематичен. Един мотив има две измерения (опростено): 1) сюжетно – показва случка, брънка от разказа; 2) семантично – показва смисъла, разбирането, аргументацията на случката. По смисъл “неразделни” е любовта, непрекъсваемата от нищо любов, съчленение, включително и от смъртта – затова Никола е наречен “верен любовник”. По сюжет мотивът разкрива съдбата на героите. Гергана умира, Никола изчезва. Мотивът “неразделни” тук е в ролята на епilog, на сюжетно обобщение. Поемата, започнала с нощ (месечинка), отдала дължимото на деня (носеция двубой), се връща към началото – пак с месечинка. Финалът е образ и звук:

- звук: цафарата тъжно свири и тътне

(Цафарата е “тъмна” подобно на “тъмния гроб” на Гергана – така са окончателно оразличени от черния цвят, от “черната веда”.)

- образ: Гергана преде на чешмата

(Цафарата тъжно свири и тътне и е “тъмна”, понеже Гер-

гана преде на чешмата, съградена в нейна чест. От везира.)

Действително, колко замъглен финал! На кого принадлежат двамата? Един на друг? На волята на везира? На извора, който трябваше да ги събере? На чешмата, който трябваше да ги раздели? На ведата и нейния фенер – месечинката?

Той свири, тя преде. Сякаш всичко си е в реда на нещата.

VI

– Хората, нормално, изживяват крах. При поетите понякога е задължителен, а и те самите се стремят към него. Есенин има много жени и четири женитби. Първата е юношеска, на деветнайсет години, само гражданска, синът, Юрий, ще загине през 1937-а. Втората е също ранна, така да се каже, неизбежна, той ще обича страстно голямата дъщеря от този брак – Татяна. Другата любов (и омраза) е Айседора Дънкан. Странно ви се вижда присъствието на това име, нали? И то във времето на Великия Октомври. Наистина, необичайна и лунатична изглежда историята на поетите. При това и тук има сватба. А още по-показателно е, че сватбата всъщност е фиктивна. Представете си тя, двацет и кусур години по-възрастна, все едно му е майка или дойка, или робиня. Представете си, че нито тя говори руски, нито той – английски. Какво влечение – театрално, маскарадско, но и истинско, дълго, затегнато. Той заминава с нея из Европа, стига и в Америка. Той постоянно натяква за възмущението си от Америка; когато пристигат, вижда на сергията вестник с голяма снимка на Айседора и друга, негова. Грабва вестника, кара някой да му преведе статията. Статията започвала така: “Айседора Дънкан, великата танцьорка и т. н. (не цитирам точно) се завърна наскоро с руския си съпруг С. Есенин.” И за него повече ни ред. Той хвърлил вестника, влязъл в ресторанта и се запил с някакъв негър. Впрочем, този негър е едничкият хубав американски спомен – двамата се успокоявали взаимно, всеки на своя си език. И така до края на престоя. А знаете ли, и това е характерно за поетите. Езиците никога не съвпадат. Но да се върнем на женитбите. Есенин се прибира след няколко години в Русия, родната, сега Съветска, със съвсем разклатена психика, не иска да си спомня Европа, особено от последната година, с “тъмните скандали”, както свенливо пишат по разните мемоари. Поетите обичат да бягат от действителността. Есенин го прави не само като поет, но и най-буквално, видно е. И не бягат от естеството на действителността – каквато и да е тя, те са длъжни да я над-

бягат и заобиколят. Но да се върнем на женитбите. Накрая Есенин се жени за безцветната и „лесна“ внучка на Толстой. Търси единение с литературата от всички гледни точки. Но се чувства в дома ѝ като в музей – отвсякъде славата на дядото. Няколко месеца трае съжителството. И не много месеци преди смъртта. Есенин вече не може да се съсредоточи върху бита си, той подрежда и разчиства за последно битието. Във всички тези любови – крах. Краховете на поетите обикновено са предизвестени, най-паче за тях самите. И нервите на Есенин вече трудно издържат. Зачестяват бягствата му. Бяга в Кавказ, бяга у дома, в Рязан, в Константиново (родното му село). Тези бягства са скачени с поезията, паралелната история на тези бягства е в гениалните му стихове от последните години. Броди и по санаториуми, по психиатрични болници. Пращан и посрещан, отива и се връща. Нервите едва удържат и неистовото писане в последните две години от живота му. Но удържат – и то как удържат! За всички той постоянно пиянства, а кога пише? Малко са го виждали надвесен над листа, заметнат с шуба, той се крие, когато пише, избягва големи компании, когато му се говори от душа. А в последната си година той напипва нов стих, неподражаем, напипва нова жила на вдъхновение, окончателната, която ще го сблъска със себе си, той знае, че е настоящият Пушкин. Влиза приятел в стаята му и вижда Есенин с бастун и цилиндър („Черният човек“) да се визира в огледалото. Какво ли си е помислил – че се е смахнал, че пак е пиян?... А зад нервите сигурно се е криела мутрата на заплахата от изчерпването на изворите, от съдбовното прекопаване на белия лист. И ако не се е криела, и ако е нямало такава мутра – той я е виждал, нощем е разговарял с нея. Апропо, Есенин е изпитвал страх от съня. Естествено. По-добре е да не заспиш, е казал, че те връхлитат такива работи, че се събуждаш бог знае какъв! И параноя го преследва. Страхува се от съд, от затвор. И действително: обидил е (пиян) някакъв чиновник и ето – чиновникът го съди; в психиатричната болница получава от първата си жена заплахата – и пак за съд, съд за издръжка. И други страхове “как рощу в септември” го преследват. От дълбоко порязване в китката (?) Есенин е наранил сухожилията си. Китката е трудно подвижна. Отгоре на всичко доктор го уверява: ще изсъхне до няколко години. Кои нерви ще издържат? И друго. Феноменалната памет почва да му изневерява. (А е можел преди и проза, и чужда проза наизуст да изрецитира.) И друго. Той съзнателно е изострял нелепото си, “неуместно” присъствие в новия живот, в новия декор. Той е съзнавал и под-

крепял противоречието си. Представете си тази гледка. На улицата в Петроград вървят двама души. Единият е военен, в сив шинел, с будьоновката на епохата. А другият е Есенин. Другият, Есенин, е с фрак – и не само с фрак, но и с цилиндър на главата. Това дали е от нерви? Летежът към смъртта – това е част от визитката на поетите. Смъртта е неизменен спътник в разговорите на Есенин, в изказвания, в нощите му (“Черният човек”). Но нервите не издържат и Есенин възмечтава в последния си месец нов живот. Скъсва с приятели и роднини, скъсва с Москва, той ще скъса и с пиенето. Но там, в Ленинград, там е неговата нова работа, новият ден, там е спасението. Там ще е мечтата. Ала и тази мечта (може би е невероятна, невъзможна?) не издържа. Там, в Ленинград, Есенин намира смъртта. Но преди това всичко е запланувано. Там ще пише проза (едничкото реално спасение за поета, обърнете внимание), там ще се скрие, там ще каже на портиера да не пуска никого. Там ще плюе върху приятелите си, които от началото на 20-те го убеждават, че творчеството му е излишно, ненужно, безумно встрани от епохата. Там той ще намери нови приятели. И намира. Новите приятели го отвеждат в ХОТЕЛ «АНГЛЕТЕР». Всъщност Есенин стига в Ленинград психически разтърсван. Предписано му е било тримесечно лечение в болница (след предишни влизания винаги се е връщал освежен, свидетелстват близки) – но на това лечение той не издържа и месец. И седмица след напускането на болницата, в края на декември, дни след последната редакция на “Черният човек” – Есенин остава завинаги в хотел “Англетер”. Но да не бързаме със смъртта, тя така и така идва. Да останем още мъничко с живия поет. Мозайка е животът. Как обича маскарада! Вклинява се в руската литература с кафтан и цървули, селско момче, поет. От село се грабва и право в Петербург – и там не къде да е, а право при Блок. И го намира, разбира се. После военните години – и той е военен, за кратко, санитарната част. После Дънкан и Европа, и меката шапка, елегантните костюми, обувките и галерията от вратовръзки. И там някъде – човекът с бастуна и цилиндъра. Но кой ти забелязва това, когато пред теб е един така общителен, така доверчив човек, младеж с бухнала руса коса и синеок, и синеок. Очите в последните години помътняват, той сам казва, че в тях започва да плува някаква синкава гадост. И хулиганството, и поетичното високомерие и надменност на скандалиста. Маяковски е както винаги грубоватото лаконичен в спомените си. В Съветска Русия Маяковски го среща най-често в милиционерските хроники. Есенин не се е вклинил

в новата класова поезия. Той е “не здрав работник в поезията”. Спомня си негови връхлитания с приятели, вонята на спирт, размахваната пачка с пари... Есенин е предизвикателен. След пет години и Маяковски ще предпочете да е предизвикателен – ще се самоубие. Есенин докрай остава ексцентричният поет – и по-скоро златнокосият юноша с доверчивата усмивка, на когото всичко му е позволено. И когото всички преследват. И който бива съден след скандали и побоища – странни, привично сякаш протичащи по сходен план скандали и побоища, и арести след тях, и милиционерски хроники, и сестрите съветват да се укрие в санаториум... В Грузия в стаята му влизали прилепи нощем и го стряскали – разправял го. Веднъж се закарвали да го убият и той настоявал негов приятел да спи в стаята му – разправял го. И така нататък, и така нататък – всичко извън поезията е съсредоточено в харизмата на поетите. Но идеше реч за хотел “Англетер”. И така, какво убива Есенин? Поезията му и отдадеността? Краховете и нервите? La Belle Epoque? Или сам се убива? Последното денонощие на поета е символично и гротескно. Един си спомня как е щял да гръмне бойлерът, разминало се на косъм. Друг получава в дар трагичното двустрофие – раздяла: “До свиданья, друг мой, до свиданья. Милый мой, ты у меня в груди...” То е написано с кръв. През нощта свършило мастилото и Есенин рязал от китката си. Приятелят понечва да го прочете, но Есенин го спира: “После ще го прочетеш, не сега.” Кога “после” – чуди се (впоследствие, в спомени) приятелят. Да, поетите не пропускат жеста, позата. Трагичното двустрофие е новият неръкотворен паметник – Есенин е естественият продължител на други велики в жанра: Пушкиновото “Я вас любил”, Лермонтовото “Белеет парус одинокий”. (Жанр, нямащ славата на сонета, например, но къде-къде по-паметен.) На другия ден „приятелят” ще „разбере” кое е това “после”. Идва вестта, че Есенин се е обесил в хотел “Англетер”. Всичко е ясно, всичко е толкоз просто и логично. Поетът си тръгва и поетът знае, че понякога ще идва във съня ни. Обесил се е с шнур от американския си куфар. И тук неочаквано ще направим следното. Да зададем въпроса: Защо не се е самоубил Есенин? Слава богу, след падането на комунизма диспозицията на събитията позволи този вариант сред другите инварианти. Първо, хотел “Англетер” е бил чекистки хотел. Обслужвал новите дадености. Тези “приятели – поети”, насочили и завели Есенин, са били агенти на новото време. Внезапното идване на човека с цилиндъра в постленинския Ленинград е било добре дошло. Не за ли-

тературата. Самоубил се с куфарен шнур? Освен тези “поети – приятели”, които са го свалили от бесилото, друг не може да потвърди това – няма как. Но има и свидетелства на струпалите се след смъртта познати, които споменават за белези по лицето и тялото. Дори и снимка има. Мъртвият Есенин с неузнаваемо лице, със синини, кръвонасядания. Бихме казали – следи от бой, боричкане. И ръката, едната ръка на Есенин е в неестествено положение. Счупена? Бихме казали – навярно. И още, и още странни факти и въпроси. Очевидци твърдят, че Есенин е имал пистолет, показвал го е предния ден. Къде е пистолетът? Пистолетът е изчезнал. И ако не го е употребил за защита, защо... не го е използвал срещу себе си? Защо не се е застрелял, а ще се беси с... куфар? Сякаш се беси с бели конци... Толкова пластове е натрупало времето, че всичко е излишно – и догадки, и коментари, започващи с “ако”. (Ако не беше се самоубил, щяха да го ... по-късно... Ако не е била успешна инсценировката на НКВД (или ГПУ, или всичките там съкращения) и Есенин щеше да е в редиците на...) И дори ако имахме възможност да се върнем в онази епоха и да огледаме нещата отблизо, със сигурност щяхме да се загубим в нея. За епохите, знаете, или всичко, или добро. Фаталното в историята за хотел “Англетер” е, че освен пистолета от куфара на Есенин изчезват и ръкописи. (А това е вече запазена марка.) А дали и колко от тях са били непознати и си остават неизвестни и нелепо казано “загубени” и до днес – това е въпрос, който ни боли сърцето да зададем. Простете. А между другото, споменахме ли, че към 27-28 декември 1925-та – датата на Есениновата смърт – хотел “Англетер” се е именуval “Интернационал”?

Позволихме си тези глави да ги дадем почти изцяло “литературни” поради няколко причини, които обаче ще спестим. Трябва само че да обясним “какво беше това, последното”. Всъщност направихме гаф, като разрешихме намеренията ни да избият на повърхността. Това последното бе една *недействителна* извадка от втората среща на Соломон Горгий с Елиза Карзай, случила се в тези същите броени дни между кражбата и изпитната дата – среща, любопитна по своему, ала и важна за мрежата от обстоятелства, довели до спектакъла “Кино”.

Горгий прекъсваше четенето само за да хапне по обяд. Около пет-шест часа следобед главата му отказваше да функционира. Той четеше впрочем по бермуди, гол, на затворен прозорец, за да не влиза жегата (впрочем винаги е обяснявал колко мрази жегата

та, а покрай нея и летата). Столът, обърнат към леглото; леглото, отрупано с книги и пособия. Соломон четеше систематично, по конспект, точка по точка; ту от предговори, ту от следговори, ту от учебници, а основно от записки – от онези записки и анализи, което си правеше още при изчитането на произведенията. (Както се убедихте в предходни глави.) Привечер излизаше и бродеше из слепите улички, впил празни и безизразни, поизцъклени очи в пейзажа. Как стана втората му среща с Елиза – жената на асистента Тимофей Карзай. От дните, прекарвани в изолация и исихазъм, на Горгий пръв вътрешната му реч се натрупваше толкова баласт – както при всеки в подобни ситуации – че, до-сущ като кораб, за да не потъне, той се нуждаеше от говорене, от чуване на гласа си. Обикновено си говореше сам, но когато говориш сам на глас, знаете, не смогваш да освободиш лавината от думи; гласът ти, сам в пространството, те стеснява и ти го потискаш. След един обед, излязъл от столовата, Соломон бе се изпружил на пейка в градината. И тогава именно отново видя Елиза Карзай. Тя буташе бавно детска количка, бе замислена, детето явно спеше. Тук е интересно да поясним нещо. Соломон Горгий имаше естествена склонност да отбягва хората, особено когато нямаше заплануван контакт с тях. Пък било то и роднините. Много пъти в родния му град бе му се случвало да се размине с баба си, баща си, майка си дори и на две ръце разстояние от тях, на улицата – без да им се обади. Понякога и се прикриваше, което му бе и смешно, и неловко. Без да се отвличаме в трактовки, този факт ни се струва добра отправна точка за импулса, който Горгий изпита при разпознаването на Елиза. На него изведнъж му се прищя да ѝ се изпречи, да я заприказва. Дори успя да осъзнае ненужността на една среща, която би го отвлякла от предназначаното, би го демобилизирала – защото (това сме го чували лично от него) колко му трябва на човек, даже една внезапна мисъл може да отмъкне целия ден в мисли, мечти и предназначения. Соломон Горгий скочи, заобиколи по аляята, за да я пресрещне, и запали цигара.

Елиза го позна сравнително бързо, но не тя, а Горгий я заговори пръв. Което бе странно за неговата свенливост, но той усети и друга странност – някакво инстинктивно, първосигнално при-вличане. И не точно към Елиза, а въобще към такъв тип жени. През главата му мина мисълта, че жените с малки деца, пеленачета и едва проходили, са най-красивите жени на света. Тази гръмка и несвойствена фраза разтегли лицето му в нова усмивка. След време, когато разказваше това, Горгий го разработваше

в смисъл, че “макар Достоевски да иронизира в „Идиот” чрез известния афоризъм за красотата, която ще спаси света, то аз предлагам следната логическа пътека (теорема) за подобен извод: светът се спасява чрез самовъзпроизвеждането си, жените са реакторите на възпроизводството, а майките са действително красотата на света”.

– Здравейте – каза Соломон и му се стори, че не се е чуло, та повтори: – Здравейте.

Второто “здравейте” съвпадна с нейния поздрав.

– Момиче или момче? – намери да каже той след неловката пауза.

– Момиче. Елеонора – Елиза се взря в него и попита:

– Как мина изпитът?

– Предстои. Вдругиден. Именно при вашия съпруг.

И така нататък, ние не разполагаме със свидетелства за нюансите и етапите на разговора, затова в общи линии импровизираме, но знаем със сигурност, че разговорът е достигнал до Есенин, тема, подхваната “неизвестно защо” от Соломон и чужда на Елиза. Самата тя разказваше, че едва ли е продумала повече от “купчинка изречения”, говорил тогава предимно Горгий, излиятелно, “като отприщено шампанско”. Предполагаме нейната изненада от контакта с непознат човек, който заобщувал като приближен, като на отдушник и изповедално; изненадата и любопитството навярно не са слизали от лицето ѝ, като познаваме Соломон Горгий и присъщата му възторженост и саморазгаряне. И въпреки че Елиза почти нищо съществено не помнеше от диалога – по-право монолог – тя уверяваше, че ѝ било много интересно и приятно през този половин час, сторил ѝ се няколко минути. Разбира се, помнеше, че той обяснявал за самоубийството или убийството на Есенин (така и не разбрала кое от двете) и толкова.

И тук е мястото да посочим нашия гаф. Вместо да дадем реален диалог, ние, понеже ползваме допълнителни източници за нашата хроника, си позволихме да цитираме документ – очерка на Соломон Горгий за Есенин. Съзнаваме, че той ще излезе неаргументиран отникъде, още повече, че действителността е звучала къде-къде по-непълно, нечетливо и съвсем не така – и прочие, и прочие, и прочие... Напротив, срещата остана в съзнанието на Соломон като конфузна, с конфузен финал – дотолкова той се бе увлякъл, че чак впоследствие си даде сметка за “любопитното, притесненото и... съчувствено” изражение, с което го бе слушала Елиза. А и се разделиха така, конфузно,

смотолевийки и двамата нещичко като “довиждане”.

Същата вечер, докато Соломон Горгий се размотаваше из тъмнината, някой го побутна леко по рамото. Бе така изненадващо – както някога Иван Никифорович побутна Иван Иванович – и така очаквано, че Горгий подскочи. Видя обаче пръст пред устните на човека до него и някакви жестове. Жестовете сочеха вървяща отпред фигура. Човекът махна на Соломон и двамата последваха сянката ѝ. Не след дълго сянката хлътна в един вход, а преследвачите избиколиха кооперацията и се спряха пред прозорче на мазе с лошо закачено чердже вместо завеска.

– Вътре е компютърът. Нещо да кажеш?

– Пого, ще ме убиеш. Откога стана Шерлок Холмс?

– Шерлок Холмски.

– И си търсиш д-р Уотсън?

– Доктор Лотсънов. Ела, да излезем, че тука сме подозрителни.

Двамата – Горгий и Погодин Дъждовежд – излязоха на улица-та и заеха позиция.

– Е, хубаво – не издържаше Соломон. – Джеймса ли е замесен? Не съм очаквал...

– Не е замесен. Поне не пряко. Слушай сега.

Пого заразправя вдъхновено за последните си детективски дни. Оказало се, че бил откраднат само компютърът; студентската книжка на Сибила Дмитри била в нейна колежка, оставена за подпис. Но изумруденият мозък на Сибила бил пропуснал този факт. Като отишла на изпит и видяла колежката да ѝ подава книжката, Сибила се оцъклила – това разказала на Чвор, който пък разказал на Погодин. Решили, че и състудентката е партия в аферата, сетне Дмитри си признала, че е забравила. (Междувпрочем, Горгий за първи път чуваше за тези работи, той – след земетресението – не бе говорил със съквартирантите си.)

– Заминаха си полковникът и половинката му. Аз лично свидетелствах на тръгването...

Погодин бе следил отблизо събитията, но ключ към “разплитането” на аферата станал Джеймса. Станало съвсем случайно – и фантастично. Обикаляли с Чечита Чипочер и срещнали Джеймса. Седнали в “Ягода” и от дума на дума откарали я до кражбата. Джеймса знаел за кражбата, но това не се сторило странно на Пого – то кой ли вече не знаел. Ала като се разделили и Чечита го изненадала:

– Компютърът е разфасован вече.

А такова нещо Джеймса не бил казвал. Но си го бил помислил, според свидетелството на Чечита. Пого даже се ядосал, че тя – не разбирайки неговия интерес към случая – не се постарала да научи повече... по своя си метод. Даже помълчали сърдито, което им се случвало за сефте, откакто са заедно. Нейсе, следата била хваната и оттогава Пого неотлъчно следял Джеймса. Днес отново го проследил до това мазе. Според него тук бил разфасованият компютър, през черджето се виждали разхвърляни части.

– Защо казваш тогава, че Джеймса не е замесен?

– Интуиция. Пък и не ми се ще да е замесен. Още повече, че аз тогава му разказах подробно наученото от Волдемар – за дактилоскопичните проби, че имали ченгетата някакъв резултат, а и полковникът си тръгна видимо удовлетворен и успокоен. Ако са му познати на Джеймса афераджиите, нормално е да ги уведоми за наученото, нали?

Преследвачите, според уговорката, се разделиха, щом видяха да излиза жертвата. На пресечката го догониха и го хванаха от двете страни. Джеймса за миг побесня, но видя лицето на Пого, позна и Соломон и се разсмя. Смяха се двамата с Пого.

– Кажи сега? – рече Пого.

– Какво да ви кажа? – Джеймса бе развеселен и пийнал.

– Кажи за аферата.

– Каква афера, бе? Монка, ти като какъв се явяваш?

Соломон го пусна и намръщен извърна глава.

– Герги има малко общо – Пого заговори все така подръка с Джеймса; лицето му цъфтеше от удоволствието на решил добре задачите от класното ученик. Надве-нагри повтори казаното оде. Джеймса ставаше умислен и накрая извика:

– Абе, тя вярно е телепат! Ба сиктир, не мога да повярвам! Само не ми казвайте, момчета, че аз съм крадец, щото ще си развалим моабета.

– Точно това се чудехме с Герги – не ни се вярваше и се чудехме...

– Няма какво да се чудите. Тия там са добри момчета. Студентчета. И не те са крали – поръчали са, вярно.

– И на кого? – прекъсна го Горгий. – На някои наркомани?

– Не. Казват, че не. Но и те не знаят, пък и не ги интересува. Не им трябва да знаят, нали така?

– Ама компютърът е вътре.

– Охо, отдавна не е вътре! Разфасовали го, трампили го. Знаете, че тези работи се правят на влакче – едни ръце, втори, пети,

докато се изгуби бройката на вагоните.

На Горгий му беше неприятно подобно въвличане в история, която умишлено бе изхвърлил от съзнанието си. Гадно му стана и от началното предположение на Джеймса, че той е тук, един вид, от страна на съквартирантите... Затова по вътрешно усмотрение смени темата, като подхвърли:

– Жоро, земетресението къде го преживя?

– Абе, мама му стара – спря се Джеймса и ги загледа с апломб, – от година насам нито едно бедствие не успях да разгледам! Помните градушката есента! Ние бяхме в студиото на Заека, репетирахме. Свършваме, излизаме – и що да видя: клони по улиците, разхвърляни полустопени ледени топчета, строшени стъклата на северните изложения, пукнати стъкла на автомобили...

– Аз видях и строшени такива...

– Да, Пого, какво ли не...

– Говорих с много възрастни хора и те казаха, че не помнят такава градушка...

– Да, Монка, от времето на Яворов никой не помни. И представете си, говорим си с групата: Ние в студиото пеем за ад, пъкъл, геена, а то пришествието ставало навън!

– Аслъ.

– И със земетресението същата работа! Бях се надъхал въщи, тропях по това време. А аз като зачукам, в блока и без това става земетресение! По едно време чувам, че вънка става събрание, аларма се вдига. Аз си помислих, че са кокошките от блока, щото като се развирия, те редовно ме обсъждат и ми вдигат гири. Добре, ама излизам и наистина – целият блок сбран. К'во става?, викам. Как к'во, викат, ти не усети ли? Седем и нещо по скалата на... кой беше там...

– Рихтер.

– А, да, мен в главата ми Вагнер. Бре, викам си, майка му стара, второ бедствие за полугодие, а аз все на барабаните!

...За да приключим веднъж завинаги с темата за кражбата, нека ви кажа, че по сметите следи полицията хвана извършителите. Но това бе значително по-късно и така и не разбрахме познатите на Джеймса дали са били надушени. По това време нито Пого, още по-малко Соломон се интересуваха, бяха забравили подробностите дори – като на всяка дребнава злободневка. Остана да се помни само проявеният детективски талант на Пого, а и донякъде тогавашните им думи, когато те, изпратили Джеймса, стояха пред пощата. Пого се обърна към Соломон с тези слова:

– Аз бях дотук. Слабо ме засягат и студентчетата, и полковнишката чест. Пък и да ти кажа, Герги, в това отношение аз съм болшевик – който си има в излишък, ще дава. Не че това е начинът – да му вземеш. Но не е грехота имащият да се лиши в нечия нужда.

Горгий се раздрусва от носово кикотене и промълви:

– Да не си го туряме на сърце. Да бъдем болшевици!

VII

Колко различни събуждания сутрин. Събуждане – проглеждаване, събуждане – отърване, събуждане – предчувствие, събуждане с умора или с любопитство. И уж винаги зависи от мислите на заспиването, от тъмната работа на спящото съзнание – но единственото, напътстващо състоянието на душата при събуждането, са обстоятелствата на предстоящия ден. Може да си спал перфектно, но да тръгнеш към предстоящите обстоятелства прегърбен...

Тимофей Карзай отметна завивката и преустанови мислите. Докато се бръснеше, се чувстваше напълно безразличен. Започваше тежка изпитна седмица, щеше да слуша до премаляване студентските изпитни терзания – не че мразеше, но от това се усещаше празен. В краткото си битие на школки учител бе разбрал, че най-голямата радост за учениците – звънецът – е и най-голяма радост за учителя. И оттогава не можеше да се откопчи от мисълта, че всичко ще си дойде на мястото след последния изпитен ден в университетския кабинет. А би трябвало (ето, поряза се, точно сега, когато му предстоят толкова свиждания се поряза!), би трябвало да е нетърпелив да види резултатите от общата им учебна работа, да направи собствената си справка за настоящия випуск, за поколението. (Как може така да е разсеян винаги когато се бръсне!) Навярно с годините и възрастта у него ще закърнее тази чувствителност и ще се преобърнат нещата – ще чака с нетърпение изпитите. (И ще се бръсне старателно.) Може би. Тогава ще се е отдалечил от новите поколения.

Елиза го изпрати на вратата сънена – нямаше седем и половина; дъхът ѝ още бе среднощен, изнесен от тялото. Той кимна, тя заключи след него. Карзай заслиза бързо по стълбите, сутрешната свежест го посрещна на входа, кестените около тротоара шляпаха с листа. Вятърът скоро ще спре, реши той, нощното небе се е изчистило. Очакваше го значи жега, а лятната жега бе

убийствена за въздуха в кабинета му. Е, нямаше как. Той въздъхна и празнотата в него му се стори лекота. Тимофей Карзай с леки пружиниращи стъпки тръгна към университета. По правило ходеше дотам пеша.

Изведнъж се спря. Есенин! Откъде накъде пък Есенин? Елиза вчера му бе разказала подробно за срещата си пак с онова момче и понеже тогава той не коментира нищо и запази мълчание, сега Карзай предположи, че ще потекат обяснения... Но нищо не му дойде наум. Само това възклицание. Откъде пък Есенин? Та нашият манталитет е станал след робството толкова немащабен в сравнение с руската душевна традиция, че какво можем да разберем ние от Есенин? Та можем ли да обхванем целия Есенин – от ранното до последното? Ето, ние можем да обхванем Вазов от – до – може да не го разберем во цяло и во всичките възможни нюанси, но сме способни. А как да гледаме на Есенин: можем да видим душевността на поета, но дали можем да видим същността на руския човек? Едва ли. Тогава какво да правим едното без другото?

– Добро утро, господин Карзай. И ние на изпит!

Студенти. Усмивват се. Усмивва се и той. В добро настроение са, но преди изпит настроението идва не от душата, а от нервите – знае го от собствен опит. Наистина, каква неестествена приповдигнатост е преди изпит! Като айсберг, отдолу в дълбините е трупаната умора от четенето и запомнянето, от притесненията и борбата с нивото на самочувствието – а отгоре всичко изглежда прекрасно: причудливи лица със светещи от въодушевление очи или смръшени, красиво съсредоточени изражения... От тези мисли Карзай почувства отново празнота, но отново я подмина. Бе стигнал на алеята към университета и с безразличен поглед обходи хълма вляво. Зеленината като кадифе се плъзгаше по склона и някак рязко се сригваше в канарите около реката, обрасли в сивкави храсталаци – и всичко това се връщаше обратно, отразено в гладката водна повърхност; и все така рязко реката по-надолу забълбукваше, огледалните образи на скалите и зеления склон се разбиваха на хиляди парчета и отблясъци, водните струи подскачаха като зайци от безбройните камъни по дъното и... Тимофей отмести очи и му стана смешно от проявения експресионистичен нагон.

Пък и в крайна сметка, каза си, щом така вдъхновено момчето е говорило за Есенин, следователно в последните дни това силно го е занимавало. А не се ли готви за изпит? Да не би да се е отказал и да е оставил за септември? Не е за вярване, не

изглежда да е от тези – а и спомняше си амбициозността му в упражненията. Всъщност какво си спомняше? Да, курсовата работа за Каравелов. Но виж, на упражненията върху Каравелов не си спомняше да е вземал участие – което е учудващо. И какво още? Да, май за Белоногата бе взел настървено участие. Впрочем надеждни аналитични качества има. Но у такива се губи панорамният наглед – те могат да обобщават, но обобщават върху конкретни факти и афоризми. И вечно се стремят към изчерпателност. А панорамната визия никога не може да бъде изчерпателна. Стремежът към изчерпателност определено е недостатък на *анализаторите*. А от друга страна, *комензаторите* с панорамния поглед не умеят да анализират конкретиката. Те владеят, безспорно, аналитичния инструментариум – но на практика от това се получава все един и същ резултат; независимо каква е творбата, в анализите им тя неизменно изглежда, звучи като предната, следната, след десет години... а виж, другите умеят да надушат спецификата, уникалността на конкретната творба; аргументират го и с това претендират анализът да не прилича на никой друг.

Карзай влезе в университета, кимна на портиера и се понесе по плетеницата от коридори. Шумно беше, от етаж на неговата катедра идеше глъч на тласъци. Две девойки едва не го блъснаха, извиниха се. Асистентът посети първо тоалета и зави в техния коридор. Студентите, които в този момент се мятаха наляво-надясно или разгръщаха трескаво книги и листи, преглътнаха виковете си, несъзнателно отстъпиха към стената и впиваха очи в него. Той се усмихна приветливо, каза им, че изпитът ще започне, когато пристигне професорът, пожела им успех и отключи кабинета. И всичко това беше някак ледено, сякаш не той самият, а някакъв негов пратеник е станал сутринта и е вършел всичко – та до тук, до застоялия без въздух кабинет. Тимофей Карзай се огледа и се притесни: Защо бе така отчужден? Никога не е бил безразличен човек? Отвори прозореца, стана му приятно от чистия нахлуващ въздух, но очите му все таки бяха безразлични към до болест познатите голи стени, креслата с изтъркана, обедняла дамаска, тежкото професорско бюро и лепнатото до него асистентско талашитено соцбюрце, етажерките с неизменната сбирщина от книги, реферати и дипломни излияния. Отвън бе се вдигнала предишната врява, чувах се и неща, които не би трябвало да имат чуваемост. Ето, това със сигурност винаги е мразел: влизаш преди изпит, завираш се в стаята, чуваш почти всичко, говорено вън от студентите (които апропо подозират, но

никога не вярват колко всичко се чува!) – и се възприемаш като мишка, сгасена в ъгъла.

Карзай отвори вратата, за да стане течение, спокойно седна на бюрото пред очите на целия коридор. Студентите се почувстваха неловко, някои навярно го стрелкаха недоброжелателно.

– Ей сега, да се проветри стаята, че по-сетне ще се издушим – и ще ви оставя на спокойствие! - усмихна им се асистентът.

Усмихнаха се и те.

През това време просъницата на Елиза Карзай я отвеждаше в някакъв странен сценичен свят. Тя си представяше свои влизания и излизания от сцената, суетенето около кулисите, ръкомахания на режисьори и невъзмутимостта на сценичните работници – и това като в нямо кино, без звук. Бродеше по коридор, от стаите изскачаха нагримирани действащи лица, в нейната гримьорна бучеше радиоточка, от която падаха смесените звуци от ставачото на сцената, от реакциите на публиката, от нервните позивни на помощник-режисьорката към осветителите да „оберат“ трети прожектор. И някакво почукване. Тихо, непреставащо. Сети се, че някой чука всъщност на вратата. Извика: Влез! Но никой не влезе и нищо не се случи, само радиоточката прекъсна. Елиза стана с помада в ръка и завъртя бравата. Никой. Понечи да затвори и тогава в рамката изникна Соломон Горгий, онзи студент, държеше цвете, хапеше си устните. „Моля?“, каза тя. „Знаете ли – отрони той, – аз ъ-ъ... търся...“ „Елиза на сцената! - завикаха от радиоточката. - Елиза на сцената!“ Тя му бутна помадата в ръцете и се втурна в коридора. Той я последва до кулисите. „Какво търсите?“, попита го, но тъкмо той отвори уста и дойде нейният ред, тя се шумгна зад завесата и влезе в образ. И отново нямото кино, ала сега тя усещаше по цялото си тяло неговият поглед, неговите преценки, също както тогава, на пролетния фестивал, бе забелязала проблясъците иззад очилата му. Прибра се пак зад кулисите. „Аз – смотолеви той – събирам хора и... и търся...“ Но Елиза се впусна във финалната сцена, вихърът я повлече, киното изведнъж озвуча и тя заигра наяве, досущ наяве, съзнанието ѝ бе уверено, че вече всичко е наяве и тя нито спи, нито мечтае – а играе. Вярно, играеше някаква смесица от „Вуйчо Ваньо“, от впечатлили я реплики още от пролетта и всъщност диалог от снощния филм по телевизията. Вече не усещаше други освен погледите на публиката, той, студентът, бе изчезнал; след поклона тя се увери – бе изчезнал. След поклона в публиката някой плачеше и Елиза се събуди. Надигна се. Елеонора спеше, не плачеше тя. Но някой плачеше, сигурна бе. Стра-

нен сън, каза си Елиза. Онзи студент бе разказал как Есенин се впечатлил още при първото виждане на Айседора Дънкан, как се втурнал при нея след спектакъла и я обсипал със... Още по време на спектакъла се изправял и пляскал най-възторжено; а след нейния сънуван спектакъл някой в салона плачеше.

Елиза се събуди. Елеонора плачеше.

„А студентите са голям живец, мислеше си Тимофей. Отвори вратата, спряха с разговорите за изпита. Но живецът не ги напуска и я подкараха за земетресението.“ Отличаваше се един от тях с врачанско излъчване, който бе попаднал в интересна ситуация по време на бедствието и макар да не съумяваше да украсява, разказваше пунктуално своя психологически и екшън земетръсен сюжет. На едно смешно място коридорът избухна, Карзай не се сдържа и се усмихна и все така усмихнат стана и затвори вратата. Събра устни и се замисли за прекараната вечер у дома, когато бе грабнал Елеонора, увита в одеяло, и бяха хукнали с Елиза навън; трусът бе доста силен, но не ги бе уплашил, само странно защо жена му бе взела шишето с биберона в едната ръка и книга в другата. „Книга, моля ти се“ - отпусна се той на стола. Представи си ги – детето и жена му – и душата му се отпусна. „Книга, моля ти се – и то не коя да е, а...“

Но да не прекаляваме с подробностите.

VIII

Сутринта, по пътя за изпита, Соломон най-сетне срещна Чечита Чипочер. Позна я (тя – ще си позволим да потретим – още не бе го виждала) и както бе в предизпитно настроение, му хрумна една идея. Затича се по околните улички, след пет минути търчане излезе на булеварда и тръгна срещу нея – деляха ги не повече от двеста метра. Той сложи очилата, за да може да проследи погледа ѝ, извади си ризата над панталона – долният край бе намачкан като хартия; откопча всички копчета без едно и хъшлашки бръкна ръце в джобовете. Тя не бързаше, той също. Когато се разминаха, размениха дълъг поглед, Чечита дори се поспря и затаи дъх. Тя ахна и хукна напред, зави в първата пресечка, а Горгий я последва и разтегна някаква мазна усмивка. Завиха по втора, трета пряка, момичето подтичваше, извъръщаше глава назад и дълго се вираше в лицето на преследвача си, ала Соломон избягваше да я гледа в очите, фокусираше се на педя над главата ѝ. Изведнъж той замаха с ръце, тя – тичайки напред, гледайки назад – не разбра жестовете му и след миг се

озова в прегръдките на плешив чичо с мустаци. Дори мустаците я убодоха по челото. (Горгий ѝ бе посочил именно чичото пред нея.) След няколко секунди Соломон отново крачеше в коловоза към университета.

– Интересно – мърмореше си той, докато се привеждаше във вид, – ако бях без очила, без да ѝ виждам очите, мисълта ми дали щеше да стигне до нея?... Впрочем аз прекалих. Пого би бил прав да се сърди.

Действително бе прекалил, но го възприеха като шега, шега-тест. А си бе солена шега. „Идеята”, хрумнала на Горгий, бе да мине пред нея, да се втрени и да се старее през цялото време да мисли и да си повтаря едно: „Тая ще я изнася днес. Тъкмо е с рокличка, а не с панталон. Тая ще я изнася. Може и да не крещи като предната. Тая ще я изнася. Тая е добра.“ Както видяхме, идеята му да изплаши телепатката сполучи.

Обикновено преди изпит Соломон Горгий бе умислено съсредоточен и се стареше да не се разсейва. Сега обаче почти не мислеше за изпита, оглеждаше се, сякаш се чуди каква шуротия да измисли. Бе възбуден и някак неуравновесен. Спомняше си вечерта след земетресението, когато отидоха с Волдемар Чвор в бистрото „Ягода“. За първи път, откакто бяха дошли студенти, отиваха двамата на кръчма. Мълчаха до там, мълчаха и там, ала Горгий обърна набързо две водки и се облещи пред Чвор.

– Махни ги тия бе, Володя! Това са чиновници! Знаеш ли ти що значи чиновник?

– Кои, бе?

– Сибилините. Знаеш ли ти...

Това бе нещо като разтопяване на леда от страна на Соломон; той гледаше Волдемар пак като близък познат, каквито всъщност са били в училище в родния им град. Навремето (разказвал ни е сам той) много обичали да говорят с евфемизми – можели да се разберат за нещо, без да се отделят от компанията, а в тяхно присъствие. Употребявали чист български, но само те си разбирали. Кое то означава, че наистина са били близки – за да можеш да говориш с евфемизми, трябва да имаш общ код с някого; сиреч общи теми, общи спомени, общ и взаимен интерес. Според Соломон Чвор впоследствие се променил, задвижил се в чужди среди и загубили общия код. Не сме разговаряли с Чвор на тази тема, смятаме го за напълно изменчива натура, но сме уверени, че той би казал същото и за Горгий. Впрочем Чвор с голямо любопитство наблюдаваше пийналия си съквартирант, който изнасяше трактат за чиновника, без да му пука, че го сле-

ди цялото бистро. Ето извадки от артистичния „трактат“:

– ...допреди 120-ина години, Володя, недоволни са били всички умни и положителни кръгове, които са жаждали свободата. След Свободата недоволни са станали всички онея глупи и отрицателни квадрати, на които им е била отнета свободата да бъдат несвободни.

– Моля?

– И тази геометрическа фигура, за да не загуби хармоничността на разума си, неистово подирва обществена хралупа, където да се свре и в чието подчинение да се гуши... Разбра ли?

Чвор нещо кимаше.

– Май си погубил, Володя, тренинга на нашия тип разговори?

– Ами като слушам...

– Да... Та така се ражда чиновникът. Мога да ти дам няколко сигурни отличителни белега, за да разпознаваш това обществено животно. Първо. Чиновникът има самочувствие на четвърти в света.

– Хе. Трети е неговият началник, втори – началникът на неговия началник, а първи е... Оня.

– Браво, Володя, влизаш в тон. Второ. Чиновникът носи винаги вратовръзка и шкембе. (Връзката е отглас от стадния му първичен инстинкт, а шкембето е за авторитет.) Трето. В дома на чиновника няма огледала. (Понеже вижда себе си в гостите, които кани два раза седмично на гроздова снежанка.) Четвърто. Чиновникът е вестник, телевизия и радио. От всичко, излизащо изпод пломбите му, няма да намерите едно оригинално словце. Хай да те видя сега – защо, според теб?

– Защото... като ученик е учил думите от уроците си наизуст – каза Чвор и двамата се загресоха в бузвучен смях.

– Чиновникът, пето, винаги купува от най-скъпите домати.

– По-евтините вероятно са менте.

– Шесто. Чиновникът нарича себе си „велика личност“.

– Понеже за него Левски е футболен отбор, Ботев е връх в Стара планина... Вазов е Сопотски завод... а Вапцаров – Морското училище във Варна!

Двамата все се тресяха.

– Никога няма да чуеш чиновника да се смее от сърце, понеже той е вечно недоволен. От какво най-често?

– От управляващите, господарственото дередже, от курса на долара, прогнозата за времето и българския национален отбор...

– ...по футбол. А защо?

– Е не знам.

– Понеже това е съдържанието на вестници, телевизия и радио. Пак ми изпускаш мисълта. А иначе темите на чиновника са: 66% се говори за ядене и рецепти; 22% – за доктори и рецепти; 6% – за работи, жени, политика и др. консумативи. Останалите 6% са мълчание. Спорен е само девизът на чиновника...

В този момент се обади Сашо, барманът, който бършеше чаши и слушаше внимателно. Той каза:

– Никога няма да се оправим.

– Какво, Саше?

– *Никога няма да се оправим.* Това е девизът на чиновника.

Това, което вълнуваше Горгий на път за университета само че не бе целият този разговор, а идеята, родила се в главата му след една Чворова реплика.

– Хей, man – бе тропнал по масата в позьорски смях Волдемар, – що не направиш един моноспектакъл? Като те слушам...

Соломон Горгий бе се опулил пред него. Обръщението „man“ не бе част от техния код, замириса му на нещо чуждо. Но по-важното бе прозрението в опулените му очи: „Ама аз защо не направя един спектакъл! Как не съм се сетил досега!“ Така Волдемар Чвор най-неочаквано стана акушер на спектакъла „Кино“.

И ето сега, на път за изпит, Горгий бе възбуден и обмисляше какъв да е финалът на неговата театрална идея. Иначе речено, въртеше очи, а погледът му бе фиксиран само в точката на въображение. Относно „точката“ бе имал пореден разговор със Софроз Житогегга. Ходиха до панорамата и обменяха последни мисли.

– Трябва да дефинирам естеството на съставките, за да им търся параметрите.

– Добре бе, Софа, що не хванеш някоя формулка за разстояние? Нали точката е някакъв метраж?

– И какво ще правя с нея? Да речем: разстоянието е равно на скоростта по времето. Да речем, намеря начин да измеря с хронометър времето, през което сме взрени в екрана на въображението. И откъде ще взема скоростта? Скорост на какво? На мисълта? А как ще я измеря?

– А какво е мисъл?

– А какво е мисъл? Ако можехме да дефинираме естество... Трябва ни движещо се тяло, казваме: мисъл. И край. Пада завесата... Пък и друго има. Времето на забляването ни е винаги различно, следователно и разстоянието винаги е различно. И значи пак се връщаме в изходна позиция: константа ли е точката или не.

- Друга формула?
- Друга формула. Например, вкарваме нещата в Евклидовата геометрия. Да оставим настрана обстоятелството, че това е условна геометрия.
- Фикционална.
- Това какво значи?
- Условна.
- Ами аз това и казах. Да си представим, че разстоянието от нас до точката е катет на правоъгълен триъгълник.
- Тоест ще го извеждаме от хипотенузата и... По теоремата на кой беше...
- И другия катет. Питагоровата теорема. А това на практика ще рече, че започваме да търсим още една неизвестна точка – третия ъгъл на триъгълника. Усложняваме си ептен животеца.
- Чакай! Тази трета точка трябва да е над нас.
- Да, и според моя произволно взет триъгълник, да е вторият връх на прав ъгъл.
- Бог.
- Какво бог?
- Тази точка може да е бог.
- И какво следва от това? Дива работа.
- Спекулация. Ала така въпросът става онтологически.
- Там е работата, че задачата според мен не е само математическа. Но не е и само философска. Аз търся някаква философско-математическа сплав. Трябва ми естеството, за да го вкарам във формула.
- И докъде си стигнал?
- До Формула 1. Реших да пиша на Аертон Сена.
- Аха.
- Не, слушай. Според мен това не е една точка, а, разбира се, множество. Ала не произволно, а част от окръжност.
- Какво, какво? Я повтори?
- Представи си, че това е една сфера, в чийто център сме ние, да кажем, съзнанието. Все едно мишка, вкарана в центъра на футболна топка. Представи си, че тази сфера е винаги около нас и естествено е невидима.
- Демек ние постоянно се движим в един сферичен облак на нашето въображение. Когато сме близо един до друг, сферите ни се пресичат. Ами да! Затова сме способни да разговаряме за общ обект, както сега правим. А тогава излиза, че колкото по-плътнo са слепени хората, сферите им на въображение се отъждествяват. Ами че това е секс!

– Е-е-е! Пак я подкара на литература...

„Оф, ама аз какво правя!? - стресна се Соломон, когато влезе в университета. - Такъв изпит ме чака, а аз съвсем забравих да мисля за него. Господи. Мъча се да спомня нещо от четеното и нищо! Нищо не се закача в главата... Добре, успокой се.“ Той знаеше, че преди изпит е винаги така. Решиш да провериш наум знанията, изниква едно-друго и все ти се струва, че е малко, нищожно. Горгий си го обясняваше така: когато се тестваш за изпит изобщо, без определена тема, в съзнанието ти изскачат неизбежно темите, които са те мъчели, притеснявали, за които не се чувстваш достатъчно подготвен и нямаш за тях нужната самоувереност. Практиката само че бе категорична – ако си чел, щом влезеш и изтеглиш билета, нещата неизбежно почват да ти се подреждат. А изтеглиш ли неудобен въпрос, вътре се мобилизираш за битка и дори се чудиш на самия себе си. Пък и Соломон Горгий, макар и да имаше рядко четворки, повечето петици и шестици, по правило отиваше на изпит настроен да хване поне три и в зависимост от темата и изпитващия вече... каквото... сабя покаже...

В изпитния коридор бе едно жужене, необичайно. Тъкмо да извика нещо, но му направиха знак – той подмина вратата на кабинета и видя, че е отворена. Вътре бе навел глава над някаква папка асистентът Тимофей Карзай. Горгий стигна своите познати и разпери ръце в красноречив жест: „Тоя пич какво иска да каже с тая отворена порта!“ Скоро суматохата се възстанови, вратата на кабинета хлопна.

Неговите хора бяха там. Емо – в кафява риза, Иван в черно, Чефо си бе избръснал за пореден път главата. Появи се и Евлоги – метър и деветдесет и шест. На ниския Соломон му се изкривяваше врата при разговори с него. А Евлоги се навеждаше, за да го чува по-добре. Покрай тях мина някакво напompано момче в костюм, изгледаха го, Емо каза:

– Тоя Звънчето е толкова прост, та... та... нема накъде!

Изсмяха се. Преди изпит смехът винаги е в повече и все неестествен. Андро, друг един отличник, бе хванал учебника и кажи-речи трепереше:

– Ох, какво ще правя сега...

– Какво да правиш? - обърна се Емо. - Влизаш, говориш – и шест.

– Ох, да-да...

– Андро, ти като вземеш да се притесняваш!... - Соломон говореше на всички. - Аз казах ли ви като намерих в изпитната

зала веднъж валидол...

– Да, бе, по естетика.

Мина покрай тях едно хвърковато момиче, зубрачка, викаха й Балерината. Емо се наведе към ухото на Горгий и процеди:

– Тая па така да я мразя!

И се захили, гледайки го в очите. Приблужи се и друга девойка с коса като на негърка и с вид на училищен психолог. Попита почнал ли е изпитът. Викаха й Питагор, защото все питаше нещо, а на упражненията бе неударжима и чак асистентите побледняваха.

– О-о, ей го и Камен – Емо ги насочи към един младеж с лице на анимационен герой и рижава брадица. – Айде бе, Камене! Закъсняваш!

– Минавам само да видя какво става.

– Няма ли да се явяваш?

– Не. Не съм готов. Пък и вчера се нашлякахме. Някой ще дойде ли с мен да прием бира?

Иван изяви желание, другите мълчаха, но накрая цялата тумба тръгна за лавката в двора. Соломон поръча кола.

– Е-е, Соломоне – викаше му Емо, - ние докато влезем на изпит, бирата ще изфиряса.

– Довечера може. Сега не мога.

– Довечера си е за довечера.

Алкохолът отпускате Соломон Горгий, правеше го непродуктивен, изкуствено наточен. Той никога не пиеше и в деня преди изпита. Предпочиташе да си е той, истинският, за изпитанието и така и не наруши това правило. А пиенето на бира преди изпит си е весело занимание.

IX

Емо бе врачанец с твърди понятия, с константна тенденция към отстранение, много обичаше да споделя всичко, което бе прясно впечатление, всички новоизковани свои тези. Бе шест години по-голям от набора на Соломон, женен, имаше дете. Страстно обичаше и да спори и често спореха с Горгий, който също бе любител-полемик. В първите месеци на познанството спореха ожесточено, с припламвания; като се опознаха, споровете им станаха позиционни и за удоволствие. Имаха общата черта да изтърсят нещо откровено, непопулярно и предизвикателно в курса, по лекции и упражнения, в коридорите и на масата. Но докато Емо го правеше съзнателно и винаги, независимо

от ситуация, условия, нужда и полза, от реакции и прочие, Соломон бе по-сдържан, търсеше „силното време“ и гледаше да е по-обобщено. Интересна гледка бяха, когато се случеха на едно мнение и пред тях седеше опонент. Нападаха като ловни кучета, но никога по достойнството на опонента.

– Бе м̀ани го тоя туч! - обясняваше Емо на Евлоги за професора, когото очакваха. - Тоя още като дойде на първата лекция и взе да разказва как бил дипломат еди-къде си, в министерството еди-кое си, ми стан̀ ясен... че от него нищо свястно няма да научим. По предмета.

Първите впечатления бяха характерни за Емо.

– Аз като ходих при него по повод курсовата работа – обади се Иван, - ме накара половин час да го чакам отвън, докато си говори вътре с някаква студентка. Накрая ме изслуша на вратата, каза „добре“ и се прибра.

– Ти пък що си тръг̀нал при тоя туч!? Иди при асистентите първо...

– Асистентът ме изпрати...

Заприказваха се за изпитни преживелици – нещо обичайно преди изпит (а най-паче впоследствие). Соломон подкара за битката си с асистента по теория на литературата, на когото се бе стремил всячески да покаже, че макар по изтегления въпрос да не е много в час, все таки е мислел и се е занимавал по предмета.

– И му казах един теоретичен тестов въпрос, който бях измислил за критични ситуации. За фикционалността на изкуството и в частност литературата. Ето, викам му, ако трябва да обяснявам на ученици що е фикционалност, ще им дам следния тест. Представяме си, че сме на театър и гледаме „Хамлет“. Значи, ученици, въпросът, който трябва да обсъдим, е: Кой говори в момента от сцената? (Примерно, на „Да бъдеш или не...“) Три възможни отговора:

- а) Хамлет
- б) актьорът, играещ Хамлет
- в) Шекспир

Всъщност, говоря на асистента, и трите са верни. В диверсията Автор- Творба нещата са такива. Имаме автор, имаме глас, който авторът направлява (това е разказвачът или лирическият аз), имаме и персонаж(и) със свой глас (героят/лирическият герой). Това е палимпсест. И театралната сцена отлично илюстрира теорията, макар от това нещата да изглеждат доста шизофренни. Учим, казвам, че в последните десетилетия се води

битка за автора – да го бъде или да не го бъде. Но действителността е такава, че без Шекспир не би следвал ни Хамлет, ни актьор, който да го играе, ни теория, която да се чуди и да разрива снега около литературната творба.

– Ама пропускаш една важна съставка от тази диверсия! - викна Емо. - Читателят, възприемателят, реципиентът.

– Сега напук я изпускам, щото според модерността само тя е останала, а другото се е стопило. Ама нали ние с асистента де факто представлявахме тази страна!

– Да, но и тя е част от теста! Ако зададем въпроса Кой какво изговаря и какво повтаря на сцената, тогава ще изглеждат отговорите така:

а) Шекспир – повтаря мислите и мисленето си

б) актьорът – повтаря текста

в) Хамлет е безкрайното повторение и изговаряне (той е заговорен в една словесна непроменлива)

и г) възприемателят – той отразява говореното в себе си, това е своеобразно повторение.

Не може без възприемателя, ясно е, затова диверсията е, както знаем, дори и оспорвана, Автор – Творба – Читател.

– Тъй, тъй.

– Защото ако авторът е ИЗТОЧНИКЪТ НА ИДЕОЛОГИЯТА, Хамлет ще е ИДЕАЛЪТ, актьорът ще олицетворява ИНТЕРПРЕТАТОРА, а възприемателят ще е ОБЕКТЪТ НА ИДЕОЛОГИЗИРАНЕ.

– Това е според примера в теста, но всъщност, Емо, тогава исках да кажа на асистента, че според мен функцията на реципиента е двузначна. Реципиентът може да е интерпретатор, но и консуматор. Ако ние тук се учим на първото, следователно първично е второто. А извън специализацията на литературата хората се учат да консумират, без да им се налага да овладяват интерпретаторския инструментариум. И ако не беше така по натура, изкуството щеше да е дейност на никому неизвестни хорица с неизвестна цел.

– Според мен не могат да се делят.

– А според мен могат. Неслучайно сегашните литератори се смятат равни с автора, понеже му разплитат чалъмите (а колко са равни и какво разплитат е отделен въпрос), но за баба ми изкуството и авторите си остават една мистерия, а тя не престава да е четящ човек.

– Баба ти?

– Примерно, казвам.

– То от такива примери се забатачва теорията... - подхвърли Евлоги.

– Абе, хора – намеси се Чефо, който изговаряше р-то увуларно (цитираме Соломон). - Сега ще ни питат не за Хамлет и бабата на Горгий, а за Петко Славейков и другите светии от Светия конспект!

– А знаете ли – викна пак Емо, - че Търновската конституция е подписана върху масата на дядо Славейков! Като дошло време за подписване, сетили се, че няма върху какво. И Петко праща разсилния до дома си и онзи носи масичката...

– Сериозно?!

– С какво е известен Петко Славейков преди Освобождението и с какво – след това! - каза Иван и се изсекна. - Хайде нагоре.

По стълбите групата се разтегли и Горгий остана на опашката с Евлоги, чието събудено любопитство доразпитваше за изпита по литературознание и каква е била неговата кончина.

– Ами глупаво приключи, Евлоги. Асистентът се заслуша и ме прекъсна с нещо иронично, вече не помня какво. Обаче аз нали бях набрал скорост и му треснах: Аз, казвам, имам и друг тестов въпрос, но той е от друг характер. По-скоро, викам, психологически...

– А, да не е това за Сервантес?

– Аз съм го разказвал.

– И какъв беше, я разкажи пак?

– Въпросът е следният. *Ако видите вятърна мелница, вие ще сте:*

а) *Дон Кихот*

б) *Санчо Панса*

в) *Мигел де Сервантес*

Евлоги се захили с боботеция си глас. Изпитът бе започнал.

Първите резултати не бяха окуражителни. Професорът беше дал една четворка, другото – тройки. Питагор плачеше в коридора – Тимофей Карзай й бе писал пет.

– Най-добре е при асистента! - шепнеше един тантурест студент, с бели нишки в косите. Викаха му Доцента. Бе в средището на група жени.

– Ей, аз, да ви кажа, ще гледам да седна при Карзай – оня туч не мога да го понасям! - реши Емо. И добави: - Ама не се знае. Я колко кандидати има.

Излязоха двама изпитани. Лоши новини. Двойки. И при професора, и при асистента. Коридорът настръхна, Андро пребле-

дня, Доцента отиде до тоалета. Настроението обаче не напусна компанията.

– Абе – успокояваше Емо, - в средата на изпитния ден винаги има двойки. И изпитващите гонят норматив, и сред нас има парашутисти.

– Ама като влезеш след двойки – обади се Иван, - вътре ти е по-тежко.

– Аз затова ще влезна след Андро! - тупна Емо пребледнелия по рамото. - Той ще им оправи настроението.

Андро почервения.

Соломон Горгий забелязваше всичко, смееше се त्याлом, но вътрешно бе се изключил, настройваше се. Взе да крачи напред-назад, както имаше навик. Нервността на този навик зарази някои и Иван и Чефо се наредиха – решиха, че им е време да влизат.

– Ей, аз влизам или първи, или последен! - викаше Емо, макар и сам да знаеше – а и всички знаеха – че влизаше, когато се случи.

– Аз – последен – усмихна се Евлоги, а това бе негова запазена практика.

Поредните двама бяха поканени в кабинета и последва дълга пауза. Изпитването течеше досега по не повече от двайсетина минути на човек – сега се проточи двойно. Опашката пред вратата, стресната, се разпиля, разтури се и когато Карзай изведе изпитаните, нови желаещи нямаше.

– Няма ли други за изпит? - кисело, но тихо попита асистентът.

Тишина. И в нея Емо не издържа, пристъпи, спогледаха се със Соломон, който пък, неясно защо, щастливо се озъби и каза:

– Има. Ние сме следващите.

В кабинета картината пред Горгий се разкри следната. Иван и Чефо бяха навели глави и нахвърляха ситни записки; Звънчето бе седнал пред бюрото на професора, а Балерината очакваше асистента Карзай.

– Така, колеги – обърна се професорът към новодошлите, - добре дошли. Заповядайте, теглете билет. Въпросите са два, отговаря се последователно, в реда, в който са дадени. Моля.

Соломон бе пръв. Той нямаше система, обикновено не теглеше най-крайните.

– Билет номер?

– Три – каза Соломон.

Професорът си записа и му посочи дивана. След малко до

Горгий седна и Емо. Емо бе изтеглил добър билет, жестовете му бяха доволни. На Горгий се паднаха, първа точка, Нешо Бончев, втора точка, гражданската лирика на Петко Славейков.

След изпита Емо щеше да пледира:

– Аз казах ли ви, че тоя туч е гадина? Нарочно е турил гаден първи въпрос и успееш ли да се откачиш от него, рече ли ти: Давайте по втора точка – значи си минал! Казах ли ви!

Сомолон имаше смътна представа за критика Нешо Бончев, бе запомнил нещо, но лошото бе, че не бе го чел – липсваха му каквито и да било лични впечатления. За Петко Славейков, спор няма, бе отлично. Той започна да нахвърля върху листа конспект за отговорите си, периферно следеше и текущия изпит. Балерината караше Ботев на скороговорка – бързаше да не забрави наизустеното. Тимофей Карзай не й обръщаше никакво внимание, от немай къде я попитваше по нещичко. Звънчето обаче го бе окъсал.

– Къде е роден Каравелов?

– Котел.

– Моля?

– Трявна.

– Мооля?

– Копривщица.

– Родината можем да обходим така с вас, колега – вторачено го гледаше професорът. - Последно?

– Панагюрище.

– Така-а... Друг въпрос. На какви езици е писал произведения Каравелов?

– На... български...

– Добре, ако ви дам три отговора, кой ще ми посочите. Така. Руски, румънски, сръбски. Е?

– Ру... ру...

– Ру?

На Соломон му стана жално за Звънчето. Той, че бе гъон, ясно, ама така лешоядно да го...

– Румънски.

– Така, колега, ето какво ще се разберем с вас. Явно не сте имали време, не сте се подготвили добре, разбирам ви, на всекиго се случва. Аз сега...

– Аз повечето въпроси... от конс...

– Каравелов, колега, е стълб в конспекта. Разбирам да сте пропуснали Нешо Бончев, Кръстю Пишурката или някой друг, ала... Както и да е, няма какво да говорим, разбирам ви, ще ви

оставя време старателно да се подготвите и ще се видим наесен. Разбрахме ли се?

– Аз...

– Отлично, благодаря ви за разбирането, заповядайте книжката си. Така... Следващият?

От споменаването на Нешо Бончев на Горгий му се сви стомаха. Усети се като в капан и изгуби доста време, докато се отърси от панирането. Иван и Чефо вървяха сполучливо, криво-ляво отговаряха и на подстрекателски задявания. Емо отдавна бе спрял със записките, чакаше си спокойно реда. Чефо се изправи с въздишка на облекчение, професорът му подаде книжката. Карзай още бавеше Иван. През цялото време Соломон Горгий и Емо не бяха успели скришом да покоммуникират, затова сега бе интересно кой ще седне при титуляра. Горгий никога не бе отдавал значение кой го изпитва, напротив, инстинктивно го влечеше към изпитвания с по-лоша слава. Като имаше предвид изявлението на Емо, че би предпочел Карзай, той се бе приготовил да иде при професора. Но неочаквано, тъкмо като се надигаше, Емо го изпревари, рязко стана и се тупна пред голямото бюро. Горгий седна обратно и изчака да смени Иван. „Е, каза си, след двайсетина минути всичко ще е приключило. Последните двайсет минути.“

– Нешо Бончев и Петко Славейков – рече Соломон и внимателно се взря в лицето на Тимофей Карзай. На вид уморено и отпуснато, очите с червени жилчици.

– С кого ще започнете? - попита Карзай. Студентът пред него повдигна вежди. „И на упражнение съм забелязвал – това момче обича да гледа в очите“ - додаде асистентът наум.

Едно от естествените и любими оръжия на Горгий бе гледането в очите. Случвало му се бе на изпит пред двама, ако единият му изтърве погледа, той да се прехвърля веднага на втория. И така, като пинг-понг.

– С Нешо Бончев – твърдо каза Соломон. Той по принцип стартиреше с по-слабия си въпрос и това бе както негова тактика, така и възглед върху теорията въобще. Можеш да започнеш как да е, твърдеше той, и дори да не върви добре; но когато след средата има градация и се получи силен финал, слабото начало се забравя и се преформулира семантично.

С Нешо Бончев нещата стояха зле, но Горгий несмутимо говореше нещо, Карзай не реагираше. Наложиха се след една премислена пауза Соломон да начене последните си пригответени изречения и докато ги говореше, си мислеше: „Не е добре. Дотук

го докарах, но ако и сега не ме прекъсне или не зададе въпрос, ще трябва да се повтора. Дали да повтора част от казаното? Не, не си струва. Карзайчо е умно момче, ще му бъде неприятно да го вземат за тъпак.“ Затова и бе направил паузата одеве. Искаше да покаже, че не се чуди какво да приказва, а просто премисля следващото. Хубаво, ама одеве наистина имаше следващо, а сега... вече... Той сложи точка и млъкна. След паузата Карзай каза:

– Заповядайте по втория въпрос.

Горгий си отдъхна. Дали бе надхитрил асистента или по всяка вероятност не, не можеше да определи, но чувствайки отсреща доброжелателност, обля го топла вълна и той се поизправи на стола. „Е сега мога дълго да говоря. И без паузи.“ Затова подхва- на отдалеч и не по темата:

– Чудно е обаче как сме навикнали да поставяме начално-фи- нални тегели – и в историята, и в историята на литературата с нейните периоди. И по-чудно е, че има основания за това. За на- шите възрожденци Освобождението виси като пределна черта – за някои от тях е така, загиват в борбите, ала колцина живеят и след Освобождението. А на колко от тях литературната кла- сификация им го позволява? Ето и Петко Славейков. Двигател на Възраждането, сред неговия елит, той е бил и сред елита и двигателите и след 1879. Търновската конституция е подписана върху домашната масичка на Петко Славейков – но това някак изпада от нашето осмисляне, ние упорито мислим и въдворява- ме Славейков само във Възраждането. И може би е така, понеже той е от хората, които не принадлежат, а самото Възраждане им принадлежи.

– А съществува ли тази маса сега? – внезапно полубопитства асистентът.

Соломон вдигна рамене.

– В музея на Славейкови е – баща и син... А ако отделим био- графията на твореца от биографията на творчеството му?

– Но дори и да решим да отделяме, все пак има такава поре- дица от факти и смисли, които говорят сами по себе си. Когато Ботев е деветнайсетгодишен, той публикува първото си стихо- творение. Но всъщност първото му стихотворение, „Майце си“, е публикувано. През 1867 година го публикува и му дава три- буна именно Петко Славейков. Ако трябва да измерим това с доскорошната ни литературна злободневност, можем да си при- помним мастите ни творци, понастоящем повечето живи, и тех- ните тупания по гърдите кой кого първи публикувал и кой кого

„открил“. А набедените открития днес не сме ги чували.

– Да оставим злободневиего. През споменатата година в славянския литературен свят властват Толстой и Достоевски. Днес тях ги няма. Затова ги няма и Петко-Славейковци.

– Да, извинете, разбира се. Впрочем аз исках да кажа, че от 1867-а, от Ботевото „Майце си“, през борбите в Цариград и митарствата и пожарите в България, та до Търново и конституцията, и... масата в музея – та това е един Славейков. Но периодизацията някак ни поправя и ние вярваме, и забравяме изпуснатите заради оцеляването на периодизацията факти...

Торгий говореше тихо и то с умисъл, не желаше да го чуе професорът.

– Какви по-конкретно факти?

– Ами...

– В началото – усмихна се Карзай, той също говореше тихо – казахте, че има основания за разделяне; в края, че то е вредно. Нека, ако обичате, да изоставим този въпрос, безспорно любопитен и значещ, и да кажем нещо за творчеството.

– Разбира се. А Възраждането е един ансамбъл. Демократичността, великата демократичност, чието олицетворение е Левски, иконата на Възраждането, я виждаме и в литературата. Неслучайно Каравелов пише на толкова езици. Настрани публицистиката, да вземем чистата, самоиздържаща се литературност. Кое е толкова привличащо в „Изворът на Белоногата“? Ами, отначало, тя няма отрицателен герой! В такава епоха, с такива ясно изразени и изобразени каравеловски и ботевски добро и зло – се ражда творба без отречен герой, с такава демократичност.

– Сам отбелязахте, че тази епоха роди и Левски. А кои са героите в Извора?

– Гергана, везирът, Никола, моми и момци (на края, в мизансцена) и, естествено, най-властният герой, разказвачът.

– Все пак щом има конфликт и драматична развръзка, смърт, уместно е да търсим и злотворител. Какво мислите?

– Но тази роля е символично реализирана, чрез „черната веда“, тя е символ, не герой.

– Да кажем: фактор, източник на напрежение.

– И така да го кажем, но тя не е решена като герой, като олицетворение и това е смайващо – тя е похват на разказвача, тя е емфаза на появата на везира и привлекателността на Гергана. А чудесното е, че разказвачът е там, присъства в поемата.

– Много сте прав за природата на везира. Везирът е агресивен

на вербално ниво – Карзай се пооживи, очите му блеснаха. - Но той разбира от сърдечни работи, той има сърце. „От сърце я по-ревнал“, казано е в текста. И още: „Вярност в любов й почете“ - „почете“, забележете. И другата почит. „За помен“ изгражда чешма. А забелязали ли сте, че везирът е означен с белия цвят?

– Разбира се, това е най-личното у него.

– Кое тогава довежда до драматичната развръзка?

– Сблъсъкът. Който обаче не е на личности, а грубо казано, на цивилизации.

– Отлично.

– Гергана в края я виждаме на чешмата. Тя не бяга от спомена за нея, ала си остава в своята цивилизация.

– Точно така. Такъв сблъсък на цивилизации няма виновни, няма *морално мерило*. („Алитерация“, светна в ума на Горгий.) Има две ценностни системи, изградени и пълноводни, те задоволяват еднакво потребителите си. „Стамбул е там, дето съм родена“, казва Гергана и с това самата героиня разкодира ценностните скàли. Символичността е посочена и присъства като ниво.

– Велика поема. И по-скоро може да се обобщава като поема на този сблъсък на цивилизации, отколкото като поема на воля и качества. Но все пак тук може да се позволи читателски избор.

– Иначе казано, везирът предлага на Гергана да направи своя цивилизационен избор.

– А Петко Славейков го е направил – додаде Соломон Горгий. - Нарекъл е поемата *Изворът*, а не *Чешмата*.

Карзай взе студентската книжка и химикала, но вдигна глава и попита:

– А какво мислите за цветята в градинката на Гергана?

– Хм – усмихна се Соломон. - В училище учителката ни караше да я учим наизуст, до последното цветче. Аз бях учуден и като я питах защо, тя каза: „Ами заради поезията, Соломоне!“

– Хм... А дали е само естетиката?

– Навярно не само, но... - запъна се Горгий.

– Своето се разпознава най-лесно и бързо, понеже стои в сетивата. Кое то виждат очите (би пояснила Гергана, ако й беше разрешено), знам го и го обичам. Везирът й предлага „цветя всякакви“, а тя казва „не ща всякакви“, а само тези, които са в сетивата. И следва изброяването, толкова неочаквано, че оставя подире си възклицанието: Ей това значи „всякакви“! А което важи за Гергана, важи за Петко Славейков. А сетивата на Гергана са богати... И друго: спомените на сетивата са най-сладостната вещ.

Соломон Горгий кимаше сериозен, а отвътре се издуваше от щастие – тази „Герганина градинка“ дълго го бе тормозила, още от училище, и бе щастлив, че тук получи неочаквана подкрепа и ключ към разрешаването на казуса. Тимофей Карзай бързо попълваше книжката. Като му я подаде, подсмихна се и последно попита:

– А какъв беше въпросът ви в билета за Петко Славейков?

– За гражданската лирика...

– Е, не успяхме да попеем на тая тема... и тя се... сломи от Ъ-Ъ...

– ...дебита на извора!

– Приятно ми беше.

– И на мен – каза Соломон, а облекчението от свършека на изпита бе се изпарило и бе заменено от друго чувство, не по-малко приповдигнато, мощно като морско течение и самоуверено като циклон.

Коридорът отвън му се видя по-широк и висок и съвсем одимен. Емо го срещна ухилен, буташе бузата си с показалец, а отвътре с език – обладаваше този навик.

– Какво стана? Какво ти се падна?

– Нешо Бончев.

– Малее...

– И Петко. „Не пей ми се“ и другите. Ама говорихме само за Извора.

– Не думай.

– И то той повече от мен.

– И какво стана? Колко ти писа?

– О-о – Соломон се тупна. – Вярно, бе, аз даже не се сетих.

Отвори книжката. Шест.

– А ти, Емо? Нали каза, че ще сядаш при асистента?

– Абе на мен ми се паднаха въпросите, които най-много исках. И така се бях подготвил, че... нема накъде. Пък и ме хвана яд, като хвана да се гаври със Звънчето и те така.

– Значи – шест?

– Излъгах го професоро.

– А Андрo?

– Ти па излишни въпроси ще...! - смехът на Емо огласи коридора.

– Маргото днеска не видях. Сигурно ще идва с друга група... - озърташе се Горгий.

А в началото на коридора на перваза на прозореца се бяха подпрели двама души и го следяха. Слънцето падаше върху едната

им половина, другата тънеше в мрак. Соломон Горгий замря и бързо наведе глава.

– Нали познаваш Погодин Дъждовежд? - попита той Емо.

– Чувал съм.

– Ела. - И добави тихо: - Само не гледай девойката с него в очите.

Чечита Чипочер разтвори широко очи, като го видя да приближава. Тя стрелна поглед към Погодин, а той кимна. Соломон идваше с добродушна усмивка, ясно лице и под напора на прекарания изпит не мислеше нищо. Чечита изведнъж се разсмя, красивата ѝ коса потрепна на вълни.

„Значи не си му казала?“, рече ѝ наум Горгий.

– Не съм – отговори тя на глас.

Гледаха се втренчено, той ѝ целуна ръка, а Пого спокойно озадачен наблюдаваше как Соломон с открит поглед, излъчващ сила, увереност и сякаш светлина се запознаваше за първи път с Чечита, а се оказва, че вече се позна...

– Вече се запознахме – потвърди девойката последната мисъл на Пого и се обърна към Соломон: - Сияние и сила се виждат и с невъоръжено око.

Соломон Горгий се умисли, все така втренчен. „С такова сияние – каза си – се стига до самоубийство.“ И тогава рязко се извърна и се ококори: „Ах, изгървах се! Не трябваше да я гледам, не трябваше...!“

ТРЕТА ЧАСТ

I

Там е работата, че при някои способни хора неколкото лутане, ненамирането на пътя им създава представа за живот на налучкване, на епизоди. Създава им матрица на съществуване, в която априори (а за тях навярно и апостериори) мястото им в живота е въпрос на лутация, издирване. И, да вземем за даденост, дори и открили свое гнездо, валякът на матрицата им ги кара да търсят ново, да изопачават неугледностите на намереното. И така – докато умората ги примири. Именно такава самосъздадено и самоналожено неумение да приемеш възприетия от съзнанието ти път ние най-аматьорски и съвсем ненаучно ще наречем своеволие. Пого Дъждовежд, например, много обичаше да се вглежда в лицата на минувачите, докато се разхожда. Рядко им обръщаше внимание, седнал на пейка или в друго подобно неподвижие, но когато вървеше по улиците, се вглеждаше във всяко лице. Неслучайно подчертаваме всяко – в това да се взираш във всяко лице има нещо болезнено, нали? Нали не всяко може да е интересно, не във всяко можеш да проникнеш или да разпознаеш типа? Сиреч това не е търсене, интерес, това е някаква хипноза. Човек, отдаден и затънал в себе си, е способен на такава лична хипноза; като оногова, когото водят на разстрел.

Според нас Пого Дъждовежд беше объркан човек. През полугодишния период, когато се запознахме и пряко го наблюдавахме, неизменно ни впечатляваше неговата жизнеспособност и обратно – пълната му откъснатост, конфузия от живота. Разправяха, че преди четял много; „Пого чете много“, такава поговорка цитираха, но според нас и това е било епизод. „Чете много“ – а зарязва учението след първи курс, за да не се върне никога към него? Такива противоречия говорят за душа на мечтател. Ами да, мечтателите умеят да живеят на епизоди. Мечтателите се отдават на виденията си, те са техните фиктивни планове за бъдещето – и неизменно причиняват на душата си конвулсия. Ще ви го опишем. Ходи по улиците прегърбен. Когато е замислен, очите са му забити в земята, главата е наведена и леко напрегната като на кон; ръцете се движат тръпчиво, отразявайки жестовете на вътрешната му реч. Внезапната иронична усмивка е запазена марка; понякога усмивката е отворе-

на, привлекателна, тогава и главата се вдига, тялото се изправя. Тогава и среща любопитните погледи на околните, възвръщащи го рязко към напрегнатостта. Казахме душевна конвулсия и сме длъжни да се поясним. (Без да претендираме за каквото и да било), възторжените и затворени хора, които нерядко излъчват и загадъчност, задължително са невротични. Какво е възторгът? Спускане с шейна по огромен склон. В началото е откритието. Ето шейна, хубав сняг, надникваме и какво? Откритие! Прекрасен склон, прекрасна възможност за летеж. Спускаме се надолу, отдаваме се на възторга. Бавно, леко, по-бърже, все по-бързо, докато не усетим, че шейната става неуправляема, че нещата стават неуправляеми – и се ужасяваме. Ужасно възторжените хора познават това чувство на тревожна възбуда, което довежда възторгът, което влива възторгът в душите им. В първите години на съзряването си те са безстрашни – отдават се до откат, пребиват се в края на склона. Сетне тревогата почва да предявява своите спирачки – душата предпочита да скочи по средата на склона в движение и да остави шейната да се троши. И тук е ядката. Те изоставят шейната не от страх и ужас, а от тревога, че и тая, поредната крайност ще донесе безсмислие. Ужасно е да напълниш душата си докрай, да изпълнеш съществуването до пукане на кости и сетне да решиш, че е било напусто. У хората, които като на Пого им се случва да живеят на епизоди, които търсят безкрайно склонове, без да се спрат и съсредоточат само върху един-два, това рано или късно значи осъзната невроза.

Талантите на Пого са същата невротична формула. Всъщност такива като него жаждат повече силата на преживяваните емоции, нежели фикции като талант, щастие, благополучие. Няма такова занимание като да влизаш в дълги жп-тунели; това не е своеобразно пещернячество, това е търсене на дявола. А по нататък ще споменем къде поведе Пого Чечита – един епизод от началото на есента.

Варна, като всеки морски пристанищен мафиотски град, е потна, задръстена, астматична през лятото. Това обичаше да казва Погодин Дъждовежд. Варна беше родният му град и той често си представяше как излиза вечер по бившия „Ленин“, сгъстен и натегнат от манифестиращите всякакви възрасти, нация, пол и занятия; булевардът е пренаселен и на този контраст той виждаше себе си отстранен, как ходи с ръце в джобовете, с избелели дрехи, хвърля погледи към минаващите, към седящите в откритите барове, към щъкащите между масите сервитьорки. Денят преваля, всички очакват разхладата, сервитьорките

са грохнали, с петна под мишниците, със замъглени ресници; потокът влече Погодин към морето, към крайбрежната алея с дискотеките и чалга капанчета, потокът го влече надолу, а той се изкушава да върви донякъде с тълпата, а сетне да се обърне и да тръгне срещу течението, където всички са един, а той е все пак сам. Виж, наесен, казваше Пого, когато гостуващите се изпарят, слънцето поуехне, Варна става удобна, приятна, привлекателна. А най-привлекателна е зиме – рядко преди Нова година има сняг, алеите на огромната Морска градина са пусти, можеш да ги обхождаш надлъж-нашир, без да те притеснява ни човешко, ни кучешко лице, нито прелитащи велосипедисти или майки с колички. Тогава и морето те придърпва, то е сиво, непрогледно, безпросветно, крайбрежната алея е посърнала от изоставените капанчета, дискотеките са едни скелети на пясъка, а самата пясъчна ивица е намаляла с една трета от надигналото се зимно недоволство. Инак Морската градина си е същата. Как са я редили тези хора! - възкличаваше Погодин. - Някакви чехи в началото на века. Така са подреждали, че целогодишно е зелена в една или друга степен, дори и голите дървета по основната алея са ти симпатични, не те потискат, защото през тях виждаш иглолистни групички, вечнозелени храсти и бръшляни, някаква странна непожълтяваща смес от пръст и трева...

Той обичаше да се вре по малките частни улички, несъществуващи сякаш; като нямаше познати, като бе изгубил старите връзки, Пого шеташе из ученическите си пътеки. Така например пътят му към Морска гара най-често минаваше през Шишковата градинка, покрай училището “Климент Охридски” и на Арменската църква свиваше вляво, сетне веднага вдясно, по княз “Дондуков”. “Князът” минаваше покрай Римските терми, по-напред завиваше покрай една механа “Римски терми”, където гуляеха като ученици, а още по-напред, съвсем в началото, живееше негов съученик, Мустака. Случваше се понякога да го срещне пред тях да паркира вартбурга си. Здрависваха се, Мустака отдавна бе обръснал мустаците си (всъщност прякорът му дошъл от факта, че запазил до казармата девствения си мустак – и никога след това) и започваха приблизителен диалог:

– Как си?

– Ами как...

– Мустакаът?

– Няма го.

– Вартбургът ще го продаваш ли?

– Как ще го продавам! Знаеш ли каква работа върши!

– Вашите?
– Добре са.
– Баща ти претака ли още зелето, без да е вкъщи?
– Е, глупости, това е стара история...
– ... измислица.
– Чиста истина!
– Вазата още ли е наклонена на един борд?
– Е, глупости сега...
– Кога ще играем шах?
– Когато кажеш.
– Помниш ли, мустак, какви шампионски партии играехме?
Аз бях дълго претендентът, а накрая успях да те бия седем на пет и гротмайсторски се оттеглих от активния шах. Оттогава ти си претендентът...

– На теория.
– На теория и на история.
– Щото ти отказваш реванш! Къде си тръгнал?
– За риба.
– В тоя студ?

– Бе аз съм тръгнал, за да има причина да ида до вълнолома...
Иначе Погодин не се отзоваваше добре за града си. Варна е хубав град, казваше, но населението му – нездраво. Проститутки, пласъори, пампурджии, фризьори, покупко-продавачи, рентие-ри, полусенчести и всякакви комисионери, сезонни печалбари, двойни счетоводители. Лете половината град се изсипваше по курорти и експлоатирани като бармани, камериерки, шезлонгаджии, спасители, алейни павилиони с фото, сувенири, палачинки, биташки стоки, експлоатирани от мрак до мрак, пътуващи часове от крайните квартали до крайните курорти, прибиращи се у дома само за едното тясно легло и жадуващи за есента, а не искайки тя да идва – градът лете живееше двойствен живот, купуваше мечтаното през зимата, харчеше или влагаше пари по банки и финансови къщи; размножаваше бизнеса на бившия си работодател и висеше в лъскавите vip заведения или на опашка в осем сутринта за първата безплатна игра в бинго залите. А наесен учениците се връщаха на училище, учителките преставаха да бъдат продавачки и камериерки, студентите заминаваха по университетите си, безработицата отново се затваряше в гетата си, отпускарите отиваха на работа, за да си починат след изнурителния сезон, управниците зазимяваха хотелите си; само моряците все така пристигаха и отплаваха, а жените им ги чакаха, обсипваха ги с внимание, обикаляха магазините или избира-

ха къща някъде из околните села, или обикаляха родината или чужбината; и единствено строежите не преставаха наесен, а целогодишно всмукваха работна ръка, включително майстори от Велинград и общаци от Шкорпиловци. Странен град, говореше Пого. Ако си по строежите, ще речеш, че целият град е съставен от бригади, събирани рано сутрин из разни спирки от случайни и неслучайни транспорти. Ако си в комерсията, ще помислиш, че на всяка крачка има я магазин, я склад, я сервиз, я заложна къща, я паразитираща спекула. И какъвто и да си, ще се изумиш от самодостатъчността на тукашния живот, от тоя живот за себе си, не за градежа, от самодоволството на една привидна, имитирана, привилегирована провинциалност, от безперспективността на културните възделения и от херметичността на духовните терзания. Това говореше Погодин Дъждовежд, но според нас преувеличаваше и изопачаваше; правеше го навярно, когато и защото бе далеч от града си и така в действителност показваше пъпната си връв и неизличимата си любов. Знаете, силно и любя, и мрази.

II

Уговорката бе заранта в 7.30 да бъде на Дубровник, спирката, оттам ще мине една зелено-бяла камионетка. Ще слезе подбригадирът, Митко, и на него да каже името си. Така Погодин започна в края на юни работа. Като общ работник в неясна му бригада пригответи се да стои на най-ниското стъпало и да изпълнява. Момчетата излязоха интересни. Борко, специалистът по всичко, турчин от нашите, минал и през студентство, и през емиграция (така и не му разбра турското име – пример за това, как образоваността подпомага асимилацията), бе русоляв, синек, тромав, с меча походка, с усмивка и женолобец. Той първи и го попита, щом стигнаха на обекта:

- Да шпакловаш можеш ли?
- Не.
- Фаянс?
- Не.
- Да бъркаш?
- Сигурно. Кажете кое?

Хвана кривата лопата и бърка разтвор целия ден. На другата сутрин с количката извозва от дерето камъни. Обектът им бе Аладжа манастир, целодневно прииждаха групи туристи, катереха се по стъпалата, по скалните дупки, понякога немска баба

се спираше и ги гледаше зорко, русо англичанче ги снимаше за спомен или за екзотика, посети ги някакъв скандинавец, който с преводими жестове им обясни, че бил бачкер като тях. Черпиха го бира.

– Като нас, ама си тръгнал на курорт – смееше се гадно Жеко, шейсет и кусур годишен пияндюрник, мазач на бригадата заедно с жена си Кичка; Жеко имаше лилаво-пепеляв език като на гущер и беше отвратителен като вземеше да си плюнчи пръста, докато играеха карти. Отвращението у Погодин се засили, когато научи, че синът му бил полицай („неслучайно“). - Не разбираш, а?

– Не разбираш, майко македонска!

Митко, с когото първи се запозна, също преминал петдесетте, бе ловец, с големи хайдушки очи, наивен с изкараните два-три класа в училище, голям работяга, фаянсаджия, зидар, мазач. Родом от гранично село в югозапада, той беше крогък, но като пийнеше, се обявяваше войнствено за македонец.

– Аз не съм българин! Македонец съм!

– Що е маке, све юнаке – казваше Борко.

Още на втората седмица ги видя в извънработна обстановка. Шефът – един двуметров исполин, бивш полковник от армията, с гръмовен глас, навършваше шейсет, та заколи едно агне и направи курбан на Жековата вила. Подредиха се в трапезарията всичките: Калчо електричарят, дебел и жаден, вицаджия, бай Иван общакът, Ахмед, Али – синът му, Митко, Жеко и Жековица, той, Погодин, Павката шофьорът и още двама гости и се изпи дамаджана ракия; Калчо със своите сто и десет кила игра като невеста, Борко взе рано да завалва и гласът му да извива фалцет, Ахмед с и без това оцъклените си очи все повтаряше: „Не ми се пие... Нещо съм болен.“ Жеко, като всеки алкохолотдаден, седнал на софра, бързо премина на вино и се отпусна в домакинския сеир. Ванката, чичко също петдесетгодишен, от тези, които всеки мачка и вечно са непрокопсали и мълчаливи, се възбуди, не можеха да го спрат и заспори с плам с повечето, а най-вече с шефа, с когото бяха и комшии. Митко след първата ракия стана македонец и на третата гледаше лошо и подозрително, макар накрая да стигна дотам да каже:

– Жеко, много ти е добре нареден теракотът, я какви точни фуги си дръпнал!

На цялата дандания Жеко взе да се хили и да изисква всеобщо внимание, та да разберат всички за Митковата похвала. Всъщност подът бе застлан с мокет, имитиращ градински плочник.

Маршрутът им сутрин бе строго фиксиран. В осем без нещо минаваше камионетката с покрита с брезент каросерия, качваха се всички, сядаха на трите пейки, замъкнати от някоя детска градина; на базар Левски колата спираше и в супермаркета отиваше Кичка с още някого, купуваха кренвирши и хляб, и неизменните две-три двулитрови бутилки бира. След половин час стигаха Аладжата, закусваха, бирите се скриваха на хладно в усойните храсти. Почваха. Погодин ту бъркаше, ту мъкнеше цимент, ту пясък извозваше, събираше камъни и балчишки плочи за калдъръм, ту помагаше на Борко на банцига или на Жеко и Кичка да отсича латекс в къщата, или варосваше тавана на тоалетната, стържеше мазилка и всичко подобно. Най-сетне му гласуваха доверие и го оставиха да запълва с рядък цимент наредените плочи. Метенето му беше зачислено изцяло.

На обед сядаха, с храната изпиваха бирите, Жеко си изпиваше шишенцето, носено от къщи, и едни раздаваха картите, други полягваха, а Ванката заставаше кибик.

– Бай Иване, я иди виж какво става в храстите – упътваше го Жеко, мятайки картите, и Ванката носеше последната бутилка бира.

Ахмед неизменно полягваше на сянка, покриваше очи с бейзболната си шапка и от време на време изпускаше по едно:

– Аферим, беее...

„Е“-го в „беее“ бе като английското „æ“ - нещо средно между а и е. Картаджиите го чуваха и подемаха с удоволствие всеобщо любимия лаф:

– Аферим, бееее... Калчо!

– Ашколсун, беее...

Кичка с дебели рогови очила, хелиоматик, четеше „Трета възраст“.

На Погодин, разбира се, в началото му беше трудно. Това, че не беше вещ в строителството, нямаше голямо значение – след седмица всичко заръчвано му се отдаваше без допълнителни въпроси. Той си бе изпълнителен, а такива в бригада като тази се приемаха леко. Той и по принцип бе решил да поработи месец, да събере малко пари за лятото, така че нямаше какво толкова да му мисли. Притеснението му бе в началото, да не изпъква разлика между тях. Все пак бе човек от друг регистър, а майсторите от строителния фронт, като в казармата, не обичаха много такива. Оказа се, че греша. Щом бачка и не приказва много, приемът е добър, а симпатиите и тук, като навсякъде, са на лична основа. Най-симпатични си бяха с Борко и Ахмед и Погодин, като се

поотърси от сковаванията, взе да се интересува кой какво, що. И Митко бе екземпляр, пък и типичен браконьер. Неприятно му бе, че в първите една-две седмици трябваше да се хили на всяка простотия и да слуша с внимание на всяка цена – но така се бе настроил, подсъзнателно си бе определил такова поведение. Особено му бе гадно да се смее на Жековите ръсения, а и онзи го поглеждаше с лилавата си физиономия и постоянно подгизналите малки очи. Пък и динамиката го увлече. След Аладжата се заредиха детски градини, покриви, училища и читалища – все приятни обекти, само ремонти и обновявания, всеки със свой сюжет. В една ясла правиха вътрешния двор, заваряваха люлки, пребоядисваха, сменяха корнизи. С някоя нервозна учителка се скарваха, Борко хвърляше всичко, заминаваха си. На другия ден о.з. полковникът пристигаше, раздаваше правосъдие, отиваше на делегация при директорката. Шефът взеше материали с една шкода с ремарке. Погодин често обикаляше с него за талпи, плочи, керемиди, лепила, бои, цимент из борсите на града, в Топливо, край гарата, по пътя за Винаца. Пък и парите бяха фактор. В петък шефът даваше на всички определена сума (на майсторите – двойно и тройно), а в края на петата или шестата седмица всички очакваха „уравнението“. Уравнението бе драсване на чертата. За този обект толкова, за тази работа толкова. В деня на уравнението овчарят пристигаше, свикваше стадото, измиваха си ръцете и получаваха по бял плик. Вътре освен сума имаше точна сметка: от тази до тази дата, този и този обект, обща сума – еди-колко си. Като се извадят петъчните аванси – ето и сумата в плика. Погодин понякога се изненадваше приятно. Неговите пари, естествено, в сравнение с Борковите, Митковите и Жековите бяха в пъти по-малко, макар да нямаше как пряко да се увери. Разликата впрочем не само че не го интересуваше, а напротив – радваше се, че получават достатъчно пари, та животът им сред цигари, бира и ракия, циментов прах и бач да ги омиротворява със света.

– Това правим ние, Погодине – издишаше цигарения дим Борко. - Днеска бач, утре бач, а парите остават само за харчене, не за живот.

Борко бе любимец на Погодин с това, че ако имаше кой да олицетвори крачката към отвъдния свят, бе той. Живеел с учителка от детска градина. „Къде се запознахте?“ Ами в детската градина, правили ремонт. А днес лаф, а утре приказка – заживели заедно... Веднъж говориха на обяд по някаква актуална политика – за партизански действия и атентати от страна на местно-

то население в окупирана от американците територия.

– Ето – дъвчеше хляба Борко, - днес те са терористи, целият свят ги оплюва и къдне, а утре като си идат американците, тези същите партизани и атентатори ще станат национални герои и ще ги пишат така в историята си.

– И ще им вдигнат паметници.

Погодин внимателно го наблюдаваше и се питаше какво ли е ставало на младини – а и сега – в душата на този българин, турчин по етнос, като е чел за Ботев и Левски и за Априлските кланета и като е трябвало да обясни себе си в историята и историята в себе си: от коя страна да гледа – от тази, за която моите са чужди, разбойници и размирници за отишлото си царство, или от тази, в която моите са чужди, поробители и експлоататори на стара земя? Борко бе на трийсет и осем години и макар буйната му възраст да е съвпаднала с Възрожденските бесове на осемдесетте години, Погодин така и не го попита как са му сменяли името.

– Ами как да го питам? - обясняваше есента на Соломон Горгий. - Ами той се казваше Борко!

– Демек ще го попиташ по този начин защо не си е върнал рожденото име – и така вместо да бръкнеш в спомените му, ще бръкнеш в душата.

– И, Герги, излиза, че България век по-късно има ново Възраждане – само че парадоксално спрямо първото, преобърнато и...

– В литературата има един дядовски афоризъм, че всяка трагедия и епика се повтаря като фарс.

От уравнение на уравнение Погодин караше четвъртия си месец в бригадата, когато в началото на октомври стана случката с червената чайка и той не се появи на следния ден на работа, а три дни по-късно в лична среща с побелелия, но с къса войнишка подстрижка шеф си подаде оставката.

„Тук е толкова тихо. Листата потрепват само в моите очи. Розата в прозорчето е прецъфтяла, върхът ѝ се извил като за среден поклон и от скука даже не се изправя. Прозорчето е отворено.“

– Ели? - почука се на вратата. - На телефона.

Елиза смачкваше листа, натикваше го в джоба на шортите и отиваше да говори с мъжа си.

Лятото тя с малката Елеонора прекараха у дома, в Елена. Тимофей бе останал в университета да пише доктората си. При-

ятелките ѝ се бяха разпилели из България, учителите ѝ садяха домати в дворовете си и по нищо не се различаваха от всички останали. В Елена бе интересно да зяпаш около площада до хотела – пристигаха всякакви прашасали коли и джипове, от тях слизаха семейства или двойки, настаняваха се за няколко дена, обикаляха градчето и махалите и продължаваха към Габрово, Трявна или Търново. Изсипваха се и цели футболни отбори, в еднакви екипи, тренираха горе на стадиона, а вечер шумяха и крещяха в бара. Често виждаше дългокоси компании с тежки раници, те пък се заседяваха кога легално, кога не в туристическата спалня зад хотела, до неделния пазар. Като срещнеше Иван Сутров, управителя на хижата, той ѝ се обясняваше как от ангажименти често изгървал преспиващите. Научавал, че дошли нови, след два дни отивал да им вземе парите, а те се изнесли.

– И все се намира кой да ги пусне, Ели. Това лято имам работници, изрично съм ги предупредил да не пускат никого, обаче какво става... - смееше се. - Едни четирима хъшлаци – единия албинос – хванах чак на Буковец. Казали им, че няма места – а то всъщност хижата празна – и щото нямало рейс за Твърдица, те преспали две нощи, а сетне тръгнали към предела. Отивам там в неделя и хопа – ей ги, гуляят с една китара и акордеон с хижаря и гости. Момчета, викам, аз съм Иван Сутров. Тъй ли, викат, а ние се убихме да ви търсим!

– Да не си им взел пари?

– Ами. Само, викам, ми кажете кой ви пусна. Един младеж, викат, от Асеновград. А него го бях пуснал по изключение. Запознал се с някаква нашенка по морето и дошъл да я дири. Хайде, рекох си, може пък това да му е късметът.

– Ангажиментите са виновни.

– Как е дъщеричката, Ели?

– Добре. Припка при дядо и баба.

– Тимофей не го виждам.

– Остана при науката.

Тимофей се обаждаше почти всеки ден. Искаше да чуе гласчето на Елеонора.

– Какво става? - питаше.

– Еми нищо. Нора е добре. Щастлива.

– Внимавайте за някой кърлеж. Всяка вечер я...

– Преглеждам я, знам.

– Не си доволна нещо?

– Доволна съм. Само ми е скучно.

– Прибирайте се тогава.
– А там какво ще правим? Нека преди яслата да се наиграе на широко.

След разговора Елиза изхвърляше изписания лист и забравяше за него. Сядаше на люлката под кайсията, четеше „Дворянско гнездо“ на Тургенев и въздишаше заедно с героинята. За да гони скуката, чудеше се какво да мечтае. Поставяше се на мястото на идващите семейства с колите, представяше си как с Тимошка и Нора обикалят из страната, търсят забележителната ѝ природа, а преспиват в китни хотели и ядат в спретнати капанчета. Парите се леят от джоба, всеки каприз се утолява и от толкова пътуване и разнообразия в душата ѝ става калейдоскоп, каша от впечатления. А наесен какво? Затварят се в офиси и канцеларии, играят хорото, въртят бизнеса, прият кафетата и цигарите и пледират, че вместо да купуват техники и мебели, по-добре да похарчат парите за бензин из планините и плажовете. А зимата минава в приготовления за следващото лятно проливане на финанси. Поставяше се на мястото на сестра си Елена, спомняше си гимназиалните години, прекрояването денем и нощем на градчето със съучениците, мечтанията за бягство от клисурата, за големите увеселителни градове с театрите, магазините и събитията. Сестра ѝ четеше повече от нея, ходеше много на кино, а след някоя романтична американска комедия очите ѝ блестяха. Но Елиза не можеше вече да си се представя така. Влечението ѝ към свободата и безгрижието избледня, утаяваше се в контейнера на задължително отминалото; предпочиташе грижата за детето, грижите на родителите ѝ. Ала скуката я напрягаше. Майчинството свършваше, наесен Нора отиваше на детска градина, а тя оставаше в безтегловност. Плашеше я бъдещата скука. Какво щеше да захване? Искаше да работи нещо, за което е учила, като Тимофей, а ранното раждане бе прекъснало пътеката. Съпругът ѝ предлагаше да запише нещо в университета, но времето, което трябваше да мине, годините на учение ѝ се струваха безкрайни и безперспективни. Пък и не знаеше какво ѝ се учи. Да става учителка – хубаво, ама изглежда безжизнено. Да учи модерните финансови, юридически, туристически професии? А как ще ги разгърне, след като не си и представяше какво са те? На нея ѝ бе нужно нещо, което да я хвърли в жизнеността, да съчетае дейността с трупането на основата. Елиза най-често мечтаеше за театър. Мислите ѝ влитаха зад кулисите, сънищата ѝ я разхождаха по сцената. Само мисълта, че се занимава с театър, я удовлетворяваше и пропъждаше унилоста, ала

усещането за града ѝ, дома ѝ до реката, за заседналото ѝ гнездо посред тясната старопланинска клисура, до която дори влакът от Горна Оряховица бе спрял поради нерентабилност, смазваше мечтата ѝ, правеше я невменяема и тревогата за идното натежаваше.

– Како? Защо Чехов е толкова черноглед? - питаше Елена.

– Не знам – вдигаше рамене Елиза.

– Виж, Тургенев, който четеш, уж пише за същото, а пък не е толкова черноглед.

– Не знам.

– Господин Томов казва, че било така, щото гиделяло трийсет-четирийсет години, а Русия през този период била като един бавно, дълго и тягостно спиращ влак. Значи, това, което за Тургенев още е било движение, скорост, същото за Чехов било скърцане на спирачки, аварийно спиране посред степта.

– Господин Томов ли? По мое време нямаше такъв.

– Той дойде преди година. А мъжът ти казва, че можело и така да се кажа, обаче това било алегория, а заниманието с литература не е алегория.

– Ти да не си изчала Чехов и Тургенев?

– Охо, не само тях. Всичко, което е в читалищната библиотека.

– И аз съм ги чела, ама нищо не помня и сега препрочитам.

– А аз всичко помня. Аз ще кандидатствам литература.

– Аман от литератори!

Да, на Елена ѝ оставаха две години до завършване, а вече си е наумила какво да прави. Елиза на нейните години беше любимка на всички, казваха ѝ: Ти навсякъде ще намериш какво да правиш, всички ще те искат. А тя си мислеше, че ще ходи на театър, ще гледа постановките и ще се вълнува заедно с актьорите и зрителите. А пък семейството я затвори, бременността я затвори, великата майчинска радост я затвори и сега беше болно да разбира наивността си – ами че гледането на постановки не е занимание, вълненията и преживяванията не са мисия. Понякога мъжът ѝ ѝ се струваше егоист, единак, незаинтересован от нейните възжеления, а всъщност той копаеше жизнената си яма и може би също се дразнеше от нейната апатия към професионалната литература. Да, тя не разбираше от литература, но литературата за нея бе вълнение, а какво по-голямо вълнение от предизвикването в театъра?

– Нали знаеш, че Гец е от нашата махала Разпоповци? - казваше баща ѝ, с когото винаги ѝ е било трудно да споделя, но

който се вслушваше в нейните откъслечни фрази, в приказките на майка ѝ след женските им разговори и от всичко това разшифроваше своята представа за нейното състояние. Може би и сега баща ѝ скришом я наблюдаваше отнякъде и от очите му капеше любов?

Елиза ставаше, несъзнателно се усмихваше, хранеше Елеонора, приспиваше я и излизаше да поскита.

III

– Како? - чу се отвън звънкият глас на Елена и тя влетя в стаята. Завари батко си Тимофей Карзай притиснал лице до какиното, а тя му държеше ръката. Сълза се стече по бузата ѝ. Батко ѝ я погледна. - Извинете! - Елена се сконфузи, изчерви се, бурно се върна назад, препъвайки се в прага, и затвори вратата.

Тимофей бе дошъл внезапно не само за Елена, но и за всички. Беше в началото на септември, по-предния ден бе се обадил, че отива до майка си на село, дядо му бил болен.

Асистентът Карзай цяло лято мъчи доктората си относно имитацията. Работното заглавие за имитацията като прозрение/презрение за същността бе паднало и сега заглавие нямаше, а паралелно с междутекстовите връзки и възли, които събираше и обработваше, Карзай бе импровизирал и една по-обща и философска част. Частта разглеждаше четири типа имитация.

Извадка 1. Имитацията на хамелеона

Същност отвътре, отвън – обвивка. И обвивката [има] своя обвивка. Дали ще е добре дичо представянето на обвивките на същностите като същности на обвивките? И това да катализира [имитация]. Грешна посока: обвивката, която имитира друга същност, може да съдържа разнородова субстанция, да е част от чужд порядък. Ако използваме ирония, задавайки въпрос, не значи, че въпросителното изречение трябва да служи на/за иронията. Въпросителното изречение има една същност, а използването на обвивката му за ирония предполага втора същност. Ала имитирането на обвивката на въпр[осителното] изр[ечение] от иронията е удар по кода и на самото изр[ечение]. Иронията навлиза в същността му и очаква разпознаване. Ако [разпознаването] се случи, иронията се активира. Ако [разпознаването] не се случи, иронията се обвива в чуждата същност, остава латентна, докато бъдещите осмисляния не я деформируват. В това е и мутацията: деформирането би могло да върне иронията на същността ѝ (което е

по-рядко, понеже изисква статика – а езикът на мисленето е динамична структура) или дългата колаборация на двете същности под една обвивка би могла да девалвира едната или и двете и да предизвика хибрид. Така имитацията на обвивката руши и същността. В природата [ще] значи рибата, имитираща успешно морска звезда, да постигне в бъдещето хибрид рибозвезда. Да речем, невъзможно, доколкото двете са [субстанции] от чужд порядък. Но в природата на мисленето и езика такъв хибрид е възможен. Имитацията на турска любовна песен през Възраждането води до матрица, която по-късно влиза в парадигма с новата поезия – старата поезия; авангардизъм и древногръцка мелика; балада и градски фолклор; и т.н., доколкото всички те разпознават своя същност в това, което е чужда обвивка. Имитацията на хамелеона в литературата преструктурира жанрове и е извор на перманентни литературно-исторически синтези.

Извадка 2. Дилетантска имитация; епигония

Имитацията раздвижва и количествения регистър. Пример е епигонията. В сблъсъка на същности (имит[ация] на хамелеона) резултатът е непредвидим и ретроспективен (мутация), в епигонията разгръщането е синтагматично. Дилетантът имитира по-обхванен от него субстрат, което априори предполага непълнота (или празнота) в същността. По-малкото петно не може да покрие по-голямото (*ala Hugo*). Напъните на епигонията да покрие модела си достига до автоматизация, създава изпразнена конструкция (скеле), която трябва да се напълни с имитации на същността и елементите ѝ от протомодела. Субкултурна по методика и предназначение [дейност]. Така субкултурата увеличава количеството чрез конструирания постмодел, задръствайки канала на еволюцията и несъзнателно създавайки условия за революция. Епигонията манифестира потискащо еднообразие – безкрайните модуляции и вариации на пълнежа фокусират вниманието върху неговата функционална крайност.

Извадка 3. Професионална имитация

Ако дилетантството имитира по-голямо от него ядро, обратното връща нещата в качествените измерения. Разликата с фантастичната имит[ация] на хамелеона е липсата на асинхронност и сблъсък на същностите – те са от един контекст. Тезата е в това, че първото съдържа второто: по-обемното имитира по-ограниченото. Тук е и антитезата: не е нужно да се имитира нещо, което се притежава; [просто] се вади необ-

ходимата част. Така, според логиката на антитезата, [ние] вадим едно чекмедже от скрин и в подходящ контекст то съставлява отново скрин. Професионалната имитация само че постига съвсем друг резултат: изваденото чекмедже без никакъв контекст изглежда отново скрин. Еманация на този тип имитация е пародията. [...] За професионалната имитация анализът на субстанцията като същност и обвивка е безпредметен и произволен.

Извадка 4. Автоимитация

Репетиит mobile за литературата. Животът. Стъпката на горното стъпало като имитация на долното.

Синият междуселищен „Чавдар“ спря и шофьорът му взе да псува и пътищата, и живота. При задните седалки бе започнало да пуши, после спухаха и гума. Автобусът бе полупразен и Тимофей Карзай заедно с няколко бабички и цигани се изсипа на пътя посред полето. Започваше да напича; кой знае кога щеше да мине друга кола. В Недялково – на пет километра оттук – имаше познати и той реши да тръгне за там пеша, а сетне, ако ще и с колело, да се добере до селото си.

Така и стана. И всъщност се получи много приятно пътуване, ако изключим слънцето – мислеше си Тимофей, докато въртеше педалите по третокласния път, опасан с високи дървета; минаваше от сянка в сянка и тази монотонност приятно го мореше. Мислеше за доктората. Тази „трактатна“ въвеждаща част сега, далеч от листите и книгите, му се виждаше претенциозна, маниерна и повтаряща нещо, но уж по-инак. *Имитацията на хамелеона* бе неясна, а сравнителните примери само дооплитяха работата. И как да дефинира *автоимитацията*? Че няма по ученически с алегии, тропи, метафори да прави наука? Те са омагьосан кръг. Да речем, каже така: Автоимитацията е стълба. Всички стъпала на стълбата са еднакви, нали? Само движението по тях ги оразличава. Ако един автор съумява да трупа напрежение в литературните си проекти, това напрежение е качество, качеството е движение нагоре. Авторът зацikli ли в перманентно актуализиране на една и съща матрица – слиза надолу. Но това каква наука е? Това са есеистични псевдолитературоведски реторика – намазани с елементи на илюстрация. Апропо, движението на Вазовите повести и романи – тоест на обемните му белетристични проекти – е от „Чичовци“ и „Немили-недраги“ през „Под игото“ към „Нова земя“ и „Казаларската царица“. И това е качествено движение нагоре, към по-амбициозни белетристични структури, към реализирането на по-усложнени

и модерни формули, към различна мишена на съвременност. Обаче като се спомене „качество“, читателските ни инстинкти и школските ни навици диктуват обратното – понятието за „четивност“ (сякаш то не е тропично!) преобръща класацията. В автоимитацията – творческото си развитие – Вазов търси смяна както на обвинката (похвати и структуриране), така и на същностите (типовете съвременност) – и я постига според таланта си, което и отрежда заеманото от него място в литературата ни. Това разгърнато развитие у Вазов води до там, следващите го да започнат от по-високо стъпало собствената си автоимитация. И с повече стълби.

– Не, всичко това ще падне – промърмори намръщен Карзай, докато вкарваше колелото. - Няма защо да търся бяла лястовица на гара Елин Пелин.

Майка му, забрадена, с елек, застана на пруста. Разцелуваха се.

Вечерта Тимофей легна в стаята на дядо си. Денят – с поредното пътуване из изровените пътища, този път с майка му, до болницата в окръжния град, самата полусрутена болница, стаята със старците, сред които и осемдесет и седем годишният му дядо с подут и кървящ крак с трудно определима и за докторите рана, явно от удар, изпитото му лице и пресъхнала уста, сълзящият глас – целият ден го бе омаломощил и след като майка му му застла в единствената поддържана освен нейната стая, той се просна и заспа, забравил и докторат, и всичко. През целия ден, макар да го разпитваха за Нора, Елиза и той да бе отговарял, не се бе замислял за тях; не се бе сетил дори, че не проведе редовния си разговор с Елена. Обаче през нощта сънува.

В просъница му се счу, че вратата на антрето се отваря, ключът отвътре издрънча. Затопуркаха детски стъпчици и някой трудно отвори вратата му и тичешком стигна до леглото, с мъка се покачи отгоре и пълзейки, с потъващи в постелята ръчици, надникна над завивката. Макар че бе пълна тъмница, Карзай видя надвесена над него една малка главичка, като на неговата Нора. И хем беше тя, хем не му се вярваше да е тя. Не можеше да е тя. А личицето се усмихва щастливо и загадъчно, доволно, че го е изненадало. Той извади ръце изпод завивката, докосна детската буза и попита дрезгаво:

– Ти коя си? Моята Нора ли си?

А детето мълчи, само очите му блестят. Карзай обхвана с шепи главичката, гласът му започна да се къса, но не спираше:

– Коя си? Моето Норче ли?

Детето, със застинали устни, мълчи.

– Моята Нора ли си?

И тогава Тимофей чува глас от вратата, гласа на майка си. Тя е на прага, но той само го усеща, не се обръща да я погледне, той не е и чул кога е минала през антрето. И тогава тя казва от вратата:

– Тимофей, твоята Нора е. Умряла е от менингит. Дошла е да те види.

И Тимофей скача и прегръща детето, целува го по челото, по очите, по косичката и хрипти:

– Недей бе, тате! Защо бе, тате! Моля ти се бе, Норче!

Пък детето се дърпа назад, гръбчето му се извива, ръцете му го гъделичкаят и то се смее, но беззвучно, беззвучно, беззвучно, като в ням филм; извива се, сякаш си играят с него, крие лице от устните на баща си, а той ридае и трепери:

– Недей бе, Норче!... Стой бе, Норче!... Ще те омъжим бе, тате!...

При последните думи Карзай подскочи, стресна се, рязко се надигна в кревата и впери уголемени очи в тъмнината. Съзри течача по лицето му, от уплаха дишаше учестено, а сънната артерия пулсираше на врата му – трудно му бе да се успокои. След няколко дълги минути се тръшна назад и се изпружи. Спомняше си само как изведнъж си помисли: „В тая стая, дядовата, вече е дошла смъртта. Дошла е, седи в някой ъгъл и като няма какво да прави – влиза на хората в сънищата...“

– В тази стая, майко, вече се е настанила смъртта – каза на разсъмване на майка си, закуси пред подпухналото ѝ мокро лице и с първия автобус си тръгна.

След няколко часа бе в Елена.

Битието на общ работник за Погодин Дъждовежд приключи внезапно и символично. Бяха захванали ремонт на покрива на едно училище в квартал Аспарухово, близо до канала, и забелязаха, че над физкултурния салон се събират чайки. Почнаха да им подхвърлят остатъците от храната си, а Ахмед дори се кълнеше, че се събират едни и същи птици и че ще е така, докато са тук. Някои от чайките най-нахално ги обикаляха, докато ядат, кълвяха трохите, Жеко дори изрита една, а Борко се амбицира да улови някоя. След ред неуспешни опити Погодин му подхвърли:

– Що не си донесеш въдицата? Ще закачиш наденица или...

Още на другия ден бригадата се нареди като на представление, а Борко с въдицата застана на позиция. Старите мръсници

гларуси се помайваха около примамката, нещо не се осмеляваха. Една хубава бяла чайка, млада още, ненаедряла, най-сетне се спусна и захапа салама.

– Не мърдай! - извика Митко. - Боре, изчакай я да го погълне!

Всички утихнаха в очакване. Очите на чайката пошариха, успокоиха се от пълната липса на движение у съществата с изцапани робошки и хапката потъна в гърлото.

– Не мърдай, Боре! Тя ще закрепци, като се забие кукичката!

Чайката закрепця, хората и те закрепцяха, Борко отпусна аванса и неистово завъртя макаратата. Жеко се спусна и захлупи пляскащата птица с кофата.

– Трябва да ѝ извадим куката. Иначе ще умре животинчето – реши Борко и започна процедура по рехабилитация. Един я държеше между коленете, друг за шията, бай Иван мушна клещи в човката, а Митко, като ловджия и вещ с дивите животни, след доста мъчителни мигове успя да измъкне куката и кръв закапа от човката.

– Налейте ѝ ракия - предложи Калчо. - Ще спре кръвотечението.

– А! Ще ми пие ракията! Що не ѝ... - захили се Жеко.

Вързаха чайката за крака, дадоха ѝ друго парче салам и продължиха работа. Погодин я наблюдаваше. Чайката потрепваше, потрепваше, кръв вече нямаше, след час взе да посяга към салама и в крайна сметка се престраши и го изяде. Погодин се усмихваше.

Следобед, докато почиваха, Жеко подхвърли:

– Абе, що не вземем да я боядисаме червена?

Всички се засмяха, засмя се и Погодин.

– Киче, я дай четката...

– А-а, моля ти се, Жеко! Не ме занимавай с глупости!

– Бай Иване, я хвани четката!

Ванката поклати глава и не мръдна. Жеко се ядоса:

– Калчо, я я дръж!

Странно е да видиш червена чайка, каза си Погодин. Но не можа да предположи какво щеше да се случи. Отрязаха ѝ вълчето, чайката литна и бе неописуемо красива в синьото небе. Ярко червена точка, която разперва криле и се носи по вятъра. Погодин Дъждовежд дълго не свали поглед от нея и очите му светеха. Забеляза, че и децата, които ритяха на двора, я видяха и замахаха с ръце. Оставаше им час до края на работния ден, когато Али извика:

– Вижте!...

– И какво? - с пресекнал глас попита Соломон Горгий. Седяха в бистро „Ягода“, когато Пого му разказа историята за червената чайка.

– И какво... другите чайки не мирясаха, докато не я убият. Кълвяха я, нападаха я, докато остана да лежи на физкултурния салон като червен парцал. Лишена от възможност дори да обвинява с пролятата си кръв. Червената боя обезсмисли кръвта ѝ. Аз стоях потресен и като видях смеха в Жековите и Калчовите очи, ми се додрайфа.

Каза още, че бил зарязал и уравнението.

IV

За да сме честни, трябва да отбележим, че започваме описание на един не дотам изяснен период от лятото и есента на Соломон Горгий. Уговорката ни е обусловена от вездесъщите причини – липса на достатъчно и категорични сведения, самото естество на състоянието на Горгий до развихрянето на спектакъла „Кино“, липса на документи. Понеже в спектакъла ще се наложи да смъкнем маската си (засега само така ще намекнем), то дотогава ще опитаме да проследим събитията предимно по слухове, догадки, чужди разкази, което значи и по чужди тълкования и впечатления.

За семейството на Горгий можем да кажем, че това е едно нормално, здраво, един вид рутинно семейство, при това и многодетно. Имали сме повод да запознаем косвено с него, ще имаме и по-непосредствени поводи. Странно е не самото семейство, а маниерът на съществуване, който сам Соломон си бе създал. Не смеем да извеждаме под семеен знаменател желанието на най-големия син да води затворен, фантастичен от общуването с книгите, науката и въображението си живот – нямаме никакво основание за такова съждение. И все пак ни се струва странно при сплотено, жизнено семейство синът да търси самотата в стаята си, да прикрива намеренията и разсъжденията си и да се активизира само по собствени усмотрения. Впрочем Соломон Горгий винаги е твърдял, а и доказвал, че на него може да се разчита. Чували сме дори от него как родителите от ранна възраст му имали пълно доверие, как той, осъзнавайки го от същата ранна възраст, та до ден днешен, се е старал – без да полага излишни усилия, не са били и нужни – да оправдава изцяло това доверие. Коего ни навежда на два крайни извода, но ще си

позволим да ги споделим: да живееш под постоянно доверие е не по-малко нереално от обратното; друго е да изискваш и от себе си доверието на близките и околните – то ти създава душевен комфорт, всъщност нещо прекрасно, но то понижава имунитета ти срещу бъдещи душевни срывове, лесно би довело до капитални кризи в настройките. Пък и пълното доверие е един тежък дял.

Не че преувеличаваме или просто търсим причини, но първия месец от ваканцията Соломон прекара у дома, почивайки си и не мислейки за някакво занимание. А принципните натяквания на майка му, че трябва да хване работа през лятото, да си помогне за есента и на тях да помогне, а времената са тежки; както и принципното съгласие на бащата, и принципното безгрижие на сестра му и брат му – ученици – са факти, които не бихме искали да подминем. Разбира се, Горгий бе напълно и не по-малко принципно съгласен, но негово желание и предварителна нагласа (още от семестъра и сесията) бяха да понижи психичната си дейност, да се отпусне. Перспективата да потъне в работа сезонна, с всичките ѝ ангажираности и взаимоотношения, го не точно отблъскваше, но притесняваше и дразнеше. Тук може би дял имаше високото ниво на самолюбие и пристрастеност към вътрешния живот, пресрещащи се със силно изявеното негово чувство за отговорност (пример тук е доверието, за което стана въпрос). Горгий бе силно инициативен към различното, но много неумел и пасивен към обичайното.

– Знам какво чакаш – би казала майка му. – Чакаш аз да ти намеря работа.

– Еми да.

– Еми да, ама виж другите какво правят! Има вестници, обяви, борси – търси, обаждай се.

– Ти не можеш ли да подпитаеш тук-там, ако срещнеш някого...

– А ти не можеш ли?

– Е, аз кого познавам?

Това е един въображаем диалог, но не е трудно да се демонстрира. С него искаме да надградим разказваното лично от Горгий: стария си квартал сменили, когато той сменял и училището, влязъл в гимназията; така детските квартални приятелства били загубени, а в новия квартал той нови не създавал, предпочитал живота в семейството, гимназията и стаята си. След гимназията и училищните приятелства се затрили и в родния му град останал само домът му. „Сега – довършваше по тоя повод Соломон

– карам със студентските контакти, а след две години ще загубя и тях...” В началото на лятото сигурно не се е минало без семейни истерии, знаейки неговата мнителност, която е придобита в малка или голяма степен и от семейството. Нейсе, маркираме тези детайли не като единствени, а като част от причините за трудната есен. Имаше и други, по-крупни, но тях ще оставим за по-нататък.

В началото на август майка му му намери работа. Заместник на библиотекарката в едно читалище за месец и нещо. Очите на родителите му навярно са блестели от удоволствие – такова попадение за него; хем вълкът сит, хем библиотека. И Соломон бе щастлив – посрещна вестта с възторжена усмивка и дочака с жар започването. Накъсо, смени рязко температурата в психичната колба.

Работата в читалищната библиотека за него бе и начало на проекта „Кино”. За библиотеката какво да кажем? Читалищата – това достояние на българската визия за обществен живот – след смяната през осемдесет и девета преживяха възвръщането си към корените. Освободиха се от централната държавна пазва, в този мътен процес някои разбойници секретари и настоятелства успяха дори да продадат читалищни сгради – наумете си какъв ничий статус, ни държавен, ни частен, може да докара такива дейния. Читалищата отдадоха имотите си под наем, оцеляха, макар по телата им да полепнаха като миди по корабно дъно всякакви кафета, дискотеки, магазини, офиси, работилници, бюра. Тези от тях с общителни работници изправиха снага, заучастваха в проекти, осъвременяваха се. Читалището, в което поработи Горгий, бе успяло да смени вечно прашасалия мокет в библиотеката с паркет, накацаха и климатици, компютри. От очерталите се два типа читалища – едните, движещи се нагоре, жизнени, обновяващи се, но и с повече наематели в утробата, и другите, притихнали, със закърнели дейности, овехтели и запустнати на вид, с персонал, просто саморазпределящ си заплатите от държавната субсидия и беглите наеми – Соломон бе попаднал в първия. Библиотекарката, която заместваше, бе издействала добро перо в бюджета, редовно купуваше нови книги, а абонираните вестници постоянно се прехвърляха от ръце в ръце в читалнята. Но Горгий не се интересуваше от новите книги.

Не можем с увереност да твърдим как и кога Соломон Горгий е свързал поезията на Вапцаров с театралната сцена – нямаме сведения. Знаем, че Вапцаров бе любим негов поет, казваше, че го е чел буквално над сто пъти и то може би за първи път около

дванайсетгодишна възраст, тоест в пети клас. Действително е необичайно на тази възраст да се чете неистово Вапцаров, още повече, че е било по времето на комунизма, епоха спрямо поезията на Вапцаров изопачителна и оскърбителна. Не че и новата епоха с нещо бе разтрошила скалата към тази най-неповторима сред неповторимите поезии. (Говорим напълно лаически.) Все пак Горгий споменаваше стихотворението „Ботев” като първи импулс.

– Представете си – въодушевяваше си – сцена: тясна стаичка, голи стени, железен креват, единичен прозорец, стол и маса. Те – в дъното, а отпред – място, простор за сноване. Отстрани – вратата. На сцената са двама души – близнаци (не е нужно да са близнаци) – с еднакви дрехи, прически, с еднакво разгърдени ризи, еднакви налъми. Единият чете книга, седнал на кревата, прегърбен, вгълбен. Другият пуши на прозореца, загледан навън, донякъде разсеян – от време на време поглежда към леглото. Изведнъж на вратата се чука, тихо, леко, еднократно. После пак. Този от кревата става и с книгата в ръка, премятайки ръка през перчема, отваря. Другият се е извърнал от прозореца, сетне ще се извърти целият. Някакъв човек стои на вратата, поема си дъх от изкачените стълби и не влиза неканен. „Заповядай”, смънка му този с книгата. Човекът влиза и се прокашля. Гледат се очи в очи. Човекът с цигарата бавно обхожда стаята, гаси цигарата в пепелника на масата – и започва:

– *Идва при мене задъхан и потен работник и казва:*

(Влезлият.) – *Пишете за Ботев!*

(Човекът с книгата.) – *За Ботев ли?*

Човекът с книгата смотолевя думите, нещо прехвърля мислено, сякаш не е чул или не е разбрал. *Сяда*. Накрая го поглежда и със същия тънък и смутен глас отвръща:

– *Елате във среда към седем.*

И сцената угасва. Щом светва, единият е седнал на масата, ръката е на челото. Сцената пак угасва. Щом светва, същият – т.е. поетът – драще нещо с молив на лист, по масата листите са се увеличили. Другият спи на леглото. Сцената угасва и с новото светване поетът ходи по стаята с листа, сяда, драска, пак смачква (ако е с тетрадка – къса), пак става. Другият, близнакът, седи на леглото, сънен, разтрива си изтръпналата ръка. И говори:

– *Но ето че среда отдавна премина... (Той поглежда към поета.) Навъсен, аз пъшкам и късам листата. (Става и отваря прозореца.) Над покрива горе моторите спорят със влажната*

пролет, със нас и мъглата. (Обръща се, доближава масата, застава над поета, наднича.) *И нищо не идва. Безпътната мисъл в главата се мъти, в гърдите – тревога. Преставам да пиша* (взема му молива), *захвърлям листата* (поетът отблъсква листите от себе си – и като реакция на отнетия молив), *дълбоко въздишам и казвам:*

(Поетът.) – *Не мога!*

– *Събличам се. Лягам в леглото. Застивам.*

Поетът следва думите му, съблича се, ляга, заспива; тогава другият подхваща листите, взема молива. Сцената угасва. Щом светва, се повтаря одевешната сцена: единият спи, другият пъшка на масата. Угасва и светва. Единият седи сънен на кревата, другият крачи нервно из стаята.

И така нататък. Смятаме, че сами – ако вземете отнякъде сега „Ботев” – сами ще довършите сцената и мизансцена. В момента се сещаме, че Горгий завършваше хумористично пиеската. Дошлият за стихотворение за Ботев работник започва да навиква поета, без да забелязва втория, задния (той не го забелязва и при първото влизане) – обаче на последния куплет най-изненадващо се обръща именно към него, дори се насочва към него с протегнатата за обяснение ръка:

– *Това е то Ботев. А ти го усукваш.* (Връща се при първия.) *Та тук за усукване няма!* (Става ясно, че за него те двамата са едно.) *Повзри се в живота* (той посочва публиката в салона) – *и ето ти Ботев, и ето ти цяла поема.*

Подир това махва с ръка към поета (само към първия), пулосва („Пуу!”) и излиза. Запалвайки цигара, със същия жест и звук вторият на свой ред излиза. Сцената угасва.

V

В началото на учебната година Горгий пристигна в града ни с почти готов проект за спектакъл. Октомври посрещна не само него, но и всички нас, и цялата държава с нови цени на тока, водата, горивата, почнаха да растат цените на хляба и основните продукти (така наречените стоки от първа необходимост, макар по наше мнение стоките от втора необходимост да са не по-малко важни). Слаба реколта, изнесено жито и инфлация на самоотек – първите белези се явиха още пролетта, а есента се очерта като началната пукнатина в снежната маса и реални условия за лавина. Студентските столове и общежития рязко повишиха таксите, купонът скочи с една трета, а порционът остана същи-

ят, ако не и по-кахърен от миналогодишния. Сред студентите, из университета, по пейките в двора и дори на панорамата се подеха все още глухи недоволства, все още пшккане и сумтене, не ръмжене. Но и това не интересуваше Горгий.

– В българската литература – казваше той, – както и в останалите, разбира се, има толкова поети, стотици, и толкова стихотворения, десетки или стотици хиляди, че трудно могат да се сведат под общ похлупак. Сред тези наши поети има петнайсетина изявени имена, сред тях само седем велики.

Такава бе „класацията“ на Соломон Горгий. Той не приемаше Пенчо Славейков, макар да обичаше да го анализира.

– Баща му – казваше, – баща му – да; той е поет по рождение. Но синът му е поет по наука. Какво е творчеството, в частност поезията? Въображение, мисъл и вдъхновение (без да ги класираме). Какъв е резултатът, ако не си осенен от едно от тях (независимо от силата на другите съставки или от демонстрацията на мускули (тоест идеологическа подложка, способност за програмно присъствие в изкуството), както е при Пенчо Славейков)? Поезия, ама не дотам, както би казал Алеко. Ето Славейков пример: Кой не би се сетил за „Стройна се Калина вие“? А кой ще цитира още няколко такива? Само любителите и познавачите. А я се опитайте да си припомните нещо от Ботев, да речем? Или от Вазов? Защо така изникват повече фрази, полуфрази, изрази, думи, интонации? (Само една „Епопея на забравените“ вади цял лист афоризми.) Вдъхновената или научената поезия води до такъв резултат? Има ли разлика, ако в ежедневието си ние кажем нещо вдъхновено или си го изречем трафаретно или тривиално – ако не за нас, в реакцията на околните има ли разлика? Разбира се, свеждането на поезията до фрази и интонации е нелепо за едни, ненаучно и детинско за други и непрофесионално за професорите – поне толкова, колкото сравняването на ежедневноата реч с поезията. (А деленето на два типа поети е антично, ако не ни изневерява мисълта – виж, за коя античност... тук вече има изневяра. Впрочем, въпросът е онтологичен.) Има ги Лилиев, Фурнаджиев, Багряна, Далчев, Валери Петров, Ханчев и прочие – но тяхната поетична книга не е като юмрук, който с един аперкът да ти разтресе мозъка и да го напълни с кръв. Големите поети създават от цялата си поезия един ансамбъл със своя лична универсална поетика, свои градации, растеж и развитие, които са самодостатъчни дори без наличието на контекст. Тяхната поетична система, тембърът, константната по качество синтагматика правят така, щото един стих да стига,

за да са разпознаваеми; и най-сетне – поезията им бързо навлиза в речта ни, във въздишките и възторзите ни, в историческата ни разговорност, в пътищата ни за душеизразяване. (Като казвам „ние”, имам предвид четящите на живо поезия, а те не са много.) Ние често говорим: това е слабо стихотворение, това – силно. Но при великите поезии оценките ни са категорично други: това е неразвито, неразгърнато, недовършено, ранно, отдадено на външна поетика... но не и слабо. Великите поети се четат и отвъд кората – в писмата, ръкописите, вариантите, прозите. Великите ни поети са Ботев, Вазов, Яворов, Дебелянов, Смирненски, Гео Милев и Вапцаров. Неприятно е, че са събрани в малко повече от половин век, макар това да е логично. Неприятното е, че следващият половин век не дава велики поети. А само лауреати и тук-таме по някое зърно...

Познавате вече крайностите на литературните съждения на Соломон Горгий, затова оставяме горното за негова сметка, още повече, че ние не сме компетентни да го обсъждаме. Длъжни бяхме да посочим отправните точки, за да се изясни как се стигна до концепцията за „Кино”. Свързвайки Вапцаров със сцената, Соломон реши да сглоби спектакъл от стихотворения на големите ни поети („доказателство, че голямата поезия е съ-битийна”) – тези произведения, които са знакови за тях, но и които се поддават на сценична трактовка, а не декламация. Първото създадено бе финалът на спектакъла. Соломон бе доволен, че всичко започна именно от финала и тук трябва да припомним неговата теза за функциите на финала – „силният финал може да спаси и недобре развиваната творба и идея”. Бе избрал несъзнателно хронологичния подход, така че финалът трябваше да е на Вапцаров. Е, тук „Кино” пасна като лопата в ръцете на огняр. Освен остро сценично произведение „Кино” на сцената бе и своеобразен оксиморон. „Спектакълът „Кино” като заглавна фраза бе първата радост за Соломон. Той бързо сглоби и надраска и собствения си завършек, който ще последва финалния стих на Вапцаров. Оттук тръгнаха трудностите. За начало – Ботев. А след това? А какво от Ботев? Търсенето на концепцията му костваше половин месец. Той прехвърляше творби и комбинации, чакайки нещо да му хрумне, но „нищо не идва, безпътната мисъл” и т.н. Отказа се от Гео Милев. Казусът с неговата поезия бе по-специфичен според Горгий и не намирайки за какво да се хване, се отказа. Най-тежко му бе да отхвърли Смирненски. Така и не можа да адаптира визионерството на Смирненски и

шедьоврите му към собственото си сценично визионерство. Сетне, налучквайки концепцията, отново се провали в обмислянето и така спектакълът „Кино” бе изграден върху останалите петима поети.

Концепцията, както обикновено става, дойде не от там, където я диреше и очакваше. (От това се получи нова негова теза, която ще включим по-нататък: за свободата на ограничението, за рамката като освобождаващ катализатор.) Сети се да се запита: А откъде ще намеря хора да го изиграят? И колко ще намеря? – При всички случаи трябваше да се ограничи с минимума и да няма жена. Да липсва жена, смяташе, че няма да е проблем, ала се убеди, че е неизбежна. Дори да не бе необходима в същинската част, той вече я беше програмирал в собствения си завършек. Та значи трябва една женска роля, по възможност епизодична. А колко мъжки? Чудеше се кого може да ангажира? И състуденти, и познати имаше, които да ги изиграят, но колко от тях щяха да се съгласят? Нейсе, принуден бе да обсъди Вапцаровото „Кино” от гледна точка ролите. Стихотворението е монолог и разказ на един персонаж, следователно този тип герой трябва да бъде представен от патетичен човек, ентузиаст и недоволенник, склонен към проповедност. Дотук една чиста, водеща роля. Хубаво щеше да е на сцената в „Кино”, която също би представлявала салон, да има поне още двама, в краен случай още един. Значи дотук две мъжки роли плюс периферната женска. Така. Добре, но тези мъжки роли трябва да поемат и типове на Ботев, Вазов, Яворов и Дебелянов! Да кажем, Ботевият лирически герой подхожда и за Вапцаровия, тоест той би могъл да бъде изигран от същото лице – този, патетичния. Но Дебеляновият е съвсем друг – вгълбен, маниерен; Вазовият на „Епопеята” – наблюдател с прозаичен патос и отстранение.

Така му се очертаха трите типажа. Концепцията му бе да разкаже пет стихотворения класики с три типажа, които да преминават от стихотворение в стихотворение, сменяйки водачеството на ролите си, но не и кожата. Там някъде ще се размотава периферно и една жена – може чрез нея да изноваторства нещо си. И понеже при тези ограничения един типаж трябваше да изнесе на гърба си най-малко Ботев и Вапцаров – началото и края – то този типаж щеше да е водещ, а другите – съпровождащи, ала основни персони на поне едно от стихотворенията. Вторият и третият ще водят при Вазов и Дебелянов, ще играят техните лирически герои. Остава Яворов, който – като средищен във всяко едно отношение – да ги събере, да им даде на всички поле

на изява, разбира се, под диригентството на Ботевия / Вапцаровия тип. Сиреч в Яворов и избраната творба да открие Ботев и Вапцаров.

Най-доволен Соломон бе на последния извод. Линията Ботев - Яворов – Вапцаров, както в поезията, така и в житейските им сплитания, връзката между биографиите и биографиите на поетичното им израстване (на Яворов и Вапцаров) бе достатъчно уговорена в българското литературознание. Стигането до нея по друг, приложно-театрален траверс, бе за Соломон Горгий живо откровение и задоволство. Той дори предвкушаваше това задоволство и може да се каже, че от този момент спектакълът се избистри като конструкция и не бе сложно да я иззида и измаже. Само трябваше време за втасване на бетона.

В началото на октомври, по традиция, се водеха чат-пат упражнения; явяваха се най-натегнатите асистенти и студенти, скучали в самота от липсата на формална среда. Горгий си записа програмата, повися с Питагор, напразно очаквайки познато лице. На първите лекции не му се влизаше – не му беше до общите приказки и полупразните банки. Чвор още не бе пристигнал, бе сам и в квартирата; „Ягода” го ремонтираха. В края на седмицата изникнаха Емо и Чефо.

Най-парадоксалното бе, че иначе университетът жужеше и неформален народ щъкаше насам-натам. По училищата в цялата страна учителите бяха обявили символична стачка – макар лятото да заплашваха, че няма да започнат занятия. Както винаги, започнаха. Но с протести, с намерения за постепенни ефективни действия.

– Нашите няма да стачкуват! – говореше му Емо в коридора.
– Ще видиш! Ректорът ни е комунист. Ако стане нещо, ще е от студентите.

– Е че толкова ли... са станали... нещата...

– Че ти сляп ли си бе, Монка? Виж, че още напролет обещаха да вдигнат заплатите – нищо. Напротив. Почва инфлация. Моят тъст го съкратиха, тъщата работи на парче. Предприятията им ги разбиват, за да ги изкупят евтино.

– Бе аз гледам някакви протести в Сърбия...

– Сърбия е друго. Там е още тотална държава. Ама тези протести, дето ги гледаме в Сърбия, знаеш ли как ще се окажат заразителни...

– Възможно е. Ние сме подражателно племе.

– Не е това. Ние сме я закъсали и влизаме в зимата като ци-

гански коптор в земетръсен район.

– Хе... Добре, ве.

– Остави фразата. Откакто комунистите стъпиха пак на власт, западът затвори кранчетата, чакат да видят как ще се наредим. Виж, че премиерът ни преди две години първо посети Москва. Ти да си чул да прави западен воайаж?

– Значи западът ни чака как ще се насадим.

– Аслъ.

– Тая зима – проточи Чефо – мама пак ще заляга над зимни-ната.

– Не само мама, ами и господин Теодосиев, Стефане! Хубаво, че имаме вековни традиции в запасяването от градината...

– Наистина, в стола вчера – почеса се Соломон, но разсеяността му продължаваше – дадоха такъв боб, че да го броиш.

– Имай предвид – догълни Емо, – в стола още не са дошли тълпите.

– В такъв случай... – плесна Чефо, но бе прекъснат:

– В такъв случай, Стефане, като дойдат тълпите, Монката ще си слага очилата, за да го намери първо тоя боб!

Обикаляха безцелно коридорите. Чефо се спря пред един лист, залепен на стената, и пак плесна:

– А, гледайте! Записване за СИД „Героят в общокултурен палимпсест”.

– Кой го води?

– Тимофей.

– Кой? – Горгий бе подминал, изчакваше ги, но се върна. – Карзай ли?

– Той.

– Че той два СИД-а ли ще води?

– Що два?

– На витрината в края на миналия семестър беше обявен друг СИД.

– Ами!

– Сигурен съм бе, Емо! Нещо за имитацията май беше...

– Верно?

– Значи го е сменил – заключи Чефо и поиска химикал. – Аз ще се запиша. Вие?

Горгий се записа. Емо свиваше устни.

– Аз ще видя... Ако нещо не ми хареса... Тоя не мога да го понасям.

VI

– Има два принципни елемента – пледираше Емо; Горгий и Чефо бяха полегли на пейка в двора на университета, а Емо стърчеше пред тях и ръкомахаше. – Овчарят и стадото.

– В нашия вариант на демокрация: кой гласува и кой управлява.

– Така...

– Бабичките гласуват, затова сме на това дередже... – прекъсна ги Чефо.

– Чакай, Стефане, принципният въпрос е не кой, а как се гласува. Според мен се гласува по три начина: по убеждение, по обещания и по подражание.

– И по носталгия.

– Носталгията е към убежденията.

– С купуване на гласове.

– Те са към обещанията.

– Чрез медийна кампания.

– Тя е към подражанието. Не, момчета, аз не търся статистика – коя група, кой тип е по-многоброен, по-малоброен и тем подобни.

– Както ги определяш, във всеки период пропорциите се менят.

– Може би е така, Монка. Какви са тези групи по съдържание, мен това ме интересува. По убеждение групата се дели на твърди и меки. Самото убеждение би могло да бъде под „униформата“ (слагам кавички; Чефо: „Видяхме.“) на членство в партия, членство в институция или членство в постоянната група на доволните или недоволните от някого и нещо...

– Също жаждашите било възвръщане на миналото, било възвръщане на новото.

– Така. Тяхното убеждение иде от дълголетно политическо самоограмотяване, от претенциите за познаване на конюнктурата, на всякакви политзагадки и тайни, и заговори, от служенето de facto на политическа кауза, или от сълзите над албума, проливани за отминалата младост и златен век... Но... но разковничето на тяхното убеждение се съдържа в приеждането на политическата история като лична... Другите. Гласуващите по обещания пък са изключително хомогенна група...

– И с доста ярък възрастов или малцинствен фактор.

– Това е групата на вечно лъганите. Тази група е най-податлива на политическите мародери-пропагандатори, които я намират направо по домовете и полушепнешком извършват тайн-

ството на политическата манипулация. Или я събират най-явно – на мегдана.

– Или я строят и й пращат автобуси, пачки и кебапчета.

– А, а, а. Пенсионерът и циганинът са типични представители. За какво мечтае пенсионерът? За повишаване на пенсията. А защо, аджеба, продължава още да го мечтае!? Мигар не му е било обещавано досега поне милион пъти? А за какво мечтае ромът – или живеещият бита на ром? (Но да не навлизаме в тези мултимедийни дебри...)

– Тук кой политическата история и личната са два... меридиана... Слушам обаче как върви изложението... – протегна се Соломон, бе се посъбудил, поразведрил лице. – Последната група, струва ми се, ще ми е любимата!

– И на мене! Тази най я мразя! Това е... ъ-ъ... колективът на тези, които четат вестници и телевизии и обсъждат политиката на маса между две бодвания в салатата и хем си мислят, че всичко знаят, хем трескаво чакат поредната информационно-коментарна медийна салата, която всичко да им обясни. Това е... ъ-ъ-ъ... ъ... сдружението на политическите мазохисти, сеирджии и отчаяници, клу... бът на хората на незащитеното мислене, които търсят авторитетността си във факта, че са част от мнозинството; това е... ъ... кажете нещо събирателно?

– Федерация?

– Федерацията на чиновниците, авантюристите и ситите... ъ-ъ...

– Гетото.

– Гетото на зависимите, унижените и оскърбените, зложниците на общественото мнение, на родовия диктат и на чуждите авторитети...

– Ъ-ъ... Гората?

– Гората на интелектите, подражаващи на самолюбието си, това е кривото огледало на кривите огледала на коментаторите – преподаватели на заоблени политически послания; това са любителите на хазарта и на страшната тръпка на политическите победители...

– Последното – изведнъж се намръщи Горгий – е много гадко. Хайде – да видим след мача щастливата мутра на запаянкото, чийто отбор е бил твоя – не е приятно, но е разбираемо и поносимо. Игра е. Обаче...

– Обаче да приемеш за игра това, което е и твоя история, без да си de facto участник, а да си само лимка в ръцете на играчите... и да крякаш възторжено от резултата на рулетката, в която

са те завъртели...

– Абе кажете го просто – намеси се Чефо. – Да си гласоподавател на победилата политическа реклама и да се тупаш в гърдите от това, е все едно да си щастлив, че пороите не са съборили твоята къща, а къщата на съседа.

– Тази група, последната, е многобройна – мрачно се изправи Соломон и си качи на гърба раницата. – Това е едно махало. Люшкащото се махало на най-развития, силен и преобладаващ инстинкт в човешката природа. Демек стадния.

Емо кимна неопределено, все така натискаше с палец бузата си. Горгий каза „до утре” и си тръгна.

Беше си обещал да мисли за спектакъла, да издирва детайлите, но откакто бе дошъл в града, не можеше да се съсредоточи. Ето и сега бе имал намерение да им каже за „Кино”, да ги покани за поне логистична подкрепа, но не успя, не стигна дотам – отказа се, преди да се е пригответил да скочи, дето има едно спортно клише. За този период от есента Горгий сетне не си спомняше подробности, даже отбелязваше, че някак си временно е спрял да се наблюдава, да иска да се наблюдава. Идеята „Кино” му се струвала „всичко и нищо” и следвайки я, желайки да ѝ се отдаде, я е отбягвал, лутал се е в града и в патовата ситуация като в запустяла воденица нощем, с налучкване на коридорите и вратите и с инстинктивен ужас от възможните стърчащи предмети и от воденичния камък. И разбира се, черните краски. Дори и случайно подхванатата мисъл (като тази за политиката след горния разговор или за парите и глада по-нататък) я извеждал до своеобразен пророчески апокалипсис, до търсене на резултати и проекции в бъдещето, обикновено до безперспективност. Не можем да сме по-ясни без конкретни примери, а пък е трудно да реставрираме. Във всеки случай ако от всичко казано дотук излиза състоянието на Горгий като временно умопомрачение или меланхолия, дължни сме да не се съгласим. Че става въпрос за емоционален срив, това е безспорно. Причини за това се намират винаги, особено при такъв изострен и грубо-деликатен характер като Соломоновия; но странното за нас е изоставянето на самонаблюдението. Признанието на Горгий, че в този период е спрял да се самонаблюдава, ни озадачава; принуждава ни да мислим за периода не просто като временно състояние, а като симптом. Впрочем, излишно заикляме толкова анализа – още повече, че иде реч за състояния, предадени и разказани от самия Горгий, които е невъзможно да бъдат препотвърдени.

Два или три дни по-късно, докато седеше в парка с книга в

ръка, без да я чете, някой побутна Соломон Горгий по рамото и го стресна.

– О, Софа. Пристигна ли?

– Преди няколко дена. А ти?

– Преди няколко дни.

Софроз Житогега се хилеше, едрите му зъби сякаш погълнаха погледа на Соломон. Софроз понамести очила и седна до него:

– Ти чу ли?

– Какво?

– Нашите обявиха неутралитет!

– Сиреч?

– Ректорът направи декларация, че принципно се солидаризира с колегите от страната, но смята, че за да се вдигне държавата, всеки трябва да се заеме със заниманието си, да бачка здраво и прочие, и проч. Можем да си го продължим.

– Аха.

– То наистина сега е време за всякакви импровизации. Ние сме на невъоръжен неутралитет.

– Софа, какво ли ще е някой ден да почнем да си се представяме като остарели.

– А?

– Имам предвид... Сега, ако затвориш очи и извикаш образа си, той идва млад, настоящият. И така ще е, да речем, още десет години, петнайсет години. Независимо, че след петнайсет години в огледалото ще те гледа друг, поизветрял, поизсъхнал образ.

– Да.

– И кога ли ще започнем да се асоциираме вече с другия образ?

– Все някога.

– А това ще рече, че сме се примирили в мисленето, в перспективите си с новия, скъсения по дистанция, с по-малко надежди и очаквания аз.

– Сигурно.

– Да.

Помълчаха. Софроз поразрови къдрите си и се ухили отново:

– Бе, Монка, оня ден изведнъж ей така, както казваш ти, като затворих очи и ми изникна физиономията на един циганин от казармата. Ха-ха-ха!

Соломон го изглежда неразбиращ.

– Голям майтап бе тоя циганин. Али се казваше. Беше интелигентен, дето се вика, природно, бяха го назначили за градинар. Говореше се, че има дело за блудство срещу него. Всъщност не

беше никакъв майтап. Бе добродушен, обичаше да се поразговори – но стоеше някак настрана и когато се ядосаше, ставаше страшен. Мисля, че и пагонаджииите не искаха да си имат много-много вземане-даване. А беше умен, мама му и циганин.

– Всичко това ли ти изникна... като образ?

– Не, бе, не. Веднъж съм наряд и гледам някакви димища излизат от тоалетната. Знам, че му бяха казали да дезинфектира с някакъв препарат кенефите. Той обаче, представи си, взел от работилницата киселина и залял дупките. Та отивам аз, димът се разпръсва и се очертава Али, с едни мотоциклетни очила от старите, главата му като на пчела, с ръкавици до лактите, черен, черен, та сред дим, излиза с добродушната си усмивка. „Какво правиш бе, Али?“ „Заповедите изпълнявам, горски!“ Ей такъв ми се яви, като пчела с усмивка. После влязох, а вътре – какво да ти разправам. Белите плочи се олющили, станали сивкави, димят. Али дезинфектира!

– С братчеда ти какво става? – попита безучастно след известно колебание Соломон.

– Как всегда. Чакаме го тия дни.

– Чакаме? Кой?

– Е, и Чечита го чака, де.

– Тя в твоята квартира ли живее?

– О, не. Ти не знаеш ли? Тя си нае квартира.

– С какво? Аз все ще питам тя издържа ли се... или е като Погодин – на свободен режим.

– О, не. Тя нали знаеш, че е завършила немска филология?

– Филоложка?... Може да сте споменавали. Не помня.

– Занемаряваш паметта си, Монка!... Да... Лятото ходила по Немско, побачкала там. Днес, бе, заранта се видяхме. Записа-ла в нашия университет аспирантура. В началото на септември били изпитите. Викам й: То аспирантурата е трудна за промъкване. Явно си видяла шанс в очите на изпитващите по време на консултациите! Тя се смее. Впрочем, не знам. Може да е платена аспирантура.

– Ако е държавна поръчка... добре се е наредила. Всеки месец - заплата. Не като студентска стипендия...

– Ами те са си социални помощи, бе Монка, тия стипендии. Не знам, аз не вземам стипендия. Пък и каква стипендия? С такава инфлация. Аз от началото на октомври съм с по-висок наем. При теб как е?

– Аз съм зле с паметта... Явно се е напълнила... и между другото ако трябва да запомня нещо, физически усещам как из-

тривам друго...

– Записвай! Записвай!

– Какво да записвам?... Не е минавал още хазиянът. Сигурно ще го повиши... Знаеш ли, Софа, каква е разликата между нас и германците, например? Ако например 80% от българите знаят Германия, чували са и все нещо могат да кажат за нея (най-малкото, че в Германия живеят немци), то 80% от германците не знаят България.

– А какво да кажем за новозеландците!

– А ние си мислим, че с това превъзхождаме германците. Демек щом ние ви знаем, а вие нас – не, то ние сме по-грамотни.

– Бе ние сме една шепа...

– Шепичка... но такава ни е съзнанието. Всеки нисък се мисли за висок. Мислим, че има идеал на знаещия и щом ние толкова проценти... следователно... и тако даде. А всъщност с това вечно превъзхождане ние издаваме непълноценното чувство, с което живеем. Да знаеш Германия е едно – така всеки оскърбен познава своето мечтание и образец на завист. Но да умееш да правиш автомобили – е друго.

„Да, да, да, да... И на него не успях... не посмях да кажа за „Кино“- мислеше си Соломон, докато се мъкнеше нагоре към квартирата след този разговор. – Какво става, Соломоне?“ Той се спря и около петнайсетина минути стоя неподвижен. Сетне поклати глава, съгласи се нещо и продължи.

Соломон разказваше, че често през есента се улавял как не само не се наблюдава, но и опитвайки се, не съумявал да се анализира. В такива случаи се мъчел да си припомни предишни свои вътрешни изложения за състоянието си и като ги реставрирал и отсявал необходимото, те му замествали актуалната авто-рефлексия. Самонавиването си, да вземем, Горгий инкасираше така.

Всичко започва от:

- лошо настроение
- безсъние
- неслучване на очакваното
- неразбиране и/или неразбирателство
- неприятност с честолюбието
- собствено неизпълнение на решение без причина
- превратно тълкуване.

Това води до:

- перманентно връщане назад
- зацикляне в преповтарянето на обидната ситуация

- безброй вариации и усещане за неразрешен казус
- трупане на отрицания и негативни емоции.

А като етапен и краен резултат:

- премълчаване и мълчание
- неконтактност
- вземане на решение за скъсване
- желание за пренебрегване
- желание за мъст
- рязко поведение
- бойкот и отшелничество
- крайности и нереалност в преценките.

Може би точки от тази схема взе Соломон Горгий, подреди ги и ги превърна в обобщение през онези петнайсет минути, след което поклати глава. И веднага изостави темата, а в главата му се завъртяха мисли, които тръгваха-спираха, но все опираха до политика, държавното дередже, „овчарите и стадото”. Действително напрежението в обществения живот, надигащо се, бе влязло във всеки разговор с познати и непознати... особено при него, откакто бе тук... ето и одева със Софа... и съзнанието му, бягайки от себе си, се подчиняваше на общото течение.

„Какво очакваме от управителите! Ами че всеки чловяк, занимаващ се дълго с една и суца дейност, губи постепенно интелигентността си наспроти нея! Интелектът му се зарива в подробностите! А държавното управление изискува обхватна интелектуална мощност! Кой ще я олицетвори?! Та нали в политическата каста единът е на върха, а отдолу са клакьори, поддържащи авторитетността му! И сите наедно управляват. Ако някой се опълчи, то той предумишлено решава да създаде своя кастова брънка. Ergo партия. И почва да реди свой класьор клакьори... Добре, дори и тези на върха да са качествени хора, каква съдба и развитие им отрежда политиката като система? Когато не са избрани да управляват, те могат само да кряскаат, да са опозиция. А опозицията е безплодно занимание, когато една държава не се клатушка, макар точно тогава да си личи качествена ли е тя, опозицията. Опозицията в нашенския вариант – тоест лишена от пряко обществено основание (не става дума за нужда) или подменила обществената поръчка – оцелява в институциите, създадени от конституциите, тя – апория – разработва заедно със силните на деня закони и правила, но не гласува за тях, не участва в изпълнението им, длъжна е да ги отрича или критикува. И живее от това. Ако не се качи на власт, качествата и на най-качествените ѝ представители закръняват,

буксуват, мутират в някакво кадруване и мършарство, и чертане на заговори по кафенета и кабинети. И кряскане, кряскане, кряскане!”

– Кряскане, кряскане, кряскане – викаше в стаята на празната квартира Соломон, но се усети и стисна устни.

„Тази обществена система позволява мършарство. Хубаво е да се сменят управляващите – ту едните, ту другите – така могат от пасивна ярост да прескочат в активна продуктивност, да разработят способностите си, стояли на стенд-бай. Но това е идеализъм. Фактът: тази обществена система поражда аристократизъм... то по това си личи, че е изградена на запад. Хубаво, политиката е интереси. Но висшият интерес на всеки индивид е да запази интелекта си. А как да гледаме тези едни и същи лица, които не се сменят два, три, четири мандата, които в позиция на опозиция неизменно губят интелектуалните си свойства и ако дойдат на власт, неизменно се дънят пред иначе мътното лице на обществото, защото вече се е заблатила способността им за работа, озъбил се е ишахът за интереси и умеят само да кряскат! Политаристократизъм по нашенски! И колко лесно се разпознават тези хора. Тези хора винаги говорят модално, винаги „ще” направим, „да” направим, „трябва” да направим. Е хубаво бе, таранколо! Докато си нямал подиум, разбираемо е да танцуваш така. Ама след като си се втурнал под прожектора, взел си юздите, какво ми приказваш „ще, да, трябва”! Нужен е мост – ти ми казваш: ще вдигаме мостове. Нужни са мерки – ти: да вземем мерки. Нужни са престъпници в затвора – а ти: трябва престъпниците да са в затвора. И хич не ти пука на наглостта, че ти си управляващ, че ти си директорът – а това са мои реплики! Не, ти кажи: *вдигам мост, взех мерки, престъпници влизат в затвора*. Ама как да го кажеш, като не е вярно? Ами като не е вярно, ти що си се наел за овчар? Или са те наели? О, знам какво бихте ми казали, самодоволно изпускайки дим от кастовата сталинска лула или чърчилова пура: Народът е вечна опозиция, а работата на опозицията, по вашите собствени думи, господине, е да кряска.”

– Да кряска! – изръмжа Горгий, трясна касетата в касетофона и наду до дупка Might Just Take Your Life. – Народът в опозиция ще рече революция...

Нека допълним, че макар и изречени на глас, думите му бяха заглушени от Дейвид Ковърдейл.

VII

Хазяинът дойде след седмица, вторник, в седем и половина сутринта, тропайки господарски на входната врата, и завари само един квартирант – Соломон Горгий.

– Другите няма ли ги? – каза и се плъосна на стола. Беше с обръсната глава, около четиридесетте, с криви очи и дебели устни.

– Сам съм – отвърна Соломон. – Други няма.

– Как? Да не са напуснали, без да ме уведомят? Ще ги спукам.

– Трябва да дойдат.

– Добре. Слушай сега, Горгиев. Вдигам наема. Със задна дата – от първи октомври. Възражения? Мълчиш. Добре. Виждате сами какво е положението, децата няма с какво да храним – ти се моли онези горе да се оправят, но както вървят работите, до нова година може да се виждаме още няколко пъти... Ти какво, спиш ли още? Няма как, мой човек, бизнес, по друго време не мога да идвам, вечер си пия ракията, а вас, студентите, вечер никакви ви няма. Добре. Друго да кажете?

– В момента нямам никакви пари.

– Това е ясно. Добавката ще изчакам до края на месеца. Но от другия – цялата нова сума. Знаеш – до седмо число на месеца. Иначе ви спирам тока. Чисти сметки – добър хазяин. А имайте предвид, че и токът скочи, ще рече, и консумативите ще скочат. Добре. Нещо друго да кажеш? Тръгвам.

С огромно нежелание и с все още замаяна от рязкото събуждане глава Горгий се завлече към пощата. Хазяинът го събуди точно посред разгръщания се скандал – присъни му се, че е в стаята си у дома, всички са на работа и той се чуди откъде да намери пари; излиза в коридора, а там майка му – приготвя се за работа; тя го изглежда, понечва да го подмине, той я хваща за ръката, а тя право в лицето му: „Какво искаш? Няма пари.” А лицето ѝ огромно, изострено, струва му се по-близо до неговото, отколкото е в действителност. Тя излиза, шраква вратата. Той хуква след нея, натиска бравата – заключено. Къде са ключовете? Тича в стаята си; тича в килера; рови по джобовете. Тича пак към стаята и в коридора до телефона вижда ключовете. Грабва ги; телефонът звъни; ключовете не стават – нито един не става. Той тича към спирката; десетки гърбове, настига един, хваща го за ръката – не е майка му. Леличка го зяпа стреснато. Малко по-напред е майка му. Побутва я по рамото, тя се обръща и той изстрелва: „Добре де, а парите от читалището кога ще дойдат!” Майка му мълчи и намества чантата на рамото. „Как може! Бачкам, а парите не мога да взема!” „Я ми кажи – изсумтява тя – ти

с тях говори ли? Не. Отиде ли да ги потърсиш? Не. Аз ли трябва да ида вместо теб? Аз ли? Аз ли трябва да ти върша работата?” „А аз как да тръгна сега! Пари имам само за наема и за път! Да ида там и какво ще ям?” Хората ги наблюдават и отминават. „Пак ще чакаш аз да ти свърша работата!” – казва тя. От това налякване, че му вършат работата, Соломон усеща как се подува, главата се налива с кръв; рита с крак по бордюра...

Отгоре на всичко го болеше зъб, едната страна се бе подула. Горгий винаги бе имал здрави зъби, ходил бе само веднъж на зъболекар, в училище като ученик, просто за да види какво е, дупка някаква, първата в живота и зъбите му. Вървеше сега към пощата, ченето си усещаше схванато. И както бе без пари, без понятие за тукашни стоматолози, стреснат от собственото си тяло, болката му изглеждаше като някаква голяма и допълнителна несправедливост... Ала не и мислите за зъболекар го тормозеха, мислеше само колко му е противно точно сега да говори с майка си. Бе й сърдит заради съня, желаше да се отърси от чувството, обиколи три пъти пощата, за да се поразведри, разсее.

У тях вдигна телефона баща му. Единственото реално, което Соломон му каза, бе, че му вдигат наема. Според баща му парите от читалището майка му щяла да вземе всеки момент и да му ги прати. Това, което със сигурност го увери и което Горгий сам знаеше, бе, че у тях в момента няма пукната стотинка. И телефонът бил спрял за набиране. Дори учебници за брат му още не били купували, само тетрадки, за да започне, а за сестра му и нямали намерение. За малко да им спрели и тока и т.н. Соломон знаеше, че баща му сега, след края на сезона, е без работа, заведенията ги изпозатварят.

– Дизче – каза баща му по време на дългия си монолог, - ако бях с група, щеше да излезе нещичко по нощните барове, но откакто ми свиха клавиристка за Швейцария...

– Тя замина ли?

– Замина преди месец, мамито й да... Вчера говорих с Кокала и той бил чул нещо, ама, нали знаеш, аз, преди да стане работата, не обичам да говоря. Търсили басист за изливане, ама както и да е. Кокала бил чул от Чушката, ама аз нямам много вяра. Не ми се ходи и в музикантското кафене, щото там, като ме видят, и си казват: Опа, Тошко е дошъл, значи търси нещо, нещо му трябва... а щом е останал без клавиристка... значи...

Горгий обичаше да слуша разказите и споделянията на баща му около музикантското житие-битие, но сега не сваляше очи от

часовника, почти не продумваше и следеше буцата, надигаща се в гърлото му. Наложил се да развали последната останала по-едра банкнота, за да плати разговора – дребните, които бе пригответил, не стигаха. Че нямаше да стигнат, разбра още в кабината, стискайки слушалката.

Събота и неделя изкара в квартирата си само на хляб и лютеница, в понеделник, вчера, бе обядвал на стола, а вечерта дооблиза бурканчето. Днес също се отказа да закусва и реши да вземе нова лютеница и да зареже стола. След пощата се упъти към градската библиотека – слава богу, поне имаше годишна карта за там.

Бе му хрумнало още лятото за спектакъла всеки автор да бъде представен преди драматизацията на съответното стихотворение с въвеждащи думи. Щяха да се произнасят от нещо като конферансие, представяше си го с меко бомбе, старовремски костюм, следван от един прожектор, докато останалата част от сцената в тъмнина си намества декорите. Въведението нямаше да е есе, нито анонс за творбата, нито стандартна биографична справка – в читалището се порови и измъкна разни цитати от документи, спомени и биографии, които цитати нетрадиционно да представят автора – всъщност ту лековато, игриво, ту драматично, ту едностранчиво и скандално – според източниците. Сглобяваше ги, като тук-там прибавяше собствена връзка. За първото въведение, за Ботев, бе решил да заложи на фактите и тона на Захари Стоянов, колкото проблематични и отричани да са някои от тях от последвалото ботевоведение. Бе преписал много цитати, но все нещо му липсваше и му се допря да види отново книгата – сега, когато бе наредил почти мозайката, един бърз преглед щеше да му донесе липсващото звено; нали сега знаеше какво точно търси.

Влезе в библиотеката и тръгна право към стълбището.

– Господине? Какво ще обичате?

Бе гардеробиерката.

– В библиотеката... - смънка Соломон.

– Да, знам, че за библиотеката, но ако обичате да си оставите раницата на гардероба. Изчакайте за номерче... Вземете и контролния лист. Нали имате читателска карта? Не, на мен няма нужда, горе ще я покажете. Заповядайте горе.

Соломон направи две крачки и се върна:

– Може ли да взема листи и химикал от раницата...

– Може. Заповядайте.

Мраморът във фойето и стълбите бе излъскан, сивкавият мо-

кет в заемната бе сякаш по-тъмен и свеж. Изобщо в библиотеката имаше някаква промяна, не бе така занемарено и изхабено като през пролетта. Соломон познаваше добре заемната, обикновено бродеше из нея повече от час, за да избира книги; библиотеката винаги го отпускаше, разтваряше го. Отиде до сектора с биографиите, не намери книгата. Порови се из критиката, но бързо се отказа – не би трябвало да е класирана тук. Оставаше отдел история. Отиде там, но вместо история завари някакви екзотични литератури – угрофински, азиатски. Обърка се, залута се. Обсеби го напрежение, тези размествания го изнервяха. В библиотеката единствено мразеше радиоточката – от старите – само на една честота, националната, с неизменни репортажи и водещи настървени женски гласове. Вървеше към бюрото на библиотекарите и с трепет долавяше все по-усилващата се радиоточка. Зад бюрото бе „рускинята” – руса библиотекарка с руски акцент, която бе виждал досега само в каталожна зала. „Още промени”, мина му през ума. Нареди се след чакащите за обслужване читатели.

– Защо влизате с такива торби? – сопваше се тъкмо служителката на някакъв дядо. – Защо не оставили долу багжажа?

„Гърлено х вместо г – мислеше си Горгий. – Една украинка в курса говори така. Значи може даже и да не е рускиня.”

Дядото обаче смигаше, въртеше китка и процеждаше:

– Айде, айде...

– Какво „айде-айде”? На какво прилича това? Има правила в тази библиотека!

– Айде, айде...

Дядото си тръгна, а жената изкоментира:

– Един бох знае какво правят жените долу на гардероба!

Като дойде редът му, Горгий каза мирно и тихо:

– Извинете, търся една книга, на Зах...

– По-силно, ако обичате, говорете. Не чувам.

– Търся една книга. „Христо Ботйов – опит за биография”. От Захари Стоянов.

– Ботев търсете на поезия.

– Не търся Ботев...

– Ами говорете по-ясно и силно.

– Книгата е на Захари Стоянов – за Ботев...

– А според вас аз мога ли да знам всички книги в библиотека? Потърсете я по каталози горе и ако я има в заемна, ще я потърсим...

– Книгата я има, аз съм я виждал тук.

– Тогава влезте и потърсете.
– Влязох, досега търсих, обаче...
– Значи може да е взета точно тази книга. Качете се горе и поръчайте екземпляр за читалня...
– Не може да я няма! Разполагате поне с шест-седем екземпляра. Мисля, че бе в историята, а като я потърсих, не успях да го открия отдела.

– Това лято правихме промяна, затова не можете...
– Поне ме насочете...
– Господине, вижте колко хора чакат след вас да ги обслужа. Просто се качете горе...

– Ама защо да се качвам!? Нали като ви донеса сигнатурата, пак ще ми покажете отдела!

– ...горе, потърсете сихнатура в каталози и тогава елате, ще ви помахам.

– „Помагам“ се казва – не се съдържа Соломон. – „Помахам“ е друго. Макар вашето да не е чисто, а увуларно „г“.

Жената го бе зяпнала втренчено през очилата, ръцете ѝ почнаха да треперят, леко издължената ѝ фигура също. Горгий се измъкна. Не му се качваше горе, не му се ровеше в овехтелите каталожни шкафчета. А ако поръчаше екземпляра за читалня, трябваше да чака. Ех, как не намери историята! Трябваше да опита още веднъж, а не да се разправя със... Все пак се качи в каталожна.

Този път първо се взря в библиотекарката. Беше на възрастта на хазяина му, набита, с бързо състаряващо се лице и съвсем рядка къса коса; с жълтеникава блуза, гримът в тон – жълтеникав. Впрочем с живи очи и с някак селско излъчване. „И тази е чепата.“ Насочи се право към нея.

– Простете, мога ли да ви питам нещо?
– Кажете.
– Може ли поне да ми укажете къде долу в заемната е преместена историята?

– Долу колежката нямаше ли я?
– Там беше, но ме прати тук.
– Ами потърсете в каталозите. Коя е книгата?
– Не. Става въпрос за книга, от която долу имате много екземпляри, аз съм ги виждал, но понеже... сте премествали...

– Ами колежката долу е длъжна да ви насочи.
– И аз така предполагах, но...
– Съжалявам, но не мога да оставя работното си място и да...
– Е към кого тогава да се обърна, за да ми съдейства?

– Към колежката долу.

Гледаха се няколко секунди; жената бе опряла лакти на бюрото и не помръдваше. „Представям си сега коментарите им, като се срещнат по обяд или в почивките за кафе”, мислеше си Соломон, но промълви:

– Хубаво.

И се насочи към каталозите. Усещаше по гърба си как библиотекарката следи действията му. Намери картичката с книгата, взе заемна бележка, попълни я и отиде пак при бюрото. Жената я погледна:

– Да, има екземпляр за вкъщи.

– Поне шест-седем.

– ...Трябва долу да я потърсите. Слезте и се обърнете към колежката – няма кой друг да ви насочи. Аз в момента наизуст не помня новото разположение в заемната, съжалявам. Ако беше колегата тук, той можеше и да ви насочи – той пренарежда заемната лятото...

– Вие имате колега?

– Да. Много ли ви е чудно?

– Лека работа.

– Ако желаете, може да пуснем бележката за депозита от хранилището, но ще трябва само тук да...

Горгий се спря на вратата и смигна отрицателно:

– Не, благодаря. Всичко добро.

Излезе, хвърли бележката в кошчето и трескаво заслиза надолу. Искаше да подиша чист въздух, но на последното стъпало се спря и заинатено се върна. Влезе в заемната, изгледаха се с рускията или украинката и хлътна в залите. Спря за миг, затвори очи, призова се за концентрация и методично започна да търси. Намери историята и реши, че в промяната има мъжка логика. Даже се изненада колко пъти одева я бе подминал, без да я види. „Всичко е от неспокойствието, Соломоне.” Бързо откри Захари-Стояновата биография на Ботев и седна на един стол, разгърна я. „Сега нямам нерви да чета”, каза си. Но не искаше и веднага да се среща с жената отгатък. Зачете се и неусетно се увлече, въпреки зъбобола, дори откъсна листчета, за да бележи страниците. След няколко минути се заслуша в познати гласове – отгатък говореха двете библиотекарки.

– Един бох знае днес какво им става на тези читатели... Пълнолуние ли е?

– Онова момче с книгата за Ботев вътре ли е?

– Вътре.

– Щото му намерих книгата. Виж, ако не я е намерил, прати го горе.

– Сигурно я е намерил. Вече половин час е вътре.

„Половин час ли е минал?“ – изненада се Соломон.

– ... ами прати го, Поля. Или чакай да вляза да го питам.

– Той горе сцени прави ли?

– Не. Аз му обясних.

– А тука да видиш какво приказва!

На Горгий му стана смешно, а ушите му се изчервиха, когато чу стъпки да приближават. Заби глава в книгата и загриза химикала.

– Извинете, вие ли търсехте книгата за...

Соломон вдигна и главата, и книгата.

– Да, аз я намерих.

– Да. Щото изкарахме депозита от хранилището. Но щом...

– Да. Благодаря за съдействието.

– Няма защо – врътна си зрелия задник жената, а Горгий се усмихна накриво.

Докато си записваше книгата в картоната, „Поля“ мълчеше и сумтеше. Сопна му се едва при разписването:

– И бъдете по-културен... ако обичате. И по-търпим.

Соломон Горгий изведнъж избухна в такъв оглушителен смях, че някаква баба надникна от съседната зала.

VIII

Излезе на чист въздух; вече цялата глава го болеше.

– Какво става? – отвори му Софроз, след като Горгий почука няколко пъти. – Звънецът не работи ли?

Софроз Житогегга натисна звънеца. Чу се ясен звън. Той пак погледна Соломон, очите му му се сториха мътни.

– Какво ти е?

– Нищо. Може ли да вляза.

– Има си хас!

Вътре Горгий седна и се взря в картата на стената. Софроз поразтреби.

– Чечита тук ли е?

– Чечита? – учуди се Софа. – Чечита си нае квартира, не си ли спом...

– О, вярно...

– Братчедът се появи, Монка.

Соломон не реагира.

– И знаеш ли, бил общ работник, позаякнал. Представи си, направи пред мен петдесет лицеви опори! Ей тук, на килима.

– Боли ме зъб.

– Да ти кажа, и на мен ми се видя нещо крива физиономията ти. Щом се е подуло, трябва веднага на зъболекар... Познавах един – продължи Софа, - който не ходеше на зъболекар. Иван май се казваше. Ама де що има зъб – дупка. Гангрени почти правеше, главата му през ден подута – но не ходеше. Не знам как я мислеше. А беше интелигентно момче, сам повтаряше, че от зъби се умира – такъв един патологичен случай; съседи бяхме за кратко. Взимаш ли нещо?

– Какво нещо?

– Течен аналгин, аолин, нещо против болката.

– Не съм се сещал. За първи път ми се случва.

– Вземи нещо, не се мъчи. Макар че то е кофти работа – отпуска те за даден период, политаш едва ли не от изпарилата се болка, толкова леко и жизнено ти става – а сетне те удря с чук по опорната точка, мъките се връщат.

– Сега нямам пари.

– Аз ще ти дам. Искаш ли?

– Не.

– Е хайде сега... - той бръкна в джоба.

– Не искам – озъби му се Соломон и пак се взря в картата. Беше от тенденциозните карти, даващи България в най-големите ѝ исторически граници. – Преди имаше по-актуална карта.

– Взех я лятото – засмя се Софроз. – Не че нещо ме топят предишните граници, но...

– Ректорът промени ли декларацията?

– Знаем ли го? Ти не ходиш ли в университета?

– Ходя.

– А аз от седмица не ходя. Реших да остана да си подреда спомените от лятото – той пак се захили с едрите си зъби.

Горгий присви очи и го прихвана с поглед.

– Пак натрупах сума ти бележници и съм наумил следното – не да ги преписвам в архива, а направо да ги лепя. Затова вече изписвам само едната страна. Какво има?

Горгий не отлепяше очи от него, леко изви устна.

– А, Монка. Хрумна ми да направя анкета. Така и така сетне ще записвам, та да мога да сравня с предварителните намерения.

– Каква анкета?

– Анкета за близкото бъдеще. Момент – той потъна в листите

на масата. – Ето. Само за студенти е. Само три въпроса. „Какво очаквате да се случи до нова година?“ „Ако има стачка или друга форма на протест, ще участвате ли и как си представяте своето участие?“ И трето. „Ако се стигне до окупация на университета, опишете въображаем епизод от живота вътре.“ Как ти се струва?

– Умно.

– Засега само братчедът е откликнал. То впрочем той ми даде идеята! Ха-ха!

– А ти как виждаш своето участие?

– Аз съм летописец! Впрочем не мисля, че нещо ще се случи. А Пого си се представи като обозна връзка – тайно ще снабдява залостилите се с храна и новини.

– Братчед ти не е студент.

– Е, негова бе идеята и затова за него направих изключение! Ха-ха-ха! А тебе те вижда като водач на една от кулите и комисар в стачния съвет.

– Комисар?

– Да, ленински звучи, но нали си казвал: да бъдем болшевици.

– Какво? – Соломон Горгий се надигна и отклони за миг поглед от събеседника си.

– Да... - смути се сякаш Софроз Житогегга, но побърза да бръкне в шкафа. – Ей сега ще ти цитирам... и датата дори...

– Не съм казвал – остро настоя Горгий.

– Казвал си пред братчеда...

– Софроз! Тази твоя маниащина да си спомняш и да записваш спомените, не мислиш ли, че е ровичкане в чуждия живот?

– Маниащина? – Софа се намръщи.

– Балзаковска мания. Да оставим настрана какво право е имал Погодин да ти казва. Въпросът е какво право си имал ти да го запишеш в... архива си?

– Защо? Интересно ми е.

– Какво ти е интересно! – избухна внезапно Горгий. – Вие какво? Ровите се в душата ми ли? Да го помните, е едно, а да го запишете, е полицейщина, е... доносничество един вид... не мислиш ли? Досие ли ми правите?

– Кои ние бе, Монка?

– Досие ли ми правите! И пред кого ще послужи? Да описваш някого на хартия значи нехигиенично да бърникаш живота му! Не... мислиш ли? С какво право изкарваш на показ интимните ми излияния!?

Софроз си бе смъкнал очилата, бавно ги бършеше и късогле-

до се визираше в Соломон. А Горгий нервно извади носна кърпа и се изсекна силно, клатейки глава:

– Ти сигурно си мислиш: аз за себе си записвам, какви са тия конспирации в главата на Монката; ама аз ще ти кажа следното, Софа: почнеш ли да записваш друг, освен себе си, почваш да го нищиш, изкарваш го на публичен показ, правиш го достояние и обект за оценка и характеристика, а това е все едно да му плюеш в лицето независимо с добро или с лошо чувство! Разбираш ли?

Софа надигна рамене:

– Ами че аз винаги така записвам. Всичко интересно.

– Аха! Значи ти е все тая какво имам предвид. И някой ден със спомените си ако излишно обидиш някого, пак ще ти е все тая. Било ти е интересно!

– Ама защо така се обиди? – надигна пак рамене Софроз, но през това време Горгий трясна вратата; Софроз извика след него: – Ама какво обидно има? Да не си измислям?... Казал бил: болшевици – той изплюща с тетрадката по масата. – Ами добре, че си се сетил да го кажеш! – зарови ръка в косата си, но се върна на масата, разтвори тетрадката и грабна химикала.

„Летописец! – пушеше нервно Соломон Горгий и почти тичаше по тесните улички. – Съвсем се е вманиачил! Но как така ще ме описва той мене, ще ми прави характеристика! Погодин му бил казал! Че той Пого всичко ли му разказва като... стар ерген на стара майка! Братчеди - братчеди, ама и фиктивни братя да бяха, пак е прекалено! Какво право има той да ми рови в характера? Аз ровя ли се в техните? Романисти!... Приятели сме, ама така ли се пощят приятелите? Познатите се пощят, роднините се пощят, съпрузите се пощят – а приятелите се разделят. Приятелството е удоволствие, започне ли да търси какво има под ноктите – преминало е границите на удоволствието: няма приятелство. Пари ще ми дава! Не ти ща парите! После ще седне и надраска: *На тази дата му дадох толкова.*”

Соломон рязко спря и се обърна. „Ами че той сигурно и сега драще по листчетата, а после ще ги плюнчи да ги лепи!...” Хукна обратно. Озлоблението му изби като пот на челото. „И какво искаше да каже с този патологичен случай за неговия съсед? Че аз разбирам характера си, но не искам да го променям – така ли? Че и аз съм патологичен случай! А това да си извел спомените и, както се вижда, чуждите спомени като основа и смисъл на живота, не е патологичен морален случай? Господи, Соломоне, спри се!”

Спря се и мислите му неочаквано проблеснаха в друга посока. Представи си Иван Вазов в такъв предиобед, тих, отмярящ, отпуснат предиобед, седнал в кафене, тротоарно кафене, на малка маса, да си пие кафето и прочете вестниците. И чете, а мустакът му все по-нервно потрепва, с рязкост разтваря (или разрязва?) поредната страница, а веждите му се събрали и очите се втренчили, не премигват. И кафето му изстива. На няколко пъти мърда беззвучно устни; накрая захлупва вестника и прегърбен, накокошинен, продумва:

– Нека да ни сочат с присмехи обидни счупенте окови и дири-те стидни... Нека ни отрича историята, века... - Вазов разгръща вестника, припомня си и тръска глава: - Нека е трагично името ни, нека спомен люти от дни на позор... - затваря внимателно вестника и го обръща на масата. – Нека таз свобода да ни бъде дар! Нека.

Затваря очи, а сетне изправя гръб, обляга се тежко на стола, едната ръка върху бастона, другата върху масата; вдига профил, за да засияе с цялата си представителна балканска осанка:

– Но ний знаем, че в нашето недавно свети нещо ново, има нещо славно, що гордо разтупква нашите гърди...

Келнерът е дошъл до него, с престилката, чинно и превито стърчи, чака; Вазов го забелязва, хвърля монета върху вестника, маха пренебрежително към недопитото кафе и издига очи, и продължава, докато не смие срама и не строши клеветата в задочния си спор с вестниците.

Соломон отвори очи. От дългото стискане светлината излезе нереална, блуждаеща, а блуждаеха и очите му, но не и въображението му: то бе открило началото на „Опълченците на Шипка“. Всъщност в този момент Горгий окончателно установи коя творба ще представя Иван Вазов, коя ще е втора в спектакъла – а именно последната ода от „Елопея на забравените“.

– Вземи, вземи – тикаше му в ръцете някой някаква брошурка. Соломон гледаше момчето пред себе си и не можеше да го познае. – Не ме ли помниш? Тонката, Антон. На Джеймса от групата.

– Ах, да – въздъхна Горгий и го разпозна. – Какво правиш?

– Тук с едни съмишленици правим една работа... Ще прочетеш.

– А с училище... какво стана?

– Охо – махна Тонката, - свърши училището...

– В казармата не са те взели?

– Аз няма да ходя в казарма.

- Защо?
 - Не желая. Аз съм пацифист.
- Соломон въртеше листчето в ръце, но не можеше да се съсредоточи:
- А това какво е?
 - Бъдещето! Ще прочетеш.
- Горгий прочете:

Екологичен фонд
УНИВЕРСУМ

представител
на
*Energy Molecular Quality Technology
Corporation*

Екологична научноизследователска организация
за конкретни проекти и тяхното приложение

Scientific Institute
For
New Technologies And Projects

- За първи път чувам.
- Това е съвсем нова организация, наскоро я учредихме.
- Българска?
- Да, в нашия град се е родила идеята. И Джеймса е член!
- Колко души са?
- Засега сме няколко – Мати, главният, аз, Джеймса и още няколко. Сега набираме членове.

Соломон Горгий започна да проумява. Повъртя отново брошурката, хвърли поглед на тийнейджърското лице на Тонката, попита:

- Джеймса къде е?
- Сега отивам при него. Ела, ако желаеш, ще обсъждаме фонда. Може би и Мати, главният, е сега там.

Тръгнаха, Горгий прибра листчето в джоба. По Централна Тонката се поспираше, подаваше диплянката, шушнеше на обектите си – те бяха все едни чорлави, с провиснали дрехи персони. Соломон не се смущаваше да чака отстрани. Нещо го теглеше към парка и той накара момчето да минат оттам – можел да прагитира още някого... Горгий трескаво се взираше

в алеите, пейките, следеше майките с колички. Като отминаха парка, той изведнъж зарязва спътника си:

– Отивай. Аз сега не мога.

И се върна на алеите, запали цигара и зае позиция. Чакаше вече три-четвърти час, когато му се стори, че вижда най-сетне... Да, Елиза Карзай приближаваше по съседната алея, държеше за ръка дъщеричката си, пускаше я от време на време да погони топката. Детето падаше, но се смееше и нещо гугукаше. Тя го бе забелязала, на два пъти го загледа усмихнато. Пък и идваха към него. Той хвърли поредната цигара.

– Вече ходим без количка в парка – подаде му ръка Елиза. – Вярно, бързо се уморяваме и се носим на ръце.

Горгий клекна и лицето му грейна. Той взе дребно камъче и го показа на детето:

– Това какво е? Знаеш ли?

Елеонора погледна майка си и взе камъчето от ръката му.

– Кажй, майче, нали знаеш?

– Мамиче – избълбука устичката.

– Да, мамо, камъче.

– А знаеш ли – Соломон посочи на детето паметника зад себе си, - че този чичко е направен от много такива камъчета?

Елеонора примигваше, а сетне вдигна ръка към него и произнесе:

– Мамо... титко...

– Да, мамо, това е чичко.

Соломон се изправи и с притъпена усмивка не знаеше де да си дене ръцете.

– Как минаха изпитите при съпруга ми? – гласът на Елиза бе ясен, звънък, толкова приятно се впиваше в Соломоновия слух, че той забрави да отговори.

– Хубаво е времето – каза, - добре, че сте излезли в парка... Изпитите ли? Нормално. Сега се записах за СИД при съпруга ви.

– Какво беше това?

– Свободно избираема дисциплина. Извън задължителната програма.

– А, да. Тимофей цялото лято писа, но нещо не беше доволен и мисля, че смени темата.

Горгий кимна и пак клекна пред момиченцето.

– А как се казваш?

– Кажй, майче, как се казваш?... Нора?

– Нола – прошепна детето; ритна топката, Горгий светкавич-

но я засече и ѝ я подаде. Детето се засмя с пълен глас. Отдолу Горгий виждаше тънките крака на Елиза Карзай, обути в леки кецове, полата малко над коленете, и нещо го жегна – бързо се изправи.

– А знаете ли? – гледаха го ясните очи на младата майка; Горгий се опита да им убегне, но изведнъж се вцепени и потъна в тях. – Четох наскоро в едно руско списание за Есенин. Нали си спомняте предната ни среща? Списанието беше женско, модно и всъщност ставаше въпрос за жените на Есенин. Там имаше неща, които вие не казахте.

– Така ли? Значи не ги знам. И какво – бихте ли си спомнили!

– Не, аз помня само, че жените около него все свършват трагично. Имало е една жена, с която той не се обвързва, но която го е обичала изключително. Не помня името, но вие тогава не я споменахте. Тя се самоубива година след смъртта на Есенин и оставя предсмъртна бележка.

(Отклоняваме се за миг, защото разполагаме и можем да цитираме предсмъртната бележка. Соломон Горгий я беше издирил (преводът е негов). Жената се казвала Галина Бениславская и определят бележката ѝ като не съвсем ясна. Тя се застреляла на гроба на поета:

„Самоубих се тук, макар да знам: след това още повече ще клеветят Есенин. Но и на него, и на мен ще ни е безразлично. В този гроб е всичко най-скъпо за мен...

Ако след изстрела финският нож бъде забоден в могилата – значи и тогава дори не съм съжалявала.

Ако ми е било мъчно – ще го захвърля надалеч.

Първият – засечка...”

В забележка отдолу Горгий е записал цитат от Есениново стихотворение (не знаем кое):

И тебе в вечернем синем мраке

Часто видится одно и то ж:

Будто кто-то мне в кабацкой драке

Саданул под сердце финский нож. –

преведено така:

Вечер, мракът синкав щом запада,

тебе ти се види все едно:

някой сякаш във кръчмарска свада

в мен забил е финският си нож.

Затварям скобата.)

– А знаете ли, че Айседора Дънкан е загубила децата си? – попита Елиза.

– Да, каретата им пада от мост, мисля, че в Париж...

– Точно така беше! Децата си изгубила, Есенин след това и колко нелепо и зловещо умира! На слизане червеният ѝ шал се оплел в колелото на автомобила, той потеглил и тя се удушила.

– Децата с карета, тя – от автомобил. Техническият прогрес не отменя предназначаното... - смънка Соломон.

– А друга една жена, тази, която го е заплашвала със съд...

– Зинаида Райх. Това е първата му жена.

– Именно, първата му жена била намерена десетина-дванайсет години след неговата смърт зверски убита в квартирата си.

– Тоест около 1937 година. Хм, логично...

– Моля? Не ви разбрах?

– Извинете, че ви задържам – усмихна се Горгий. – Обяд мина, сигурно бързате да се приберете...

– Ами ние се прибираме. Нали, майче? Сега ще спинкаш. Тя изяде пюрето си ей там, на пейката – обърна се Елиза към него и пак му подаде ръка. От допира лицето на Горгий се изопна и ръката си остави така, разтворена.

– Довиждане, госпожо Карзай. Впрочем аз готвя един спектакъл.

– Така ли? – тя се обърна и внимателно го погледна.

– Да. Ще се казва „Кино“. Едни стихотворения на класиците. Нищо – той я подкани с жест, - вървете, може пък да се случи да ви разкажа... а най-добре ще е направо да дойдете на спектакъла.

Тя дори се върна.

– Непременно ще дойда. Кога?

– О, не знам, аз не знам и дали ще успея да накарам моите хора... ако стане, ще разберете. Ако трябва, ще ви поканя чрез съпруга ви – макар че ще е много неудобно и неловко, де...

– Непременно му кажете, ако стане. И трябва да стане! Довиждане.

IX

Тя се отдалечаваше, Соломон бе впил очи в тялото ѝ и усети силното желание, което го обзема, като някаква грубост. Грубостта се пренесе в слабините му, напрегна го – забрави и зъби, и всичко. С такава страст го притегли към себе си невисоката, отдалечаваша се фигура на Елиза Карзай, добре очертаната ѝ

талия и заобленият, примамващ го ханш, че му се прищя неистово да хукне след нея, да я пипне, да я събори. Ханшът ѝ се люлееше пред озъбените му очи, косата ѝ бе на кок и оголваше тънка шия, бяла шия... тя се бе скрила вече, но той не изтриваше запечатания ѝ гръб от съзнанието си, панталоните му силно се издуха и той внезапно се извъртя и побегна. Шмугна се в една уличка и там допря ръка в челото, прекара я по бузата си – ръката, с която се бе сбoguвал с нея, която още не бе затварял в юмрук и за която силно се надяваше да носи все още късче от допира. Седна на бордюра и се преви. Очакваше силата на привличането да спадне, но не се получаваше и той реши, че това е страст. След пет минути реши, че това са нерви. След като чувството го отпусна, Горгий, омекнал, несигурен в стъпките си, продължи. Огледа се, инстинктивно очите му търсеха задниците на минаващите момичета, кокореше се след всяка и си въобразяваше, че във всяка се крие задникът на Елиза. Поокопоти се малко, даже се пошегува на глас:

– Сега остава да хлътнеш и в омъжена жена и ще я втасаме.

„Посред цялата безперспективност вземи, че добави и тази и... край, ще ме е страх да се прибера в квартирата.” Погледна часовника си. Наближаваше три. Това отново и страшно го учуди. „Днес не мога да осъзная времето. Одеве течеше бързо, сега...” Толкова работи се изредиха от сутринта, а едва минаваше три. И все пак бе успял да каже на някого... на Елиза Карзай... за „Кино” – първият човек, на когото казваше. Приемаше го като някакво отпушване, счупване на стомната. При Софроз ходи, за да му каже – и нищо. Цяла седмица с колегите в университета се мота – нищо. Какво го възпираше? Какво го караше да се отдръпва като опарен от медуза? „И как можах да се скарам със Софа! Аз вече не мога да си владея мнителността. Всичко е от самотата, Соломоне.” В тези минути на следобед, макар и за кратко, се осъзна, съумя да се погледне отстрани. „Какво става? Голяма работа, че няма пари. Няма да умра, я. Вкъщи сигурно са притеснени от моето обаждане. Какво като не ми се е случвало да бъда в такава безизходица – без пари, без срокове, без преценка и планиране; и този зъб отгоре на всичко. Да взема да ида на зъболекар. Ако се шурам по улиците, изпадам в разни екстази – кой ще се погрижи за мен? Трябва да си подреда главата, въпреки неяснотите...” Това, което винаги убиваше Горгий, бе неяснотата, липсата на план за непосредственото, близкото, че и по-далечно бъдеще. Ако нещо разрушеше плановете му, представите за грядущото, той изпадаше във вакуум, дезориен-

тиран като в тъмна стая, и всичко, което му се случваше, възприемаше именно като движение опипом. „Точно така. Цял ден се движа опипом...” А ако бе научил сутринта в пощата, че ще получи пари днес, вдругиден, точно след седмица – важното е да е точно – денят му щеше да върви иначе, съзнанието – къде по-подредено... Мъчеше се да си припомни разговора със Софа, но единствено му отекваха последните му думи: „Ама защо се обиди?” Не можеше да се сети точно в кой момент се бе обидил. Софроз го цитирал – голяма работа! Вярно, не го е очаквал, но какво друго да очаква от манията на Софроз Житогега? А като му каза „маниащина”, онзи се намръщи. Това ясно изпъкна пред Соломон Горгий. И му стана гузно. „Всъщност се обидих от себе си и за компенсация виж какво... Ето, главата ми се избистря.”

Тръгна привидно успокоен към Софроз с намерение да му се извини, ако се е засегнал дълбоко... пък и въобще да му се извини... и дори да му иска пари за зъболекар. Прищя му се да се извини и на някой друг. Вървеше и въртеше глава подир всяка по-наточена жена, с която се разминаваше.

Звънеше, но от квартирата на Софроз не излизаше никакъв звук. Чу някой да свири с уста мотив от Пърпъл, обърна се. На ъгъла стоеше Погодин Дъждовежд и бурно му махаше.

– Ела, ела – чу да му казва Пого, доближавайки го. – Не влизай сега.

От това „сега” Соломон изведнъж се разтрепери. Изглежда косо Погодин и бързо тръгна нагоре по улицата.

– Герги – извика му онзи и хукна след него. – Герги? Чакай бе, чловяк.

– Защо да не влизам... *сега* – Горгий спря, каза го извънредно тихо.

– Просто така ми дойде. Нищо не предвиждам. Всъщност Софроз го няма... И аз го търсех...

– Хем си го търсел, хем да не влизам... сега – прекъсна го пак тихо Горгий. – Вие мен за тъпак ли ме вземате? За голям тъпак? – гласът му изтъня.

– Ела – спокойно отвърна Погодин. – Да идем някъде.

– Не.

– Добре.

Горгий мълчеше, навел глава. Ала се отпусна, подпря се на оградата и открито погледна събеседника си.

– Ти как смяташ, Пого? Глупост ли е утопията или не е?

– Знам ли... Доколкото един сън, една мечта може да е глу-

пост.

– А един сън може да е голяма глупост! И мечтата понякога.

– Може... Щом – продължи Погодин – за утопия има отделна дума и тя не е „глупост“, тогава може и да не е.

– Това логика ли е или заглавичкане?... А логиката не е ли утопия?

– Тоест и тя глупост? Може. Абстракциите са спекулация, а спекулациите се доказват и после оборват. Динамични са.

Горгий кимна и закрачи нагоре. Пого го последва.

– А според мене, Пого, всеки трябва да запазва сънищата си за себе си, трябва да съържа утопиите си и да не ги навира в очите на другите... Иначе се получава като резултат болшевизъм.

– Няма какво да кажа... И все пак е нормално човек да подири разтълкуване на сънищата си. И тогава няма как да не ги сподели.

– Що си играем на подтекст? Кажки каквото имаш да казваш.

– Нищо нямам да казвам – вдигна рамене Погодин.

– И ти вдигаш рамене... Добре. Аз ще кажа. Положително, да търсиш таланта си, е странност. Положително, за някои – вдъхновена и вдъхновяваща странност. Първо. Талантът е утопия. Какво значи всеки да си намери таланта? Нищо не значи. Значи човек да е свободен. А човек не е свободен. Напротив, човек се чувства толкова по-свободен, колкото по-ограничен. За да направиш салата, трябва да се ограничиш с продуктите, които имаш. Само така претендираш да си самостоятелен. Ако хванеш рецептурника или потърсиш разнообразието на сезона или магазините, губиш самостоятелността си. Губиш и претенциите си. За да претендираш за свобода, трябва да си ограничен в рамките на дадени обстоятелства.

– Обстоятелствата са произволни.

– Да, и затова свободата няма дефиниция... Впрочем аз говоря излишни работи; всъщност повърхностно и объркано.

– Защо да е излишно? – надигна пак рамене Пого.

– Моля те... само не повдигай рамене – просъска Соломон.

– Ехе – опита се онзи да го тупне по рамото. – Еми ето и ограничение. Това, че вдигам рамене, е мой навик, несъзнателно изпълняван жест, каквото и да значи това. А как задава рамка и... ограничава нашия разговор, а? А! Ето – и ти повдигаш рамене, Герги!

– Весело ли ти е? – мрачно попита Горгий и наведе изчаквателно глава.

– Добре бе, Герги, от какво си така мнителен? Не сме се виж-

дали от месеци.

– Такъв съм.

– Такъв си, ама това не е обичайното ниво за твоя характер – запъна се на последната дума Погодин Дъждовежд; Горгий затрепери отново.

– Ама как така ще се ровите в характера ми, бе, Погодине!? От какъв зор?! Гонете си Михаля, записвайте си спомените, разглеждайте света и обитателите му... изобщо живеете си по вашето, с каквито щете мании... но да се ровиш в чуждия характер, е гадория... Знаеш ли какво предизвиква това? Сърцебиене.

– Знам.

– И защо го правите? – някак умолително го каза Соломон и от това съвсем го стегна гърлото. Той стисна устни и задиша тежко.

– Не го правим, Монка! Не се озлобявай! Въобразяваш си!

Горгий кимаше.

– Защо така разговаряме, Монка? Каквито и да са ни характерите, у тебе сега избива излишна, прекомерна мнителност, а трябва да се успокоиш – изпаднал си... Както и да е, но така ще стигнеш до автонеvroза.

– Всяка невроза е автонеvroза.

– Друго имах предвид, не афоризъм; карай, така се изразих. Хайде, нека го наречем *авторска* невроза. Не, не ми е до каламбури, тежко ми е да те гледам така, Монка! Е, ти си си такъв, саможивец, самоизолационист, при това с тежка, дебела гордост... Не, не се ровя в душата ти! Просто така мисля, защо да не го мисля? А мисля, че това са отлични качества, само не трябва да...

– Защо ми викаш „Монка“?

– А как да ти викам? Това ти е името. Другото е ординерното ми обръщение към теб...

– Значи съм окончателно в неординерно...

– Ето! Не трябваше да казвам ординерно... Ами дори само това, че те боли зъб – ординерно ли е?

– Аха. С този, когото търсеше, Софроз... само докато го търсиш, вече сте ме обсъдили, а какво ли ще е, като го намериш!

– Стига.

– Какво стига! Не е ли истина! Кажи, ти си честен уж човек!

– Виж си лицето, подуто е.

– А-а, подут съм!... Не е ли истина, отговори ми!

– Разбира се. Истина е. Говорихме и затова говорим сега. А Софа действително не е у тях – отиде да търси зъболекар.

Соломон усети как нещо отвътре този път се надигна ужасно, усети как плачът у него внезапно се надигна и направи неистово усилие да го сподави. Няколко сълзи избиха, той сгърчи лице, присви очи, за да не излязат, и като се изправи, разтресе силно глава. Погодин стоеше тъжен, превъзбуден и гледаше встрани.

– Съвсем друг разговор си представях, Монка – смънка Пого Дъждовежд. – Гледах те с такова удоволствие в парка... с онази жена с детето... Ето, ти сега ще кажеш: следил ме е. Не те следих – търсих те. Иди на зъболекар... или там... както намериш за добре...

– Тогава сигурно знаеш – дрезгаво, но спокойно каза Соломон, – че сутринта ходих и в библиотеката.

– Не знам. Откъде да знам? – поклати глава на себе си Пого. И стреснато отпрати очи към него да не би да е забелязал поплащането.

– И знаеш ли – ходих, а се скарах с библиотекарките. Не успях и там да осъществя... – гласът му изчезна, но той напрегна докрай волята си и довърши равно: – Да осъществя контакт.

И тръгна нагоре; зави в първата пряка. Погодин Дъждовежд не посмя да го последва; въздъхна и заслиза надолу.

Горгий почти тичаше. Не издържа и в края на пресечката се разрева. Затича още по-силно. Така, ридаящ и облян в сълзи, избягвайки големите улици, стигна до алеите закъм панорамата. Там, дишащ шумно от дългото бягане, се смъкна на колене в храстите и остави сълзите да текат в треволяка. Поемаше си въздух със спазъм. Чувстваше се така обиден от всичко, така развенчан, толкова изоставен, но си помисли и че сега навярно сълзите ще го облекчат. Поизбърса се, хукна по пустата алея с едри крачки и вместо облекчение, успокоение, обзе го силна възбуда, желание да страда. Колко бе сам, възкликаваше и се оглеждаше; природата е истински наркотик за самотниците – привлича, разтваря обятия и ги стиска в желание да не ги пусне отново никога, да ги принуди да забравят себеподобните. И какво като живее? В такива моменти човек е по-добре да умре. Но да умре така, че да може да се види като умрял. Да види как го търсят, как го намират, да се види в ковчега. И всички ще плачат, така ще плачат. Само така ще разберат какво са загубили, какво е да те няма от няколко часа, от няколко дни. Ще се обадят у тях, у дома, ще вдигне баща му и ще загуби и ума, и дума. Ще скубе коси как да каже сега... как е възможно да се каже такова нещо на майката. Роднините ще разберат, сестрите и братята ще

разберат – ще научат, ще разберат – но майката няма да разбере, тя не може да разбере. Най-добрият, ще реве, най-умният, най-златният. Синко, ще реве. (Ревеше и Соломон и вече физически започваше да чувства облекчение.) Какво ще правим сега без него? Какво ще правите ли? Ами същото като досега. Ще ходите на работа, ще ядете и пиете, птичките ще пеят, слънцето ще залязва, панорамата ще си е панорамата. Това е то, смъртта е утопия. Тя нищо не значи за света, за белите му дробове, които не умеят да не дишат, щом са живи. И само часовникът ще протраква и като го погледнеш, ще си кажеш: „А него го няма от няколко часа.” И там, над гроба, като го зариват, не, по-добре като те оплакват – като хлопнат капака, как ще ги наблюдаваш...? И наистина – винаги си представяме собствената си смърт с отворен капак! Щом хвърлят първите лопати пръст върху ковчегата и край – мечтанието спира, това вече не е нашата смърт, не е нашата утопия. И там, над ковчегата, ще се намери някой, сигурно баща му, тежко да каже: „Не се погрижихме.” (Нова вълна от сълзи заля лицето му.) „Не се погрижихме!” ще каже. И Пого ще е там, и Софроз – ето, те са се погрижили, отишли са за зъболекар, но е било късно. Късно... Защо няма кой да се погрижи за него! Елиза Карзай с такава любов говореше на дъщеричката си, сигурно и на съпруга си... А на него кой ще му говори така? Кой ще му обърне внимание, ще му дойде някога на гости? За какво е тръгнал пиеси да прави, родното да осмисля, хората да подбужда – като никой не би го потърсил. А на погребението всички ще дойдат, да, и Карзай може да придружи жена си – пред скръстените му ръце с оттекла се кръв всички ще дойдат в доказателство, че са го забелязали, че не е живял скрит. А приживе? А какво ще стане приживе?

Вратата на къщата бе отворена, виждаше се да зее и вратата на съквартирантската стая – някой проветряваше. Горгий потърпна, затвори очи и се помоли: „Само да не е Сибила, господи.” Бутна портата.

Х

Портата изскърца, отвътре надникна брататата физиономия на Волдемар Чвор.

– О, Володя – насили се да се усмихне Соломон. – Дойде.

– Ти отдавна ли си тук, тап?

Горгий влезе в стаята му. Седна на кревата и с някаква бодрост заследи движенията на разопаковането.

– На обяд пристигнах – говореше Чвор, - но спях досега. Много ме измарят тия ваканции!

И така нататък. Влизането в къщата от страна на Соломон Горгий бе проследено и от една друга страна – иззад ъгъла на пресечката. Четири чифта мъжки очи, включително единият чифт с очила. Зад тях, опряла гръб на стената, стоеше Чечита Чипочер. Именно тях тримата засякохме ние с племенника Коста пред бистрото „Ягода” половин час по-късно.

Племенникът Коста Динов ни се обади през деня – имал сигурни сведения, че телепатката Чечита била в града. През цялото време ние (имаме предвид нашата особа, хроникьора) му напомняхме до втръсване желанието си да се запознаем с въпросната персона. Коста, нещо рядко за него, взе присърце натъкванията и като резултат цъфнахме на позиция пред „Ягода” привечер на този ден. Бистрото го довършваха още, но „поради големия интерес” (sic; барманът) бяха отворили с две-трети от капацитета си. Действително, заварихме само една масичка свободна, която и заехме.

Първото ни впечатление от Чечита бе разочаровашо. Очаквахме огън мадама (може би заради всичко чуто), а ни се видя едно тънко, бледо, височко и слабо момиче с красиви коси, но прекалено изострено лице. Всъщност с това лице много бързо се свиква и след няколко минути общуване усещаш някакво излъчване, което притъпява външните черти. Още повече, че по понятни причини предпочиташ да го избягваш, да отклоняваш поглед, а това допълнително те човърка и тормози и ти задава представа за лице-загадка. Те – Пого Дъждовежд, Софроз Житогега и Чечита – влязоха в бистрото скоро след нас и бяха умислени. Сгъчкаха се на нашата маса, запознахме се и добре си спомняме повторното вглеждане, с което ни удостои Чечита. Не Коста, а именно нас. Понеже я погледнахме открито и с любовитство, предполагахме, че на това се дължеше доглеждането. Нека изпреварим събитията и да кажем, че сетне, като станахме сравнително редовни познати, ние я питахме какво ѝ е било първото впечатление от нас – тя, вярно, не помнеше, но каза, че това, което я изненадало, било твърде болезненото ни любовитство, което ѝ изглеждало като възел, чиито краища не би могла да проследи. (Един приятел, компютърен маниак, рече по тоя повод – ох, ние на кого ли не сме разправяли!: *Не може да ти проследи линковете на уеба.* Какво значи, вие кажете.) Както и да е, сметнахме за неизлишно да поднесем и това.

Същата тази вечер ние научихме повечето от подробностите,

които описахме (вярно, съвсем не както ни се щеше) в предните глави. Момчетата бяха притеснени, Софроз не бе в настроение и от това изглеждаше друг човек. Пого говореше много, разочупляше варианти, с които да разсеят Соломон Горгий, да го „извлекат“. Погодин бе вървял след Горгий почти през целия ден, обясняваше и тълкуваше наблюдаваното, но въпреки всичките факти и разсъждения ние останахме с впечатлението, че и на него не му е ясно какво трябва да се предприеме. Нашият пленник повтаряше:

– Що не го оставите на мира човека?

– Ние на практика това и правим, Коста – отвръщаше Погодин.

Не знаем дали сме прави, но според нас стимул на Пого да разкаже историята с тунела стана една наша мисъл, която Чечита е доловила. Помним как докато Погодин описваше деня на Горгий, ние си въобразихме *представата* за тунел – все едно Соломон е попаднал в тунел и върви ту в едната, ту в другата посока, не смеейки да избере коя, макар отлично да разбира, че която и посока да хване, все ще го изведе на светлото. За наша изненада лицето на Чечита някак се отвори и тя каза пред всички дословно горната представа, наблюдавайки ме внимателно. Ние хладнокръвно кимахме, сякаш току-що я чувахме, а Софроз отбеляза:

– Това е като вашето изпълнение.

В отговор Погодин се усмихна и разправи за какво става дума. Става въпрос за най-дългия жп тунел в България, този по направление София-Карлово, между спирката за Копривщица и Клисурса. Ако не се лъжем, дължината е поне седем километра, което ще рече едно странно, дълго и непредвидимо начинание. Влезли без фенер, само със запалка разполагали.

Предисторията, както ни я очерта вкратце Погодин, бе такава: Решил той да пообиколи подбалканските градове, да подуши героичността на възрожденската епоха и Априлското въстание. Отначало смятал да сече Стара планина, но времето в края на септември се развалило и той не посмял сам да тръгне. Предложил впрочем на Софроз, но той не си падал по екстремизмите. Тогава Пого сменил плана. Предложил на Чечита да пообиколят подбалканските градчета и тя се съгласила. Достигането до епизода с тунела явно показва, че желанието за екстремно преживяване не било напуснало Погодин, макар той да обясни всичко с една случайност. Изпуснали влака от спирката на Копривщица и той предложил – вместо да чакат – да направят преход до

Клисура. Но пътека през планината не открили на прима виста и тогава Погодин Дъждовежд посочил: тунела. Ще минат през тунела и след това колко е до Клисура – все по линията, по линията... Чечита мълчеше и не разбрахме как точно е реагирала на предложението – във всеки случай тръгнаха.

И тук започва тягостната част. Загубили светлината зад гърбовете си и продължили в тъмното напред.

– На мен коленете ми взеха да треперят... Викам си: Е сега я подредих работата. Ти усети ли? – погледна Пого Чечита.

– Как да усети – отвърна вместо нея Софроз. – В тая тъмница!

– Аз очаквах поне лампи да има. Вместо това въздухът стана тежък, труден за дишане...

Вървели по линията, хванати за ръце. Кошмарът били влаковете.

– Ужас – прошепна Чечита.

– Настина ужас – съгласи се Погодин. – Нали знаете, че в тунелите има на фиксирано разстояние ниши в стените? Винаги, когато съм минавал през тунел, съм ги забелязвал – ама никога не съм се питал защо са.

За какво могат да служат, разбрали след преминаването на първия влак.

– По едно време нещо взе да бучи, Чечита ме дръпна, извика „Влак!“ и инстинктивно се залепихме с лице към стената, притиснати плътно. С такъв кошмарен трясък премина първият влак – бе товарен – имах чувството, че главата ми се обърна на сфера от тотализатора. Трагичното бе, че от мига на започването на бученето до профучаването на влака бяха няколко секундици!

Първият влак сериозно ги стреснал и те се отказали да вървят по релсите, а отстрани, което допълнително затруднило вървежа. Не можели да използват запалката – огънчето веднага гаснело, дали от течението, дали от въздуха. Нямали как да погледнат часовниците си. Чак когато излезли, разбрали, че са изминали повече от два часа от влизането.

– Кошмарни два часа – каза Чечита. – Не знаеш къде вървиш, от чакъла краката ти се кривят. Коленете ме боляха през цялото време.

– От напрежението и камъните излязохме като убити. Впрочем минаха общо четири влака, единият от които пътнически, откъм Клисура. А, и това също ни мъчеше – постоянното напъгане на слуха... То в такива ситуации човек настръхва и напънга всъщност всичко.

Но почти се „специализирали“ при приближаването на влак - опипом си създали представа за разстоянието между нишите и при започването на бученето интуитивно се връщали или избързвали към следващата ниша. Там запушвали уши, а на последния влак (не знаели, че е последен; вече съвсем изгубили представа за време) се и прегърнали в нишата. Именно така си ги въобразихме ние и като преразказваме тази случка, пред очите ни изплува плодът на тогавашното ни въображение: значи, пътуваш с влак, той навлиза в тунел, ти седиш в купето до прозореца; светлините на влака пресичат стените на тунела и нишите му и изведнъж пред погледа ти се мярва някаква прегърната двойка и изчезва – и се чудиш истина ли е било или си халюцинирал от еднообразието на безкрайния тунел... Като видели светлина в края на тунела, тичали по чакъла.

– А той излезе с ей такава усмивка – вметна Чечита.

– Да! И не от напрежението на успешния край, а от някакво всеобхващащо щастие...

Въпреки че се установихме подробно на детайла с тунела, в действителност основната цел на разговора ни онази вечер бе Соломон Горгий. Софроз обиколил познатите му два-три стоматологични кабинета, но били затворени. Купил само от аптеката обезболяващи хапчета.

– Ами аз познавам – намесихме се ние, бяхме се вживели вече в казуса, - ...аз имам един авер, съученик ми е, скица и тъй нататък, тоест свястно момче, целенасочено така, зъболекар е... малко в другия край на града е, но не вярвам да ми откаже. Не, няма да ми откаже, ние с него си имаме приказка и отношение така, но накарайте момчето да тръгне.

– Вуйчо – погледна ни миролюбиво племенникът Коста, - що не оставите човека на мира?

Но ние бяхме стъпили вече на „правата“.

– Добре де! – казахме въодушевено. – Слушам ви тук, асимилирам по нещо и като цяло, лутате се в състоянието на човека, казано просто. А защо... извинете за остротата на предложението и за намесата, така да се каже, във вътрешните работи, може би нетактично от моя страна, като непознат един вид, но все пак от сърце... но все пак защо не използвате... - прокашляхме се. – Защо не използвате възможностите на госпожица Чипочер?

И тук усетихме как те се смутиха. Чечита ни хвърли поглед, сякаш бяхме прочели нечии мисли. В тяхното смущение за себе си ние осъзнахме, че навярно последни достигахме до тази мисъл, че тя дори е обсъждана на някакво ниво, без категоричен

извод. Сега, като пишем това и се самообсъждаме, виждаме ясно нашата глупост и недосетливост – смущението е било не заради тях, а заради нас. В мълчанието им по-скоро се е четяло нещо подобно: „Само това липсва! И съвсем ще го загубим.” И все пак, извиняваме себе си, ние нямаше как тогава да знаем всички тънкости на сюжета – най-малкото не бяхме виждали Горгий в описваното състояние.

Софроз обаче се оживи:

– Идеално! Имаме зъболекар. Вуйчото... извинявай, не знам името ти...

– Нищо. „Вуйчото” е добре.

– Вуйчото ще го заведе при зъболекаря. Аз нося хапчета. Нещата се нареждат.

Погодин завъртя отрицателно глава:

– Ще ни каже това, което Коста ни повтаря – да го оставим на мира.

Коста се усмихна гальовно.

– Сигурна съм, Погодине – те двамата с Чечита Чипочер се бяха втреничили за няколко минути. – Точно затова. Щом и ти не вярваш, защо тогава?... Така е... Така е... Добре – тя кимна и изви глава.

– Мама му стара – възкликна към нас Софроз Житогега. – Какви специални разузнавателни характеристики има този тип разговор.

Той ни гледаше лично нас, а ние все още бяхме пообъркани от видяното – тогава ни бе за пръв път, сетне вече го приемахме като ординерност. Чечита се обърна към нас, а ние инстинктивно отклонихме очи, от което всички се усмигнаха.

– Няма нищо страшно – каза ни тя. – Не се смущавайте. А дали бих могла да се запозная с вашата съпруга? Аз се интересувам от тази козметична компания и тук още не познавам неин дистрибутор.

За наша изненада племенникът Коста се заля в смях, което хем бе неприсъщо за неговата благообразност, хем ни поддържа на нервите, та му извикахме:

– Ти пък какво се лензиш като пън!

Така и напуснахме бистрот, в живнало настроение (вярно, предимно за наша сметка). Погодин очерта с две изречения плана: отиваме в квартирата на Горгий да му предложим зъболекар и по възможност Чечита ще пообщува с него, за да видят с какво друго по-нататък да му помогнат. По пътя Чечита се залови за нас, разменихме няколко реплики за вилата, на която тя тогава,

през пролетта, не успяла до дойде, но чула суперлативи от Пого и Софа – и за мястото ѝ в гората, и за чардака – само се чудела откъде са тия познати от настъпващото поколение. Посочихме ѝ племенника.

– От всичките гости, което той доведе тогава, познавах само него!... Разбира се, не съжалявам ни най-малко – тогава се запознахме с тия момчета и получих някои отговори...

Нарочно се старахме да си придадем секретност – контрарекция на тайнствеността, която тя владееше. Впрочем тя не се заинтересува никак от въпросите, чиито „отговори” сме получили.

От квартирата се чуваше да гърми касетофон. Вкупом влязохме в двора и Погодин ни спря.

– Изчакайте.

Отиде от другата страна на къщата, където са прозорците. Софроз потропа с крака и след минута тръгна след него. Последвахме го всички. Погодин стърчеше под прозореца, който бе наполовина отворен. Разговорът, излитащ от прозореца, бе на висок глас, почти се крещеше. Всъщност бе на висок градус.

– Ти ще играеш Вазов, Володя! – крещеше някой вътре. – Представи си се с големи мустаци, достолепен вид...

– Трябва да си обръсна брадата!

– Майната ѝ на брадата! За изкуството!

Софроз кимна нагоре:

– Това Монката ли е?

– Пият – утвърдително отвърна Пого.

– Не мога да го позная! Никога не съм го чувал с такива интонации.

– Пиян е.

– Гледай ти! Сякаш не е той.

– Човек като се напие, си променя интонациите. В действителност не е и самият той – автопилотът в него говори.

Гласовете вътре продължаваха да надвикват касетофона:

– Как точно изглеждаше Вазов, бе, man?

– Не знаеш ли? Гъсти, прошарени...

– Нямах ли снимка?

– Нямам. Има в библиотеката. Трябва да скъсаме оттам! Знам в кои томове...

– Чакай, чакай...

– Какво... Какво?... Володя – кресна гласът отвътре, - не ми трябват кинти, ти да се биеш ли искаш!?

– Чакай бе!

- Какво!
- Ето. На̀ ти Вазов.
- Какво?
- На̀ ти Вазов.
- Еееее! Володя, ти си бил умно момче! Откъде се сети! Убий ме, не ми дойде на акъла!
- Две е повече от едно... Абе чудя се откъде ми е познат Вазов и се светнах: на 200-те лева го има.
- Всички ние долу повдигнахме вежди, Коста Динов измъкна от джоба измачкана банкнота от двеста лева и повдигна още веднъж вежди в комбинация с учудена свивка на устните. Софроз му взе банкнотата:
- Гледай. Мустакът се вижда най-добре.
- Погодин бе тръгнал с Чечита. Изчакаха ни на улицата.
- Утре главата му – каменоломна – ухили се Коста. – Утре в главата му – бяло петно. А вие за един зъб ще му рушите хармониката.

XI

На другата сутрин Соломон се събуди с тежък махмурлук, легеше кажи-речи болен. Целият предиущ ден не бе ял, вечерта се запиха с Чвор. Надигна се бавно, но въпреки това главата му се завъртя, изгуби представа за неподвижност на стаята и се тръшна обратно. Изохка. Все пак трябваше да яде нещо. С охкане, пъшкане и максимално налягане седна в леглото. Главата му бе празна, очите плувнали, не можеше да ги вдигне от пода. Отгатък нещо изхлопа, Горгий се огледа за хляб, но освен трохи на масата друго не видя.

– Ще помоля Чвор... - стана и залитна. Чвор го посрещна на своя праг. – Влади – дрезгаво попита Соломон, - имаш ли нещо... за закуска?

– Закуска ли? То мина обяд, мап.

– Вчера нищо не съм ял... От онзи ден вечерта досега не съм... тогава последно хапнах...

– От оня ден ли? Снощи се върна с някакъв фалафел...

Дълга пауза. Горгий не издържаше повече и седна на шкафа за обувки.

– Снощи... излизал ли съм?

– О, изхвърча изведнъж, мап. Не помниш ли?... Не можах да те спра.

Пак пауза.

– И... къде съм ходил?

– Знам ли... Пак добре, че си се прибрал. Окей, аз излизам. Виж – Чвор посочи стаята си, - вътре има хляб и от вчерашния салам. Чао.

Соломон кимна неопределено, изчака го да излезе и хлътна в стаята му. Седна на масата и се огледа. Бе разхвърляна, мръсотия, чинията от салатата и вилиците не бяха бутани, под масата се търкаляше празно вчерашното шише водка. Като го видя, му се догади, но се насили, посегна към хляба и остатъците шпек и с труд започна да яде.

– Лошо, лошо... - въздишаше с пълна уста. Хлябът лепнеше по устната кухня и не влизаше в гърлото. Пиеше много вода, за да преглътне. – Значи снощи съм излизал...

Соломон опря глава на масата с две ръце и затвори очи. Вчера той бе предложил на Чвор да пият – като го видя него, а не Сибила, изведнъж се въодушеви и му се запразнува. Даже отказа да си поделят парите, а отиде и с половината от последните си пари купи водката.

– Парите... - озърна се Горгий и опирайки се по стените, се върна в стаята си. Потърси панталона, но не го намери. Седна и изпъшка: – Да... Аз не съм го и събличал.

Извади портмонето – нищо, няколко монети. А трябваше да има повече. Саламът оттаък? Сигурно и него е купил. И фа-лафел...

– Е, bravo, Соломоне...

Според разказа на Волдемар Чвор за предната вечер Соломон пристигнал, зарадвал се на срещата и предложил да вземат „едно стъкло“ по случай новата учебна година. Чвор не си падаше много по пиенето, но приел, не искал да му „скърши хатъра“. Разбрали се от Горгий пиенето, а салатата от Чвор – той носел от къщи домати, а и някакъв шпек му завили. Хляб купил на идване. Горгий бил в отлично настроение, сам направил салатата... В началото бил доста критично и добронамерено иронично настроен – остро реагирал на някои негови реплики, все от сорта на: „Не бъди фалшив... Това е лошо изказано... Постарай се да бъдеш искрен и точен... Не позирай... Не пресилвай...“ В общи линии много леко и остроумно преобръщал неговите разправяници и преценки. С първите чаши очите му станали по-отворени, по-съсредоточени; жестът, с който грабвал чашата, се поразширил и втвърдил – именно грабвал чашата. Чвор се изненадал колко бързо го хванало (обяснено на свой ред с поста през деня) – Соломон скоро отметнал глава и се фокусирал в да-

дена точка по-продължително, знак за първото замайване; един вид, първото замайване предизвиква „позирание”. Във всеки случай станал по-мек, по-опростяващ, но и доста точен, афористично точен. Този тон сменил предния, саркастичния. Да речем, Чвор подхвърля нещо шаблонно, общо – Горгий го подхващал, разисквал и обобщавал, семпло и с минимум разсейки.

– Нищо не научаваме в училище, мап – казал Волдемар по някакъв повод.

– Всъщност, Володя, няма ученик, който да не си е казал: За какво ми е това училище? Този (или онзи) предмет за какво ще ми послужи в живота, след като интересите ми са другаде?

– Точно! За какво ми е на мен, например, физиката и химията?

– Най-хубавото на училището, Володя, е, че е принудително. То предлага методология за изграждането на интелекта и – добре или зле подредена, добре или зле изпълнявана – тази схема е ползотворна за всяко създаващо се съзнание. Интелектът е балон – колкото повече го надуваш, толкова повече той увеличава обема си, докато не достигне годините, след които вече не трупаш количество, а качество, за да знаеш, че нищо не знаеш.

– Докато се спуска. Балонът.

– Е, аналогията води до такъв анекдот, но то е сравнение, тропа, похват. Демек груба асоциативна илюстрация на съждениято. Балонът се пука, но това е в периметъра на психиатрията – пукането не е в зависимост от големината на балона (ако забравим сравнението). Всъщност исках да кажа следното: ако не е училището да ти разширява равномерно интелекта, той ще се оформя в една посока, в други ще закърнява и ще представлява някаква модерна инсталация. Ти никога няма да си спомниш формулата на стрихнина и квадратурата на синусоидата, но поне ще имаш представа в каква област са, тоест кого можеш да питаш и в кой отдел в библиотеката да го търсиш. Именно принудата на училището ти дава този кръгозор. Обща култура – ще кажеш, – елементарно... Ами елементарно е. Ето пример от настоящето: Учиш история. Е, би ли могъл да запомниш милионите цифри и факти?

– Да не съм компютър?

– Не можеш. А какво е предимството ти пред мен, който не учи история? Ако ти притрябва някой факт, дата, име, ти ще знаеш къде да го ровиш, понякога коя книга, автор или справочник да разгърнеш или към кой авер да се обърнеш, за да се свърши работата. И поради що? Защото следването ти те принуждава да ги прочетеш, отметнеш, отминеш, запознаеш, опознаеш. Така-

ва е функцията на училището. Затова е безсмислена репликата, която всички сме казвали като ученици: Туй пък за нищо няма да ми послужи! Реплика, на която учителите толкова се чудят как нетрафаретно да отговарят... Не. Фактът, че е преминало през съзнанието ти, означава, че е оставило своите бележки под линия... Не си съвсем спял.

Чвор подчертаваше, че в началото Горгий сякаш се бил отпуснал – подхващал разсъждение, асоциирал го и все не спирал, а подскоците от тема в тема ставали по-резки, по-неуловими за Чвор и му се падало само да слуша.

– Ето – надигал глас Горгий – одеде говорихме за училището и интелекта. Ключовата дума за градежа на интелекта е принуда. Но училището е външната принуда. А каква е вътрешната?

– Нямам ни най-малка представа.

– Всеки от нас наблюдава, мисли и говори, нали така? Но това е колкото присъщо за човека, толкова и трудно за усъвършенстване. Човек се приучва сам на тази канава: наблюдение – мислене – изказване на видяното и помисленото. Училището помага в дефинирането и систематизирането на този триумвират, но не може да замени индивидуума в това отношение. Човек сам гради навици да наблюдава и изказва. Забелязал си каква пропаст може да представлява скоростта и качеството на наблюдаването и помисленото и тези на изказването. Колкото по-неразвит е този навик у човека (да изказва; нали ми следиш мисълта?), толкова по-шаблонно говори той, или наизуст, или неразвито, или просто тъпо замълчава. А да се приучаваш да изказваш мисълта си е трудоемко дело и осъзнато дело и се решава този навик от ранна възраст. Аз например си спомням навремето как съм си казвал: добре, Соломончо, че го помисли, помисли – хайде сега да обясниш мисълта, да я изкажеш наум като на глас, като за пред хора. И тогава започваха мъките... Нали си забелязал как всеки един от нас употребява често еднакви, собствени, групови, родови или общи, констатации, фрази и прочие? Това е плод както на папагалстването ни, така и на плодовете на собствените ни амбиции да дадем вербална форма на мисълта си...

Колкото по-тежко започвал да диша Соломон, толкова по-нерефлексивен ставал, а и повече клонял към изтъкване на себе си, говорене за себе си; имитирал някакви контакти, диалози с други хора; започнали и многозначителните „подказки” – типичната пиянска склонност към откровеност и намеци за непосредствено вълнуването го. Дълго не пушел и все възклищавал:

– Да, Володя, въобще не ми се пуши! Все ми е тая дали ще пуша или не!...

Сетне палел цигара от цигара, дори и забравял, че едната е запалена, дими в пепелника – сякаш губел усета, че пуши, и в желанието си да го потвърди палел следващата. Получавал и характерните мигновения – замръзвал в една поза, като с блокирала мисъл, а после се размърдвал като затиснат, затворен в стаята, в салатата, в чашата и инстинктивно поглеждал нивото на течността в бутилката. Само като отивал оттатък, обувайки си чехлите, следвайки навиците си, разсейвайки се с физическото движение – изглеждал нормално, на вид възстановявал статуквото. Донесъл наръч книги и заобяснявал за спектакъла, който искал да постави.

– Знаеш ли, Володя, че в Задунайка Ботев е живял в края на селото, сам, в мрачна къща, отглеждал кукумявки и всякакви гадове... Представи си как са гледали на него, странния учител, съселяните. Или пък при първата среща с турците след слизането в Козлодуй - четата му разполагала само с два коня – той се метнал на единия, вдигнал сабя, ревнол „свобода или смърт” и се засилил към тирана. Тогава единственият военен човек в четата – българин, бил офицер на служба в Русия – изкрещял на някой от четниците да се мята на втория кон и да прибере войводата, че ще го бастишат.

– Хе!

– Това го разправя Захари Стоянов. А можеш ли да си представиш инжекция в зеницата?

– Тррр...

– През тринайста година – знаеш в коя война сме тогава – един баш полковник, ранен на фронта, ослепял, издържал две такива инжекции с надеждата да прогледне. И се отказал след втората. В същото време в болницата, сляп, е и Яворов. На него му бият в зениците трийсет и кусур инжекции, докато се откажат – не помагали. Комитата Яворов не се отказва, братко...

– Цъ, цъ...

– Такива смятам да бъдат въвежданията преди драматизациите. Ще ги чете някой с черен фрак, цилиндър – може и аз да съм, ако не намеря кой.

– А кои ще играят?

– Ти искаш ли да играеш?

– Може, що... Не съм кой знае...

– Не ми трябват артисти! Важното е да не ти пука от сцената!

– Хич не ми пука.

– Не артикулираш добре, но пък имаш силен тембър – ще те разберат.

– А какво ще играя?

– Хайде, наздраве! Ти си първият! Колесницата тръгва по детето надолу!

– Наздраве.

– Абе тая водка почти свършва, а не се напиваме!

– А – не се! Мен ми се завъртя главата.

– А на мен нищо ми няма, Володя... Какво! Не вярваш ли!

– Вярвам ти, бе.

– Ето, виж, на екс!

– Добре. Кажу за спектакъла.

– Какво говорех? Хм, забравих...

– За инжекции.

– А, да, за Яворов. Няма да ти го разказвам сега, ще прочетеш.

– А тези книги за какво ги домъкна?

– Те са съдържанието на спектакъла. Значи, съдържанието – казвам ти подред – е следното: Започваме с Ботев, „В механата”. Взemi.

– Знам го, знам го... За виното!

– „Тежко, тежко!”, да... То аслъ тежко – Горгий отпи вода и загледа шишето. – После „Опълченците на Шипка”, Вазов.

– Това огромното?!

– Да.

– Е как ще стане?

– Ще ти обясня; ще имаме като декор един параван. След него е Яворов, но още не съм решил с какво... След него е Димчо Дебелянов. Междувпрочем анонсът за Димчо ще започва с един спомен на Елин Пелин, а именно: „Димчо много обичаше да се напива...” Хм.

– Димчо с кое?

– Отгърни още малко... С това.

– „Аз искам да те помня все така”.

– Да.

– Много сапунено.

– Той ще е сам – имам предвид героя – на една пейка и ще се обяснява на една бутилка!

– Върхът.

– Ще ни обвинят в светотатство за тази пародия, но майната им.

– „...и скръбен лик до моя лик склонила” – това за етикета ли е?

– Да! Опира етикета до бузата си. И прочие! Това е класически пародиен прием – сменяш адресата и готово.

– Да...

– Да. Наздраве!

– Наздраве, наздраве. А знаеш ли как е „наздраве“ на румънски?

– Как?

– Норок.

– Норок!

– Норок... И накрая „Кино“ на Вапцаров?

– Да! Сцената ще представлява също киносалон – значи ще се получи двойна проекция: големият салон с истинската публика, пред тях сцената – също салон с публика – и всички вкупом гледат в дъното екран – филма, който ще прожектираме.

– Как?

– Ще видим как! Хайде де, що не пиеш?

– Хаирлия да е!... И колко души ще го играят?

– Трима. Ти си единият, остават още двама. Първият, главният, ще е патетичен, той ще е носещ във „В механата“ и „Кино“. Вторият ще бъде пияница – статист във „В механата“, спи на масата; после ще изиграе етюда с бутилката, Димчовото. Остава Вазов и „Опълченците“ – за третия. Той ще разказва и едновременно ще играе Вазов – демек как онзи го измисля и т.н. Ще го натаманим, като се захванем.

– Само „Опълченците“ ли ще изиграе третият човек?

– Ами да... Що?... Ами да! Точно така!

– Какво?

– Ти можеш да позираш! Ти даже си позьор! Точно така!

– Какво, бе!?

– Ти ще играеш Вазов, Володя! – разкрещя се Соломон. – Представи си се с големи мустаци, достолепен вид...

– Трябва да си обръсна брадата!

– Е, хайде!... За изкуството!...

Волдемар Чвор се колебаеше кога точно Соломон станал безвъзвратно пиян. А и той самият бил подпил с тия наздравници... Постепенно Горгий сменил афористичността с насмешливост, при това глупава; всеки въпрос извеждал като принципен. Реакциите му се позабавили, по-внимателно бодял в салатата и връщал чашата. По едно време се заоглеждал, взел книгите и ги занесъл в стаята си – сякаш предварително си вършел работата. Посягал да си подпре главата на масата; сетне решил, че точно сега е важно здравето мезе и наблегнал на салама. Опънал си

краката, някак несигурно ставал да отиде до тоалета, въздишал все по-тежко – като след качване по стълби или копане. Фиксирал понякога шишето, но не наливал или поне не бързал. Наглед бил съсредоточен, неподвижен, но след всяко тежко вдишване гърдите му хлътвали. Чвор не издържал и полегнал на леглото, пуснал телевизора, избърсал очилата. Горгий се повъртял и отишъл в стаята си. После влетял:

– Володя, хайде да пообиколим града!

– Ти добре ли си, к'во?

– Аз излизам!

– Ей, тап, пияни сме. Послушай ме, лягай. Утре ще обиколим.

– Аз ли съм пиян? Мислех, ч-че... хлъц... одеде най-приятелската...

– Разбира се, че приятелската – Чвор говорел тихо, фъфлейки.

– Послушай ме...

И Соломон изскочил навън, като едва не се пребил още на прага – и с безпрестанно хлъцане. Марго, която го видяла същата вечер, бе категорична, че бил толкова пиян, не приличал на себе си, залитал по Централна, хората го заобикаляли. Пред една спирка паднал и седнал на пейката. Марго решила да му се обади. Познал я и изведнъж живнал, скочил, тя го подхванала да не залита и завървели. Говорил някакви безсмислици:

– Пита ли се някой... защо активната възраст за еман... еманципирани престъпления като наркотици, рекет, бомби... оръжия и всякакви... са между тийнейджърската и христовата възраст? Плюс минус... години... А иначе се отрича възможността за политическа градивност в тази възраст!... Имам предвид, да речем, парламент, правителство, високи постове в службата... Вярно, опит... но енергията... енергията изфирясва. Един харчи, друг храчи. Това е истината... Американците... американците са новата ерес... така деформират съзнанията си чрез псевдокултурата, която създават... имам чувството... ако се надигнат отдолу низините, ще настане такова мародерство... обезобразяване... невиджани, непредполагани... Те даже и в душата си не умеят да се ровят... а се прехранват със Зиг-г... Зигизмунд Фройд! Един размазан Джон целува страстно Грета. Къде е тука нашата съдба?! Вечер... Леглото тясно... Хайде да ядем фалафел! Яде ли ти се фалафел?

Марго искала да го отведе у тях, но той се дръпнал и хукнал за фалафел. Тя се скрила, станало й неудобно; но и не можела да го оставя да си троши главата. След малко той изскочил с два

фалафела, засилил се по стълбите и като не можел да спре – за да не падне на уличното платно – треснал се в уличната лампа. Единият фалафел безвъзвратно изхвърчал. Той взел да псува. Марго дори се стреснала – знаела, че той псува, но не предполагала, че е възможно така и толкова да се псува. „Абе то само по това да не приличаше на себе си...” - въздишаше тя. Не стига грозната картинка, ами и от заведението се надигнали заплашителни гласове, бодигардът излязъл на вратата – тогава Марго смело и намахано (тя си беше и такава) предупредила с жест бодигарда и го отвела.

– Моля те! Моля те, Мони! – викала му тя, когато той понечвал да се върне обратно, псувайки до премала. – Моля те, миличък! Хайде... Това не си ти, миличък. Направо не си ти!

Друг, освен родната му майка, едва ли му е казал „миличък”, мислим ние; но кой да го чуе това *миличък*? Погледът му бил празен, стъклен; профъфлял по нещо неразбираемо и дълго стоял в двора на квартирата си, залитайки и здраво стискайки нагризания фалафел.

ХІІ

Марго излезе от ваната, пàра едва забележимо излъчваше бялата ѝ кожа. Тя прекара ръка по гърдите, талията, по облите, лъскави бедра. Загърна се в хавлията, махна найлоновата шапка, от което богатата ѝ коса бухна на раменете. Крайчецът хавлия очерта в силно замъгленото огледало капчиците по лицето ѝ, тя прекара пръст по зъбите, сетне ги изми. В стаята опънатата завивка на леглото меко хлътна, кракът ѝ се белна и тя се захвана с епилатора. Бе следобедът на същия ден, започнал с нощните изстъпления на Соломон Горгий. Докато скубеше веждите си, Марго се замисляше за нещо; накрая се разбърза. Намъкна кожените, плътно прилепващи панталони, сложи сутиена, пуловера с широките ръкави – широки дотолкова, че като ги разпереше, дрехата се разтваряше като ветрило. Деколтетото откриваше златно синджирче с кръст.

Денят бе приятен, слънчев. На входа тя се спря, помисли, па се върна. Взе някаква книга и отново излезе. След нея се възнасяше благоухание; подмина един брадясал тип, бъркащ бетон на улицата – той се опули и пое дълбоко дъх.

Пътят ѝ не минаваше край „Ягода”, но тя се отби и надникна. Някой ѝ махна, но в сумрака не разбра кой и не реагира. Застигна я Волдемар Чвор:

– Не ме ли видя?
– Видях, че ми махат, но не видях кой.
– Ще влезеш ли?
– Не. Соломон с тебе ли е?
– А, с мен! Той лежи болен в квартирата. Вчера се натряска-
хме, а той съвсем.

Тя запали цигара.

– Много ли е зле?

– Ами на обяд, като стана, беше много зле. Защо... питаш?

Тя кимна:

– Снощи го видях.

В крайна сметка тя влезе с Чвор да изпие едно кафе. Волде-
мар – нещо присъщо му – ѝ разказа всичко от игла до конец, без
тя да го е питала – дори Марго видимо не проявяваше интерес.
В един момент живо го прекъсна:

– Какъв спектакъл?

– Смята да прави спектакъл – Вазов-Мазов и така нататък.

– От Вазов спектакъл?

– „Опълченците на Шипка” – даже се навих аз да го играя,
можеш ли да си представиш?

– Защо не. Но как ще направи от „Опълченците” цял спекта-
къл?

– Не знам... Абе той май имаше още Ботев и кой беше още...

С по едно стихотворение всеки.

– Интересно.

Той се почеса:

– Аз нямам представа какво точно, но като ми обясняваше
вчера, имах. Пък и той и друг път ги е правил тези работи... Ние
сме съученици с него, нали знаеш?

Марго плати кафето, изтрака с токетата по новия терикот на
бистрото и окончателно се запъти към квартирата на Соломон.
Чвор дори бе се изправил да иде с нея, но тя категорично го
изглежда.

Вратите бяха отключени, Марго влезе и почука на лявата вра-
та според напътствията на Чвор..

– Влизай – чу глух глас отвътре. – А! – стресна се Соломон,
като я видя и схванато се изправи.

– Моля те, Мони, лежи си! Не ставай – властно му каза Марго,
набързо разтреби стола и спокойно се разположи на него. Ста-
ята се изпълни с ароматите ѝ; Горгий я гледаше изненадано, но
отпуснато.

– Как си, Мони?

– Ами как... Вчера се олях, даже не помня колко изпих... Извинявай, че ме заварваш такъв... смачкан...

– Не се притеснявай ни най-малко – Марго се смути от някаква внезапна мисъл и замълча. На Горгий пък му беше съвсем неловко. Той провеси крака от леглото, опря възглавницата на стената и се облегна напреки.

– Извинявай, Марго, но... ти си първата, която ме посещава в квартирата... освен съквартирантите и... майка ми.

– Така ли? – учуди се Марго.

– Ти как си? Какво правиш? Не съм те виждал още в университета. Скоро ли пристигна?

Тя кимна и се зазяпа в прозореца.

– Извинявай, Мони, ще те питам направо: за снощи нищо ли не помниш?

Той се стресна, примигна и се вторачи страшно в лицето ѝ. Тя наведе очи, но веднага ги вдигна – Горгий бе скочил и нервно сгъваше одеалото.

– Мони?

Той, треперейки, се попипа по челото.

– Мони? Първо искам да ти кажа, че няма абсолютно какво да те притеснява. Моля те, легни пак, не се измъчвай.

Горгий седна на кревата и се стъгна напред:

– Знаеш ли, Марго... и друг път ми се е случвало да не помня и винаги се чувстваш като... ходил на оня свят... и винаги съм знаел, че някой ден нещо ще се случи.

– Слава богу, нищо не се случи. Слушай сега...

– Като се събудих – прекъсна я той и болезнено впи пръсти в косите си; умишлено я бе прекъснал, - Чвор ми каза за някакъв фалафел снощи, че съм се върнал с него... А аз не помня изобщо да съм излизал. И сега... не смея да си мисля какво може да съм правил. Само си мисля как ще изляза утре и как... ще ме гледат. И ето сега идваш ти...

– Ето сега идвам аз и – нищо. Отпусни се.

– Даже не смея да изляза, да потърся в коша, в къщата или около къщата за останки от фалафел. Лежа и си мисля дали няма да ми е по-леко да не повярвам...

– Няма от какво да се притесняваш, Мони.

– А ето сега си замесена и ти, и кой знае кой още... нещо, което не бих и предположил...

– Ами много просто. Улиците обикалях и те видях – а сетне с уговорки и кандърми дойдохме до тук. (...) Но най-много ме смая псуването ти, Мони – довърши Марго разказа си за вечер-

та; през цялото време Горгий стискаше очите, зъбите, устните, палците, не отлепяше длани от лицето си, а тя го бе предупредила, че ще разкаже всичко. – Не съм предполагала, че е възможно такова псуване – толкова несъчленимо бе с представата ми за теб. Чак се стреснах.

След дълго и мъчително мълчание Горгий каза с тънък глас:

– Не съм бил аз.

– Наистина не беше ти.

Горгий най-накрая надигна глава и тягостно се взря в нея, изотдолу се взря в излъчващото мекота нейно лице.

– И нищо не криеш? Сигурна си? Да не би...

– Какво?

– Да съм те... закачил?

– Глупости. Беше толкова пиян... А мен като ме гледаш, лесно ли се давам? – тя се разсемя.

Соломон стана, тръгна към нея, протегна й ръка. Тя с любопитство, но охотно му подаде своята.

– Много съжалявам, Марго – той й целуна ръка. – Извинявам ти се от все сърце. Не знам как да реагирам...

– Това са глупости, Мони. Станалото – станало. Погледнато отстрани, най-обикновена пиянска история. Ако не бях, щеше да преспиш в някой вход...

– Или в канавката, или пребит от някого... – той се изправи на прозореца и дълго мълча. По едно време въздъхна: – Кой е бил тогава?

– Къде?

– Така, както ми го разказваш, сякаш действително не съм бил аз. А кой е бил тогава? Аз... не мога...

– Съзнателно – да.

– А като изключи съзнанието, кой се включва тогава? Подсъзнанието? Друго съзнание? В крайна сметка то управлява цял човешки организъм, целия ресурс, с все физиология и нервна система. Един луд човек, например, бива управляван от такова друго съзнание – първичното, заложеното се е разпръснало на парчета... – той седна срещу нея и заговори кротко, но навел глава. – Подсъзнанието на Фройд е мисловна конструкция. То е непреднамерено, тоест естествено потискане на нежеланото. То си е съзнание... Мислила ли си как, когато си сама, някой би могъл да те наблюдава? Или как ти самата, ако имаш възможност да наблюдаваш някого, без той да подозира, в цялата му интимност – какво би видяла?

– Да. Стряскащо е.

– Стряскащо е съзнанието, че ти разбиват черупката, че не ти позволяват да се скриеш – или пък че ти лишаваш от това няко- го. А иначе какво би видял този друг? Как се къпеш, как ходиш в тоалета, скубеш си веждите, биеш си чекиите, чешеш се по задника, пърдиш, крещиш, смърдиш, така както пееш, смееш се, целуваш... Не е ли нормално?

– Нормално е, прав си.

– А какви мисли човек крие – всеки сам може да си даде смет- ка. Ето това хваща дядо ни Фройд: действията, които крием, за- щото такива са изградените с векове конвенции на даденото об- щество, и мислите, които не изказваме, защото са потенциални, но не и реални (и в този смисъл не са естествени; например нор- мално е да си мислим как стъпваме на слънцето, но не е реално, противоестественно е – поне за даденото статукво; ако в бъдеще нещо се промени, то си е за бъдещето), мисли, чието място е само вътре в съзнанието – всякакви кръвосмешения, жесто- кости, потенциални връзки и желания – всичките фройдовски едиповци, латентни хомосексуалисти, садисти и прочие. Това е зоната на подсъзнанието на Фройд. Както виждаш, всъщност едно емпирично сборище на всичко гадно и неприятно, което човешкото общество в развитието си съзнателно е сметнало за нежелателно, излишно и го е изтикало в килерите и мазите на ценностите си. Осъдило го е на перманентен затвор. Тоест не ме разбирай погрешно. Не казвам, че кръвосмешението или отце- убийството е фантастично. Защото докато на слънцето още ни- кой не е стъпил, то в живата природа, извън човека, кръвосме- шението и отцеубийството биват и елементи от оцеляването на вида. Сиреч най-естествени.

– Хм. Сам Фройд обяснява как цял живот са го обвинявали в такова сборище, а той е дал нещо съвсем друго. Едва ли подсъз- нанието е просто съзнание.

– Защо да не е? Ето, идеите на Фройд са си най-осъзната ниша. Тъмното според него е осветено от него пак според него. Но, Марго! Разбира се, че съзнанието не може да се актуали- зира наведнъж и си има своята складова база. Разбира се, че регистрираното от съзнанието години наред бива архивирано и компресирано в нервните ни окончания. Разбира се, че някои неща рядко се употребяват от съзнанието и затова биват отда- дени на забравата и внезапната им поява се приема за чудесна. Къде е тука тъмнината? Фройд предлага своя терминология и универсална теория – нещо като универсална подправка – върху все същата манджа. А ние спорим върху значението на думи-

те (термините), а не върху същността. Тоест. Едно учение, като фройдовското, е сопа с два края – от едната страна приемаш безрезервно постулатите и термините и ги употребяваш в техният затворен свят (демек в кавички или в курсив), ала от другата страна си длъжен да ги разясняваш на скептиците и непосветените с думи прости, с това те се разсъхват, проблематизираш ги и на практика отричаш скрижовността на първия край. Хм... Смешното е, че – както Фройд пише за Достоевски, без да го е чел – така и аз сега го плюя, без да го знам много-много. Но и да не съм прав, къде при Фройд и безкрайното его е бог, къде освен в тотемите и културните повествователни пластове? Бог е сексуалност, насилие на либидото? А според мен в това второ съзнание, което го притежават умопобърканите и за кратко го вземат под наем пияните с бялото петно, по можем да поощрим идеята за бог, нежели в магерницата на Фройд & Со с неговите бащини травестии и комплекси с всекултурна перспектива. Марго – той се изправи пред нея прегърбен, - аз те размивам и пледирам, но ни за миг не забравям защо си тук. И...

– И искаш да не е станало, нали? А как щеше да докоснеш бога?

– Страшно искам да не се е случвало!

– Стига, минало-заминало. Я кажи за спектакъла.

– Откъде знаеш?

– Чвор.

Горгий я помоли да излязат навън, задушавал се допълнително вътре. Използва възможността да се поспретне, да смени дрехите, изми си лицето и си потърка слепоочията. Тури и очилата. Неистово желяеше да се почувства (и да го почувстват) по-различен човек, знаеше, че понякога дрехите и обликът спомагат. Само да избяга от тежката потиснатост – поне докато общува с девойката. Тя го чакаше отпред на една дъска, служеща за пейка. Пътюм той вдигна останка от фалафел и я изхвърли в казана.

– Докато те чаках, Мони, размислих. Според мен не трябваше да ти казвам – за теб щеше да е по-леко да не знаеш. Да си мислиш, че си си легнал вчера и си заспал.

– Не, така е по-добре – отвърна след минута размисъл Горгий. – Ако не знам, ще подозирам, ще събирам късче по късче, а това подрива психиката и създава някъде по света психоинститут или школа. Мойта е лесна, ето, аз ще кажа: аз не съм бил онзи, аз съм друг; нямам избор – ще живея, сякаш нищо не се е случило, за да няма последствия. Аз ще го превъзмогна, но ти

дали ще го превъзмogneш? Според мен за теб е по-удобно така – да подредим отношенията. Но пък знаеш ли какво си помислих току-що? Човечеството така обича тайните и така дръзнено ги фабрикува, че не е зле да има наистина някоя някъде. А?

– Добре, добре. Край с тия съзнания. Казвай сега.

– Днес реших окончателно в средата да е „Градушка” – но това означава задължителен женски персонаж, актьорският състав набъбва.

– Момент. Не разбирам. Почни отначало.

– Да, да – смота първо на себе си Соломон и взе да разказва: - Идеята е с едни и същи персонажи да изиграем пет стихотворения на нашите класици: Ботев, Вазов, Яворов, Дебелянов и Вапцаров. Хронологично. Стигнах до трима носещи. Първият е патетичният герой, недоволникът, роптаещият, способният да идеологизира – човекът на монолога, който обича да се изкаже в монолога. Този човек ще недоволства в механата на Ботев, ще ги нарече идиоти, накрая ще вдигне скандал в киното на Вапцаров. Апропо, спектакълът ще се казва „Кино”.

– Чудесно.

– Той е двигателят на спектакъла. Той ще води и в градушката на Яворов, но там всички ще си поделят репликите. По-моноло- гичните и трагедийни ще са неговите. Той е най-важният. Ако не намеря подходящ човек за него – няма да има спектакъл. С другите двама може и как да е.

– Чвор каза, че щял да играе Вазов.

– Ами да. Той е подходящ. Всъщност всички ще бъдат заедно през цялото време на сцената с изключение на Димчовото „Аз искам да те помня все така”. Там ще е сам третият персонаж, който – той я погледна и се усмихна – ще е пияницата. В механата на Ботев той ще лежи на масата, вторият (бъдещият Вазов, тоест персонажът наблюдател, класификатор, пасивен като деятел, активен като съзерцател) ще е механджията, съдържателят. Ботев, сиреч патетичният, ще влезе и още от вратата: „Тежко, тежко... Вино дайте!” Пияният ще се стресне, ръката му ще се изхлузи от масата и прочие – ще играе в миманса. Знаеш ли колко декор ми трябва?

– Колко?

– Няколко стола, маса, дъска и един параван. С този параван ще направим перспективата. В механата на него ще закачим карта на България, ще бъде стена. (Между другото, Софроз има такава карта.) За Вазовите опълченци параванът ще играе връх Шипка. Единият, патетичният персонаж, ще е горе, ще демон-

стрира и олицетворява опълченците, а пияницата ще ръчка отдолу в ролята на Сюлеймановците.

– А Вазов?

– Вазов ще е Вазов. Той ще пише одата, а те ще разиграват написването на живо. Всъщност сцената ще започне от кафенето, където Вазов се настъргва от вестниците, и след това ще светне параванът - неговото въображение – и ще разиграем цялата ода. Той пише, а те ту го следват, ту изпреварват вдъхновението му – посочват му как да продължи одата.

– Чудесно!

– Ще видим как ще стане – като идея звучи добре, но на практика много неща ще трябва да се изоставят. В „Градушка” не знам; в Димчовото нямаме нужда от него – нека и липсата му е показателна. В „Кино” параванът ще е самият киноекран. Ще вземем един прожекционен апарат. Тук перспективата е двойна. Столове са обърнати към дъното, още толкова са обърнати към публиката. Другите двама сядат с гръб към публиката и гледат прожектираното. Патетичният сяда зад тях, с лице към публиката, и почва да ѝ разяснява – шосе, шанци, трева, лимузина, Джон и Грета – разяснява филма на истинската публика. В един момент той не издържа, скача: „Стига!” и закрепва монолога си, но сега на онези двамата, които играят фиктивната публика. Хем им крещи, че е измама, хем им пречи да гледат. Те се ядосват, хващат го, принуждават го да седне, като този път всички сядат обратно, с лице към публиката. Параванът отзад угасва и по мимиките им става ясно, че киноекранът е станал въображаем и се е пренесъл между тях и салона. Обърка ли се?

– Не! Не! Разбирам!

– Условната театрална линия между салон и сцена става киноекран. Тук започва моят финал. Онези запалват цигара, чоплят семки. Влиза чистачката и ги хваща, става суматоха, те се въртят назад, забравят за филма отпред – чистачката прогонва патетичния, на когото са му пробутали цигарата. И като утихва всичко, те се извърщат напред и хоп! – почнали надписите на филма!

– Какви надписи?

– Изтървали му края!... Надписите ще са реални, ще се издигат като завеса, но отдолу нагоре; там ще пише „Вие гледахте спектакъла „Кино” и т.н., нашите имена. Надписите ще скрият сцената от публиката и като се изтърколят, на сцената ще остане само чистачката с метлата и финалната реплика. И край.

Марго дълго седя, зареяла поглед в къщите отсреща.

– Друго не съм ти казал. Преди всяко стихотворение ще има въвеждащи текстове. Колажи от спомени, документи за поети-те. Но нестандартни. Ще ги произнася някой ала конферансие, може и аз да съм. Излиза: активните действащи лица са пет. Конферансието, тримата и една жена за финала. А впрочем и за „Градушка”. Там имаше една стопанка, която ръчкаше Ваньо да става. Значи и тя ще има реплики.

– Знаеш ли за какво можеш да използваш паравана в „Градушка”?

– Кажи.

– Една лампа зад него, в контражур, и сенки преминават пред нея – жена с мотика, мъжете...

– Браво, Марго! Аз мислих днеска и друго. Като започне природното описание – нахлуващите облаци – над паравана може да изкараме някакви облаци тип куклен театър.

– Става. Въобще тук параванът би могъл да не е статичен и еднозначен, а многофункционален.

– Обаче – Соломон си чоплеше несъзнателно носа – в такъв случай ни трябва стабилна женска роля – ангажирана не само с финала...

– Но „Опълченците” ще са голяма смехория. Кое то звучи странно.

– О, не съм ти казал за Димчо... - Горгий ѝ разправи идеята за бутилката, адресат на лирическия герой. – Ще кажат: гавра.

– Защо пък да е гавра? Щом е възможно, нека бъде; това е игра.

Преди да си тръгне, Марго го попита как смята да го поставя; той хубаво искал около студентския празник, но...

– Хубаво, но дали ще успееш...

– Само хора да намеря, ще се метнем здраво...

– Не, имам предвид... Вчера чух, че плъзнали сондажи за студентски стачен комитет. На ухо говореха, щото нещо ректорът...

– Чух за ректора.

– И като гледам какво става... Мисля, че ако има нещо, баш преди коледа ще почне. На теб вдигнаха ли ти наема?

– Да.

– И на мен. Двойно.

– Двойно?

– Двойно. Бе не е добре. С тези пари миналата година цяло палто си купих, сега и едни ръкавици не мога. Комунистите държат телевизията, но частните радиостанции и някои вестници са отпушили тапата и няма да се размине този път.

– Не знам. Аз вестници не чета. Значи ти хареса спектакълът?
– Много! Ще помогна с каквото мога... Мони – каза му тя, изправяйки се и с широка усмивка, - много се колебах, като идвах. Чел ли си „Москва – Петушки“?

– Не. Напоследък нашумя. Еро...

– Ерофеев. Венедикт. Искаш ли да ти я дам?

– Разбира се.

– Само че – тя извади книгата от чантата – нали няма да се засегнеш от повода да ти я донеса?

– Какъв е поводът?

– Като я прегледаш, ще разбереш. То не е точно работата в повода, но е нетактично от моя страна... Но ей така ми хрумна, като тръгнах, и я взех. А книгата е прекрасна.

Горгий прелистваше книгата, докато тя говореше, и единият край на устната се надигаше:

– Що бе, Марго, много е подходящо.

– Чао.

– Чао. И още веднъж извинявай.

Той я изпрати с благодарно и цъфнало лице, но тя нямаше как да види как още в двора лицето му се сбърчи, как с трепереща брадичка захапа устни и веждите му се извиха в умоляваща дъга. Марго замислено и доволно слизаше надолу, когато от пресечката изскочи една девойка и сякаш нарочно пресече улицата и я заизкачва по нейния тротоар. Срещнаха се, Марго небрежно я изгледа и се спря. „Тая пък какво ме зяпа?“, възкликна наум и продължи. След няколко минути се сети: „Това не беше ли тази...? На Погодин... Телепатката?“ Токчетата ѝ изскърцаха. Улицата бе празна и притихнала.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

I

Уж време, а пък то – изплашен звяр; началото на декември е, а навън се раздухало, вятърът размята едни влажни плескавици и шамаросва наляво-надясно. Клоните на дърветата, горките, като че някой ги дърпа, събира на снопове и иска да ги повлече, а те се съпротивляват и шибат с короните си. Следобед е, а се свечерило, напъпили са едни облаци – а-ха се спукали и върху главите, върху къщите и улиците потекла някаква зимна слуз... Хубаво си е времето. В такава време е добре да се накокошиниш в някое улично къоше, вдигнал яка, с мокри коси, с търкаляща се капка дъжд по носа – потрепваш конвулсивно и зяпаш кой минава, как върви ежедневието. Кой си ти, от къшето? Трябва да си се представиш някак, да определиш възраст, проблеми. Не ти се прибира въщи? Защо? Халката ли ти стиска, жената ли ти писка? Висиш в къшето като обесен, потръпваш от мокрия студ, ръцете въргалят стотинките в джобовете и чувстваш, че колкото повече не ти е възможно да останеш тук, на ветрилника, толкова повече ъгълът те притегля като единствено убежище; че както би могъл да останеш тук завинаги, така всеки миг ще побегнеш нанякъде. Такава една странна везна...

– Вуйчо? – бута ме някой по рамото. – Вуйчо? Дремеш ли?

Кимам и отварям леко очи.

– Както си се плъоснал на тоя стол – Погодин ме гледа небрежно усмихнат, – като сраснал се. Стани да видиш навън какво е тъмнило!

– Колко е часът?

– Четири.

– Знаех си – казвам и леко се размърдвам. Някаква чистачка мете голямата университетска аудитория, мърмори си. В нашия университет чистачките са униформени, по гърбовете им еднакви фирмени надписи. Аз съм в дъното на залата, а в другия край, където е разтворената врата, се чуват високи гласове; спорят, ама така, по спортному. Не се карат, но няма да се разберат, личи си по интонациите.

– Единият е Емо – кимам на Погодин, – а кой е другият, боботещият?

Той ме поглежда. Мисли за нещо свое си – има си хас да ми знае мислите.

– Кои се разправят в коридора?

– Емо и Евлоги.

– И какво спорят?

– За комунизма – Погодин кляка до мен и мълчи, после говори с лек, неангажиран глас. – То нали знаеш. Да спориш за комунизма е толкова безсмислено и сладко, като да спориш за съществуването на бога. И в двата случая потъваш в терминология, която претендира да има свое особено значение и предназначение, свещено и истинно, спрямо което конвенционалните значения са наивитет, нулирани са. Прибави към това нагласата за йерархичност, която крепи двете системи и която отрича правото на индивидуален подход към тях, а само на общностен, колективен, стаден, съвкупен, авторитетен. Нали знаеш – най-лесно се пази и обговаря това, което го няма. Можеш да го търкаляш във всеки джоб, да го пренасяш с всеки куфар, да го разстилаш в томове и да го имитираш в сгради, да го променяш, да му изменяш, да го нагласяш, натаманяваш – каквото искаш го прави, само не нарушавай системата, само не бутай йерархията.

– Ти за какво говориш? Какво е това *нещо*? Бог и справедливото социално общество?

– Не. Говоря за мира. Навремето как са воювали? Както сега воюват бандите и си изправят взаимоотношенията. Сбере господарят поданиците, подфирне ги и като се насекат, върнат се оцелелите и пак по нивите и дюкяните. Но лека-полека работите се поцивилизовали. Що не вземем – казали си господарите – да вземем пример от християнството? Я виж как пазят Бога? Цяла сюрсия свещеници от всякакви рангове, бастиони – църкви, манастири; единокнижие си имат – Библия, порядките не сменят. Я колко векове вече я карат и все бога пазят. Що не вземем пък ние да пазим и налагаме мира? Армия ще организираме, мундири вместо патрахили, фуражки вместо калимявки, св. Устав вместо св. Библия – строга йерархия, собствен новоезик (както казва Монката), шабове вместо катедрали, казарми вместо манастири. В мирно време ще пазим мира, а на война ще покажем какво сме усвоили от мира. Мобилизацията на поданиците, така или иначе, не им мърда.

– То хубав каламбур, ама военна организация, струва ми се, така, ако ми позволява образованието да кажа, е имало преди Христа.

– Оп! Виж ти как бързо се сменят нещата (както се пее в естрадната песен) – Погодин уж не се лигави, ама не се лигави някак с удоволствие... – Излиза, че не войската, а християнското

братство е заимствало формулата на нищопазенето. Разбира се, те са воини на Христа. Католицизмът – еманацията на военните съюзи. Един вид, Варшавският договор се е появил в зародиш още в акта на покръстването на римляните от Коцето и Елена.

– Да разбирам ли това, позволи, като теза, че всичко – и бог, и държава – произлизат от войната и войската или от антитезата – мира и пацифистите?

– Нямам представа.

– А днес генерална репетиция ще има ли? Имаш ли представа?... Разсредоточен ми се струваш нещо, Погодине – ставам и гледам умореното му лице. – Какво ти е?

Той се просва на освобождения стол.

– Не съм спал, вуйчо.

– Текста ли учи?

– Ами. Въртах се, висях на прозореца. Навън започна да свири още в два-три след полунощ. Такъв вятър... Един мокър клон се шибна в прозореца точно пред лицето ми, така ме изплаши, че получих сърцебиене. Не се шегувам. Чечита виждал ли си?

– Текстове научи ли?

– Още от училище ги уча. И не само аз. Ама действително! – Пого се изправи на стола и надигна вежди. – Къде са хората? И Чвор го няма. Монката и Маргото сега ще дойдат. Само Елиза...

Чистачката отсреща обърна към нас глава.

– Госпожо Карзай – викна й Погодин, – стига мете, ще изметеш спомените, преди да е дошъл Софроз!

Жената дори не се усмихна, а само поклати недоволно глава. И продължи да си мърмори:

– Хулигани... Чоплят семки, лющят бонбони и цигари пушат. Цъ, цъ, цъ, цъ... Хаймани. Такава е днешната младеж – семкаджии.

Засмиваме се дружно и тримата, чак Емо наднича отвън – и Евлоги, една глава по-нагоре.

Видяхте, наложи ми се да изляза от анонимност. Случи се така, че и аз, припомнящият тази хроника и родственик на художника Коста Динов, се оказах оплетен във възела на спектакъла „Кино”. В предната част ви оставих някъде през октомври, а сега изведнъж ви прехвърлям в началото на декември, няколко дни преди студентския празник. Сигурно ви е изненадало и това скупчване на разни непознаващи се преди лица на едно място. Сигурно си мислите: колко много има за разказване. И аз си мисля същото, но като тягостно възклицание-въздишка, понеже

ще ми се наложи – криво-ляво и доколкото умея – да опиша тези произтекли в рамките на месец обстоятелства. И така – какво се случи.

Случи се първо това, че в началото на ноември се проведеха президентски избори и ги спечели опозицията. Десетина дни по-късно министри подадоха оставки. Така написано, нищо особено. Ала фактът, че бяхме в началото на мача (прехода) и всяка ситуация пред двете врати се възприемаше почти като гол с искания за дузпи (предсрочни избори), и фактът, че напуснаха терена министри от червения отбор, прочут политмонолит – вече говори много. Инфлацията и стачките са добра атестация за настроението на публиката около терена – да не говорим, че постоянно скачащите цени на билетите оставяха все повече хора навън, пред портите и касите, катерещи се по оградите и клоните на дърветата. Случи се и това, че в съседна Сърбия във втората половина на ноември започнаха безкрайни шествия. Погодин казваше, че ние сме подражателно племе (или Монката – вече и аз не помня) и гледането на шествията по телевизията не може да не ни зарази. По същия повод Емо каза:

– Абе шествия всеки ден има някъде. Вярно, че наглед нещата си приличат – и сърбите шестват против комунисти, и ние – срещу бивши, ама ние отдавна сме заразени, портфейлите ни са заразени. От сърбите гледаме конкретната форма. Но тая спекула, мародерство и инфлация у нас, каквато има само в слабо владяната и всъщност в сиво владяната и практикуваща преразпределения държава, ще прескочи бързо формата и – помнете ми думата – след нова година ще има бой! Пък вие забравихте ли, бе. Преди няколко години нали автобуси и камиони блокираха жълтите павета и след като танковете не дойдоха, тия паднаха както и сега ще паднат. Тогава къде беха сърбите? Воюваха с бившите съквартиранти, тоест федеранти.

Ала показването по новините на ежедневни шествия – каква недалновидност от властите – си изигра ролята. Забраниха на нашата телевизия да предава нашите улици, но ние вече си бяхме създали визуализацията. И – какъв ти малък екран? Погледни през прозореца!

Разбира се, като говорим за ноември, нека повторим, че сега-засега кафето се надигаше, не беше кипнало. Соломон Горгий виждаше мизерията; престана да закусва, на обяд дажбата в стола му бе крайно недостатъчна, а в пет следобед – когато отваряха стола за вечеря – бе сред първите, излапваше чорбицата и се оглеждаше. В този период всички се оглеждаха с празни

чини пред себе си, с изблизани лъжици в ръце. А лелите от столовата се криеха из кухните, ала не отказваха кавгаджийски допълнителни филии като преди.

След посещенията на Марго и Чечита в квартирата му и изпитаните емоции Горгий се поразведри. Бе успял на някого да каже за „Кино“, даже и да запали някого за идеята, и мислите му се канализираха. Дори пледираше открито в разговор със същата тая Марго:

– Ето, Марго. Ти употребяваш извинителна фразеология заради гадната неловкост, в която съм бил поставен при твоето идване тогава. Да кажем, ти приемаш моето изстъпление като екстраординарно, затова не реагираш с „какво го мисля аз!“, а наопаки, с „ех, жал ми е“. И решаваш да се извиняваш...

– Е, чак пък да те моля сега да ми простиш, че съм те хванала по долно бельо...!

– Негласно, де. Подхождаш от позицията: на всеки може да се случи. А това е извинителна позиция. И ето какво калкулирам аз от създадената ситуация: Ако тълкуваме по Достоевски – това е унижение за мен и аз би следвало да те намразя. Но така диалектически да те мразя, че да се стремя всячески да те завладея. Това е по Достоевски.

– А според теб?

– Абе аз съм щастлив, че някой изобщо ме е потърсил, ergo е мислил за мен – посетил ме е. Обаче чакай. Нека питаме татко Фройд. И... ето: Оказва се, че ти си за мен далечната (изгубената) майка и такова е и отношението ми към теб – благодарност и влечение.

– Фройд е тъпак.

– Защо? Та нали току-що цитирах такава благодарност – че си помислила за мен.

– И защо трябва да съм ти майка? И отгоре на това – да чувстваш влечение към мен, към майка си? Ние сега какво правим – секс, инцест или общение интелектуално?

– Кой каквото му е в главата.

– Хм. Не знам, Монка, може би ако бях мъж, по-иначе бих...

– Това е ясно.

– Кажй сега за „Москва – Петушки“. В крайна сметка поводът да ти я донеса – подходящ или не – ще избледнее, но ще остане книгата.

– Какво да ти кажа... Руснаците са...

– Да, де, ама поанализирай малко, моля те.

Пред вратата на аудиторията се чу тропане, глъчка. Пого леко измести глава по посоката, но очите му оставаха безизразни. Аз се изправих, поразкърших се, чистачката седеше на перваза на прозореца. За моя изненада в очертанятията на вратата се показва един огромен барабан, а зад него и фигурата, която го мъкнеше. Не много висок, дълга русолява коса и катинар – сини очи.

– Джеймс – чу се гласът на Соломон, – надясно в ъгъла.

Значи това беше Джеймса. Досега не бях го зървал, иначе Горгий отдавна приказваше, че музиката и специфектите за спектакъла щял да ги прави въпросният Джеймс.

– Познаваш ли всички? – Соломон мъкнеше по-малък барабан. – Ами, познаваш. Само Пого. Това – той посочи чистачката на перваза – е Елиза Карзай, нашата женска роля, единствена; омъжена, с малко момиченце, мъжът ѝ ни преподава тук в университета.

– Приятно ми е – сконфузи се Джеймса и учудваща червенина изби по бузите му. Соломон грееше и не сваляше очи от Елиза. Тя се усмихна в отговор и нищо не каза. Бе и моят ред.

– А това е нашият вуйчо, спасителят в ръжта.

– Приятно ми е и на мен – здрависах се, а Монката продължаваше:

– Той ще играе пианината... Иначе е учител... Даже и на теб предлагаме тази роля, помниш ли, и на други – и всички откажете. И слава богу, той се появи... Марго, остави я тази стойка там, той ще се оправя, не се мори... Вуйчо, а племенникът ти иде насам.

– Има си хас.

– Имах си фас – ухили се Джеймса. – Къде ще пушим, Монка?

– В коридора. Ама отвори джама и тук, ако... – Горгий се оглеждаше. – Чвор го няма, нали? Ах, диването...

Междувременно Погодин Дъждовежд бе приближил Горгий и, наклонил се почти до ухото, приготвяше се да му каже нещо. Ала забеляза, че аз и Елиза го следим с любопитство, и дали му се бе сторило странно или нещо друго му бе в главата, той изведнъж примижа пред очакващия го Соломон и се обърна към всички:

– А мога ли, господа – и дами (той се поклони), да ви задам един въпрос? Въпросът е простичък, въпросът е, един вид, neglije, но наспроти мен е един фундаментален потребителски въпрос. Въпрос из заниманията на нашите понятия и из длъжностите на нашите възгледи – но не се настройвайте, въпросът е съвсем neglije, някому би се сторил дори излишен.

– Е? – Джеймса клечеше до касата, бе спрял да завинтва нещо си.

– Някой може ли да каже... господата... – провлачваше и накъсваше Погодин – ...и дами... какъв цвят са очите на Чарли Чаплин? Sic!

Настъпи пауза.

Елиза надигна рамене и отговори:

– Кафяви.

– Хоп! – подскочи питащият. А Соломон Горгий веднага след въпроса се втренчи в Погодин и отстъпи леко назад, да го разгледа по-точно. Навярно бързо прецени нещо, но все пак се изненада, когато онзи се обърна директно към него: – А ти, Герги, как мислиш?

– Що ти са възпалени очите, Пого?

– За да те виждам по-добре. Кажи, как мислиш?

– Минута е много! – пак се захили Джеймса, пукна с буза, но потисна кикота си заради околната тишина.

– Какво има да мисля! Или са такива, или – онакива. Това въпрос за обмисляне ли е?

– Аз казах, Герги, че въпросът е дори излишен.

Двамата бяха – умишлено – прекъснати от Марго, която явно единствена бе сигурна в отговора. Но тук има някои условности, които ще отключим в следващите глави.

II

Преди всичко да довършим наченатия разговор между Соломон и Марго.

– Какво да анализирам? – бе й отговорил Горгий и брадата му увисна на дланта. – Жалко, че не се е запазил „Шостакович“, за да сравним...

– Ама той...

– Знам, знам.

– После са го...

– Знам, Марго. Всички четем едни и същи предговори. Но „Москва – Петушки“ си е откровението на Веничка Ерофеев. Сред останките от него. Образът на повестта е така характерен, че можем да я обявим като кино анонс: *Проследете последния ден на един алкохолик. Вижте какво изживява Веничка Ерофеев по линията Москва – Петушки. Чуйте душевните тегоби на самоунищожавация се ерудит-ексцентрик*. Иначе в строежа на повестта е използвал разни материали и кофражи.

Това, което ми хареса в сравнение с останалите му там пиеса, есета и какво беше, е, че тук максимално е потиснал колажния принцип, по-точно – претопил го е в отлично намерената формула. Маршрутът Москва – Петушки с неговите дестинации и разстояния между тях е отличен повод да разпарчедосаш едно повествователно произведение както ти се ще и да се усмихнеш на изследователите на формата. Но подред. Какво е в основите на повестта? За начало е забил здраво темелите на първолично повествование. Това съм аз – аз съм това; никакви претенции не можете да имате. Сетне идва носещата плоча – споменатата формула. Някому не харесва как съм проектирал апартаментите и сервизните помещения на моята повест? – пита Веничка. – Съжалявам, другари, но не аз съм проектирал жп-линията от Москва до Петушки! Обърнете се към др. Леонид Илич, той ще издири тоя туняец... (Нали шестдесетте-седемдесетте беше писана?)

– 1969-а.

– (Така.) Заглавието е моделът. С първото лице и хитрата формула елиминира всички удушвачи на индивидуализма и любители на сухия режим в социалистическата критика – в перспектива, разбира се; самоиздатската поточна линия ги елиминира по идеология. Главите, равни на участъка между две гари/спирки и времето, за което той се изминава, дирижират интенциите. Веничка си играе и тук. Понякога главата (посочването/преминаването на участъка/гарата/спирката) разполовява нечие изречение, фраза и с това предизвиква закачливо ефект на достоверност. В цялостния архитектурен облик Ерофеев е заложил едно извисяване на сградата – и всъщност сгромолясване. Това е похватът на градацията – и всъщност деградацията. Сюжет, герой, фабула, средства, смисъл градират, а всъщност деградират от трезвост до опиване, от свитост до екстаз, от яснота до дезориентираност, от психописане до психодраматика и, естествено, от живот до смърт. Как обаче – се пита в задачата, нали? Какво и как е надградил върху отметнатите вече темели и плоча Веничка Ерофеев. Да видим хистограмата на жанровете в „Москва – Петушки“. Около средата на текста самият герой казва, че ще ни даде сега „след мемоар и есе малко криминален жанр“. Ние вярваме на любезния си домакин и започваме да се шураме из жанровете на неговата сграда. „Мемоар и есе“ има на първия етаж: героят разказва за себе си, разсъждава за себе си, окачва по стените съдбовни, лични неща и т.н. Крими елементът идва с вестта за откраднатото шише и взирането на нещастния обран

в евентуалния мародер от неговия вагон. Когато компанията се събира, да пие, и я подкарва един през друг – стълбищата ни извеждат до драматургичния фарс. Заедно с него – на същия етаж, но на по-високо подово ниво – е и литературната пародия. Споменават се творци, пародират се творби – все около семантичната площадка на пиенето; пародира се и се имитира цял исторически жанров модел – „Декамерон” с неговата груповата терапия: всеки разказва и темата, без съмнение, е любовта. Но асансьорът ни качва все по-нагоре и започва нещо като психотрилър, нещо като нищо и всичко на света. Героят халюцинира, привиждаат му се огньовете на революцията; героят изпада в логически нокдаун – губи му се спойката между наблюдавано и съзнавано; героят навлиза в пълен ориентационен мрак – не знае къде се намира, а заглавията на частите го следват, и те не знаят къде се намират. Рамката е поставена – последният етаж. Заглавие: „Москва – Петушки. (Ето, кръгът е склучен – б. моя, С.Г.) Незнайното стълбище”. Това бе предпоследната глава. А последната е с наименование: „Петушки. (Внимание! – б.м, С.Г.) Кремъл”. Условизация до край. И край. Започва трагедията. Там някъде, из неразборията на таванските помещения на производението, героят бива преследван и убит от няколко неизвестни типове.

– Има още, Соломоне! Има още жанрове.

– Има още, Марго. Ако това бяха жанрови етапи в творбата, нека изброим и някои забелязани жанрови елементи и рецепти вътре. Например религиозните мистерии. С „ангели небесни” разговаря Веня; Веня все се обръща: „Господи”. Но Веня го примамва и сатаната, диaboлизмът също му е по езика. А др. Ерофеев не си е намирал времето само в пиене, работил е и върху някои извънлитературни жанрове. Да вземем рецептите за алкохолни коктейли, включващи всякакъв спирт, лакове, препарати. Достоверно звучат. А гвоздеят на програмата? Диаграмите, които героят прави на членовете на своята бригада? Отвеса е количеството изпит алкохол, хоризонталата е разделена на всичките дни от месеца. Кривата за изпития алкохол от единица човек при един е с равномерни остри върхове и групичка по-ниски, пак два високи и пет по-ниски за през делника – и така целия месец; при втори кривата е хаотичен сбор от остри нерегламентирани покачвания и спадове, като елхова гора, рисувана от малчуган. А кривата на Веничка? На самия изследовател? Тя не е крива, а е заоблена вълниста линия с плавни хълмове – Веничка пие денонощно. Но да оставим вулгарното. Нека споменем

и осколките от литературен анализ, които ни се предлагат по дестинацията Москва – Петушки. Не е ли постпсихоаналитично твърдението, че Гьоте не пиел на практика, затова пък карал героите си да пият: Фауст – еликсир, Вертер – отрова, и пр. И ако се чудим къде е читателят във всичко това, нека кажем така: не знаем къде е читателят, но виждаме, че и неговият *хоризонт на очакване* бива опъван като тетива; виждаме игра и с читателското доверие.

– Уведомлението за четвърта глава.

– Уведомлението за главата с псувните, която Веничка сам трябвало да цензурира от окончателното издание, защото от нея страдали предните три глави.

– Говориш като учител, Соломоне. Всичките тези „да оставим”, „нека споменем”, обобщеното и научнопопулярно „ние”... А знаеш ли, аз се каня да пиша курсова работа за „Москва – Петушки”.

– Така ли?

– Да.

– Ами защо не каза... Щях да бъда по-сериозен.

– И може би ще напиша доста от това, което каза. Това обижда ли те?

– Имах предвид, че ако знаех предварително, щях само да маркирам, но не от ревност по моето си, а заради теб – да не те притеснява мисълта, че се старая да ти помогна.

– Аз нямам и нужда. Виж колко думи употреби за излишни неща. Преди малко всичко това би го уцелил с две-трети от изречението. Да ти кажа ли какво съм обгледала досега?

– Разбира се.

– Засега съм се съсредоточила върху типа герой. Има исусовско светоусещане у него, не мислиш ли? Особено с тази директна аналогия в края: лама сабахтани.

– Това не съм го забелязал.

– Деградираш ерудит, казваш ти, но аз го виждам повече като страдащ развратител, мисловен развратител. Той изключително тежко страда в началото. От махмурлук, ще кажеш ти.

– Хе! – разсмя се Горгий. – На устата ми бе!

– Но аз ще кажа – страдащ и от спомени. Той има син, когото обожава. Какво страдание е да загубиш сина си, защото си загубил себе си! Той води въображаем разговор със сина си и сам го завършва... с думите на сина си: Противно ми е. Той има и нова приятелка, при която отива – но не отива, защото губи себе си. Губи съзнанието, същността си, губи ориентация...

- Губи и куфарчето.
- Губи и куфарчето в успоредяваща смисъла буквалност.
- Но това за мисловния развратител е хубаво, може да се развие.

– Ще го развия. Алкохолът като мисловен разврат – звучи малко като колбасарско съждение... смес от карангии... ха-ха... Досега съм обобщила някои нива на потока на съзнанието, на похвата. Героят разказва; героят разсъждава; героят ораторства (пред въображаем събеседник); героят говори пряко с въображението си (пример са твоите „ангели“); героят стои между реалност (сетива) и нереалност (замъглено съзнание); героят репродуцира (спомени и разговори); героят говори със себе си, подканя се, но не се раздвоява, а си остава и свършва без понятие и ориентири.

– Ама това е основната тенденция. *Никакъв поток на съзнанието не е това* – напиши ти, Марго. – *Това е пресъздаване на етапите на алкохолното опиянение, от началото до пълен край...* Това е мисловният разврат.

– *И от тогава не съм идвал в съзнание и никога няма да дойда.*

– Това финалът ли е? Sic? Ами ето. Реалист е Веничка Ерофеев. Нищо че надживява и перестройката...

Първият разговор между Соломон Горгий и Чечита Чипочер стана същия онзи следобед, когато Марго хвана Горгий махмурлия, „по бельо”, и му връчи „Москва – Петушки”. Впрочем помните, двете жени се срещнаха на улицата пред квартирата на Соломон. В очите на Марго Чечита бе видяла нещо за някакъв спектакъл, отказ за игра, някакво кино. Самата Чечита за пръв път се бе съгласила да изпълни „мисия”, дадена ѝ от Погодин Дъждовежд. Той от време на време я срещаше с блеснали очи и поредната „идея” как тя да употреби телепатството си. Но не настояваше, понеже му беше отказала още на първата. Сега обаче Чечита бе приела да посети приятеля им Горгий и, напътствана предварително от Пого и Софа, се чудеше как по-деликатно да предаде приготвените в чантата ѝ обезболяващи хапчета и евентуално пари. Това момче Соломон я бе наплашил още от първия им контакт, там на улицата, като я преследваше – няколко часа по-късно я смути и в университета. Днес пък ѝ бяха обяснили как нещо не бил наред и трябвало да му се помогне. И въобще си го представяше като някакъв луд, а странното бе, че Пого и Софа – хора, на които тя вярваше – явно държаха много на

него. И когато влизаше през портата, ръцете ѝ трепереха; и когато почука, пръстите ѝ се бяха схванали. Бе затаила дъх и едва не побягна при надигналия се вътре шум. Действително нищо от тази напраскана мадама, която бе слязла пролетта на нашата гара и която бе разбунила монасите в Белогорския, не бе останало пред квартирата на Соломон. Когато той отвори вратата и впи поглед в смутеното изострено лице с пърхащи мигли, в началния миг дори не я позна. Но в следващия тя прихвана в очите му жегването, че това е тя, телепатката, и е дошла тук с цел, и зад тази цел стои Пого и може би Софа, и гледай ги ти, настоятелните. Тя се обърка и изгърси всичко още там, на прага – и за хапчетата, и за парите, и за страха си; ала го каза наум. И той го разбра. Прочете го във вида му.

Той имаше блед и измъчен вид, с постоянно присвиваща очите му гримаса, като да търсеше някакъв спомен или да бе видял нещо гадно. Покани я и не откъсваше поглед от нея, ала тя, след като осъзна, че той е решил да не крие нищо, че нямаше „какво да губи вече и нека четете всички мисли... и да ги изяжда облички и чисти”, тя се стресна и почна да му отбягва погледа. „Не ти ли е приятно да ме гледаш отвътре?” – бе попитал с крива усмивка. „И на теб не ти е приятно.” „Но нали затова си дошла, затова са те пратили.” „Не са.” И тя с все същите треперещи ръце заизважда трескаво хапчетата и сгъната банкнота. Той потъмня, посегна към лекарството, разгледа го и попита на глас:

– Може ли? – Тя не трепна. – Това ли е средството на Софа?

И той глътна хапче и надигна шишето, което бе на земята, до леглото му. „Извинявай само малко да разтребя.” И докато той си прибираше леглото, нареждаше бумагите и книгите по масата – а тя му помагаше плахо – в стаята се настани спокойствието на безотговорността; безотговорността като неизменна атмосфера в контакта на двама непознати, които така или иначе се разделят.

III

„Мисията приключена. Можеш да успокоиш поръчителите”, стрелна я с очи Соломон, но Чечита седеше с ръце в скута и с наведена глава.

– Може ли да поостана? – попита тя и отново не вдигна глава, вече повече от пет минути седеше така.

Соломон се поспря, изненадан, замисли се и попита също плахо:

- Вярно ли е, че само през погледа четеш мислите?
Тя вдигна глава, но избегна очите му.
- Единствено.
- А как разбра, че току-що те отпраших наум?
– Не... Така ли? – тя се сепна и го погледна. – Извинявай.
Мисията приключи, нали?
- Глупости, седни – Горгий постави ръка на рамото ѝ и тя се отпусна обратно. Той направи два тегела из стаята. – Аз предпочитам да говорим на глас... иначе се чувствам неравнопоставен.
– Засмя се. Тя се усмихна механично, той реши: „по детски”. – Не, наистина, толкова е странно. Зяпаш се с някого, а той изведнъж: Знаеш ли какво току-що си помисли? Ужасно е.
- Да – просто отговори тя.
- Имам предвид, ужасно фантастично е. Та човек си мисли такива неща понякога, че и сам не ще да се слуша и да си вярва. Ние съдим за хората, слава богу, по изговорените думи. Е, винаги се появява някой Фройд, който намира какво ли не иззад тия думи.
- Да.
- Вярно, предимно мислим и говорим с общите, готовите думи, а след това, след време, оставяме интелектът ни да решава кои от тях да употребим и като свои лични.
- Когато някой започне да мисли логично, тогава спирам да виждам мислите му.
- Така ли!?
- Да, с Пого често се случва, като вземе да философира...
- Значи методиката на Фройд ще излезе справедлива... Е, то логиката си е спекула. То и аз... обикновено философирам като Пого.
- Така казва и той. Затова ми е трудно с такива. Струва ми се все, че пропускам най-важното. Чувствам се и аз неравнопоставена – довърши и се усмихна.
- Значи като почнем да мислим логично и настава празнота, а? Хм.
- Да.
- Хубав каламбур. Бяло петно... А... – той се запъна – като се напие някой, тогава... какво виждаш?
- Тогава не е нужно да гледаш, а само да слушаш – то всичко и само си излиза през устата.
- Двамата се спогледаха почти весело. Горгий седна на кревата срещу нея.
- А как работи човешката мисъл, интересувала ли си се във

връзка с твоето...

– По някое научнопопулярно предаване ако съм попадала, примерно в Германия, иначе не.

– Защото мисълта протича различно – и независимо от условията. Понякога за кратко преминава толкова нещо, друг път буксуваш уморено на едно. Рядко мислите са думи, фрази, изречения, по правило непълни. Особено бързите превъртания на лентата са проблясъци от образи, представи... Отделно че каквато и да е тъканта на мислите, те се движат по асоциативно трасе, трудно за следване от самото съзнание, а какво остава за външно, чуждо съзнание или въоръжена с човешки представи апаратура...

– Аз малко разбирам от тях. И въобще мислите са ми интересни, когато човекът ми е интересен.

– Аз пък мислех, че...

– Че съм жълта преса? Какво ме интересуват чуждите работи? Всеки знае себе си.

– Разбира се... Каква жълта преса... Странното е, че човек трудно удържа собственото си съзнание, при смесване с второ полудява, а ти...

– Аз не смесвам никакви съзнания. Все едно да погълна всички дървета на двора или тази стая с всичките ѝ подробности. Не мога.

– Бе за дърветата и аз мога да си представя, но за чуждите съзнания...

– Чуждите съзнания са като дърветата – виждам ги и толкова. При това само кората им.

– Ама не ти ли е любопитно какво ще стане с тези или онези намерения, не се ли терзаеш, не те ли чопли нещо...

– Не. – Тя стана и отиде до прозореца. – Чудно ми е какво си се вторачил в чуждите съзнания. Най-честото, което виждам – особено при мъжете, щото те ме гледат най-често – е секс.

– От малка ли?

– Откакто разбрах, че съм телепат, а преди това – не знам. Сигурно съм го мислила за обичайно. А в последните години мога да обобщя цяла порноенциклопедия – илюстрирана. Аз веднъж съм гледала порнофилм, но той ми се видя доста постен в сравнение с...

– Между другото, изразните средства в порноиндустрията се променят и като всичко отпустило се вървят към екстремизъм... А – той я гледаше внимателно – в такъв случай ти виждаш и представите ни, картината в точката на въображението...?

– Наистина! – тя живна и подмина последния въпрос. – Напоследък се чудя все повече какво общо имат представите, които забелязвам, с обикновения полов акт. Като измислени са.

– Те са си измислени – от порноестетиката. Но пък и дават тон. Но както и да е. Чакай да те питам... от известно време търся точката на... – Горгий млъкна внезапно, ново осенение го обзе: – В такъв случай хората в твоите очи изглеждат съвсем иначе...

Тя повдигна пренебрежително рамене.

– Нормално.

– Добре, момент да се сетя... Ето, Чечита, преди малко говорихме, а аз си помислих... запитах се дали си... спала с Погодин.

– И със Софа – се попита. – Кимна тя. – Ама съвсем за кратко, без да му отдадеш внимание...

– И за Софа ли? Май да, макар че трудно си спомням.

– И задникът ми те интересуваше, докато седях. Как ли ще изглежда, като стана.

– Ти за това ли отиде до прозореца?

– Не.

– А защо?

– Не знам.

– За това е! – Горгий се въодушеви. – Подсъзнанието те е подтикнало да реагираш на провокацията!

– Сигурно.

– Но как живееш така, Чечита! – възкликна Соломон. Тя се бе втренчила в него.

– Защо... аз пък се чудя... как вие живеете... с неизвестното.

– Как – неизвестното?

– Ей така. Като не знаеш какво си мисли човекът пред теб, какво смята – как не ви е страх?

– Нормално.

– Одеве като влизах, треперех от страх. Не знаех какво ме очаква и много ми беше тежко, бях се вдървила.

– А сега си освободена...

– Не, аз още с първия ти поглед, който неизменно пожела да види и какво има под дрехата ми, се успокоих. Нормални мисли за мъж, никаква лудост. А бях си създала представа, че не си съвсем наред с главата. Знаеш ли, аз съм виждала луд мъж, навремето в болницата ми показаха, явно нарочно ми показаха. И съм го запомнила това. Хората обикновено започват с едни и същи вътрешни въпроси и интерес, на някои им се развихря

въображението, но като... отгоре...

– Като надграждане.

– Да. А у онзи луд мислите бяха като навързана стълба, свързани, а невероятни – и нищо мъжко нямаше у тях, а само въображение.

– Значи основата липсва.

– Не знам.

– А какво точно си мислеше лудият, помниш ли?

– Не. Само откъслечно помня, че аз съм била удушената жена с чаршафа от балкона на съседката, която намерили в спалнята, а той спасил и сега съм дошла да търся чаршафа у него, за да го обвинят – и нещо подобно смахнато. Импровизирам.

Замълчаха.

– Значи ти виждаш и представи, не само четеш мисли.

Тя вдигна рамене.

– Виждаш или четеш мисли, Чечита?

– Не те разбирам.

– Хм. Виж как през цялото време семантичната буквалност на езиковото клише „чета мисли“ ме е водила за носа! Значи ти... А къде виждаш мислите? – той замаха превъзбудено. – На какво разстояние? В коя точка?

Чечита си попипа устната и сбърчи брадичка.

– Не ме ли разбираш? Ако сега застана срещу теб и ме погледнеш, къде ще ми посочиш хоризонта на мислите? Пред очите ми? Или ще трябва да бръкнеш в тях?

– Не знам. Като виждам мислите, не виждам очите.

Замълчаха за дълго. Соломон си дърпаше несъзнателно носа. Усети се и спря. Рече спокойно:

– А като се запознават хората, какво си мислят?

– Като се оглеждат ли?

– Да. Точно в първите оглеждания.

– Ами лицето, частите му, недостатъци и грапавини или някакви своеобразности...

– Е, всяко лице си е уникално.

– ...преценяват дрехите, гадаят по интонациите за типа, положението...

– Е, това и аз го знам.

– Е какво очакваш? Има всякакви срещи. Едни са чували преди това, очакват нещо, сравняват...

– Сексуалното се подразбира.

– Сексуалното се подразбира.

– А как е на немски „Сексуалното се подразбира“?

– Das Sexuelle ist selbstverständlich. А може и: Das Sexuelle versteht sich von selbst.

– А при мъжете има ли зависимост между физиономията, излъчването на човека и сексуалните му помисли?

– А според тебе?

– Не.

– Защо ме питаш тогава? И аз често се чудя... Гледам го – симпатично момче, спретнато и умно, а първата му мисъл е ако ми го тури в устата или в гъза, цитирам, как ли ще изглежда.

Соломон слушаше неподвижно на прозореца с гръб към нея.

– Като те слушам, Чечита, оставам с чувството, че можеш да изговориш абсолютно всичко.

– Че съм безцеремонна, така са ми казвали. А защо изглеждам така, знаеш ли?

– Предполагам, че така се е стекла...

– Глупости. Чудиш се какво да измислиш. Всичко, което ти разказвам, не го казвам аз, а го цитирам. Това не са мои думи. – Тя повдигна пак рамене. Може би й бе навик и на нея. – И като не отговарям за тях, защо да не ги изговарям?

– Тоест ти си такава, каквито са другите. Повтаряш мислите, не ги подбираш. Можеш да имаш много лица – като едно огледало. – А същевременно си мислеше: „Такова огледало е и Чвор. Ама не щото е телепат, а щото е тъпак.“

– А кой е Чвор?

– Съквартирантът – кимна Горгий. – Другата стая. И все пак се плашиш...

– Разбира се, че се плаша. Неизвестното ме плаши, крайностите ме плашат, провокациите и агресивността. Аз съм като всички останали.

– Така говорят всички. А как да разбере кога ти говориш, ти самата, а не *в отговор* или *в цитат* на чуждите думи?

– И без да са телепати, всички говорят еднакво.

– Ама не са всички еднакви. Не ти ли е любопитно понякога кой какъв е и защо такъв е, докъде ще стигне? Ето, Погодин явно ти е любопитен.

– Пого ме харесва с определена цел, а аз нямам нищо против него, за да ми е любопитен.

– Как?

– Какво как?

– Любопитството е двигателят на интереса към човека. Дали ще доведе до човеколюбие или мизантропство, е без значение. Те са на друг стадий.

– Аз пък мислех, че е нещо грешно.
Горгий се спря пред нея, повтаряйки си „Красавица, красавица”. И запита:

– Чечита, какво е любопитство?

– А защо си мислеше „Красавица”?

– Нарочно. За да не разбереш преждевременно въпроса. Така се заглушават чуждите радиостанции – той се разсмя силно и пак най-сериозно попита: – И все пак, какво е любопитство?

– Не е ли желание да се наложиш някому... нещо такова...

Те се гледаха.

– Аха – кимаше тя. – Значи е друго. Виж ти, значи така смяташ. Какво, какво – повтори?

– Пак ли стана логично? Ами че ти не знаеш какво е любопитство! Тази преграда, която провокира човешкото любопитство, за теб я няма! Ти пасивно виждаш всичко у другите. И то постоянно. И постоянно виждаш някакви несъответствия в поведението и мислите – и това те обема. И любопитството ти се е ампутирало!

– Странно – тя най-сетне свали очи от неговите. – Аз си мислех, че любопитството е съвсем друго... Действително... Все съм се чудила защо думата звучи така клюкарски.

– Питай Погодин, Софроз. Ще чуеш, ако не същата на моята дефиниция, естествено, то със същия смисъл... Искаш ли айрян?... Искаш ли да излезем в двора?... Умори ли се? – Те седяха вече в двора, на мястото, където преди няколко часа Горгий бе с Марго. – Искам още нещо да те питам.

– Питай. Какво уморително има?

– Не, понеже сигурно ти се повдига от тези въпроси... От каква възраст си телепат?

– Не знам. Майка ми казваше, че съм много наивна. И според нея – заради изолацията. Затворена съм живяла от дете, страх от контакти. Според Пого – това е косвен белег, че от малка съм така.

– Вярно.

– Майка ме е родила на четиридесет и четири. Тя почина, вече над десет години от тогава. Баща ми беше инвалид, паднал на строеж като млад – много ме обичаше. А аз мисля, че съм наивна, защото звуча наивно. Когато кажа нещо, което не е за казване, но е току-що помислено, същият този, който го е помислил, и всички останали ме гледат като дете.

– Точно така – Горгий се изкашля. – Ами като гледаш толкова сексуални потенци... Ех, мама му стара – тупна се по крака, –

почвам да говоря директно като тебе и аз.

– Какво?

– Дали ти се приисква... и имала ли си...

– Спала ли съм с някого?

– Абе то точно в тези моменти последното, което се прави, е да се спи! Този евфемизъм винаги ми е бил смешен.

– По-добре от всичките синоними, които съм срещала. Първия път няхах още седемнайсет, с едно мило момче, мислите му стигаха до контурите на тялото, гадаене по профила на блузката. Според Пого затова после рядко имам полови контакти, защото все търся подобна, цитирам, мисловна романтика. Даже той го нарича „телепатски алтруизъм”. Чакай!

Тя му хвана главата с две ръце, той се дърпаше; смехът ѝ завъня в октомврийския следобед.

– Ето! Пак! Знаем какво си помисли!

Горгий си беше тикнал главата под пейката, а тя го погали по гърба.

– Не се обиждай. Аз по-рано не ти и отговорих.

Той я погледна усмихнато.

– Не съм спала с него. Това за мисловната романтика си е негова измислица. Много знае той какво ме привлича.

– Пого е странен.

– Странен е устремът, с който гони хрумването си. Иначе с него вие много си приличате. Саможиви сте. А и в момента еднакво ви липсва жена. Но с едно голямо различие. Той няма твоето... любопитство – ама според вашето разбиране за любопитство. Той ми разправя за случки, мислите си, вкарва ме в извънредни ситуации като онзи тунел или Белогорския. Аз съм му разказала за мен, но ме обсъжда като трето лице; а за себе си не говори. Той затова и ме вика. Щото очаква аз да го видя, точно като в огледало, както казваш, да види своето аз.

– Той очаква...

– Знаем какво очаква.

– Ама тази негова...

– Знаем какво мислиш за неговата идея. Още тогава след изпита ти си го помисляше от време на време. Аз ти следях тази нишка.

– Ето ти го любопитството!

– Ами да. Защо казваш, че ми е ампутирано.

– Е, то беше на вдъхновение. Вече не знам какво да мисля. А в Белогорския какво стана?

– Стана както винаги. Аз нищо не направих... просто изрекох

чуждите мисли...

– Отрази ги.

– И ме изгониха.

– Като знам Пого, не може да не те е ползвал я като гадател, я като специално разузнавателно средство.

– Иска, но аз му отказвам. Днес е изключение. И двамата бяха така притеснени.

– И сега какво ще им предадеш?

– Че не са наред те двамата.

Засмяха се. Чечита бе видимо уморена, но Соломон, от възбудата, не го забелязваше. Тя все пак се изправи:

– Готин е Пого, но е някак излишно упорит. И това не спира да ме учудва. Така все едно, че се спъва сам. Има една история с фризьорка... Разправял ли ти е?

– Не.

– Като гимназист се влюбил в една фризьорка – кой знае каква така е била, но фризьорките имат една съблазнителна свобода на движенията около тялото ти.

– Хе.

– Какво?

– Интересно. И какво?

– Ами нищо. Ходел през ден да го подстригва, няколко седмици. Накрая му останало само да се обръсне до голо. После идвал всеки ден да зяпа през витрината, очаквайки да му порасте коса. И докато чакал, му минало.

– Хе.

– Изявена упоритост.

– Неистова. Неистовото пресеква така изведнъж.

Пред портата Чечита се спря.

– А какво е това кино?

– Защо?

– Преди да вляза, едно момиче си мислеше за кино и кой ще играе в него. Сега и ти ме преценяваш за някакво кино. В какъв смисъл да играя в киното?

– Не кино, а "Кино" в кавички. Ще правя един спектакъл и търся актьори. Искаш ли?

– О, не, не. Мен ме е срам от такива работи – тя някак свенливо се извърна и излезе на улицата. – Няма да се прощаваме, ще се видим пак.

И после неочаквано се обърна, подаде му ръка и каза:

– Знам таланта на Погодин.

IV

– Очите на Чарли Чаплин са сини – троснато провъзгласи Марго и се зае да вади някакви листи от чантата си.

– Така ли? – учудих се аз най-искрено. Никога не си бях задавал такъв въпрос.

– Така е, вуйчо – възкликна Погодин, но гледайки Соломон. – Какъв фиктивен въпрос, нали? За дълбоко вкоренените в представите ни представи, въпросът е съвсем фиктивен. Очевидното е, че очите на Чарли са черно-бели.

– Наистина ли са сини? – подхвърли Елиза от прозореца.

– Чисто британско сини!

– Да – потвърди отново Марго. – И не само по спомените. Документалните кадри от семейството в последните му години са цветни. Чарли е реализиран гений – живее дълго и сменя разни епохи...

– В първата половина на двадесети век, бих казал, не е много трудно да смениш епохи в рамките на един живот...

– В кино прогреса епохи, вуйчо. И оставя шедьоври във всяка една. Според мен Чарли Чаплин трябва да се изучава наред с литературната класика.

– А Чарли е щастливец като Достоевски в семейно отношение с последната жена – подхвърли Соломон Горгий. И додаде: – А Чвор къде е пак, да му се и не види!

– А Костаки къде е с интериора и декора? – попитах и аз и в същия момент вратата се хлопна и върхът на голям топ хартия като копие се връза в аудиторията. Отвънка беше шум, а копието навлизаше метър, два и чак тогава се очерта дългнестата фигура на Евлоги, който го крепеше на рамото си. След него, крепейки големи табла, картони, папки, нахълтаха и другите – Чефо, Емо; последен влезе моят племенник, Коста Динов, и заля аудиторията с усмивката си.

– Какво е това, бе? – шашна се Джеймса, обикаляйки дългото четири метра руло навит плат (както се оказа).

– Това са филмовите надписи.

– Какви надписи, бе?

– Надписите на спектакъла – греше Соломон. – Нали се казва „Кино“, бе Гоше. Добре, момчета и момичета! По местата си! Всичко е готово и най-после можем да го видим на живо...

– А, готово – измърмори Емо с ръце в джобовете. – Как ще е готово? Она туч не даде шрайф-проектора.

– Защо?

– Казà: утре.
– А така! А ако и утре не го даде?
– Ще влезна и ще си го взема. Аз му го казах още сега.
– Каза ли му, Емо? Сега може съвсем да не го даде.
– Нема къде да ходи. Евлоги е говорил направо с декана.
Елиза беше приближила Соломон Горгий:
– Ще почваме ли, влакът е скоро.
Горгий се разпляска с ръце:
– Хайде! Хайде! Слагайте костюмите! Пого?
– Не го нося. Чвор го няма.
– Още ли го няма?
– Тук съм, бе – Чвор бе изникнал в суматохата. – Майсторих си мустака.

Беше си обръснал брадата от катинара, оставил само мустака, позасукал го – приличаше на съвсем друг човек. Някакъв див планинец, тръгнал на сватба.

– Виж каква антерия намерих, Монка! – той заизмъква дрехи от мешката. – И пояс, за градушката.

– Браво. Обличай ги. Обличайте се!

В суматохата аз се заприготвих. Щях да играя пияница, Соломон искаше нещо изпокъсано и мръсно да облека. Аз обаче седмици наред наблюдавах пияниците от квартала и реших друго. Ще сложа едно кърпено сако, само единият ръкав ще е с половин шев разпран; панталонът с въженце, ризата с черно около врата (използвах постели на децата) и с петна. Обувките – два номера по-големи, като намерени до казана. Спорихме известно време с Горгий, още с първите репетиции, че пияницата е характерен не толкова в дрехите – те са му или подарени, или намерени – а в главата. Разчорлен или сплъстен (бях избрал второто), с изпъкнали червени плувнали очи, с тъмен цвят на кожата, като тройно нанесен пигмент.

– Лизке, дъще – отидох при Елиза Карзай, – обеща да ме гримираш.

– Остави за утре, вуйчо, за спектакъла.

– Не, искам още отсега да видя как ще се чувствам.

– Виж, виж – Чвор се тикаше пред една групичка, готов, костюмиран, мустака и офъкан, в ръка с някаква снимка. – Вижте Вазовата снимка, вижте мен. Не съм ли се докарал, а?

– Страшен си – цъкна с устни Коста Динов. – Мони, стената на механата е готова, къде е картата?

– Къде е Софроз? – викна Соломон.

Никой не му обърна внимание. Само Погодин го наблюдава-

ше.

- Пого, къде е Софа?
- Отиде някъде... Герги, къде е Чечита?
- Няма ли я? Онзиден каза, че ще дойде.
- Не знаеш?
- Какво ти има? Не си ли спал?
- Не съм. А костюм всъщност нямам.
- Горгий се изправи и остана неподвижен.
- Пого... да не си решил... нещо? Да не си решил да...

Паузата бе толкова дълга, че чак аз я забелязах и се стреснах. Гледах отстрани (чувах ги лошо) как са се втреничили един в друг и как изведнъж едната скула на Соломон затрепери нервно и очите му се наостриха. Тъкмо смятах да скоча натам, когато Погодин изви – както ми се стори, но позицията ми не бе добра – криво и надменно устни, сетне ги отвори в широка усмивка и тупна Горгий по рамото. Казаха си нещо, Монката се усмихна криво-ляво и тръгна към другите.

Знам, че за читателя тия сцени са не съвсем гладки и разбираеми, наясно съм, че трябва да се върна назад и да обясня нещата. Най-вече – какво прави Елиза Карзай тук, какво правя самият аз. Ще се помъча да го направя възможно най-леко, но предварително предупреждавам (навярно ви е омръзнало от вечните ни предупреждения), че който няма търпение или не го вълнува чак толкова, спокойно може да пропусне тия подробности и да прескочи напред. (А и, честно казано, струва ни се, че всеки читател на тази хроника поради честите прекъсвания, накъсвания и вметки на разни извън реалната хроника текстове и цитати отдавна си е изработил навика да прехвърля диагонално препъващите логиката на разказа или стоящите извън обсега на заниманията и разбиранията му участъци от текстове. Въпреки пълното съзнание за това, не смятаме да отстъпваме от този принцип, въпреки че – и това е безпощадно ясно – изчелите от буква до буква тази история читатели ще се броят на пръстите максимум на двете ръце.)

Всъщност публичната история на спектакъла „Кино” започна в деня, в който Соломон Горгий лекуваше махмурлука с посещенията на Марго и Чечита Чипочер, а през това време Волдемар Чвор уведоми за проекта цялата „Ягода” (чак Сашо барманът бе заинтригуван и все питаше впоследствие как върви спектакълът и обеща да дойде на премиерата). Бе още октомври. Първи откликнаха Погодин Дъждовежд и Софроз Житоге-

га, още повече след появата на Чечита Чипочер, която потвърди, че някакво кино в кавички се върти постоянно в главата на Горгий. Още на другия ден двамата плюс Чвор сформираха делегация – с официален повод спектакъла – и посетиха Соломон в стаята му. Бяха посрещнати възторжено, а след подробното описание на спектакъла Погодин импулсивно заяви, че иска да играе. Първо решиха да играе пияницата, тоест втората съпровождаща роля заедно с Чвор, но сетне работата се закучи и в един разговор между двамата Соломон му предложи да вземе главната роля, „щото иначе няма кой и всичко ще пропадне, пък периферен пияница – лесна работа”. Остана да се търси трети човек. Софроз категорично отказа, неговата сцена „не била на сцената”. Емо отказа със същия мотив, Евлоги заяви, че не можел да играе пияница. Често пък не можел да произнесе „р”. Като изредиха състудентите, подхванаха общите и приватните познати. Стигнаха до Джеймса, който в началото бе щастлив, че го търсят за сериозна кауза, но после се замисли:

– Братя, аз мога да думкам. Ако искате думкане, ще докарам всичките барабани и чинели – друга работа няма да мога да ви свърша.

Решиха да го използват за звуковото оформление и бе присъединен по тази линия. Въпросът оставаше висящ, чак Сашо Ягодата (барманът) се ядосваше:

– То пък един пияница да не можете да намерите в тая държава. Всеки ден ги гледам пред мен – от актьор, та нагоре.

– Предложи някой, де!

– Да предложи, ама всички са до един натуралисти, а на вас ви трябва на ужким.

– Ела ти тогава.

– Да дойда, ама бойното поле на кого да оставя? Без мен ще пропадне на толкова народ сцената.

Главичкаха се така, октомври стигна до ръба си – решение нямаше, а ако ще го правят, трябваше да е около 8 декември, сетне са празници, сесии и всичко отива на кино... „Да играя аз – казваше Горгий, – нищо, че не умея, все ще го избутам, макар и дупка в спектакъла. Ще дам конферансието на Марго. Мен от сцена не ми пука. Ама не е там работата. Излизал съм в училище, ето, Чвор ще потвърди. И нищо. Сценичен трап.” Чвор потвърждаваше, лутането и пустосването не преставаха. Докато един ден не се появи на сцената в „Ягода” Коста Динов, племенникът. Хванаха се за него като удавник – да направи декорите, да направи фигурките, да направи надписите, да играе

пияницата.

– Аз декори ще ви направя, но чак такъв пияница не съм...

Метнаха се отгоре му да му обясняват що е фикция, игра, типаж.

– Вие дядо си не учете как се грундира платно (любимата му фраза), знам аз какво трябва, знам и какво не трябва.

Оставиха го – и тези две изречения му бяха много. Коста веднъж месечно изговаряше по две изречения последователно, останалото бе усмивка. Но явно и той стана жертва на общата суетня, така щото горното правило бе нарушено и на масата бе хвърлено следното:

– Имам един вуйчо – какъв вуйчо, две-три години е по-голям от мен (Пет!) – той е женен, две деца има, учителства и тъй нататък, но на тема театър е малко отнесен. Де що има постановка и гастрол, отива, сума пари пръска, в София е ходил специално да гледа и такива работи. А. Вие го знаете. Канил ли съм ви на Марафелци? Тя къщата е негова... Ще взема да му се обадя.

Оказа се, че едва ли не всички, разбира се, познавали вуйчото, всички са ходили, всички са доволни, дори Горгий си спомни:

– Не беше ли един любопитен така, с черникави очи? И, казваш, чак за София пръскал пари?... Знаете ли – говореше Соломон по друг повод. – Цялата суетня прилича дип на възрожденска; всички са въодушевени, всички са в читалището.

– А ние – в бара.

– Ама тогава всички са искали да участват, а сега – всички искат да гледат. Само да не се лепне на вуйчото възрожденската орисия – да му остане име на пияница...

Така всъщност бях взет от миманса и запратен от обстоятелствата на авансцената – за което и до днес съм доволен, де.

V

Първите репетиции станаха на маса, съвсем буквално на маса – в „Ягода”. Присъствахме „актьорите”: Погодин, Чвор и аз; присъстваше и, един вид, художественият съвет: Костаки, отговарящ за художественото оформление, Софроз, нещо като салонмайстор и стенограф-протоколчик (върху неговите бележници и записки градим голяма част от хрониката), Марго, която се нагърби и за помощник-режисьор, и за директор на продукция, а и като продуцент – даваше пари за материали на Костаки. Тя бе майката на ротата, а ротният, Соломон, обещавахе някакви въвеждащи текстове за поетите, които той щял да изнася пре-

ди всяка част – сиреч и него да причислим към излизашите на сцена. Да си призная, макар да обичам театъра, никога не съм го виждал отвътре, не съм попадал на репетиции – и бях доста въодушевен. Първата репетиция съм запомнил твърде добре, тя беше „идеологическата” и едва на нея ми стана сравнително ясно с какво сме се захванали и в частност какво се очаква от мен, за какво да се готвя.

– Навремето в училище приготвих – започна Монката – нещо от Вапцаров за сцена, да го направим за празника на училището, но възможността тогава отпадна. Да ви кажа в началото защо съм избрал тези автори... (Тези обяснения ги дадохме по-напред в разказа, така че ги пропускаме.) Както виждате, подбудите са чисто субективни, плод на собствен литературен възглед и с нищо неангажиращи. Какво обаче смятам да сглобим от това. Нашата действителност от край време и досега поражда недоволство у нас, нали така; а може би това е и част от манталитета ни. Поезията ни е доста по-рефлексивна от прозата в това отношение – навярно защото типът герой в лириката е винаги рязък, отсечен, кратък, няма възможност за шикалкавене, за уговорки, няма и белетристичното време за донапластявания и доформулирания. Такава е природата на лириката, тя е глас, който директно избълва смислите, а не ги управлява в делничното значение на думата. Затова и, наобратно, белетристиката звучи делнично спрямо поезията и белетристичният патос, когато го има, е някаква еманципация – временна, разбира се. Лириката си е патос отвсякъде. Какви типове патос можем да изкопчим от тези пет парчета: „В механата”, Опълченците, „Градушка”, „Аз искам да те помня все така” и „Кино” – на въпроса. Основният е патосът на недоволството. С него начеваме и приключваме в нашата концепция, затова и говорех, че ако не намерим подходящ човек да изиграе недоволството, цялото отива на кино. А за да го изиграе сполучливо, актьорстващият трябва да бъде такъв по натура – подаващ се на патос в недоволството си. И въобще аз смятам (Помним и това отклонение на Горгий.), че това, актьорът да може да играе всичко, е бошлаф работа.

– ВИТИЗ тогава за какво е? – подхвърлих аз.

– Актьорът трябва да познава всички функции, техники, типове, интонации, история, мотивация, мурафети, чалъми, халтури на занаята, да опита, да опипа. Но не очаквайте да реализира нещо по-различно от себе си. Големите актьори затова са такива, щото могат да нагодят ролята към себе си, тоест към своя жизнен тип. Те и играят така, както биха го изиграли, преживе-

ли в действителността (е, със съответната доза театралничене) – с уговорката, че това не може да им се случи: действителността не е същата фикция. Защо драматурзите пишат роли в пиесите си за конкретни актьори? (Тъй както романистът не може да избяга от прототипове.) Така е писал и Шекспир, и Молиер, и Чехов, и Радичков. Случайно ли е това? Или друг подход – да сте видели кои от големите ни български актьори са играли Хамлет? Освен по студентските или самодейни представления на младостта – тогава Хамлет за тях е задължителен. Досуц като при Дарвин – актьорският зародиш трябва да мине през всички стадии на театралната типология, докато изплаче за първи път като уникален театрален индивид – със свое лице (тип), образ (роля) и подобие (игра).

– Какво му се случва на нашия патетичен персонаж? – продължаваше по същество Соломон. – Разните действителности. Виждаме го първо в емигрантска среда, когато е отхвърлен, далеч от жажданата реалност и съществува в една реалност, от която самият той се оразличава, за да я изтласка, без да може, и от това следва предпоставеното му, перманентно недоволство. А при Ботев това недоволство се маркира и от типичните му крайности. Характерното тук е, че той, типажът, сам създава представата и значенията на реалността, не му трябва отпразвен контраст, той сам е и контраст, и петно в контраста – затова все сменя обобщеното „ние” с рязкото „аз”. Не му трябва и необичаен мизансцен – патосът е извънредно явление и една задрямала кръчма, полупразна, е достатъчна, за да изпъкне неуравновесеността на терзанията му. И при нас ще е точно така (ние нямаме и избор) – един кръчмар на тезгяха (Чвор) и един дремец и впианчен посетител на масата (вуйчото). И типажът ще крещи на тези и за тези, които ги няма – така, както се крещи наум или насаме. Ето го лирическото на сцена.

Аз предавам сега както мога думите на Горгий, но подчертавам, че и тогава не във всичко той бе ясен и разбираем – и сам изпаднаше в патос.

– Какво става нататък? Прехвърляме се на Шипка. Тук излиза начело вторият персонаж: наблюдателят, хроникьорът. Този, който в механата гледа от страни, иззад тезгяха – гледа и преценява кой кога ще се напие и кого кога да изхвърли. И тук той гледа и преценява, но и съчинява, подтикнат от високите обстоятелства. Това също е патос. Патосът на възторга от наблюдаваното и наблюдаването. От какво е предизвикано желанието за творене, за сътворяване на възторжената действител-

ност? От някакво съучастие на нашия герой? Не, пак отстрани, пак косвено от вестникарските статии. И като не може, като не умее пряко да съучаства и да предлага себе си на рампата, той предлага другите, намира в тях героите и героичното. И то как го прави Вазов, а? Неповторимо. Освен това Чвор ще играе и самия Вазов, ще го дадем в примерна ситуация на съчиняване на одата за опълченците на Шипка. Това ще е единственият момент, в който в тъканта на текста на представлението ще търсим реален корелат на типажа. И така, преживяват емигрантството, преживяват героичната епоха. Обърнете внимание: понеже се движим и хронологично, в крайна сметка чрез този спектакъл дирим и една концепция на живота от 70-те години на XIX век до 30-те на XX-и; концепция, отразена в поетичните ни върхове. В славната епоха какво правят и какво представят другите два персонажа от механата? Те ще разиграват боя на Шипка. Ботевият ще е, естествено, горе, ще обобщава опълченците, а впианченият – е, вуйчо, няма как – ще е ордите на Сюлейман безумни. Черно-бялата, наследена от Възраждането, естетика. И всичко това на сцената – прозорец на Вазовото въображение. И сетне идва мирната епоха, епоха на труд и сълзи. Яворовата „Градушка“ ще си я поделят тримата. Текстът и без това е сложен, ще го видим на репетициите, аз съм разчертал някои работи.

– Мирно, мирно – каза Чвор, – ама пак градушка по главата!

– Е, такава е поезията. Без страдание, страст, измъчване, недоволства тя е невъзможна. „Градушка“ е най-дългата сцена и това носи своя смисъл – на сцената излиза народът, общността, колективното. И тримата са едно, макар всеки според типа си да провижда своите си градации в случващото се, да извява собствена визия за драмата. Тук впрочем барабаните на Джеймса ще имат своя пик.

– Да му оставим да направи едно соло в миговете на „град“ и „парчета“! – възкликна Погодин. – Като на рок-концерт. В един момент всички изчезват, отиват да почиват, а барабанистът я подкарва. Нали сте забелязали, че в началото на всяко соло на барабани публиката се въодушевява и го посреща с викове, свирене и пляскане.

– Отлично! Отлично!

– Бе чак рок-концерт – сви устни скептично Чвор.

– Отлично, Пого – продължаваше Горгий. – Аналогията е идеална, ние няма да я търсим и предлагаме, но който има въображение и рок-култура, ще си я направи сам. Ще си поемете всички дъх, ще се освежат и рестартират сетивата; тези миго-

ве на равносметка са много важни при наситените с метатекст постановки; по-функционален антракт от това – пу ми кажи. И то посред стихотворението, посред фабулата. Пък Станиславски да казва каквото ще! А и ще пасне на нетрадиционните драматизации, които ще правим и за които още не е станало дума. Bravo! Значи, Марго, пиши: Джеймса да измисли соло на тема градушка – с всичките ѝ етапи.

– То е достатъчно да си припомни, това лято падна градушка при нас – рекох.

– Падна – отвърна Погодин, – ама той ми каза, че я пропуснал, щото блъскал в мазето на барабаните.

– Егаси каасмета! – извика по цигански маниер Чвор.

– Така. Значи сме минали две-трети от спектакъла, вече анализиращата публика си е създала модел и очаквания. Какво следва? Каква е логиката на представлението?

– Антракт.

– Това ясно. Фиктивния антракт току-що го измислихме – солото на Джеймса. Марго, пиши: поне пет минути барабани. Обаче с какво продължаваме? Имаме механа, подземното, потиснатото, робското; имаме връх, Шипка, героичното, освободението; имаме и земното, труда, обичайното и необичайното в обичайното, страстите и в ежедневието; това е и селски бит, селото от края на столетието. Какво остава? Кой остава неизявен – това се пита анализиращата публика. Е?

– Градът – рече Софроз.

– И така, прехвърляме се в града, с Димчо начело. Да видим там какво става. А е време да се изяви в главната роля и вуйчото, неговият нестабилен персонаж. Ето я логиката на спектакъла – след другите двама своя тема и драма трябва да има и третото действащо лице, нали така? Софа, не е ли по математически даже ясно? Добре. От селото в града се прехвърляме, но и от колективното в индивидуалното. В града назрява индивидуализмът на епохата – във филологическата катедра ще са доволни. Но и от тази катедра ще са първите, които ще напуснат възмутени спектакъла посред него. Защото, за да си изпълним концепцията, монологът на впиянчения персонаж трябва да се завърти около шишето. Нямаме избор. И затова „Аз искам да те помня все така” ще има коренно различен адресат – една бутилка. Признавам, най-тежко ми беше това решение, щото най-малкото искам да пародирам Димчо или който и да било, пък и такова каламбурно решение не отива съвсем на спектакъла, ама нейсе. Затова сме млади, лека ни е ръката и устата.

– Демек аз какво ще правя? – най-практически го прекъснах аз.

– Момент. Тук освен всичко друго ще е изключението. Нали едно правило не бива да е без изключения, а концепцията си е набор от преднамерено сформулирани правила. Затова в тази сцена героят ще бъде сам. Всички други ще липсват, ще почиват (според рокаджийската поетика). Това стихотворение, вуйчо, ще бъде твой миниспектакъл. На самотна пейка, фенер наблизно – и толкоз. Оставете ти и шишето.

– Помощ отникъде.

– Помощ от публиката. При твоя нов обект на обръщение публиката може да те освирка, може да ти се зарадва – ще трябва да се съобразиш с нейните прекъсвания...

– А, туй то.

– Рутината от гледаните постановки трябва да ти дойде на помощ, ако не – ще помози бог, не се притеснявай. Пък и аз все се надявам, че Вапцаровото „Кино” накрая – и нашият финал след това с всичките му финтифлюшки – ще прихванат вниманието и ще измият срама по челото след Димчовата елегия. Прехвърлихме се в града и ще завършим с него. Това е асоциация с бъдещата луда урбанизация. Трийсетина години след Димчо Дебелянов ще отидем на кино с Никола Вапцаров и всички ще видите, че все едно сме се прехвърлили и в днешно време. Само дето сега киното не е с приоритет, приоритет са телевизията, домашното видео. Първо, с „Кино” осъществяваме начално-финалното повторение, затваряме кръга. Героят на „Кино” е все онзи патетичният и недоволен персонаж от механата – и пак съумяващ да се огледа отстрани (но сега отстрани гледа своето аз) и да прокламира гласно недоволството си (но сега в обобщено ние). Неслучайно казвам „сега”, а не „тук” – сякаш говоря за един поток, сякаш не става въпрос за две творби от две разни епохи. Да, обстоятелствата и обектите на недоволство и отричане са други, но субектът е същият. А в нашия спектакъл това е сто процента. И даже можем да продължим: аз се разрушавах в безсилието си по механите в очакването на мига, после мигът дойде и аз бях там, на върха, и умирах с другите; и заживяхме, а на полето работех и аз, и там на нивата лежи човек с пробита от градушка глава и този човек е моят брат, и аз съм тук и там, навред, един работник от Тексас, пияница, поет – навред съм аз. И ето, гледам сега афиш, на който пише: *Една човешка драма* – и знам, това е за мен. Пари за хляб няма, но има вяра – и кино. И този възмъжал гаврош, с ръце в широките панталони, вади

едната ръка, а от потта монетата е залепнала за дланта му. И дава петака на касата, сменя го за билет към човешката драма, развенчана вече и над която животът се присмива, явно доволен от развенчаването, щом я е изложил по афишите, щом струва само петак пътят към истината. И тъмният вход към киносалона поглъща човека от улицата и той се оказва в някаква подредена тъмна зала, в която за всеки е помислено, за всеки има място, за да може спокойно, по човешки да осмисли бъдещата истина, а не да се блъска и тъпче истерически с тълпата като в някакъв говежди вагон от Желюша. И колко добре е измислено всичко, белият квадрат е високо над главите, достъпен, няма кой да ти попречи в предчувстваното съзерцание. И залата угасва. И светлината се отразява в очите на нашия човек, той гледа, гледа, тъмнината не разрешава да видим цвета на лицето му, но по лицето прехвърчат сенки и те вече не са отблясъци от сменящите се картини на екрана; скулите трепкат, очите се присвиват и рязко се отварят, ръката играе, повдига се, но се възпира и с трепет попибва челото, страните; и накрая човекът се хваща с челичените си пръсти за стола пред себе си, изправя се с целия си висок ръст и почва да крещи, но не по съдбата в екрана, а на останалите зрители. Зове ги да прогледнат, мъчи се да излезе на пътеката, излиза, втурва се към екрана и там, като едно петно в светлината, заобяснява що е то драма, що е то тясно легло и що е, и това е, и ето я, значи, измамата.

– Това е сюжетът на спектакъла – рече Горгий, след като дълго гледа вторачено нещо си. – Това е сюжетът.

– Герги – прокашля се Погодин, – ама аз съм далеч от високия ръст, братко.

– Велико стихотворение е това „Кино“ – не го чу Соломон. И попита все така спокойно и тихо: – А искате ли да ви дам и литературната му стойност... според както я разбирам?...

Замълчахме всички, но не можах да схвана дали с тенденция към съгласие или по-скоро несъгласие.

VI

[общи приказки за начало]

Да се ровиш в душата, казват, е нечиста работа. Според Вапцаров нечистотията идва от ръцете, които се ровят в душата. Също Вапцаров, в „Спомени от миноносците“, намира, че шумът на машината е нейната душа; и сетне, с усмивка, довършва – ако не ви харесва, казва, думата душа, то тогава кажете, че това е

нейната диаграма. А в литературната диаграма от край време се ровичкат схващанията за подхода и значението на творбите: те са ту функция от живота и мненията на техния автор, ту повод – повод за коментар и критическо миропостроение; един век въздига едно, а двайстият век въздигна направата на творбата като фокус на литературността и впоследствие отрече автора, за да го реабилитира и пак да го отрече, и т.н. Както и да гледаме на художественото произведение – като социален акт, паралелна действителност, езикова самоцел, анаграма, структура в структурите на структурното – в крайна сметка то живее заради въздействената си стойност. Простото въздействие, което кара непредубедения читател от всички поколения да посегне към него и, по-важното, да го изчете докрай, а предубедения – да го чете сто пъти и цитира по студии и статии. И докато всяко едно мислене може да обобщи смислите и посланията, които творбата поражда, и да ги нагоди към себе си, то само специализираното мислене – в случая литературно-теоретичното – може да очертае едно упътване за това, откъде аджеба иде въздействеността на творбата. Употребата на езика като система и като система на мислене има своите закономерности – и заради това всяка литературна творба има своята диаграма. А ако думата диаграма не ви харесва, то кажете душа.

[по същество]

„Кино” е пример за стихотворение по повод, което вкарва повода си в художествената структура – той е трансформиран в сюжет и манифестиран в цитат на едно кино заглавие: „Една човешка драма”. „Кино” е пример и за творба с висока степен на реторичност по няколко пункта:

- чрез антитезата като структуроопределящ похват и структурен модел

- чрез реторичните изразни средства: квалификации („измама”), дискредитации („размазан”, „сладострастна”), въпроси и възклицания

- чрез реторичната роля на лирическия герой (в отрицанието и утвърждаването на ценности).

Героят на „Кино” е ключовият фактор в направата и катализатор на смисловите потоци. Той има свой образ и качества – с изострените сетива и наблюдателност, с възторзите на патоса, агресията и свръхактивността си, с позицията на безпощадност и безкомпромисност, категоричност, войнственост, непримири-мост. Той има своите градации в полемичната си изява – от пасивност към активност, от анонимност към прожекторност, от

имитиран обективизъм към преднамерен субективизъм. Най-важният преход обаче е преходът от епически през лирически към реторически Аз – тази така характерна черта на Вапцаровата поетика. Защото за разлика от лирическият герой, който не истеризира своите внушения, реторическият му близък прави всичко възможно да постави, zlepостави, предпостави своите и чуждите за творбата тези.

Героят на „Кино” налага тенденциозността си чрез преки определения и косвено – при всяка възможност. Затова е и тази умишлена схематичност в описанието на киносюжета, затова са и разните вметки, подхвърляния и демонстрирани чувства. Атакува се директно в текста: „размазан Джон”, „целува сладно”, „сладострастна лига”; атакува се индиректно в подтекста: лъвът „сънно” се прозина, „нашият герой и нашата героиня” (освен терминологична условност тук има и снизяване в обозначенията), той, разбира се, е „джентълмен”, „в дърветата, разбира се, славей”. Амплитудата на реторичния патос на героя също не е малка – от потисканите пародийност и ироничност до „пистолета” на въпросите и скандиранията („град от словесна атака” – „Песен за човека”). Нюансите в реторичните етапи също са различими – от приглушеното „примамлива и мека зеленей” през сладникавото „като перце примрялото момиче” до хулиганското „Да видиш ти какво момиче, брат – като жребица от разплодник!”.

Да вметнем и студената лаконичност на кинематографичния похват – внедряването на външна поетика – белег на сложност в направата и новаторство в търсенията. С появата в текста на „белия квадрат” визията се ограничава и рамкира от него и стартира кадруването на сцените, смяната на картина от картината:

шосе, гора, небе
лимузини
герои – той и тя
небосвода (отново)
в дърветата славей
синина (отново)
зеленей тревата (оттатък шанците,
а отблизо) целувката, устните

И други елементи около опитите на реторическия разказвач да дискредитира наблюдаваното: 1) За кратко време успява да създаде парадигма на номинирането на действащите лица; порядъкът е следният:

(за нея) героиня – момиче – жребица – Грета

(за него) герой – джентълмен – „ръце челични“ – Джон

Изборът на номинати е така разнородов, разностилов и разнообхватен, че буди съмнение в чистотата на погледа, но и създава твърдото усещане за търсената тенденциозност – ненапрасно и двете парадигми свършват с лични имена, ненапрасно и в двете доминира чуждият лексикален корен (ненапрасна е и фиктивната лексикална единица „жребица“ с единствен възможен корелат, а именно – „кобил“). Всичко това служи в частност на снизяването и неодобрението, а в обобщение – на реторичната роля на героя разказвач. 2) Цветовете в „белия квадрат“. Изброяваме: просторно-синьо (небе), синината (ръми), зеленей (тревата). Това пряко. А непряко цветовете „излъчват“ и гората, и луксозните лимузини (в лъскавата им същност), и очите (които горят), и дърветата, и шанците, и устните. Прави впечатление безнюансната кинокартина – първични (RGB) цветовете, без разцветки. Ще видим каква цветова гама ще ни предложи антитезата във втората половина на стихотворението. 3) (Детайл.) В поезията на Вапцаров синьото (предимно като предикат на небе) е постоянен епитет – дори клише. Затова употребата на негови словоформи е винаги любопитна. (Пр. „синило“ в „Рибарски живот“.) Тук Вапцаров римува „синината“ с „тревата“. Интересното е, че изборът на „синева“ вместо „синина“ би направил римата пълна (благозвучна). Избрана е обаче форма не дотам благозвучна, а освен това имаща своите лексикални разклонения в употребата. Даваме този детайл като пример как не само в контекста на конкретната творба, но и в контекста на цяла една поезия може безпогрешно да се посочи тенденциозността в намеренията на нашия реторически герой.

И така, основният похват: антитезата.

Без да прекаляваме, нека нахвърлим някои аспекти в тематичността на творбата. Проблемът за ценностите на съществуването е очевидно централен, но да не пропуснем не по-малко пулсиращите („вапцаровски“) теми за изкривяването на действителността от клишето, от измисленото, романтиката (а в „Кино“ героят допълнително изкривява образа на чуждата, клишираната поетика) и за неадекватността на изкуството (или киното като субкултура) към действителността. И да не забравяме номинираната тема: „Една човешка драма“. Характерното е, че бива проблематизирана (и съответно разклатена и преозначена) всяка една съставка на горното словосъчетание.

- „Една“ среща обобщената множественост на „нашата съдба“

- „човешка” среща „времето барутно” и машините
- „драма” среща „то” („Това е то”, включващо от пистолета... до тясното легло.).

Освен това втората част на „Кино” разширява тематичното с подчертаването на тежкия живот в труд, невъзможния духовен летеж и развитие, непримиримостта с лъжата и измамното; дори опитът за бягство от тежката реалност в „киното” допотвърждава невъзможността и противността на второто.

„Стига!”, вододелът, маркерът на антитезната фигура, разполюва творбата до степен на сериозен сблъсък на разни опозиции. Романтична визия – реалност:

- измислицата, животът-клише, псевдодрамата, заблудата
срещу

- драмата на „сивия живот”, изпитаната действителност, реалистичния мироглед.

Сериозният сблъсък стига до показна пълна несъвместимост в ценностните модели дори и само в един (типичен за опозицията свое-чуждо) детайл, в който един срещу друг застават

„конника на Крум”

и

„лъва на Метро”.

Сравнете двете съчетания – съставка по съставка, конотация по конотация, лексика и граматика. Ще се убедите колко смислов и стилов заряд има скрити само в тях и в тяхното успоредяване. И после, подир тях, като след флагмани на една диаграма, да наредим единия и другия свят:

луксозни лимузини
джентълмен
премрежват се (очите)
славей
спокойно
примамлива и мека
Джон и Грета
сладострастна лига

времето барутно
каверни
труд
дим, сажди и машини
борба за хляб
мечти неясни
любовта ни
тясното легло

Както казва самият Вапцаров (чрез друг свой герой):

– Та тук за усукване нема!

Струва ни се излишно да обобщаваме, че стихотворението е поделено на две части:

„Една човешка драма”

и

„Това е драмата”,

като втората нарича първата измама – след пунктуално дискредитиране, обсъждане и осъждане. Посочихме тенденциозния поглед към „белия квадрат” и внушенията му, да посочим емпирично и как бива реализиран полемичният модел на антитезата.

Моделът на отхвърляне на опорите в ценностите на „измамата” започва реализирането си със схемата въпрос-отговор (опровержение и заменяща теза):

„Къде е тука нашата съдба?” намира отговор във фигурата на опрения в гърдите пистолет.

„Наивната лековерност” е заменена с „Гърдите ни са пълни с дим, а дробовете ни – с каверни”.

„Така ли... с лимузини”? – „Не.” „В труд... сред сажди и машини.”

Но тези въпроси-отговори са пушекът на онова „Стига!”, те са емоцията, която ще бъде овладяна, за да се склучат здраво клещите на антитезата – буквално пункт по пункт, антитеза върху теза:

лъвът на Метро || конникът на Крум
сънно се прозина || поти се в дланта

и изведнъж || изгрява

шосе, гора, небе || труд, дим, сажди
просторно-синьо || сивия живот

лимузини || машини

примрялото момиче || дробовете ни – с каверни
славей, синина, зеленина, мека трева || борба за хляб

размазан Джон || мечти неясни

„сладострастна лига” || „вечер тясното легло, в което... гаснем”

На той и тя, Джон и Грета, героят противопоставя притъпено „ние” (само в множествените числа на глаголите и в кратката форма на личното местоимение – „ни”). На яркоцветната кинокартина противостои един цвят – сивият. На грубия „разплодник” отговаря „тясното легло”. И така нататък. Стилистичната битка е изключително зрелищна.

[излишно заключение]

Разбира се, не е нужно да ровим в душата на стихотворната творба, за да ни въздейства тя и за да я разбираме. Интуитивно, съзнателно и подсъзнателно ние усещаме и прозираме всичките тези неща. Дори и да не ги подредим според натурата си, моделът, образът на творбата се отпечатва в нас.

А иначе „Кино” е чудно доказателство за литературното изкуство като висока организация на езика, пък дори и само поради

почудата колко реалности са събрани в тези дванайсетина строфи и колко нещо е събрано във всяка една реалност.

VII

– Имайте предвид – довършваше тогава Соломон Горгий, – че героят на това стихотворение е сериозен манипулатор, тенденциозен в посланията и агитационната хватка – без да дава право на обжалване. Без право на защита остава едната страна – кино-естетиката. Но за това вина нямат нито героят, нито авторът – те просто осребряват функциите си, при това блестящо.

– То затова и тази естетика е жива и актуална и до днес, а, Герги? За да се защитава – бе подхвърлил Погодин.

А понеже и Чвор, и аз хапехме устни в леко недоумение от чутото и инструменталната му база, Горгий махна с ръка:

– Нищо. Не се получи добре. Но ще се разбере на сцената.

И сега Монката махаше с ръка:

– Карай. И без проектор може.

Аз откровено взех да мърморя:

– Каква е тази генерална репетиция? Все пак... един вид... Без шрайф проектор... Направо на спектакъла ли ще се упражняваме?

– Вуйчо, не мърмори – сряза ме Костаки.

– Не, аз в интерес на изработката. Не върви след толкова усилия и успешен репетиционен период да импровизираме като ученици, така... щото...

– Вуйчо – погледна ме и Горгий. Погодин рязко се заля в смях, с пълно гърло.

– Абе в края на краищата – Емо заговори с увереност, която да смекчи нервността във въздуха – ще донеса мощен прожектор. Пък ще репетирате с фенерче. Е, Евлоги си има винаги в джоба.

Евлоги се усмихна и измъкна първо един бокс, сетне и фенерче.

– Гледай ти – зяпна Погодин. – Гледай ти какви джобни вещи носи един филолог.

– И в крайна сметка – не спирах да меля аз – за механата трябваше да има карта, а няма карта. Невъзможно е така на генерална репетиция, господо... и дами... разберете.

– Да. Картата я обеща Софроз. Пого, къде е той?

И тук се случи нещо, което не всички забелязаха. Горгий, който бе задал за втори път въпроса на Погодин, остана неподви-

жен, обърнат към вратата, където тъкмо влизаше Софроз Житогега. Носеше картата. Но не в него се бе фокусирал Соломон, а в надникналата иззад Софа Чечита Чипочер. Странното бе, че Погодин – който и без това бе в някакво неясно състояние – направи две бързи и големи крачки и застана точно пред Соломон, така че да му затвори зрителния ъгъл към вратата и на свой ред се взря към влизащата. Горгий изведнъж трепна и неистово понечи да избута препречилата му се фигура, но се овладя, овладя и лицето си, обърна се и извика, плясвайки с ръце:

– Хайде, момчета и момичета! Започваме.

Мен ме загоря любопитството от тия преплетени погледи, реших да внимавам занапред, но с развитието на репетицията се отнесох; а и отново замърморих, щом научих, че и въведенията няма да се четат на тази божем генерална репетиция.

– Не, вуйчо – отвърна ми благо Горгий, – аз ще ги изнеса въведенията, не Марго. Но утре. Сега ще маркирам. Имай ми вяра. Започваме. Пого, качвай се на постаментата!

Най-сетне. Спектакълът по сценарий тръгваше с една песен на „Ахат” – „Монолог”. Върху изправен на късата си страна чин бе залепен надпис

ХРИСТО БОТЙОВ 1847 – 1876

според както пишело на бюст-памятника във Варна – по стар стил годината на раждане. На същия паметник Ботев бил представен от кръста нагоре, в дясната ръка с навит ръкопис, а лявата – опряна в юмрук до сърцето. Задачата на Пого – облечен и дегизиран едно към едно с паметника (самият Погодин бе донесъл снимка, на която се бе снимал, седнал в подножието на паметника) – бе да се качи зад чина още преди пускането на публиката и да кисне там до началото. Началото – „Ахат”.

С първите акорди влиза Соломон (четецът, сказчикът), във фрак и с цилиндър (това си бе негова приумица). Носи кошница цветя, която поставя пред постаментата и стои, обронил глава. След солата парчето бавно заглъхва и четецът отваря уста.

Това парче на „Ахат”, което аз не бях чувал, имаше едни такива редове:

...и след това замръзваш ти.

*В някой прекрасен слънчев ден
земята грабва те във плен.*

Леден полъх – и безкрайна тъмнина.

Съотнесени към паметника звучаха задоволително. Във все-

ки случай много ми допаднаха и аз дотолкова свикнах с това начало, че в съзнанието си ги интегрирах – свързвам ги и досега винаги когато чуя парчето или видя паметник на Ботев. А Джей-мса не се съдържаше и подсилваше барабаните.

При заглъхването на музиката оставаше само едно тупкане от тъпана на голям интервал – през това време Горгий трябваше да изнесе въведението в сцената. (Всичките въведения ще цитираме, когато стигнем до вечерта на представлението. Имайте това търпение.)

Решено бе декорите – буквално: един параван, една маса (чиньт-постамент), три стола и стойка от физкултурната зала – да се въртят и сменят в движение. Евлоги и Чефо (от курса на Горгий) щяха да са сценичните работници. (И този Чефо го нямаше на генералната, та го заместваше Емо.) Евлоги бе почти два метра, Чефо – почти метър и седемдесет, и облечени в черно, правеха стилна релация. Докато Монката изнася беседата, декорите се сменят, сцената – като илюстрация – се наглася. С последните думи на въвеждащия влиза кръчмарят (Чвор) и захваща да бърше чашите. (Аз ви го разказвам така, както го режисираше – почти дословно – Горгий.) Отдясно – параванът, представящ стена в приземно помещение, с джамче и карта на България; зад него влиза и излиза Чвор с чаши и шишета. В средата е масата с разхвърляни столове околоръст. На единия, от страна на публиката и с профил към нея, седи, опрял лакът на масата и глава върху дланта, един пияничък хъш; той клима, клима, лакътят често се изхлузва от ръба на масата, той се сепва, оглежда се с мътни очи и пак се намества в предишното положение – като актьорстващият гледа да не преиграва с това пиянско клише. Този пияница, ако не сте забравили, го играя аз.

Когато работехме върху текста, Соломон каза горе-долу следното:

– Понеже не играем театрален етюд по творба – и не сме способни – а представяме наша сценична визия, ще махнем втори и трети куплет. Там героят се обръща към себе си, говори на себе си в повелително наклонение: „да забравя... да забравя...”. Ще го пропуснем чрез някаква пауза (или като нечут шепот, мърдане на устни – непредназначено за чужди уши), а ще оставим недоволникът да изказва това, което да сръчква другите, да ги провокира. И друго, Пого. „Тежко, тежко!” – удвоеният начален възглас. Ти искаш второто да е за виното – сиреч „тежко” е и затова „тежко вино” дайте. Наистина, можем да го изиграем и по двата начина, независимо от авторовата пунктуация. Избери

си вътрешен мотив и го направи, както решиш.

...В тишината на кръчмата се чува хлопване на врата, стъпки (все Джеймсово озвучаване). На сцената стъпва той, „Ботев” от паметника, но без брада, иначе в същите дрехи. Той хвърля поглед към пияния, който едва се задържа на масата, и подхвърля за него, клатейки глава:

– Тежко...

Изниква кръчмарят. Пого го поглежда, заобикаля го и разтваря прозорчето (пантомима):

– Тежко...

Обръща се към двамата:

– Вино дайте!

Кръчмарят, който и без това държи кана с вино, я оставя на масата.

– Пиян дано аз забравя – Пого сядна на масата срещу мен и ми говори в лицето – туй, що, глупци, вий не знайте...

Аз подавам и своята празна чаша към наливащия Чвор, а онзи продължава, проследявайки ме:

– Позор ли е... или слава.

Той поглежда навития на руло ръкопис, сгъва го на четири и го слага в джоба. Мълчи, навел глава.

– Грабят от народа гладен – рязко вдига глава и тупва по масата Пого. – Граби подъл рушветчия, жъден за злато управник и нов радиомесия!

– Е! – вика Монката, а повечето се хият. – Какво е това, Пого! Баш на генералната репетиция се лигавиш!

Хили се и Погодина:

– Хубаво, де! Така ми дойде.

– А, така ти дойде! Нарочно си го измислил.

– Кой ти каза, че съм го измислил, Герги? – озъби се и Погодина. – Чечита ли?

Горгий се спогледа с Елиза Карзай и тихо попита:

– И какво, Пого? Няма ли да правим спектакъла?

– Грабят от народа гладен – скочи Пого и произнесе този път правоверния текст.

Междувременно пияният (при споменаването на попа и литургията) се прекръства и удря на екс чашата. Обляга се назад и се мъчи да изглежда като събеседник. Но недоволният е отпил леко и е изплюл злостно предлаганото вино:

– Грабете го, неразбрани! Грабете го! – той тиква чашата пред

кръчмаря и я тряска на масата. – Кой ви бърка! Скоро (сочи мен) той не ще да стане – ний сме синца с чаши в ръка!

Хуква нервнo пред картата:

– Пием, пеем буйни песни и крещим по телефона, механиците са нам тесни – сите сме на стадиона!

Погодин неочаквано слезе от подиума и отиде пред Соломон, който в противовес на предишната си реакция сега се бе изтегнал на стол и даже бе вдигнал краката.

– Крещим – изсъска Погодин, – но щом изтрезнеем, забравяме думи, клетви, и немеем и се смеем пред... приятелските жертви.

Патосът на говорещия изведнъж секна и той седна на подиума, загледан в нещо си, и продължи съвсем тихо, безнадеждно, с репортажно примирение:

– А тиранинът върлува и безчести край наш роден: коли, беси, бие, псува (последното изречено едва-едва) и глоби народ поробен.

И както седи, така скача, отива зад пияния и го изправя в здравите клещи на дясната си ръка, държи го да не се кламбучка, а с лявата сипва от каната в чашата:

– О, налейте!

Хваща чашата и ми я подава към устата:

– Ще да пия!

Аз се дърпам, пия насила вино (компот от сливи, от бабата на Чвор), тече по лицето ми, а той не ме пуска и говори така, сякаш иска от мене обратното:

– На душа ми да олекне, чувства трезви да убия...

Кръчмарят, скрил се някъде, наднича любопитно и изненадано.

– ...ръка мъжка да омекне.

Той ме пуска, ръката ми се изсухля от масата, повлича ме надолу и аз се строполявам до масата. Кръчмарят тича да ми помогне да се вдигна, аз драпам към масата, но той клати глава и ме дърпа към изхода:

– А, не, не... Айде, айде... Ще спиш у вас.

– Къд-д-де у нас-с... – пелтечи пияният. – Под Гюрг...

– Под Гюргевския мост ако щеш, на Букурещката гара ако щеш...

Ние излизаме, а онзи крещи по нас:

– Ще да пия на пук врагу, на пук и вам, патриоти!

Стига до фалцет и гласът му се скъсва:

– Аз веч нямам мило, драго, а...

Той преглъща, успокоява си лицето.

– Вий...

Гласът му още е несигурен, но осезаемо укрепва. Той се оглежда – никой не се връща. Хваща чашата – но рязко я излива на пода.

И внезапно Погодин се ухили и завърши:

– Не вино, а компоти.Г

VIII

Репетицията беше пред провал. Емо – още при първите глупости на Погодин – ядосано и демонстративно напусна зала-та. Горгий мълчеше и не мърдаше от стола. Чвор помагаше на Евлоги да наместят следващата сцена, но някак вяло и с постоянно озъртане. И мене ме беше страх Горгий изведнъж да не обяви край, спиране на спектакъла, отказ, свършек – струваше ми се способен на такова нещо. Но с размърдването на жените, слава богу, моментът бе преодолян – прескочихме трапа. Елиза спокойно излезе напред, вгледа се в Соломон и каза:

– Влакът приближава.

Явно имаше много неща предвид, но спокойната ѝ интонация и откритият поглед подеждаха на Горгий светкавично, той се усмихна, скочи и взе пак да пляска с ръце:

– Нашата муза е на ход, да видим как е стиковката с Вазов.

– Първо с вас човек трябва да се стикова – не се съдържа Елиза.

„Вазовата муза” бе тя. Ролята ѝ бе измислена в последния момент. Но да се отклони за миг и да обясня най-накрая нейното присъствие.

Помнете, че за финала на спектакъла на Горгий му бе нужна жена. И Марго, която стана нещо като мениджър, и Чечита отклониха подобна възможност от себе си. Горгий сериозно се бе замислил как да промени финала, но нямаше как, жена бе нужна на всяка цена – три реплики в края, но задължително от жена. И докато търсехме и предлагаме наляво-надясно – аз дори изчаквах, понеже държах един коз: в училище имаше една дванайсетокласничка, голяма скица, която би свършила чудесно работа – Горгий сам намери решението. Появи се Елиза. Той казваше, че просто я срещнал на улицата, от дума на дума станало на въпрос за спектакъла и за отчаяното търсене – и тя се съгласила да помогне. Трябва да кажа, че Елиза Карзай в моите очи

бе едно много будно, но сдържано и дисциплинирано момиче, внасяше спокойствие с присъствието си на сцената. За мен това бе голяма помощ, защото въпреки целия си ентузиазъм аз лесно се обърквах и блокирах, когато биваха забравяни реплики и още повече при вечното импровизиране на Пого. Тя някак обираше дупките, правени от нас – имаше безспорен артистичен дар; впрочем единствено тя от всички нас. И след като дойде, разбра ролята и с лекота отигра финала, Елиза се оказа за Горгий нов проблем. Сега пък той взе да мисли как да разшири участието ѝ. Освен в трудната и сложна “Градушка”, която без нея не знам дали изобщо би се получила, реплика на Чвор ѝ намери още една роля. Докато работехме Опълченците и Горгий караше Чвор да измисля варианти, за да се вкара мотив и за направата на самото стихотворение, последният възкликна:

– Мама му стара, Мони, муза ще ми трябва, за да ги измисля тези работи!

От глупавата реплика на Волдемар се роди поредната идея – на сцената да се яви и музата на Вазов, която да му нашепва и да го удържа. Така присъствието на Елиза се уплътни.

Още нещо се случи в този промеждутък. Чечита бе дръпнала настрана Погодин и нещо му каза, от което той остана дълго време неподвижен пред нея. Не знам дали в суматохата някой друг забеляза това и дали го свързаха с по-сетнешното успокояване на Пого, но за мен бе извън съмнение: Чечита му каза нещо. Погодин Дъждовежд се впусна най-колегиално в репетицията и дори с вдъхновение и без обичайните му грешки, пропуски и забравяници. Що се отнася до Горгий, с появата на сцената на Елиза той бе увлечен от нея и не съм уверен дали забеляза Чечита и нейните от време на време внимателно фиксиращи го очи.

„Опълченците” започваха доста мирно – с едно кафене. Г-н Вазов бе кръстосал крака и с достойнство четеше пресата и сръбваше кайвето, докато конферансието го представя.

– Мустака! – викаше Горгий на репетициите. – Играй с мустака!

И Чвор играеше. Мустакът ту стърчеше високомерно, ту увисваше, ту като вълни подскачаше от хапането на устните.

– Гарсон! – избумтява господинът. Келнерът (аз) изниква, превит надве и с преметната кърпа през ръката. Застава на въпрос. – Коя дата сме днес?

– Шести, господин Вазов.

– Шести ноември. А на 11 август преди шест години знаеш ли какво е произошло?

– Не, господине.

– И ти не знаеш... – той тупа по вестниците. – И те не знаят, маскарите! А плещят! Дай още едно кайве.

– Веднага, господине.

И аз изчезвам, а той, вече чул гласа си, изгърмява едно патетично и разтегнато:

– Нека! (Пауза.) Нека носим йоще – как беше? – той се надвесва над вестниците. – „Срама по челото, синила от бича, следи от теглото.“ Ама мискини! Обичаме да се оплюем и унизим. „Дни на позор“? Хм. – той отхвърля вестника и се обляга. – Нека спомен люти от дни на позор да висне високо – не, не високо (поглежда нагоре), да висне кат облак в нашия кръгзор; нека ни отрича историята (хвърля вестника като парцал към другия край на масата; масата е чинът с голяма покривка и пепелник отгоре), века, нека е трагично името ни...

Вазов се изправя доста импулсивно за достолепната си осанка, бастунът е в ръката му. Говори сякаш от трибуна, неподвижен:

– Нека Беласица стара и новий Батак в миналото наше фърлят своя мрак! Нека да ни сочат с присмехи обидни (бастунът потропва върху разхвърляните вестници) счупенте окови и дирите стидни по врата ни още от хомота стар...

Излиза иззад стола бавно и пристъпва навътре.

– Нека таз свобода да ни бъде дар! Нека!... О, пардон.

При последното „нека“ размаханият бастун едва не цапардосва появилия се келнер с кафето. Келнерът стреснато мига.

– Гарсон.

– Да, господине.

– Вътре има ли и други чужди журнали?

– Не, дадох ви ги всичките. Само още един-два от нашите...

– Пфу, нашите!... Остави го там.

Келнерът оставя кафето и бързо напуска. Вазов е застинал и първо шепне:

– Но ний знаем, че в нашто недавно свети нещо ново...

При „свети“ по сценарий трябваше да грейне шрайф-проекторът над паравана отзад. Задоволяваме се с фенерчето на Евлоги.

– ...има нещо славно, що гордо разтупва нашите гърди и в нас чувства силни, големи плоди... – той оставя бастуна, скръства отзад ръце и се вира към светлината над паравана. – Защото там нейде, навръх планината, що небето синьо крепи с рамената...

В този момент зад паравана Костаки издига някаква неско-

посна рисунка – по средата мрачен връх, а всичко останало в остра синина.

– ...издига се някой див, чутовен връх, покрит с бели кости и със кървав мъх...

Костаки бавно издига пред предната рисунка нова – същия връх и синило, ала сега с бели и червени авангардистки петна. Видението рязко изгасва, светлината и рисунките изчезват. Вазов се обръща към вестниците и говори от разстояние:

– Защото, господа... Защото в Балкана има един спомен, има едно име, що вечно живей и в нашта история кат легенда грей... Защото, господа, това е, господа, едно име ново, голямо, антично като... ъ-ъ... Термопили славно, безгранично, що отговор дава и смива срамът... Гарсон?

Аз изскачам.

– Вземи – той плаща. – Кайвето не съм докосвал, почерпи се. Защото, господа (взема си бастуна)... Защото, гарсон, да знаеш, че на клеветата строшава зъбът!

– Знаем, господине.

– А кое, знаеш ли?

– Не, господине.

– Скоро ще узнаеш. Ако не ти, децата и децата на твоите деца ще знаят.

– Лек ден, господин Вазов.

Вазов достойно се оттегля, гордо изправен. Сцената бързо се сменя. Сега чинът е гол, напреки. Писалка и лист отгоре. Отзад параванът е изместен под лек ъгъл. Чува се вода да пада в леген (и този специфект е от Джеймса). Появява се Вазов, но вече по риза, разгърден, рунтав (Чвор си беше такъв), с навити ръкави. Бърше си лицето с кърпа, мустаците са свежи и щръкнали.

Отива до писалището. Мрачно чете един лист:

– Точно така. „Като Термопили.“ (Чете.) „И смива срамът и на клеветата строшава зъбът.“ Добре. А нататък? Възклицание? (Вдига ръка.) Герои! О, герои!... Не, не... *Три деня младите герои как прохода бранят. Горските завои...* Я, я, какво? Така:

Герои! Три деня младите герои...

Така, така... Не става толкоз пъти герои...

В това време се е появила в дъното жена в трико и ефирна пелерина (Елиза Карзай). Музата. (Смятаха да е с ангелски криле, ама Елиза отказва – и с право. Много гротескно.) Тя му нашепва:

– О, Шипка!

– Не герои, не... *О, Шипка!* Отделено с по един ред. Кратко и достатъчно. „Три деня младите ге...“

– Дружини.

– Още е рано за герои... Пък и какви са тези горски завои? Долини по-добре. Дружини – долини. Младите дружини – *горските долини трепетно повтарят на боя ревят*.

Джеймса тихо дудне.

– Пристъпи ужасни!

Музата щраква с пръсти и отзад параванът светва. Отгоре изниква опълченец, с камък над главата – отдолу, пред паравана, в крачка е застинал турски войник с фес и пушка. Опълченецът – Погодин, турчинът – аз, пушката – въздушна, камъкът – стиропор. Музата щраква и ние изпълняваме като дървени кукли циклично движение – Пого все мята камъка, аз все мушкам с пушката.

Вазов се пули. Щракване и стоп кадър – ние замръзваме. Вазов ни оглежда. Пак щракване и той отскача, за да не го мушна. Чвор се почесва и глади мустак. Тича към масата и трескаво пише хрумването си.

– Дванадесети път гъсти орди лаят по урвата дива...

Горе най-сетне мятат камъка, аскерът се просва. Вазов, който се е обърнал да види, веднага записва:

– И тела я стелят, и кръв я залива! Бури подир бури! Рояк след рояк! – Той се е въодушевил.

Музата ни е разгонила. Сега пък излизам аз с брада и сабля и изкрещявам към „върха“:

– Търчете! Тамо са раите!

– И ордите – мисли Вазов – тръгват с викове сърдити, и „аллах!“ гръмовно въздуха разпра.

Той идва към мен и повтаря:

– И „аллах!“ гръмовно... Хайде, де!

Аз мълча, оцъклен със саблята.

– Кой е той? – увърта се Елиза.

– Не – Вазов зяпа листа в ръката. – „Рояк“ остана бе рима. Един стих липсува. Рояк след рояк... *Търчете! Тамо са раите* – вика някой. – той отива при мен. – Сюлейман ги води, той ще вика! *Сюлейман безумний* (в отговор на моята изкривена физиономия) *сочи върха пак и вика*:

– Търчете! Тамо са раите! – аз. И добавям: – Аллах!

– Ето го и „аллах!“ долу.

– Ура-а! – крещи Погодин горе.

Вазов се хваща за писалката:

– *Върхът отговори с други вик: Ура! Я да видя що стана отначало?*

Но няма време за началото. Тук започват гръмотевичните тропаници зад кулисите и крясъци и здрава пантомима на сцената. Аз нападам, рева, охкам, падам, ставам, пушкам към върха – Погодин се дере гороломно, мята камъни, загива геройски и прочие. Екшън. През това време Чвор трябва да изнася потпури от битката.

Горгий го бе предупредил:

– Влади, когато те вземат да се кикерчат и да играят битката, публиката ще зашуми много, така че ти трябва да крешиш. Нищо, че доста текст няма да се чуе – акцентът е изместен в живата картина и без това. Ти си вече, Влади, не само Вазов, но и репортьор, и стенограф, и симултантен преводач.

И Вазов ту тича и зяпа отблизо, ту драска бърже по листите, ту възкличава с вдигнат юмрук пред публиката. Всичко става доста бързо и затова ми е трудно да го опиша; още повече, че ние – по указание на Соломон – макар и люти врагове трябваше освен да се бием, и да хвърляме по едно общо хоро (като Пого слиза) и гюбек общ.

– Условизация повсеместна! – наричаше Горгий общото хоро. – И в делата, и в смислите.

– И с нов дъжд куршуми, камъни и дървие – креши Чвор, – дружините наши, оплискани с кърви, пушкат и отблъскват... без сигнал, без ред... всякой гледа само да бъде напред...

Опълченецът се изпъчва, турчинът го застрелва.

– И гърди геройски на смърт да изложи...

„Въх, уби ма!“ – вика Пого и в предсмъртна тръпка стреля с револвера. „Вай!“ – викам аз и падам възнак.

– ...и един враг повеч мъртъв да положи! – вика Вазов. – Пушката е кнат. Турците *ревът*, насипи налитат и падат, и *мрът!* (...) Щурмът е отчаян, отпорът е лют! Три дни веч се бият, но помощ не иде, отникъде взорът надежда не види. (...) Талазите идат; всичките нащрек са. Последният напън вече е настал!

Пого изниква отгоре с една фуражка и гигантски пагон.

– Давай нашия генерал сега! – креши музата в данданията.

– Какво? – не разбира Вазов.

– Показа техния генерал, сега покажи нашия! – музата е до ухото му. – Трябва да задържаш баланса, да не наклониш творбата. Противопоставянето е на всички нива! Труп за труп, куршум за куршум, генерал за генерал!

– Какво? – не разбира Вазов. Целият трепери.

– Кой ще отговори на Сюлейман! – ядосва се и музата.

– Как кой!? – сърди се Вазов и ѝ обяснява: – *Тогава Столе-*

тов, нашият генерал, ревна гороломно:

(Тук боят престава, Джеймса оставя само соло барабанчето да звучи за фон, малко като цирков туш.)

– Млади опълченци! – изригва горе Погодин. – Венчайте България с лаврови венци! (Чвор записва непрестанно думите му.) На вашата сила царят повери прохода, войната и себе дори!

– О, геройски час! – възкликва възторжено Вазов. – Вълните намират канари тогаз, патроните липсват, но волите траят, щикът се пречупва – гърдите остаят и сладката радост до крак да *измрът!*

Столетов от върха нетърпеливо му маха да замълчи:

– България цяла сега нази гледа...

(– Посочвай публиката на тая реплика! – обажда се Горгий.)

– ...тоя връх висок е: тя ще ни съзре, ако би бегали: да мрем по-добре!

„Да мрем по-добре“ го изрича и Чвор в унисон със Столетов.

– Добре, нали? – радва се музата. Вазов я отблъсква и екзалтирано реди:

– Няма веч оръжъе! Има хекатомба!

Тук всички – и опълченци, и турци, и музи – са наобиколили поета и го следят.

– Всяко дърво меч е, всякой камък – бомба, всяко нещо – удар, всяка душа – плам. Камъне и дървье изчезнаха там. – поетът смутено вижда зрителите си и изведнъж се вбесява: – Грабайте телата!

Всички хукват по местата.

– Горее! Викай! Грабайте телата.

Пого послушно изтрещява:

– Грабайте телата!

– Някой се изкряска – обяснява Вазов. – *В публиката някой взе да ръкопляска.*

– Последното остава ли, Мони? – прекъсна Чвор сцената.

– Ръкопляскането остава. Не забравяй, че с това трябва да подканиш и залата да пляска – това е контакт, намигване, закачка, флирт с публиката. Типичен трик. И минутна почивка. Но ако нещо те смуги или хората са ептен индиферентни, караш направо по текста.

– И трупове мъртви фръкнаха завчаска! И турците тръпнат, друг път не видели, ведно да се бият живи и умрели!

– Сега етюда! Слизайте! – Соломон имаше тази склонност да

бърза, когато е под напрежение.

– Куклата не е хвърлена още – обаждам се аз.

– А, де! Още при „фръкнаха завчаска” трябваше!

Една кукла бива хвърлена от опълченците върху мен и започва нашият етюд. Аз се боря ужасен с тая кукла сам, после слиза Погодин и ми удря шамари, сякаш идат от куклата. Аз обаче разбирам тая работа, отмятаме куклата, захващаме ръкопашен бой. Етюдът е в стил Чарли Чаплин. Въобще до пристигането на Радецки сцената става боксов мач, а Чвор играе рефер и коментатор едновременно.

– Боят се обръща на смърт... Героите наши, като скали твърди, желязото срещат с желязни си гърди... (Ние си разменяме крошета. Аз – той, аз – той, аз – той. Но вълни по-нови от орди дивашки (Турският боксьор надделява, краката на опълченеца омекват, всеки удар го накланя все повече към пода.) гълтат, потопяват орляка юнашки. Йоще миг (Пого се олюлява застрашително, краката му танцуват по ринга, трябва му само пръст, за да се сгромоляса.) – ще падне заветният хълм...)

Турчинът вдига ръка за нокаутиращ удар, но тогава Вазов го хваща за ръката и клати глава:

– Изведнъж Радецки пристигна със гръм.

Тропот и шум изведнъж стихват, водевилният боксов епизод, виденията се изпаряват. Остава само поетът, седящ на писалището и опрял изнурено глава над ръкописа. Музата леко минава край него, целува го по главата и си отива.

Както е с буза върху дланта, Чвор гледа публиката изпод вежди и завършва в легато с необходимите акценти:

– И днес йощ Балканът, щом бурия зафаща, спомня тоз ден бурен, шуми и препраща славата му дивна като някой ек, от урва на урва и от век на век!... – И дописва най-долу: – Пловдив, шести ноемврий, илядо осемстотин осемдесет и осмо.

– Абе, Владко – Джеймса бе станал от барабаните, но не пускаше палките. – На това „урва на урва” що не направиш едно силно ударение върху „у”-то?

– Айде глупости сега – не се стърпях аз; а бях и схванат от продължителните физически усилия.

IX

Голяма роля Горгий възлагаше на декора, на онзи параван. Разиграваха го с Марго като основна карта в постановката. От

пасивен в началото – като стена, като височина – декорът с „Градушка” и „Кино” трябваше да фокусира повече вниманието, да стане център на сцените и епизодите и да даде перспектива и екран на въображението. Покрай него се завъртяха и доста похвати от други типове сценичност – от тези за куклените театри до тези за телевизия и кино. Главен деец на визуалната подготовка бе племенникът Костаки, който изпоприготви сума ти облаци, слънца, кукли, чучела, фигурки и костюми и като цяло зададе цветността на спектакъла. Костаки, който винаги е бил инертен и мързелив, се показва така продуктивен, а и мераклия, че и досега смятам, че беше втори стожер след Соломон и че без него малко от намисленото щеше да има търсения ефект.

„Градушка” завърташе всички участници на сцената, а и въртеше безспир измеренията чрез паравана. Първият епизод представляваше синор на нива, където трима мъже почиват – наоколо мотики, дамаджана, кърпа вместо покривка, лук и хлебец върху нея. Двама селяни седят, единият (Чвор) хапва, другият (аз) пийва, а третият (Погодин) е прав до рахитично дърво. За „дърво” през паравана Костаки бе преметнал няколко истински клончета, увити – не знам защо – в анкерпласт. „Една, че две, че три – усилни и паметни години...”, терзае се изправеният селянин и се жалва от божието наказание, от ориста им, от клетнишката им неволя. Всички са изгърбени, очукани, гледат в земята. „Да беше мор, да беше чума...”, не спира да нарежда онзи и при всяка дума другите надве се сгъват. Някакво бучене дразни, тихо, но настоятелно, сцената е затъмнена докрай. „А то – градушка ни удари, а то – порой ни мътен влече.” И с последните думи сцената съвсем изгасва, барабаните отброяват един-два такта и чинелът заглъхва.

Процесът тръгва наобратно – сцената започва да се осветява, да се усилват леките и приятни звуци от птички и насекоми, а в селяните е настъпила пълна промяна. Усмихнати, копаят из редовете на нивата, някой и припява. Над паравана Костаки е сменил анкерпластовите клони с един хубав, истински, зелен (късаше за всяка репетиция); зад него се жълтее нарисувано слънце и леко подскача. Тиха и весела свирня от кавал и тъпан ехти нейде отдалеч.

Единият селянин (аз) изоставя мотиката, отива до дървото, на което е провесена торба, вади едно шише и бърбори, че зимата снеговита е минала и пролетта е изпратила добър дъждец и лятото с хубаво слънце е позлатило нивята. И нивата е тучна, и класец натезжал се привежда (той надига шишето): „И утеши-

телка надежда (отпил е и примлясва с устни) при труженик селяк отива. Затопли радост на сърцето..." Разтрива си гърдите, дъхва доволно, усмивка цъфва на лицето и докато обяснява как „пръст до пръст ръка набожно прави кръст“, завинтва старателно шишето и го прибира.

– Да бъде тъй неделя още... – крещи единият от нивата (Чвор).

– А! – не чувам аз от синора (а инак сме на два метра сценично разстояние). – Що, бре?

– Неделя още! Неделя пек и мирно време, олекне ще...

– Ще, ще! – викам аз и тръгвам към тях по обиколен сценичен маршрут. Приближавам: – Ще, ще! – Хващам мотиката и я забивам, сетне се подпирам и стоя така известно време: – На мъките ни края до ще! Ехей!

Музиката се е засилила. Онази весела мелодия за кавал – и Джеймса, който топурка за акомпанимент.

И сцената пак угасва.

Щурци. Отляво с някакво газениче се появявам пак аз. Параванът е изместен много напред, авансцената е улица, има и плет, а отзад свети силен прожектор и в контражур очертава фигурите на жена и мъж. Някакъв силует на каруца, мъж поставя вътре инструменти. (Ашколсун на Костаки, такава инсталация от чина и столовете е измислил, че мяза наистина на каруца.) Аз надничам през плета:

– Додето сила има, селяк без отдых труд се труди... Недреманал и се буди: не кръкнали петлите първи... на крак е той...

– Катран и върви – пита недоволен женски глас, – бре, мъжо, взе ли от пазаря?

Аз обяснявам, че невестата хем знае, че всичко е готово, хем пак пита, за да тормози човека, и ходи все сърдита – ама пусто човешко сърце, жътва е, как се стяга!

– Днеска ще намеря седмина още, чуеш, жено? – вика чорбаджията. – Хей, Ваньо, ставай, лентьо, стига! Добитъка те гладен чака!

Една кукла на юноша наднича иззад плета и главата се килва, та задрямва отгоре. Друга кукла – волска глава с изплезен език – изниква и го облизва. Отзад трака чук.

– Хей, ставай – дразни се бащата. – Стига...

Аз чувам, че у съседите вляво става нещо, упътвам се с газеника натам – там някой люто се ругае. Фигура изпъква (Чвор) и пак се скрива, нарежда и псува. Появява се отново и ме вижда.

– Кво си щукнал с тая ламба! Ей го, слънцето изгря! – и пак се прибира.

А аз се спирам и струя от вентилатор ме разрошва:

– А Сутренник полъхва леко и звън от хлопки издалеко донася в село; стадо блее...

Оглеждам се. Звуковата селска картина е пълна. Навсякъде живот захваща. Параванът бавно се отдръпва и над него изплава слънцето. Отстрани излизат един подир друг селяни – мъж, жена, още един. Тя връзва кърпа на главата си, а те слагат длан пред очи, че слънцето е така силно, чак на земята огън праща. Ден е, светлина навсяде.

Преваля пладне.

На нивата всички сме неспокойни. Трима мъже и една жена със сърпове и връзки, навеждат се, изправят се и все надничат към паравана и атмосферата над него.

– Задух страшен! – бърше се Чвор, съблича се до кръста. – Виж небето!

Той отива към „небето“ с една пръчка и сочи с нея:

– Сиво, мъгловито... И слънцето жълтей сърдито.

Над паравана се задават застрашителни черни облаци, много, все към слънцето.

– От юг купестодъждовна облачност – продължава да коментира Чвор. – Условия за бури, ниско атмосферно налягане; на места – вероятност за градушка. Съветваме селските стопани...

– Чуй петлите! – изпищява жената. Облаците са закрили слънцето и се скупчват – страшни, плътни, безмилостни.

– А гъски около реката – вика с някакво отчаяние Погодин – защо, размахали крилата, и те са глупи закрещели, какво ли са орали, сели? – Той хуква при паравана: – Върни се, облако неверен, почакай, пакостнико черен, неделя, две...

Барабаните подкарват, нервно, болеро. Почват тихо и градира методично.

– Ела тогази! – моли се дрезгаво Погодин и изхриптява: – Страшилище!

– А облак лази – Чвор поддържа все същата отчуждена интонация на метеорологична емисия, илюстрирайки с пръчката, – расте и вий снага космата... В небесата тъмней зловещо...

– Милост няма! – изкрещява пак жената и трескаво засъбира вещите.

– Горе – дим и адски тътен... – Чвор най-сетне не издържа, захвърля пръчката, бяга от паравана, присъединява се към ужасените човешки фигури. Вихрушка и прах им влиза в очите, силният вятър (вентилаторът до дупка) ги изтласква и те с мъка се движат. Сводът мътен (барабаните на Джеймса в кресчендо)

продран запалва се и... блясък! (Сцената светва – гасне, светва – гасне налудничаво; при „блясък!“ зад кулисите Костаки прави снимка със светкавица – той ще направи още няколко.) Всички си разпределят и крещят останалите реплики:

– И още!

– Пак!

– О, боже!

Като от радиоточка се промушват и откъслечните фрази от прогнозата:

– ...над планини, полета...

– Земя трепери!

– ...град...

– Парчета – яйце и орех!

В този момент на гигантска дандания аз се спъвам, изтървам едно кръгло шише – то се търкулва към края на сцената, а аз, с всички сили, с цяло гърло, с неистовото желание да надвикам бурята произнасям знаменателните думи (към шишето):

– Спри... Недей...

Шишето, което се търкаля и ще се счупи, непременно ще се счупи, за да изкопчи от мен последното възклицание:

– Труд кървав, боже, пожалей!

– Много силни са барабаните. Не ни ли заглушават?

– Барабаните са си шумен инструмент. И Джеймса като се въодушеви, та спре да мисли чак... Като всеки барабанист.

Елиза Карзай и Соломон Горгий вървяха бързо по Централна в посока гарата. Репетицията бе прекъсната на барабанното соло, което по сценарий трябваше да изимитира градушка – преди финалните строфи. Ние останахме в университета, а те двамата отидоха да посрещнат хора на гарата: тя – мъжа си, а Горгий – баща си и чичо си.

– Джеймса обеща уж за утре да постави някакви кечета и да ги заглуши малко... – Горгий вървеше, навел глава. – Нищо. Ще стане.

– Хубаво ще стане, само че... – тя не се доизказа.

– Е, реално погледнато, само ти и донякъде вуйчото сте актьорите...

– Чак актьори.

– Ами да, имате даденостите и подпирате спектакъла. По го и Чвор просто си изпълняват ролите, без сценични умения. Ама нищо. Това е самодейният театър, вместо умения – ентузиазъм. Аз затова и разчитам на концепцията и типажността – да демон-

стрират типажа, пък текстът ще ги води и ще остави на заден план липсата на сценичност. Класиците ни напред, а ние след тях...

– Нямах това предвид – каза Елиза след известно мълчание. – Друго ме притеснява.

– Какво? Че Пого се лигави?

– За генерална репетиция върви много зле.

– Да.

– Не че точно Погодин...

– Не знам какво му става, нещо преживява явно. Но пък благодарение на него тръгна изобщо спектакълът... Той се запали преди месец и почти ме принуди да започнем тогава. Пое организацията, после чак я пое Марго. Ако остане на мен... аз нямам никакви мениджърски способности. За мен е по-лесно да го измисля...

– Как тече времето... Вече сме декември.

– Да. То още като стане октомври и вече се замисляме за новогодишните празници...

– Нали?

– Да. И затова още от октомври ни се струва, че годината е изтекла.

Често замълчавах и сякаш говорех за нещо странично, не-същественото.

– Още лятото сънувах един сън – поде Елиза. – Театрален. Че съм в гримьорна, после на сцената. И впрочем тогава и ти беше в съня – като да съм предчувствала.

– Понякога ще идвам във съня ти – усмихна се Горгий – като нечакан и неискан гостенин...

– Защо *неискан*? Не беше ли *далечен*?

– Така го е написал Вапцаров в затвора. После жена му сменила епитета в ролята на основен негов редактор. В последните десетилетия го възстановиха.

– Виж ти.

– Да.

– А тогава не ви познавах, само срещата в парка... А виж – сън.

Бяха стигнали гарата. Влакът закъсняваше десетина минути. Стояха на втори перон, Соломон потропваше, беше му нещо неловко, избягваше да я гледа.

– Откъде се връща господин Карзай? – попита той със старание в гласа.

– От София. Литературни срещи.

– Разбрах, че ще журира в един конкурс?
– Не само в един.
– Аха.
– Той допреди година-две почти не контактуваше със средите в София, но напоследък го затърсиха, запътува натам-насам. Аз... не знам. Не познавам литературния живот.

– А, то пък един литературен живот. Феодална история. Но той щом се е насочил към София, значи за него има литературен живот – отвърна малко рязко Соломон. На устата му бе да каже още нещо, но премълча.

Тя му хвърли бърз поглед.

– Аз не разбирам, но това, което правим, е също... или поне...

– Какво правим ние? Студентски изблици. Професионалните литературници гледат снизходително, по бащински на такива... изяви... но генералната репетиция не върви, щото сме нервни. Нормално е. Утре обаче тази нервност ще се обърне в приповдигнато спокойствие и трябва да мине добре.

– Вярваш ли?

– Ще видиш. И знаеш ли, аз вярвам повече в Погодин, отколкото, да кажем, на вуйчото. Чвор повече от това не може, но той обича да е в прожектора, няма да се откаже и огъне на сцената. Ние нали сме съученици с него... знам го... Но вуйчото е много готин, ама малко странен, имам чувството, че присъства и за нещо друго – пък така или иначе малко се познаваме.

– Той е всеотдаен. Всички ще се справим, не се притеснявай.

Влакът с вой и трясък връхлетя на перона. Соломон се отдръпна встрани от Елиза.

Тимофей Карзай слезе сред първите, теглеше малко куфарче на колелца с изскачаща дръжка – по онова време бяха рядкост по нашите гари. Беше спретнат, костюмиран, гладък, оставяше отлично впечатление. Забеляза ги, поспря за миг очи върху раздърпаната фигура на Соломон, който тръгна нататък да търси своите.

– Ще се видим на репетицията! – извика му Елиза и прегърна и целуна мъжа си.

– Как е Нора? – попита Карзай.

– Ох, от сутринта не съм я виждала, нали правим последна репетиция преди утре... Как си?

– И не си звъняла цял ден на майка си?

– Не съм, че е голяма... лудница...

Те тръгнаха с потока и Горгий ги загуби в тълпата. Видя само как Елиза хвана ръката на Карзай, походката му бе невъзмути-

ма както винаги. А неговите хора май липсваха, слизащи вече почти нямаше. Той подмина първата класа и му се счу нещо. Обърна се.

Пред съседния вагон бе слязъл чичо му Светлин и махаше към вратата:

– Айде бе, Тошко! Остави го! Влакът тръгва!

Баща му се появи на степенката, викайки на някого вътре:

– Ще видиш! Помни ми думата! Тошко се казвам! Целият град ме знае и не приказвам бадева!

– Айде бе, Тошко!

– Чакай бе, брат ми! Чакай да му кажа... Искаш ли да ти кажа...!

Влакът се разтресе, кондукторът занадува свирката.

– Дръпни се! Тръгва!

– Ня-ама смисъл!...

Влакът потегли и заглуши последните им фрази; двамата се огледаха.

– Ха здравейте! – усмихна се Соломон. – Какво става?

Здрависаха се.

– Здравсти, дизче – каза баща му. – Чакай, че тука един секибетлия ми вдигна нервите.

– Ти пък що се хващаш? Казах ти: Тошко, не се занимавай с комунисти...

– Майната му, брат ми. Аз нарочно панаир правя, да не си вирят много...

– Ама вие от вагон-ресторанта ли слязохте?

– Ами откъде?! – чичо му бе щастлив.

– Да ти кажа, дизче, аз очаквах блъсканица, ама чак толкова.

И викам на брат ми: Я да ходим в ресевето – там и фрашкано да е, все ще пийнем нещо и ще има за какво да стоим прави.

Двамата бяха много доволни от ресевето и продължиха с апломб да обсъждат спречкването по целия път до университета. Бяха без багаж, с ръце в джобовете на изтърканите полушуби и с по димяща цигара в уста.

Х

Още откакто Елиза Карзай се появи на нашите репетиции, си пролича, че Соломон е привлечен от нея. По начина, по който се обръщаше към нея, максимално рядко, следеше играта ѝ, доверчиво (дори прекалено), без обичайните забележки и препиране, търсеше я несъзнателно с поглед за подкрепа, когато трябваше

да настоява на правотата си – личеше, че се смущава. От друга страна и Елиза, която бе по-момчешки игрива с Костаки, с мен и другите, със Соломон се отнасяше предпазливо, често излишно сериозно – някак с непреднамерена дистанция. Сигурно усещаше неговото скрито отношение, а може би тук влияеше и друго. Съпругът ѝ, асистентът Карзай, нито веднъж не се яви, не показа заинтересуваност; семейството ѝ, малката Елеонора, естествено я откъсваха нерядко от репетициите. От това Елиза изглеждаше малко странична, като кръпка, което не бе справедливо, защото всъщност се бе отдала на спектакъла. Разбира се, всички избягваха обичайните теми за реакции на преподавателите в нейно присъствие и това също трябва да е било потискащо.

Защото покрай очаквания спектакъл се шумеше доста, но не заради самия него (въпреки че бяхме разлепили доволно плакати из сградата, че и из града) – шумеше се, понеже се смяташе, че той бе повод за дългоочакваното събиране на студентите. Из страната вече стачкуваха ефективно браншовите организации, синдикатите отдавна бяха на крак; таксиджиите караха на ниска предавка, вестниците, които не бяха със запушена уста от управляващите и техните финансови кръгове, изнасяха скандал след скандал и бяха трибуна – заедно с частните радиостанции – на опозиционен огън и жупел. Пък и в обстановка на неяснота, девалвираща валута, скачащи цени всяка една дума на протест и възмута беше балсам за търпящите маси. Столичните университети вече бяха хлопнали кепенци, но в нашия се чувстваше една инертност, подклаждана от консервативността на голяма част от академичното тяло – най-паче по ключовите позиции. Странно бе за мен, че Горгий например се държеше така, сякаш нашият спектакъл ще се осъществи в паралелна реалност, а не в настоящата. Колко пъти ни хрумваха и предлагаме да вкараме пряк политически намек и аналогия (като потъналото в градушката зърно – с изнесеното от държавата), но той ги отблъскваше с аргумента, че не прави политическо шоу, памфлет, фейлетон, скеч или водевил и всичко пряко и актуално пречи на структурния смисъл на спектакъла. Аз не знам какъв структурен смисъл си представяше той, но бях съгласен, че имитацията на конюнктурни политици бе дело гнусно, елементарно и посредствено. И без това скечови телевизионни предавания така си изкарваха хляба. И действително се получи така, че по намерения, хумор, патос и послания спектакълът „Кино” излезе в интересен дисонанс спрямо контекста на събитията в държавата. „Толкова по-добре!”, възклидаваше обикновено Горгий по тоя повод. Добре

или зле, предстоеше обаче „Кино” да се вклини в тая актуалност, както ще се види по-нататък, и дори да загуби от това. Вечерта на спектакъла много студенти си я представяха като начален сигнал за атака – може би окупация на университета, може би масирани улични изяви, най-малкото – обща декларация. Фактът, че ръководството като цяло държеше неутралитет към подготвяния спектакъл и не направи нищо, за да попречи – освен нормалните професорски мърморения и тук-таме професорски заинатявания – аз си обяснявам с избраната дата: ден преди студентския празник. Навярно си представяха, че точно преди празника студентите ще предпочитат да си гледат гуляите и напрежението ще се уталожи или поне отлужи. Пък и да не пропускаме обстоятелството, че преподавателите също изразяваха недвусмислено недоволство, а конкретно няколко асистенти посещаваха редовно нашите репетиции и се хилеха заедно с нас. И все пак играта на нерви си казваше думата и в деня на репетицията прехвърчаха съответните искри.

С принудителната пауза, когато Елиза и Соломон отидоха до гарата, генералната репетиция съвсем се разводни. Джеймса думкаше и не отбираше от дума, Погодин седеше, вперил напрегнат поглед в една точка – и той не реагираше. Една от причините за лошата репетиция бе именно Погодин. Безтактните импровизации в първата сцена, в механата, нямащи място в подобна предпремиера, изненадаха всички. Въпреки това меракът на Чвор и присъствието на Елиза във Вазовото стихотворение помогнаха да го направим с вдъхновение и темп и на места прозвуча така добре, че на спектакъла, ясно бе, нямаше да съумеем да го повторим. „Градушка” обаче се получи трагично. Аз ви го преразказвах сюжетно оде и нямаше как да разберете играта, но Погодин бе ужасно разконцентриран, забравяше, замазваше и най-лошото – спъваше постоянно ритъма. Искам да уточня, че „Градушка” бе най-сложната сцена, ние и без това я правехме твърде слабо и всяко невнимание ни струваше скъпо. От загубата на ритъма страдаше изключително много Чвор, който, ако не му подадеш навреме и според както е привикнал, се паникьосваше и блокираше. Страдах и аз, разбира се. Само Елиза, безспорно много даровита за сцена, помагаше всячески, поправяше сама темпото, покриваше с импровизации и жестовете дупките и сривовете, доколкото можеше. От „Градушка” аз много се страхувах и бях уверен, че ще се сринем точно там – но нека не ви изглеждам като лош пророк още отсега. Пък и Соломон Горгий бе прав в едно – с въведенията, които бе под-

готвил и които чухме изцяло едва в деня на спектакъла, доста се балансираха нещата, даваше се друго, второ направление и се облекчаваше донякъде свръхотговорността на драматизациите; те работеха дори и само като опит, а не с реализацията си. Да кажа още, че няма да ви отегчавам излишно с остатъка от същинската репетиция, ще оставя да видите невидяното в неговата цялост тогава, когато му дойде времето. Тъй като още преди (и впоследствие) завръщането на Горгий и Елиза Карзай в залата числото на несвързаните пряко с постановката лица нарасна, и то с носена от тях доза събитийна драматичност.

Накратко.

Докато почивахме, появи се за първи път от началото на репетицията Марго. Какво ти появи се – влетя, чак подскочих. Тя отмина разсеяно с очи Четита (също изправила се) и Погодин, който не мръдна от ъгъла си (Чвор пак бе зачезнал), и като не видя друго, насочи се към мен и се бухна на стола. След нея бързо влязоха Емо, Евлоги и Чефо. Марго се беше изпотила, лицето ѝ лъщеше.

– Край – каза тя. – Не дават залата.

– А фойето?

– Него го бяха дали, но то колко е? Никога не можем да съберем. Досега се разправях с декана. Не, казва, не може аудиторията, а от фойето, казва, се отказаште.

– Кога сме се отказали?

– Вчера. Така се разбрахме със Соломон.

– Но нали на плакатите пише...

– Абе кво като пише – не се съдържа Емо. – Ще ги пренасочим. Пък и те сами ще тръгнат, аз ви говоря от толкова време. Като стане на въпрос за големи изяви и събрания, всички си знаят: двацет и първа. И деканът какво?

– Вие, казва, искахте едно, сега – друго. Аз знам за какво искате. За какво, питам го. За спектакъл искаме. Знаем аз, казва, за какъв спектакъл искате.

– За това мекере – Емо се огледа – сигурен бех, че ще направи нещо! А според мен – той пак се огледа – тук има и друг един пръст, ама...

И поклати глава.

– И сега какво? – попитах аз Марго.

– Сега отивам при ректора. Мони няма ли го? Къде е?

– С Елиза отидоха до...

– А, гарата, вярно. Еми ще отида сама. Няма време за губене, ей го, привечер...

– Ректорът сигурно се е покрил вече – подхвърли безстрастно Погодин от ъгъла и се протегна.

Марго и Емо бързо излязоха, а аз останах със странното усещане как пред очите ми всичко се сгромолясва. Като онази „Плешива певица“, за която говорихме веднъж със Соломон. Чечита изхвърча и тя. После разбрах, че и тя се присъединила към Марго и Емо за аудиенцията при ректора.

Първа се върна Елиза, водеше със себе си едно девойче, с което си приличаха, но то бе малко по-ниско и по-свито от нея. „Елена, запозна ни Елиза, моята сестра от Елена.“ Очите на сестра ѝ блестяха и тя с неспокойство разглежда репетиционния пейзаж, явно гореше от любовитство. Въпреки привидната ѝ свитост Елена ми се стори по-пъргава и нервна от Елиза, липсваше ѝ нейното самообладание и, така да се каже, достолепност. После я наблюдавах как затаява дъх при разните епизоди и как болезнено се вслушва в коментарите. Бе с по-отчетлив темперамент от сестра си, но ако заговореше, говореше досущ като нея – с плавност и звънност на тембъра. По едно време като да чух брожение навън в коридора. Погодин се бе присъединил към двете сестри и ведро участваше в разясненията, бяха се отплеснали.

Излязох в коридора.

Посрещна ме направо жива картина. Соломон стоеше в центъра с полуотворена уста, срещу него Марго бе с ръце на кръста, а околоръст се бяха наредили Евлоги, Чефо; Емо държеше за ръка една жена, съпругата му. По-отзад бе Чечита, а на прозорците се бяха облегнали Чвор и Софроз Житогегга. Най-накрая, до пепелника, пушеха двама мъже, леко брадясали, с полушуби. Улучих точно затишието след първата бомба.

– Така каза ректорът – рече Марго.

– Как не зависело от него!?

– Абе измива си ръцете – раздразнено подметна Емо.

– Зависело от деканския съвет, така каза. Чечита – Марго се обърна към нея – бе с нас и според нея той се колебаел и дори току-що бил говорил по телефона с декана и мислели да ни разрешат все пак.

– Значи добре, все пак.

– Мони, той каза: нищо не мога да направя. Останалото ни го съобщих Чечита... знаеш по какъв начин. В крайна сметка те могат всичко да си мислят, важното е какво казват.

– Абе как ще ви спрат! – избухна Емо.

– Емо... – задърпа го жена му.

– Чакай и ти, бе Мая!... Как ще ви спрат? Плакатите отдавна висят из целия университет, целият град знае! Ти знаеш ли какво ще стане, ако дойдат всички и чуят: Забранено е.

– Емо, спокойно...

– О, знам аз кой ги бърка тия... лайна...

– Емо!

– Чакай бе, Мая! Ще ида ей сега да й кажа на тая – той говореше повече на жена си, но всички го зяпахме, – че мъжът й е голем боклук! Щом иска да гътне това, в което участва жена му, той за мене е боклук. Това е.

Всички мълчахме, явно имаше предвид асистента Карзай. Досега за негова съобщност в кризата не бе ставало дума, той бе табу; мълчанието бе неловко, а аз помислих, че нещо са говорили, преди да се присъединя.

– Емо, не говори глупости, много те моля! – сопна се жена му.

– Какво общо имат? Въобразяваш си, поддаваш се на емоции...

– Мая, моля те, не ми...

– Що бе, Емо, ти нещо знаеш ли? – попита учудено Соломон. Очевидно и за него това бе нещо ново и аз изведнъж осъзнах, че сме на прага на голяма беля. Ако сега произлезеше скандал и нападнаха Елиза – още повече без причина – действително всичко...

Мая, съпругата на Емо, стоеше пред него и твърдо му приказваше (навярно тази тема я бяха обсъждали по семейному):

– Емо, я не се прави на... Какво общо пък има жена му? Дето и без това се е навила на студентските... Искаш жестоко да обидиш човек ли?

Емо изсумтя и извърна глава. Междуременно и Пого, и Елиза бяха надникнали и излезли. Марго вдигна ръце:

– Слушайте сега. Отивам пак при декана, вие довършвайте тук. Отивам обаче сама. (Тя несъзнателно се озърна за Чечита.) Каквото ще казва, да го казва в прав текст. Монси, ела за миг.

Всички зашумяхме, Пого залюбопитства, почнахме да влизаме. Аз наблюдавах как Елиза спокойно се запъти обратно и не можах да преценя чула ли е или не. Стоях до вратата и слушах откъслечно какво приказва Марго на Соломон (Чечита бе наблизил):

– Ще му съобщя това, което Чечита твърди за телефонния разговор, да видим как ще реагира. Извинявай, Чечита, но тук не те познават. Видя как те оглеждаше ректорът...

– Видях – отвърна Чечита, без да помръдне.

– Ти сама знаеш защо, а според мен – защото не те познава...

Отивам. Ще се върна след малко, чакайте ме, дори и да сте приключили.

– Естествено...

Тя се понесе, а Емо се бе приближил до мен при вратата.

– Какво става, дизче? – питаше в този момент баща му на Горгий. – Нещо ви пречат?

– Вчера искаха, днеска не щат да дават залата... Ще се оправим.

– Кой не иска? – тръсна, с натъртване на „кой“, чичото.

– Ректорът се дърпа, притесняват се от...

– Как така не иска!? – чичото бе доста въодушевен, а не изглеждаше като да е разбрал за какво иде реч. – Тръгвай, Тошко, да ходим при директора.

– Стой бе, брат ми.

– Как така ще спъват те децата?... Спънати коне... Как така...

– Чакай бе, брат ми.

Емо ги наблюдаваше до мен, наблюдаваше сериозно, пък изведнъж ме погледна – насмешливи тонове имаше в погледа му. Обърна се, усмихна и задържайки усмивката си, отиде да разкаже на жена си.

След малко Горгий влезе, роднините също. Чечита не видях.

XI

Репетицията я завършихме лошо, както и се очакваше. Марго бе влязла към края и бе кимнала спокойно – всичко се бе уредило засега. В общи линии маркирахме, вместо да играем; само Елиза отигра финала внимателно, без да се интересува от общата бутафория и от многото потиснато мълчаща публика. Финалните надписи и те не бяха готови. Аз се радвах, че одеде посред вълнението не бяхме сторили нещо непоправимо, особено по отношение на Елиза, при това в присъствието на сестра й. Самата Елиза целия ден бе така разумна, спокойна, пълнокръвна, внимателна – това бе мобилизиращо, поне за мен. От преживените тревоги с лоши и не толкова лоши известия за кратък период от време аз бях леко разстроен и често се улавях да възклицивам мислено, гледайки я: „Е, това е жена!... Нашата кралица.” и тем подобни. Накрая и Горгий с усмивка я бе приближил:

– Благодаря ти.

– За какво? Аз благодаря на вас. Запознай се със сестра ми.

– Елена.

– Соломон.

– Тя не издържа. Дойде вчера от Елена специално за спектакъла, но цял ден ме побуташе и я взех и днес.

– Много хубаво. Ученичка ли сте?

– Напролет абитуриентка – сияеше девойката.

– И тя се вълнува от вашата литература – подхвърли Елиза.

– Така ли? – с удоволствие се учуди Горгий и ги изпрати до вратата. – Ами разбира се, че ще иска да види репетицията. Ако те вълнува едно литературно произведение, например, и искаш да го анализираш, неизменно те влече към направата, към шевовете и кройките, търсиш организираността на безформения материал, от който е сковано и която води до художествения резултат... Довиждане, до утре.

Соломон обаче ми се стори повече мрачен и отчаян.

– Току-що ведър, току-що тягостен – закачих го.

Той не ми обърна много внимание, само каза:

– Яд ме е за спектакъла, вуйчо... Ще го играем или не, е без значение, след като с такава игра ще се издъним. Каква полза тогава?

И друго трябва да отбележа преди разотиването. Погодин бе дръпнал Соломон и нещо обсъждаха в другия край на аудиторията, във всеки случай – възможно най-далеч от Чечита. Когато всички се разделихме пред университета, доколкото видях, Соломон, баща му и чичо му, а заедно с тях и Чечита, тръгнаха в обща посока.

Вечерта Чечита Чипочер и Соломон Горгий седяха на музикантската маса в кръчмата..., известен градски нощен бар от онова време. Събираха се хора на средна възраст, любители на евъргрийна, на типичната ресторантска музика. Много от старите музиканти, приближаващи петдесетте, свикнали на големите ресторантски банди от миналото, бяха предали фронта – кой внасяше перални, кой беше останал в чужбина, кой бе нощен пазач на обекти. Единица останаха да се борят – и за последно – с новите тенденции, със свиването на групите до два и триа (максимум), с отпадането на живия барабанист (заместен от „японец“ – синтезатора и секвенсера). Последните мохикани (вече почти изчезнаха) привличаха и подобна на тях аудитория – хора, приключили с младостта и утоляващи тук носталгичните си изблици и щения. Всичко това слушаха двамата, откакто бяха дошли; оркестърът бе трио – една клавиристка (и певица), един басист („Чушката“) и Кангасейрото, саксофонист, родом от града. Десет години, разправяше Горгий старши, са изкарвали

на турнета в чужбина с Кангасейрото, в хотелите, по стаите, от град на град и държава в държава. Скандинавско, Източна Германия (тогавашна), фериботите в Сверено море – десет години и десетки истории. В паузите между сериите младата клавиристка отиваше на бара и се кикотеше със свалячите, а Чушката и Кангасейрото сядаха при тях и се отпушваха наздравизи, та спомени, та...

– Виждаш ли я? – кимаше Кангасейрото към бара. – Тоше, Тоше, просто момиче, ти казвам. Овцата я лъгал наскоро, че ще я води в Швейцария – да ни зарязва; а тя и пред мен не се сдържа.

– Да ти кажа, Весо – бащата слагаше ръка върху раменете на колегата си, – ще те зареже.

– Знам, ама аз нея... Абе да не е само тя, бе?

– Аз вече две загубих, Весо. Губим позиции... уморих се. Аз ги правя музиканти от нищо – ама знаеш ли какво значи от нищо? – те вдигат глава, носове, оная работа и бягат! И после аз да ги тръся, че да им се моля!? А-а, аз на лайното си няма да се моля...

– А с Кангасейрото не така. Знам аз с коя си работа бягат те, ама хайде пред момичето...

Чечита на всяка цена бе пожелала да тръгне със Соломон. Той се чувстваше отначало неловко, особено като вървяха и баща му все заничаше към тях, а чичо му побутваше баща му, демек: върви си по пътя, остави ги младите. А Чечита мълчеше. В ресторанта чашите се изпразваха, а чичото вече взе да бутат брат си:

– Тошко, а ние къде ще спим?

– Как къде? – реагираше Соломон. – В квартирата ми има място. Къде иначе?

– Ще намерим къде да спим, брат ми, спокойно – отвърщаше Горгий старши. – Ти за тая работа не се безпокой, на никого няма да пречим.

Соломон премълчаваше, Чечита ги гледаше и се усмихваше, но така и не предизвика никого и нищо. Тя явно очакваше нещо от Соломон.

– Айде, Тодоре, ще свирите ли?

– Монка, да направим едно дванайсеттактово?

– Давай, Монка! – въодушеви се и чичо му.

„Да, навремето свирех на пиано. Нали съм музикантски син все пак“ – погледна я Горгий.

– Не се притеснявай, Чечи, за малко само ще го отклоним – изтълкува по своему погледа бащата.

Свириха. Соломон се спъва доста, криво-ляво държа хармония, бащата го подпираше с баса и си пееше песента, а солата – най-вече саксофонните импресии – бяха безкрайни. Публиката, малко отегчена, ръкопляскаше бурно. Пък и часът напредваше. Чичото бе оклюмал над чашата, бащата обикаляше бара, срещайки все стари познати музиканти.

– Не знам утре какво ще стане – въздишаше ту на глас, ту наум Горгий; разговаряха по техния новосъздаден начин, което за чичо му би звучало твърде странно и несвързано, но той и без това вече не можеше да ги разбира. – Погодин нещо го е прихванало. И сега след репетицията знаеш ли какво... Идва и ми вика: Значи вече знаеш. Аз мълча. Толкова нещо сме изприказвали, вика, двамата, от взаимно удоволствие, без натрапване – а да се разделим така.

– Прав е да му е тежко.

– Ама за какво, Чечита? Обяснете ми най-после, мама му стара! Аз какво общо имам?

– Аз контактувам повече с тебе.

– Е, и? Какво – ревнува?

– Не. Представяше си другояче моята роля. Спрямо него.

– Че ще си му рентген? Ама той не е глупав, не може и той да си го представя, сякаш е някаква природна даденост.

– Не, изнервен е, защото го държа настрана.

– От какво? От какво, Чечита? Не ме мъчи и мене. Ами ако утре не дойде? Всичко пропада. Всичко! Не спектакълът. Той така или иначе е вече факт, дори пост фактум – ще пропаднат връзките ни, общите ни месеци, разговорите. Все едно са някаква... такава... правописна грешка – така ще се изтрият.

– Той ще дойде. И не само ще дойде, но и ще бъде в зенита си.

– Дай боже.

– Утре след спектакъла ще му кажа какъв е талантът му.

Горгий загледа неподвижно. Тя се доизказа:

– Дълго се крих, но днес трябваше да му обеща.

– Ясно. Той затова накрая бе доста по-читав. А дотогава преживява. И сякаш бе сам в залата...

– Нали?

– ...сякаш нищо – нито ние, нито общите ни дела и усилия, нито минали, нито бъдещи отношения го касаеха; сякаш бе извън тях и само със себе си. Какво „нали“?

– Нали беше сам?

– И аз често съм сам, но винаги с някаква злоба, неудовлетвореност от другите, с омраза или възторг сам, сам буквално,

но със съзнание, пълно и драпащо към околните, към разни... мечтания, планове. Това е обичайната самота, Чечита, като тази на мизантроп. Мизантропът не може без хора, той е функция от хората. Мизантропът и като мрази, силно обича – Ботев е точно такъв мизантроп, идеалист-мизантроп, от това е вечното му гръмко недоволство...

– Погодин не е обичайно, а просто сам.

– Монка – тупна го баща му в този момент. – Ето го Пушкиката! Нали съм ти разправял!... Брат ми, ще спим у Пушкиката!

„Пушкиката” бе мъж на бащината му възраст, разбра се сетне – китарист. Стана много весело, оркестърът обяви „лека нощ” и „водка тайм”, Кангасейрото се присъедини, а Горгий старши взе окончателно хорус, подпитван уж неволно от сина си. (Чечита се заливаше от смях.)

– Татко, как се казваше онази певица, Миризливата?

– Кремена Миризливата. На Сашо Лайното сестра. Не, бе, що се смеете? Не си правя майтап. Той беше барабанист. А тя – яка певица, което си е истина, истина.

– Я разкажи онази история в Магдебург.

– В Магдебург свирехме в един ресторант – само нас оставиха втори месец, ноември и декември, помниш ли, Кангасейро? Аз, ти, Пушкиката, Минчо Сливата, Маврото и Красьо (певец). Кангасейрото ни беше диригент и беше казал: никакво пиене преди работа и по време на работа. И ние си го спазвахме – което си е истина, истина. Една вечер става време за работа – аз, Маврото и Красьо там, другите ги няма. Бре, мина осем. А ние – бас, барабани и певец; как да започнем? Не можем да започнем. А те да идат на рожден ден – Весо водеше една германка; извадила тя водка, уиски, шампанско и те като ачкакани, като невиджали. А Пушкиката нали е тарикат – видял, че другите не барат от уискито и го подпукал, цялото го обърсал.

– Е – опита се да опонира Пушкиката; бе понаквасен.

– Моля ти се, Митьо, помня аз.

– Не, бе... Само че... Тогава можех... Сега...

– Като кон помня. И по едно време пристигат нашите, ама само Минчо и Весо, Пушкиката го няма. А Сливата като пиеше, очите му се отдръпваха като на японец. Виждам ги аз: олеле, майко. „Де е Пушкиката?” Изобщо не ми обръщат внимание. А на Пушкиката усилията му стигнали до гримьорната и там, проснал се напреки на фотьойла, главата и краката на земята, спи като заклан – с все сценичен костюм, с всичко. Връщам се, Маврото ме гледа. „Забрави Пушкиката, викам му. Гръмна.” Почваме пър-

вата серия...

– Те свирят по четирийсет и пет минути, петнайсет почиват – разясняваше Соломон на Чечита.

– Първата серия по принцип е спокойна, само инструментал. Обаче те като набрали височина... Почваме суинг, така, ритъм, Кангасейрото напред със саксофона – трийсет и пет минути импровизации! Подхваща „Меки месър“, скача в „Ол ъф ми“, забравя откъде е тръгнал, скача от гама в гама. Аз отзад с баса се изпотих, не мога да му хвана дирите. А Минчо налита на оня клавиър като звяр, грохотни сола върху „Ол ъф ми“. Красьо, певецът, се хили от масата, гледа сеир. А в ресторанта (от 420 седящи места) само трима души! Бре, персоналът взе да излиза, да ни гледа ококорено – какво им става на тия българи? Не са ни виждали така. То сега хем комично, хем се ядосваме. Първо ни е яд, дето те са пили, а ние – не; второ, че не са се обадили за рождения ден. Кангасейрото обаче хитър, надува саксофона и го издухва алкохола, поосвества се. Сливата обаче затъва окончателно, хвърля се на „Хамонд“-а – прави шоу, разбираш ли, шоу! – един клавиш счупи. Имаше едно „Лесли“ зад него, дето правеше номера понякога. И той като се обръща и люс по „Лесли“-то: „Мама ти и лесли да...“ – строши му предната дъска. Как да е, избутахме серията. Хваща ме Маврото за лакътя и тихо: „Ела, дизче, ела“. Отиваме отзад на бара, Петра се казваше барманката, наш човек. „Налей, поръчваме, две по сто водка.“ Чат – за пет минути. „Петра, дай още веднъж...“ Тя ни съзерцава, не ни е виждала такива. Хайде – и второто. „Те, мърмори Маврото, няма как да изтрезнеят, ама ние поне да наберем, че да звучи групата като едно, събрано.“ Хубаво, ама като не ни хваща...? Накрая, дето се вика, те изтрезниха, ние се напихме...

– А Пушката?

– Пушката... Значи, ние свирехме от осем до два след полунощ. Шест часа чанч. (А в Норвегия сме свирели по седем часа и половина на вечер – страшен чанч!) Някъде... кога?... Около дванайсет без петнайсет изниква Пушката – жълтата риза разгърдена, зеленият костюм изпомачкан; ама не му пука – очичките светят, хили се; вика: „Какво става, бау?“ Казвам: „Ще ви дам аз едно „бау-бау“!“ „Весо, питам го, нали каза никакво пиене по време и преди работа?“ „Е“ – смига той и гледа разсеяно лампиона...

...Разбраха се с бащите утре къде да се чакат и двамата с Чечита напуснаха задимената, шумна, ужасно лепнеща атмосфера на бара. Горе ги лъхна свеж въздух, Горгий въздъхна с пълни

гърди – беше му се позамайала главата от водката. Погледна я с искрящи очи и високо попита:

– И какъв му е талантът на Пого, Чечита?

– Ще ти кажа после, в квартирата – хвана го тя под ръка.

– В коя квартира? – не тръгваше той и според етикета постави ръка върху нейната.

– В твоята.

Същата вечер Джеймса замъкнал Софроз Житогега и Погодин Дъждовежд на учредителното събрание на „фонда Универсум“ (според визитката: „Екологична научноизследователска организация за конкретни проекти и тяхното приложение“; аз я цитирах някъде в предната част) – прословутия фонд, с който станахме за смях в цялата околия и ни разнасяха седмици по вестниците. Разказвам това по бележките на Софроз, който е записал и няколко остроумни диалога между Джеймса и Пого, проведени по пътя. Цитираме:

„Джеймса (за количеството водка, която трябва да се достави според нуждите и особеностите): Половинка е за приватна употреба; 700 е за високопоставен гост, а кило е шахмат.

И още.

Джеймса: Защо така, като почна да пия, и не мога да спра?

Пого: Това е лавинообразният ефект на алкохола... Докато накрая потънеш в преспите.

Джеймса: И на заранта – бяло петно.

И още.

Джеймса (за журналистите и нашата радиоефективност): Някакви, които нямат нищо общо, питат други, които нищо не разбират, за да ги слушат тези, на които им е все тая.

Пого: Ние (тоест медиите) култивираме (насаждаме и пресъздаваме) политиканството.

Слушал навремето анкета по радиото, въпросът: Какво да направят депутатите в първия си работен ден?

Парадоксът: въпросът е отправен към... граждани, случайни минавачи, на които не им е работа да са депутати. Поради що трябва да отговарят те тогава?

Обобщението на Погодин: Затуи на медиите им викат криво огледало.”

Сбирката била организирана в салона на Младежкия дом (този на ъндърграунд концертите). Посрещнали ги Тонката и някой си Мати, който приличал да е като по-голям брат на Тон-

ката.

– О! – възкликнал онзи. – Ето ги! Прииждат, прииждат! Няма вход, влизайте!

Вътре – десетина ошмулени субекти, на трибуната – своеобразно старче с професорски очила (постоянно ги бършело). Онзи Мати бил мушнал папка в ръцете на Тонката и отишъл да кани две момичета във на стълбите, та Софроз надникнал в нея и благодарение на математическата му памет и изработените му лични навици в документирането ще цитираме отново ето какъв документ (sic!):

„План на организатора „Мати“:

Седмични задачи – от 1.XII.

Постоянни

- 1. Да оправям колите (до идеално състояние).*
 - 2. Да си напиша романа, да напиша и други романи и стихове, да ги издам.*
 - 3. Да уча английски, химия, физика, математика, рисуване, компютри.*
 - 4. Да си направя ПД. (? – поставен от Софроз)*
 - 5. Да чета, изучавам и да се занимавам с народна медицина и алтернативни лечения.*
 - 6. Да репетираме с групите „Аскети“ и „Авангард“ и да запишем албуми.*
 - 7. Да започна всеки ден физически упражнения.*
 - 8. Да започна всеки месец по 1 проект с тетрадка за идеи, изобретения и проекти.*
 - 9. Да си купувам и чета в-к „Позвънете“.*
 - 10. Да пускам обяви в „Позвънете“.*
- (Бяха общо около 18 точки.)*

Свършващи

- 1. Да говоря с Петьо или Майкъл за запис в събота.*
 - 2. Да взема заем.*
 - 3. Да подредя килера.*
 - 4. Да си купя плейър и грамофон.*
 - 5. Да направя нови брошури за фонда.*
 - 6. Да направя схематичен план за бизнес и развитие.*
- (Общо 15.)”*

Седели в салона, Джеймса гледал най-сериозно – явно познавал повечето. Погодин се бил отпуснал най-безучастно, затворил очи; когато заговорил първият „лектор”, известно време го гледал втренчено, сетне пак се одрямал според Софроз.

Зад отнякъде домъкнатия президиум застанал въпросният

Мати – дългокосо исусовско лице с ясни ведри сини очи. Тонката притичал и чинно му връчил папката.

– Благодаря... Господа и дами, благодаря за страхотното присъствие! Очаква ни страхотно бъдеще и вие имате щастието и късмета първи да се възползвате от него. Моето име е Георги Господинов Гърчев и съм президент на фонд „Универсум“, който сега имаме честта да учредим. По занимание съм интелектуален инженер и музикант. *Екологичният фонд „Универсум“ се създава, за да финансира и реализира уникални научни открития, проекти, свръхнови технологии и прилагането им в практиката пряко за човека, неимоверно издигане на благосъстоянието на човека и стандарта му на живот.*

Фондът „Универсум“ ви призовава!

Не се задоволявайте с това мизерно съществуване. За 10 до 20 години, ако тези научни открития се приложат за хората, то тогава всеки един ще бъде по-богат и много по-щастлив, дори от най-богатия милиардер в света.

Помогнете ни с вашите пари, кой с колкото може, инвестирайте в себе си и своето бъдеще чрез нас. Инвестирайте в бъдещето и на своите деца, нека те да живеят в един много по-добър и спокоен свят. Приемаме акции, дарения и всякакви финансови средства, а също така и хора за членство.

В момента светът върви към бърз упадък – трябва да обърнем нещата час по-скоро. Вслушайте се в думите, които идват чрез истината. Не обръщайте гръб, това се отнася за всеки.

Фондът „Универсум“ е първата и единствена институция, която има намерение да дава и подарява на хората продукти и блага за по-висок стандарт на живот. Помагайки ни с вашите пари сега, вие помагате на самите себе си в бъдеще.

Фондът „Универсум“ събира своите членове в град ... чрез телефон 08... .. Минимумът за членство е 5 лева на месец, тъй като след втората година от членството на всеки човек той започва да получава безплатни продукти, които ще издигат все повече неговото материално положение и комфорт на живот, стига обаче да е бил редовен при вноските и да няма прекъсвания. Вноските на редовния член продължават цял живот, с които той става един вид акционер и си плаща (чрез тези вноски) новите продукти, които ползва. Иначе приемаме и всякакво друго финансиране под формата на дарения и други – като тези, които надвишават този минимум от 5 лева на месец с по-големи или многократно по-големи суми, могат да разчитат на дивиденди чрез бъдещи търговски операции

на фирмите производители, като за това ще се водят точни сметки.

Всички ваши мечти могат да бъдат превърнати в реалност! Помогнете ни сега, за да ви помагаме винаги после! Инвестирайте в бъдещето си, за да не бъде то никога повече мизерно и нещастно! Обаждайте се! Телефон 08.. Банкова сметка в ...банк 67..

„Учредителите” приели речта благосклонно, с кимане и кратко ръкопляскане.

– Благодаря. А сега позволете да ви представя нашия пръв вицепрезидент – един от нашия мозъчен тръст – който ще ви запознае с най-животрептящите ни научноизследователски раздели и проекти.

Зад президиума застанало старчето, което се оказало дотолкова ниско, че само очилата и плешивината му се виждали от залата, а и то непрестанно разбърквало и повдигало някакви листи, от които четяло, запъвайки се и с пресекаващ фалцет:

– *Нито едно човешко същество на тази Земя не е създадено, за да бърка в кофите за боклук и да умре от глад, мизерия и безпаричие. Не трябва да страдат и умират деца. На тази планета има достатъчно пари и блага за всички. Има и достатъчно умни хора, които могат да направят така, че на Земята да няма глад, безпаричие и мизерия. Щом могат да се измислят толкова сложни машини, компютри и какво ли не, тогава какъв е проблемът да се реши и това? Така... Това за раздела *Благотворителност и взаимопомощ*. За *Безопасност и сигурност*: *Предпазване от природни бедствия, войни и много други. Противобедствени и противоземетръсни домове, свръхново строителство и коренно различни технологии. Нови системи и технологии в селското стопанство, изхранването и хранително-вкусовата промишленост. Още предлагаме наземни и космически пътувания. Енергийни автомобили амфибии – самозареждащи се, свръхикономични. Космически проекти и технологии. Скоростта на светлината е достижима; паралаксът, пречупване на пространството, машината на времето са напълно възможни; пътуване в далечни пространства и населяване на космоса. Вярвате ли, че човек може да живее над сто, а даже и около двеста години в добре поддържана младост и съвършено здраве? Естествени и природно чисти методи на здравеопазване, нови открития за лечението на рака, сърдечно-съдови инфарктни състояния, експериментални успешни методи за лечение на спин и много други нелечими забо-**

лявания. Такава е нашата еманципация относно... с оглед на... ъ-ъ... (той рови в листите) здравеопазване и медицина. Още: наземни и косми...

– Това мина! – подсказвал отстрани Маги и се усмихвал благодарно към присъстващите.

– Това мина... Да, ето. *Сектор Мобилни комуникации. Предлагаме мобилни комуникации на съ-ъ-ъвсем... съ-вър-шено нов принцип...*

Тук обаче свършват записките на Софроз от деня шести декември. Понеже Погодин се сепнал, скочил и най-безцеремонно напуснал високия форум, прекъсвайки лектора наред изречието. Двамата се изнесли.

XII

Няколкогодишните участия в конференции, публикациите в специализираната периодика на централно и местно ниво, актуализираните връзки със София от страна на Тимофей Карзай тази есен дадоха осезаем резултат и дори получиха категорична градация. Докато седеше в хола и си играеше с дъщеричката си в очакване на Елиза, асистентът се опитваше да определи траекторията на публичния си живот през настоящата година. Факт бе, че негови връстници и познати от аспирантурите бяха започнали да усвояват активните позиции в университетските и научни среди, здраво се бяха вклинили и задирижирали столичната литературна периодика и издателски конгломерати. Минал бе етапът, през който Карзай се бе вторачил в преподавателското си поприще; лека-полека пренасочваше усилията си към центъра с желанието, а не с амбицията все още, да получи място и за своята дума и тезиси. Настоящото бе време на смяна на теоретични фундаменти и инструментариум, на избуяване на преминалите през западния свят учения и направления, на оформяне на нови авторитети, върху чиито цитати се изграждаха не една и две кариери, издаваха се не една и две книги. Тимофей Карзай след колебание се бе ориентирал към злободневното литературознание и правеше пътека в актуалното критическо опериране. Ето, да речем, мислеше той, лансирането на една или друга фигура от някоя среда в самата нея и оттам в публичния регистър бе тенденция, която в началото го дразнеше, дразнеше чувството му за литературна парадигматичност; после взе да се убеждава, че тази тенденция няма да заглъхне скоро и току-така. В нашата ограничена и затворена интелектуална

сфера залагането на едно име от страна на друго е обречено на дългогодишна трайност, поне докато залагащият е в силните си позиции или залогът не се дискредитира сам с времето. Задействането на стъпаловидния и пирамидален принцип на по-кълване на кадри и допускането им в пространството от тези, върху чиито приоритети и ценности се реди това пространство, прави цялата система един направляем поток. С годините този поток става биография на тружениците, става мемоарна маса и най-сетне – биография на целия период и неизбежното бъдещо негово самообявяване за епоха. Това „кадруване в литературата“, както го определяше в себе си Тимофей, налагащо се след инерцията от онова обществено кадруване, част от манталитета на предишния строй, отблъскваше асистента и заедно с това го караше да изтръпва, че всеки един момент е важен и не трябва да се пропуска за пробив в ядрото. В началото се учудваше от безогледността на колегите си в столицата да постановяват фигури от техните котила за нови пророци, нови водачи, нови заместители на минали авторитети, символи на новото и следователно на бъдещото време. Поетът Анилков по онова време бе пословичен за представите на Карзай; постоянното позоваване на него в младите академични кръгове (част от които, и това е съвсем показателно, бе и самият поет), политическият контекст, който изтласкваше обществената активност пред чисто литературната себестойност, окопните проходи на новооформящия се литературен живот – всичко това бе учудващо за Карзай. Но излезе и учудващо леко смилаемо, след като напоследък започна внимателно да пресява и да цитира тук-там в публикации имена на сегашни, от новите, литератори и млади творчески лица и проекти – малко отегчено, но и малко самодоволно Карзай усети, че усилията му постигат определени индикации. Зачестиха някои лични контакти, случиха се някои по-еманципирани публикации.

На практика Тимофей Карзай не бе насилвал досега нещата, още книга не бе издал; най-голямата му изява бе една литературоведска студия, която той на няколко пъти допълва с обемни статии, открито поправящи и обговарящи тезите на студията. Това му създаде име на дълбинен млад литературовед, стъпващ върху собственото си развитие и съзряване като върху капитал, без намерения за всеядност или самокодифициране. Бяха му предложени да издаде от тези статии книга, да постигне тематична цялостност – той отказа. Може би действително приемаше написаното само като етап и отхвърляше като безсмислено

окупняването; разбира се, той имаше своята цел – залагаше на трактата за имитацията и смяташе при успех това да бъде първата му книга.

Още през пролетта бе участвал в кръгла маса по проблемите на масовата култура. Там, апропо, се запозна с въпросния Анилков, един типичен навъсено-възторжен интелектуалец от първите години на промяната. Размениха се усмивки, размениха се и реплики в кафе-клуба. Карзай не бе подготвил нещо конкретно, поканиха го в последния момент, но вниманието, което му отделиха, го увлече и той говори с удоволствие. А какво толкова говорих, мислеше сега Тимофей, нищо особено, общи приказки. Онтологически – бе подхванал тогава – възникването на изкуството в общността залага някои въпросителни, чиито известни и неизвестни усложняват сегашните ни уравнения. Дали изкуството се е зародило от скуката, от свободните потенцици, които тя дава, или е придошло от, един вид, обществената поръчка, от живота в общност като перманентен катализатор на игра, изява, забава, обективизация на религиозното, преосмисляне и трансценденция – този въпрос няма нужда от отговор. Интересното е полагането му в историческа и в иманентната му перспектива. Въпросът не е какво става *във* и *със* изкуството, *ако* е възникнало така или иначе, въпросът е какво става, *след като* вече е възникнало и битува в двата си коловоза: на колективното и индивидуалното. Иначе казано, онтологическият подход спъва уравнението, принуждава към избор, принуждава към „или”, а не към „и”, не към съчинение на обвързаността. Другият дефект: онтологическите терзания изискват отхвърлянето на едното като закърняло и извеждането му от другото. Знаете математическите спекулации: $a + b = x$, но ако се допусне, че „ b ” е производно от „ a ” или от „ x ”, то следва замяната му с другите два члена и в задачата неизвестните от три стават две. Така в историята на изкуството през разните епохи колективното, стихийното, масовото *надделява над* или *бива потискано от* индивидуалното, самодостатъчното, самоцелното; по друг повод казано, слънчогледите и грубата сила; иначе казано, всяка епоха формулира по своему уравнението, често попадайки в онтологическия капан. А в нашето вече неевклидово време можем да се опитаме да твърдим, че двата коловоза на изкуството постоянно са успоредни и постоянно се пресичат. Масовото изкуство не би могло без автоматизация, която да обслужва конвейера на обществената поръчка; по същия начин самотният, нецелесъобразен индивидуален творчески бяс не може без

традиция и свободата да я руши. Пресечните точки, видно е, са много, онтологически много, но захванем ли се с извеждането им една от друга, захващаме се с опростяване и всъщност с политика. Моля – спомняше си Карзай как бе посочил седящия наблизо Анилков, – колегата Анилков, известен наш поет, в един свой поетичен текст пита: *Кой е направил България?* И отговаря: *Направил съм я аз, когато ме е нямало.* Това също е уравнение, което не иска да смесва и взаимозаменя неизвестните, а държи на тяхната каталитична проблематичност. Ако изберем да отречем интенцията за България като направеност или пък се позовем на невъзможния липсващ Аз, ние изпадаме в патологичността на казуистиката и губим присъствието на духа. Противопоставянето на изкуството-в-себе-си на самото себе си е такава казуистика.

– Сега ще пристигне мама, Нора, не хленчи – успокояваше той детето, но не сваляше вперения си поглед от пердето.

Същото обясняваше, мислеше Карзай, и тази есен в СИД-а. Бе решил да смени темата за имитацията (бе твърде неуверен в нея на този етап) с едни стари даскалски обобщения за типове герои в културологичен аспект; притиснаха го от катедрата – часовете бяха калкулирани в програмите, не можеше да се отказва, от немай къде сложи тази тема, макар да бе я работил повърхностно. Грешка бе и надутото набързо скалъпено наименование: Героят в общокултурен палимпсест – прибързаността бе особено омразна за Карзай. Примера с цитата от Анилков даде още на първата лекция, когато онзи Соломон най-спонтанно и подигравателно реагира:

– Хе! Анилков!

Бяха се спогледали, онзи вкамени лице, до него студентката също овладя насмешливостта си, но душата на Тимофей болезнено се сви, усети, че доскоро и той бе склонен да се отнесе така и дори че и сега спокойно би могъл, но... Това „но” му загорча, ала и той бързо се бе овладял.

Есента – прескочи нервно на друг спомен асистентът – го поканиха в София да рецензира книга на вече не толкова млад автор, поет, колумнист в столичен всекидневник. Премиерата бе в концертното студио на радиото, всичко се записваше, събрали се бяха творчески стожери от разни поколения. Сред тях Карзай бе непознато и голобрадо лице, видя им въпросителните зеници. Рецензията му мина гладко, постара се да е лаконична, но твърда и принципна. Обичайните превземки, обичайните заподозрени, обичайните покашляния. Поетът, преди да почне

рецитала, естествено зае следната поза:

– Трудно е да се чете на такива премиери, понеже в публиката има поети, а те са друг тип слушатели... Както дърводелецът гледа дърводелец, такава е асоциацията – така щото той не гледа бъдещия стол, а търси кусура на дялкането...

Водешата не пропусна да се включи в кадрилата:

– Аз – каза тя, – вземайки повод от казаното в началото... Аз не видях от чутите поетични късове тук в студиото да летят стружки... По-скоро летяха пухчета на глухарчета, които засядаха в гърлото...

– Е, че хубаво го казахте, Елице! – върна й достолепно поетът.

Онзи студент – каза си отново Карзай – би реагирал и на това насмешливо, сто процента. Пък и защо, нека бъде прав. Сега прави цял спектакъл, сега е млад, сега всичко му е дребновато.

– Сега ще дойде мама, Норче. Искаш ли да си играем с топката! – Заподаваха си я, бащата бе все вдървен в себе си.

В очите му още е София – убеждаваше се Тимофей, – току-що се върна, а е още там. Всичко е в столицата, най-паче литературно, но и столицата не е като останалата България. Навсякъде е мизерия, безработица, провинциалност, а там слизаш на гарата, тръгваш по улиците и чувстваш как градът бълбука, бълбука от занимания. Настоятелни са столичани, градят си правата и макар да не си обръщат внимание, всеки е зает. А сега и тези протести. Къде ги има в страната такива? Всички се втренили в столицата, тя да избута – и ще избута – кризата. Вчера като пристигна, два часа се мота из навалищата; шарен народ, старо и младо, викат, скандират, пеят, радват се. Бе походил малко с тълпата, полицията – с почти символично присъствие; увери се, че страната е във вакуум, всичко е във вакуум, изчакват до последно – изчакват сигурно равнищата на спекулативната инфлация да минат пика си и тогава ще бутнат правителството. Карзай не бе политикан, но не бе и заложник на пресата – очевидно бе кой вестник е про, и кой – contra, а юздите на пресата се дърпат от ръце, познаващи икономиката на кризата. Той се радваше на хилядите хора, които протестират, но и му беше жал – кризата ще мине, а какво хубаво ги чака? Какво хубаво ни чака? Но щом влезе в редакцията, забрави за страстите навън, пасивен бе и за разговорите с горещите новини и слухове, които го посрещаха навсякъде. Без да иска и да го е обмислял, отдели се от конюнктурата и се ограничи само с конкретната поръчка. След онази поетична премиера го бяха поканили да журира в издателски конкурс за дебютна книга, бе отишъл да уточни параметрите и

подробностите. Учуди го уреденият добре хонорар, който щеше да получи – но не заради ставащото на улицата; учуди го, като знаеше колко нелепо се издават сега книги – всъщност повечето се печатат, а не издават. Плащаш на издателството, а то си знае комисионната след колаборацията с печатницата. А някои инвестират и в собствени печатници. Хонорарът, естествено, го зарадва, макар да не бе негова заслуга, такива правила и условия бяха задали неговите колеги, браншът, с една дума. Когато го изпращаше, редакторът му шепнеше в ухото:

– Виждаш какво е днес... В литературата такива брожения не могат да се случат. Тука всеки се намества и не пуска, а отвсякъде драпат – и млади, и стари, и гладни, и сити. Слушай мене, добре си започнал – наука, преподаване, конференции, интервюта, рецензиране, журиране; влезеш ли веднъж и не сгафиш ли, това ти е за цял живот. Тука местата са малко и всичките са заети. Държавата и обществото след нея зарязаха културата и сега ще се оправяме сами, както ние си знаем.

И влакът бе претъпкан, мислеше Карзай, и там всички места бяха заети, та му се наложи повече от час да виси в коридора. Вратата към коридора с тоалетната бе откъртена, духаше ужасно, а от тоалетната го лъхаше смрад. Същата смрад тогава му се стори и правотата на културтрегера, и сивотата на столицата, и кряскането на грозните шествия, и тази аматьорщина в неговия град и университет. Като се освободи място, влезе в задушното купе, стопли се, стана му приятно, студентки седяха пред него – чисти, изтупани, стройни, удоволствие му бе да ги зяпа. Неусетно се замисли за СИД-а, придойдоха плановете и той се отпусна и попритвори очи. Здрачът навън, аварийната лампа, монотонната песен на колелата – всичко се сля в неговия си палимпсест.

Пунктирите в типологията на героите бяха четири:

1. Митологичният герой

Контурите му са ни дарени от древните митологии, оттам и назоваването. Митологичният герой е надарен с изключителни качества, задължително с божествен произход и задължително подвластен на смъртта. Основна характеристика: стои над морала, над нормите за добро и зло. (Пример: Херакъл убива жена си и децата, а после прави дванайсетте си подвига и става велик герой.) Освен да прекрачва човешките граници и да носи ту благо, ту заплаха, деянията му са над обичайното, протиеестествени са и затова се заплащат с жестоката му смърт, страда и целият му род. Този тип герой често го

виждаме в борба със стихията, с дивото и ужасното, често е и обременен от греха на отцеубийството или детеубийството. Такава е цената на прекриването на границите, на онова всичко е позволено – героят е обречен на самота, отхвърлен от обществото, участието му е жестоко и отмъщението на стихийното пространство винаги го достига.

М-да. А онзи студент го слушаше внимателно и, струва му се, с желание. Даже бе репликирал:

– Достоевски залага на този тип герой. Но го е лишил от естествения му митологичен контекст, създал му е собствен – да речем, мотива за случайното семейство – и го е обградил с християнско смиряване и стремеж към изкупление в саможертвата на околните.

– Достоевски – и не само той – залага и на другите типове културологични герои, повярвайте – бе се усмихнал благонамерено асистентът. Но студентът бе спрял да посещава по-нататъшните лекции след началото на онези репетиции.

2. Културният герой

Прометей е визитката на този тип. Определян в справочниците като личност, даряваща хората с придобивки (огън, храна, занаяти, изкуства, инструменти), културологичната перспектива е натоварила този герой с много тежки противоречия и екзистенциални грехове. Героят задължително е наказан за благо то си. В това прозира ритуалността, но и колебанието на общността относно стойността и ценността на човешката култура. Оттук вече пробивът е огромен – въпросът за културата и прогреса са основни кризи в човешкото съзнание през разните епохи. Всеки културен акт накърнява естеството, пипа в природата – първият картеч. Благо то за човека го отдалечава от безсмъртието, от небесното, отдалечава го от миналото, от старите времена, от предците – тежката артилерия. Цивилизацията руши динамиката в хармонията – бронейните патрони. Дialeктичната участ на културния герой е смазваща – и за добро, и за лошо причината, отговорността, всевечната вина я носи той.

3. Приказният герой

Свиването на голямата общност до малка (семейна) общност (единица) допринася отхвърлянето на тежките грехове и отговорности на предните два типа в полза на тихите и малки прелести на битовото ниво. Приказният герой не е цялостен, той е потискан, мачкан, подиграван, той е малкият човек – най-малкият брат, най-неутешимият сирак, най-нещастният

завареник, най-последният бедняк и т.н. Изходната му точка е на унижените и оскърбените. Компенсиран е с характерните ум (макар и „глупак“) и честност (макар и „хитър“), доброта, съобразителност, всеотдайност. Той има морални директиви, които го водят (затова не е и цялостен), отчетлив усет за добро и зло, бяло и черно, лъжа и правда и пр. Семейството като база му определя приоритетите: скромна и конкретна цел, стремеж към благополучие, непотъпкване на нормите, разграничаване от тъмното, неясното, стихийното, неуравновесеното. След като семейните ценности създават този герой, не е чуден и хепиендът. Развързката е щастлива, епиклогът е сватба, на която сме всички и всички ядем и пием на корем, а неизбежната участ на този тип герой е забогатяването – най-емпиричното и несимволично богатство. Тези герои са функция, те нямат имена, а ако имат, имената са статистически първенци – Иван, Хасан, Джон или Ханс. Ако малкият герой има име – собствено, че и презиме – дори конкретна физическа или характерологична анаграма във фамилията, той става вече

4. Литературен герой.

Тимофей Карзай бе нахвърлял тези букварни въведения в първите лекции, след това навлизаше в същинската работа – разкодирането и полагането на герои като Исус, Дон Кихот, Хамлет, романови и лирически герои, та чак до съвременните булевардни герои в масовата култура и експерименталните герои на 20 век в изградената схема.

Въпреки че се мъчеше всячески да не мисли през тези дни за жена си и за това, в което се бе замесила, колкото и да се хипнотизираше с планове във влака, от всяка пращинка изскачаше я Соломон, я разлепените плакати, я чутите разкази за готвеното представление. Всичко му бе наред, убеждаваше се Карзай, ето, в тази криза бе напипал допълнителни доходи, да не говорим за напипаната литературна артерия, ето, Нора бе здрава и жизнена, не боледуваше...

– Всичко ми е наред – бе си прошепнал той конвулсивно, докато чакаше пред затворената врата влакът да спре. – Само не знам докога ще издържа.

Гласът му бе изтръпнал от мълчание и първото, което му се наби, щом скочи на перона, бе жена му и Соломон Горгий един до друг. Последният впрочем отстъпи две крачки, а Карзай с необезпокоявана и равна походка тръгна натам.

ХІІІ

Най-огорчен и засегнат бе Тимофей Карзай от това, че жена му за втори път тази година пренебрегна неговото мнение и донякъде желание. Когато тя му съобщи, радостна, че ще участва в студентския спектакъл, той премълча; очакваше тя да го попита поне какво мисли, съгласен ли е, не е ли. Но и тя премълча, така според него сама го изолира. Елиза бе чистосърдечен човек и постоянно му разказваше за хода на репетициите, за работата там, но той не прояви интерес, реагираше най-общо, колкото да не предизвиква семейни напрежения. Ясно му бе, че Елиза вижда всичко това у него, вярваше, че я е страх да постави ребром въпроса – за да не би да го принуди да застане против – и се задоволяваше да крепи увлечението си в такъв усреднен семеен климат. Елиза страдаше и от факта, че репетициите я откъсваха в определена степен от гледането на детето, затова и не си позволи да отвърне пропорционално на неговия инат и студенина, така смяташе Карзай. Особено тежка му стана и атмосферата в университета, понеже колегите му, логично, го закачаха за спектакъла и жена му, някои по-далечни директно го приемаха за част от проекта, за скрит негов идеолог; други по-близки подозираха, че жена му участва независимо, че тука има нещо. Подпитваха го, въвличаха го в коментарите си и той се насили да играе умерена роля на запознат, но непосветен, на разположен, но дистанциран. Когато усети, че събитията ще се нажежат и може дори да се стигне до пречки и спънки на студентските намерения, сбъдна се това, което очакваше – да остане изолиран от създадените настроения за и против и най-вече негласно да го сметнат за водач на поддръжниците. Стана още по-апатичен към готвеното, спряха и да разговарят в негово присъствие по щекотливия въпрос. Неприятно му бе, че името на жена му увисна из цялата сграда по плакатите и, така да се каже, черно на бяло го въвлече в интригата. Тогава асистентът реши да се срещне с ръководството и да обяви на затворени врати неутралната си позиция. След това унижение, както го определи, да смесва личното и професионалното си битие и най-вече – да заеме нереалната позиция на неутрален пред хора умни и уважаващи го – тягостното чувство го сграбчи и нервите му се опънаха. Отрази се и в семейството, където той показва на Елиза недвусмислено, че не желае да го занимава с репетициите си – показва го, но не го изказа, липсваха каквито и да било обяснения. Елиза все така продължи да го информира,

но съвсем лаконично и с безпокойство поглеждайки го, бързайки да смени темата. Съзнанието, че е докарал страдание на жена си, че я е предизвикал в отношението му към него, че тя видимо се мъчи и мисли за него, и с тежест понася цялата ситуация, но въпреки това не желае и няма да подведе и него, и себе си, и онези момчета, които разчитат на нея – това го разклати здраво и той непросто за себе си започна да се самообвинява. Нищо не бе по-неприемливо за Тимофей от обичайните психологически залитания от невладеенето, от широките душевни амплитуди – затова и никога не бе обичал Достоевски, например, когото онова момче Соломон толкова боготвореше. Заседнали бяха в съзнанието му от разказите на жена му и отношението на онзи към Есенин (когото Карзай също не харесваше), и постоянните позовавания на Достоевски. В главата му се забъркваше каша от размисли и страсти – друго неприемливо за него интелектуално състояние. Какво беше истинското му и независимо отношение към готвения спектакъл, доколкото можеше вече да се овладее и да дефинира такова?

Карзай хареса идеята да се изгради сюжет от пикове в нашата поезия. Вярваше, че ако има някой, който да го направи добро-намерено, с чисто сърце и възторжено, това са именно аматьорите, студентите. Определяше и като сполучлив ход да не се импровизира самоцелно и да се потиска карнавалното начало. Но бе уверен, че самодейците няма да се справят с ролите, ще се получи нещо средно между позата на мъдрец и детската радост. Болеше го, че в тази му представа изпъкваше жена му, и той се срамуваше предварително, макар да преборваше неудоволствието с апатия. Разбира се, впечатленията му бяха изцяло косвени, а той не си и помисли през този месец да посети някоя от репетициите. Ако си бе помислил, разсъждаваше впоследствие, щеше да попадне в психологическа клопка, от която натурата му бягаше. Знаеше, че това щеше да даде импулс и нова насока и в личната, и в професионалната фабула и може би щеше да получи душевно облекчение от компромиса. Но Карзай не бе свикнал да довежда нещата до компромиси и да се набърква в гранични ситуации и донякъде се самозаблуждаваше, че нервните му лъкатушения се коренят само в него, само от него зависи контролът им. Нищо от това, което смяташе за проекта, не бе казал на Елиза, бе пропуснал всички срокове и се бе отказал от идеята да го направи. Притесняваше се, че ако започне да обсъжда спектакъла, пък било то само нейното лично участие, ще се наложи да изясни позициите си и спрямо Соломон Гор-

гий. Да обсъди със собствената си съпруга трето лице, е едно. Но да характеризира целенасочено човек, при това юноша, под чието влияние собствената му съпруга в една или друга степен се намира, му се струваше вулгарно.

Той и в момента гледаше дъщеричката си и му щукна фантастичната мисъл, че отношението му към Соломон Горгий има нещо общо и с нея.

Тимофей беше винаги честен към себе си и в това намираще, че е чист човек. Твърдеше, че на човек му се случва да предаде себе си, да направи бели, от които после да страда и да се страхува в спомените си и в даден етап просто да спре да ги реставрира, да ги изтласка навътре и да ги изостави. И тогава честността към себе си се загубва, понеже не можеш да изясниш себе си, без да се обхванеш изцяло, а това значи да бръкнеш в старите рани, гузности и смут. Такива хора винаги търсят да се спасят в нещо и някого и тънат в осъзнатите си самозаблуди. Вярно, на глас твърдеше, че такива сме повечето хора, такива са всички хора. Но наум се радваше, че все още може да бъде честен към себе си. Така разбра, че всъщност завижда на Соломон Горгий. Този му проект за спектакъл и тръпката да го прави означаваша, че той е от този тип хора, които са способни сами да достигат, да се катерят сами, без кариери, без кълване на чужди авторитети, без поглъщане на чужди смлени хапки. Студентът бе публикувал в студентското вестниче една кратка статия, в която Карзай много добре си спомняше цитата от Леонардо да Винчи: „Който при спора на мненията се позовава на чужди авторитети, работи с паметта вместо с разума си.” Той дори реши да постави един ден тези думи за мотото на студията си за имитацията. (И го направи – б. хрон.) Но къде бе Леонардо, великият самодеец, къде бе нашият Горгий с изцяло цитираното „Кино”, ядосваше се Карзай на мисълта си и все пак не съумяваше да отблъсне мисълта, че в лицето на Соломон вижда донякъде *мечтата* за себе си, особено онази тогава, когато бе юноша и сетне студент. Това си признаваше асистентът Карзай. Ала той бе зрял човек и ясно осъзнаваше, че на такива като Соломон не само не трябва да се завижда, а трябва да се съжаляват. Защото тази представа, вярна в младостта, е дълбоко невярна за бъдещето. Защото такива като него са далеч от светлото бъдеще, а често обратното – нареждат се сред непрокопсаниците, рано или късно. Те са способни на много, но и на това, като охлюва да се приберат в черупката си при първия досег. Такива мечтаят за хората, а трудно ги понасят; рано или късно стават хора на

изгубената амбиция, хленчеши за съдбата си пияници, загубват стремленията и усета си за тях. Такива по правило губят себе си – ненавиждат се, перманентно се съмняват в способностите си, самообвиняват се онтологично. А това е нагон към смъртта, който руши, руши интелекта им, руши волята, къса нервните ластици. Соломон е още на първите стъпала – убеждаваше се Карзай, – още не се дава, още не си дава и сам представа за *него*, но един ден *той* ще се появи. Тях само работата може да ги спаси – те могат да работят на пределни обороти продължително време с адска концентрация, да изстискват до крайност интелекта си и да препренапрягат душата. А това се заплаща. Недалновидно е. И друго: в колектив фигурата им предизвиква две непременно реакции – съзнание на колегите, че могат да разчитат на тях с пълна сила, безпрекословно да се опрат на тях и дори сами да ги оставят да изнесат работата; но това води и до отблъскване, до омраза колегиална и чисто човешка. Понеже освен че се открояват, такива хора не могат да се спират, да изостават, за да се равнят – и с цяло сърце да го искат... Този тип – решаваше Карзай – е тип „вселеноподредител”, подразред на културния герой, такива прабългарите умишлено са жертвали, което пък е съвсем чудовищно... Е, това е доста остро мнение, пристрастно, моментно; едва ли бе емоционално прав, може би от злост грешеше (макар Тимофей да бе уверен в преценката си)... Но как да каже всичко това на Елиза, на жена си? Освен че не знае как би отговорила, ще изглежда чисто и просто като ревнивец... И още по-лошо, и още по-тежко – ще изглежда не само битов, но и интелектуален ревнивец.

– Мама, мама! – скочи Нора и хукна към коридора.

Ключалката най-накрая бе щракнала и входната врата се отвори и затвори.

XIV

Същата вечер и аз, ако позволите, имах някои персонални перипетии. (Не бихме ви занимавали със себе си, но се налага предвид следидущия ден.) Сигурно сте подразбрали, че съм учител, но обстоятелствата бяха не от професионално, а от, така да се каже, изцяло семейно естество. Женен съм сравнително отдавна, имам две дъщери, голямата е в началния училищен курс. С жена ми – една проклетия, която почти в нищо не ме разбира – сме съученици още от гимназията; веднага след гимназията се роди и голямата. Бързам да уточня, че аз самият съм

не по-малко проклет. Особено проклет ставам по отношение на болести, болезки, главоболия и зъбоболия, вечни охкания, ахкания, към които моята съпруга има афинитет във висша степен и нагоре. На това отгоре тя редовно боледува, повече от децата и поради, смее да кажа, личните си битови навици на съществуване, които включват пълна неадекватност спрямо климатичните условия и еманципираните дрешки, които облича, както и изродената пристрастеност към съвременната медицина и цялата гама от хапове, сиропи и прахчета, които биват предлагани в аптеките, листовките и телевизионните реклами. Така например няма зима, в която да съм я видял с шапка. Когато се разболе, аз имам склонността да побеснявам, да ѝ се подигравам, да злорадствам в очите, докато лежи в постелите – с което предизвиквам у нея понякога благотворна психологическа мобилизация предвид по-бърз оздравителен процес. Излишно е да казвам, че своите медицински навици тя пренася и в отглеждането на децата ни и това поражда перманентен семеен скандал. Едничкото благо, което постигнах у нея, бе, че още преди първото раждане я отказах от цигарите – и слава богу, преди това пушеше като комин. Сега пуши като връщаща печка – от време на време и скрито. Разминаването между нас има толкова точки, че само ще нахвърля някои най-елементарни, сиреч, битови. Аз например не пия кафе изобщо, винаги закусвам, обядвам и вечерям; тя, наопаки, налива се с кафета, никога не закусува, често не обядва и вечеря два пъти. (Иначе се храни със здравословни храни – да живее по-дълго.) Получава се едно пълно разминаване в нашата кухня. Тя, разбира се, е значителен инат, а аз, за компенсация, съм активирал метода на ултиматумите.

Много са прави древните, които имат една такава пословица: Ако искаш да опознаеш дъщерята, виж майка ѝ. Бих допълнил: виж семейството ѝ, включително бащата. Не е трудно да се разбере защо съм в постоянно ръмжене към нейните родители – ценностите и възгледите ѝ (божем) върху начина на живот и самия живот идват изцяло от там и си останаха непроменени. Въпреки моето, смее да твърдя, трудолюбиво здравомислие. Най-страшно е, когато човек има истерична гледна точка към разболяването. Когато детето настине, зарази се, вдигне температура и единият родител изпадне почти в транс от този факт, как тогава другият да наложи разум, да овладее драматизацията? Нали и на него му е тежко, като вижда болното дете, а паниката на половинката и намесата на цялата фамилия го изнервят до неизказаност. Не ме питайте какво съм преживял, докато

жена ми е раждала и съм наблюдавал как родителите ѝ тичат да уговарят лекари, акушерки, пари да дават, панаири да правят; колко пъти съм се затварял в тоалета и съм късал кожички от устните си в тих бяс, усещайки фаталната пренебрегнатост на възгледите ми *de regum naturis*. И изобщо пренебрегването на възгледите ми е най-тежката участ, от която съм страдал в живота. Освен това с годините станах така експанзивен и агресивен, че и най-малкият повод в семейното гнездо провокира избухването ми; когато избухна, аз дотолкова не мога да се овладя, че понякога посягам, разтърсвам жена ми и гледам ужаса и трагедията в очите ѝ; в крайна сметка осъзнах, че не може да не съм ѝ омразен и това е, уви, необратимо. Но пък винаги ме е учудвало нежеланието ѝ да се съобрази с природата ми. Добре, де – казвам ѝ, – мама му стара, ако те лае псе на улицата, ти какво правиш – продължаваш да го раздразваш ли? Не, ще спреш, ще изчакаш да му мине, ще се оттеглиш разумно. А с мене какво става? Вместо да ми се каже наред беса: *Хубаво, спри, ще направиш пак нещо...*, вместо това ме настъргва едно постоянно: *Да не си посмял да... Престани да...* и т.н. Аз винаги съм съжалявал впоследствие и за всичко – и че съм се държал грубо, но и че и въобще съм се обвързал с нея и прочие, и прочие. В края на краищата претръпнах, започнах да си търся занимания и отбиване на времето в работата, в хобита, извън дома.

Тя е инат, но аз пък съм целенасочен човек. Затова дългите периоди, в които, да кажем, не си говорим, са до един инспирирани и поддържани от мен. Правил съм какво ли не – карал съм я да ми говори на „вие”, забранявал съм да ми пипат нещата, хранел съм се по независим график... и какво ли не; стигнах до там да получа чрез ултиматум второто си дете преди по-малко от четири години. Знаете, времето след промяната беше тежко, повечето от връстниците ми останаха с по едно дете по тая причина. Хубаво, ама аз като обяснявам на учениците, че пингвините в Антарктида не помръдват цели петдесет дни в онези ужасни условия, стоят на едно място, за да топят яйцата, от които ще се излюпят новите поколения, за какво го правят те, питам ги аз. Луди ли са в онзи студ и мизерия там? Понеже природата на живата твар от всеки род и вид е животът в името на поколението. А после настъпва доизживяването. Така, след няколкомесечно – с прекъсвания – мълчание и изкуствена отчужденост аз заявих на жена си: или ще родиш до една година, или след три месеца губя всякакъв интерес към теб, губя, така да се каже, всякакъв смисъл. (Забременя в последната седмица от

зададения срок.) Онзи ултиматум проработи, но оттогава нито един последващ не се е увенчал с успех и това, не отричам, има своята закономерност.

Живеем в една дупка от две стаи без балкон, кооперацията е стара. Аз, откакто сме се нанесли, спя в хола, а жената първо с едното, а сетне и с двете деца спи в другата стая. Причини за това разнообразни – аз спя много малко, чета, пиша, тропам, разхождам се, слушам радио, пуша; свикнал съм от край време и ми е нужна тази уединеност. Ала това е семейна грешка, така е. Има един ритуал, от който винаги ми загорчава – изнасянето на чаршафите. Понеже нямаме отделна кухня, а холът е с разклонение за бокс, където готвим и т.под., стаята постоянно е в напоителни миризми и никакви дрехи и постелки не могат да се съхраняват. Затова всяка сутрин изнасям спалното бельо в детската, а вечер ми го изнасят оттам. Веднъж стана на въпрос на общосемеен банкет (мисля, че на втория рожден ден на първото дете; ние годишнина от сватбата никога не сме отбелязвали), бабите и дядовците ме попитаха защо спя в хола, а не при жената и детето отгатък, аз (бях и пил) отвърнах през зъби:

– Гостите спят в хола.

С годините, от разните взаимни мълчания и терзания, придобих и навика не само да не казвам къде отивам, като излизам, но и да излизам, без да се обаждам; точно като – както често цитира Соломон – далечен и неискан гостенин.

Същата тази вечер като се прибрах късно, жена ми, която отлично знаеше къде съм и какво репетирам със студентите, без никакво смущение ме посрещна в коридора с ръце на кръста в поза амфора с думите и повишената интонация:

– Къде ходиш, бе! Детето ти е болно, ти... Ах, какво му стана на това дете!

Малката лежеше с температура. Месецът е такъв, грипозен, в детската градина като се разболеет едно, следват го всички деца, като домино. Къде е тука драмата? Давай да овладяваме температурата, а утре – на лекар...

– Какво? Какво утре! – бледнееше жена ми. – Заспа си, беше малко поизморена и отпусната и изведнъж скача, чувам я, хленчи и вика: Мамо, мамо! Дай ми антибиотик!

Аз се разтреперих.

– Пипам я – тя гори! Гори личицето...

На вратата се звънна.

– Кой звъни по това време?! – попитах тихо.

– Обадих се веднага на баща ми...

Побледнях. Баща ѝ е една тежка персона от градската администрация, обременен до крайност от чиновническа простотия и скудоумие, а маниите му ги е наследила дъщеря му с точност до безобразие. Докато отивах към вратата, а бесът ми се качваше към гърлото, си повтарях, за да се успокоя:

– А, няма да стане вашата работа! Няма да влача детето посред нощите с висока температура, заради...

Сибилa Дмитри бе заминала предния ден на екскурзия в Гърция по случай студентския празник, в квартирата бяха само Чвор и Соломон. Горгий разчиташе на тази възможност и бе говорил с Волдемар да спи в стаята му, а своята да отстъпи на баща си и чичо си. Той отвори вратата на съквартиранта си, който – както и очакваше – спеше.

– Влади...

Онзи се размърда.

– Спиш с очилата.

– А, лягай ей там...

– Не, слушай. Отпада. Баща ми си намериха къде...

– А, Чечита.

Чвор с едно око бе понаместил очилата и ги зяпаше. Опита нещо като хумор:

– А, Чечита? Да не си дошла да проверяваш дали си знаем текста... вътрешно?

Чечита се засмя.

– Хайде, спи, спи. И си махни цайсите – отвърна Горгий.

Двамата влязоха в Соломоновата стая. Минаваше един след полунощ. Горгий се почеса, дръпна пердетата и каза:

– И сега какво?

– Сега искам първо да ми кажеш какви са тези твои музи и защо не ставам за такава.

– Хе, това пък кога успя в тъмното да го забележиш?

– Сериозно те питам.

– Много трудно е да се живее с теб, Чечита. Нямам предвид музите, а телепатството ти. Нека загасим, че да си говорим само с думи, а?

– Само затова?

– Ами затова. Щото да си говориш с мисли е изтощително. Глава боли от това. Според мен когато си намериш своята половинка, ще имате възможност още от началото да влезете в унисон. Ако изобщо е възможна хармония между двама души, тя има два пътя: на приятелството – общи интереси и светоглед,

удоволствие от контакта, но и съхраняване на личното пространство, независимост и възможност за правене на оздравителни паузи и отдых от партньорството; и пътя на себеотдаването, съпружеството – когато отхвърляш обвивката си, показваш се какъвто си, виждаш и отсрещната голота и съумяваш, бавно и полека, с години, да прелееш в себе си чуждото, да го филтрираш и да придобиеш две реакции: от себе си, но и от партньора. Процесът трябва да е двупосочен. Тогава сте се заразили и с общи думи, и обобщена гледна точка, и еднаква визия на понятията. Но това, ако е възможно, става бавно, цял живот. А твоето телепатство изведнъж отмахва обвивката.

– И мислиш, ще ми е леко да вляза в унисон?

– Не. Особено ако си се наплашила от човека. Хората успяват да се наплашат от човека и без твоята способност.

– Остави разсъжденията. Кажу ми за музите.

– Това е детинска история. Навремето като ученик влюбванията си ги наричах музи. Понеже пълнеж тетрадки със словоизлияния, добре личеше – като ги разгръщах – как сменят обектите си и неизменно насочват спомените ми към актуалното за дадения период обожаемо лице. После, като юноша, изоставих тези детинщини, писането само ме изостави – и загледах прозаично. Но тази формула от детството – че във всеки момент аз имам някоя конкретна муза, към която са насочени мисли, мечтания, сексуални фантазии, планове, изяви, и тази муза е едно усещане, което трябва да имам, за да изчоплям от себе си възторзите и уменията – тази формула остана. Сега аз често мечтая за някого, често сменям имената, въртя ги едни и същи, връщам ги и се отказвам – но винаги знам, че като затворя очи, едно лице трябва да изпъкне и да ме вдъхнови; да завърти около себе си сюжета на фантазиите. Даже съм си съчинил афоризъм, който с времето мени акцента си от едното към другото, превръща второто в абстракция и засилва всъщност гробовността на първото...

– В себе си не вярвам, но вярвам в музата си.

– Това пък кога го видя! Именно. Надуто, но вярно. Наистина не вярвам в себе си. А в музата вярвам вече като звук, не смисъл.

– Прав си, че постоянно и някак неистово ги сменяш и редиш.

– Кого?

– Музите си. Цял месец ти се радвах. Много ми беше, извинявай, забавно да те следя. Една седмица гледаш, например, Маргото с голямо привличане – мислиш си: тя ще е добра майка, силна майка за децата; представяш си какво ще кажат вашите, като им я покажеш; става ти приятно, когато в разговор чуеш

нещо умно от нея, способността ѝ да организира и сплотява другите; опознаваш ѝ гърдите през блузата, талията, походката и миризмите.

– Стига.

– И в един миг, когато в мислите си създад така... как да кажа...

– Изимитирал.

– Точно, изимитирал си близост и в един миг, когато не си се проконтролирал, изпуснал си нещо, а тя настърхне и се отдръпне, ти изведнъж проумяваш...

– Какъв си ти мечтател, Фернандес!

– И тогава веднага се прехвърляш на друга. И почваш да кроиш в нейно лице плановете...

– Ясно, ясно, стига.

– Защо?

– Е, защо...

– Защо? Аз много ги харесвам и трите?

– И трите? Че кои пък са...

– Другите две ли? – смеят на Чечита се разля из стаята. – Аз не съм от тях със сигурност. Освен ако не съм ти била муза в извънработно време, но не вярвам – ти ме свързваш плътно с Погодин.

– Като каза Погос...

– Остави. Ще ти кажа за него след това.

– Кое това?

– Голямата ти муза, откакто те познавам, Соломонка, е Елиза и тя ти е голямо вдъхновение. И ми е жал, че не сте се срещнали евентуално при други обстоятелства.

– Ама ти, Чечита, не само не си лишена от любопитство, както не знам защо ми хрумна – вярно, с по-различен произход и понятия любопитство – ами и ставаш за главен редактор на женско списание!

– Това е нещо ново. Но извинявай, Соломонка...

– Сега пък „Соломонка”.

– ...не аз, а ти я боледуваш Елиза, и я ревнуваш, и мразиш мъжа ѝ, и я зяпаш ококорено, и се настървяваш – всичко, както си го пише в литературата.

– То затова го пише.

– И без да си телепат, е видно как следиш всяка фибра, движение, звук, дума, трепет, отношения със и към околните, как избягваш да я гледаш в очите, как неизвестно защо изведнъж ставаш сърдит, мълчалив, дистанциран. А аз виждам и как сам

го забелязваш и се псуваш за държането си и как ти се страда след някоя подобна случка... Елиза ти е истинска муза и, как да ти кажа, ти вярваш истински в нея. И тя го заслужава. А да ти кажа ли какво мисли тя за теб?

– Пожалò ме.

– Да ти кажа първо за Марго. Тя наистина те обича, е, не като мъж, по-скоро е равнодушна към теб в този смисъл, но като водач – да. Обича те като водач, производител на идеи, като кауза, на която тя спокойно може да служи. Тя е праволинеен човек. Като ме заговори за пръв път, беше съвсем накратко и горе-долу така. „Как четеш мисли?“, пита ме. „През очите“, отговарям. „Има ли душа?“ „Има. Тя е като обвито в мисли и памет ядро. Черешка. Вътре е най-ценното.“ „Ти стигаш ли до душата?“ „Не. При нормален човек – не.“ И Марго, Соломонка, хареса отговорите, виждам, че за нещо ме съжалява, игнорира ме, но ме харесва. После пак говорим. Обяснявам, че само регистрирам чужди мисли. Не ги овладявам. Тя: „То и психичното разстройство е точно това – обладаване на чужди мисли. Аз все пак се чудя как така са те пуснали да се движиш свободно из света.“ Това за чуждите мисли ми го каза и ти.

Горгий кимна.

– Марго е нападателна, но ме харесва. Тя е търсеца, ходи по къмпинги, летува с ангажирани приятели.

– Вярно?

– Тя именно се ангажира с приятелите си и отстоява този ангажимент. Тя може да харесва, но това далеч не значи при нея приятелство. А Елиза се страхува от мен.

Пауза.

– Знаеш ли, че тя и на мъжа си не е казала за мен, че се познава с телепат?

– Така ли?

– Да.

– Сигурна ли си?

– Да. Доколкото можеш да си сигурен в чуждите мисли. Но е така. Тя дълго ме отбягва, страхуваше се да ме заговори.

– И заговори ли те?

– Да, изпратих я една вечер. Плака.

– Плака?

– Да, но няма да ти кажа защо, не е свързано с теб. Извинявай. Гадно е да ти го изтърся така, но ти не можеш да очакваш от омъжена жена с малко дете това, което би очаквал от една муза, нали?

– Така.

– И третата муза няма да ти кажа. Тя е съвсем прясна и бих се оказала организатор, а не регистратор. Друго искам да те питам...

– Но аз наистина и представа си нямам кого имаш предвид!

– Друго искам да те питам. Вярно ли е, че си кроил план да убиеш Чвор?

Горгий, както стърчеше до леглото, сепнато се завъртя и удари крака си. Настъпи дълго мълчание. Чуваше се как Чечита диша учестено, което му се заби в съзнанието, фокусира го.

– Глупости, Чечита... – отърси се Соломон. – Кога съм кроил планове...?

– Тогава, като съученици. И сега, като съквартиранти, си си го припомнил. Че пак като тогава той се уредил – и жена, и компания – и пак му завиждаш и като нищо пак ще вземеш да почнеш да кроиш...

– Вярно – той се замисли и седна на леглото. – Но това са свободни, излишни мисли, Чечита. Това са невинни мисли. Вярно, нелепо е да кажеш „невинни” за такива мисли, но... Ами че като четем Разколников и пресяваме намеренията и настроенята му през нашето съпреживяване, не се хващаме за брадвите, а за псалките и за метатекстовете...

На входната врата се похлопа.

– Той е! – стресна се Чечита и рязко седна до него, прегръщайки го. Прошепна му на ухото: – Не искам да го виждам точно сега.

– Успокой се... Който и да е по това време, видял е, че светят прозорците. И гласове може да е чул. Трябва да отворя.

– Моля те, не го пускай! Обещай!

– Добре – той я погали. – Първо да видя кой е. Почакай.

Стана и вдървено излезе навън. Открехна вратата. Пред него стоеше Погодин Дъждовежд. Горгий го изпревари:

– Чечита ли търсиш, Пого? Не е тук. – Интонацията му бе спокойна и твърда.

Вторачиха се един в друг. Погодин кимна веднъж, още веднъж извинително и отстъпи.

– Пого, утре нали ще дойдеш?... Тоест днес...

Погодин се спря чак на портата, извърна се и разпери ръце:

– Как няма да дойда!

– Знаеш ли какво ти трябва, Соломонка? – Чечита го посрещна и се притисна в него. – Спокойствие ти трябва.

Той мълчеше напрегнат. Тя го прекъсна нервно и умолително:

– Знам какво рискува току-що, но го прескочи! Спокойствие ти трябва.

– На мен ли ми трябва спокойствие? – засмя се Горгий.

– Единствено спокойствие.

– А на Пого какво му трябва?

– След това, след това...

– Ти трепериш?

– Треперя.

– Трепериш?

– Треперя.

.....

След „това“ Соломон Горгий за първи път в живота си запа чисто гол, топлен от голото женско тяло, обвило се около неговото. В стаята, освен тиктакането на будилника, остана да вибрира само неговото равно дишане. Чечита Чипочер – „самарянката“, както я запечата дълбоко в съзнанието си Соломон и все се ядосваше на грубостта в определението – се облече, загаси реотановата печка, внимателно го зави с още едно одеало и го целуна по челото.

– Единствено спокойствие – нечуто каза тя и вдигна яката на мантото си.

Навън дълго се озърта, престаши се и излезе на улицата. Стъпките ѝ бяха единствени в нощта.

XV

Половин час преди началото на спектакъла аз успях да вляза в университета и се запромъквах из препълнените коридори. Учудено оглеждах студентските групи и, бих казал, агитки, доста от тях бяха с плакати и свити транспаранти, а и доста раници видях. Петнайсет минути имах разпразии долу на входа с портиерите, не ме пускаха, щото нямах нито студентска книжка, нито преподавателска карта. За моя изненада те дори не бяха сигурни дали ще има и какъв ще да е този театрален спектакъл, в който съм бил участвал и т.н., а най-интересното бе, че зад тях стърчаха някакви костюмирани младежи. Забелязах как портиерите се обърнаха към тях при моята поява и претенции, но онези само вдигнаха рамене. Нещо се готвеше, това бе недвусмислено, ала аз се бях пооткъснал малко от злобата на деня предвид семейните си проблеми. Цяла нощ не бях мигнал, детето ми гореше от температура, която почти не спадаше, а ”Бърза помощ” отказваха да дойдат и само даваха съвети. Тичах и по нощните

аптеки и там получавах съвети, премръзнах, а на сутринта хукнахме по спешните кабинети. По обед температурата на дъщеря ми тръгна надолу, жената бе грохнала, легна да спи и спа целия следобед. В четиринайсет нула нула ни бе уговорката да се събираме, да подредим декора, да групираме за последно нещата с една конспектираща репетиция – всичко това трябваше да пропусна, а и нямаше как да се обадя. Коста Динов, племенникът, идва на два пъти, да разбере защо ме няма и как се развива болестта. Един вид, вестоносец. А нервната атмосфера, която го бе изпратила, му се бе отразила и на него – бе почнал леко да заеква, никога не бях го чувал. Аз се наливах с кафета и стисках юмруци до побеляване, но бях безсилен – жена ми, горката, бе така изтощена, че не смеех да я товаря повече. Ако получеше някоя нервна криза – още по-лошо. В крайна сметка обещах най-тържествено, че жив-умрял до час преди началото ще бъда там и че безкрайно съжалявам, но такива са обстоятелствата. Единственото успокоително бе, че детето не бе вдигало отново температура и също спеше след изтощителната нощ. Така и ни го описваха вируса, де. След половинчасово шепнене с жена ми и след пристигането на тъщата, аз най-накрая се втурнах към университета – действително в последния момент.

Костаки спомогна и за влизането ми в сградата, него малко хора не го познаваха. Като го мернах, регнах:

– Костаки, ела, че не мога да ги убедя в участието си!

Влязох, дори с половин уста ми се извиниха за потрошените нерви. Костаки бързаше за нещо, но успя да ми съобщи новините.

По обяд имало таен студентски съвет, на който се решило да се използва вечерта за обявяване на студентска стачка и подлагане на гласуване за евентуална окупация (следователно предопределена). Марго присъствала като представител на готвената театрална изява. Било поставено условие: „Кино” да бъде част от своеобразен предосмодекемврийски Ден на студентската самодейност, имало и някакъв сценарий, в който ние сме били трета точка. Марго естествено нямала какво да направи, несъгласието или съгласието ставали фиктивни.

– Какво!?! – Соломон бил вбесен. – Ама какво е това, бе! Като са окумуш, що не се организират самостоятелно, а ще ползват за патерица чуждия крак!

– Такива-онакива – отвърнала Марго, – революционна ситуация, няма правила. Нищо не можем да направим, а няма да се откажем, я. Но няма да е самостоятелно...

Въпреки това, убеждаваше ме Костаки, подготовката минала добре, цял следобед отигравали по-трудните места и били съсредоточени – още повече при моето отсъствие мобилизацията била над очакваното. Това ме облекчи донякъде и помня как, докато бързах през коридорите, в главата ми се въртяха разни алегии от областта на физиката; желязото има свойства да се намагнитва, поставено в магнитно поле, частиците му се строят и подреждат и то постига резултати, които иначе не са му присъщи. Щом моите хора не са се залутали хаотично, не са се анихилирали, а критичната ситуация ги е дисциплинирала и целенасочила, това е добре, мислех си аз.

Не се съдържам и надникнах в залата. Бе препълнена, на първите редове седяха притихнали няколко академични лица, зад тях студентското войнство бушуваше, атмосферата – приповдигната. Чак стомахът ми се сви. Зърнах на крайните места и Соломоновите роднини, бащата и чичото, седяха смутени и с първично любопитство въртяха глави. Някой ме побутна по рамото. Обърнах се, бе високият Евлоги, усмихнат.

– Къде са нашите? – попитах.

– Във файето – посочи ми той с дългия си пръст, – тъкмо сега Соломон се разправя с шефа на студентския стачен комитет.

Тръгнахме натам. В нещо като полукръг се бяха наредили нашите – Марго, Пого, Софроз, Елиза, Чвор, Джеймса; пред тях Горгий ръкомахаше на нископодстриган, изрядно костюмиран студент, гладко избръснат и с неопределена физиономия. Разговорът се заплел в това, че според комитета „формулата“ (сценарият) била нужна, за да дойдат „шефовете“. Хванах последните искри:

– Виж какво, братчед! – накокошинен бе Соломон Горгий. – Ако смяташ, че баш професори, доценти и всякакви доктори няма да дойдат, когато ще се играят Ботев, Вазов и Вапцаров, а ще дойдат, щото ще им пееш песни и правиш маймунджилъци, значи си си объркал държавата. Разбираш ли, Сивков? Патрондаш нямаш, а политиката е алъш-вериш.

– Сивов – отвърна спокойно младежът.

– Моля?

– Сивов ми е фамилията, не Сивков.

– Нищо. Във второто поне има нюанс.

Посрещнаха ме ентузиазирани, Горгий ме прегърна; въобще всички бяха развеселени. Разпитаха ме за състоянието на щерката, пожелаваха скорошно оздравяване, но и бързо ме изоставиха – всеки гледаше да си подпомогне с другия, но и да бъде

със себе си и собственото си съсредоточаване.

– Герги – бе прегърнал Погодин Соломон, – с това „к”, което прибави към фамилията на десантника, си създаде к-ръвен враг, разбра ли ти?

– Е, не беше умишлено.

– В политиката умишлено или не е без значение.

– Бе какво ме интересува политиката! Нито съм го виждал този досега, а може и никога повече да не го видя.

Чвор ми обясняваше как „създал организация” за изместване на тежката катедра. Катедрата бе свалена пред подиума и застлана, стана ни авансцена. Пространствата отляво и отдясно бяха осеяни с паравани, зад два бяха наредени барабаните на Джеймса. Щяхме да играем върху тесния подиум и върху „катедралната” авансцена, а да изчакаме зад параваните или навън – един лабиринт достигаше и прикриваше вратата; но всичко това успях да регистрирам след началото. Сега ми е трудно да предам подробности около състоянието на всеки един от компанията. Аз дотолкова се бях откъснал от техните преживелици и страсти целия ден и твърде дълго си бях въобразявал у дома какво ли сега правят, кой в каква кондиция е, че всички ми се видяха еднакви, еднакво спокойни и еднакво наелектризирани. Струваше ми се, че само аз треперя, само аз съм смутен, което не бе вярно, безспорно, просто бяха успели да затрептят в резонанс, в общност. Най ме изненада държанието на Погодин, който единствен ходеше и разговаряше с всеки; дойде и при мен, каза ми хич да не ми пука и да играя без каквото и да е пренапрягане; по-добре било вяло и наглед несигурно, отколкото възторжено и пренавито, второто би изглеждало и глуповато, и нелепо, и смешно. С Елиза Карзай се разговорихме по-надълго, тя съчувстваше и се вълнуваше от семейните ми тегоби, нейната Нора също понакашляла, но и тя се надявала, че тази зима нямало да има епидемии и тежки грипове...

– Вуйчо – дръпна ме настрана Горгий. – Как си? Не си спал, разбрах?

– Един-два часа на зазоряване придремах...

– Съжалявам, че така те притеснихме. Но в крайна сметка ние се уточнихме – ако не дойде вуйчото, спектакълът пада, така му било писано. Дори и да не го изиграем при следваща възможност, ще сме го изиграли в себе си – и там вуйчото също ще присъства и също няма да има кой да го замести...

– Така да се каже, човек предполага, а онази с кълбото... в общи линии, дето се вика... разполага.

– Моля ти се. Нищо фатално от един паднал спектакъл. Благополучието преди всичко. Но хайде, хайде... Хора! – викна той. – Почват! Давайте по местата!... Та, вуйчо – погледна ме той, – да целунеш и от мен щерките.

Също така не си спомням преди влизането да съм забелязал в суматохата отсъствието на Чечита Чипочер. Помня добре, че си дадох сметка за това внезапно, по време на „градушката“ (солото на Джеймса), когато забелязах тревожното лице на Пого. Така или иначе, световъртежът, който ме държеше преди влизането и ме беше почти парализирал, с други думи произволното регистриране вместо продуциране ме напусна и когато се наредохме, за да изгледаме първите точки от „сценария“, задишах заедно с всички.

Идеята Погодин да стои като бюст-паметник на Христо Ботев при влизането на публиката бе отхвърлена от новите обстоятелства. Все пак бяха съумели да издействат поне постаментът (чинът с надписа) да е издигнат. Зад паравана виждахме само сцената, публиката бе извън обсег. Чуваше се характерното бучене и тропане, омесвани от акустиката на аудиторията. До нас се бяха скупчили момчета и момичета с три китари – чакаха. Те бяха първата точка в сценария. Побутвах се, Горгий им шепнеше какво чакат, няма ли да се качват. Щяло да има официално откриване и после – шъткаха му те. Нищо подобно. Минаха пет минути в безтегловност, залата усещаше, че всичко е готово и нищо не става, пляскаха веднъж, два пъти... Соломон се разбра нещо с Погодин и онзи въздъхна предстартово; смигна ни, разбута китарите и излезе на сцената с Ботевата брада, фризура, костюм, елек, свитък – отдолу по дънки. Залата гръмна. Междувременно към нас нахлу някакъв организатор с листи в ръка, след него се провираше Марго.

– Защо не изчакахте официалното откриване?! – просъска той към Соломон.

Горгий с крива усмивка изпъна ръка по посока на сцената:

– Ако искаш да откриваш след Ботев, върви. Хе... Сценаристи... – и му обърна профил.

Човекът нямаше какво да стори и подпря вокално-инструменталната тайфа:

– Качвайте се! Качвайте се!

– Ти с тая риза ли ще откриваш? – задрачи се невъздържано Горгий; апропо, ние всички бяхме в сценичен вид, а самият Соломон с лилав фрак и черен цилиндър. – Да ти дам ли цилиндър-

ра? Или аз да изляза вместо тебе?

– Какъв си ти, бе! – изрепчи се организаторът и свръхнервиран изчезна.

– Соломон Горгий се казвам! – тихо извика след него Горгий и ни се усмихна щастливо.

Паралелно с това групата на сцената бе запяла ангажирана песен от новото посткомунистическо време, а залата гърмеше и пееше заедно с тях, та ги заглушаваше. Дълго ръкопляскане. И тогава неочаквано (и за нас, Горгий се ококори) Христо Ботев размаха ръка и запя:

– Боят настана-а, тупат сърца ни...

Постъпката на Погодин изненада нас, но не изненада вокално-инструменталната банда, а още по-малко аудиторията – всички ревнаха и настана голяма какофония.

– Ку-ураж дружина вярна, сговорна – викаше и Соломон, въртейки се. – Представете си какъв адреналин е на сцената пред толкова народ! Пого заимпровизира, преди още да е започнал играта!

На мен ми се стори прекалено такова бомбастично начало, но както и да е – явно на нашите водачи, каквито бяха Горгий и Погодин, не им се пускаше инициативата. Ревовете поутигнаха, изпълнителите се поклониха, размахаха китарите и слязоха. Един от тях тупна Соломон.

– Евала, добре сте го измислили!

– Нищо не сме измисляли, ама нейсе! Айде, живо-здраво.

Докато се разминавахме и си подхвърляхме едно-друго, на сцената изскочи – от противоположната страна – някакъв къдрав студент, облечен според интелегентската мода отпреди Втората световна, с дебели рогови очила от зрелия социализъм, каскет и кожена ожулена чанта в ръце. Той се заигра с Пого, докато изчакваше вниманието на залата. Горгий обаче се бе обърнал към Чвор, който бе казал преди миг по повод „Боят настана“:

– Връща се историята! Така са пели ехе навремето!...

– Каква история? Историята не се връща, тя само се тълкува. Сега като излезем, ще стане ясно какво е да се връщаш в историята...

– Гледайте, гледайте! – озаптих ги аз и ги насочих към каскетата.

– ...а това, Влади, тук е кич.

Чвор му махна с ръка и се надигна на пръсти:

– А, тва е Славчо! Хе-хе! Как се е дегизирал на селски интелегент!

– А, това е наистина Сосюр – промърмори Горгий и се заслуша.

Сетне разбрах, че „Славчо” или „Сосюр” е студент от курса на Мраго и Горгий; бил издал стихосбирка с „неосюрреализми” (цитирам Марго), популярен в курса с интеллигентските си пози и осанки и прочие; Сосюр го кръстили не знам защо, може би заради книгата му, а може да е някакъв каламбур. Между другото, оказа се, че залата имала вградено озвучаване, което и работеше, та Марго се бе наела да пусне рок-песента, с която тръгваше нашият спектакъл, затова я нямаше наоколо – бе в стаята на техниците, с касетофона.

Скечът, който Сосюр представи, се казваше, сетне научих, „Портиерът”. Така и до ден днешен не вдях какво общо на практика имаше с обстановката, протестите, окупацията или с „Кино”. Бе типична самодейна изява на младеж с нестандартни качества, от тези, които с голямо самочувствие, пробивност, искрено самомнение и твърде своеобразни творчески резултати (чак трудно определими и анализируеми) са в готовност да бъдат на всяко гърне... или хайде, иначе казано, на всеки сценарий – номер. („На всеки кенеф хартия”, както казваше Джеймса.) И да се справят в опита за изместването на истинския център – макар напълно излишни и най-често ни в клин, ни в ръкав. После си говорехме, че неговата поява бе следствие от паническата сценарна муза на организаторите; че и в сценариите, като в живота, по време на революционна ситуация е възможно всичко. За да не ви тормозя ненужно, ще цитирам части от скеча, който се появи още на следната седмица като самиздат в университета и за който Марго с неприкрита ярост се отзоваваше, че според „нелепата ирония на нещата” се превърнал едва ли не в „манифест на протеста” барабар с автора си.

– Тук съм пратен за една сказка – кашляше Сосюр на сцената. – Дали са ми една тема за домашно... Но защо на мене? Аз какво съм виновен, че съм портиер? До доказване на противното... Противното – каква хубава дума! Темата е: Какво е да си портиер в учебно заведение. Но аз бих я трансмутирал в следното заглавие: Портиер до доказване на противното. Противното – каква юридическа дума! Не, помислете, какво е да си портиер, какво е да общуваш с всички клонове на науката и с целия спектър на знанието? Какви недоразумения и обиди в живота създава. Ето, онзиден ректорът ме праща да олицетворя университета пред работниците, които правят новото стълбище към бул. Сливница. Казвам им най-културно: Турихте ли доста-

тъчно цимент в микстурата? Да не се изрони в причинопоследствие? А един геронт ми отвръща: Да ти го тура в микстурата. Гледай си я сам. Я че си бъркам бетоно. – Засегнах се, един хлип се качи в гърлото...

Залата реагираше подобаващо – масата си има своите парасексуални закони. Дори Горгий, който не спираше да се криви презрително, се захили, когато Сосюр подкара разни филологически каламбури:

– Каква е тая палатализация в ъгъла? – питам една смесена двойка в края на коридора. – Какъв е тоя натиск върху съгласната? Я напуснете книжовния език и излизайте навън, па вадете каквито щете дискурси. Аз отговарям тук за чистотата на езика и пред началството отговарям. А те ме гледат, пушат най-нахално и ми се смеят: Пурист! И гледам ги – хубави деца, миокардът да ти се свие от радост, ама какви са тия айнщайнови моди? Едно време древните гърци какво са казали? Девическата униформа да е трапец с равни страни, коя с по-голяма основа отдолу, коя – отгоре, всекиму според дамските принадлежности, всяко сечение според конусите. Полите на момичетата – равностранны триъгълници, хем по-дължки, до под коленете. А сега какво е? Питагор да би станал сега, с тия поли какво ще направи? Едната страна на полата – хипотенуза, която както и да я въртиш, както и да я изчисляваш, все квадратът не може и не може да се изравни със сбора от квадратите на катетрите...

Накрая Сосюр издекламира гвоздея в скеча – песента на портиера.

– Аз тука съм ви приготвил песня, от мен сочинена... (Към Погодин.) Да ме прощава Ботев... (Смях.) Кръстил съм я с дължкото заглавие: „Песен на портиера, който ежедневно контактуваше с преподавателите по...” и тука следваха изредени всичките университетски специалности от кандидат-студентския справочник (смях). Но сега за пред вашата нетърпелива аудитория ще я прекръстя на простичкото

ПОРТИЕР ДО ДОКАЗВАНЕ НА ПРОТИВНОТО

*Ние сплетохме здраво ръце -
разменихме по две-три крошета.
Миокардът на мойто сърце
беше с излаз на четири морета.*

На Мане и Моне бях във плен.

*Разсъждавах надълго със Платон
за ел.ток и магнитно поле
насред ниското Шуменско плато.*

*Покер хвърлих със френския крал
и докарах му бърбечна криза
със вербалния соц.реализъм
на ротондата „Кент Флош Роял“.*

*В Атлантида търгувах с текстил.
Из Европа един призрак броди
и доведе различни народи
до етил, диетил, триетил...*

*Отработих сфумато с молив,
после корен от три хикс намерих.
Зная вече, че *dit spiro spero*,
и това е прекрасно, нали?*

Пляскахме и ние.

Но подир тази изява на втората точка в сценария аз почувствах голяма несигурност. Поставено на основата на този скеч, на растящото нетърпение в публиката, която очевидно очакваше стачката и залпа на протеста, сред която малцина бяха тези, които знаеха за „Кино“ – нашето начинание (и сериозността, с която го бяхме построили) изведнъж ми се видя имагинерно, нелепо за момента, нежелано; изпитах истински страх. Смущение прочето и на лицето на Елиза.

– Хайде стига толкова глупости! – изкомандва Горгий. – Чефо, загасяй лампите и насочете прожектора към Ботев! Ние сме!

Загасянето на лампите бе знак за Марго да пуска песента на „Ахат“. Отново се зарадвах на хрумването да започнем така – парчето бе над пет минути и даваше достатъчно време да се отърсим от досегашното и да стъпим в привичното.

– Хич да не ти пука! – кимнах аз на Елиза, а тя отвърна:

– Чудя се вече дали си заслужава... Успех, Соломоне! – тихо извика на Горгий, но той беше вече на сцената.

XVI

Залата угасна и един от трите халогенни прожектора (заслуга на Джеймса и управлявани от Коста Динов) освети паметника

на Ботев. Соломон, с цилиндър в ръка и наведена глава, отдаваше почит до заглъхването на „Ахат“. Светнаха и другите два прожектора, Горгий пристъпи към авансцената. Въведенията, които той бе приготвил, бяха предимно цитати, прекъсвани от някоя и друга обяснителна ремарка. Соломон четеше цитатите като телевизионен водещ – с често вдигане на глава, а разясненията даваше като учител, очи в очи със залата.

Преди да отвори уста обаче, зад гърба му се чу тропот – закъснели, пристигнаха ректорът и най-близката му свита. Горгий ги изгледа многозначително, отстъпи им място да минат през сцената, което те направиха най-безцеремонно. Неловкост и недоволствие обходи студентските банки.

Същинското представление започна така:

– „В Галацкия централен затвор, гдето имало затворени около стотина души за разни престъпления, приели нашия хапуз с обикновено равнодушие. Когато се научили, че той е затворен за твърде прости и непопулярни работи, не приели даже да го поздравят с „добре дошел“. Скоро обаче той им се препоръчал. Държал им реч, в която ги нарекъл граждани на бъдещото сиромашко царство, когато няма да има затвори, богати чокои или сиромаси, следователно и никаква кражба, защото всеки ще да има туй, което днес няма. Обяснявал им, че тогава ще да бъде кражбата позорно и безчестно дело, а днес – който краде, той е честният човек! Затворниците, които слушали с внимание новия апостол, плеснали с ръце и го дигнали триумфално.

– Граждани, хайдете сега да си опитаме силите! Кой е най-якият помежду ни? – ревнол Ботьов и засукал ръкави да се бори.

Всичките, които му излезли на мегдана, той ги навалил, а останалите се признали „свалени“, казали, че не могат се бори с него. После тия подвизи затворниците признали старшинството му над тях и го избрали за цар.

– Гладен съм, граждани! – казал той.

Събрали му пари, облекли го по-чисто и го хранили, колкото време стоял при тях.”

Тази любопитна сцена откриваме в книгата „Христо Ботьов, опит за биография“ от Захари Стоянов. Впрочем и следващите три цитата, които напосоки ще осветлят по нещо не съвсем популярно от емигрантското, революционното и творческото битие на Ботев, също са взети от там.

Да, в затвора поетът е бил цар, но ето какво царят е вършил навън:

„Шубата била променена за едно старо и охлузено палто (за

пари – б. С.Г.). Случвало се Ботьов да няма панталони и това палто, което било до земята дълго, изпълняло длъжността и на панталони. По бели гащи, ботуши до коленете и палтото отгоре – никакво подозрение не можело да се възбуди, че съществува криза в тоалета. Един път, когато бил в залата на читалището, гдето имало невиносива горещина от собата, един аристократ забележил на Ботьов – защо той е дотолкова грубиян, та не си хвърля миризливото палто? Ботьов навел глава и излязъл без всякакви критики, но задигнал галошите на аристократа, които дал да носи другарят му Христо, който бил останал съвсем бос.”

Ние познаваме неговата поезия и проза, но Ботев се е занимавал и с преводаческа дейност. Веднъж той е бил натоварен от Каравелов да преведе една... аритметика! Захари Стоянов:

„Докъде края преводът е вървял добре. На свършване обаче, в рубриката „Задачи за упражнение”, той се сетил, че е Ботьов, че е решен да умре за своята идея, че не трябва да остане сух и в тоя строго специален предмет. Като се е наблягал, че заглавието Аритметика ще бъде гарантирано от всякакви цензури и подозрение, взел и нахакал следующите примери на най-крайната коричка:

„Султанът има 800 жени, които всяка година се умножават с по 75. Колко е достигнал харемът на негово величество в разстояние на 10 г.?”

Асен и Петър освободиха България от игото на гърците в 1190 г. След 216 години България падна под властта на турците. В коя година отечеството ни изгуби своята свобода?”

Току под един пример за н. в. султана следва следующият:

„Свинята се праси 2 пъти в годината, средно число по 9 прасета. Ако имаме 12 свини, то за 2 години колко щат да станат, ако половината от опрасените първата година се опрасят и те два пъти през втората?”

Няма никакво съмнение, че тоя пример за свинете е турен нарочно подир примера за султана за подигравка и насмешка... Същата нощ книжарите си направили сами обиск, като унищожили всички екземпляри.”

И пак Захари Стоянов:

„Жена му Венета разказва, че един път не били яли цял ден, а той ходи, та се лута да вземе назаем от някого два-три франка. Като влязъл в стаята, майка му се била свила върху една постелчица със сгърнати ръце, потопена в грижи и в страх за бъдещето – да не умре в чуждата земя от глад. Ботьов подпрял вратата с гърба си и като се изсмял колкото може, почнал да я подиграва

така весело и засмяно, като че две воденици се търкаляли само за негова полза.

– Мале, я остави ти това мислене, холам, ще ти побелеят косите – почнал той. – Толкова години си яла, та какво си придобила? Потърпи малко. Помниш ли като те бутна веднъж старият по стълбите? А на ума ли ти е, като падна чичо в казана, как му се беше обелил суратът? А когато старият те турил в чувал и те прехвърлил през плета?

Старата жена въздиша и охти, а после не може да се стърпи, почва и тя да се смее заедно със сина си, засмиват се всичките и забравят минутно за опустошителния глад. А положението горе-долу таково: владиката иска за печатницата пари, кираджията на зданието също, хъшлаците дохождат един по един на доклад, кой за пари, кой че другарят му затворен, жена му Венета се приготвява да ражда, а Ботьов пее из стаята!”

Този епизод се отнася към есента на 1875 година – половин година преди Вола.

Странното бе, че публиката, в началото внимателна, към края на въведението зашумя, оттече се в локални разговори. Горгий не се трогна, но се чувстваше как думите му губят тежест, как всичко тръгва на лошо. Стигна се дотам, той да прекъсне, да отпусне листа и да се взре строго в тълпата. Чуха се няколко несмели изсвирвания. И в този вакуум, в който преподавателите не смееха да мръднат во главе с ректора, безизразни, от единия край се изправи Емо (познахме го по гласа) и извика:

– Ей, млъкнете! Ако не ви е еня за Ботев и Яворов – излизайте!

Бе посрещнат с освирквания. Соломон вдигна ръка и успя да изчака утихването и да довърши сред тишина, но бе осезаемо как освиркванията повлияха и на неговия глас.

А иначе докато той говореше, Ботев бе изчезнал, бюстът – обърнат на маса, параванът – обърнат с картата напред. Механджията (Чвор) се появи и пак хлътна някъде. Аз, с несигурни стъпки, при финалните думи излязох на сцената, спънах се, както бе по режисура – и то се спънах най-красноречиво, от притеснение, и се бухнах на масата. От фрашканата зала ме облъхна такова дихание, като стена, че не посмях да вдигна глава няколко минути, сащисан. Забелязах, че и Чвор играе наведен. И въобще той не се изправи през целия спектакъл, а когато по-нататък трябваше уж да гледа публиката, той въртеше очи неопределено и бързаше пак да ги сведе. Тембърът му бе отчетлив, стабилен,

режеш, но с това се изчерпваше сценичната му смелост.

Погодин обаче започна на ниво и, както се очакваше, публиката веднага заимпонира. Зарадваха се и на виното, и на желанието да пие, и на „глупци“; при „грабят от народът гладен“ френетични аплодисменти го заглушиха за дълго. Но Погодин се бе озверил и с цялото си поведение провокираше тълпата, интонираше и жестикулираше така, сякаш те са смелите в механата, тоест залата, които само крещят и се зъбят, но когато изтрезнеят, тоест излязат от залата, разпаднат се на групички, ще забравят и клетви, и закани. На тази провокация пък заимпонираха преподавателите, които демонстративно запляскаха. Аудиторията забуча заплашително, пак се чуха освирквания и когато Погодин завърши съвсем тихо, съвсем искрено и от себе си, че вече няма мило, драго, а:

– Вий... Вий сте идиоти.

– когато им хвърли това „идиоти“ най-безстрастно, но безпрекословно, се случи обратното на очакваното. Овикаха го и се наежиха срещу му.

Ние и тримата на сцената, без да сме го замисляли, стояхме замръзнали. Соломон излезе и реагира мигновено – дойде и един по един ни докосна; след докосването всеки с бързи крачки напусна сцената и декорите отново се завъртяха.

Трябва да кажа, че в предварителните анализи Горгий подчертаваше, че носещите сцени, най-ефектни и ефективни за спектакъла, са Опълченците и Вапцаровото „Кино“; ако успеешме тях да изнесем силно, общият успех е неизбежен. Моята солоизява от Димчо Дебелянов също бе силна според него (макар и с изкривено съдържание), но все пак тя е еднозначна, тя е поемане на дъх; пък и когато всичко е в ръцете на един, рисковете са по-малко. Затова и щом започнахме Опълченците, на мен все ми се струваше, че не върви, че не се получава, може би бях напласнен от станалото в механата, а може би наистина не вървеше.

Но преди това въведението:

– “Ний сме убедени, че ако зададем въпрос: кой е първият гений в България – целият народ без колебание ще извика: „Иван Вазов!“

И тъй си е, аслъ.”

С тези думи Алеко Константинов започва своя феилетон „Списък на българските гении“. В него атакува г-н Вазов не като писател, а като юрист. Впрочем от многото одежди, които е обличал патриархът на българската литература, тук ще обърнем внимание само на една – черната тога на съдебен председател.

Иван Вазов е председател на Берковския съд една година и един ден.

Спомен на В. Кацаров:

„След разглеждането на едно дело Вазов, който беше на отделна маса, почна да пише присъдата. Той обаче се забави доста и Стоянов го помоли да побърза. Вместо да прочете присъдата, Вазов показа на съдиите странна рисунка, на която бяха изобразени техните глави, и каза: „Ето ви присъдата!“

А как гледа на дейността си самият патриарх? В неговата хумористична поема „Моята съседка Гмитра“ четем следното:

„Ала маца спи, нехае
юридически доводи:
та и да чуй, не се знае
тя разбра ли ще що-годе.

Тия мъдрости, ей богу,
нейний слаб ум не би сфатил,
та отбира ли ги много
и БЕРКОВСКИЙ ПРЕДСЕДАТЕЛ?“

Но да се върнем към Алековия фейлетон. Цитираме цитиранията „Присъда № 123 на Берковски окръжен съд“:

„На 7 априлий 1880 г. Берковски окръжен съд разгледа тъжбата на Еленко Атанасов от с. Костенци против Михал Първанов из гр. Берковица, на когото кучето му изяло 19 ярета и ягнета . (...) Съдът присъди: В името на негова светлост княз Александър I – кучето на Михал Първанов да се убие съгласно с духа на чл. 170 от Отоманския наказателен законник. Тая присъда е неокончателна и т.н. Подписи: председател Вазов, членове...“

Продължаваме с началото на коментара на Алеко относно присъдата:

„Жално е, че това гениално творение умълчава някои подробности, например: как е била връчена призовката на кучето, защо не са разпитани в качеството на свидетели потърпевшите ярета, които са останали живи – може би щеше да се установи, че кучето не е действало предумишлено, сиреч – с предварително изработен план, а под влияние на раздражение... Най-сетне, може да се е намирало в състояние на невменяемост. Впрочем, и кучето е виновато: защо не е подало апелационна жалба против присъдата на г-на Ивана Вазова? Роднините и ближните на кучето трябва да вземат мерки, за да реабилитират тъй жестоко потъпканата му от г-на Вазова чест.“

Толкова със *Списъка на българските гени* и Алеко.

И така: „Възраст – 35, ръст – среден, очи – пъстри, мустаци – руси, челност – овална, лице – също, религия – българска” – това е графата „отличителни белези” от паспорта на Димитър Волазов. Този паспорт обаче е бил фалшив и с него е напуснало България едно лице, чиито истински имена са Иван Минчов Вазов.

Спомням си също, че понеже и аз не бях чувал въведенията досега, също се заслушах в тях. Колкото и лаконични и свободни да бяха, те все пак сполучваха да дадат втори план на това, което предлагаме на сцената. Публиката – в определена степен вече обвързана с очертаващата се структура на представлението (като всяка интеллигентна публика) и усетила, че е свидетел на нещо всъщност очакванията ѝ, реагира в унисон и започна да се увлича. Много спомогна и драматизацията на Опълченците с кафенето преди Шипка и така нататък. Макар да тръгна спънато, студентите търпеливо изчакаха Чвор, който бе с най-аматьорско излъчване от нас, да се ентузиазира и отърси от сковаността; появата на Елиза предизвика шушукания, но заздрави играта – тя запълни сцената и бях уверен, че повечето погледи следяха нея с интерес не по-малък от баталията, която ние водехме около „върха”-параван. Двойният план – страстите около листа и музата на авансцената и страстите около „екрана” на паравана – постигна своя резултат и ние влязохме в ритъм (някои неща просто ги „изядохме” от бързане), и публиката пресекна чакаше да види какво още сме измислили от до болка познатото стихотворение. Без съмнение в тези изводи съм повлиян от разсъжденията *post factum*, от безкрайното връщане назад от всички нас заедно и в себе си всеки сам; понеже в разгара на играта, погълнат и настървен, аз само чувствах пробива в настроението, симпатията и вниманието, чувствах го като горещина по бузите и ушите и от това, признавам си, преигравах и в едно от слизанията Горгий ми го каза, но не като сгълчаване, а като констатация. (Между другото, сгълчаване е имало отзад постоянно, но по отношение на Джеймса и с разумната цел озаптяване на барабаните му.)

Това, за което Горгий се сърдеше сетне на Пого, бе, че отново наруши текста – сега в обратна посока, не за провокация, а за флирт с публиката.

– Млади студенти! – бе извикал „опълченецът”. – Венчайте България с протестни ленти!

И по-нататък прословутото:

– България цяла сега вази гледа! – местоимението и акцентът

бяха сменени.

Залата отговори салоноломно, чак стана трудно да овладеем финала с всичките му орнаменти – боксови сцени, дружното хоро; и Радецки пристигна наистина с гръм скандирания, а ние целяхме репликата да се произнесе във внезапна тишина.

Апогеят на Волдемар Чвор се разрази, когато той остана сам за финалния куплет, за да произнесе „И днес йощ Балканът...”. Студентите подхванаха фразата от него, той се усети да замлъкне и да ги остави да завършат. После разпери ръце в позата на рок-звезда и се прибра, разминавайки се със Соломон.

– „Диагноза: *Vulnus selopetar capit perfor.*

Анамнеза: Сам се гръмнал в главата.

Status praisens: Мъж от среден ръст, с правилно телосложение и добро питание.

Вътрешните органи нищо особено не представляват. Пулсът бърз, аритмичен... В дясната темпорална област един пръст навън от външния край на веждата и половин сантиметър над нивото на веждата има една рана, звездообразна, с неправилни ръбове, дълга около два сантиметра отгоре надолу и един отпред назад с неизвестна дълбочина, чиято околност е малко подута. Клепачите и на двете очи са толкова подути и екимозирани, щото не може да се видят очите в какво състояние се намират. Болният е в пълно съзнание. Оплаква се от болки в лицето, главата, врата. Няма никакви парези или парализи засега. Общото състояние удовлетворително.

30 ноемврий 1913 г. (рано сутринта)”

Това е болничен лист № 11858 на приемната книга за постъпването на Пейо Яворов в болницата. Вестник „Русские ведомости” от 1 декември, следващия ден:

„САМОУБИЙСТВО ЯВОРОВА. София. Сегодня София взволнована трагедией, происходящей в семье известного поэта – драматурга Яворова. Ночью застрелились сам Яворов и его жена, дочь знаменитого болгарского общественного деятеля Каравелова. Г-жа Яворова уже умерла, Яворов со слабыми признаками жизни перевезен в госпиталь. На спасение его мало надежды.”

Бележката на Яворов преди първия (неуспешен) опит за самоубийство:

„Моята Лора се гръмна сама. Аз отивам по нея. Яворов.”

Спомен на Дора Габе:

„Яворов се оплаква, че не може да работи, че никога не е сам,

че му трябва самота, че загива. Влезе Лора и той добави раздразнено:

– Защо не иска да разбере, че без работата си не мога!

Тя му отвърна, че не обича стиховете и името му, а само него. *Нека той не обича работата си повече от нея* (курсив – С. Г.).”

Пейо остава жив. Но сляп. При липса на други свидетели освен него мълвата го прави убиец, поетът пада по улиците, никой не му подава ръка, чува само шушукания. Понася 36 инжекции в зениците заради малката надежда за проглеждане. (За сравнение: един ранен офицер от войната едва издържа две инжекции и захвърля своята надежда за проглеждане заради жестоката болка.) А Яворов няма и пари – ходи гладен. И дори пише следната молба:

„МОЛБА

до Председателя на Народното събрание

от П. К. Яворов, писател

Уважаеми г-н Председателю,

При един нещастен случай изгубих зрението си дотолкоз, че не бих могъл да изкарвам прехраната си нито чрез служба, нито чрез друга подобна работа. Все пак аз мога да продължа литературната си деятелност с помощта на лице, на което да диктувам и което да ми чете. Затова моля Народното събрание, ако намира, че досега съм бил полезен работник в нашата книжнина, да ми даде възможност чрез една пенсия да живея и работя по-нататък, тъй като съм лишен от каквито и да било средства за съществуване.

Прилагам медицинско свидетелство.

С почит: П. К. Яворов”

Четири месеца по-късно се събира съвет. Съветът трябва да реши дали да повдигне наказателно дело за убийство срещу Яворов. Събира се в деня, в който поетът насочва за втори път пистолет към слепоочието си. След като първо е изпил отрова.

„Градушка” потече и докато течеше, имах възможността да попивам по-добре реакциите на аудиторията. Че сцената вървеше вяло, е излишно да припомням, ние го бяхме пресметнали. Според мен причината се коренеше в диапазона на изразните ни средства, твърде широк за способностите ни. В първата половина, преди градушката, залагахме на фините детайли, някои драматични формули (които не се получиха), повече подмолно осмисляне. Докато след това изпадахме в другата крайност – с метеорологически скечове, шарения от пози, облаци и ди-

ректен патос. Всичко това снижи ефекта от *Отпълченците* и от въведението за Яворов, а аз забелязах и друго – постепенното неодобрение от академичната прослойка. Сигурен съм в това, защото причината бях основно аз, тоест моята роля на пияница. (Другата бе пародийното начало.) Ние и говорехме, че фигурата на пияницата ще раздразни с тенденциозността си, туширах я, доколкото съумявах – но тя просто бе заложена в концепцията. Щом стигнахме до там, чак „трудът кървав“ да се фокусира в свършваща се бутилка, лек спазъм премина през лицата на по-възрастните ерудити и някои открито възроптаха. Самият ректор обърна длани от недоумение. С него впрочем се случи досадно произшествие по време на „Градушка“, което допълнително изостри положението. От задните редове политна хартиена ракета, която по неведомите пътища на иронията на кълбото на съдбата се заби точно в ректорския врат. Последваха сподавени смехове отгоре, възгласи „Срамота!“ отдолу; за миг отстрани изскочиха същите костюмирани младежи (които бях видял на портала – или подобни на тях), разляха се като дъга по стъпалата, но явно получиха знак да останат бездействени, та се възпряха. Студентите естествено настръхнаха, а ние бяхме стигнали, слава богу, до кулминацията, до градушката, и пресветванията съвсем затъмниха залата от погледите ни. „Пресветванията“ бяха осветителският принос на Костаки, който включваше и изключваше като смахнат всеки един от трите халогена. А Джеймса пое водещата роля.

Решено бе солото на барабани да е три минути, като Марго да стои пред Джеймса и да му показва колко остава: три пръста, два пръста, един... Барабаните влязоха с гигантска пукотевица в кулминацията, тупурдия до тавана, трещяха чинели, касата се късаше от бързи удари; подир това се изля порой от солобарабанчето, подкрепян от случайни гръмове от останалите барабани и грохот от чинели – ту засилващ се, ту стихващ; сетне цялата звукова картина влезе в смазващ ритъм (като на влакова композиция), който бавно, бавно, изключително и тягостно бавно намаляваше и намаляваше, забавяше до безкрайност (Разбрахме, че през това време Марго отчаяно махала, броенето с пръстите отдавна било пратено по дяволите.) и в крайна сметка се отля в едно леко потропване, ламаринено дъждовно потропване. Залата бе във фурор от солото, повечето бяха на крака. („То стана цял рок-концерт“, прошепна ми Чвор, докато се връщаме на сцената.) На мен ми заприлича всичко на такъв хаос – за малко да се объркам преди финала. Добре, че Елиза завършваше

сцената, нейни бяха последните куплети, а ние превъплъщавахме върволицата от „стари, млади и дечица”. Осветлението – прожектор по прожектор – се стабилизира, а Елиза се изстъпи напред – разчорлена, с почти паднала кърпа на главата, която бавно смъкваше:

– Вън селото се мъкне цяло!

Тя спря и дълго оглежда редовете, един по един, кърпата се свлече и косите ѝ бухнаха на раменете.

– И всички емнали се боси, с лица...

(Аз гледах изпод вежди и понеже бях успял да локализирам съпруга ѝ Карзай по-рано, който не свалеше очи от нея – готов бях да се обзаложа, че някъде при тези думи и тя го забеляза.)

– ...лица мъртвешки посивели, отиват: вечно зло ги носи към ниви глухо опустели.

Тук ние напускахме сцената; Горгий, който надничаше зад паравана и когото почти избутахме, въобще не ни регистрира – бе впил неподвижен поглед в гърба на Елиза. Не можах веднага да си го обясня – от сцената се чуваше пресеклив глас, действително цялата зала бе замряла.

– ...там жътварка бясна хала
просо, пшеница, ръж, ечмени –
безредно, зрели и зелени,
и цвят надежди...

Гласът на Елиза на мен дори ми звучеше монотонно.

– И цвят надежди е пожнала.

Когато тя се обърна и публиката заръкопляска, аз също се облекчих като Горгий: по лицето на Елиза – спокойно, нетрепващо – се ронеха ей такива големи сълзи; и на мен ми забодеше в гърлото при тази гледка. Соломон хапеше устни, разминавайки се с Елиза обмениха поглед, а аз си позволих да я прегърна зад паравана и да я съпровозя донякъде. Но трябваше да се връщам. Идеше и моят час.

Въобще за мен спектакълът течеше като калейдоскоп. Не можех дъх да си поема, нито да подрежда някакви впечатления – водех се от другите, даже не и по интуиция. Всичко ми бе като въздигане и спадове, като живо вълнение, върху което драпам или се нося като шамандура. Освен това за останалите представлението бе балансирано другояче – те изнасяха първите три части, в четвъртата почиваха и после затваряха финала. Аз само бях този, чието соло им даваше почивката, един вид жертвата изкупителна. А като знаех какъв ще е моят етюд и каква полюсност носи и като виждах как пияницата бе прекалена рецепция

за някои, изпитвах болезнено неудоволствие от предстоящото. Знаех, че ще се справя, но усещането, че ролята ми застава между добрите консервативни конвенции и освободените младежки иновации, ме потискаше. Спомням си, че си помислих: ако аз бях сред публиката, в тази част можеше да стана и да си изляза. Впрочем, ще се убедите след малко, че излишно драматизирам и че това е било просто уплаха пред поемането на толкова внимание, но това е и един от най-ярките ми лични спомени от тази вечер, затова не исках да го премълча.

Междувременно Соломон изнасяше въведението:

– „Димчо обичаше да се напива. Веднъж ги намерих в казиното. Димчо много лошо се отнесе с мен: „Ти си един простак, ти си един глупак, ти пишеш едни просташки работи...” Много ме наруга. Аз се ядосах, станах от масата и си излязох. Мина се време. Веднъж Димчо ме среща: „Бай Пелине – казва – сгреших, прощавай. Аз бях пиян.” Рекох: „Пияните хора говорят това, което мислят, когато са трезви, и затова не ти прощавам, не, но не искам да те зная.” Така го пренебрегнах. Той праща пратеници при мен да се помирим. Аз не го мразех, но отказвах... Така през време на предпоследната война (Първа световна – б. С. Г.) иде той при мен малко смутен и казва: „Бай Пелине, на фронта отивам. Аз зная – казва, – че ще умра, че ще ме убият.” Беше така някак си много уплашен. „Ще ме убият – казва. – Зная, че ме презираш. Аз направих спрямо тебе едно престъпление. Дойдох да си взема прошка от тебе, да те моля да ми простиш.” Прегърнахме се, целунахме се, простихме се. Той замина и не се върна човекът.”

Този спомен е на Елин Пелин и е в прословутата му беседа „Как пиша”. А ето един спомен на Йордан Мечкаров:

„Димчо бе влюбчива натура и бързо се увличаше подир всяко интересно и хубаво момиче. Независимо от любовта му към една учителка от Ихтиман, той бе безумно влюбен в една студентка от София, Елена Петрунова – любов чисто платоническа. Трагедията на тая девойка, застреляна от баща си полковник Петрунов, който след това се самоуби, беше необикновена сензация за цяла София, а Димчо хвърли в отчаяние. Димчо преживяваше толкова дълбоко скръбта по „Ленчето”, че почти всеки ден ходеше на гроба ѝ, а нас, приятелите му, ни караше да го придружаваме посред нощ в гробищата и там, захлупен над гроба ѝ, той ридаше, докато ние самите, изплашени от тая шекспировска обстановка, го издърпвахме насила и поемахме към града...”

XVII

„Всички телефонни жици са изпокъсани. Противникът настъпва с превъзхождащи сили. Моля да ми се изпрати подкрепление по посока на с. Долно Караджово, застава № 2.”

Това са последните бележки в адютантската книжка за донесения, водена от ротния командир подпоручик Димчо Дебелянов. А ето какво разказва свързката:

„Когато стрелбата спря, Димчо поиска да се опаше и да излезе. Поясният му ремък с ножа и револвера висеше окачен на един нисък клон до скривалището. Войникът, който му ги донесе, забеляза, че дръжката на ножа е ударена от шрапнел, и му я показа. Димчо погледна оцърбения нож, помисли малко, па каза: „Дано се свърши само с това.”

Но не се свършва само с това. На 2 октомври 1916 година в 11 часа Димчо Дебелянов е улучен от куршум в корема.

„Нали няма да умра?” –

това са последните думи на поета, чиито най-известни първи два стиха са:

Ако загина на война, жал никого не ще попари.

На сцената – самотна пейка. Самотна пейка на самотна алея в самотен парк. Свири вятър. (Джеймса огъва и думка по ламаринен лист.) На пейката, преден план, е поставена една бутилка, половинка, с етикет към залата. Концентрат. Тъмно е. Отзад се явява някаква окъсана фигура (аз) – в ръка с фенер. Бавно се дотътря до авансцената и повдига фенера – осветява сбръчкана физиономия. Устните се размърдват и изричат тихо:

– Търся хора...

Публиката мълчи.

– Предлагам партия за едно шише...

В публиката някой се изстъпва:

– Колко имаш?

Тръпка от смях преминава. Аз им обръщам гръб и тогава виждам бутилката. Стоя дълго, без да помръдна. Оглеждам се, озъртам се. Никой и нищо. Правя обход и внимателно, примирено сядам на другия край на пейката, свалям шапка за поздрав и пак я поставям. Мъча се да докарам Чарли Чаплин. Очите сами бягат от мен и неизменно залепват на шишето; накрая заставам така – с обърната наляво глава.

– Аз искам да те помня все така: бездомна, безнадеждна... и

унила...

В публиката преминава същата тръпка. Странникът бавно се мести, мести, оглежда се за последно и слага ръка върху бутилката.

– В ръка ми вплепа пламнала ръка (*Той я вдига и отърква етикета в бузата си, сетне бързо я мушка под сакото.*) и до сърце ми скръбен лик склонила.

Залата се кикоти, съдържано все още, в очакване. Аз разглеждам салона и мърморя:

– Градът далече тръпне в мътен дим, край нас, на хълма, тръпнат дървесата...

Не издържам и бурно отпивам. Голям гълток.

– А така! – реагира някой. Аз държа смирено шишето в скута и се кокоря. Отпивам отново и се облягам назад; отпускам се.

– И любовта ни сякаш по е свята (*Надигам да видя колко съм отпил.*), защото трябва де се разделим.

Пия, преполовявам съдържанието. Тук започва най-трудната ми част. Трябва да живна, да се разстроя, да се въодушевя, да скоча. Компресиран вариант на опиянение. Правя го, но неуверено и неубедително. Играя етюд с шишето – поставям го в края и шепна на колене, с долепени в стъклото очи: „В зори ще тръгна, ти в зори дойди – и донеси ми своя взор прощален...” Изтичвам в другия край и изобразявам печален и жаден поглед. Присламчвам се отново:

– ...да го припомня верен и печален в часа, когато (*Разклащам бутилката.*) Тя ще победи.

Пия. Трепера и пия. Пия и галя, милвам стъклото, глася леко щръкналия етикет.

– О, Морна, Морна, в буря скършен знак (*Старая се да звучи хленчещо-пиянски.*), укрий молбите, вярвай – пролетта ни недосънуван сън не ще остане и ти (*Пия.*) при мене ще се върнеш пак!

Не е останало много в шишето, а странникът го тупва небрежно отчуждено до себе си, клепачите му се залепят и отлепят, бавно, с труд. Той леко се унася, клюма на една страна и се сепва, мига на пресекулки. Понечва да заговори, но нищо не излиза, фъфли:

– А вссе по... с-страшно пада... нош-ш-т над нас-с... (*Маха в пространството пред себе си.*) чъртаят мрежи... прилепите... ф-ф-ф... мрака...

Всъщност аз преигравам и в преплитането на езика, и в позата. Чувствам го, а по-лошото е, че чувствам недоверието, ня-

какво разочарование у аудиторията. Тук някъде стана и това, за което загатнах по-рано и от което се опасявах – няколко от по-възрастните преподаватели, предимно жени, възмутено цъкайки и ахкайки и вдигайки цял ред хора, напуснаха залата – единичният път към изхода минаваше покрай сцената и се наложи да ги изчакам. Аз импровизирах, направих опит да се изправя, да се закрепя на огъващите се крака – протегнах и ръка в смисъл на умоляваше „чакайте, моля ви се, защо така, какво съм казал”. И се бухнах обратно на пейката:

– Утеха сетна твоята немощ чака, а... в своята вяра... (*Отново с опит за изправяне, неуспешен.*) сам не вярвам аз.

Отпивам последната глътка; тръскам празното шише и завършвам:

– И ти отпущаш пламнала ръка (*Обърнал съм бутилката с гърлото надолу и го зяпам тъпо; изведнъж го мятam високо зад паравана. Шишето бе дегизирана пластмаса, нямаше как иначе да постигнем този ход.*) и тръгваш, поглед в тъмнината впила...

Изправям се, опирам се на пейката, тръгвам, крепя се по паравана и смотолевям отчаяно:

– Изгубила дори за сълзи сила...

В края на сцената се спирам и умилително поглеждам самотната пейка, умилително търся и публиката; последните ми думи са с обобщен адресат:

– Аз искам да те помня... все така...

Излизам прегърбен и щом се скривам от очите на салона, извиквам страшно иззад кулисите:

– *О, скрити вопли на печален странник, напразно спомнил празната бутилка!*

Помня как разперих изтерзано ръце, за да покажа на всички отзад, че толкова можах, толкова направих. Залата, помня също, повече шумеше и коментираше, аплодисментите бяха откъслечни и сами се сподавиха. Горгий ми смигна и ме тупна успокоително по рамото, преди да изскочи на „рампата”. Спуснаха се да редят последната сцена, а аз стоях вцепенен и още не можех да се отърся. Елиза Карзай ме хвана за ръка:

– Добре беше, много добре, излишно се притесни, не се отчайвай. Сменяй костюма, че тука въведение няма. Време няма.

Длъжни сме да направим едно отклонение, кратко. Докато течеше ижецитирианият наш минимоноспектакъл, зад кулисите произтекъл разговор, който е особено важен за хрониката и за-

това ще ви го предадем. Погодин Дъждовежд и Елиза Карзай почивали един до друг, когато Пого подхвърлил нещо за съпруга ѝ – впечатлението си, че асистентът показал известно равнодушие към занятието на жена му. И явно уцелил мига, в който при линейното напрежение душата се отпуска и изпуска някои откровения. Не е точно равнодушие, опровергала го Елиза, той си бил винаги странен в затвореността си.

– Пък и той – споделила тя – не ме познава като ученичка. В училище аз бях неизменен участник във всякакви подобни прояви... Тимофей ме срещна вече не като девойка, а повече жена. И то – сама в малкия град. Сега му е трудно да си ме представя другояче. И знаеш ли кое е странното? Когато се сближихме, веднъж (и никога не го повтори) каза: „Почти на трийсет години съм, отдръпнат съм от света и бях решил да се затворя в литературата. (Той и сега си е там, де.) Бях може би на месец от това решение. Ако не бяхме се запознали през този месец, щях да си остана сам.“ Уверен бе в това. Уверен беше, че е бил на месец от самотата. Именно така – и дълго не го разбирах; именно това *на месец от самотата*...

Погодин мълчал изненадан от нещо си.

– И този „месец от самотата“ у него понякога ми тежи, както е през последния месец; мисля си, че и по начало си е затворен в своя си месец. Във всеки случай той малко споделя от това, което му е в главата.

– Прав е – казал Погодин. И повторил: – Прав е.

– Слава богу – въздъхнала Елиза, – днес този месец приключва.

Имаме пълното основание да смятаме, че този разговор е бил препредаден на Соломон от Пого, но не в този или следващите дни, а месец по-късно, когато окончателно се изясни, че няма да видим повече Чечита Чипочер. Но да не изтичваме пред събитията.

Соломон, коментирайки Дебеляновата драматизация, признаваше, че е очаквал друго от зрителската реакция. Мислел, че ще погледнат по-игриво и повърхностно, веселяшки на пародията, но в комбинация със спомена от Елин Пелин се е получило нещо, което е смутило хората, получил се е памфлет и той много се ядосваше, че не го е предвидил и го е допуснал. Заложените чистосърдечни намерения в конкретиката на една творба са проработили в обратна посока и това, разсъждаваше Горгий, е нормално. В крайна сметка смущението иде от там, че

е била подложена на натиск и деформация представа, залегнала в съзнанието още от израстването, от училището, от христоматийната нормативност. Все едно някой да се заиграе с твоите лични имена и от това да ти е само смешно – не, зад смешното ще стърчи интимната болка от посегателството.

Освен това предвид последната сцена, Вапцаровото „Кино”, трябва да отбележа, че Вапцаров беше любимият поет на Соломон и неочаквано за нас той реши да не подготвя въведение към него. Даваше няколко обяснения. Едно, че според правилото за изключение от правилото (също любима му конструкция) ще е добре да се направи функционална липса. Друго, в края на спектакъла спазването на първоначалната структура може да дотежи, да насили еднообразието. Трето, Вапцаров след комунизма стана отново болезнена и все още неяснена тема. Не че нямаше какво да цитира. Той ни разказваше за венчавката на един от осъдените непосредствено преди разстрела, как – водейки ги – оставили нарочно вратите на подземните помещения отворени – в едно от тях били изправени ковчези, в отсрещната чакал попът за ритуала. Разказваше, че последното желание на осъдените било да изпушат по цигара и даже смяташе така да приключи въведението: да призове публиката след малко, след спектакъла, като излезе и запали цигара, да си въобрази, че тази цигара е онази, тяхната, последна цигара и какво е да гледаш как пламъкът неизбежно превръща тютюна в пепел, за да последва другият, внезапен, насрещен пламък – от дулата. Не на последно място, интуитивно Горгий е усещал, че след бездомната бутилка ще е нелеп преходът към ужаса на истинския трагизъм – би отблъснал зрителите. Така че чисто и просто Соломон реши да се качи на сцената, да изчака наместването на декора и да провъзгласи съсредоточено: „*Дами и господа...* – пък после въртележката на „Кино” да повлече вниманието в своя си коловоз; – ...*Никола Вапцаров*”.

– Дами и господа – даде знак на публиката Горгий и кимна в прощален поклон. И обяви: – Никола Вапцаров.

Сцената беше подредена като кинозалон. В средата две тройки столове, плътно с гръб една към друга, едните обърнати към залата, останалите – към паравана в дъното. Параванът беше повдигнат и сега представляваше киноекран. Коста Динов бе качил на катедрата шрайфпроектора (бяхме успели да го получим) и се готвеше да си проектира заготовките. Целта бе да постигнем двойна перспектива в гледната точка на публиката. Истинските зрители щяха да виждат други зрители, на сцената,

взрени в екрана си. Но преди това всичко започваше отстрани, „отвън”, на входа на киното. Един халоген осветяваше стена, до нея билетопродавачка (Елиза), над нея надпис „ВХОД” и на будката ѝ лепнат голям плакат:

Днес прожектираме

ЕДНА
ЧОВЕШКА
ДРАМА

При будката – опашка. Чвор, аз и зад нас наднича Пого (единственият говорител):

– Отвънка беше шум и светеха реклами...

Чвор взима билет и навлиза в тъмното пространство на сцената.

– В афиша пишеше...

Аз последвам Чвор, остава само Пого. Той чете плаката:

– „Една... човешка драма”. Отвънка беше шум и конникът на Крум се потеше – той залепя една монета на плота пред продавачката – от стискане в дланта ми.

Жената го изглежда недоволно от трясането на монетата, но му подава билета. Халогенът угасва, светва сцената. Аз и Чвор сме седнали на столовете с гръб към публиката, въртим се и чакаме да започне прожекцията. Погодин стои отстрани, разглежда киносалона, минава покрай екрана. Сяда, но с лице към истинската публика – отук нататък той ще разказва на нея за това, което става зад гърба му, на екрана. Той ще бъде наопаки на условността, ще я демонстрира и руши чрез заетата позиция. И става тъмно, екранът от шрайфпроектора светва.

– И стана тъмно – коментира персонажът. – В белия квадрат лъвът на „Метро” – той се обръща да се увери – сънно се прозина.

Костаки започва да върти кадрите. Първият е някаква смешна черно-бяла имитация на прословутата марка на „Metro-Goldwyn-Mayer”. (Всички „кадри” ще са черно-бели.) Публиката избухва донякъде насмешливо. (Истинската; ние с Чвор седим и чоплим семки, но то не се разбира кой знае колко.)

– И изведнъж – шосе, след туй гора и в дъното небе – просторно-синьо.

„Заготовките” на Коста Динов са като на онова детско предаване, в което се рисуваше върху стъкло; той слага две изрисува-

ни с туш линии – шосе, до тях три дръвчета – гора, и отгоре два облака – небето.

– И на шосето, точно на завой, се срещат две луксозни лимузини. (На екрана изскачат две коли, американски тип шир и дълж. Костаки ги сблъсква и предизвиква нов смях.) Това – Погодин сочи екрана, на който кадърът е заменен от жена, хванала се за главата, и мъж, посегнал да я спасява – са нашият герой и нашта героиня. След удара излиза джентълмен – тонът на Пого е ироничен – и взема във ръцете си челични като перце примрялото момиче.

В белия квадрат фигурите са същите, но в актуалната поза. Междувременно персонажът е станал и отишъл до екрана, разглежда внимателно и уточнява:

– Отваря си очите, те горят – той чак се вдига на пръсти и съвсем се навира, – премрежват се и гледат небосвода.

Ние – сценичната публика – се въртим недоволни.

– Е къде пък го видя! – подвиква Чвор.

– Мръдни се, бе, пречиш, бе! – ръмжа аз.

А Пого се изтъпанва пред нас и ни се блещи възторжено:

– Да видиш ти какво момиче, брат – като жребица от разплодник! – той ръкомаха и откровено пречи да гледаме. Очевидно ни провокира: – В дърветата – разбира се, славей! Ръми над тях спокойно синината. Приемлива и мека зеленей оттатък шанците тревата.

– Махни се оттам бе, ей! – ядосва се не на шега Чвор, аз се надигам.

Недоволникът отстъпва настрани, освобождава екрана, но стърчи там и ядно нарежда:

– Един размазан Джон целува сладно Грета.

Последният кадър на Коста е в най-близък план – вкопчени грозновато устни, примижали женски ресници и шръкнали дебели мъжки вежди.

– По устните му – пфу! – изплюва се откаченият, – сладострастна лига...

И тук – в мешавицата от смехове в залата, потропване на столове и нашето недоволство посред чопленето на семки – онзи съвсем изтървава пусулата и започва да крещи:

– Стига! Къде е тука – той се втурва и скъсва афиша – нашата съдба? Къде е драмата? Къде съм аз? Кажете!

– Ти верно не си за тука! – викам и аз.

– В гърдите ни опрял е за стрелба на времето барутно пистолета. Та можем ли – той хваща за раменете Чвор и му говори с

плачливата интонация на обидено дете – да любим и скърбим с наивната ви лековерност? Гърдите ни са пълни с дим, а дробовете ни – с каверни.

Той стиска очи, замръзва за миг, но тръсва глава и ни изоставя, за да хукне към голямата публика.

– Така ли срещаме на път любимите си, с лимузини? Кажете, бе! – Пого гледа очаквателно тълпата, дори кима, за да предизвика отговор. Продължава най-спокойно: – Изгрява любовта ни в труд – сред дим, сред сажди и машини. И после... сивия живот, борба за хляб, мечти неясни и вечер – той въздиша, гледа замислено, – тясното легло, в което неусетно гаснем...

Интонацията му е градирала от крясък до мърморене. (Пого разправяше как се взирал в лицата из публиката, докато фразирал последните си реплики, как виждал нежелание да му повярват, мисълта, че това са стари работи, овехтели – станало му противно и за малко да реши да им тресне една импровизация, да им посочи безработицата, мизерията и отчаянието навън и най-вече по безбройните малки градчета и прочие, но се въздържал; „все пак това са студенти, що да им търся сметка за младостта?“.)

– Това е то! – изведнъж се запречи пак пред нас недоволникът, закри отново екрана (на който Костаки бясно сменяше безсмислени кадри). – Това е драмата! – той се тупа по гърдите. – Останалото – сочейки екрана – е измама! Измама! Това е то! – той крещи извън себе си и бута екрана. – Измама! Измама!

Екранът пада грохотно, ние скачаме също извън себе си, хващаме го:

– Ей, ненормалник!

– Мирувай, бе!

– Ще ти ударя една полоска!

Завличаме го, той истерично се дърпа.

– Марш оттук!

– Не, не! – крещи Пого. – Ще гледам! До края ще гледам! Всичко ще гледам!

– Сядай тука и мирувай!

– Ненормалник!

Тръшваме го на стола му и този път ние сядаме до него. Сега наш условен екран става границата между сцена и публика. Започваме последния си етюд – гледане на филм. Публиката вече чете по лицата ни какво се случва на „екрана“. („Както в тъпкан автобус – беше сравнил Горгий на репетициите. – Става скандал зад теб, но като не можеш да се извъртиш, следиш скандала

по лицата срещу теб.”) Усмиреният се е свил, индиферентен е; ние чоплим семки, а аз паля цигара и я подавам на Чвор, Чвор дърпа и предлага на недоволника. Той първо не ще, но приема и тъкмо издишва дима, зад него се появява чистачката (Елиза; билетопродавачката, облечена в престилка, с метла).

– Пак цигари! – чистачката е хванала Пого за фанелата и го дърпа нагоре. – Казала съм в киносалона да не се пуши! За какво са табелите на входа! А-а, още на влизане си знаех, че с теб ще има неприятности!... – Тя почти го повлича. – Напусни! Напусни салона! Напусни салона!

Човекът тръгва след нея, мънка нещо обяснително и извинително, мъчи се да си освободи дрехата.

– Не ми се обяснявай! Не си виновен!? Хората са ти мушнале цигарата в устата, хулиганин с хулиганин! Излизай!

Те напускат сцената, а останалите двама зяпат след тях, подхилкват се – зарязали са и филм, и всичко. Когато се обръщат пак към условния екран, тръгват НАДПИСИТЕ. („Надписите” са голямо платнище, навито на руло. Бяха мушнати между катедрата и подиума и в уречения финален момент Евлоги и Чефо изскачаха и започваха бавно-бавно да ги вдигат. Бяха възможно най-широки, за да закрийт колкото може повече сцената от публиката. Издигаха ги нависоко, а щом свършеха, всичко се превръщаше пак на руло и сценичните го изнасяха.)

– А, пуснаха надписите! – реагираше Чвор по сценарий и се изправяше.

– Не можахме да видим края заради тъпото лелче! – наставях аз.

А надписите междуременно „течаха”, докато ни скрийт окончателно. Те гласяха:

ГЛЕДАХТЕ СПЕКТАКЪЛА

„КИНО”

по мотиви от българската поезия

Участваха:

Недоволният – Погодин ДЪЖДОВЕЖД

Хроникьорът - Волдемар ЧВОР

Пияницата – [моето ИМЕ]

Музата – Елиза КАРЗАЙ

Въведенията сглоби и изнесе

СОЛОМОН ГОРГИЙ

Директор на продукция – МАРГО
Художествено решение – Коста ДИНОВ
Музикално оформление – Георги Иванов -ДЖЕЙМСА
Сценични работници – ЕВЛОГИ и ЧЕФО (БФ)
Режисьор на дублажа и дублаж на режисьора – С. Горгий

К р а й

ТОМБОЛА НЯМА ДА ИМА!

Когато надписите свършват и откриват сцената, „зрителите” ги няма, салонът е осветен, а столовете са обърнати един върху друг. Само чистачката е там, мете и цъка с език:

– Калпазани! Чоплят семки и пушат цигари! Сякаш са на мач, а не...

Тя изоставя подиума и слиза долу в аудиторията.

– А мръдни си джонголите, де! – един студент ѝ се хили и вдига крака. – Какво ми се хилиш! Я виж под тебе какво си направил...! Цъ-цъ-цъ.

Публиката е наставала, но си шътка, за да я чуе.

– Такава е днешната младеж – семкаджии... – тя спира и слага ръка на кръста, па поучава целия салон: – Едно време ние... Ех, друго беше. Съберем се, па някой извади книжка, па зачетем я Ботев, я Вазов, я Яворов, я Дебелянов, я Вапцаров... А сега? Чоплят семки, пушат цигари, лочат бира и подсвиркват. Това е то. Това е драмата! Останалото е...

XVIII

Още не беше Елиза изговорила репликата, когато отвън, от коридора, заприичда едно бучене, тропот, възгласи; усетихме го като вълна, която се блъсна в стената и потече през вратата. Преобличахме се, а край нас с високо вдигнати глави преминаваха костюмирани студенти, онзи Сивов бе в центъра на групата, като даваше път на една тежка политическа персона, позната ни от медиите. Ние се спогледахме, а Соломон промърмори:

– Започва се.

Персоната бе облечена в дългополо палто, хвърли ни едно око като на участници в подгряваща програма, дори кимна радушно на Погодин, който ги зяпаше любопитно, намъкнал само единия

крачол на дънките. Аз побързах да заема позиция зад кулисите, за да видя и чуя какво ще последва, но група тромави наглед мъже ме изтикаха нежно – в никакъв случай не бяха студенти. Аз, разбира се, познавах по-добре от тях задкулисието и успях да се промуша от друго място – тъкмо Сивов се бе изпъчил на авансцената, а политическият лидер стоеше скромно в очакване.

Залата забуча във викове и ръкопляскания, Сивов вдигаше длани в опит да я успокои. Елиза – всъщност една чистачка – се качи на сцената с недоумение, а студентът ѝ замаха да отива отзад, да се скрие: не са, аджеба, приключили, не е моментът. Тя отстъпи, аз ѝ дадох знак да излезе от мойта страна.

– Скъпи студенти!... Скъпи колеги!... Предвид тежката политическа ситуация... в страната... предвид... – Сивов говореше приготвените фрази, но дори аз ги чувах откъслечно. Някои студенти заапелираха за тишина. – Скъпи колеги! Студентският стачен комитет, чийто представител съм аз, ме натовари... с отговорността, която вярвам... всички заедно ще понесем... – залата пак забоботи нетърпеливо – ...ме натовари да провъзглася, че от днес... ние предприемаме активни стачни действия... – последва гръм. – И обявяваме окупация на университета!

Еуфорията бе неистова и възторгът повсеместен. Аз почувствах как сърцето ми заби учестено, качи се в гърлото; тържествеността на момента ме зарази, многоликата радост и усмивки се отразиха на лицето ми. Участвал съм в много масови прояви в училище, посрещал съм и изпращал випуски, но не бях се вълнувал така. Знаех какво се готви, не че бях изненадан – но студентите са вдъхновяващо племе, хубаво е да попаднеш сред техния възторг и да усетиш единение. Възторгът бе повсеместен, но естествено с изключения – редицата на ректора бързаше да се ориентира в събитията, някои бяха наставали нерешително.

– Давам думата – дереше се Сивов – на господин ...-в, който няма нужда... от представяне...

Господин ...-в, един от водачите на опозицията, явно тръгнал на пропагандистка обиколка из страната, излезе напред с благо то си отработено изражение. Залата утихна.

– Здравейте, студенти! – извика той. – Знаете защо съм тук! Знаете за какво сме тука! – правеше паузи, за да приеме одобрителните овации. – Скъпи български студенти! Аз съм с вас! Ние сме с вас!...

Той бе вдигнал ръка с пръстовата конфигурация на победа-

та, посрещна еуфорията с широко вдишване и издишване. След това се обърна и напусна сцената. „И това ли е всичко?“ Бях учуден. Вниманието ми обаче бе привлечено от академичната редица, голяма част от която се вдигна като ято начело с ректора и демонстративно се завтече към изхода. Разбутах параваните („Последната им парасценична употреба“, бе отбелязал посетне Горгий.) и под настървените студентски освирквания се измъкнаха от аудиторията. При липсата на параваните подиумът с катедрата окончателно загуби условността си на сцена. „Цялата зала е сцена и всички са актьори в нея!“, възкликнах аз все още под хлороформа на ставащото.

Може да се каже, че цялата аудитория се бе прехвърлила във фоайето, коридорите и стълбищата на университета. Едва се дишаше. Очаквах моите хора да са се събрали на едно, но се излъгах. Полутах се, докато започна да ги откривам. Мярнах лицето на съпруга на Елиза и се спрях за малко. Асистентът се озърташе, до него бе сестрата на Елиза, Елена. Очаквах Елиза. Постоях зад гърбовете на една шумна компания, която не ми обръщаше ни най-малко внимание, въпреки че добре ме огледаха. Дали не си мислеха, че чакам да ме познаят? Пияницата – от спектакъла? Тимофей Карзай се бе втренчил в нещо и аз се поизправих на пръсти. Елиза се появи и прегърна мъжа си. Прегръдката бе дълга, той я погали по гърба и аз разбрах, че тя плаче. Стана ми чоглаво и за да не видя мокрите ѝ очи, залутах се пак из тълпата. Притеснявах се и за вкъщи, трябваше да си тръгна възможно най-скоро, но исках преди това да видя поне Соломон. Мярнах по едно време и Волдемар Чвор, бе център на група студентки и пушеше най-високопоставено. Мисля, че ме забеляза, но побърза да се направи на разсеян. Най-последно някой ме побутна. Марго.

– Вуйчо, къде изчезна?

– Загубих се из тая гориста местност!...

– Ела – тя ме повлече за ръкава.

Соломон Горгий разговаряше с Емо и Мая, жената на Емо. Отдалеч ми се стори, че Емо е нещо критичен.

– Емо – настояваше тъкмо Мая, – така ти се струва, защото си гледал отстрани. А и защото добре познаваш от репетициите спектакъла.

– Мая, много добре ги знам тия работи, няма нужда да ми ги казваш.

– На мен пък ми хареса.

– Не казвам, че не ми е харесало, но се получи далеч под очакванията ми.

– То е като на мач, бе Емо – гледаше настрана Горгий. – От скамейката мачът изглежда по един начин... И нали знаеш накрая треньорите какво казват пред журналистите – играта не ми хареса, но важен е резултатът. Каквото можахме, направихме и ние.

– Според мен се получиха само костилките от намеренията. От време на време се отпушваше, но вървеше така, на тласъци. Нали гледах публиката – понякога губеше нишката и ѝ трябваша усилия, за да влезе пак в час.

– Ама това е неизбежно. В края на краищата то си е аматьорско представление, повечето си беше чисти намерения и опит за осъществяването им. Освен това публиката нямаше никакви предварителни очаквания. Ако сега се играе нещо подобно, тя би гледала по-иначе.

– Безспорно. Но, Монка, фактът, че имаше импровизации, допълнително разводни нещата. Ето, още самото начало. Ботев запя от паметника „Панагюрските въстаници” на Вазов! Това какво е? – Емо се захили, бе си казал намисленото.

– Наистина – засмя се силно и Соломон. – Ботев да пее Вазов! Срамота. Ще му кажа на Пого как е омешал филологията...

– А, Емо! – побутна го жена му. – Това не е ли Мексикото?

Емо рязко се обърна и затърси с очи.

– Глупости, Мая... Какво ще прави Мексикото тук?!

– Там, там! Виж.

– Верно!

– Емо – запита сериозно Горгий, – ще оставате ли в университета?

– Чудим се – отвърна вместо него Мая. – Много ни се ще, но майка ми гледа у дома детето и ни чака, така че ще ни е трудно да останем...

– А, Мая, ела, ела... Ех, тоя Мексико!...

Двамата тръгнаха натам, а аз наблюдавах приближаващите се Погодин Дъждовежд и Софроз Житогегга. Пого бе навел глава, с ръце в джобовете. Софроз се здрависа с всички:

– Браво, момчета и момичета. Записал съм часовете на начало и край на спектакъла... Въпреки че друг спектакъл сега тече и първа за него много часове и спомени ще се изписват!

Софроз бе въодушевен както всичко наоколо. Но въодушевлението му увисна във въздуха, в мълчанието. Марго бе изчезнала някъде.

– И какво? – след дълго умисляне Пого погледна Горгий. – Спектакълът свърши и никой не ни каза поне „здрости“.

– Обстоятелства, господо! – разперих аз ръце и им разказах усложненията ми при влизането в университета и за онези странни портиери.

– Хм – реагира Горгий. – Ако трябва да цитираме монолога на Сосюр преди нас, вуйчо, това са били портиери до доказване на противното.

– Герги, от какво си недоволен?

– Не съм, Пого, главата ми е задръстена и не мога да мисля. Знаеш ли какво е забелязал Емо? Че Ботев, сиреч ти, си запял Вазов.

– Кога?

– „Боят настана“.

– Тъй ли? Не знаех, че е от Вазов. Винаги съм мислел, че е от Чинтулов.

– Хе, това са вътрефилологически катаклизми... Финала го претупахме. Димчо Дебелянов го изложихме – жалко, че там не измислихме някакъв спасителен трик или поле за импровизация. Такива бяха сълзите на Елиза в „Градушка“, неподвижданото събаряне на екрана в „Кино“. Фоновата игра също не беше равностойна. Фонът играеше на живо при Вазов и нарисувано в „Кино“, но в полза на първото. Ама това е неизбежно...

– Колкото-толкова, Герги. Ако беше професионална сцена, ролята на осветлението и сценографията би изменила изцяло визията. Пък и лимитът на възможностите на такъв спектакъл може да се постигне само от професионалисти.

– И то читави – подхвърлих аз.

– А, не подценявайте самодейната сцена – не се съгласи Солломон. – Ако постигне условност с бутафорния си мизансцен, тази условност е по-силна от казионната – и далеч по-неочаквана. За разлика от професионалната самодейната сцена умее да изненадва. И причината е простичка. Никой няма сили да прави театър без пари, кауза или задължение, ако не иска нещо да покаже или докаже.

– Признавам – продължи Пого, – колкото и да се старая, не стигнах по-далеч от дуплановия шаблон: или кряскам, или многозначително мълча; или провокирам, или гледам в смирение.

Горгий се усмихваше:

– Знаеш ли какво треперене му хвърлях отзад, докато играехте. Ту ми се стори, че се увличаш, че ще изгървеш сцената и

само си повтарям: „Моля ти се, Пого, още малко, издръж още малко!” Ти обаче се овладяваш, аз си отдъхвам. После Чвор взема да пелтечи, да губи крачки, аз се ядосвам и се моля да си помогнете някак. Чвор се оправя, зазвучава уверено и самоуверено, аз – все едно съм го мразил досега – от гузност и радост искам да се юрна на сцената и да го разцелувам. Най-страдах за тебе, вуйчо – той ме прегърна с една ръка, – диалогът с шишето потисна публиката, тя потисна теб, ти се мъчиш ли, мъчиш да издаяниш... Да си жив и здрав, че изобщо ни уйдиса на акъла.

– Впрочем, вие какво ще правите? – ръцете на Погодина пак потънаха в джобовете. – Аз оставам. Преди малко се записах като окупант.

– Така ли? – Софроз хукна презглава да издирва списъка.

Аз все пак трябваше да бягам за вкъщи, но не помръдвах; съзнавах, че те желаят да си кажат нещо насаме, и най-безцеремонно не ги освобождавах от присъствието си. Пусто любопитство. Чух познати гласове, към нас идваха бащата и чичото на Горгий. Той също ги чу и бързо изрече:

– Пого, къде е Чечита?

– Не знам – бе бързият отговор. – Мислех теб да попитам. – Погодина се усмихна и дълго го гледа в очите. – На мен Чечита вече не ми е нужна.

– Е-е, дизче! – бащата на Соломон го прегърна. – Всичко друго съм очаквал, само не и такъв резултат от класиците! Рад-двам се... – гласът му изведнъж пресека и той стисна още повече сина си, за да се овладее.

Чичото поздравяваше пламенно Пого и мен, сетне тупна брат си:

– Тошко, успокой се!

– Такива сме ние – прегърна и нас бащата, – чувствителни... Отлично се представихте, момчета. Баща ни, лека му пръст, дядото на Соломон, беше самодеен актьор, канеха го даже за професионален, но той отказа... Аз съм играл на сцена... и в театъра работех за малко и ако можех аз да ви пипна осветлението, да видите как самите вие сяхте още да дръпнете!...

През това време чичото възторжено стискаше за мускулите над лакътя ръката на Горгий и възклицаваше:

– Мони! Страшно беше!

Тия двамата бяха единствените, които ни поздравиха за спектакъла.

Тогава още не знаех за какво така настоятелно двамата, Со-

ломон и Пого, си диреха един от друг Чечита Чипочер. Погодин и без това си бе странен, а напоследък и така се държеше – умишлено или не, не знам. Вчера търсеше под дърво и камък Чечита, днес казва, че не му трябва повече. За какво да му трябва? Защо изобщо дава отчет на Соломон? Делят ли я нещо, тя държи ли ги някак си – тогава не ми беше никак ясно и тези тайни и загадки, да си призная, ми действаха изнервящо. Стоях и гледах Пого, той го отчиташе и уморено не сваляше усмивката си. Дадох си сметка, че тази апатична поза с ръцете в джобовете у него е всъщност умората, отпускането след пренапрягането; дадох си сметка, че и аз също съм на път към такава компенсационна апатия и че съм почти грохнал. И че трябва, трябва да си ходя, ама пусто любопитство – чаках все нещо проясняващо да се случи. Погодин ме довърши с неочакваното си прошепване. Приближи ме, подръпна ме и ми каза тихо в ухото:

– Вуйчо, я се огледай. Колко много обувки наоколо!

„Колко много обувки“? Той замина, а аз се обърнах към Горгий:

– А къде е наистина Чечита?

Той само вдигна рамене и сви устни – и той си нямаше представа.

– Бате Мони, здравей! Здравей!

Един строен и красив младеж хвана за раменете Соломон.

– А, Добри! Здравсти! Как си? – Горгий бе искрено изненадан.

– Добре, благодаря. Разбрах, че тука сте играли нещо, видях и афиша. Честита премиера!

– Мерси.

– Съжалявам, че не можех да ви гледам, бате Мони, вярвам, че сте се справили добре.

Добри – както разбрах – бе от курса на Соломон. Имаше хубава бухнала права коса, еленови очи и дебели устни; баща му от година работел в Лондон и той му бил на гости.

– Разбрах какво е Европа, човече!

– Ние си говорехме есента, че може и да не се върнеш...

– Не исках и да се връщам, но англичаните държат здраво емиграционния режим... Кажете нещо? Как сте, как я карате? Говорих преди малко с Емо и рече, че сте направили хубав спектакъл, а щом и той го е одобрил...

Соломон сетне ми обясняваше, че и той не знае защо Добри му вика „бате Мони“, а и че към други се обръщал така. Може би, понеже бе подбалканец, от Южна България, то евентуално имало нещо в навиците на родния му край. Един вид, „бате“

като младежка версия на „бай”. Версията е несериозна според мен, но я споменавам. А Добри бил дошъл и за друго.

– Виждаш ли, бате Мони, онзи там човечец до Тимошката Карзай? – дръпна го той настрани. При Елиза, Елена и асистента Карзай бе застанал някакъв очилат човек през рамо с „интелигентка” – кожена чанта.

– Този не е ли тукашен преподавател?

– Да, туземец е. В английската филология води упражнения.

– Добри общуваше внимателно, откровено и с добра обноска, но с някаква упорита, нечута на първи слух, ироничност. – Аз и затова бързах да се върна преди нова година. Знаеш ли, че имаше един конкурс за цикъл проза?

– Някой ми бе споменал. Май Марго.

– Цялото лято и есен течеше, обяха в началото на месеца резултатите.

– Ти да не участва?

– Участвах. А знаеш ли кой го спечели?

– Не.

– Ей този там човек до Карзай. А знаеш ли кой бе в журито на конкурса? Карзай, Тимошката Карзай!

– Това не знаех.

– Какво ще кажеш? Така е в нашата България, човече! Ако видиш и цикъла му, съвсем ще се разочароваш. Но аз ги разбирам. Нали работят заедно, представи си, че Карзай даде на някой друг, някое студентче като мене, награда, как ще се гледат после в очите, а? Тука бушуват страсти, човече! Кой ти гледа прозата.

Добри се изгуби на свой ред, а Горгий, видимо впечатлен от научената информация, ми предложи да идем до Елиза.

Бяха останали само тримата и отдалеч си личеше как Карзай водеше оживен диалог с Елена. Прекъснаха, като ги доближихме. Елена се усмихваше, съпрузите се държаха за ръка.

– Приятно ми е – здрависа се учтиво с мен асистентът, – вие ли сте учителят?

– Как е детето? – попита ме загрижено Елиза.

– Не съм звънял – сконфузах се аз. – Тъкмо тичам към дома... Но един вид, преди това... да се простим.

– Току-що обсъждахме – каза със светлото си лице Елена на Соломон; само тя от тримата го погледна в очите – за Смирненски и по-точно неговата „Цветарка”. Исках да ви попитам... защо за Вапцаров не направихте въведение?

– Много исках да вкарам и Смирненски в спектакъла, но... не успях да налучкам... ваксата. Да го свържа с останалите не

успях – Горгий бе повече мрачен, но се отнесе с огромно внимание към Елена. – Вапцаров ми е любим поет и явно не можах да си превъзмогна емоциите. Не посмях. Може би затова.

– И какво е разковничето – обърна се любопитното лице на девойката отново към Тимофей Карзай – в „Цветарка“?

– Бях стигнал до статистиката – прокашля се той и се съсредоточи за миг: – Единият ключ е рамкиращата фигура – сравнението и олицетворението на града като звяр или звероподобен: той е *грамаден, задъхан*, има *гранитна пазва*; маркерите на града-чудовище. Смирненски има слабост към този символ – често хиперболизиран и/или хипертрофирал. При завръщането към фигурата в последния стих, тя бива разкодирана и знакът за метафоричното равенство ясно изразен – „*гълхне празничния град*” от началото се реализира като „*дебне празничния град*”. Дебне какво – чудовището, ergo празничният град. Другият ключ е много интересен, Елена, обърни внимание – той обясняваше на Елена, ние слушахме, Горгий бе скръстил ръце. – Творбата е от седем куплета, 28 стиха. Съдържа около 150 самостоятелни части на речта, като от тях 55 са епитети. Приблизително 37 % са епитети, като само един стих е без епитет, средно по два на стих. Какво ти говори това?

– Супер много.

– Това е голяма честота в употребата дори за самия Смирненски.

– То си му е черта в поетиката – промърмори Соломон.

Асистентът направи пауза и довърши:

– Направи, Елена, експеримент, като препишеш стихотворението без епитети – остави само качествените прилагателни и числителните. Как мислиш, какво ще се получи? Изводът ми е, че в „Цветарка” смислоносителите са заключени в епитетите, читателят е заложник на избора на епитетите. Внушението на творбата – като оставим встрани фигурата град-звяр – се съдържа в епитетите. Махни „плачущи” от акорди, „смутен” и „нерад” от погледа на цветарката, „смирена” от усмивката, „прокудена” от русалка, „чуден” от цвят, „иронични” от погледите на околните, както и „неприветна” от мисълта им или пък „безутешни” от повестите и „безнадеждна” от болката и т.н., и т.н. – и ще премахнеш внушението, което този текст цели, ще получиш възможност за двусмислия и многосмислия. И още по-далеч в крайностите на експериментирането. Ако размениш епитетите на погледите – *ироничен* стане влажният поглед на цветарката, а *смутени* – погледите на празничния град, как бихме реагирали?

– Ужасно!... Ужасно! – възмути се Елена, а сродникът ѝ се засмя с нерадостни очи.

– Довиждане. Успех. – Кимна на тримата Горгий, който бе хапал устни през цялото време; след което не се сдържа и полуизвърнат отчетливо попита:

– И все пак, господин Карзай, бихте ли поставили в една редица Смирненски и Анилков?

Не знам дали и какъв отговор очакваше единият и готвеше другият, но прощаването бе прекъснато от дотърчалия преподавател – онзи, с чантата, когото Добри ни бе посочил. Задъхан, свалейки запотените очила, без да забелязва всички ни, той извести асистента:

– Тимофей, казват, че нямало да ни пуснат. Полиция трябвало да дойде. Носят се разни... – той постави очилата на мястото им и уплашеното му лице придоби по-безстрастен вид.

– Кажете им, че сте от спектакъла – сръза го Соломон. – И ще ви пуснат. – Той се поклони на двете сестри, на Тимофей, специално каза „Изключително съм благодарен” на Елиза – и се отдалечихме.

Запробивахме си път към изхода. Не смея отново да ви опишам обстановката; раниците бяха изпоразтворени, на една пейка бе сложена табела „Провизии”, термоси с чай и купища чаши се разнасяха; някъде надписваха транспаранти, другаде, навярно от стачния комитет, разясняваха бъдещите ходове и действия; видях и списъка, в който се записваха, имаше декларация до него; жуженето бе делово, приповдигнатостта бе заменена от сериозност и устремност. Край нас профуча Софроз с още двама студенти, успяхме да чуем само как загрижено ги убеждаваше:

– Ако не искат да го пуснат, аз имам бегли познания...

– Трябва да пуснат парното. Ако не, ще завземем котела...

– Как няма да го пуснат!

На изхода бе навалица, но портиерите бяха сменени от студенти с табелки по гърдите „Стачен комитет” и ленти по ръцете.

– Вуйчо – каза ми Горгий, след като за последно си стиснахме ръцете. – Трябва да знаеш, че излизаш и няма вече връщане назад. *К старому возврата больше нет*, както казва Есенин.

– Ясно. И да знаеш, Соломоне, не съм забравил какво съм ти обещал!

– Какво си ми... обещал? – събра вежди той, но успя да се сети: – А, да, да!... Непременно ще те потърся и ще се възползвам!...

Аз, малко притеснен, тръгнах към кордона.

Пуснаха ме.

Хукнах в нощта и дълго не усещах острия студ, изпотеното ми лице бързо се заскрежи. Загърнах се, треперещ, и подтичвах прегърбен, а пред очите ми все още бе университетският коридор, аз го преодолявах ли, преодолявах, после – определено мисълта ми закъсняваше от тялото – се озовах в двора на университета, подминавах полицаите (чак сега забелязах, че са малко) и университетът започна да се смаява, смаява... Бях вече на булеварда, когато ме осени последното завръщане. Мога ли, казах си, както вървя сега, да се обърна кръгом и да се върна обратно, и да се бухна пак в суматохата, пък майната му и на жизнен път, и на Есенин, и на антибиотиците, и на... Не мога, казах си.

А междуременно моята пресечка ме бе откъснала от булеварда.

ПЕТА ЧАСТ

I

Той стоеше на верандата в студа. Беше скръстил ръце, прегърбен и свит в дебело палто, намерено тук, във вилата. Шапката бе нахлузил до веждите и леко потръпваше.

Редовете на лозето прозираха от снега, стар, почти стопен сняг, заледен по повърхността; пръчките на лозите стърчаха в разни посоки като набучени човешки ръце – дланите в сняг, пръстите разкривени в конвулсия. Тишината бе обсебила махалата, светлик отникъде, зимни нощни облаци затуляха с невидимия си юрган всичко; пролайваше куче от съседните къщи – едно и също, с простърган тембър.

– Какво иска пък тоя? – прошепна той. Гласът му трепереше. Прищя му се да залае. Ако ли не – поне да разбере какво вълнува кучето.

– Бха... Бха-бха...

– Интересно наистина... какво иска кучето... Да не е гладно?

Той тръгна по стъпалата надолу, озова се на пътеката, утъпка на до портата. Пое несъзнателно натам.

Не виждаше нищо през решетката на металната врата. Колко ли е часът? Часовникът му нямаше лампичка; и да се взира, нищо не би видял, запалката остана в стаята. Дърва! Дърва. Бе излязъл за дърва за през нощта, натрупаните заранта бяха свършили, не бе преценил правилно. Мога ли сега, както съм ей така, да отворя вратата и да тръгна в тъмното, помисли си. И да оставя всичко както си е – в стаята тетрадките и книгите разхвърляни по масата, дрехи на закачалката, печката догаряща. Влизаш – а човекът го няма. Знаеш, че няма къде да иде сам наред Балкана, сигурен си, че е вътре – а го няма. Все едно призрак – там е, но не съществува. Като снега отвън на пътя – там е, белее, но облаци пречат на нощното небе да отрази светлините си в белотата, да я запали в равномерно бяло сияние.

Усети студа рязко, по всички части на тялото и най-вече краката, усети и главата си, стегната от студа. Бързо се обърна, хукна, пътьом запали лампата на верандата и се шмугна в навеса с дървата.

В печката бе останала само жаравата. Сети се за едно стихотворение. В него една пещ се жалваше, че е оставена да тлее на открито, че вятърът ѝ разрошва въглените, смята ги наля-

во-надясно, разпилени, те гаснат, тя страда, тя плаче, а от плача от жарта остава само куп студена киша. Той се бе втренил в жарта, ръката с приготвената цепеница се бе вкаменила. Бързо напълни печката, пъхна вестник и няколко шишарки, раздуха я и затвори вратичката. Печката си пое дълбоко дъх – почувства го, сякаш дъхът бе негов – и изведнъж се разгоря, запука, шишарките затрещяха. Включи радиото.

По националното радио течеше рапсодия „Вардар“. Нищо чудно след това да пуснат „Лебедово езеро“, помисли си. Сигнал от частно радио дотук не достигаше, нямаше как да научи актуалните събития. Вече пети ден, откак се бе качил на Марафелци, почти средата на януари е. По информационните радиобюлетени – колкото и да бяха захлупени от цензура – въпреки всичко изникваха фрагменти от истинската обстановка в страната. Разбира се, цитираха все какво е казал министър-председателят, какво е казал този, какво онзи – а те звучаха, като че нищо особено не се случваше, като че хората вече втори месец не трамбоваха по улиците на всички големи градове, в студа, като че ежедневни митинги не обграждаха парламента. Нарядко някой репортер, включван в бюлетина, успяваше да прекара реална информация – вярно, все за нещо дребно, все за произшествия, навярно рискувайки кариера и заплата. Бяха дребни парчета, от които трудно можеш да си създадеш цялостна представа, но достатъчни, за да се опитваш. А едрите, директните квалификации се избягваха – никой не смееше да говори с нормалните думи за бунт, държавна криза, обществено-политическа парализа, повсеместни стачки и шествия, тежкия натиск на улицата. Логично и коментарните предавания бяха редуцирани, водени от проверени журналисти, канещи проверени гости – за преките линии със слушатели и дума не можеше да става. Най-страдаха от това нощните радиоблокове, които традиционно се осланяха на живия контакт. Е, в града има частни радиа и кабелни телевизии, те всичко предаваха, дори с амбицията да водят събитията. Там на националното радио и телевизия гражданите плюеха и не обръщаха внимание; там и вестници всякакви можеш да четеш. А как си личи кой вестник кой го плаща, кой го дирижира, кой е с цветни страници в смутното време; по съдържанията можеш да прецениш разстановката на икономическите групировки, чиито рекламни емблеми са около титула.

Там можеш, но тук не. Тук – а също и по паланки, махали, села, забити из планините градчета – достигат само казионните сигнали и преса и манипулацията работи. Той изслуша химна,

новинарската емисия. Бе полунощ.

– Какво друго да кажат комунистите? Техните вечни частици „ще” и „да”, безлични „грябва” и „необходимо е”. Модалности, модалности – и така до края на света.

Гласът му бе спрял да трепери. Мислеше го всичко това, ала не го вълнуваше. Нищо не го вълнуваше. Той погледна разхвърляната маса, взе химикала и несъзнателно защрака с копчето; като се усети, хвърли го, хвана тетрадката, затвори я с трясък и я тръшна на масата. Съблече се и легна с книгата.

Четеше някаква книга на руски, някаква краеведска серия от края на осемдесетте, за Петербург и по-точно за връзката на „замечателни” хора с Петербург от създаването му от Петър Първи, та до Петроград и Ленинград. Петербург му бе любимият град; винаги казваше, че няма кой знае какъв мерак да обикаля света, и България му стига – но да види Петербург му бе мечта. Обичаше Петербург заради Достоевски. Винаги отбелязваше, че когато един писател – особено ако е гениален като Достоевски – затвори един град в романите си (непременно в романи; романът спрямо литературните родове и жанрове е като държава в държавата; романът може да служи за всичко, включително и да пренебрегне своята иманентна литературност; романът не е творене, а занаят, манифактура; той не може да удържи каквито и да е литературни естетически претенции, те са прекалено импулсивни за него, взривът на вдъхновението е слаб строителен материал за романа; романът се прави, а не се пише – изписват се само буквите му; апропо, Виктор Юго в „Парижката Света Богородица” настоява за същото, използвайки паралела с архитектурата в прословутата книга трета – Юго е поет и поетът е надделял за тази част и посланията й, посетне майсторът на романи у него е поел нещата в своите ръце; и именно – романи се пишат с идеи и представи, не с думи, Юго стига дотам да нарече Париж град оркестър и град симфония, а ако бе живял в 20 век, можеше да го нарече и град роман; човешкият живот също може да бъде роман – ако владееш романовата интуиция и нервите ти издържат през десетилетията активен живот; романите, написани за „замечателни” хора и епохи, са доказателство – макар и вторично, косвено, смляно, манипулирано, но доказателство), когато затвориш един град в романите си – с все улици, мостове, площади, пресечки, сгради, кръчми, институции – това е магия. Това е нова перспектива, личен пътеводител. Когато обиколиш град, с който си се запознал от романите, ти обикаляш из фантастиката на собствените представи. Гледаш, виждаш, но вник-

ваш благодарение на тези представи и хармонията на несъответствията. (Снимките и припомнянето чрез тях носят същата фантастика.) Такава една странна реалност, неслучайно Достоевски настоява винаги, че описва свещената и висока реалност и използва за нея в типичния си парадоксален маниер епитета „фантастична“.

Книгата бе паднала от ръцете му, бе затворил очи, но мислите все още не го унасяха. Зачете отново.

И веднъж като се влюбиш, почваш да следиш и обхождаш темата си от всякакви ъгли, гледни точки, човешки езици. Самото споманаване те наостря, интересуваш се, грабваш и четеш. Но това не става систематично. Систематичният интерес е скучен, четенето на конвейер в библиотека не те приближава до обекта ти, а го замъглява. Трябва ежедневието ти и ежедневието на мислите да те сблъска с него, контактът с хората да ти го поднесе като онази блокадна книга със спомени за блокадата на Ленинград през Втората световна, която Погодин бе открил случайно, разказа му, говореха, а после той, Соломон, я изчете с кориците.

Пак надигна книгата и се зачете. Четеше машинално, стараше се да не прескача, но умората надделяваше. Тъкмо реши да я изостави, когато прочете как в кадетското училище, създадено, естествено, по времето на Петър, имало „говореща стена“ с всякакви карти географски, гео- и хелиоцентрични системи, птици, емблеми и завети, та там някъде имало и дъска с отбелязан реалният ръст на самия велик руски цар. Той впрочем бил висок човек, свръхвисока е и ролята му в руската история и народопсихология. Но ето че тази физическа подробност е станала символична и е способствала кадетите – бъдещите руски офицери – да се съизмерват с Петър Велики – всъщност да се мерят най-буквално с неговия ръст – и във всеки един момент да могат да се уверят, че още не са го достигнали.

Хубаво е, когато се мериш със „замечателно“ високи хора. Това е една интелектуална игра, в която – ако си честен към себе си, в преценките и културата си – можеш само да спечелиш. Може би единствената игра, която започва не с равенство, а със загуба за тебе. Игра, в която ходовете могат да бъдат или нулеви (изключително често), или положителни (изключително рядко). Игра, която малко хора играят, защото се играе насаме.

– Не трябваше да мисля! – изстена Соломон и стана. Запали цигара и закръстосва стаята. – Сега не мога да заспя още два часа.

Гласът му обаче го успокои, той притури дръвце, изгаси и

легна. Юрганът приятно го затисна, възглавницата му се стори по-мека. Обърна се на дясната си страна и се сгуши. Отпусна глава, отпусна напрежението по крайниците и почувства как умората го повлича надолу, повлича съзнанието му из сгъвките и завивките, мислите избягаха и му стана много хубаво. Дишането тръгна плавно и той замърка от удоволствието на умората; носовият звук обхваща цялото му издишване и постепенно заглъхна.

Тракането на часовника завладя стаята.

II

С окупацията на университета в началото на декември излезе глупаво. Оказа се, че окупацията като протестна тактика от първите години на деветдесетте е остарял метод. Доколкото разбрахме, когато студентите вземали решение, те, нормално, се обърнали към някои от младите асистенти, един вид, към ветераните окупанти от 91-а. Онези им описали целия възторг и романтика на университета като затворена крепост, описали и проблемите около снабдяването, вътрешния ред. Стачният комитет взел тези неща под внимание и беше създал добра организация.

Обаче окупацията продължи цифром и словом два-три дена. Постигна това, че докато навън, на улицата, шестваха, тропаха, подскачаха, скандираха, освиркваха, студентите в университета се бяха самоизолирали от събитията и на практика от основното медийно внимание. А бойното поле на революцията в началния етап бе предимно медийно. Ще цитираме свободно един колега учител, историк, който отбеляза, че студентите, водещи се от заветите на Левски, са наблегнали на вътрешната революционна работа, докато обстоятелствата са изисквали възвръщане към по-старите теореме на нашето Възраждане, а именно – четническото движение. Или както се изказал един студент на бурното събрание по повод бъдещето на студентската стачка, „окупацията е изживян жанр на протест” и на следния ден студентите бяха на улицата, където вкараха протеста в „пълноводния му режим”.

Ще избегнем описанията на тези два-три дена, що се отнася до общата им част; ще споменем само за една инициатива, любопитна, в която взеха участие нашите познати и която, за съжаление, не се разви. Разказваме го косвено, по чуждите спомени, които съумяхме да съберем по време на шествията през следва-

щия месец. От Марго тръгнало хрумването, за да си запълнят целесъобразно денонощията, да направят списък с желаещи да изнесат сказка по произволна своя тема. Нещо като студентски СИД. Хрумването, както някои от вас се досещат, дошло от Солженицин. Марго им припомнила описаното в „Архипел ГУЛАГ” „себеспасение” в някои арестантски килии, събрали представители на руския интелегентски спектър, включващ и тогавашни светили от науката. За да си съхранят времето и душите, тези хора решили всеки ден някой да изнася доклад по тема от неговия интерес и специализация – и то доклад еманципиран, конференстен, не популяризиращ. Така мъчениците измествали настоящата с липсващата им действителност. Самият Солженицин също изнесъл доклад – тържествувала Марго. В нейния кръг идеята била възприета и те изготвили лист, на който да станат записванията след необходимото пропагандиране. Повтаряме, ние сме в неведение какво са щели да изнасят записалите се „лектори”, понеже идеята не стигнала до осъществяване, но разполагаме с информация какви заявки са направили някои от познайниците ни. Софроз Житогегга заявил като тема „Изчисляване точката на въображение”. Добри, състудентът на Горгий, когото може би помните от вечерта след спектакъл „Кино”, предложил „Един нов превод”. Погодин Дъждовежд се включил с краткото „За Пърпъл”, а Соломон след известно умуване вписал подир поредния си номер темата „Достоевски в моите сетива”. Марго следвало да открие безсрочния семинар с реминисценции от *Архипелага*. Като съучастник се главил и небезизвестният Сосюр, чиято тема посетне прочетохме в една от статиите му в местния вестник, та ще цитираме и нейното заглавие: „Ролята на влагалищната власатка, колхидската острица, полегалото плюскавиче и усукания игловръх в студентския протест от края на ...-а година”. „Постмодернистичному”, както самият автор завършваше статията си.

След вливането на студентите протестната вълна в нашия град се разля в няколко ръкава и премина през няколко каскади. Ако се опитаме да систематизираме развитието на събитията, първо ще трябва да ги разделим по признака спонтанност-организираност. По правило към средата на декември сутрините преминаваха в събиране на активните лица по съответните пунктове – в кръчмите („Ягода” бързо се оформи като генщаб) и кафенетата, в студентските столове и общежития, по пейките около пощата на Централната. Следобедите отваряха шествията. Нашият град не е голям, едничък ни е булевардът и затова шествието се люш-

каше ту в едната, ту в обратната посока, като неизменно спираше пред кметството и партийните централи, за да надува гайдите. Привечер редиците се уплътняваха и от работещи граждани, а вечер започваше митинг-концерт. Бе вдигната сцена в парка и там течаха речи, а до полунощ бучаха китарите на знайни и незнайни групи от нашенския ъндърграунд. По отношение на спонтанната си страна протестът бе логично непредсказуем. И тук обаче могат да се раздробят няколко аспекта. Изблици, предизвикани от властите или създадени от медиите – най-вече от частните радиостанции (които впрочем бяха вдигнали споменатата сцена и осигурили озвучителното ѝ оборудване; често се наблюдаваше сюрреалистичната картинка необозрима тълпа да е обградила празната трибуна, от която гърмят тонколониите с включено пряко предаване от столицата; нещо като „Говорить Москва!...” от войната и скупчванията около говорителите, окачени по стълбовете; само че сега вместо тишина след комюникето и разотиване, гласовете от ефира безспирно пледираха, а тълпата реагираше; действително, представете си, че сте глух човек, как ще ви се стори това зрелище?), имаше и „спонтанни” инициативи, предизвикани от някоя провокация (по-нататък ще опишем пример). Не бива да изпускате и таксиметровите шофьори, които олицетворяваха двойствена и тройствена формула на протест – едно, че представляваха най-мощната и стройна, и механизирани струя, второ, че бяха недоволни хем от кризата като такава, хем от факта, че шествията запушваха главната пътна артерия на града и допълнително ги лишаваха от препитание.

Бензинът скачаше, инфлацията постигна нива на неуправляемост, единствено курсът на долара, станал космически и прескочил тавана си за петилетки напред, носеше усещането, че в крайна сметка цялата неуправляемост има своята закономерност и ангажираност. Поставени пред битийния ежедневен избор цигари или хляб, някои избираха цигарите; поставени пред избора къщи или на улицата, повечето избираха улицата; и това ако не е импулсивен живот, здраве му кажи. И така нататък.

Иначе в нашия град кметът бе комунист и подтикнат от централата си направи куп глупави ходове. Реши да говори пред хората, като един ден шествието завари общината обградена с полицейски кордони, а на стълбите стъкмена импровизирана трибуна. Учудено, шествието спря, но вместо обичайните дююкания и призивни песни позагълъхна и зачака. Кметът, възрастен, едър, симпатичен човек, излезе с някаква странна бащинска усмивка, от която повечето се наежиха. Той бе общественик, но от

старата генерация и ненаучил нищо особено от годините след деветдесета; сигурно си представяше ситуацията като заводско брожение срещу амортизираната техника, спрямо което самата поява на властника-„бащица” е повече от достатъчна за вразумяване и утаяване на страстите. Впрочем не знаем какво си е представял – при контракциите, които бяха обхванали цялата страна, да тръгнеш да спасяваш нещата на местно ниво е повече от склерозия. Той опита колкото можа – отделиха му три минути, за които успя да каже, че „трябва да” започнем да оправяме първо собствената си къщичка, а след това квартала, града, държавата...

– А ще отвориш ли трезора на общинската банка, за да „оправим” домовете си! – извика някой.

Онзи продължи, че „ще” стори всичко „необходимо”, но сега общественят живот бил блокиран на „всеки километър”...

– Комуняги! Сбъркали сте километъра, комуняги! – изкрещя същият глас и един ръчен часовник полетя към кмета, който, неочаквано за годините, възрастта и фигурата си, пъргаво се отмести и тръгна към входа, като подхвърли на началника на полицията (според свидетелствата в пресата на редови полицаи), че „по празниците ще мирясат и ще се запият”. „Като се напият, още по-лошо”, уж бил отвърнал началникът.

Трябва да подчертаем, че тезата за коледните и новогодишни празници като катализатор на естествено стихване на напрежението, която умишлено бе пусната в обращение от управляващите и тяхната уплаха и беше прокарвана от държавните медии, бе очевадно нелепа и ги вкара в собствения им капан. Ща дадем пример от другите измерения на протеста – бързия преход от символични към активни стачни действия в разните социални звена на държавата, като училището. Още в началото на декември в повечето от училищата в града се обяви постъпателна стачка, един учебен час, два, а на втората седмица учениците бяха събрани в двора или по фоайетата и им бе обяснено защо се прекратяват учебните занятия. С риск да се отклоним, ще посочим как стана това в нашето училище. Разстановката на силите не беше по-различна от другите държавни учреждения – тези, които носеха отговорност: директори, завеждащи, администрация, колкото и да недоволстваха, правеха го под сурдинка, обкръжени от орбитите на верните им кадри. Инициативата тръгваше от най-будните учители, тези с вечното свое мнение и опозиционност, а също и от обвързаните със синдикати или политически организации. Те поемаха и тежестите за контакта и

обяснения пред ученици, родители и общественост. При нас на педагогически съвет бе взето решението за стачка с прилично мнозинство. По-интересен психологически бе въпросът, как да обясним на учениците, кой ще го направи или ще бъде в първата редица, а също така – най-важното – как да стане тая работа, без да предизвикаме политическа еуфория у учениците, която е вредна и несъстоятелна за тях, и без да нарушим договора с обществото, което ни е поверило децата си за обучение и хранение в делниците. Беше студен и ветровит ден, та събрахме децата във входното фойе. Те знаеха предварително за какво ги събираме, очакваха го отдавна; всичко, което слушаха от есента насам, което разбираха от родителите, което ги заобикаляше, бе повлияло на тези деца от средния и горния курс и те се трупаха като посветени и очите им ни гледаха с интерес и търпение. Бяхме определили обръщението да направи колежката по български език и литература, която се ползваше с висок авторитет, а чийто предмет по презумпция се ползваше с авторитета на индикатор на мисленето и мисловните умения, с приоритета на мисълта пред прозренията на паметта. Колежката беше лаконична, предположи официално, че за учениците периодът на учителската стачка ще се влее в зимната ваканция („Ураа!“), настоя всички след тази сбирка да се приберат по стаите, за да получат задачите и изискванията за свободното време... Случи се така, че ние не се съдържахме и поискахме думата за реплика:

– Като ваш преподавател, деца, искам да ви кажа следното. Гответе се, работете у дома и без нас, но обръщайте внимание на това, което се случва тук и сега, във фойето, което ще се случи навън – защото един ден някои от вас ще го опишат. Защото – вие сега не го и предполагате – такъв е общественият кръговрат. Поколенията се сменят, всяко следващо изкарва своите учители, лекари, летци, кметове, управници; всяко поколение минава през училището и качеството на този изминат път се отразява в бъдещия ни живот и манталитет. А за да влязат в училищните програми, много неща трябва правилно да бъдат разбрани, и...

Но тук ни отнеха думата, понеже, както обикновено, се бяхме отплеснали.

III

А коледните и новогодишните празници изиграха своята намагнитваща роля. Дори и тези, които не им бяха по сърце скандиранията по улиците, излязоха да се поразтърпят. Сцените

придобиха своеобразен катастрофичен облик – ораторите хем честитяха, хем псуваха. Избуя и творчеството на протеста; заорганизираха се концептуални акции – начело отново със студентите. Малко след Рождество Христово стана първата траурна процесия. Хора, облечени в черно, носеха символични ковчези – на Надеждата и Гражданския мир, на Националната валута, на Националните медии, а в края пъплеше една най-реална катафалка (на местното погребално бюро – и то зема участие в общото предприятие; както впрочем и захарният ни завод; домъкнаха гигантска торта с надпис „БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ” и я раздадоха на площада:

– Като няма хляб, яжте пасти!) –

катафалка с черния ковчег на правителството, с поставена отгоре огненочервена роза. След катафалката идеха под строй опечалените, носещи портрети на целия министерски съвет. Целият този карнавал завършваше с цигански оркестър, който единствен бе в дисонанс с повсеместния траур и свиреше своето си. Друга ярка акция бе тази на студентите от факултета по славянски филологии. На най-голямото ни кръстовище те бяха издигнали триножници с портрета на Иван Вазов, с плакати „ГРАМАДА” и „ДА СИ ХОДЯТ” и с разяснения за идеологията на протестното мероприятие. Според призивите гражданите трябваше да донесат старите си обувки – кой каквито и колкото има – и да ги струпат на грамада, та да има с какво правителството и цялото управляващо мнозинство „да си ходят”. Колкото по-голямо беше недоволството, толкова по-голяма трябваше да расте грамадата, според както ни е завещал Вазов. И грамадата действително растеше, растеше, кръстовището денем се превръщаше в гробище за обувки. Даже се намериха фракционери, които сковаха „ЩАНД ЗА ПРИЕМ НА БЪРЗОХОДКИ”, сектор за маратонки, кецове, гуменки и всякакви леки спортни платненки. Беловлас дядка клечеше там и обясняваше на любопитните:

– Давайте, давайте, че да могат по-бърже да бягат, щото...

Акцията трая няколко дена, но с променлив успех – понеже всяка нощ студентите биваха изतिकвани от органите на реда, а кола на чистотата пристигаше, натоварваше грамадата и издимяваше. Втората нощ невинните работници бяха замеряни с яйца от протестиращите, на третата се разрази истерично-театрална схватка с органите. На четвъртата кръстовището беше окупирано, обградено с гуми и някои от тях запалени. Но тук се смеси поредната история – „с футболните тифози” – която

изкара наяве друга любима теза на управляващите – за лумпенизацията на бунта.

За да завършим с „творческите” редове на уличния протест, ще споменем и „спонтанната” инициатива, в която имаше пръст като сценарист, режисьор и репортьор същият Сосюр. Навярно се сещате за какво иде реч, тъй като снимки от акцията дълго висяха по страниците на столичните всекидневници, но уви – като пример за екзотика. Не знаем откъде тръгна слухът, че щели да затварят ракиджийските казани, че не били лицензирани и че – забележете – правителството щяло да постави високи акцизи за домашната ракия, за да попълни празната хазна, а и в името на социалното здраве и морал. „Взеха ни хляба, вземат ни и ракията!”, излезе на първа страница местната вестникарска трибуна. Дори не сме сигурни дали някой обърна сериозно внимание на тая типична тиражна глупост и измислица, съвсем неподходящи за многомесечното ни дередже и белег на журналистическата простотия. Впрочем сега знаем, че и въпросната статия е плод на племенника Сосюр, чийто чичо бе главен редактор на споменатото издание (негови страници често цитирахме като куриоз, а и няма да спрем). От този куриоз произлезе куриозът с „протеста на казаните”. Неизвестно откъде един следобед изникна на улицата нестройна полюшваща се група от стари градски пияндета, пропаднали типове и тифози на тукашния футболен отбор (играещ между другото в „Г” и „Д” дивизия), които носеха прясно написани транспаранти и плакати с лозунги:

ПОЛИТИЦИ КАЛПАЗАНИ!
СПАСЕТЕ НАШИТЕ
КАЗАНИ!
КАЗАНЪТ НИ ХРАНИ!
КАЗАНЪТ
ОТ МЪКА И ВИРУСИ
БРАНИ!
СПАСЕТЕ НАШИТЕ КАЗАНИ!

За доказателство, че цялата работа бе инспирирана от студента поет-филолог по прякор Сосюр, прилагам статията във вестника от следния ден, която беше назована: „Шествието: развъдник на грип”, и в която по повод на „Протеста на казаните” се твърдеше, че „недоволството трябва да има кауза” и по този пункт протестиращите „казани” били „иманентните протестиращи”... Карнавалът обаче освен своите забавни страни (не

знаем доколко ви бе забавно; на нас никак) имаше и страшни моменти.

Споменахме тифозите и тук е мястото да разкажем и друг погрешен и недалновиден ход на общината. В последния месец на годината кметът малко се задържа в града, постоянно ги привикваха на централно ниво за инструктажи. Лоша стратегия – в буря корабът не се оставя без капитан, добър бил той или лош; старпомите нямат авторитета и прерогативите, недоволстват, че трябва да поемат отговорност и най-често я напускат. Та по тази причина никой не се сети да отмени последната домакинската футболна среща от редовното регионално първенство и това неизменно намери своите последствия.

В съботния следобед – мачът бе от два – сред неорганизираните все още маси из парка и Централна плъзна новината, че полицията се саморазправя с протестиращи, отишли на мача. Веднага мобилизирана тълпа хукна към стадиона, спряха няколко таксита и те разнесоха вестта по радиостанциите. Добре е да се отбележи предварително, че полицията не бе в нищо виновна, само я бяха оставили да вади кестените. Всъщност началникът на градското полицейско управление беше твърд човек и изключителен противник на уличните демонстрации. Може би бе нарушено вестибуларното му чувство за ред и дисциплина, може би възприемаше лично протеста срещу държавата – няма да се ровим в психиката под фуражката му; той бе решителен и смел човек, но груб в действията си и на ръба на провокацията. Резонен е въпросът защо не е пожелал да отмени срещата, като откаже да я охранява – ситуацията го оправдаваше напълно. Но полицията под негово ръководство на няколко пъти, особено нощем, подхождаше безпардонно към студентите и по-големият конфликт така или иначе се печеше. За футболния мач няма какво да говорим – всички знаете трибуна на какви страсти са тези срещи, усещали сте стадионната психоза и безпрекословността на хулиганството. Също така резонно – макар на пръв поглед странно – звучи и искрата, подпалила изстъпленията. Стадионът ни е малък, всичко се чува, публиката дъхти в лицето на играчите; дете се вика, страничният съдия на отсрещната линия да пръдне, на трибуните ще го чуят. „Трибуните” слагаме в кавички – бяха останали фрагменти от пейки, хората седяха по изронения бетон. Та причината за избухването на публиката бил жълтият картон, показан на един от нашите играчи. Винаги сме се чудили на тези хора, които се съгласяват да идат съдии в аматьорските ни групи – каква смелост или лудост, или отчаяние

ги води; малко ли глави и кости са били потрошени. Получавайки жълтия картон, нашето момче, както следва, се вбесило, наплюло съдията и фатално го напсувало на „комунист“.

– Кой е комунист, бе! – ядосал се съвсем в контекста на вътрешнополитическите обстоятелства реферът и веднага му показал червен картон. И оттам започнала баталията. В боя над съдията и между играчите все още нямало нищо политическо, но когато полицията се изпречила пред подивялата аудитория, тълкуванията за характера на протеста станали излишни. Полицията здраво помляла феновете; внезапно началниците заизтегляли частите си, пред стадиона почнало да пожълтява от таксите, а отдалеч бучала прииждаща човешка маса. Полицията дори зарязала служебните лица и подготвените за арест метежници.

Неподчинението, несправедливо поведено от гамените, премина границите, изоставени бяха рафинираните митинги, концерти и скандирания; главните кръстовища бяха блокирани, задомъкваха се бетонни плочи, гуми, чували с пясък, дори на едно място довякоха каросерия на жигули. Така практиката в страната да се блокират пътищата – крайната фаза на протеста, разгърнала се в столицата след нова година – бе породена в нашия град, като един от първите, не че нямаше от какво, но от един червен картон. Блокирането на главното кръстовище прекрати събирането на грамадата от обувки – почин, прекалено алегоричен за изявено гражданско неподчинение.

... Именно на тая грамада, докато я имаше, забелязахме и Погодин Дъждовежд. Колкото пъти го виждахме – още от окупацията насам – той бе все превъзбуден и все в нечия компания. Сякаш не искаше да остава сам. Най-често с него бе Софроз Житогегга. Преди да им се обадим, ние ги наблюдавахме. Пого вършеше приблизително това: вземаше чифт обувки и още един, и няколко, и ги подреждаше в условно пространство на асфалта. Но не ги редеше като в обувен шкаф, а като в жива картина – сякаш тези обувки обемаха хора, тези хора си говореха, срещаха се, бяха непознати; въобще постановката на обувките следваше някакъв сюжет или характерологична черта. Едни, яки зимни обувки, стояха леко разкрячени, но обърнати към панорамата, срещу тях женски леки мокасини, със събрани носове, полуизвърнати, срамежливо потръпваха. Отстрани пък кичови кецове бяха повдигнали пета на бордюра и пред тях се чернееха и белееха шлюпки от семки... Изобщо Погодин бе толкова искрено и трайно заангажиран в заниманията си, че нищо свързано не можахме да разберем, когато го попитахме за дейността му.

Софроз също премълча и се усмихваше загадъчно. Разпитахме ги за този-онзи, но нищо конкретно не научихме.

Видяхме в същите дни най-неочаквано Джеймса. Криейки се зад ъгъл, даде пари на някакъв оръфляк и размахваше пръст пред него, нещо го инструктираше. Смути се, когато ни забеляза.

– Баща ми – рече. – Видях го оня ден на първа страница в нашия парцал. Държи транспарант, а около него всичките лауреати. А? И ти си чул? Откъде са изпъззели тия канални гадини, че и моят начело? И отдолу знаеш ли какво пише? „Сред протестиращите има хора с всякакви съдби – от бивши преподаватели до бащи на музиканти.“ Последното за моя. Ако разбере кой е писачът, зъбите му... А? Глупост, викаш? Не – лайна, казвам аз. С тия нашите вестници и задника да ти е неприятно да си обършеш.

Какво още – мъчим се да се сетим – ни направи впечатление от последните дни на изтичащата година, в които още нищо не бе ясно и правителството не бе клекнало и подало оставка. Сещаме се само за интервю, което четохме по страниците на централния печат. Бе го дал Тимофей Карзай, съпругът на Елиза, но бе с такъв интелигибилен тон, увъртяно, че ни остана лошо чувство – някак друга представа си бяхме създали за него. Ако нас бяха интервюирали, щяхме да направим необходимото – отчетливо изразяване, недоволство и недоумение и прочее. Ала кой ще ни интервюира нас? Пък и навярно не сме прави спрямо Елизиния мъж – малко ли пропагандни цели обслужваха медиите, та да не изрежат по техен си тертип едно интервю и да предложат на читателя порция мъгла и недомлъвки. А като се обърне палачинката, гледай и се диви как същите вестници могат да сочат гнилоча и как същите интервюирани запяват вярно и с изчистен тембър. Хубаво казваше Соломон, че гласовете от вестниците са в същността си гласове на фикционални герои, но с реални снимки и биография. Впрочем Горгий не четеше вестници и затова има категоричността да разсъждава по този свободняшки начин.

Що се отнася до Соломон Горгий, след първите ден-два шествия той се прибра в родния си град, за да не харчи пари, смятайки да остане там до подновяването на учебните занятия. Но не издържал дълго и скоро след нова година пристигна пак и сподели, че прекарвал дните си в библиотеката – една от малкото институции, които, водени от непризнаваното чувство за малоценност, не стачкуваха нито символично, още по-малко

ефективно. Според нас институция, която не се отзовава на всеобщия протест при подобни чрезвичайни народни вълнения, спокойно може да се нарече учреждение. Един вид, да се понижи в чин, да ѝ се признае чиновнически статут. Макар че по този повод с Горгий имахме спор, той настояваше, че библиотеката изразила в голяма степен социалните си функции – малко ли народ си стопли кокалите и си уплътни времето в това блокирано ежедневие.

Този разговор водихме на сутринта, когато Горгий ни потърси сметка за обещанието от дните на подготовката на „Кино“. Бяхме му обещали да му дадем ключа за къщата в Марафелци, когато пожелае, и да стои там, колкото иска.

– Дърва има ли, вуйчо?

– Има. Поне за месец.

– Е, цял месец не... Може би седмица...

– Времето е лошо. В балкана е сняг. Как ще стигнеш?

– Все ще стигна. Ако ли не... ще остана в балкана – той се разсмя гръмко, в неговия си сърдечен маниер.

Настояхме да обядва у дома, дадохме му ключовете и той замина по живо, по здраво.

IV

Дали бе в просъница или посред съня, но Соломон си спомни за разговора, който бе имал със състудента си Добри тогава, през първата окупационна нощ в университета.

– Знаеш ли, човече – бе подхвърлил Добри, – че преведох едно стихотворение на Пушкин!

– Сериозно? И кое?

– Връщам се у дома и гледам – брат ми нали е десети клас – гледам учебника му по литература. Чакай да видя какво учат, учебникът сменен от нашето време. Той е и христоматия, с откъси от творбите. Накрая нали учат и руска литература... И какво да видя? Навсякъде откъсите и стиховете са преводни, само Пушкиновото „Я помню чудное мгновенье“ дадено в оригинал, а под него – три превода от разни поети и години и нито един удовлетворителен. Те затова и са решили да поставят оригинала.

– И ти се амбицира?

– И аз се амбицирах.

– Ама това стихотворение е много проблемно за превод...

– На мен ли го казваш?!

– Не, имам предвид, първо, иконичната му слава. Дотолкова е прословуто, особено откриващият стих, че всеки превод си е светотатство. И друго има, доколкото си спомням, там се въртят едни и същи рими, а това си е висш пилотаж.

– Човече, преводът на едно стихотворение е като прехода от дете към възрастен – както и да го преведеш, все ще съжаляваш.

– Разказвай, разказвай!

– Буквалният превод на първия стих е „Аз помня чудния миг” и две точки. Един го превел така, но загубил римния жалон „-енъ”, друг спазил формалността, но турил „мигновение” – чуждица; а преводът с чуждица е калпазанска работа, то е и отказ от превод.

– Ти какво сложи?

– Аз реших въпроса така:

„Аз помня чудното смущение:
пред мене появи се ти...”

Как ти се струва?

– Ами...

– Мигът на душевното озарение, така разбирам аз стиха и затова сложих „смущение”, като интровертно признание.

– Абе не е чак толкова лошо.

– Лошото е, че всички знаят наизуст оригиналното „мгновение”!

– А как реши „гений чистой красоты”?

– Преди това „мимолетное виденье”. Умувах и се отказах да натрупвам буквално охарактеризиране на видението – не намерих корелат в българския, който да пасне – но го намерих в българската поезия! При Вапцаров. Направих го на „нечакано видение”.

– Интересно.

– А „гений...” вече нямаше как. Той е като анаграма, устойчиво словосъчетание, идиом поетически. Буквалният превод е абсурд. Затова го и подмених с друга анаграма, с друга – означаваща поетизацията – фраза на възторженост. Ето отварящия куплет:

*Аз помня чудното смущение:
пред мене появи се ти
като нечакано видение,
триумф на красота и стих.*

– „Триумф на красота и стих”? Че такъв израз не съществува в българския.

– Сякаш „гений чистой красоты” съществува! А може и да

съществува, не знам... Нейсе, на мен ми харесва.

– И на мен... ала знаеш ли кое ми допадна... Я продължи нататък и после ще ти кажа.

– Нататък:

*И дълго в скръб, скръб безнадеждна,
в шума на страст и суети,
звучеше ми гласът ти нежен
привиждах милите черти.*

– Запазил си оригиналните рими.

– Навсякъде, където можех, ги запазах. Това беше изначалният възел на задачата. „Безнадежден”, „суети”, „нежен”, „черти”; „метежен”, „мечти”, „нежен”, „черти”; „заточение”, „вдъхновение”; „ти”, „видение”; „упоение”, „нов”, „вдъхновение”, „любов”. 18 от 24 са си по оригиналните места, в приблизително същите синтагми. Естествено, Монка, руският като синтетичен език предполага по-малко съвпадения с нашите рими, но впрочем в това стихотворение Пушкин е над езика, над езиците.

– Ама той е по принцип мъчен за превод – Пушкин е твърде сгъстен, скрито орнаментален, думата тежи много и едно словосъчетание дори може да разгърне невероятен диапазон на внушение, а те не са едно и две, а цяла верига от яко захванати лирически склонения.

– Колкото можех, гледах да съм точен към оригинала; иначе предприемах собствената си разходка из разбирането и тълкуването. Например в този куплет „дълго” е маркер, без който състоянието на нирвана, на дълго единение с оня чуден миг не може да се внуши. И затова, ненамирайки му място в третия стих, аз го поставих в първия, дори започнах с него.

– Е, интерпретацията е интуицията на преводача.

– Сетне Пушкин тръсва едно „Шли годы.”. И точка. Единствен случай за цялата творба, когато куплет не се зида от едно просто или сложносъставно изречение, а от две – първото е кратко, е синтактична матрица, сказуемо и подлог. Някои от предишните преводачи са изпуснали това изключително важно за баланса на творбата и за поетичния стил и натюрел на Пушкин прекъсване, това интонационно и информационно синтактично затваряне. Ами че то е своеобразен център на тежестта на първия етап от лирическия сюжет, тласък, придишание за втория, пробуждането. То е по средата на споменатата корелация: видението за красотата, което годините са поизтрили, но което отново ще се появи след отърсването от безнадеждността, мрака на заточението, процеждането на дните. Всичко е фокусирано в това „Вървяха

годините.” Е, аз не успях да спася синтаксиса. Моето изречение стана елиптично:

*Години. Буря с дъх метежен
отвя предишните мечти,
забравих аз гласа ти нежен
и боголиките черти.*

– „Твои небесные черты” – с интерпретационно-поетичното „боголиките черти”! Хитър си, Добри! Аз вече имам теза!

– Нататък:

*Във глухо, мрачно заточение
процеждаха се дни и дни
без богове, без вдъхновение,
без сълзи, трепет и жени.*

Сега няма да ти описвам защо и как подбирах фигурите, които са тълкувателни спрямо оригиналните. Щото лавирането между ритъм, римна схема и фигуративност си е едно осенение на тогавашния момент и решенията, и тенденцията, която съм следвал. Например прибавеното от мен „боголиките” влиза в напрежение с избора на превод на „божества” като „богове”, животът става трепет, а любовта – жени...

– Именно тенденцията! Тенденцията, която си следвал, е да вкараш в обращение типични поетични канони от нашата поезия! И това освен хитро е и много означаващо. Защото настроеният от родната поезия български по-читател на това стихотворение подсъзнателно или съзнателно ще разпознае заложения код и ще го разчете като свой. Да приближиш по такъв начин – без преднамереност, разбира се, плътно в контекста на оригинала – едно преводно стихотворение до читателските сетива е отлично хрумване, ашколсун, Добри!

– Не е хрумване, Монка! Ни най-малко! Просто така се получи, а и аз после го осъзнах, анализирайки подтиците си да избега едно или друго. Това е ретроспекция, Монка, не тенденция.

– Вапцаровото „нечакан”, любимата на Смирненски сложна съставност в „боголики” (в неговия неоантичен поетичен маниер), това „трепет и жени”, алюзивно спрямо „вино и жени” на Кирил Христов...

– Виж, за последното не бях помислил. Пък и това „жени” е взлом спрямо Пушкиновата творба и не се гордея особено. Вярно, запазих чрез него в най-критичния стих римната формула, но наруших смисловия порядък. Понеже последният (шести) куплет е повторителен спрямо четвъртия, а аз подмених цяла дума, при това на структурното римно място, при това с дъл-

боко семантично гнездо. А и последните две строфи са двойно обрамчващи творбата. Тя е от два кръга, смислово-структурни, които обаче не са в подчинително положение – единият да обхваща другия – а са по-скоро верижни, като плетката на олимпийските кръгове. Петият куплет затваря/повтаря първия – акцентира върху чудното видение и неговата роля за лирическия Аз. А шестият затваря четвъртия – той е еманация на новото чувство, завладяло Аз-а, заменило „глухото, мрачно заточение” с упоението на възкресението. Ето ги:

Душа дочака просветление:
*и ето пак яви се ти
като нечакано видение,
триумф на красота и стих.*

*Тупти сърцето в упоение
и за живот възкръсват нов
и богове, и вдъхновение,
и трепет, сълзи и любов.*

- „Душа дочака просветление”, а?
- Да, предпочетох пред „пробуждение”, пак морфологична чуждица, „просветление”. *„Душе настало пробужденъе.”*
- „Душа дочака просветление”! И това ако не е Яворов, пу ми кажи! И душата, и дочакването!...

Соломон рязко отвори очи и се обърка. Вцепенените му уголемени зеници се бяха забили в опушения таван на слабо осветяваната от засенения прозорец стая. Разбра къде е, но му се чу, че портата отвън изскърца и се отвори и това отново го обърка. „Не аз още спя... или съм се прибрал в квартирата?” Надигна се и стреснато се огледа. Бе в стаята, в къщата в Марафелци. Ето я печката. Отвън някой идваше, което бе невъзможно. Колко е часът?

Вратата се отвори.

- О-о, вуйчо...
- Спиш ли? Стреснах ли те?
- Стресна ме, ама поради друго...
- Поднасям извинения.
- Колко е часът?
- Десет и половина минава. Аз мислех, че ще излезеш, като чуеш какви ги върша отвън...
- Какви?
- Рекох да обърна колата, но то заледило и му ударих един

кордебалет, едно буксуване, чак комшиите наизлязоха.

– Не, спал съм... дълбоко.

– А, и дръвца има – спуснахме се да напалим печката, имаше няколко позагаснали въглена. Горгий полегна и ни наблюдаваше. Изглеждаше изненадан, помислихме, че е от внезапното ни появяване.

– Вуйчо, да имаш нещо за хапване?

– Ех! Хич не се и сетих! Много ли си гладен?

– Не, не... Няма нищо... Вчера сутринта имах само три-четири филии останали. Закусих добре и реших да оставя по една филия за обяд и вечеря...

– Аз тука никаква зимнина не държа... за съжаление.

– Обаче на обяд не издържах, излапах и двете филии. И оттогава само на цигари.

– Защо не слезе следобед?

– Мислех, че ще издържа... Но явно не съм свикнал. От привечер като ми престърга... Ама ето, сега говоря, а глад не чувствам. Сигурно съм го изживял.

Предполагаме, че сме го изгледали доста странно, защото той се засмя и стана да се облича:

– Е, драматизирам малко, вуйчо. Но наистина сякаш... леко ми се вие свят...

– Много рязко се изправи, Соломоне. И сит да беше, пак щеше да ти се завие... Да видиш моята как при всяко рязко движение пъшка и охка, а е само на трийсет и пет – пишман да станеш.

Заставахме около кюмбето.

– Там как е? – попита той.

– Правителството подаде оставка. Чул си. Сега им връчиха втори мандат и тия дни е решителният момент – трябва да върнат мандата и да се обяви дата за предсрочни избори. Цялата страна е по улиците. Да видиш нашата Централна какъв фронтови вид има – горящи гуми, барикади...

– Ще видя. А с мандата какво?

– Преговарят, моля ти се. Сякаш има какво да се преговаря.

Но той мислеше за друго.

– Всъщност, вуйчо, попречи.

– Кой, аз?

– Да. Попречи ми да превода едно стихотворение на Пушкин – той се оживи. – Сънувах, че Добри, състудент, го е превел и ми го обяснява и рецитира.

– Онзи Добри? Той каза, че е преводач...

– Но той превежда от английски! Той не знае руски, вуйчо!

Сто процента съм уверен.

– И как звучеше преводът?

– Отлично. Най-важното – прозвуча целият! И ако бях се събудил поетапно, а не внезапно, може би щях да съумея да запиша нещичко... да изкопча нещичко от съня...

– Хм.

– Не ми ли вярваш?

– А ти Пушкиновото стихотворение знаеш ли го?

– „Я помню чудное мгновенье“...

– Това ли?

– Аз, вуйчо, съм учил в руско училище и сме го учили наизуст. Вярно, позабравил съм го, но съзнанието насън прескача подобни бариери пред паметта...

– Хм. Случват се такива работи.

– Но, вуйчо, беше преведено! Можеш ли да разбереш!

– О, вярно, то преводът е божа работа. А да не си сънувал реален превод?

– Не. Точно обратното. Тази есен започнахме руска литература и на упражнение точно това си спомням, коментирахме, че шедьоврите на Пушкин нямат успешни преводи, а рядко и средни. Това е подтикът. И ето че сънувах превод, от който аз останах дори доволен. Разбираш ли? Истина, насън всичко е вълшебно подредено, но не е това, разбираш ли... Не е това.

Замълчахме. Всъщност чувствахме, че Горгий се отказа да обяснява, понеже сметна, че не проумявахме достатъчно какво значи да сънуваш превод на „Я помню...“. И бе донякъде прав. Но как да проумеем нещо, което бе достояние само на неговия сън? Ако го имаше черно на бяло и специалистите потвърдят неговото становище, тогава... Така поне разсъждава един учител. А когато го запитахме с какво се е занимавал тия няколко дни, лицето му изгря като през дните на „Кино“:

– Занимавам се тука с разни „замечателни“ люде. Аз смятах да свърша едно, но ми хрумна съвсем друго. Искаш ли да чуеш?

V

ТАЙНАТА ВЕЧЕРЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПОЕТИ

[Viola d'amore]

Това е проект за скулптурна група.

Действащи лица (име : месторождение : година на раждане и смърт : общо години [семејно положение, деца]) :

Христо СМИРНЕНСКИ : Кукуш : 29 септ. 1898 - 18 юни 1923 : 25-год. [ерген]

Христо БОТЙОВ : Калофер (с. Осен, Врачанско?) : 25 дек. 1847 - 20 май 1876 (ст.ст.) : 28-год. [женен, една дъщеря]

Димчо ДЕБЕЛЯНОВ : Копривщица : 28 март 1887 - 2 окт. 1916 : 29-год. [ерген]

Гео МИЛЕВ : Раднево : 15 ян. 1895 - 15 май 1925 : 30-год. [женен, две дъщери]

Никола ВАПЦАРОВ : Банско : 7 дек. 1909 - 23 юли 1942 : 33-год. [женен, мечтаният син умира пеленаче]

Пейо ЯВОРОВ : Чирпан : 1 юн. 1878 - 29 окт. 1914 : 36-год. [женен, без деца]

Иван ВАЗОВ : Сопот : 27 юни 1850 - 22 септ. 1921 : 71-год. [женен, без деца]

Представяме си я като автономна експозиция в някоя обществена сграда или музей. Отделена и вътрешно архитектурно. Една семпла врата, на която пише „Тайната вечеря на българските поети. Не чукай, направо влизай“ и която въвежда посетителя в ниско помещение - стая (сепаре) от някой локал. В средата - продълговата маса, около нея са насядали действащите лица в своите характерологични пози. Приемаме, че групата е от бронз. Посудата, приборите, блюдата убягват от нашето възображение и няма да им обърнем внимание - подобно на въпроса, да речем, има ли масата покривка или няма, дървени ли са столовете и прочие. Предоставяме ги на изобразителя.

И така, на „гайдарджишкото/председателското“ място, едното от двете, това, което е с гръб към входа на експозицията, е *Христо Ботйов*. Може да се каже, че първото, с което посетителят се сблъсква, е неговият гръб.

Ботйов е недоволен човек в по-новата българска култура. Искреният, честният и възторжен умен човек по правило е мрачен. Малко са тези, които Ботйов е нарекъл „приятел“ (а той обича обръщението „брате“), малко са и тези, към които не се е отнесъл критично. Също белег на неистово възторжения човек - не прощава нищо, още по-малко на себе си. Недоволството му го разхожда из разни страни, изтиква го трайно извън България. Вдъхновяван от Каравелов, „къса струната“ с него. Петко Славейков, който му публикува първата творба за пред света в своя вестник („Майце си“), попада в „Защо не съм“. Единственият, когото ще нарече „приятел“ завинаги, е Васил Левски. Няма нищо случайно. Вазов описва Ботйов като „барачест, едролик, с рошава голяма черна брада и с дълга коса на руски нихилист,

с резки, неправилни черти на лицето, със сини жили на сляпото око, с малко кривнат нос, великан с атлетическа снага и широко развити гърди, с малко изпулени очи, със смел и разкрячен ход“, разказва как в дните на подготовката на четата лицето му се измахнало от постоянното тичане, без внимание към ядене и спане, с бузи хлътнали и с пусната брада на воля, придаваща му „още по-мрачен вид“. Брадата, с която потомствата ще го запомнят.

Ботйов е седнал, столът му е прибран към масата; изпънатият гръб е облегат, дългите му ръце са върху масата. Брадата му е леко повдигната, а лицето му е застинало в надменното, бихме казали, изражение на решителността и волята, на човека, който се е предал и съсредоточил в решението на съдбата си. Ботйов е фокусиран в своето си, той не участва в живота на масата. Може би защото средата му е непозната - той единствен от всичките не е живял в София, а и не е виждал България свободна. И от това има защо да е недоволен.

Очите му са фиксирани в това, с което си играят чепатите му пръсти. В ръце Ботйов държи хартиено корабче. Той мисли, а другите го попоглеждат крадешком - или също замислено - и чакат навярно Ботйов да излезе от унеса си.

От дясната страна на Ботйов е седнал *Пейо Яворов*.

Пейо халюцинирал Ботйов - от умствена преумора и четене, в нервните разстройства. В писмо от 1897-а той възкликва: „Жив! Жив! Жив! Ботев - жив!“ Слухът, че Ботйов е жив там някъде в Мала Азия, е един от най-сладките и преднамерено фантастични в новата ни история. Пейо е желал съдбата на Ботйов и е направил възможното, за да я стигне. Славен войвода, подкрепен в ужасната си сляпа година от македонските си четници. Когато в юношеските години баща му научава, че е записал класическия отдел в гимназията, казал пред близките: „Езиците на мъртвите ще учи! Все въвн от хората, затворен сандък!“ (sic) Яворов е смел човек, но поддаващ се на възторзите си и често оставящ се на водачеството на безспорните авторитети. Това допълнително затваря затворения човек. Но му дава крилете на превъплъщението. Самото име „Яворов“ получава без никакво свое участие. Измислил му го Пенчо Славейков, публикуват го без негово знание, а той го приема с благодарност към авторитетите. Знаменателна е датата 25 април 1903-а. В сражението при с. Голешево участват Яворов и Йонко Вапцаров, те са седем срещу стотици. Знаменателно е оцеляването им. Ако бяха загинали, Яворов щеше да е втори Ботйов (без беле-

тристиката на калофереца), Никола Йонков нямаше да го бъде („Тръгнахме седмина да се бием. Само трима върнахме се ние“, ще напише Вапцаров в „Хайдушка“). (И не казвайте, че „няма ако в историята“. Има „ако“ и при всичките ни поети ще го споменем. Защото каква е съдбата на „оцелелия“ Яворов? Защото нищо окончателно не може да се каже за нашите поети с ранна смърт... за всички поети с ранна смърт.)

Яворов седи леко прегърбен, леко наклонен напред, почти опрял гърди в ръба на масата. Ръцете му не се виждат. Той единствен от всички е с шапка. Като гост, дошъл за малко. Широкопола нахлупена шапка, изпод която лицето му е спокойно, в изпитото спокойствие на смъртната маска. Мустаците му са добре оформени. Само големите му изпъкнали очи сякаш живеят, те са вперени със скрито, затворено и като че мнително любопитство напред, в човека пред него, който му се усмихва и му говори, издигнал дори ръка в помощен жест.

Човекът пред него - и от ляво на Ботйов - е *Никола Вапцаров*.

Животът на Вапцаров е тъжен. Той е отложен в най-късната спрямо епохите на останалите присъстващи. Тъжен е заради далечината и съдбата на неговите кумири - Яворов, Ботйов; тъжен е заради градирането на историята от първата половина на ХХ век в ожесточението на „погромите“, които го помитат. Тъжен е заради личната му история - мечтаният син се ражда, но умира след няколко месеца, съпругата му, ако щете, след смъртта му го смущава с биографичните си бягства. Вапцаров е човек на чуждите каузи. В македонския кръжок той е македонец, пледира за македонска литература. В комунистическата партия той е верен терорист, агитатор, конспиратор и динамитаджия. Тъжна е поетичната му съдба - злата му епоха отказва да го провиди като поет, не проумява гениалността на поезията му. Той самият не посмява да се види като такъв - освен насаме, без доказателства за изследвачите. А Вапцаров е светъл и позитивен човек. Мизерното му битие сред дим, сред сажди и машини сигурно е ранявало душата му, но я е обогатявало; лицето му е винаги лъчезарно, очите му - блестящи от радостта пред диаграмата на живота, а челото му, високо, ботевско, остава открито дори и на предсмъртната полицейска снимка.

В този край на масата тримата не са седнали импровизирано. Събира ги любовта към смъртта в борбата за освобождение - външно и вътрешно; събира ги революционерската щафета, която си предават. Впрочем Яворов е държал на колене малкия Никола, гостувайки на баща му в Банско. А Вапцаровото „Бо-

тев“ е сред най-обичаните му творби. И Вапцаров като Ботйов съхранява паметта си от перипетиите на бъдещите епохи. Оцелелият Яворов стига до унизително самоубийство, а какви ли щяха да са в представите ни Ботйов след Освобождението, а Вапцаров след 9.IX.?

Никола е седнал на края на стола, той е в подем; тялото му е изправено, перчемът се вълнува, той ръкомаха възторжен от това, което разказва на следящия го Яворов. Вапцаров е с подкупващата си усмивка, той хвърля поглед и към Ботйов или поне усеща, че и той го слуша. Вапцаров е радостен и е преодолял вълнението си в момента, когато посетителят влиза. Какво ли им говори? Посетителят ще трябва да се досети. (Когато ние влязохме, Вапцаров разправяше докъде е стигнало делото, започнато още с румънската комуна на Ботйов от 1871-а, как са се сложили обстоятелствата, откакто младият Пейо напуска социалистическите си убеждения - всъщност Вапцаров описва бъдещите заводи и живота в тях.)

От другата страна, до Яворов, е *Димчо Дебелянов*. Те двамата представляват модернистичния символистичен ред в Тайната вечеря. Бохемът Димчо, известен със скандалите си в столичните заведения, завинаги остава в списъка на воините, паднали в борбите за родината; списък, четен на всеки Трети март от плътен дикторски глас над строените за преглед роти. Подпоручик Димчо Дебелянов, загинал през Първата световна война, в нашата експозиция присъства с военната си униформа. Фуражката му е захвърлена на масата. Той смята да остане.

Димчо е любимото дете на майка България. Роднините му си спомнят, че е сукал до петгодишна възраст. Майката, която вечно ще го чака на прага отгук насетне, не може да му откаже. „Мамо, ела вътре - шепне й малкият Динчо, - да ти кажа нещо...“ И всички знаят: ще му даде да бозае. Той е русоляв, с рижа брада - и синеок. Черно-белите навици, които имаме от снимките, ще бъдат изненадани от този факт. Димчо е любимо дете и на поезията. Яворов (когото виждаме до него) го посвещава за свой наследник. Дебелянов и Подвързачов ще посетят дома на Яворов още на другия ден след смъртта му. Дебелянов и Подвързачов издават първата антология на българската поезия и Димчо ще бъде част от нея. Дебелянов търси своето място, той се лута из Пловдив, София, Ихтиман - желае мястото си в живота и не желае да се ограничи с него. Димчо е предизвикателен не само в локалите, той е предизвикателен и към съдбата в епохата на войни, която ще приюти и него. Гео

Милев, който ще му нарисова портрет, получава от Димчо писмо със следния призив: „Да устроим зрелище на столичани - да се избесим на столичните стълбове!“ Димчо е дете, той се страхува от смъртта и се страхува от болката. Яворов и Гео Милев преживяват тежки физически страдания, но така, сякаш са имунизирани срещу въздействието на болката. А Димчо ужасено ще пита преди смъртта си: „Нали няма да умра?“ Дебелянов записва 9-месечна школа за запасни офицери, с което смайва биографите си. Когато заради чиновничеството му в Сметната палата не го взимат на фронта, той се срамува като дете от занимаващите и недоволства. Когато стига до фронта, постоянно разказва как е можело и да не стигне дотук. На фронта Димчо е фаталист. Още в София се прощава с всички, в получения букет от приятел съзира черния конец, с който е вързан; в окопите чете Заратустра на Ницше и си обръсва символично брадата. На фронта най липсва тютюн, а Димчо не сваля цигарата от устата. От предчувствие, че ще загине, раздава фронтовите си стихотворения: на командира си великите „Сиротна песен“ и „Един убит“ (издирени сетне от Георги Райчев); от общо 13 оцеляват 6 - може би най-голямата загуба в българската поезия. Дори и на фронта фатализмът му предизвиква скандал - в последния момент отменят одобрената му отпуската, друг го прережда, Димчо се възмущава пред началството. Малко след това загива. В някой от спомените цитират неговите думи: „Всичко на тоя свят се заплаща. И когато заплащаме, даваме повече, отколкото сме взели.“

Това е Димчо Дебелянов, който се е отпуснал на стола, опънал е крака настрани - униформата не може да попречи на бохемската му душа. Той е присвил очи и събрал устни, брадясал отново, спокойствието на чашата вино се е разляло в него, умората от фронта го е налегнала - умора, по-страшна от умората на бохемския живот. Димчо е поставил дясната си ръка на масата, пръстите му държат навит на руло лист и той се опитва да го пъкне в гърлото на съборената бутилка. Навярно е стихотворение, едно от тези, които пише по локалите, по келнерски сметки и хвърчащи късове.

Срещу Дебелянов, от страната на Вапцаров, е *Христо Смирненски*. Той единствен е прав в композицията.

Детето-чудо в българската литература, част от многофамилните преселници от опожарявана Македония от началото на века. В малкото години, дарени му от орисниците, става едва ли не хроникьор на столичния (любимия Шопенбург) и държав-

ния живот, пише смайваща за възрастта му външнополитическа публицистика. И как няма да пише. 10-12-годишен се запознава лично с Елин Пелин, Стилиян Чилингиров, Пенчо Славейков. 14-годишен е вестникопродавец - гаврошът-юноша чете предварително статиите, за да може да ги обявява по улиците. Обича да репликира: „Това го казва министър-председателят, но аз пълномощно не съм му давал да говори от мое име.“ Има паметта на Есенин (апропо: пише статия и за Айседора Дънкан по повод коментарите в пресата, че се е разочаровала от Съветския съюз - 1922), знае наизуст цели фейлетони от Алеко, Лермонтов на руски, запомня стихове от един прочит. Винаги изобретателният Смирненски изнамира оригинално и псевдонима си. Измирлиев по фамилия - решава да смени турското Измир с гръцкото име на града, Смирна. Името не губи самоличност, печели поетично безсмъртие.

Смирненски е до Вапцаров - това са певците на пролеткулта. Отдадени на идеологията на светлото човешко бъдеще и революционно настояще в лицето на Съветска Русия, двамата са колкото различни, толкова и допълващи се. Издъхнал само десетина дни след деветоюнския преврат, Христо остава в легалната, открита и по-романтична част от социалистическото движение в България. Мечтал за барикадите, не достига с няколко месеца до септември 1923. (И тук е най-голямото „акó!“ в българската литература. Градиращата зрелост на поета, описал руския Прометей, европейски социалистически водачи и кого и какво ли не - с повод и без повод - е посечена току пред барикадата, на която би намерил смъртта си, но и българската поезия би се осветила от раждането на шедьоври. Още едни изгубени стихове, като при Димчо - този път ненаписани.) На 5 юни намират Христо след тежък кръвоизлив, успява да каже пред сестра си: „И речи, и музика, и тържества безумни... Така ще бъде след моята смърт.“ Малко преди това е публикувал „Приказка за стълбата“. Едва седмица преди смъртта успяват да го настанят в санаториум. Гео Милев произнася на погребението прочувствено слово. Гео Милев, който ще влезе на Тайната вечеря именно заради поемата си „Септември“.

Тази страна на масата е веселата и усмихнатата. Смирненски е прав, хванат в движение. Лявата му ръка е протегната към Гео Милев, когото е гледал току-що, лицето му е полуизвърнато, очите не са успели още да се насочат към останалите присъстващи, а са уловени, докато се реят някъде напред, в далечината на тъмната стена. Дясната му ръка също е в застинал пирует.

Смирненски се смее на нещо. На какво се радва така?

Поводът е *Гео Милев* - енциклопедистът сред българските поети. Гео Милев единствен не е на масата, а е отдръпнал стола си назад и встрани. Силуетът му почти-почти се слива с тъмния фон, дори тъмнината скрива половината лице - там, където е перчемът. Той държи нещо правоъгълно на коленете си. Гео Милев рисува.

14-годишен Гео вече превежда. След две-три години ще издаде първата си книга - превода на „Каменния гост“ на Пушкин, правен за Георги Бакалов. На 15 години Гео вече критикува. Когато умира Пенчо Славейков, е на 16. Цял ден не яде, книгите на Пенчо са разхвърляни на леглото, а Гео охка, обърнат с лице към стената. Въпреки това след години ще направи характеристиката, че Пенчо Славейков е повече естет и мислител, отколкото поет. Гео Милев ще бъде еманация на творец - поделя таланта си за преводи, за изобразително изкуство, за теория и критика, за театър, за наука (остават в ръкопис два речника: Немско-български и Речник на чуждите думи) и публицистика; затова и така оскъден е в поетичното творчество - оскъдицата на богатството. Пропагандатор на нашата и чуждата литература и култура, той пише статии директно на френски и немски. Радетел на родното изкуство, той е посредникът с отвъдното - неизменно участва в последното изпращане на Пенчо Славейков, Яворов, Димчо, Иван Вазов, Смирненски. Гео Милев е архиереят на българската ръкописна книга и вестник през 20 век - толкова винетки, рисунки, карикатури, шрифтове и пр. е изписала ръката му през годините и концептуалните поредици. Изящни за разгръщане, цялостни визии на творческото. А съдбата го лишава от едното око. За да запази в черните си анали другото, стъкленото. Чистите и непредубедени души винаги успяват да уязвят смъртно пред обществото имащите над тях политическа власт. Такъв е и случаят с Алеко Константинов четвърт век по-рано.

Нека приближим поета. Не ви ли е любопитно какво рисува? Ето, той дори ни смига, когато забелязва нашето внимание. И наистина - лицето му е строго по творчески, лицето му, издълженото с остри черти и изваяни като от камък скули. Смехът на Смирненски не трепва по това лице, но пък окото блести - блести закачливо, всеотдайно и търпеливо. Минаваме на пръсти зад стола му и какво да видим? На скициника се очертава, нарисуван експресионистично, профилът на Иван Вазов.

Иван Вазов - единственият участник в експозицията на достолепна възраст, с гъста побеляла ниско подстригана коса, с мус-

таци, с добре гледано лице и красиво сложена фигура, чиито години никак не личат. Вазов, който единствен изживява живота си в естествената му амплитуда, за да се превърне още приживе в Атлас, крепящ свода на българската литература. Иван Вазов е заел на масата полагащото му се централно място срещу това на Ботйов и единствен използва Тайната вечеря, за да се нахрани.

Вазов се храни спокойно, гърбът му е изправен, борави с вилица и нож тихо, с етикет. Гледа седящия насреща му Ботйов, сигурно още го дращи по гърлото онова в „Защо не съм“. С периферията си следи радващите се младежи до него и добродушно се подсмивва. Навярно е доволен, че не са поканени тази вечер Пенчо Славейков и Кирил Христов - поне други столове наоколо няма. А може би подсмивването му е заради онази жегнала го в бурните години епиграма, за която помислил по погрешка, че е от Захари Стоянов (била от брата на Пенчо - Иван П. Сл-ов) и му тръснал отговор, както той си знае. Разлютеният Захари, преодолявайки мъките на стихотворчеството, отвърнал с потресаващото:

*Прозата ти, стиховете ти
имат вонящ дъх.*

*И сам ти си, байновата,
в смрад ходящият плъх.*

Често олицетворяват Вазов с Дъба - символа на знаменитото му стихотворение, за което той признава, че е написано по непосредствен повод, без иносказание. Така разбира Вазов своята роля - без напудрени иносказания, без мурафети и сложни палитри, а прямо и всеотдайно служене на родината и отклик на всичките ѝ болки. За да се запази дъбът, му трябва широта, височина, здрава почва и съхранение от бурите и пожарите. За да ни пази дъбът, той трябва да е над нас, високо, и да наблюдава. Вазов живее със съпругата си Евгения Марс година, след това съпругата напуска сопотската къща, а портите хлопва Вазовата майка. При Вазов няма залитания, музата му ще принадлежи винаги на майката - България. Колко политически и литературни борби преживява и съучаства през живота си Вазов, колко хора минават през погледа му и през литературните му творби. Колко пъти през годините го изхвърлят от политиката, от родината, от литературата - той е непоклатим, защото умее да превърне загубената родина във втора родина там, където е, в това, в което е най-неудържим - писането. Изумяваща е способността му да поглъща литературните жанрове, да твори в целия литературен спектър и най-вече - върху гола пръст, без никаква тради-

ция. Иван Вазов е механизъмът, който поражда традиции, *deus ex machina* на българската литература. Той е кодирал в паметта ни и Ботйов, и Левски, и Раковски, и Паисий и вси светини и знайни и незнайни герои - а всички тях, включително и себе си, е дублирал в прототиповете на литературните си герои. Вазовата литература е нашето съзнание. Затова кой ли не е копал Вазовата нива - от майстори до драскачи и скулптурни проектанти като нас. Но за какво пледираме? Пред нас е Яворов, който сляп, в последната си година, тътрещ се сред раззинатите усти на обвиняваща го София, среща Вазов, Вазов спира и чува: „Учителю, не съм убил. Вярваш ли ми, учителю?“

Какво яде Вазов е от онази група въпроси, които оставихме на художника.

Нека сега, на изпроводяк, преди да напуснем стаята с експозицията и да излезем на дневната светлина и сред шума на улицата, засилим въображението си. Какво е това? Какво се чува отатък, в съседната зала? Тропот... като от разместване... да, стържене на столове, сподавени гласове... Чуват го и нашите домакини, дори Ботйов се заслушва и избоботва, без да отмества поглед:

- Какво става там? Кой трополи отвъд?

- Отатък - засмива се със звънкия си глас другият Христо, Смирненски - ще има банкет на българските прозаисти! Местата малко, кандидати за сядане много. Истинска столотраканица! - Той се отпуска най-сетне на стола си и добавя: - Бай Иване, хапни, щото докато отидеш и ти, нищо няма да е останало.

Иван Вазов преглъща, отпива глътка вода за прокарване и се усмихва.

VI

Следобед на същия ден изведохме Горгий от Марафелци, пожела да го свалим още на влизане в града – да разгледал улиците. Разбрахме се да се видим на шествието довечера. Не поиска да хапне у дома – за пари, дали има, не посмяхме да го попитаме. Той мълча по целия път.

Докато вървеше към центъра, Соломон Горгий зяпаше и не забелязваше кой знае какви промени. Вярно, казаните в крайния квартал бяха прелели, боклуци се валяха около тях. Чудно защо, след като нищо тук не спираше камионите на чистотата? Може би и те стачкуваха? Или се бяха отдали на инерцията на безвре-

мието? Но за боклука безвремие няма – той си се трупа.

В началото на Централната картината почна да се изменя. По стените висяха окъсани афиши, навсякъде бяха шетали змейове със спрейове – лозунги и графити лъщяха и по спирките, и по будките за вестници, и по витрините на магазините дори. Видя и няколко съборени павилиона. По улицата рядко избоботваше автомобил, хората бяха малко, предимно мъже, и всичките вървяха в посока към центъра или се шмугваха в заведенията, които при отваряне на вратата забучаваха като клубове. Първата барикада бе на кръстовището до театъра. Разпръснати автомобилни гуми, някои обгорели, кошчета за боклук с пепел в утробата си – явно ползвани за сгряване нощем; пейки, изскубнати от близките градинки, купища листовки по асфалта и различен боклук – най-вече шишета, най-вече алкохол. Соломон някак вървеше, избикаляйки мръсотията, и накрая се спря на стълбите под театъра. Те бяха високи, широки, на проветриво място и затова чисти, само на места почернели от шлюпки на слънчогледово семе. Той застина на място, безучастно забил очи, без да вдигне глава, за да огледа откритата се урбанистична панорама. Всъщност почиваше си. Глад не чувстваше, но в умората от краткия преход личеше колко организмът е отслабен. Не искаше и да се съсредоточи – някаква умствена преумора го бе затиснала, точно така си каза: умствена, а не нервна преумора. Внезапно усети, че някой го наблюдава, но не реагира, а продължи да диша дълбоко и бързо забрави осенението. Реши все пак да се раздвижи, заизкачва се нагоре, към фасадата на театъра. И тогава забеляза гърба ѝ.

Беше гологлава, с високи ботуши, с ръце, пъхнати в джобовете, свита от студа. Чак тогава усети и студа. Времето бе сухо, зло, около нулата, с редки, но остри пориви на вятъра, които вдигаха хартийките на пътя и търкаляха бутилките. Такъв един безцветен януарски студ, от който всичко – и град, и природа – неприятно сивееше, подчертавайки грозните си резки ръбове. Да завалеше сега сняг, помисли си, да затрупа ръбовете, да обели света, да го направи мек и удобен, да убие грубите шумове от градския тропот... Тя разглеждаше витрините със снимките от постановките и бавно се прехвърляше от една на друга. Горгий дълго я съзерцава, без да знае какво ще направи – ще ѝ се обади или просто ще си стърчи ей така. И тогава тя се обърна и му се усмихна; той бавно тръгна към нея. Не беше я виждал от вечерта на спектакъла.

– Здравей, Елиза – подаде ѝ ръка.

– Странно ли ти се виждам сама... в тая пустош?

Нищо не му се виждаше в момента странно, но той кимна.

– Нора заспа – продължи тя малко смутено, но с открито лице, – а Тимофей все пише. Рекох да се поразходя, да разгледам онава, което все слушам... А пък ето, стигнах до театъра. И гледай ги ти – тя кимна към витражите, – какво време, а пък те обявяват скорошна премиера! Като сватбата преди разстрела... – тя се обърка, – дето ти... разказваше по повод Вапцаров...

Той пак кимна и неочаквано и за себе си се усмихна. Тя отвърна лице и зашари очи по панорамата. Той се извърна и я последва.

– Не те ли е страх да ходиш сама?

– Ами да, малко, затова се и залепих тук. То аз казах, че отивам до магазина, а пък виж...

– Искаш ли да те изпратя?

– Ако обичаш.

Въпреки че той ѝ се струваше доста особен и отчужден, тя заговори живо – досега не бе му говорила така. Спомена и сестра си – че едва я склонили да се прибере в Елена, че искала да гледа, да види всичко.

– Какво ти е? – попита го след една по-дълга пауза.

– Нищо, гладен съм и... – той не се доизказа. – Да поздравиш Нора, сестра си... Тя сестра ти е също заразена като тебе.

Той пропусна да спомене съпруга ѝ Карзай ненарочно, просто не помисли за него. Елиза присви очи, съсредоточи се, но не наведе глава. Забележката за „заразата“ също ѝ се стори особена.

– Знаеш ли какво си мислех? – засмя се тя отново неочаквано. – За Чечита. Как ще се омъжи това момиче? Как ще живее с роднините? Представи си, омъжи се, заживее при мъжа си, а на свекървата мислите вечно като на длан срещу нея! Дали ще са ѝ приятни роднинските събирания, след като в тях за нея не би имало нищо скришно?

Той я погледна изненадан. Споменаването на Чечита като че го стресна и поразсъбуди. Но отново не обели дума. Малко преди дома ѝ забеляза, че тя се вълнува и сякаш предварително се смуцава от това, което ѝ се иска да каже. Тя му подаде ръка и за последен път го погледна открито. Очите му излъчваха умора, като след пренапрягане клепачите се бяха спуснали почти до зениците.

– Не знам какво да правя – тихо промълви тя. Но сетне отчетливо произнесе това, което навярно бе приготвяла: – Знам, че нищо по-хубаво от „Кино“ може и да не ми се случи, но все пак

съм щастлива... и доволна...

– Поздрави на господин Карзай – каза ѝ спънато вместо „довидане“ Соломон. „Ще му предам“, извика тя, без да се обръща. Горгий си тръгна.

Тръгна, а веднага го завладя идеята, че това е бълнуване, че никаква Елиза не е срещал. Дори бързо се извъртя, но пред входа на блока ѝ нямаше никого. Това затвърди хрумването му. Дори тичешком се скри за ъгъла на пресечката – дотолкова го достраша да не би те сега да го наблюдават отнякъде и да се чудят какво прави в тоя квартал, пред техния блок, от кога виси така и прочие. Въобрази си и семейната картина, имаща него за сюжет.

– Трябва да хапна нещо – промърмори, спрял задъхан на спирката.

Пак мина покрай театъра и отдалеч го заразглежда. Беше здраво затворен, едва ли не залостен, облепен, издраскан, една от витрините счупена. Взе няколко стъпала – искаше да провери има ли обява за премиера; но не посмя да продължи. Бе уверен, че пак някой го наблюдава. Дълго се озърта – наблизко никой, в далечната приближаваше група младежи. Единият държеше нещо кръгло в ръце. Като се доближиха, се видя какво – барабан, солобарабан, част от комплект. Като го подминаха, разпозна младежа – бе Тонката, онзи бивш гимназист, от компанията на Джеймса. Не му обърнаха внимание. Без да мисли повече, Соломон бързо тръгна към мазата на Джеймса.

Намери го. Джеймса тъкмо се канеше да излиза и извънредно му се зарадва.

– Ей, братче, разтурил съм барабаните, виждаш ли? Само стойките останаха. И един чинел пазя – аз дрънча с него по минтингите!

– А къде са... - Горгий внимателно обхождаше с поглед помещението. – Къде са другите барабани?

– Раздадох ги на метежниците. По приятели са, създават звуковия фон на метежа! Както виждаш, раздал съм се целият за благото на родината.

Той измъкна шише водка, петстотинграмка, наченато, и без да попита, наля две пластмасови чаши. Горгий машинално пое своята.

– Да ти кажа, брат, една народна мъдрост – Джеймса разклати бутилката: – Половинка водка е за приватна употреба, седемстотин е за високопоставен гост, а кило е шахмат. Наздраве!

– Наздраве...

– Знаеш ли какво е „композитор“?

– Какво?
– На връх КОМ правиш ПОЗИ в ситуация за ТОР. А „текстописец“?

– Какво?

– Първият ТЕК СТОПИ ламарината и лостът се СЕЦна.

Двамата неистово се закискаха, Джеймса дори вдигна тост:

– За жените, Монка, защото обичат мъжете...!

– Ебаси тоста.

– Не, не! Не е свършил. Защото обичат мъжете, ПОНЕЖЕ жените ПО-НЕЖЕН от тях ПО НЕ ЖЕляят! Искаш ли още едно за летящ старт и се изстрелваме навън?

Горгий нямаше време за отговор, изпи първото почти на екс и не си даваше още сметка, че ще му се отрази на състоянието, изстискано от гладуването.

– Дай, дай чашата – дръпна му я Джеймса. – Още едно малко, но за големи работи... Защото нали знаеш: където е текло, има водомер!

Навън барабанистът не преставаше да плещи; на Соломон му се дощя да се осведоми за политиката на протеста, какво се очакваше; съобразяваше, че Джеймса бе типичен представител на „лумпенизиращата“ струя в акциите – и с това шише, което бе мушнал в джоба на якето. Но онзи не спираше да бълва характерните нелепици и чудатости:

– Тонката си видял? Да, дадох му солобарабана, а той, моля ти се, успял да скъса пружината! Майната й. Тоя Антон съвсем е луднал. Има един Мати, не знам дали си чувал... Срещам един съученик, той доктор стана, в градската бачка, и докторът ми разправя: Дошъл при него същият Мати и „Трябва ми достъп до моргата!“ вика. А!, чуди се моят човек, що ти е, бе? „Сигурен съм, че мога да съживя човек!“... А Антон ми се блещи: „Може!“ Знаел, че може! „Бе я си...“, викам му... Чакай малко, Монка, имам портокал, да го глътнем за мезе – Джеймса почна да бели портокала, хвърляйки на всяка втора крачка кори. – Знаеш ли, братче, аз имам една система, нарекъл съм я „портокал“. Щото по нашите улици нали си забелязал – всичко друго има, най-вече боклук, само кошчета няма. По едно на километър и двеста грама.

– И каква е тая система?

– Кметска. Когато по българските улици започнат да слагат кошчета в такава гъстота, че човек със средно умерен ход да може, като бели портокал, винаги да има кошче под ръка за амбалажа – тогава ще призная, че сме цивилизована държава с от-

говорно управление! Сега аз къде да хвърлям корите, дори и да искам да съм примерен?!...

.....
Чак на петото продължително извъняване си даде сметка какво прави. Водката го бе наелектризирила, бе вляла в кръвта му от измамната си и тежко заплащаща се енергия и Горгий пламенно натискаше копчето на звънеца; но Софроз го нямаше. Временно имунизиран срещу студа, Соломон седна на стълбището и се унесе. И ето, Софроз пристигна и още отдалеч се развика:

– Е-е! Бях сигурен, че ще се върнеш, преди всичко да е приключило! Здравей! Даже съм си записал колко пъти досега съм го помислял! – той зарови пръсти в големия тефтер, който носеше. Горгий понечи да го възпре с жест, но се бе вкочанил. Софа не го забеляза. – Я виж какъв тефтер съм си взел! Сега времето не е за хвърчащи бележки, Монка!... Ето... 38 пъти за седем дена съм си казал: Соломон не може да изтърве всичко. – Той го изгледа с ведро лице и пас се сети за нещо: – Монка, я погледни!

Софроз Житогегга бе хванал химикала си за долната част и го бе изправил отвесно пред очите му.

– Колко химикала виждаш?

– Два – отвърна Горгий и се усмихна със схванато чене. – Щото съм пил.

– Не е щото си пил, а щото очите ти не са фокусирани върху него. – Той застана на две крачки. – Сега се фокусирай върху някаква точка или разстояние през химикала и не сменяй фокуса, докато не ти кажа! Замръзни!

– Аз и без това...

– Готов ли си? Така. Сега аз ще вървя бавно назад и в момента, в който спреш да виждаш два химикала, а само един, ми кажи!

– Аз... без очила...

– Е?

– Още.

– Е?

– Още, още...

– Е?

– Ами без очила, може би тука...

– А сега, Монка, ми хвърли рулетката и да измерим разстоянието! Това му се вика „експериментално измерване на точката на въображение“. Емпирика!

– Нямам рулетка... Пази се!

Софроз бе на пътя и отгоре се спускаше с трясък и надут

клаксон лъскав автомобил. Той отскочи.

– Софа, имаш ли нещо за хапване?

– Не, нищичко. Всичко е в „Ягода”. Знаеш ли, че „Ягода” се превърна в щаб на нашата дивизия? Щаб на протеста. Момент да взема транспаранта и отиваме...

Тръгнаха, а Софа продължи:

– Сашо барманът, като един Странджа, ще те нахрани и напои.

– Нали щеше да изчисляваш точката геометрично?

– Как? Чрез триъгълник? С Евклид начело?

– Де да знам.

– Разстоянието би било в отношение с разстоянието между зениците, ако вземем последното за основа на триъгълника. Но за числов отговор от Евклид не стига само един известен параметър. Пък и какъв е триъгълникът?

– 66...

– Какво?

– ...е моето разстояние между зениците. Не е ли равнобедрен триъгълникът? Нали сме вперени право напред?

– Ами – право напред. Първо, черепите ни са криви, анатомичната основа не е Евклидовата. Второ, триъгълникът може да има за връх цяла галактика от точки – ако не и повече – тоест всякакви ъгли и тогава тангенсовите и проч. формули не ни помагат повече от тези с височината.

– Нищо не разбирам.

– Представи си, че си легнал на дясната буза с притиснато око във възглавницата. Забелязал ли си, че тогава ти се струва как погледът ти, сиреч точката на фокусиране, се измества някъде вляво. От това ъглите на триъгълника се изменят и танцуват.

– Така. Да ти кажа: писна ми от този въпрос. Нищо не можах да измисля, а щом и ти... А ти преди ми разправяше и за паралакс, за скорост на светлината като... ъ... методи... Пък и преди малко измерихме просто една точка на фокусиране – какво общо има въображението...?

– Бошлаф.

– Погодин виждал ли си?

– Ами че как. Всеки ден сме на тепиха. Той трябва да дойде в „Ягода”.

Софроз се спря и неволно го задържа за ръката:

– Знаеш ли, че Пого намери таланта си? – а го гледаше с изражението на Джокондата. – Но не го е реализирал. Нека стигнем. Ще ти кажа всичко. Да се постоплим и нахраним...

– Тъкмо сме до пощата, изчакай да завъртя една шайба въщи...

Тук вземаме повод, за да отбележим, че (не знаем дали споменахме) студентите, като по-находчиви, наричаха от своя страна бистрото, към което се бяха запътили двамата, „Ягџда” – в спомен за комунистическия съветски вампир.

VII

В същото време асистентът Тимофей Карзай дотракваше на пишещата машина: „Критикът става пристрастен към една поетика, след като я анализира.” Той надигна горния край на листа, хвърли диагонален поглед и побутна машината така, че тя застырва по бюрото. Изправи се, заслуша се – в апартамента бе тихо. Запремята брачната си халка от едната ръка на другата, изправен посред стаята. Той имаше този навик – на безименния на дясната ръка му бе халтава и той я носеше предимно на средния пръст на лявата. Колко пъти си е мислил, че някой ден, в някой влак, извадил ръце през отворения прозорец и прехвърлящ оттам-насам, ще я изтърве и халката ще потъне в чакъла на траверсите. Дори веднъж, пътуваше за София, в купето някаква жена с мазно лице и изтормозена коса му каза, наблюдавайки го: „Господине, ще ви дам един безплатен съвет. Идете си намалете халката и не я носете на средния пръст. Първо, не е добре за брака, и второ, на средния пръст се слага на умрелите.” Дали има връзка с вкочаняването или е обичаен акт? Трябва да пита колегите по етнология. Карзай пусна радиото. От местния канал призоваваха да се съберат всички пред централата на управляващата партия, днес е решителен ден, в София парламентът вече бил обграден от народа. „Сигурно и там призовават радиата. А сетне, като стане напечено, ще призовават за разотиване, за граждански мир, за трезв разум...”

– Ех, лесно се говори иззад мъглите на радиовълните... – въздъхна асистентът, но пак се заслуша; бе завъртял копчето на националното радио. Предаваха пряко от площада пред „Александър Невски” – повече шум в канала, едва се чуваше гласчето на репортерката:

– Какви са вашите искания?

– Сакаме да ядем!... Тва сакаме!

Карзай врътна копчето и отново настана тишина.

Сашо барманът също посрещна Горгий като чакан гостенин. Бутна му бира на тезгяха и рече:

– Сядай. Заведението черпи.

– Ние сме гладни, Алексей. Направи по тост, бъди така добър.

Сашо се скри отзад, а Софроз заобяснява на Соломон:

– Днес изтича последният законов срок за реализиране на мандата; ако комунистите не го върнат, президентът е длъжен да им даде карт бланш за второ правителство. Още от обяд хората се събират пред парламента – вътре са всичките, и опозицията. Говорих с познати в София – там се заканвали да не пуснат депутатите, ако не се откаже мандатът и не се гласува за предсрочни избори. Идваш точно навреме!

– Тази нощ няма да се спи – намеси се Сашо барманът. – Ще обсадим тука централата и ще чакаме новините от столицата. Яж, яж...

Горгий се бе нахвърлил на тоста и го нагъваше почти без да дъвче.

– Лошото е, Монка, че и полицията не знае как да постъпва – от високото мълчат. Ще рече, оставят всичко в ръцете на преките командири, а тях господ знае как ще им избие чивията... Искаш ли още?

– Не, не... Яж ти.

– Абе как не? Ял съм аз – Софроз раздели на две втория тост. Горгий без повече церемонии го захапа и отпи от бирата.

– Наздраве, Монка.

– Наздраве, момчета – Сашо надигна своята бира.

В бистрото постоянно влизаха и излизаха хора с плакати и блеснали очи; Соломон отбеляза несъзнателно как Сашо подаваше на някои нещо, увито в кърпи, в найлонова торбичка; донесоха му голяма кутия с пиратки и барманът ги разпределяше на прииждащите като мунции. Софа мълчеше по този въпрос. Горгий изпи една голяма глътка и задиша тежко. Стомахът го заболя, а червата заиграха – той се присви.

– Какво?

– Нищо. И значи казваш, Софа – Горгий запита с мъка, езикът трудно се обръщаше, – значи казваш, че Погодин е на гарата да посреща Чечита?

– Какво? – Софроз наостри уши и за първи път погледна Соломон другояче, изпитателно, с учудване.

– Какво ме гледаш така? – тросна се Соломон.

– Не съм казвал такава неща, Монка – внимателно изрече Софроз Житогегга. – Казах, че Пого трябва да е тук, ама... ето че

още го няма. Алексей! Ей, Алексей!... Погодин къде е?

– Мина преди малко и каза, че отивал до художествения факултет да събира хората...

Софроз кимна на Соломон за потвърждението. Горгий бе навел глава намръщено. Да, нещо бе казано за Погодин, ама какво беше – не можеше да мисли. Нещо важно, а щом не е Чечита, какво тогава... Какво беше другото!, ядоса се на състоянието си той, тръсна глава и излезе на чист въздух.

– Имаш ли цигара? – попита някакъв брадясал тип. Онзи му подаде. Горгий я запали, вдиша и усети как му прилошава. Завлякоха го вътре, събраха му столове, сложиха го да лежи; затворил очи, Соломон почувства нечия ръка на челото си. После ръката бе заменена с мокра кърпа, от която му стана леденостудено и той с бърза стъпка отхвърли на земята. В заведението ставаше все по-шумно, вратата злостно се блъскаше, тропот, пушек от цигари, мирис на трева...

– Да го вкараме вътре – чу гласа на бармана. – Има легло, по-спокойно е и без тази смрад.

Горгий обаче замаха с ръце – ужаси се при мисълта, че трябва да стане. Оставиха го на мира.

В съзнанието му се завъртя разговорът с домашните преди малко. Говори с баща си, питаха как е, здрав ли е, как са тук събитията, той мълчеше. Баща му съжали, че е тръгнал, трябваше – както бе имал намерение – да остане до възстановяване на занятията. „Само харчи пари – не се бе стърпял да произнесе любимия си довод баща му. – Ох – бе изохкал в слушалката, – имам шипове, дизче, мъчат ме шиповете.“ А отзад – майка му, сестра му – се бяха разсмели; и чичо му Светлин бе там и Соломон ясно чу как извика: „Кажи на Монито, че от мене има много здраве!“ Майка му нещо подхвърли, но вече не се чуваше добре. „Какво, бе! – баща му говореше и с тях, и с него. – Шипове, а?... Жив съм още! Не се радвайте!...“ Соломон отвори очи. Бе тъмно. Глух шум идеше отдалеч, странно, но стъпките навън проскърцваха. Внимателно се изправи – не му прилоша и той отмахна завивката и спусна крака. Трябваше му време, за да разбере, че е някъде вътре в бистрото, че са го завели до леглото и даже са го завили с миризливо одеяло. Подмина някаква маса, на която имаше парчета нарязана луканка и лимон. Грабна от луканката и задъвка; лимонът му се стори по-сладък от портокал. А сокът на лимона живително се разли по трахеята, стана му даже приятно.

В бара нямаше жив човек. Наля си чаша вода и я изпи на един

дъх. Вратата бе заключена. Той я блъсна няколко пъти и се огледа безпомощно. На бара зърна лист от тефтер, трябваше да светне, за да го прочете. Софроз му пишеше да излезе през прозореца и да го притвори с телта.

От вечерта и нощта на този ден имаме и лични впечатления, които сега е времето да уточним. Преди всичко, най-фантастичното бе, че привечер вятърът изведнъж спря и заваля едър, пухкав сняг; бе малко под нулата и за няма и час колите и градинките се покриха с белота, а снегът не спираше и не спираше. Беше повече от вълнуващо да видиш как се радва човешката маса, как снежинките цъфтят по носовете на младежта, а снегът се трупа върху шумовете, върху запалените тенекии, върху всичко.

Вървахме срещу шествието и току ни спираха викове:

– Господине, здравейте! Господине, и ние сме тук! Господине, хайде с нас!

Наши ученици. Разглеждайки обаче тълпата, у нас се оформяше мнението, че тук не им е мястото на нашите ученици. Имаше някои колони, които мълчаливо вървяха, чоплеха си носовете и си препредаваха шишета. По шалчетата такива лесно ще ги познаеш. А от тихото им и мирно засега поведение ти иде да потръпнеш. Там, където вървяха студенти, бе весело, шарено и къде по-непринудено. Спряхме за няколко минути и видяхме, че някой ни маха. От колоната се отдели една дама. Марго. Беше се облякла като за бал. Странни вкусове притежаваше това момиче.

– Вуйчо, защо не си в шествието? Няма с кого ли? Хайде да те заведе при нашите.

Тя дори ме хвана под ръка, но не бързаше да ме заведе, а започна да ми говори в ухото. Обясняваше как сега от комунистите ще се отървем, но как ще се отървем от идеологически обременените книги отпреди 89-а, които завинаги ще ни чакат в библиотеките.

– Знаеш ли колко (тя явно продължаваше наченат с друго разговор, от което ние дълго не можехме да вденем) предговори, следговори, обяснителни бележки, исторически бележки, азбучни указатели, речници има пръснати из художествената литература, която поколенията дълго ще четат, а как ще чистят идеологическата плява? Ето сега ние се готвим за произведения, за които няма още канонизирани нови метатекстове, готвим се по старите клишета, по предговорите, като мислено изхвърляме всичко, което е продукт на комунистическата идеология и тоталитаризма.

литарните нужди. Четем така, че да отберем само фактите, само непосредствени наблюдения и цитати – и от сместа си правим собствените заключения и тълкувания. Така, още запознавайки се, ние сме готови с изводите, без да имаме опита да го правим. До къде ще ни отведе това?

Но не беше само това, Марго възмутено продължаваше, че днешната безпросветност била още по-страшна, понеже... тъй като, разбира се, Солженицин е примерът, а именно: на български бил издаден романът му „В първия кръг” с микроскопичен тираж, и слава богу, щото от бързана частникът издател прескочил и редактори, и коректори („ако изобщо тия понятия нещо му говорят!”) и книгата била пълна с печатни, стилистични, граматични грешки и бил похабен иначе добрият превод, като явно и преводачът бил пришпорван и едва ли не са публикували първоначалния му ръкопис... и „такава каша е днешното, че се питам за къде сме тръгнали сега”... В такава каша ни завлече Марго, че се зарадвахме, когато към нея се приближи смешен студент, с доста бели косми по косата, нисък, леко трътлест и донякъде с женски маниери:

– Марго, здравей, мила! Изглеждаш много добре. Да не би да си на диета?

– На диета съм – сопна му се Марго, – но от тия диети, дето 24 часа нищо не ядеш и нищо не отслабваш.

– Както винаги остра...

– На този му викаме Доцента – прошушна ни Марго.

Впрочем още в началото си бяхме отскубнали ръката – все пак неудобно е, женен човек, местен учител и така нататък, да ни гледа целият град. Всъщност на Марго дължим косвеното ни запознанство с останалите от курса на Соломон – освен Доцента тя ни посочи още Питагор, Балерината, Звънчето, Андро, кой какъв е защо такъв прякор имал, а техен миниводач бил професорът по възрожденска литература. Донякъде интересите ни съвпадаха, защото и тя искаше да се откопчи от тая „професорска” и „зубраческа” група и да намери Соломон и другите.

– Ето го! – извика по едно време Марго. – Ето, главата му стърчи! Там трябва да са!

Забелязала бе близо двуметровия Евлоги, който ни махна с вежди, а ние използвахме възможността да се разделим с нейната смуцаваща ни пламенност. Около Евлоги бе и Чефо, двамата ни добри познати от спектакъла; зад тях вървяха Мая и Емо, към които се насочихме.

– Здравсти – здрависахме се и с двамата, а Емо едва не се спъна

във вървящия пред него ухилен екземпляр.

– Камене! – ядоса се Емо. – Ще ни утрепеш с тоя зигзаг. А върви си по правата.

Камен грабна цигарата от ръцете ни, вдиша и със задавяне издиша, овъртолвайки:

– Какво искаш да кажеш!?

След това се захили като анимационен идиот и запя високо и безкрайно фалшиво „Боят настана”, а подире му заграчи-ха Евлоги и Чефо някаква шахматна партия върху мелодията, включиха се и редиците отпред и отзад. Не пееше само един студент, за когото бяхме чували – Иван; той и се движеше сякаш по-настрана.

Споделихме на Емо, че не виждаме само Соломон.

– О, Соломон си е у тях, той си замина.

Наложи се да го опровергаем, обяснявайки как Горгий почти седмица седя в къщата ни в Марафелци, а днеска го прибрахме с колата в града и дори с уговорка...

– Мая, чуваш ли? – не ни доизслуша той и се обърна към жена си. – Мони е бил тук, ама се крие.

– Е и какво? – разсеяно отвърна Мая.

Изразихме учудване, че Емо леко понакуцва.

– Абе, мани – той се позасмя. – Тя стана една. На Нова година паднах и уж нищо, нищо, а като ме хванà – та на болница, та се оказа, че има прескрипан нерв, та инжекции, та ми забраниха да ходя много и да се натоварвам...

Повторно се изненадахме – че е тръгнал на цяло шествие...

– Е!... Че как?

Усмихнахме се. Щяхме да се изтървем, че е внесъл малко личен драматизъм в обществената драма, но си замълчахме – не се познавахме чак дотам.

– А, виж: Карзай – сръга ни Емо. – Мая, виж асистента Карзай!

Минавахме тъкмо кръговото движение в центъра. Отделихме се от групата. Тимофей Карзай стърчеше на островчето и споделяше с поглед манифестиращите – група по група, лице по лице. Шапката и раменете му бяха побелели от снега, сигурно дълго бе стоял така и не се отърсваше. Почакахме да видим какво ще направи. Пет, седем, осем минути – нищо, пълна неподвижност. Шествието проредя, забързано го догонваха последните. А Карзай се поотупа, поблъска с крака и се обърна – тръгна си с отмерена крачка, с ръце отзад, но не по Централната, чието платно и тротоари бяха почернели от стъпките, а по паралелната улица,

празна, с единствени стъпки на случаен минувач.

VIII

Събитията в столицата бяха трескави и кулминационни и затова на шествието му бе съдено да се отлее на групички и постове – по кръстовищата, пред общината, пред партийната централа. Там тълпата бе най-голяма, най-гъста, най-зла и постоянно се попълваше – вливаха се хора от вси страни, трупаха се като пластове на снежен човек. Притегателен център бяха тонколоните, които предаваха пряко от столицата. По-внимателните разправяха, че с вестта за атаката на парламента радиоводещите, призоваващи дотогава за събиране на гражданите, спрели революционните възрожденски песни и запледирали за разум, за отпускане на обръча, „да няма кръв”. Новините бяха наистина потресаваци; полицията се въздържала от намеса, огънала се на натиска, хората обградили парламента и почнали да таранят служебния вход. Счупени прозорци от хвърлени камъни, депутатите се барикадирали в сградата, били в заседателната зала, „надявайки се на неприкосновеността на това свето законодателно място”, както коментираше един журналист. Погром течал и върху колите от специалния паркинг – хората скачали по покривите, огъвали ламарините, трошели. Репортери предаваха и движението на специалните части, чиито автобуси се движеха към парламента. Извънстолични полицейски части с автобуси също бяха на път. Тези вести подсказаха действията на тълпата и в нашия град – със собствените си очи видяхме как разни субекти атакуваха и тукашните лъскави автомобили. Полетяха камъни. Полицията очакваше заповеди.

Снегът внезапно бе спрял. На места уличното осветление беше ликвидирано и в тъмнината изплаваха силуети. Ние все още бродехме от група на група, предимно студенти, мирни, явно не бяха насочвани като тълпата пред централата, топлеха се на запалени казани. Направиха ни впечатление някои от студентките – дългокоси, хубави момичета, които шетаха с термоси и сандвичи по места, мълчаха на закачките и се усмихваха самарянски. На едно кръстовище разпознахме двама от компанията на Коста, нашия племенник. Бяха заобиколени като пророци от рояк девойки и ги разсмихваха с пословици и поговорки. Ако си спомняте за тях (ние ги познавахме от гуляите в Марафелци) – Георги, когото Соломон наричаше „Тодор”, и наскоро уволнилият се от казармата младеж по фамилия Тузсузов.

– Да сте виждали Коста? – махнахме им ние, но не ни зачетоха дори с поглед. Те си препредаваха бутилка и очите им бяха заискрили.

– Ето сега – издигайки бутилката говореше Георги-Тодор, – като надигам огнищата, се сещам за баща ми, който, като се напиеше, винаги казваше: Синко, тежка и непоносима за родителя е мисълта, че децата ще изкупуват греховете на родителите си... в смисъл простотиите им. Аз обаче му отговарям: Още по-тежка, тате, е мисълта, че някой те гледа, когато сереш на спокойствие в кенефа си.

Тузсузов чак се задави от пиянски смях.

– Да сте виждали Коста? – отново безуспешно опитахме да ни забележат.

Тузсузов се бършеше с носната си кърпа след задавянето и в резултат изръси собствен „афоризъм“:

– Най-хубавото на една носна кърпа е, че сополите от предния ден изсъхват...

Жал ни стана; не бяха глупави момчета иначе. Жал ни беше и за тези момичета, които ги бяха наобиколили и ги зяпаха в устите. Продължихме нататък. Бяхме си наумили на всяка цена да намерим Коста Динов – следобед се бяхме чули по телефона със сестра ни, каза, че не бил се прибирал от няколко дни.

В нашия град всички учреждения са по протежение на Централната и поради това на малки разстояния имаше разни скупчвания и разни точки на напрежение. Не знаем точно защо, навярно от липса на личен състав, но точно пред полицейското управление нямаше никакви полицаи освен дежурните – основните сили бяха разхвърлени. И това за малко не се оказа фатално за Сибила Дмитри. Тук имаше и обстоятелства, за които тогава не знаехме. Чвор и Сибила се бяха скарали, тя се била изнесла и в отсъствието на Горгий за квартирата им от миналата година не бил плащан наемът и консумативите; Чвор е нямал пари, Соломон бе извън града... Както ни разказаха впоследствие, Волдемар Чвор минавал с тайфата си – голяма и разностилова – край полицията, когато отвътре изскочила Сибила и захванала да му крещи. Той също се разкрещял, отвътре се изстреляли двама-трима униформени с палки и шлемове и с това предизвикали компанията. Онези метнали бутилки, Сибила, оказала се в обръч, отнесла няколко удара. Точно в този момент и нашето внимание бе привлечено от мелето, ние хукнахме натам, видяхме Чвор, който страхливо се дърпаше назад и предпазваше главата си.

– Сибила!... – чухме сърцераздирателен писък. На входа на управлението стоеше г-жа Дмитри и стискаше ужасено бузите си с ръце. Отдалече личеше колко прилично е облечена. Чу се рев на автомобил, някакъв мерцедес с голяма скорост на заден ход летеше към стълпотворението, даже полицаи и младежи заедно тревожно се огледаха и се дръпнаха настрани. От колата с трясък и пистолет в ръка, с лекота, несъизмерима с теглото му, изскочи полковник Дмитри.

– Сержант! – извика на близкия полицаи.

– Долински, аз! – чинно отговори сержантът.

– Прикривай колата!

– Слушам!

И тогава за първи път тази вечер видяхме Соломон Горгий. Полицаяте бяха излезли импулсивно, но до Сибила не бяха се добрали. Ние не смеехме да приближим съвсем и наблюдавахме, когато мернахме познатата прегърбена фигура. Горгий дърпаше Сибила Дмитри за ръката и се опитваше да мине под щитовете на полицаите. Успя, Сибила със смахнато лице, видяла се свободна, се изскубна от него и се хвърли към майка си. Двете се завтекоха към автомобила, майката закрепва истерично:

– Гочо! Гочо!... Гочо, тук е!

Полк. Дмитри, който също повече истерично, отколкото с тактика се бяхташе зад гърбовете на униформените, облещил очи, се извърна, някое време примигва, без да проумява ситуацията. Накрая съобрази, виждайки дъщеря си зад стъклото на задната врата, и бързо се понесе назад. Споменатият серж. Д-ски организира отбой, а и самата тайфа вече се отдръпваше и броеше раните си.

Всичко стана толкова бързо, на един дъх, че докато се усетим, Соломон липсваше. В далечината се чуваха вой и трясъци – явно и там ексцесиите кулминираха. Навярно и Горгий се бе насочил натам, към централата, решихме и, подтичвайки, се завтекохме и ние. Чвор се бе опитал да ни спре и заговори, но сега не ни бе до него.

Още отдалеч тълпата се сгъстяваше и ставаше все по-трудно придвижването. Въпреки явните провокации и високия градус на напрежение от страна на протестиращите, счупените прозорци и потрошени автомобили, полицията запазваше самообладание и кордонът държеше на разстояние хората. Потокът ни повлече и ние се оставихме на водовъртежа, на мъртвото вълнение, което ни засмукваше ту към един, ту към друг бряг. Стори ни се, че забелязахме главата на Коста, но въртопът ни отнесе.

Все пак след няколко минути с неистово гребане се върнахме на предишната точка – и действително. Светещото от удоволствие лице на Костаки ни поздравяваше с мимики. Извикахме му, но къде ти в този грохот на вълните. Коста се размърда, за да си освободи ръцете и пред погледа ни се очерта издигнато от него червено знаме, на което бе написано с черни букви „ТЕ ПОГРЕБАХА БЪЛГАРИЯ”. Костаки бе проявил типичната си „оригиналност”. Дадохме му знак да се отдели в посока чешмата, където бе по-рехаво. Той кимна.

– Абе, Костаки, ти на Капитан Петко войвода ли се правиш?

– Що? – той ни гледаше със загадъчните си насмешливи очи.

– Идеята е много оригинална!

– Аслъ... А майка ти знаеш ли как хленчеше по телефона! Що не й звъннеш поне?

– Сега друго звъни, вуйчо!

Разказахме му за случката пред полицейското управление; той каза, че преди малко зърнал Чвор, разговаряли, Соломон също бил там, но не му се говорело; както се изрази племенникът, Горгий „се влачел” след групата му и „блуждаел”. Последно ги видял на мястото, където някой си Сивов (онзи Сивов от вечерта на спектакъла „Кино”) се опитвал да организира трибуна и пледирал с мегафон нещо си, но го смъкнали от автомобила, на който се бил покачил, и му „взели назаем” изразното средство. Ние настоявахме да разберем повече за Горгий – познавахме си племенника, той винаги споделяше трохи от това, които би могъл да сподели. Разбрахме, че Горгий настоятелно вървял след Чвор, искал му нещо, онзи обаче ръкомахал и му обърнал гръб. И така ги оставил Костаки: тайфата с център Чвор и подире като псе влачещия се Соломон, „прегърбен и така нататък”. Какво е изисквал Соломон Горгий от съквартиранта си и бивш съученик, остава неизвестно; можем само да гадаем, имайки предвид последните изстъпления около Сибила и обстоятелствата около квартирата. Пък и картината на влаченето подир олицетворената, според нас, баналност Чвор ни изглеждаше доста тягостна и нелицеприятна за грубата Соломонова гордост, доколкото го бяхме опознали. Така или иначе, втори път тази вечер и нощ не ни бе писано да го видим, още по-малко да разговаряме.

За сметка на това ни се случи нещо изключително неприятно, което имаше уронващи за нас последици в следващите месеци. Костаки ни връчи за малко знамето, докато отидел да се изпикае. И тогава някакъв непознат ни поздрави, заинтересува се от знамето и в момента, в който го разгърнахме пред нас, блесна

светкавица и бяхме документирани. Навярно бе организирано от хиенството на репортера, а не насочено лично към нас, но на другия ден се видяхме на първа страница в цветна снимка. Червено знаме, на което пише „Те погребяха България” и нашата даскалска глава, мотивирано стърчаща над него. Снимката стана хит в града, включая директор, колеги, ученици и родители. За съпругата ни и рода ни ще премълчим.

След последната оперативна сводка от 22,30 часа капитан Куртаки Карабял окончателно се увери, че няма да се размине. Отгоре на всичко по-рано през деня пристигна и съвипусникът му Гочо Дмитри да прибира дъщеря си, та трябваше и с него да се разправя. Не знаеше какво е станало и дали е отпътувал. Жандармерията и военният гарнизон бяха на крак, но бе ясно, че няма да се намесят – та самата полиция бе парализирана от липсата на заповеди от горе. Цял ден се грижеше за координацията на идващите подразделения от близките градове, селските полицаи от околията бяха инструктирани да се присъединят кой както може – нямаха гориво за служебни коли, придвижваха се или с личен транспорт, а някои направо спираха случайни коли на пътя и се качваха. От оперативните данни бе известно, че най-голямото напрежение е пред местната партийна централа, където студентите бяха изтикани от привлечани от опозицията и от хаоса субекти от сектора и всякакви хулигани, обикновено непропускащи каквито и да било безредици. Бе наредено пожарните да изчакат някъде из уличките, прикрито, за да не нагнетяват атмосферата. Снаряжили се бяха с гумени патрони, сълзотворен газ, подготвена бе и подсигурена тактическа разстановка за командващите звената. Самият Карабял в крайна сметка бе освободен от координацията и пратен за командир на отряд – най-опитните пращаха на предна линия. Но заповед за конкретни мероприятия нямаше. Оставаха до второ нареждане, а минутите неумолимо течаха, полунощ бе близо. Вестите от София доведоха до ескалация, няколко автомобила бяха извън строя, на два пъти летяха камъни срещу сградата на управляващите. Засега спокойствието на полицията усмиряваше и прекратяваше изблиците, но всичко бе въпрос на време – Карабял с тревога изслушваше докладите през десет минути на цивилните колеги, които се смесваха с тълпата и душеха. Споменаваха ножове, боксове, бухалки, камъни по джобовете, бомбички – и бутилки алкохол. Каквото и поведение да спазваше полицията, колкото и да се пазеше от провокации – веднъж тръгна

по нанадолнището на алкохолното опиянение, нещата щяха да стигнат до край. Капитан Карабял клатеше глава, бе уверен в преценката си. А и съжаляваше, че бе спрял снегът, да валеше, а и на дъжд да бе обърнал, щеше да охлажда допълнително. Най-малко щеше да възпре дошлите зяпачи и да ги остави въщи. Многото народ бе едно, а второто бе, че взривоопасното ядро бе освободено от всякаква идеологическа и протестна мотивировка – те бяха тук, надъхани, че е крайно време да се стигне до размирици.

– Искат да ги извеждаме! – докладваха му.

– Те пък що не чакат! – не се сдържа и изпсува Карабял. Партийците, блокирани в сградата, също не устояваха на напрежението; хванати в капан, бързаха да избягат, паниката явно ги бе овладяла. А бяха предупредени да имат търпение, ей го къде е полунощ, акцията по извеждането бе фиксирана в малките часове, със специален автобус, ако, разбира се, преди това не се стече благоприятна възможност. Карабял хукна към задния вход.

Оказа се, че не всички, а неколцина от по-смелите са решили да излязат на своя глава.

– Затворете ги, не ги пускайте! – крещеше Карабял на полицаите зад оградата. Но бе късно. Като влезе през портата, кметът и съратниците му – все набори – бяха на стълбището. – Влизайте обратно! – с яд крещеше Карабял. – Господа, вие луди ли сте! Само това чакат отвън!

– Капитане – дрезгаво и накокошинено му се сопна кметът, – сбирайте си устата! Имате шефове!

– Бе какви шефове! Вие луди ли сте! Отговарям за вас! Ще предизвикате касапница! Животът не ви ли е мил!

Кметът с рязък гневен жест се извърна и извика:

– Я да дойде полковникът, че тук... някакъв си... капитан...

Последните му думи се загубиха в бученето и грохота, който придойде изведнъж. Само за минута-две кордонът, който преграждаше уличката на служебния вход, бе отнесен от тълпата, която излезе добре подготвена, защото една част бе направила обход и връхлиташе от долната страна. Щитовете на полицаите бяха помлени, те самите се сблъскаха гърбом с притиснатите отдолу. Стана толкова бързо, че Карабял нямаше време да реагира. Той се хвърли към стълбите и собственооръчно изблъска обратно околорения кмет; топки от разкашкан сняг заваляха отвсякъде.

– Внимавайте, капитане! В снежните топки има и твърди предмети! – извика му някакъв цивилен.

– Пожарната на служебния вход! – дереше се Карабял в ради-

останцията. – Затворете и укрепете портата! – разпореждаше се на хората около него. – Пригответе специалните средства!

Пожарната се появи с вой от долната страна и изненада атакуващите в гръб. Силните струи изтикаха хората, полицаите се опитаха да се отскубнат от менгемето и да пропуснат подгонените към Централна улица. Имаше доста стъпкани, почитавите униформени помагаха на колегите си, почитавите от бунтуващите се помагаха на събратята си. „Ето го дъжда!”, мислеше си екзалтиран Карабял и забравяйки здравия си разум, поведе хората си след бягащите. По радиостанцията заповядваха: „Прекратете всякакви действия! Въдворете спокойствие! Има голям поток насочващи се към централата... от разни страни...” Капитан Карабял не чуваше, а ръкомахаше да блокират с пожарната входа за улицата, пожарникарите се колебаеха, защото това означаваше погром върху колата им. Карабял едва успя да изгради двоен кордон отпред, когато отдолу се зададе нова, още по-многобройна човешка маса.

– Нямаме хора достатъчно! – извика в радиостанцията капитанът. – Ще заповядам сълзотворен газ!

Радиостанцията мълчеше. Той замръзна за няколко мига в колебание. Пред очите му бяха гърбовете на хората му, пред тях озверели нечовешки физиономии, безкрайна тълпа, която го караше да се чувства безпомощен. Няколко от онези мигове, когато, парализиран, губиш звука на картината и пред очите ти е калейдоскоп. И ето, в този калейдоскоп той видя, че един младеж го наблюдава. Странното бе не че точно него наблюдава и специално се бе покачил на съборено кошче за боклук, а че този младеж с вид на студент, гледащ го с равнодушно любопитство, му бе познат отнякъде. Да. Познат отнякъде. Куртаки Карабял се обърна, за да тръгне решително. Снежна топка го удари по гърба. Той пак се извъртя с лице към бесовете, още една топка тупна на гърдите му. Младежът бе там и още го гледаше. Карабял изведнъж се постави на негово място, с професионално чувство прецени, че студентът бе на опасно място – левият полицейски фланг се бе разбеснял, смилаше и помиташе пред себе си наред. Несъзнателно Карабял хукна натам, младежът изплашено бе скочил на земята, а един едър бабайт, предизвикан от скока му, се втурна с вдигната полицейска палка към него.

– Стой! – едва успя да извика капитанът на подчинения си, когато се сети къде бе виждал този младеж. Това беше един от съквартирантите на Гочовата дъщеря, с когото бяха вечеряли в ресторанта по време на земетресението, този, който първона-

чално бе заподозрян за кражбата. Може би интуицията му бе задействана от спомена за погледите, които си бяха разменили в ресторанта, в погледите личеше, че и на двамата им бе противен Гочовият манталитет; може би затова, преди да го осъзнае, бе се втурнал да го предпази от полицейската палка.

С периферното си зрение кап. Куртаки Карабял видя поредната снежна топка, летяща към него. Очаквайки тя да направи естествена парабола и да го улучи в областта на плешките, той обърна гръб. В следващия миг някакъв остър предмет го цапна силно по тила и докато се усети, се намери на земята. „Сигурно е имало камък в снежната топка – с усилие си помисли Куртаки. – Дали не съм загубил съзнание? Не, щом мисля...” Той легеше на земята абсолютно неподвижен, замаян от удара, и с облекчение почувства как силни ръце го вдигат и го отнасят нанякъде – както се надяваше – далеч от тази зверилница.

IX

Соломон Горгий успя да избегне устрема на полицейската палка и след като видя падането на онзи капитан, когото помнеше със симпатия, му се отщя от всичко, стана му грозно. Претича стотина метра и се закова – едва си поемаше дъх. Изтощението го повали на едни стълби, свистене излизаше от гърлото му; гърлото, стомаха чувстваше залепнали, от вдишвания въздух му се гадеше. Седя дълго време свит – така притъпяваше донякъде тежестта в гърдите и болките в корема. Опита се да изправи гърба си, но му се зави страшно свят и му се прищя единствено и само да легне. Стълбите бяха мокри, студът – болезнен и Горгий се подпря на ръце и тръгна като пиан за квартирата. Равномерното движение и щипещият въздух леко го даврандисаха – явно, помисли си, не бе толкова зле, но бе слаб за всякакви допълнителни напругания. Така стигна квартирата.

Опита да вкара ключа, но ключалката бе сменена. Дълго гледа цепката, нищо не можеше да съобрази, накрая захвърли ключа в градината. Във вратата бе подпъхнат лист, сгънат надве, който Соломон доста време не забелязваше. Доревата му се, даже заскитмтя и, съзрял листа, с хленчене го грабна. Буквите му се мерже-лееха, бе и тъмно. Струваше му доста да се успокои, да излезе под уличната лампа и да прочете бележката. Беше от хазяина, пишеше, че от миналата година не бил плащан наемът, токът и водата пък съвсем; ако до двайсет и пето число няма вест от тях, изхвърля багажа и настанява други – вече чакащи.

Изведнъж Соломон усети как страшно намразва Волдемар Чвор. Видя се как вървеше само допреди час след тях, прегърбен, като някакво псе (както би казал Коста-Диновият вуйчо), подир „апостолската му група”, помогнал преди това на бившата му изгора, селянката Сибила, да се измъкне от линча. Раздялата им бе довела квартирата им до тази катастрофа, тя сигурно се е изнесла, а онзи няма пари, а Соломон също няма пари и не може да получи и от дома, и можеше само да замине, но как ще спаси багажа и къде ще се дене, като започнат пак лекциите... посред зима без пари... в тоя студ сега, когато имаше нужда да легне... Толкова бе безсилен, че сълзите потекоха по лицето му. А онзи простак, Чвор, на когото му набира от години, още от училище, дори не му каза одева какво е положението, когато се влачеше подире му; мъкнаше и не го бързаше, дори му се стресна... Сега сълзите на Горгий течаха от яд, най-голяма злоба му изпълваше съзнанието, злобата на пренебрегнатия. Нищо не можеше да засегне така Соломон като пренебрежението и нищо друго не можеше да предизвика омраза у него – може би единствената омраза, на която бе способен, бе предизвиканата от пренебрегване. Това му се случваше за втори път през живота, първият път бе, когато го обиди една даскалица в училище, която и до днес псуваше.

Като се посъвзе – и сълзите бяха подействали очистително, бяха потиснали напрежението – той тръгна към къщата на хазяина. Минаваше полунощ, но друго не му оставаше, освен да му се примолчи за ключ, за приют, а ако не сполучи, ще се дая накъдето му видят очите. В такава нощ хазяинът едва ли спеше.

В тази нощ хазяинът не спеше, прозорците светеха, но трябваше да чака повече от десет минути, докато му отворят. Хазяинът се запречи на входа, впи поглед в него от хлътналите си очи и взе спокойно да глади изпъкналото си шкембе. Горгий се почувства почти като хипнотизиран и не обелваше и дума.

– Кажи, Горгиев? – все така спокойно и сякаш разположен изстреля дебелакът. – Нямате ключ, а? Нали знаете, че правилото е до седмо число – или ядец.

– Аз не... бях в града...

– Ти не беше в града, онзи беше, но все едно не беше, а госпожицата се изнесла още по Коледа. А хазяинът с пръст в...

– Извинявай... ще клекна – Горгий трудно стоеше на крака. Хазяинът остана невъзмутим.

– Какво, пиян ли си?

– Не, не съм ял... известно време.

– Виж, Горгиев. От тебе нямам оплаквания. Ще ти дам ключ. Но при условие да не го даваш на никой, нито за малко, нито за дубликат. И утре до осемнайсет нула нула ми го връщаш с ясен отговор какво ще правиш: във или аут. Ако обещаеш – вярвам ти.

Соломон кимна. Хазяинът се поглади още малко, сетне бръкна в джоба – очевидно бе се подготвил, докато се мотаеше да отвори – и му подаде ключ.

– Извинявай – Горгий се изправи, очите му изскачаха от слабост. – Моля те, дай ако имаш няколко филии хляб... – А на устата му остана още едно „моля”, но неизказано и нечуто.

На връщане Горгий само си повтаряше за хазяина – „добър човек”. Опита да хапне едната филия, но накрая я пхна в джоба при другите.

– И все пак добър човек...

Не ключът и не филиите обаче го умиляваха така. Той се поспря да помисли. През целия път до квартирата го владееше любовното удоволствие от онова наглед безпричинно „вярвам ти”.

В квартирата, в стаята му, го чакаше Погодин Дъждовежд. Соломон вече нямаше сили и да се изненадва. В стаята беше студ, въпреки че реотанката бе включена. Горгий трепереше и безмълвно я обърна към леглото, разви юргана и го метна така, както бе – върху якето. Полегна настрани и за минута притвори очи.

– Как влезе?

– През прозореца. Но печката пуснах преди малко.

Пауза.

– Искаш ли нещо, Герги, чай, кафе? – Без отговор. – Донесъл съм и чай, и кафе, и сандвич.

– Със Софроз ли си говорил?

– Да.

Пауза.

– Може малко чай... ако обичаш... (Но Горгий нямаше и да го докосне.)

– Искаш ли... можеш ли да поговорим, Герги?... Аз затова съм дошъл. Приличаме – отбеляза Пого с блага усмивка – като в някой роман. Последната сцена: сбогуването.

Горгий мълчеше.

– Аз намерих таланта си, Герги. Най-последно. И вече съм доволен.

– А другите доволни... ли са?

– Там е работата, че в моя талант другите ги няма. И знаеш ли кога го намерих? От една фраза на Тимофей Карзай, предадена ми от Елиза, докато чакахме зад кулисите. В твоя спектакъл.

– Нямам спектакъл.

– Имаш спектакъл, Герги. Твоя талант ти си го отглеждаш, откакто си се осъзнал. Твоят талант е ефективен, а моят – само ефектен. И аз действително съм дошъл да се сбогуваме – но не екранно, романно сбогуване. Истинско, както казваш ти – фантастично.

– Достоевски го казва.

– Остави Достоевски.

– И какво Тимофей?

– „На месец от самотата“ – това е фразата. Така обяснил на жена си, бъдещата, той дереджето си в момента, в който се срещнали. Заради напредналата възраст, преминатата младост, той вече бил готов да се откаже...

– Глупости! Никой не е на месец от самотата! И каква напреднала възраст? Той и сега е... Този месец е възможен само когато се обърнат нещата и миналото се затвори, а се отвори бъдещето!

Пауза.

– И какво Тимофей?

– Все пак ще продължа, Герги. Може и да не си прав и да има такъв месец – Погодин звучеше ненатрапчиво. – Бил готов да се откаже от дом, семейство, деца, отглеждане, празници, щафетност. Още месец и просто щял да спре да ги търси, изисква. Това е затваряне на индивида, Герги, в тази черупка е възможно преобръщането на нещата. Това е доброволен отказ от естественото човешко желание за споделяне.

– Това е мизантропство.

– Не, твоят стремеж към другите е класическото мизантропство. А отделянето е... Как да ти кажа... За да не се чувстваш самотен в края на живота си, трябва дотогава да си бил сам. Почва да ти се живее, когато се увериш, че ще умреш. За младите тази увереност е недостъпна, тя идва с възрастта. Те, разбира се, разумяват какво е да умреш, те виждат смъртта около себе си, но им липсва увереността.

– Ти си от младите.

– Да, но аз избрах другия път – независещия от възрастта. Доброволният избор на самотата. Така получавам увереността, че ще умра – и перманентното чувство, че живея.

– Остави Достоевски...

– Аз не познавам Достоевски, знаеш... В библията има една

притча... Един човек цял живот искал да не живее и когато наближила смъртта, на смъртния одър лежи щастлив и ясно възклижава: „Сега вече ми се живее.”

– Къде в библията?

– Може и да не е от библията; може и да съм го измислил.

– Измислил си го. И въобще... всичко това... за таланта... е твоя измислица.

– Но аз вярвам в нея! Вярвам в него, таланта.

– Че имаш талант да си сам? И как ще живееш сам? Как си го представяш?

– Във вярата – не чу последното Погодин – е косвената ни прилика с тебе. Твоят талант е да вярваш в себе си и в това, което правиш.

– Вярата в себе си води до посредственост. Аз вярвам на куириите в себе си.

– Може и така да е. Ти си по-умен от мен, Герги.

– Не съм по-умен. Само съм се правил повече и по-систематично на умен. А от това следва едно голямо нищо.

Мълчание.

– И все пак – неуверено попита Погодин – разбра ли ме?

– Почти не. Особено как си представяш живота за самотата. Като нереализиран Тимофей?

– Глупости, какво общо има Тимофей? Самотата, Герги, си я представям като самотата на паметниците. Как живеят те, представял ли си си? Сами, завинаги – и вечно заобиколени от живота. А те са от метал, камък, животът им е в неживото, но можем ли да отхвърляме, че съществуват? Гробищата какво са? Живот на паметници. Аз обичам паметниците, Герги. Често съм седял в подножието им, мъчил съм се да гледам на околното с техните очи, с техните застинали сетива.

– Но ти не си паметник!

– А какво ми пречи да живея като паметник?

– Но паметниците са еманация на нашето внимание към миналото, историята, ценностите, към себе си. А ти еманация на какво си?

– На себе си. На моето разбиране за живот. Защо ми е да чета много, да диря манастири – след като и без тяхната самота мога да бъда сам? Защо ми е да се правя на следовател, на артист, на протестиращ трибун – като мога да се забия на някой тавански етаж в най-високия блок на света и да го изживея същото насаме със себе си?

– Защото трябва да си го изживял преди това, за да го позна-

ваш.

– Търсенето на таланта ми отне време и то отиде в запознанства.

– Демек стълпник?

– Да, аз не съм оригинален – Пого замълча намръщено. – Затова и Чечита предпочете тебе. Аз, Герги... се радвам, че ти осъществи... контакт с Чечита.

– Добрата моя фея. В кавички.

– Хм, а аз не можах, не исках. Виждах ясно, че нещо я възпира към мен. И сега разбирам какво ѝ е пречило – това е бил виденият в мен талант! Талантът да си сам – какво по-безперспективно за една връзка? Дори и кратка.

– Повече няма да я видим.

– И ние повече няма да се видим. И този разговор възприемам като последен букет, оставен на мене като паметна плоча.

Горгий отхвърли юргана, стана му топло, но не промени поза си – само се намести така, че да го следи по-лесно. Но по-често погледът му замръзваше в пространството, а от постоянното движение на Погодин го боляха очните ябълки.

– То от това си внушил на Софа... страстта към помненето, паметта...

Погодин самотно се засмя.

– А защо... участва толкова активно... в сегашните събития... или в нашия спектакъл?

– В търсене на таланта, Герги, нищо повече! Ако не друго, поне бях упорит в преследването му. Като не го знаех, мъчех се да правя от всичко талант.

– Ти затова си така уверен, че ще го реализираш... А ако самотата също не се окаже *твоят талант*?

– Тогава ще се видим отново.

– Няма да се видим отново, Пого. Дори и да се срещнем, ще бъде нещо друго. Това е като актуалната политическа криза – сега са виновни комунистите, след десет години ще бъдат виновни другите. Но тогава може и да не се излиза на улицата, защото... Подай ми чашата с вода... ако обичаш... Интелигентността ни се променя, Пого. И въобще, човечеството има нужда от нова библия, може би не непременно от нова вяра, но от нова библия; какво е зелето: пластове върху пластове; отдавна сме натрупали планини метатекстове върху библиите ни и от това те са се изгубили някъде в корена. Всяко едно голямо литературно произведение, грандиозно историческо събитие или личност, личност „замечателна“, са една такава библия, провокирала,

създаде и систематизирала планини метатекстове, съпровождащи текстове, обяснителни текстове; а с времето, с епохите тези библии намаляват, ролята на личността като флагман, като пророк избледнява, личността вече е предимно медиаторска, преподаваща, тя е комуникативен вагон в безкрайната композиция на все по-разширяващата се общност. Колкото повече човек контактува, излиза от тесния кръг – семеен, съмишленически – толкова по-беззащитни и недоказуеми пред другите са неговите собствени тези; в една беседа с един човек вие се опознавате, помагате си да се разберете, да си акуширате истината; в една трибуна, за да ви разбере струпаната долу маса, трябва да унифицирате, ограничите, автоматизирате речта си, посланията. Интелектът все повече става автомат – копче за една реакция, копче за друга реакция. За интелигентността вече не са критерии знанието, познанието – всичко е обяснено, ако не е мистифицирано; сега критерии са информираността, познаването. Новите времена осредняват, всеки е чувал за нещо и някого, за всичко. И затова е всеобщо недоверие. Ако допреди информационната ера оригинална история е можел да разкаже единствено свидетелят или остроумецът – а разказването е интелигентност, поток на интереси и откривателства – сега историята се препредава, като в безписмените времена се препредава, но с всевъзможни технологични запаметяващи безкрайността на процеса средства. Сега всяка история е вещ. А авторството е индустриализирано, то е авторски права, затова оригиналните изяви вече са редки, интелигентните контакти също... затова сега е напън всеки да е автор – осредняването е сляло долния, сътворяващ пласт с горния, публичния; всеки е автор на нещо си, без значение какво и от какво – от джибри или грозде; авторът на „Сто години самота“ е равен на автора на един снежен човек... затова е и тази лексикална трампа в литературознанието на *творец*, *епик*, *художник*, *поет*, *писател*, *драматург* с универсалното ренде *автор* – безлично, служебно, а на *творба*, *произведение*, *стих*, *драма*, *епос*, *роман*, *лирика*, *новела*, *александрин* с хиперпродуктивното *текст*. А скоро и текст ще сменят, сценарий ще почнат да наричат всичко – защото културата вече се прави от колумнисти, *общочовешко* значи ни повече, ни по-малко *общоинтересно*... Щом Вапцаров е автор, то „Кино“ е текст. Всеки нагъл или фрапиран от буквите си върху белия преди това лист или върху черния монитор колумнист нарича себе си автор, а карето си – текст. И след като не му иде – все още, забележи, все още – смелостта да се нарече творец, а писанията си – творба,

тогава... Защо да не нарече Достоевски автор, а романите му – текстове? Но е трудно, защото примерите с Достоевски, Сервантес, Шекспир, Юго са примери за онези вечни зелени библии, дошли след онази голямата. Но и това е до време. И те ще бъдат изтръгнати от корен, защото информационната интелигентност, работеща с паметта, е обезпаметяваща. Както казва Леонардо: който работи с цитати, работи с паметта си, а не с разума. И все пак онази библия трябва да бъде сменена. Смяната ще рестартира метафизичните и морални сили на съзнанието, ще потече нов поток коментари, вариации, нови жанрове, романите ще се развият около нов център. Библията е многогледство около един център, а с времето многогледството е станало кривогледство и сега са нужни очила, нови очила, които да канализират новата интелигентност върху собствените си основания – каквито и да са те... и тогава аз... ще я приема, но сега... сега...

– Не се отчайвай! – викаше Погодин и пипаше челото на бълнуващия. Внезапното замлъкване сякаш вразуми Горгий, той се надигна и с интерес загледа спрелия неподвижно пред него човек.

– А от какво има да не се отчаявам, Погодине? – запита с твърд глас.

– Легни, затвори очи, поспи...

– А от какво да затворя очи? – той направи гримаса, сякаш ще заплаче, но заговори по-свързано, по-отчетливо. – Аз съм обезверен, Погодине. Всичко, което съм направил и което не съм направил, всички тези *Кино*, *Тайни вечери* са мечтания навяве. Мечтания, а не факт културен. Аз си оставам все така обезпаметен, отхвърлен от каросерията на културната еволюция.

– Не се отчайвай!... Не се отчайвай!... Събуди се, Монка!

Соломон конвулсивно се разтресе; видя над главата си изплашеното лице на Погодин Дъждовежд.

– Тропам от половин час!... Чувам вътре полувикове... Софа каза, че си бил зле със здравето...

– А? Заспал съм? Ех... – той се надигна. Бе в стаята си. Съблечен, в пижамата си, под юргана. Изведнъж започна да трепери от стреса.

– Много тежко бълнуваше, чак се уплаших...

– Пого, я виж – той посочи с подскачаща ръка, – виж в якето дали има... филии хляб.

Погодин с учудване извади помачкани филии. Горгий се отпусна на възглавницата с хрипяща въздишка.

– Разпъдиха ни – зараказва Погодин. – Успяха да изведат

залостените... гълпата подпали няколко автомобила, накрая с пожарните ни разпръснаха. На места чухме гърмежи, казаха, че стоп патрони... Ама не си поплюваха, сума ти арестувани... Това чай ли е? Изстинал е. Искаш ли да го стопля? И аз бих пийнал... А навънка е клинч!

При споменаването на чая Соломон пак стреснато се втрени, но си каза нещо нечуто и се успокои.

– Наистина съм зле, Пого... Гладувах два дена, а сетне тука обикалях улиците, пих и водка и...

– Да – кимна Погодин. – Софроз каза, че ти е станало лошо в „Ягода”. Слава богу, че си се прибрал.

– Да... Слава богу – Горгий видимо премълча нещо, Пого го забеляза, но реши, че не е сега момент за любопитство.

– Да ти кажа, Герги, дойдох и да преспя тук... отгатыка... Чвор го няма, нали?

– Чвор няма и да го има. Утре – Соломон махна с ръка – ще ти разкажа, сега главата ми се върти... А Софроз каза, че си намерил таланта. Е?

– Хе – засмя се онзи. – Няма да повярваш! Ама хайде и това утре... Добре, ето чая. Донесъл съм ти и сандвич. Лека нощ.

– Лека нощ.

Пого загаси лампата и излезе.

– От какво да не се отчайвам, Соломоне? – зашепна в тъмнината отново Горгий. – Всичко е мечтание наяве, нереализация. Жена нямам, Елиза е спомен: спомен за ококореното, миловидното и многозначително лице на Елена, сестра ѝ. Чечита е фантазия: фантазия за невъзможността да види в очите ми мечтата за тялото ѝ. Вярно, сега си в дупка след пика на спектакъла, но то е, щото все много мислиш, все умуваш, все по-малко спиш. Държавата и тя е в дупка, каква ти перспектива, каква ти емиграция, като очите ни все на бащата в пищова? Няма жена, губиш приятели, губиш вяра в себе си и разсъдъка си, губиш спомени, губиш време...

Шепотът му утихна и премина във вътрешна реч. Никога досега не беше се чувствал толкова изтощен от това, че е буден.

ЕПИЛОГ

Настройваше се да го убие. Влачеше крака по тясната пътечка, не следеше маркировката, не следеше и вървящия пред него. Бяха само двамата. В огромния дол, който обикаляха вече два часа, бучеше бързата и бистра вода, плъзгаща се по камъните и скалите; дърветата бяха така големи, че би му се завило свят, ако погледнеше нагоре. Острият вятър, който ги мъчеше горе на откритото, тук – в това гигантско планинско гърло, в което сякаш някой непрестанно наливаше вода, стичаща се с грохот по трахеята – тук бе тихо, земята бе разкаляна и той с усилие отлепяше краката с тежките кубинки. Раница не носеше – щеше да вземе неговата *след това*. Пък и да вдигнеше глава, пак би му се завъртяло всичко – толкова бе изтощен от систематичното неядене, от перманентния махмурлук, от неспането в последните три денонощия. Умишлено бе се докарал, бе търсил такова състояние; бе разсъдил, че само така *ще се осмели*, когато стигнат до онази скала. Само да съхранеше сили, умората от дългия обход бе убийствена, само нея не бе предвиждал.

– Стигнахме му края! – извика му весело онзи отпред. – Тръгваме от другата страна.

Същият път, но сега по-близо до целта. Още преди да се спуснат дълбоко в дола, бе погледнал отсрещния склон – близък в перспективата на грандиозните си размери – и бе възмечтал да полети. Да можеше да се отдаде на въздушните струи и с един скок да прелети оттатък, да съкрати мъката на ходенето, на изтощението и очакването. Ала до близкото винаги е нужен колосален път. Стараеше се да канализира мисълта си, да се отърве от огъня вътре в тялото, разяждащия спазъм на стомаха. Дола щяха да избиколят, но сетне започваше безкрайно изкачване по серпантинена пътечка, с препъващи камъни, между стволите на поразредената вековна гора; за това изкачване пазеше тежък спомен от предишното си идване тук, когато бе в отлична кондиция, сит и уравновесен, ентузиазизиран и не се остави никой да му отнеме водачеството. А и бяха цяла тумба съмишленици и приятели, нямаше го това болезнено очакване най-накрая *всичко да свърши*.

– Почивка! – извикваше от време на време онзи и посядваше. А той се просваше встрани от него, отказваше да се подпре на раницата му. Картината на изстрелващите се високо стъбла и клони на дърветата замъгляваше разсъдъка му и той се отпус-

каше в някакво мисловно стенание, отнасяха го разни места и представи, завладяваха го сюжети, които се мъчеше да сподави; особено плана си, бъдещите си действия там на скалата. В ушите му вибрираше не толкова околното, колкото някакъв вътрешен шум, понякога рязък като сирена, шум, отделящ го от настоящото и пращаш го в килия, където той седи с доживотна присъда, голи стени, мъждукаща лампа, гол нар и стол. В килията го е овладяла натрапчива мисъл: кога ще му разрешат да чете и пише. Само да му дадат да чете и пише и той ще твори, ще твори, ще натвори миналото си, живота си, ще създаде такова едно творение, което да смае света. И тогава светът ще въстане срещу присъдата, срещу присъдата си над него – и ще го освободи. И ще го прослави със свободата, защото той е прославил чрез творението си света. *Но вярна ли е такава мечта? Разумна ли е? Какво творение може да оправдае унищожения човешки живот? Ще го прослави, но как ще го оневини? Не. Без нова религия, която да го позволява – никога. Никога няма да го простят и това, за което се готви сега, е завинаги. Вярна или не, но това е мечта. А какво нещо, какво нещо е мечтата в затвора. Та нали мечтите са средата на онези, които никога няма да влязат в държавен затвор, но сами съзнават, че живеят като затворници без килия?*

Онзи почиваше все по-често, безкрайната стръмнина и него отчайваше. И как не? Никога не си е представял, че онзи с разхайтеното си съществуване, с физическата си мърлявост би стигнал, би тръгнал за насам. И как бе го накарал въобще да тръгнат двамата, учудваше се в себе си, ала усещаше как всякакви несъответствия по невероятен начин не го смущаваха, а му изглеждаха свръхлогични. *И отхвърляше всякакви въпроси. Защо го мрази? Защото го мрази. Кога го е намразил? Когато го намрази. Без въпроси – и отговори. От завист? Сигурно и от завист. От злоба към здравето и адаптивността му? Да, болният е изпълнен със злоба към здравия, дори и в умиленията на благодарността.* Вървеше нагоре, по неспирното нагоре, влачеше се след него, прегърбен, често на четири крака, виждаше как го изчаква, искаше му се да го задмине, възжелаваше сили, но се самоуспокояваше, че ако сега ги няма, ще ги има тогава, горе, при скалата, когато ще реализира донатрупаната по пътя омраза.

Най-после додрапа и той. Онзи стоеше през разкрилата му се натура, неподвижен, захвърлил раницата, разперил ръце. Ето и сега позира, помисли си той, сега е разперил ръце. Като го

дობлижи, ще се хване за главата с добре темперирани вик от сорта на „Ей, ман, не е за вярване!“.

– Монка, не е истина! – извика онзи, когато го чу да приближава. – Ти си бил прав, ман!

Пред очите им се спускаха чудовищни урви, плуваха зъбери, ръбове с настръхнали дървета се стичаха надолу, надолу – чак не го виждаха това долу. Бяха в хватката на планината – свят непознат, невъзможен за непосветените, за мравуняка в равнините.

– Сякаш сме излезли в космоса! – възклициваше онзи. – Снимките бледнеят...

Какви ти снимки? Изгъзици. Стъпи в планината, навлез в утробата ѝ, в смразяващия обем на спусканията и изкачванията и тя ще те хване за гърлото, ще се надсмее над фотопредставите ти, ще ти прошепне с нежното си ръмжене, че снимките ще затвориш в албума, а от тук измъкване няма.

Сега трябва да го примами към скалата, ей я отсреща. Как да го примами? Да го покани да идат да хвърлят око на онова, в което се разбиват потеклите урви. Там и само там ще могат да обхванат цялата гледка, да пипнат цялата хипербола.

– Сили ще имаме ли? – колебливо го гледа онзи. – Казваш, че хижата е на повече от два часа път...

Дали ще има сили наистина? Събра цялата си същност, възбудата от предстоящото сякаш го възкреси, отпусна мускулите му, замрази със спрей болките в трупа. И го поведе. Преди да достигнат до естествената полегата плоча, където обикновено всички надничат в планинското небитие, той му отстъпи, пропусна го да мине напред. Онзи неуверено се качи, краката му потрепваха от страха пред височината, но откритата се вертикална и хоризонтална панорама видимо го остави без дъх, отне му дори дълбоко попилия в душата му навик да позира... И ето, мигът бе настъпил. Всичко преживяно и подготвено досега трябваше да съсредоточи на върха на пръстите, да ги вкамени, да вкамени и китката и... Дали да не му каже да свали раницата? Не. Дори нямаше да го докосва. Щеше да бутне рязко раницата пред себе си, да затвори очи пред човека, на чието тяло бе, да го принуди да направи онази фатална крачка отвъд ръба на скалата... И ето, след утробен вик Волдемар Чвор щеше да полети надолу като един търкалящ се камък, rolling stone, дърпан от гравитацията, изсмукван от центробежността на урвите, един спомен, от който той щеше да хукне обратно към рядката гора с камъните, стволите и серпентините, да тича около бреговете

на гигантското дepe, да бяга, да бяга, да бяга от тук и от всичко...

.....
... да бяга оттук и от всичко – само това блещукаше в главата на Соломон Горгий, докато се търкаляше с праметнатия през гърди калашник, а паласките го ръгаха в слабините. Навсякъде се пръскаха снаряди, летяха шрапнели, въздухът димеше, склонът бе като обърнато от булдозери гробище. Дърветата в края на гората горяха, често се блъскаше в трупове на войници и се оттласкваше конвулсивно. Вече не знаеше и накъде се въргала, бе зашеметен от трясъка. Бомба бе разкъртила половин скала, бе отворила ров и той се метна вътре. И зачака, страхът да излезе го натисна; мисълта да чака, да чака, ако трябва до вечерта, го овладя. Огледа се за каска.

С огромните усилия на контраофанзивата си бяха върнали старите позиции, но това те ли бяха? Там, където бяха укритията им – с щаба, кухнята, лазарета – бе опустошен, лунен пейзаж. Сред буците, обгорелите дървета, раздробените канари все още гниеха човешки крайници, парчета от торсове, всякаква екипировка, полустопени автомати. В ниската част пръстта бе рохка, натрупана на могили със забучени върху останки от греди каски и кепета. Врагът се бе погрижил да погребее и техните мъртъвци. Каска в рова нямаше. Над него се стелеше облак дим и прах, Горгий се задави, обхвана лицето си – да имаше вода, да напои ръкава, да забие нос в него. Като удавник понечи да задрапа нагоре, след няколко спазми кризата отмина, облакът отмина и той се отпусна. Тътените в ушите му се превърнаха в звукова картина, той задири тонове в нея, пожела я като музика. И се заслуша – в нея, сетне в себе си. Чу се да разговаря с Манасий, момчето, новобранецът, завчера пристигнал като попълнение. Манасиев по фамилия, той бе бивш послушник от Белогорския, манастира край неговия университетски град. Общата тема намериха веднага – Манасий (както го нарече) помнеше посещението на Погодин и Чечита. Момчето бе избягало от обителта, за да бъде мобилизиран. Доколко имаше понятие от война, Горгий не можеше да прецени; научи, че ще оставят младежа някъде в лазарета, да помага. Имаше утешителен глас, примирени тъмни очи, а любопитството на Горгий бе успяло само за един следобед да изкопчи възгледа на Манасий.

– Всичко е в изначалната грешка на паричните взаимоотношения – избегна прекия Соломонов въпрос за „основанията му во Христе” Манасий.

- Тоест как?
- Всичко се върти около парите; окото, разумът на човека, мисленето са в парите.
- А как?
- Светът ще се нареди другояче, ако заменим парите с доверие.
- Как с доверие?
- Вместо пари разменната формула стане доверието.
- А световната икономика?
- Кръговратът на световната подредба не може да се смени, тя и без това еволюира. Но върху древната грешна основа на паричните отношения. Всеки дава и получава продукт, продуктите са основа и одяние на битуването – но срещу пари. А трябва срещу доверие.
- Сиреч математически да се смени валутата с доверие?
- Именно.
- А работата? Как ще намираме и даваме работа? Заплатата?
- Работата е свободно желание. Наемането е според доверието. Губим доверие, губим работата си – поема я този, комуто имат повече доверие. Ако се състезаваме, ако се бием – да е за доверие, не пари.
- Ясно, утопия.
- Не разбирам.
- Добре, а изхранването?
- Всеки труд е продукт, всеки продукт носи блага, основно благо е храната; заводът за отпадъци е част от хранителната верига, както заводът за торове, както заводът за трактори, както заводът за метал. Навсякъде работят хора; който не желае да работи, храни се от природата, става обществен отшелник или се доверява на смъртта – и това е избор на доверие.
- Но как ще пазариш в магазина? На доверие?
- Да, както магазинерът пазарува от борсите или си купува съоръжения – чрез доверието, което му имат. Колкото е по-голямо то, толкова по-богат му е магазинът. Така той става преносител на доверие – раздавайки на купувачите, на които има доверие.
- А ако му застояват стоките, как купувачите ще му имат доверие?
- Купувачите, желаяйки доверие, дават същото на този, от когото купуват – иначе няма храна и за двете страни.
- Хоп, дупка в теорията: тя е антиеволюционна. Как начинаещият магазинер ще получи доверие, за да изучи занаята и развие способностите си? С първоначално нулево доверие той

не е конкурентоспособен...

– Магазинерът е преди всичко човек – човекът е видим.

– ...и за да започне, трябва да има кредит на доверие.

– Ние се раждаме с такъв кредит.

– Хм, дупка, дупка... А разкошът? Стремежът към него? Ако някой се жени, ще му трябва много стока. Как ще я получи, ако му нямат доверие?

– Най-голям разкош е да ти имат доверие. Повече доверие, повече материални блага, по-богати сватби. Всекиму според доверието.

– Ще кажат: несправедливо е.

– Ще кажат тези, които изостават в доверието. Доверието е двупосочен процес във верижния тип общество, колкото доверие получаваш, трябва да го дадеш, в противен случай изоставаш назад във веригата. Защо да не е справедливо?

– А търговията? Наеми, заеми?

– Ако имаш доверие някому, споделяш имота си. Когато загуби доверието, той си тръгва.

– А ако не си тръгне?

– Тръгваш си ти – при някого, чието доверие те подслонява.

– Значи бягаш. Значи си изгонен от собствения си дом.

– Жестът на напускане е знак за останалите, че другият не е за доверие. Губейки доверие, онзи губи позиции в обществото – работа, контакти, удоволствие, трапеза, дом. В конкретния пример: в новия дом е обграден с недоверие, няма контакти, няма работа, няма храна. Бягството е неминуемо.

– Значи всеки трябва да има един вид „талон на доверието” и да се отнемат или прибавят точки. И всеки да е с един вид годишен „рейтинг на доверието”. Също като финансов индекс.

– Сравнението е сполучливо, защото аз това казвам – сменяме парите с доверие.

– Така. А кой ще регулира този рейтинг и тези талони? Кой ще ги обслужва?

– Няма нужда. Няма доверие – няма блага. Сгрещилият ще се преосмисли. Всичко е в неговите ръце, а не в ръцете на другите. Ако иска да яде.

– Това ще нарои клошари и скитници от селище в селище.

– Горко на лутащите се. Тяхното е по-страшно от моментното недоверие, понеже на всяко ново място те ще градят доверие от нищото.

– Но така ги пращаш на глад и смърт. Теорията ти е и антихуманна.

– Не аз, те сами се прашат. Мамейки, налагайки се силом те се лишават от доверие. Винаги могат да се поправят. Не ме разбираш. Аз не казвам, че ще се промени структурата на обществото на имащи повече и по-малко, но...

– ...то ще е според доверието. А престъпниците? Подземният свят, сивите сектори?

– Там и сега се градят отношенията според доверието. Но когато няма пари, ще се принудят да търгуват с доверие. Престъпността ще си остане.

– А къде е новият светъл живот?

– Не съм казвал, че ще има такъв. Не съм и квалифицирал живота според доверието. Просто настоявам за смяната на парите с доверие. Това ще промени изцяло библията на живота. И според новата библия ще се направят квалификациите и философията.

– Ти си еретик. Медоуст йезуит. А църквата, бог, държава?

– Няма църква. Няма държава. Доверието не се управлява, не се ръкополага, не се изповядва – то движи света. Който не е част от обществената верига, избира сам да се спасява. На него ни църква, ни държава биха му помогнали.

– А бог? Не каза, че няма бог.

– Бог е вяра. Имаш ли я, то значи да имаш безброя – имаш доверието, имаш и бог.

– Всичко е в божието доверие?

– Ти го каза. Но не е доказано.

– Без бог това е ерес.

– Ти го каза.

– Каза: философията. А как ще се дефинира доверието?

– Вяра в човека до теб, пред теб и зад теб. Както се осланяш на себе си, така се осланяш на другите – наречи го вяра, наречи го доверие.

– А ако нямаш вяра в себе си?

– Трудно ще заслужиш нечие доверие, ако сам не го даваш – и на себе си, и на всекиго другото. Горко на невярващите в себе си.

– А лудите?

– Тяхно е земното царство. Те са на милостта хорска и мирска, те са най-добре.

– Ти си парадигматичен компилатор.

– Не разбирам.

– Излиза, че праведниците ще са тези с най-голямо доверие към тях. А как ще се води стадото? Пастирите, законите, управниците на обществената верига, начинът им на избор?

– Праведниците ще се канят да движат света. Горко и на праведниците, защото тройно и петорно ще определят доверието си към тях. Коумто спадне доверието, отстъпва на следващия – докато се научи да съхранява и общественото доверие, а не само семейно, колегиално, групово. Няма закони. Доверието е начин на живот.

– А войни ще има ли? У... бийства?

– Не знам.

...Как ли щеше да изглежда евангелието, ако ги нямаше трийсетте сребърника?, бяхтеше се в рова Горгий. С какво щяха да купят Юда? Той не би им имал доверие – те са враговете на учителя. Те също на него – той е негов ученик. Значи според Манасиевата трактовка Юда е загубил доверие в учителя си. А трийсетте сребърника са камуфлаж. И момчето бяга от Белогорския, а след войната ще намери последователи, ще състави учение, ще го отлъчат... Интересно дали се е сблъскал тогава очи в очи с Чечита? И какво ли е станало? Трябва да го попита.

Нямаше сили повече да гние в този ров, постара се да си внуши, че има затишие в неговия сектор, измъкна се от ямата и хукна надолу на прибежки. Огнената линия се бе преместила вдясно. Заобикаляше трупове, спъна се и тупна до някакво сгърчено тяло. Отдръпна се. Тялото бе застинало в такава поза, сякаш е паднало, навярно взрив го бе изхвърлил високо и го бе забил обратно в земята. И още нещо. Някаква раница, туристическа раница бе катурната до него, едната ръка на трупа стискаше ремъка. Да не е мародер, помисли си Соломон. Откъде пък мародер в тая пустош? Или се крие някъде в планината и е слязъл за... Отвори раницата. Имаше консерви, чесън, хляб, шише с вода. Горгий го грабна и пи на големи глътки. Пак се вгледа в трупа. Дрехите бяха разпердушинени, не можеше да познае униформата. Дали пък не е враг? В тази съвременна война, война на дистанционните управления, досега не бе видял враг – ни жив, ни мъртъв. Най-малкото, за да провери Димчовото „мъртвият не ни е враг“. Надвеси се над тялото. Не изпита нищо – ни жалост, ни омраза. Човек като него, но мъртъв.

– Да, мъртвият не ни е враг – прошепна и обърна тялото, за да види лицето, – не ни е никакъв.

И извика. Тялото бе на Володя Чвор. Горгий остана така, с парализирано чене, пръстите впити в яката. Огледа се. Бе в дълбокото дъно на исполински урви, зловещи от спускащата се вечер; над него планината дуднеше, воят ѝ се усилваше и свистеше като дългите вълни на радио, загубило връзката си с всички ан-

тени на света.

– Володя – захленчи Горгий. – Стани, Володя! Ти не си враг, Володя, не си и мъртъв!...

– Слуховете за моята смърт – внезапно и кресливо проговори трупът – са силно преувеличени...

Наблизо изтрещя мощен взрив и пръст посипа двете тела. Горгий се осъзна. Да, това бе Чвор; никаква раница нямаше, стискаше си каската. И слабо, съвсем слабо, но дишаше. Соломон се засмя истерично и закрещя в ухото му, за да разбере къде е ранен. Предизвика само гърч. Нахлупи му каската, съблече се, съблече и неговия шинел, овърза ги, прекара на осмица едната част през мишниците му, а в другата се впрегна като кон и затътри тялото надолу. Спира се много, всеки път усещаше как усилията на отчаянието му са набъбнали като вени по шията, всеки момент ще се сцелят, ще избухнат и той и малкото му останала душица ще изтекат в калната земя. Намери ги обходът. Заедно с тялото на Чвор замъкнаха и него в лазарета; бе ранен от последния взрив, сам не бе го осъзнал, кръвта му наистина е течала в калта. Унесе се. Лежеше върху дюшек, чуваше стенания наоколо, нервни гласове, звънене, звънене... искаше да спи, заспа дълбоко, толкова дълбоко, чак беше сигурен, че не спи, а потъва в нещо, от което го бе страх и той драпаше пак нагоре, да се измъкне, тресеше се в желанието да се събуди и се вкопчваше като агонизиращ в някакъв глас, уморен, пресипнал глас, глас, който не можеше вече да спре, а какво, какво говореше гласът, на кого говореше гласът, не на него, но за него говореше, да, превързваха го; той замря в просъницата на спокойствието и започна все по-отчетливо да чува думите на лекаря, определяха го като леко ранен, но изтощен и във възстановителен припадък и утре, казваше гласът, да го наглеждат, щото ако се прояви психическо разстройство, утре ще е, утре ще е, а кога ще е пикът, това е индивидуално, може да е отминал, дай боже и такива чудеса; после гласът се отдалечи за малко и се върна с все същия мълчалив събеседник, говореха, че кафето е изстинало, че скоро ще ги махнат от тази позиция, дето читави не са останали, че ето на – онова ново момче, монаха, завчера пристигналия, го зачислиха тука, цял ден си плакна червата от касапницата в лазарета, сетне се натъпкал с някакви консерви, хванало го и като отишъл по нужда, горкото момче неориентирано, как ще отидеш ти в полевия кенеф, това да не е мотел, тука всяка постройка е мишена, завирай се в някоя дупка и действай, то пък как досега не са го и помели тоя кенеф, та като отишъл, цоп-

нала бомба и край, и момчето на парчета... и Соломон Горгий почувства ужаса на животинската паника, надигна се, както бе в полусъзнание, блъсна се в студената стъклена стена на прозореца в квартирата, отвори вкоравени, застинали зеници, отвън бе мрак, той хвана пердето, свлече се с него, релсата падна с трясък, изправи се и с омекнали крака се хвърли към вратата на стаята, като напористо я отвори и затвори няколко пъти – сякаш за да излезе или да се върне.

Варна

Април 2003 – 15 април 2007

Съдържание

ПЪРВА ЧАСТ	7
ВТОРА ЧАСТ	127
ТРЕТА ЧАСТ	193
ЧЕТВЪРТА ЧАСТ	274
ПЕТА ЧАСТ	405
ЕПИЛОГ	463

Книги от автора

Вапцаров на български [Изследване]. Варна, Славена, 2002, 78 с.
(Библиотека за учителя и ученика, 14)

Него го няма от няколко часа [Стихове]. Варна, [Славена], 2004, 40 с.

20 години драматургия без театър (1992-2011). Сборник пиеси.
Плевен, Izdavam.Com, 2013, 112 с.

Тате отива за колело. Повест с петна от речникови статии. Варна,
Онгъл, 2013, 124 с. [+ Електр. изд. в Амазон]

Автопортрети и писма. Стихове изпод кривата круша. Варна, Онгъл,
2015, 44 с.

От 2005 в web (с) Огнян Антоу а.к.а Анапест

АНТОВЪ

<http://www.anapest.org/antov/>

ДАМАСКИН

<http://www.anapest.org/damaskin/>

ДРАМОТЕКА

<http://www.anapest.org/dramoteka/>

Огнян Антоу

ЮНОША

Българска

Електронно издание

Предпечат и публикация АНАПЕСТ

Излязла юли 2017

Печатни коли 118

За контакти editor@anapest.org